

İnsan Hakları. EVET!

Engelli Haklarına Dair Eylem
ve Savunuculuk!

Yazarlar, Janet E. Lord, Katherine N. Guernsey, Joelle M. Balfe, ve Valerie L. Karr
Editör, Nancy Flowers

İNSAN HAKLARI EĞİTİM SERİSİ

Konu Kitabı 6

Minnesota İnsan Hakları Kaynak Merkezi'nin bir yayınıdır.
Bluelaw, LLP tarafından Uluslararası Engelliler Örgütü ortaklığıyla geliştirilmiş ve düzenlenmiştir.

İnsan Hakları. EVET!

Engelli Haklarına Dair Eylem ve Savunuculuk

*Yazarlar, Janet E. Lord, Katherine N. Guernsey, Joelle M. Balfe, ve Valerie L. Karr
Editör, Nancy Flowers*

Türkçe Çeviri: Çağatay Gülabioğlu, Elif Çopuroğlu

İNSAN HAKLARI EĞİTİM SERİSİ

Konu Kitabı 6

Minnesota İnsan Hakları Kaynak Merkezi'nin bir yayınıdır.
Bluelaw, LLP tarafından Uluslararası Engelliler Örgütü ortaklığıyla geliştirilmiş ve düzenlenmiştir.
Shafallah Özel İhtiyaç Sahibi Çocuklar Merkezi

Telif Hakkı © 2007
İnsan Hakları Kaynak Merkezi, Minnesota Üniversitesi
ISBN: 0-96-75334-4-5 (ABD)
ISBN: 978-975-01033-7-7 (TR)

İnsan Hakları. EVET! yalnızca eğitim amacıyla izinsiz çoğaltılabilir. Bu yayından alıntı yapılmış veya uyarlanmış materyaller için kaynak gösterilmelidir. Diğer amaçlarla çoğaltmak için Minnesota Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi'ne yazılı bir talep sunulmalıdır.

Sivil örgütlerin ve kar amacı gütmeyen grupların Arapça, Fransızca ve İspanyolca dışındaki dillere çevirmesine izin verilmiştir. Diğer dillere çeviri için şartlar yalnızca, 1) Birleşmiş Milletler organlarının ifadelerinin içerisinde tamamen görünmesi, 2) İnsan haklarından hiçbirinin içinden çıkartılmaması ve 3) İnsan Hakları Kaynak Merkezi'ne a) çeviri amacı bildirimini, b) çevirinin basılı bir kopyasının ve c) çevirinin İnsan Hakları Kaynak Merkezi'nin web sitesinde ve <http://www.humanrightsyes.org> adresinde bulundurulabilmesi için elektronik kopyasının sunulmasıdır.

Minnesota Üniversitesi, İnsan Hakları Merkezi
229 19th Avenue South
229 19th Avenue South
Minneapolis, MN 55455
1-888-HREDUC8
humanrts@umn.edu <http://www.hrusa.org>

İnsan Hakları Eğitim Serisi Hakkında

İnsan Hakları Eğitim Serisi, Minnesota Üniversitesi, İnsan Hakları Kaynak Merkezi tarafından yayınlanmıştır. Nancy Flowers tarafından yayına hazırlanan seri, Birleşik Devletler'de ve dünya çapında bir insan hakları kültürü oluşturmak için çalışan ve sürekli gelişmekte olan eğitimci ve aktivistler topluluğu için kaynak sağlamaktadır. Serinin diğer yayınları şunları kapsamaktadır:

İnsan Hakları Burada ve Şimdi:

İnsan Hakları Evrensel Bildirisine Övgü
Yayına Hazırlayan, Nancy Flowers

Ekonomik ve Sosyal Adalet:

Bir İnsan Hakları Perspektifi
yazar David Shiman

Kökenler, Haklar ve Sorumluluklarla Çocuk

Yetiştirmek:

BM Çocuk Haklarına Sözleşmesine Övgü
yazarlar Lori DuPont, Joanne Foley ve
Annette Gagliardi

Kapak: Muhammad Al Malki.

Lezbiyen, Homoseksüel, Biseksüel ve Transeksüel Hakları:

Bir İnsan Hakları Perspektifi
yazar David M. Donahue

İnsan Hakları Eğitim El Kitabı:

Öğrenme, Eylem ve Değişim İçin Etkin Uygulamalar
yazar Nancy Flowers

Moral Yükseltme:

İnsan Hakları ve Din veya İnanç Özgürlüğü
hazırlayanlar Tandem Projesi ve
İnsan Hakları Kaynak Merkezi

"İnsan Hakları. EVET!" başlıklı kitap İnsan Hakları Ortak Platformu tarafından Raoul Wallenberg İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Enstitüsü ile işbirliği içerisinde yürütülen ve İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı tarafından finansal olarak desteklenen "Türkiye'de Engelli Kişilerin İnsan Haklarına Saygının Güçlendirilmesi" projesi kapsamında tercüme edilmiş ve hazırlanmıştır.

İnsan Hakları. EVET! İÇİNDEKİLER

İNSAN HAKLARI YÜKSEK KOMİSERİ TARAFINDAN ÖNSÖZ	I
<i>İnsan Hakları. EVET!</i> 'e Giriş	VI
BÖLÜM 1	1
ENGELLİLİĞE İNSAN HAKLARI AÇISINDAN BAKMAK	3
BÖLÜM 2.	21
ENGELLİ HAKLARI SÖZLEŞMESİ	21
KISIM 1: EŞİTLİK VE AYRIMCILIK YAPILMAMASI	20
KISIM 2: ERİŞİLEBİLİRLİK	30
KISIM 3: SİYASAL VE TOPLUMSAL YAŞAMA KATILIM HAKKI	41
KISIM 4: DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ	51
KISIM 5: YAŞAM HAKKI ve RİSK DURUMLARINDA KORUNMA	60
KISIM 6: İŞKENCE VE DİĞER BİÇİMLERDE İSTİSMARA MARUZ KALMAMA	73
KISIM 7: ÖZEL HAYAT, KİŞİSEL BÜTÜNLÜK, HANE VE AİLE HAYATI	85
KISIM 8: SAĞLIK HAKKI	96
KISIM 9: HABİLİTASYON VE REHABİLİTASYON HAKKI	113
KISIM 10: ÇALIŞMA HAKKI	123
KISIM 11: TOPLUM İÇİNDE BAĞIMSIZ VE ONURLU YAŞAMA HAKKI	132
KISIM 12: ADALETE ERİŞİM	141
KISIM 13: EĞİTİM HAKKI	148
KISIM 14: SPOR VE KÜLTÜR HAKKI	159
KISIM 15: ENGELLİ ÇOCUKLARIN İNSAN HAKLARI	171
KISIM 16: AYRIMCILIĞA UĞRAMAMA HAKKI VE ENGELLİ KADINLAR İÇİN EŞİTLİK	184
KISIM 17: DİĞER ENGELLİ GRUPLARIN İNSAN HAKLARI	196
BÖLÜM 3.	203
SAVUNUCULUK! ENGELLİ HAKLARI İÇİN EYLEME GEÇME	204
EKLER:	215
1. İnsan Hakları Belgeleri	
• Tam Metin Halinde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB)	216
• Sadeleştirilmiş Dilde İHEB	220
• Özet Halinde İHEB	223
• Engelli Hakları Sözleşmesi-Tam Metni	225
• Engelli Hakları Sözleşmesi-Sadeleştirilmiş Metin	242
2. İnsan Hakları Eğitim Oturumunun Yönetilmesi	
3. Genel Kaynaklar	
4. Terimler Sözlüğü	
5. Konu Dizini	

PROJE ORTAKLARI HAKKINDA

Değişimi Birlikte Savunma (ACT), gelişimsel ve diğer engelliler tarafından ve onlar için yürütülen bir engelli hakları taban örgütüdür. ACT'nin misyonu, engellilerin kendilerini daha büyük bir engelli hakları hareketinin bir parçası olarak görmelerine yardımcı olmak ve diğer sivil insan hakları uğraşlarıyla bağlantılar kurmaktır.

Blue Law, LLP, uluslararası hukuk ve uluslararası gelişim programlama konularında uzmanlaşmış, vazife malulü, tecrübeli kişiler tarafından kurulmuş bir hukuk firmasıdır. Merkezi Washington DC'de bulunan Blue Law'ın insan hakları ve engellilik uygulama grubu; uluslararası gelişim planlamasına engelliliğin dahil edilmesinde dünya çapında ilerleme sağlamak üzere engelli kuruluşları, uluslararası insan hakları kuruluşları ve hükümetlerle çalışmaktadır.

Uluslararası Engelliler Örgütü (DPI), ulusal çapta engelli örgütleri ve birliklerinin toplandığı, taban örgütlerinden insanların farklı engellilik halleri için kurduğu tek global ağıdır. DPI'nin hedefleri tam katılım, fırsat eşitliği ve gelişim yoluyla engelli haklarını ilerletmek, engellilerin ekonomik ve sosyal entegrasyonunu teşvik etmek ve engelli kuruluşlarını geliştirip desteklemektir. 1981'de kurulmuş, merkezi Kanada, St John's'da bulunan DPI, 140'tan fazla ülkede faaliyet göstermektedir.

Engelliliğe İlişkin Harvard Projesi (HPOD), Harvard Hukuk Bölümü'nde bulunmakta olup, öncelikle Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin uygulamaya konulması yoluyla engelliler için şartları geliştirmeye adanmış disiplinler arası bir hukuk ve politika merkezidir. HPOD, hükümetlere ve ulusal insan hakları kuruluşlarına yerel engelliler yasaları ve politikalarına ilişkin tavsiyelerde bulunur, uluslararası ve yerel engellilere ve temsilci kuruluşlara kapasite geliştirme ve insan hakları eğitimleri sağlar, akademik araştırmalar yürütür. HPOD, Açık Toplum Enstitüsü (Zug) tarafından mali olarak desteklenmektedir.

Minnesota Üniversitesi İnsan Hakları Kaynak Merkezi, Minnesota Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi'nin ayrılmaz bir parçasıdır. Aktivist, profesyonel ve öğrencilere insan hakları eğitimcileri olmaları yönünde eğitimler vermekte, elektronik ve yazılı olarak insan hakları eğitim materyalleri geliştirmektedir. Bunları dağıtmak ve insan hakları eğitiminde etkin uygulamaları teşvik etmek üzere savunuculuk ağları kurmak için çalışmaktadır.

PROJE FİNANSÖRÜ HAKKINDA

Shafallah Özel İhtiyaç Sahibi Çocuklar Merkezi Katar'ın başkenti Doha'da bulunmaktadır ve gelişimsel engelli çocuklara, ailelerine ve topluluklarına kapsamlı hizmet sağlamak üzere tasarlanmış bir Mükemmeliyet Merkezi'dir. Aileden Sorumlu Yüksek Konsey Başkanı Sayın Şeyh Mozah Bint Nasser Bin Abdullah Al-Missned'in öncülüğünde kurulan Shafallah Merkezi, onun toplumda ailenin ve çocuğun gücüne ve önemine olan inancını yansıtmaktadır. Merkez, öğrencilerin öğrenmelerini, gelişmelerini ve topluma başarıyla entegre olmalarını mümkün kılmak amacıyla en gelişmiş hizmetlerle beraber eğitim olanakları ve kendini adanmış bir ekip sağlamaktadır. Shafallah Merkezi, *İnsan Hakları. EVET!* eğitim materyallerinin geliştirilmesinin her aşamasındaki cömert desteğiyle tüm engellilerin haklarına kendini adanmış olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

İNSAN HAKLARI YÜKSEK KOMİSERİ TARAFINDAN ÖNSÖZ

Güncel tahminlere göre on kişiden biri engelli. Bunların büyük kısmı toplumun kenarında, yoksulluk içinde yaşamakta ve hakları çok sık çiğnenmektedir. Pek çok durumda, insanlar hakları olduğundan habersizler ve eşitsizlikle savaşmak, pozitif değişim sağlamak için var olan fırsatlardan da habersizler. Engelli Hakları Sözleşmesi ve İhtiyari Protokol toplumdaki dışlayıcı tutumları ve ortamları değiştirmek ve engellilerin haklarını anlamalarını sağlamak için imkânlar sağladı. Artık bu yeni Sözleşmeyi insanlara iyice anlatmanın zamanı geldi ve inanıyorum ki *"İnsan Hakları. EVET!"* bunu başarmak için çok ihtiyaç duyulan bir araç sunuyor.

Eğitim programı erişilebilir ve kullanımı kolay eğitim el kitabından oluşmakta, savunuculuğu ve insan hakları eğitimini güçlendirmek üzere insan hakları savunucuları ve uygulayıcıları için büyük bir kaynak sağlamaktadır. Eğitim materyallerinin üç bölüme ayrılmış olması – engelliliğin insan hakları bağlamında ayrıntılı bir şekilde işlenmesi, Sözleşme'nin madde madde açıklanması ve gelecek için savunuculuk ve eylem planları- özellikle yeni Sözleşme'ye odaklanarak, fakat hukuktan ve daha geniş insan hakları sistemi deneyimlerinden de yararlanarak insan haklarını kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Önemli olarak, her ünite kurs katılımcılarını engelli haklarına saygıyı sınıfın dışında da yaymaya söz vermeleri için teşvik eder. Kısımlara ayrılmış format uygulayıcılara uzun bir süreye yayılmış tam bir eğitim paketi veya insan haklarına ilişkin belirli konularda kısa eğitim oturumları sağlama fırsatı sunmaktadır.

"İnsan Hakları. EVET!" gibi bir müfredatla insan hakları eğitimi, bireyleri ve toplumları güçlendirmekte önemli bir adımdır. Engelliler ve onları temsil eden kuruluşlar için, insan haklarını öğrenmek, başlarına geldiğinde ayrımcılıkla savaşmalarına ve gelecekte bundan kaçınmak için savunuculuk uğraşlarını güçlendirmelerine yardımcı olabilir. Önemli olarak, bilgilendirilmiş savunuculuk sayesinde hükümetlerin, beraberinde değişimi de getirmek üzere ihtiyaç duyulan yasal ve politik reformu üstlenmeleri için kapasite ve istek oluşturmaya yardımcı olabiliriz. Daha geniş bir topluluk için, müfredat, insan hakları bilincini yükseltir ve engellilerin topluma ne şekilde katılabileceklerini ve katılmakta olduklarını ortaya koyar. Bu, daha kapsayıcı toplumlar yaratmakta önemli bir adımdır.

"İnsan Hakları. EVET!", insan hakları eğitim araçlarına vazgeçilmez bir katkıdır ve bununla birlikte anılmaktan memnuniyet duyuyorum. Yazarlarını ve sponsorlarını bu girişimleri için kutluyor ve geniş çapta kullanılmasını umuyorum.

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Louise Arbour".

Louise Arbour
Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri

EDİTÖR HAKKINDA

Nancy Flowers bir yazar, editör ve bir insan hakları aktivistidir. Uluslararası Af Örgütü'nün ABD eğitim programını geliştirmek için çalışmıştır ve ABD İnsan Hakları Örgütü'nün kurucularındandır. Yakın zamanlardaki yayınları arasında *Pusulacak, Çocuklar İçin İnsan Hakları Eğitimi Kılavuzu* (Avrupa Konseyi, 2007) ve *Yerel Eylem/Global Değişim: Kadın ve Kız Çocuklarının Haklarını Öğrenme* (Paradigm Yayınları, 2007) bulunmaktadır. Hükümetlere, sivil toplum örgütlerine ve BM birimlerine danışman olarak hizmet etmiştir ve Minnesota Üniversitesi İnsan Hakları Kaynak Merkezi'nin İnsan Hakları Eğitim Serisi'ni yayına hazırlamaktadır.

YAZARLAR HAKKINDA

Joelle Balfe, engelli sorunları, uluslar arası halk sağlığı ve insan hakları hukuku ve politikası da dahil olmak üzere geniş kapsamlı bir çalışma alanında bağımsız danışmanlık yapmaktadır. Çeşitli hükümet-dışı örgütler için insan hakları eğitim müfredatı ve materyalleri geliştirmiş, ayrıca ulusal ve uluslararası savunuculuk kampanya girişimlerine öncülük etmiştir. Balfe, BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin geliştirilmesinde hem hükümetlere, hem de sivil toplum katılımcılarına analitik destek ve savunuculuk desteği sağlamıştır. Çeşitli danışmanlık uygulamalarıyla bireylere, kuruluşlara, devlete ait ve özel sektördeki kurumlara analitik hizmetler, iletişim hizmetleri, savunuculuk hizmetleri ve yazılı hizmetler sağlamaktadır.

Katherine Guernsey, uluslararası kamu hukuku, insan hakları, engellilik ve uluslararası kalkınma odaklı çalışan bir avukattır. Dünya Bankası Grubu ve Uluslararası Engelliler Örgütü çalıştığı kurumlardan bazılarısıdır. Ayrıca, misafir profesör olarak Amerikan Üniversitesi, Uluslararası Hizmet Bölümü'nde insan hakları eğitimi vermektedir. Guernsey, BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin taslağının hazırlanması süresince çeşitli engelli kuruluşlarına ve hükümet heyetlerine hukuk danışmanı olarak hizmet etmiştir. Sözleşme'nin kabulü ve yürürlüğe koyulması ile ilgili meseleler üzerine çalışmaya devam etmektedir. Orta ve Güney Afrika'da, Avrupa'da, Asya'da ve Orta Doğu'da engelliler için insan hakları eğitimi ve bilinçlendirme girişimleri tasarlamış ve bunları hayata geçirmiştir.

Valerie Karr, özel eğitim alanındaki güçlü klinik geçmişi ve UNESCO'nun kapsamlı eğitim sektörü için danışmanlıklar dahil, uluslararası eğitim planlamasındakiengin deneyimleri ile çocuk eğitiminde bir uzmandır. Columbia Üniversitesi, Teachers Faculty'de doktora sahibi olmaya aday olan Karr, ölçme, değerlendirme, ölçüm araçları ve stratejileri geliştirme dahil olmak üzere, niteliksel ve niceliksel program analizinde ihtisas sahibidir.

Janet Lord, Blue Law LLP uluslararası hukuk ve gelişim firmasının bir ortağı ve Maryland Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde misafir profesördür. On yıldan fazla deneyime sahip bir insan hakları eğitimcisi olan Lord; en son Yemen, Mısır ve Liberya'da olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde insan hakları eğitim programları tasarlamış ve uygulamıştır. BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin tüm müzakere oturumlarına katılmış, önerilen sözleşme metninin taslağını hazırlamış ve sivil toplum örgütleri ve hükümetlere benzer şekilde karmaşık yasal ve teknik konularda tavsiyelerde bulunmuştur. Uluslararası insan hakları hukuku ve engellilik konusunda önde gelen bir uzman olan Lord; BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, BMKP, BM Ekonomik ve Sosyal Konsey, ABD Ulusal Engelliler Konseyi, Uluslararası Engelliler Örgütü ve Uluslararası Seçim Sistemleri Kurumu dahil, birçok ulusal ve uluslararası organizasyon için insan hakları planlamasını hayata geçirmiştir.

TEŞEKKÜRLER

İnsan Hakları. EVET! için ilham, BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin tasarlanması ve benimsenmesindeki ilhamdan ayrılamaz. Bir sözleşme taslağı hazırlama süreci ve özellikle engelli haklarına hitap eden insan hakları eğitim materyallerinin geliştirilmesi için çağrılar 1999 yılında Hong Kong'da BM sponsorluğunda bir konferansta ortaya çıkmıştır. Sözleşme metninin kendisi, ilk olarak Hong Kong'ta öngörülen kapsamlı bir tür eğitim kaynağını geliştirebilmemiz için uygun yapıyı sağlarken, bu itici güç pek çok ülkede insan hakları eğitim atölyelerini tetikledi.

Katar'ın başkenti Doha'da bulunan Shafallah Özel İhtiyaç Sahibi Çocuklar Merkezi bu proje için hayalimizi gerçeğe dönüştüren finansal desteği cömertçe sağlamıştır. Shafallah'ın başkanı Hasan Ali Bin Ali'ye seçkin liderliği ve bu projenin geliştirilmesini ve dört dilde basılı, CD-Rom ve web tabanlı olarak geniş çaplı dağıtımını mümkün kılan engelli hakları üzerine insan hakları eğitimine olan içten bağlılığı için teşekkürlerimizi sunarız. Bu proje resmi olarak 2007'de Doha, Katar'daki İkinci Yıllık Shafallah Forumu'nda başlatılmıştır. Aynı şekilde, gerekli koordinasyonu ve projenin çeşitli aşamalarında her türlü desteği sağlayan Tom Coyne ve Dominic Coyne'ye de müteşekkirimiz. Orijinal kapak resmi, 14 yaşındaki Katarlı ressam Muhammed Al Malki tarafından cömertçe sağlanmıştır.

Yazarlar ve editör, onlar olmadan bu kaynağın gerçeğe dönüşmeyeceği proje ortaklarına destekleri için teşekkürlerini sunar:

Değişimi Birlikte Savunma (Advocating Change Together-ACT), insan hakları eğitim materyallerinden çok değerli kaynaklar sağlamış ve BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin sadeleştirilmiş halinin geliştirilmesine yardımcı olmuştur. ACT'den Mary Kay Kennedy ve Bret Hesla'ya özel teşekkürler.

BlueLaw LLP'den Jeff Walker desteğini ve coşkusunu göstermekte tereddüt etmedi ve meslektaşları, özellikle de Tracie Anton, Justyn Baxley, Walt Burns, Seth Cowell, Howard Fenton, Sudhir Mahara, Joe May ve Dave Pronchick yol boyu her aşamada aynı şekilde cesaret verdi.

Uluslararası Engelliler Örgütü (Disabled Peoples' International-DPI), BM Engelli Sözleşmesi müzakereleri boyunca bu kaynağın geliştirilmesine destek olmuştur. Eski DPI Başkanı Venus Ilagan, 1999 Hong Kong toplantısında engelli savunucularının işini desteklemek için insan hakları eğitiminin asıl savunucularından biri ve kaynağın ilk saha testindeki kilit katılımcılardan biriydi. Kendi ülkesi olan Filipinler'de ve dünyanın çeşitli ülkelerinde insan hakları eğitimi ve savunuculuğunu en iyi şekilde temsil etmektedir. DPI'nın yetkili müdürü Mary Ennis, el kitabının geliştirilmesini beceri ve coşkuyla yönetmiş ve el kitabının çeşitli kısımlarının saha testi için New York'taki Birleşmiş Milletler, Lima, Peru'daki bölgesel bir toplantı ve en son olarak 2007 Eylül ayında Seul, Kore'deki DPI Dünya Toplantısı dahil, çeşitli fırsatları desteklemiştir. Bu oturumların her bir katılımcısına iç görüleri ve yapıcı geribildirimleri için ayrıca teşekkür ederiz. DPI İnsan Hakları Yetkilisi Steve Estey de aynı şekilde bu çabayı başından itibaren desteklemiştir. DPI'nın yeni başkanı Wilfredo Guzman'a desteği için ve Latin Amerika ile Karayip Bölgesi'ndeki engelli hakları savunuculuğu için minnettarız. DPI Dünya Konseyi Başkanlık Divanı'nın önceki ve şimdiki tüm üyelerine de aynı şekilde teşekkür ederiz. Seul'de gerçekleştirilen DPI Dünya Toplantısı'ndaki saha testiyle ilgili olarak, atölye oturumlarına katılarak çok değerli geribildirimler sağlayan pek çok katılımcının yanı sıra Dr. Christan Park, Dr. Ick-Lee ve Bay Joseph Juhn'a da özel teşekkürlerimizi sunarız.

Engelliliğe İlişkin Harvard Projesi (The Harvard Project on Disability), yoğun bir şekilde taslakların gözden geçirilmesini, saha testi atölyelerinin ve materyallerinin tasarlanmasında uzmanlık, saha testleri için koordinasyon ve kolaylık, baştan sona hızlı çözümler ve her açıdan yol göstericilik sağlayarak bir iş birlikçi ve proje ortağı olarak etkin bir rol oynamıştır. Özellikle Engelliliğe İlişkin Harvard Projesi'nin Yetkili Müdürü Michael Stein'a, Harvard Hukuk Fakültesi Dekan Yardımcısı William Alford'a ve Harvard Hukuk Fakültesi Doğu Asya Hukuk Çalışmaları Merkezi'nden Penelope Stein'a takdirlerimizi ve gönülden teşekkürlerimizi sunarız.

Minnesota Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi (The University of Minnesota Human Rights Center) gerçekten fevkalade bir proje ortağı olmuştur. Kristi Rudelius-Palmer, pek çok defa gerçekleştiremediğimiz başlangıçlarımıza ve sözleşme müzakereleri sürerken hiç bitmeyecekmiş gibi görünen, yazmaya başlamak için ihtiyacımız olan süreyi azar azar tüketen, sessizlik içindeki süreçlere karşın projeye destek vermekte asla tereddüt etmemiştir. Daima anında yeniden işe girişmeye hazır halde durmuş ve işimizin ilerlemesi için insan hakları eğitimi konusundaki kapsamlı uzmanlığını ve zamanını cömertçe sunmuştur. Rima Reda, profesyonel tasarım ve baskıyla ilgili ayrıntılar konusunda ekiple birlikte sabırla çalışmıştır ve çarpıcı kapak tasarımının sorumlusu odur. Patrick Finnegan ve John Colombo son düzeltmelerde ve alıntılarının gözden geçirilmesinde yorulmak bilmeden yardımcı olmuşlardır.

İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nden Simon Walker tarafından sağlanan incelikli eleştiriler ve önemli iç görüşler için minnettarlıkla teşekkür ederiz. Ayrıca BM Ekonomik ve Sosyal İlişkiler'den Akiko Ito ve Thomas Schindlmayer'e de destekleri için teşekkür borçluyuz.

IV

Yerel Eylem/Global Değişim: Kadın ve Kız Çocuklarının Haklarını Öğrenme adlı kitabı bizim işimizde önemli bir kılavuz olan, Amerikan Üniversitesi'nden Julie Mertus'a teşekkürlerimizi sunarız. Coşkusu ve uzmanlığı bu kitabın gerçekleşmesine çok büyük katkıda bulunmuştur. Amerikan Üniversitesi'nden Tazreena Sajjad da ayrıca 2007'de Baltimore'deki yazı çalışmaları sırasındaki araştırma yardımı kadar, yazılı olarak önemli katkılarda bulunmuştur.

Bir arkadaş ve meslektaş grubu, dostluklarının yanı sıra deneyimlerini, uzmanlıklarını, insan hakları eğitimine ilişkin materyallerini paylaşarak bizi çeşitli şekillerde desteklemiştir: Theodore Andersson, Yaşama Erişim'den Marca Bristo, New York'ta Brown Lloyd James'teki ekip, Avustralya Engelliler Örgütü'nden Philip French, Ulusal Engelliler Konseyi'nden Joan Durocher, Birleşik Devletler Ekvador Büyükelçisi Luis Gallegos, Yale Halk Sağlığı Fakültesi'nden Nora Groce, Maryland Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Diane Hoffman, Washington Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Paul Stephen

Miller, Amerikan Üniversitesi Global Barış Merkezi'nden Carole O'Leary ve Betty Sitka, Galway Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Gerard Quinn, New York City'den Winston von Lickenstein, Washington, DC'den John West. Ayrıca ebeveynlerimiz: Bruce ve Donna Balfe, Tim ve Pat Guernsey William, Kathie Karr ve Peggy Lord.

Taslak halindeki bölümleri incelemek, insan hakları ve engelliler konusundaki zengin bilgi ve deneyimlerine dayanarak incelikli geribildirimler sağlamak için yoğun programlarına rağmen zamanlarını ayıran *İnsan Hakları. EVET!* İnceleme Heyeti üyelerine minnetle teşekkür ederiz. Engelliliğe İlişkin Harvard Projesi'nden Profesör Michael Stein, taslağın bütünü üzerine yorum yaparak ve bizler metin üzerinde düzeltmeler yaparken her bir yazarla tek tek çalışarak Baş Redaktör görevini üstlenmiştir. Elbette, nihai metnin ve içerisinde yer alabilecek her türlü hatanın tüm sorumluluğunu yalnızca biz üstlenmekteyiz.

İnsan Hakları. EVET! İnceleme Heyeti

Baş Redaktör Michael Stein, Engelliliğe İlişkin Harvard Projesi

Anne Hayes, Amerikan Uluslararası Kalkınma Ajansı'nda (USAID) Gelişim Sürecinde Kadınlara Yatırım (IWID) Programı üyesi

Theresia Degener, Bochum Üniversitesi

Joan Durocher, Amerikan Ulusal Engelliler Konseyi

Alison Hillman, Uluslararası Zihinsel Engelli Hakları

Robyn Hunt, Yeni Zelanda İnsan Hakları Komisyonu

Rosemary Kayess, New South Wales Üniversitesi

Charlotte McClain-Nhlapo, Dünya Bankası Grubu

Jerry Mindes, Amerikan Araştırma Enstitüsü

Pat Morrissey, ABD Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bakanlığı, Gelişimsel Engelliler Birimi

Stephanie Ortoleva, ABD, Demokrasi, İnsan Hakları ve Çalışma Bürosu

Eric Rosenthal, Uluslararası Zihinsel Engelli Hakları

Elise Roy, Bağımsız İnsan Hakları Hukuk Danışmanı

Marsha Saxton, Dünya Engelliler Enstitüsü

Eli Wolff, Northeastern Üniversitesi Spor ve Toplum Çalışmaları Merkezi

v

Adı geçen herkese ve her kuruluşa uluslararası engelli hakları savunuculuğuna ve eğitimine destek olmak üzere dünya çapında yaptıkları çalışmalar için teşekkür ederiz.

Janet Lord, Katherine Guernsey, Joelle Balfe, Valerie Karr ve Nancy Flowers
Baltimore, Maryland
2007

İnsan Hakları. EVET!'e Giriş

İnsan Hakları. EVET!'in Amacı

2006'da BM Genel Kurulu tarafından BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin kabulü, uluslararası engelli hakları hareketi için hem bir zorluk, hem de bir fırsat teşkil etmektedir. Engelli hakları artık hukuksal olarak bağlayıcı bir sözleşmeyle ortaya konulmuş ve engelliler için önemli pek çok konuyla ilintili savunuculuk için ortak bir dil sağlanmıştır. Zorlu olan kısmı, dünya çapında engellilerin toplumlarında kendi kaderlerini tayin ederek saygın hayatlar sürmeleri için haklarını bilmelerini ve talep etmelerini sağlamak üzere Engelli Hakları Sözleşmesi çerçevesinde geniş tabanlı eğitimi üstlenmektedir.

İnsan Hakları. EVET!'i Kullanma

Bu kılavuz, engelli haklarını önemseyen herkesin tutkularını ve bilgilerini paylaşabilen etkin birer eğitimci ve savunucu olmalarına yardımcı olmayı hedeflemektedir. *İnsan Hakları. EVET!*, etkili savunuculuk uygulamaları gösteren ve katılımcı alıştırmalar geliştirmekte kendi sezgisel birikimlerini süzen pek çok eğitimcinin ve kuruluşun deneyimlerinden yararlanır.

Birçok insan hakları eğitim kılavuzu gibi *İnsan Hakları. EVET!* hem bir kaynak, hem de araç olarak kullanılmak üzere tasarlanmıştır: Okunması, kullanılması, fotokopisinin çekilmesi, insanların gerçek hayatlarıyla ilişkilendirilmesi kolay. Her bölüm ve her kısım birbirinden bağımsızdır ve okuyucunun ihtiyacına göre tek başına okunup kullanılabilir. Kılavuz boyunca teknik terimler koyu renkte basılmış ve Terimler Sözlüğü'nde tanımlanmıştır.

İnsan Hakları. EVET!, engelliler tarafından kullanılmak üzere yazılıp tasarlandığı için benzersizdir. Ancak metin boyunca spesifik öğrenici grupları için uyarlanması tavsiye edilir. Oturum yöneticisi belirli dinleyici kitlesinin özel ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmalı ve fiziksel ortamı, etkinlikleri ve tüm iletişim yöntemlerini herkesin tam katılımını sağlayacak şekilde uyarlamalıdır. Oturum yönetme hakkında daha fazla bilgi için Ek 2'de "İnsan Hakları Eğitim Oturumunu Yönetme" kısmına bakınız.

Bölüm 1 "Engelliliğe İnsan Hakları Açısından Bakmak", insan hakları ve engelli olma üzerine düşünmek için bazı temel ilkeleri ortaya koymaktadır. İnsan haklarından kimlerin sorumlu olduğunu gözden geçirip, BM Engelli Hakları Sözleşmesi'ni tanıtmaktadır. Ayrıca insan haklarını anlama yolunda engel teşkil edebilecek genel tutum ve algıları özetlemekte ve engellilerle ilgili hususların nasıl tanımlanıp araştırıldığını incelemektedir. Engelli olmaya ilişkin hak temelli bir yaklaşım ortaya koyarak ve engelli olma, insan hakları ve etkili savunuculuk arasındaki bağlantıları kurarak sonlanmaktadır.

Bölüm 2 "Engelli Hakları Sözleşmesi", on yedi kısımda yer alan insan haklarına kapsamlı bir bakış sağlamaktadır. Her kısım, Engelli Hakları Sözleşmesi'nin içerdiği bir dizi insan hakkını değerlendirerek, her hakka kolay anlaşılır açıklamalar getirmekte ve insanların anlayışlarını pekiştirmelerine, meseleleri kendi sözcükleriyle ve kendi şartlarına göre ifade etmelerine ve nasıl harekete geçecekleri hakkında yapıcı bir şekilde düşünmelerine yardımcı olacak katılımcı alıştırmalarını kapsamaktadır. Ayrıca, savunuculuk stratejileri üzerine aydınlatıcı örnekler, faydalı gerçekler ve konuyla ilgili diğer bilgileri içermektedir. Her kısım, işlenen konuyla ilgili yararlı ek kaynakların kısa bir listesiyle sonuçlanmaktadır.

- Kısım 1 Eşitlik ve Ayrımcılık Yapılmaması
- Kısım 2 Erişilebilirlik
- Kısım 3 Siyasal ve Toplumsal Yaşama Katılım Hakkı
- Kısım 4 Düşünce ve İfade Özgürlüğü
- Kısım 5 Yaşam Hakkı ve Risk Durumlarında Korunma
- Kısım 6 İşkence ve Diğer Biçimlerde İstismara Maruz Kalmama
- Kısım 7 Özel Hayat, Kişisel Bütünlük, Hane ve Aile Hayatı
- Kısım 8 Sağlık Hakkı
- Kısım 9 Habilitasyon ve Rehabilitasyon Hakkı
- Kısım 10 Çalışma Hakkı
- Kısım 11 Toplum İçinde Bağımsız ve Onurlu Yaşama
- Kısım 12 Adalete Erişim
- Kısım 13 Eğitim Hakkı
- Kısım 14 Kültürel Yaşam ve Spor Faaliyetlerine Katılım Hakkı
- Kısım 15 Engelli Çocuk Hakları
- Kısım 16 Engelli Kadınlara Ayrımcılık Yapılmaması ve Eşitlik
- Kısım 17 Diğer Kesimlerin Hakları

Bölüm 3 “Savunuculuk! Engelli Hakları İçin Harekete Geçme” etkili insan hakları savunuculuğunun temel unsurlarını açıklamaktadır: Haklar bilinci, benlik bilinci ve eylem. Bir savunuculuk eylem planını ve savunuculuk eylem planı modelini uyarlamak için alıştırma ile birlikte savunuculuk eylemlerine dair örnekler sunulmaktadır. Bölüm 3 son olarak okuru savunuculuğun altı adımına götürür:

- Adım 1: Gerçekleştirmek istediğiniz değişikliği tanımlama
- Adım 2: Gerçekleştirmek istediğiniz değişikliği ifade etme
- Adım 3: Eylem için hazırlanma
- Adım 4: Eylem planı yapma
- Adım 5: Harekete geçme
- Adım 6: Hareketi izleme

Ekler çeşitli yararlı kaynaklar içermektedir:

Ek 1, İnsan Hakları Belgeleri: İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ile Engelli Hakları Sözleşmesi'nin tam metni, sadeleştirilmiş metni ve özeti. Ayrıca başlıca insan hakları belgeleri ile internet adreslerinin bir listesi

Ek, 2 İnsan Hakları Eğitim Oturumunun Yönetilmesi: İnteraktif öğrenme ve workshop modellerinin yanı sıra, öğrenmeyi engelli katılımcılara uygun hale getirmek üzerine ipuçları

Ek, 3 Genel Kaynaklar: Önem arz eden basılı, elektronik ve diğer biçimlerdeki materyallerin bir listesi

Ek, 4 Terimler Sözlüğü: Metinde geçen insan hakları terimlerinin açıklamaları

Ek, 5 Konu Dizini: Kitapta işlenen temel konuların bir listesi

BÖLÜM 1:

ENGELLİLİĞE İNSAN HAKLARI AÇISINDAN BAKMAK

BÖLÜM 1 İÇİNDEKİLER:

Engelli Haklarına Giriş
Başlangıç: İnsan Hakları Üzerine Düşünmek
İnsan Haklarından Kimler Sorumludur?
BM Engelli Hakları Sözleşmesi
Bölgesel Engelli Hakları Sözleşmeleri
Engellilere İlişkin Bağlayıcı Olmayan Ana Belgeler
Engelliliği Tanımlama ve Araştırma
Engelliliğe İlişkin Tutumlar ve Algılar
Engelliliğe İnsan Hakları Yaklaşımı
İnsan Hakları Savunuculuğu

BÖLÜM 1:

ENGELLİLİĞE İNSAN HAKLARI AÇISINDAN BAKMAK

HEDEFLER

Bu bölümde yer alan genel bilgiler ve alıştırmalar, aşağıdaki temel anlayışları geliştirerek bu kılavuzu etkili bir şekilde kullanmaları için katılımcıları hazırlayacaktır:

- Temel insan hakları kavramları
- Uluslararası insan hakları çerçevesi, özellikle Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS) ve engelli olmaya dair diğer ana belgeler
- Engellilerin haklarını aramada karşılaştıkları engeller ve zorluklar
- İnsan hakları açısından meselelerin ifade edilmesi ve savunuculuk stratejilerinin belirlenmesi

ENGELLİ HAKLARINA GİRİŞ

Engelliler diğer insanlarla aynı haklara sahiptir. Ancak birçok nedenden ötürü, diğerleriyle eşitlik esasına dayalı haklarını ararlarken sık sık sosyal, yasal ve fiili engellerle karşılaşır. Bu nedenler, genellikle engelliliğe dair yanlış algılamalardan ve olumsuz tutumlardan kaynaklanmaktadır.

2 ALIŞTIRMA 1: Engellilerle ilgili yanlış inançların ve kalıp yargıların etkisi

Hedef: Yanlış inançlara ve kalıp yargılara dayalı ayrımcılıkla ilgili yaşanmış deneyimleri paylaşmak ve bunların insan hakları üzerindeki etkilerini düşünmeye başlamak

Süre: 45 dakika

Materyaller: İsteğe bağlı olarak “Engellilerle İlgili Yaygın Yanlış İnançlar ve Kalıp Yargılar”ın kopyaları

1. Giriş:

Ayrımcılığın çoğunlukla bir grubun diğeriyle ilgili yanlış fikirlerine ve kalıp yargılarına dayandığını açıklayın. Bu alıştırma yanlış inançların ve kalıp yargıların engellilerin yaşamları üzerindeki etkilerini inceleyecektir.

2. Beyin fırtınası/Analiz:

- Katılımcıları küçük tartışma gruplarına ayırın ve onlardan engellilerle ilgili yanlış inanç ve kalıp yargılardan bir liste oluşturmalarını isteyin. Her gruptan şu soruları tartışmalarını isteyin:
- Bu görüşlerin altında yatan nedenlerden bazıları nelerdir? (örneğin, korkular, kültürel ve dini tutumlar, cahillik)
- Bu görüşler, engellilerin ailelerinin onlara bakışlarını ve/veya onlara nasıl davrandıklarını ne şekilde etkilemektedir? Toplumlarının bakışlarını ve davranışlarını nasıl etkiler? Peki ya kamu düzenini ve kanunları?

3. Rapor/Tartışma:

- Her grubun sözcüsünden vardıkları sonuçları özetlemesini ve bulgularını tartışmasını isteyin.
- Bu yanlış inançlar ve kalıp yargıların altında yatan temel nedenler neler olabilir?
  - Bu yanlış inançların ve kalıp yargıların engelliler üzerindeki en ciddi etkisi ne olabilir? Ve toplum üzerindeki etkisi ne olabilir?

Aşağıdaki veya benzeri sorular üzerinde tartışın:

- Bu görüşlerden hangisi sizin toplumunuzda daha yaygın?
- Bu görüşler ne şekilde ayrımcılıkla sonuçlanmakta ve engellileri haklarından yararlanmaktan alıkoymaktadır?
- Bu görüşlerle nasıl yüzleşilebilir?
- Engellilerle ilgili bu tür yanlış inançlara meydan okumak neden önemlidir?

Varyasyon: Alistirmayı “Engellilerle İlgili Yaygın Yanlış İnançlar ve Kalıp Yargılar”ı dağıtarak tamamlayın. Bu listeyi katılımcıların ürettikleriyle karşılaştırın ve şöyle sorular sorun:

- Sizin listeleriniz buna benziyor mu?
- Bu listede sizin dahil etmediğiniz fikirler var mı? Bu listede, sizin kendi listenize dahil ettiğiniz fikirlerden olmayanlar var mı?
- Sizin listeniz ve bu liste arasında farklar var mı? Varsa nasıl açıklarsınız?
- Bu listede katılmadığınız ifadeler var mı?
- Bu liste sizi yeni bakış açılarından haberdar etti mi?

Engellilerle İlgili Yanlış İnançlar ve Kalıp Yargılar

Engelliler-

- kendi kendilerine yetemez/başkalarına fazlasıyla muhtaçtır
- acınması gereken kimselerdir
- çaresizdir
- lanetlenmişlerdir/engelli olmak kötülüğün cezasıdır
- kaderleri yüzünden aksidir
- engelli olmayanların dünyasına kırgınlıkla bakar
- yaşamaya değmeyecek hayatlara sahiptir
- evden çıkmamaları tercih edilir
- çalışamaz
- aile kuramaz/iyi ebeveyn olamaz
- aoseksüeldir
- tedaviye ve tıp uzmanlarının yardımına ihtiyaç duyar
- özel, ayrı eğitim programlarına ihtiyaç duyar
- kültür/boş zaman faaliyetlerine katılamazlar
- öğrenemezler
- çocuklar gibi naiftir (zihinsel engelliler), kendi kendine karar veremez
- tehlikelidir/bir tehdit teşkil ederler/şiddete başvurabilir (psiko-sosyal engelliler)
- iletişim için alternatif yöntemler kullanmalıdırlar çünkü onlar aptaldır

BAŞLANGIÇ: İNSAN HAKLARI ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Engelli haklarını incelemek üzere bir temel kurmak için, bu bölüm temel insan hakları ilkelerini ve genel insan hakları çerçevesini inceleyerek başlamaktadır. Daha sonra insan haklarına engellilik bağlamında bakar.

İnsan Hakları Nelerdir?

İnsan hakları insan ihtiyaçlarına dayanır. Herkesin yalnızca yaşama değil, onurlu bir şekilde yaşama hakkına sahip olduğunu ortaya koyar. İnsan hakları aynı zamanda saygın bir hayat sürmek için belirli temel şartların ve kaynakların gerekliliğini de kabul eder.

İnsan hakları, onları diğer fikir ve ilkelerden ayıran önemli özelliklere sahiptir. İnsan Hakları:

Evrensel: İnsan hakları, ırkı, rengi, cinsiyeti, etnik veya sosyal kökeni, dini, dili, milleti, yaşı, cinsel yönelim, engeli veya diğer durumları ne olursa olsun, dünyadaki herkes için geçerlidir. Herkes için eşit şekilde ve ayırım gözetmeksizin geçerlidir. İnsan haklarına sahip olmak için tek gereklilik insan olmaktır.

Doğuştan gelir: İnsan hakları kim olduğunuzun doğal bir parçasıdır. **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'**nin (İHEB) 1. Maddesi şöyle başlar: *“Tüm insanlar onur ve haklar açısından özgür ve eşit doğarlar.”*

Devredilemez: İnsan hakları otomatik olarak her insana aittir. Hakların insanlara devletleri veya bir başka makam tarafından verilmesi gerekmez ve geri alınamaz. Kimse bu haklara sahip olmadığınızı söyleyemez. Haklarınız ihlal edilse ya da haklarınızı talep etmeniz engellense bile, bu haklara yine de sahipsinizdir.

İnsan hakları önemli yollardan birbirleriyle bağlantılıdır:

Bölünmezler: İnsan hakları birbirinden ayrı tutulamaz.

Birbirlerine Bağımlıdır: İnsan hakları birbirleri olmadan tamamen gerçekleşemez.

Birbirleriyle bağlantılı: İnsan hakları birbirlerini etkiler.

Basit bir deyişle, insan hakları hep birlikte işler ve hepsine birden ihtiyacımız vardır. Örneğin; eğitim hakkı, düşünce ve bilgi özgürlüğü veya hatta yeterli bir yaşam standardı hakkı, bir kimsenin seçme hakkını kullanma yetisini etkileyebilir. Bir devlet, o ülkede yaşayan insanlar için hangi hakları onaylayacağını seçip ayıramaz. Her hak gereklidir ve diğerlerini de etkiler.

İnsan Hakları Belgeleri

İnsan hakları, çeşitli uluslararası insan hakları belgelerinde (bazen **“araçlar”** diye de bilinir) belirlenmiştir. Bazıları yasal olarak bağlayıcıdır ve diğerleri ise önemli yol göstericilerdir, fakat uluslararası yasa olarak nitelendirilmezler. Bu kısım insan hakları yapısının tamamına bir bakış getirmektedir.

1. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB)

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB) Birleşmiş Milletler tarafından 1948'de kabul edilmiştir. Sonrasında insan haklarıyla ilgili daha spesifik ayrıntılar sağlamak üzere pek çok belge daha geliştirilmiştir. Ancak hepsi İHEB'de ortaya konulan temel insan hakları ilkelerine dayanır. İHEB'in tam metni Ek 1'de bulunmaktadır. Bildiri'deki her **maddenin** temel kavramlarını listeleyen İHEB'in kısaltılmış resmi versiyonu aşağıdadır:

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB) (Kısaltılmış Resmi Versiyonu)

Madde 1	Eşitlik
Madde 2	Ayrımsız olarak haklara sahip olma
Madde 3	Yaşam hakkı, Özgürlük hakkı
Madde 4	Kölelik yasağı
Madde 5	İşkence ve yasağı
Madde 6	Kişi olarak tanınma hakkı
Madde 7	Hukuk önünde eşitlik
Madde 8	Etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkı
Madde 9	Keyfi tutma yasağı
Madde 10	Adil yargılanma hakkı
Madde 11	Masumiyet karinesi ve Kanunsuz ceza olmaz ilkesi
Madde 12	Mahremiyet hakkı
Madde 13	Seyahat özgürlüğü
Madde 14	Sığınma hakkı
Madde 15	Vatandaşlık hakkı
Madde 16	Evlenme hakkı ve Ailenin korunması
Madde 17	Mülkiyet hakkı
Madde 18	Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü
Madde 19	İfade özgürlüğü
Madde 20	Toplanma ve örgütlenme hakkı
Madde 21	Katılma hakkı
Madde 22	Sosyal güvenlik hakkı
Madde 23	Çalışma, adil gelir ve sendika kurma hakkı
Madde 24	Dinlenme hakkı
Madde 25	Yaşam standardı ve Sosyal güvenlik hakkı
Madde 26	Eğitim hakkı
Madde 27	Kültürel yaşama katılma hakkı
Madde 28	Toplumsal ve uluslararası düzen
Madde 29	Hakların sınırlandırılması
Madde 30	Hakları kötüye kullanma yasağı

ALİŞTİRMA 2: Hakların Karşılıklı Birbirlerine Bağımlılığı

Hedef: İHEB’de bulunan temel insan haklarını incelemek ve bu hakların birbirleriyle ne şekilde bağlantılı olduklarına dair farkındalık yaratmak

Süre: 45 dakika

Materyaller: Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir
Her küçük grup için Etki Basamakları kopyası
İHEB’in sadeleştirilmiş versiyonunun kopyaları

1. Açıklama/Gösterme:

İnsan haklarının insanların ihtiyaçlarına dayandığını ve herkesin insan haklarına sahip olduğunu, tümüne ihtiyaç duyduğunu gözlemleyerek aktiviteyi tanıttin. Bu aktivitenin, hakların nasıl bölünmez, karşılıklı bağımlı ve birbirleriyle bağlantılı olduklarını ve tek bir hak bile engellendiğinde bunun geniş kapsamlı etkilerinin neler olduğunu göstermeye yardımcı olduğunu açıklayın.

“Etki Basamakları”nın nasıl işlediğini gösterin:

1. En üst basamaktaki büyük dairenin ortasına İHEB’den bir insan hakkı yazın (örneğin eğitim hakkı)

2. “Eğer bu hak engellenirse olası üç etkisi ne olabilir?” diye sorun. Belirtilen üç etkiyi merkezdeki daireden uzanan okların gösterdiği dairelerin içine yazın.
3. Daha sonra belirtilen üç etkiyi (örneğin iyi bir iş sahibi olamama) ele alın ve “Bu etkiyle hangi insan hakları engellenmiş olur?” (örneğin yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkı) diye sorun. Her hakkı etkiden uzanan okların gösterdiği daireye yazın.

Alternatif: Her gruptan basamaklarda belirtilen hakların İHEB’deki madde numarasını yazmalarını isteyin (örneğin “iyi bir iş sahibi olamama”: Madde 25, Yeterli Yaşam Standardı Hakkı, Madde 23 Çalışma Hakkı).

2. Tamamlama:

Katılımcıları 2-4 kişilik küçük gruplara ayırın ve her gruba Etki Basamakları’nın bir kopyasını verin. Her gruptan şemalarının merkezine bir insan hakkı yazmalarını isteyin. Grupları çeşitli haklar içinden farklı seçimler yapmaya teşvik edin. Onlardan, engelli bir kimse –veya herhangi biri- bu haktan men edilirse, hangi etkilerin ortaya çıkacağını düşünmelerini isteyin.

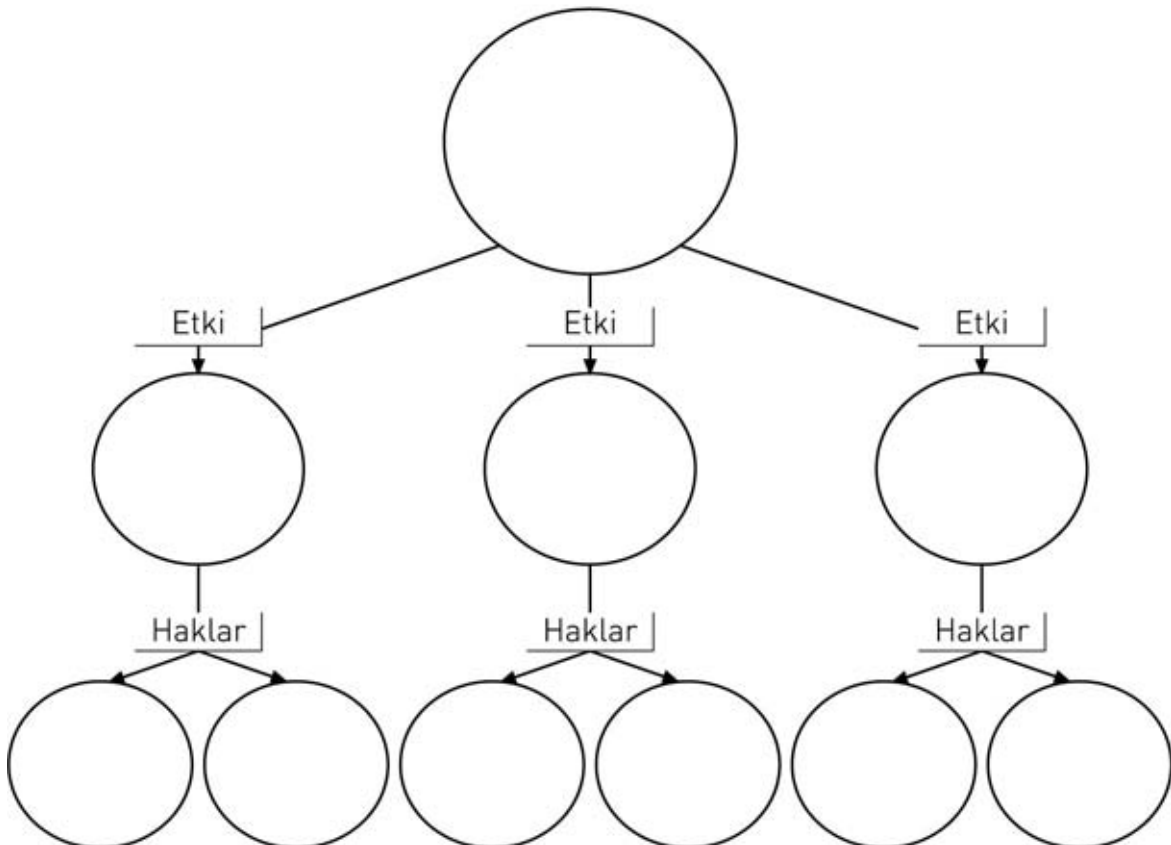
Oturum Yöneticisi İçin Not: Katılımcılar üçten fazla etki düşünebilirler, fakat onları en geniş kapsamlı üç etkiyi seçmeye teşvik edin.

3. Tartışma:

Her grubun sözcüsünden şemalarını sunmasını isteyin. Sonuçlar üzerinde tartışın.

- Bir hak engellendiğinde ortaya çıkan bazı etkiler sizi şaşırttı mı?
- Birden fazla hak engellendiğinde ne olur?
- Engelliler için en olumsuz sonuçlar nelerdir?
- Bu aktivite hakların birbirlerine bağımlılığı konusunda size neyi gösteriyor? (örneğin insan haklarının *tümünden* yararlanmanın önemini)

ETKİ BASAMAKLARI

2. Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi

Bir sözleşme (**antlaşma** olarak da bilinir) Devletler arasındaki yazılı bir mutabakattır. Genellikle BM Genel Kurulu tarafından atanan bir çalışma grubu tarafından taslak haline getirilir. Sözleşme taslak haline getirildikten sonra, onaylanmak üzere BM Genel Kurulu'na gider. Bir sonraki adım ülkelerin bunu **imzalayıp onaylamalarıdır**. Bir ülke bir sözleşmeyi imzalayarak, o sözleşmenin ilkelerine uyacağına ve onay sürecini başlatacağına söz vermiş olur. Ancak sözleşme onaylanana kadar bir ülke üzerinde hukuksal açıdan bağlayıcı değildir. Onay, her ülkede yer alan ve sözleşmenin ulusal hukuk yapısının bir parçası olarak resmen kabulü için hükümetin yasama organının gerekli adımları attığı bir süreçtir. Bir ülke bir sözleşmeyi imzalayıp onayladıktan sonra, o sözleşmeye **Taraf Ülke** olur; yani sözleşmenin tanımladığı hakları korumak üzere yasal bir yükümlüğe sahip olur. Her sözleşmenin **yürürlüğe girmeden** önce ve uluslararası hukukun bir parçası olmadan önce, belirli bir sayıda ülke tarafından onaylanması gerekir.

Son altmış yıl içinde İHEB'de bulunan insan haklarını ayrıntılandırmak üzere çeşitli insan hakları sözleşmeleri geliştirilmiştir. Bu araçlardan dokuzu insan hakları "temel" sözleşmeleri olarak kabul edilmektedir: Bunlar, insan hakları meselesini geniş bir şekilde kapsarlar ve bir Devlet'in o antlaşmayla ilgili yükümlülüklerini nasıl yerine getirdiğini değerlendiren ve bunları yerine getirmeye mecbur kılan antlaşma denetleyici bir yapıya sahiptirler.

Bu sözleşmelerden ikisi bağlayıcı sözleşmeler olarak nitelendirilir ve insan hakları meselesini geniş çapta ele alırlar:

Bu sözleşmelerden ikisi bağlayıcı sözleşmeler olarak nitelendirilir ve insan hakları meselesini geniş çapta ele alırlar:

- **Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi** (MSHUS, 1966'da kabul edilmiş, 1976'da yürürlüğe girmiştir.)¹
- **Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi** (ESKHS, 1966'da kabul edilmiş, 1976'da yürürlüğe girmiştir.)²

Bu iki Sözleşme ve İHEB, **Uluslararası Haklar Yasası** olarak bilinen üçlü belgeyi yaratmak üzere birleşmişlerdir.

Ayrıca yedi tane BM insan hakları sözleşmesi de tematik hususlara veya belirli kesimlere hitap eder.³

ARAÇ	İNŞAN HAKLARI YAPISAL ÇERÇEVESİ	YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ
İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB)		-
Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (MSHUS)		1976
Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS)		1976
İrk Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesi (İAÖS)		1965
Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesi Sözleşmesi		1979
İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme		1984
Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)		1989
Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme		1990
Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme		*
Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS)		*
*Eylül 2007 itibarıyla henüz yürürlüğe girmemiş		

1 Bakınız <http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>

2 Bakınız http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/a_cesscr.htm

3 Bu belgelerin internet adresleri için Ek 1'e bakınız.

Bu dokuz temel insan hakları sözleşmesi, birbirleriyle bağımlı bir **insan hakları yapısal çerçevesi** oluşturur. Bunlara aşina olmak ve ülkenizin bu Sözleşmeler'den hangilerini onayladığını ve böylelikle yasal olarak bunları yürürlüğe koyup uygulama yükümlülüğüne sahip olduğunu bilmek yararlıdır.

3. Bölgesel İnsan Hakları Sözleşmeleri

Dünya çapında geçerli olan BM insan hakları yapısal çerçevesinin yanı sıra, bazı bölgesel kuruluşlar bölgelerindeki ülkelere özel insan hakları araçları geliştirmişlerdir. Bunlar aşağıdakileri kapsar:

- Afrika Birliği Örgütü tarafından 1986'da geliştirilmiş olan **Afrika İnsan Hakları ve Halklar Hakları**⁴
- Avrupa Konseyi tarafından 1953'te geliştirilen **İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Avrupa Sözleşmesi**⁵
- İnter-Amerikan İnsan Hakları Komisyonu tarafından 1978'de geliştirilen **İnter-Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi**⁶

İNSAN HAKLARINDAN KİMLER SORUMLUDUR?

Hükümetler:

Hükümetler halkların insan haklarını teminat altına almakla sorumlu baş aktörlerdir. Hükümetler, siyasal ve yasal sistemlerinin kanunlar, politikalar ve programlarla insan haklarını destekleyecek şekilde yapılandırıldığından emin olmalıdırlar. Bazı durumlarda uluslararası sözleşmeler ve antlaşmalar bir Devlet'in insan hakları açısından yasal yükümlülüklerinin ana kaynağıdır. Ancak pek çok ülkede ulusal anayasalar, hukuk beyannameleri ve yasal çerçeveler çift katmanlı bir koruma ve bu ilkelerin ulusal seviyede pekiştirilmesini sağlayacak şekilde, uluslararası hukukta yer alan evrensel insan hakları ilkelerini ve standartlarını yansıtmak üzere özellikle geliştirilmiş veya değiştirilmiştir.

Hükümetler, insan haklarına **saygı göstermek**, onları **korumak** ve **yerine getirmekle** yasal olarak yükümlüdürler.

İnsan Haklarına Saygı Göstermek, Onları Korumak ve Yerine Getirmek

Saygı: İnsan haklarına "saygı gösterme" yükümlülüğü, Devletler'in engelli haklarının kullanılmasına ve bu haklardan yararlanılmasına engel olmamaları gerektiği anlamına gelir. İnsan haklarını ihlal edecek her türlü hareketten kaçınmalıdırlar. Ayrıca, insan haklarıyla çelişen yasaları, politikaları ve uygulamaları da kaldırmalıdırlar.

Koruma: İnsan haklarını "koruma" yükümlülüğü, Devlet'in engelliler dahil herkesi bireyler, işletmeler, dernekler veya diğer özel kuruluşlar gibi devlet harici aktörlerin istismarlarından korumaları gerektiği anlamına gelir.

Yerine getirme: İnsan haklarını "yerine getirme" yükümlülüğü, Devletler'in engelliler dahil herkesin insan haklarını kullanabilmesini güvence altına alacak olumlu adımları atmaları gerektiği anlamına gelir. İnsan haklarını teşvik eden yasaları ve politikaları benimsemelidirler. Bu hakları uygulamaya koyacak programlar ve diğer önlemler geliştirmelidirler. Yasaları yürürlüğe koyacak ve program niteliğindeki çabaları fonlayacak gerekli kaynakları tahsis etmelidirler.

4 Bakınız <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/z1afchar.htm>

5 Bakınız <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>

6 Bakınız <http://www1.umn.edu/humanrts/oasinstr/zoas3con.htm>

Uluslararası insan hakları hukuku altında insan haklarına saygı göstermek, onları korumak ve yerine getirmek üzere resmen yasal sorumluluğa yalnızca hükümetler sahip olsalar da, insan hakları yalnızca onların sorumluluk alanına girmez. İnsan hakları yasal gerekliliklerden çok daha fazlasıdır. Anlayışı, eşitliği, hoşgörüyü, tarafsızlığı ve adil, huzurlu toplumlar için şart olan diğer özellikleri teşvik etmek üzere tasarlanmış ahlâki davranış ilkelerini temsil ederler. Hangi davranışların yasal olarak uygulanabilir olabileceğine bakılmaksızın, toplumdaki bireyler, gruplar ve kuruluşlar dahil çeşitli aktörler de insan haklarının teşvik edilmesi ve hayata geçirilmesi için önemli roller oynamaktadırlar.

Bireyler:

Herkes haklarını talep etmek ve savunmak için, kendilerini, diğer kimseleri, hükümetlerini ve toplumlarını bu hakları etkileyecek eylemlerden sorumlu tutabilmeleri için insan haklarını bilmeli ve anlamalıdır. İnsan hakları herkes için geçerli olduğundan, tek bir bireyin haklarını iddia etme çabası bile herkes adına önemli bir girişimi temsil eder. Aynı şekilde, bir bireyin diğer bir kimsenin haklarını ihlal etmeye yönelik eylemleri de herkesin haklarına karşı bir tehdidi temsil eder.

Gruplar:

Sosyal ve kültürel davranışın insanların haklarından yararlanabilme yetileri üzerinde büyük bir etkisi vardır. Grupların –ailelerden toplumun tümüne- kolektif eylemleri insan haklarında rol oynar. Örneğin, ebeveynler yalnızca erkek çocukların okula gitmelerine izin verileceğine karar verirlerse, kız çocuklarını eğitim almaya dair insan haklarını talep etmekten etkin bir biçimde alıkoymuş olurlar. Genel kültürel değerler, ırksal azınlıktan kişilerin barınmaya veya sosyal hizmetlere ihtiyaç duyduklarında ayrımcılıkla karşılaşmalarına neden oluyorsa, toplumun kendisi de yeterli yaşam standardına sahip olma hakkının ihlalinde pay sahibidir. Olumlu yönden ise, insan haklarının ihlaline karşı sesini yükselten, zararlı tutumları, politikaları veya yasaları değiştirmeye çalışan gruplar insan hakları için çok etkili savunucular olabilirler.

Özel Sektör:

Özellikle serbest pazar ekonomisinin olduğu ülkelerde insanlar her gün özel sektörle etkileşime girer. Özel sektör aktörleri her türlü kişi ve tüzel kişiyi içermektedir: İşverenler, ürün ve hizmet sağlayıcıları, eğlence sektörü, evleri inşa edenler, bankalar ve hatta hükümet binaları. İnsanlar pek çok şey için özel sektöre bağımlıdır. Özel sektörün insan haklarını koruyan belirli yasalara ve standartlara bağlı kalması gerekse de, hükümetlerin özel sektörün nasıl işlediğini her açıdan denetleyebilmesi imkânsızdır. İşletmeler, kuruluşlar ve özel sektörde yer alan diğer oluşumlar, uygulamalarının insan haklarını ihlal etmediğinden emin olmak ve aslında onları desteklemek ve de teşvik etmek için kendi kararlılıklarını ortaya koymalıdırlar.

BM ENGELLİ HAKLARI SÖZLEŞMESİ

Engelliler, insan hakları hukukunda resmen tanınan haklarını elde etmek için uzun süre mücadele etmişlerdir. 2006'da Birleşmiş Milletler Genel Meclisi, özel olarak engelli haklarına hitap eden ilk sözleşme olan Engelli Hakları Sözleşmesi'ni (EHS) kabul etmiştir. EHS engelliliğe ilişkin ilk global sözleşmedir.

EHS'nin taslağını oluşturmak üzere ilk oturumdan itibaren, küresel engelli hakları hareketi üyeleri, sözleşmede söylenenlerin karar aşamasına engellilerin de katılması konusunda diretmişlerdir.

Engelliler topluluğu EHS'nin taslağının hazırlanmasında, bir BM insan hakları antlaşma sürecinde bulunan diğer tüm gruplardan çok daha yüksek seviyede katılım ve etki sağlamıştır. Sonuç olarak, EHS engelli haklarını her yönüyle kapsamaktadır. Bu haliyle yalnızca hükümetler tarafından hazırlanacak bir sözleşmeden çok daha güçlü bir konumdadır. Ayrıca bu taslak süresince engelli örgütleri, engelli bireyler,

hükümetler ve Birleşmiş Milletler önemli ilişkiler geliştirmiştir.

Artık EHS sayesinde engelli hakları uluslararası hukukta tanınmış olup, bir sonraki adım, her ülkede bulunan engellilerin EHS'nin kabul edilip uygulamaya konulması için savunuculuğa ve devletleriyle birlikte çalışmaya devam etmesidir. EHS altında haklarını savunan herkes, global engelli hakları hareketinin önemli bir üyesi haline gelir!

EHS'deki Genel İlkeler

EHS'nin önemli bir özelliği genel ilkeleri ortaya koyan bir maddenin dahil edilmiş olmasıdır. EHS'yi hazırlayanlar, Sözleşme'nin engelli hakları meselelerinin altında yatan ve engellilik bağlamında özel bir öneme sahip bir dizi kavramı bildirmesini istemişlerdir. Sözleşme'de ifade edilen tüm hakların baştaki bu ilkeler doğrultusunda yorumlandığından emin olmak amacıyla bunları metnin başında açıkça tanımlamanın önemli olduğuna inanmışlardır.

EHS Madde 3: Genel İlkeler

İşbu Sözleşme'nin dayandığı ilkeler şunlardır:

- Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi;
- Ayrımcılık yapılmaması;
- Engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması;
- Farklılıklara saygı gösterilmesi ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi;
- Fırsat eşitliği;
- Erişilebilirlik;
- Kadın-erkek eşitliği;
- Engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması.

Neredeyse tüm insan hakları sözleşmeleri, insan haklarının dayanağı ve temel özgürlükler olarak, insanlık onuruna ve tüm insanların doğuştan eşitliğine saygıyı bildirerek başlar. EHS Genel İlkeleri, ayrımcılık yapılmaması, fırsat eşitliği ve farklılıklara saygı gösterilmesi gibi engelliler için özellikle önem taşıyan bazı diğer kavramları da içermektedir. EHS Genel İlkeleri ayrıca, engelli haklarının saygı görmesini, korunmasını ve yerine getirilmesini güvence altına almak üzere gerekli olan, özellikle özerklik, bağımsızlık, katılım ve topluma dahil olma kavramlarını vurgulamaktadır. Bu kavramlar diğer insan hakları temel sözleşmelerinin içeriğinde dolaylı olarak kesinlikle bulunsa da (örneğin özgürlük, özgür irade ve ayrımcılık yapılmaması gibi konularla ilintili olarak), diğer sözleşmelerin hiçbiri özerklik, bağımsızlık veya topluma dahil olma kavramlarını doğrudan ele almaz veya hatta metinlerinde bu terimleri kullanmazlar. Bu terimleri içeriğine dahil ederek ve genel ilkeler olarak tanımlayarak, EHS bunların engelli hakları için önemi hakkında çarpıcı bir beyanda bulunmaktadır.

EHS'deki Genel Yükümlülükler

Genel ilkelerle ilgili Madde 3'ün ardından gelen Genel Yükümlülüklerle ilgili Madde 4, engelli haklarına saygı gösterilmesini, bu hakların korunmasını ve yerine getirilmesini güvence altına almak üzere hükümetlerin atmaları gereken belirli adımları açıkça tanımlar. EHS'de bulunan genel yükümlülüklerin çoğu diğer insan hakları sözleşmelerinde bulunanlarla aynıdır. Ancak Devletler'in engelli haklarına ilişkin genel yükümlülükleri diğer insan hakları belgelerinde bahsedilmeyen belirli bazı özgün gereklilikleri içerir. Bunlar, ürün ve hizmetler için **evrensel tasarımı** teşvik etme, erişilebilir ve yardımcı teknolojiler üzerine araştırmaları üstlenme gibi yükümlülükleri içerir. Bu ilkelerin EHS'de bulunan diğer her konuya

uygulanabilir, temel, kapsayıcı yükümlülükler olduğunu anlamak çok önemlidir.

Madde 4'ün hedeflerinden biri, Devletler'in engellilere karşı yükümlülüklerinin temel insan hakları yükümlülükleri olduğunu tam olarak anlamakta tarihi bir yanılaşa düşmelerini önlemektir. Devletler bu sorumlulukları insan hakları hukuku altındaki temel yükümlülükler olarak değil, istisnai muamele veya özel sosyal tedbirler olarak görme eğilimine girmişlerdir. Bunları Sözleşme'de genel yükümlülükler olarak açıkça ifade etmek, bu yanılaş düşünce şeklini bertaraf etmeye yönelik önemli bir adımdır.

EHS'de Birden Fazla Alanı İlgilendiren Diğer Maddeler

Bütün insan hakları bölünmez, birbirlerine bağımlı ve birbirleriyle bağlantılıdır. EHS'deki tüm maddeler önemlidir ve birbirleriyle yakından ilişkilidir. Ancak bazı maddeler temel olarak genel keserdir ve diğer maddeler üzerinde kapsamlı bir etkiye sahiptir. Bu maddelerden zaman zaman **genel uygulama konusu olan maddeler** olarak bahsedilir ve bu nedenle önemlerini vurgulayacak şekilde Sözleşme'nin başına yerleştirilmişlerdir. Yukarıda bahsi geçen Genel İlkeler hakkındaki Madde 3 ve Genel Yükümlülükler hakkındaki Madde 4 açık bir şekilde bu kategoride yer alır. EHS'deki diğer genel uygulama konusu olan maddeler şunlardır:

Madde 5: Eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması

Madde 6: Engelli Kadınlar

Madde 7: Engelli Çocuklar

Madde 8: Bilinçlendirme

Madde 9: Erişilebilirlik

EHS'de yer alan haklara aşına oldukça, 3'ten 9'a kadar olan maddelerin Sözleşme boyunca ilkeler ve yükümlülüklerle nasıl mütemadiyen kesiştiği konusunda daha derin bir anlayış geliştireceksinizdir.

11

EHS'deki Spesifik Maddeler

Madde 10-30, çalışma hakkı, siyasal yaşama katılım hakkı ve pek çok diğerleri gibi özel haklara hitap eder. EHS'nin maddelerinin tam listesi bu bölümün sonunda verilmiştir. Çoğu durumda bu konu maddeleri diğer insan hakları sözleşmelerinde bulunan maddelere oldukça benzer, yalnız bu belirli maddeleri engellilik bağlamında açıklar. Ancak birkaç madde EHS'ye özel konulara hitap eder. Örneğin:

Madde 19: Bağımsız Yaşayabilme ve Topluma Dahil Olma

Madde 20: Kişisel Hareketlilik

Madde 26: Habiliteasyon ve Rehabilitasyon

Bunlar, engellilerin diğer durumlarda geçerli olmayabilecek türden belirli ihtiyaçlara sahip oldukları veya engellilerin geleneksel olarak onlara özgü şekillerde ayrımcılığa ve hak ihlaline maruz kaldıkları insan hakları alanlarıdır. Bu maddeler yeni haklar yaratmazken, hakları Devletler'in sorumluluklarını anlamaları için gereken ayrıntılı bir düzeyde açıklar ve pek çok durumda daha önceden uluslararası hukukta yer almamış olan belirli yeni yükümlülükleri veya önlemleri ifade eder.

BÖLGESEL ENGELLİ HAKLARI SÖZLEŞMELERİ

2007 itibariyle, engellilere özgü bir sözleşmeye sahip tek bölgesel kuruluş, 1999'da **İnter-Amerikan Engellilere Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi**'ni geliştiren İnter-Amerikan İnsan Hakları Komisyonu'dur. Ancak bölgesel kuruluşların çoğu mevcut sözleşmelerden çok, **ihtiyari protokolleri**, yani bir antlaşma üzerinde değişiklikler yapan başka antlaşmaları, mevcut sözleşmeleri benimsemiş veya engelli haklarına hitap eden, bağlayıcı olmayan kararlar, tavsiyeler ve/veya planlar geliştirmiştir. Bazı durumlarda, bölgesel genel insan hakları belgelerinde engelliler spesifik olarak belirtilmiştir.

ENGELLİLERE İLİŞKİN BAĞLAYICI OLMAYAN ANA BELGELER

Engelliler için Dünya Eylem Programı:

BM, 1981 yılını engellilerin tam eşitliği ve katılımı temasıyla ve ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde eylem planı çağrısıyla “Uluslararası Engelliler Yılı” ilan etmiştir. Engelliler Yılı’nın önemli sonuçlarından biri, ifade edilen “engelliliğin önlenmesi, rehabilitasyonu ve engellilerin sosyal hayata ‘tam katılımı’, gelişimi ve eşitliği hedefini gerçekleştirmek için etkin önlemleri teşvik etmek” amacı ile BM tarafından Engelliler için Dünya Eylem Programı’nın geliştirilmesi olmuştur. Hükümetlerin Dünya Eylem Programı’nı yürürlüğe koymaları için bir zaman çerçevesi sağlamak üzere, BM 1983-1992 yıllarını Birleşmiş Milletler Engelliler On Yılı ilan etmiştir.

BM Engelliler için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar:

Pek çok kimse Dünya Eylem Programı’nı değerli bulsa da, engelli haklarına saygı gösterilmesini temin edecek sonuçları sağlamayacağına inanmaktaydı. 1987’de BM engelli haklarına dair bir sözleşme hazırlamayı değerlendirmek üzere bir toplantı düzenledi. Ancak o dönemde ilerleme kaydedebilmek için yeterince destek yoktu. BM 1990’da uluslararası yasa olmayan, fakat daha çok engelliler için fırsat eşitliği konusunda siyasi ve ahlaki bir taahhüt anlamına gelen bir ilkeler bildirisi olacak başka bir tür araç geliştirmeye karar verdi. Sonuç olarak ortaya çıkan **Engelliler için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar** 1993’te kabul edilmiş olup, engelli haklarının yasal, politik, sosyal ve fiziksel ortamdan ne kadar büyük ölçüde etkilendiğini ortaya koyan ilk uluslararası belgedir. EHS bunun yerine geçmiş olsa da, Standart Kurallar engelli topluluğu için hâlâ önemli bir savunuculuk aracıdır ve ilkelerinin pek çoğu Sözleşme’nin hazırlanmasında temel alınmıştır.

BM Akıl Hastalarının Korunmasına ve Akıl Sağlığı Bakımının Geliştirilmesine Dair Prensipler:

Bu prensipler akıl sağlığı alanındaki uygulamalar için minimum standartları saptamak üzere 1991 yılında geliştirilmiştir. Akıl Sağlığı Prensipleri, pek çok ülkede akıl sağlığı yönetmeliklerinin geliştirilmesinde model olarak kullanılmıştır. Bunlar, toplum içinde yaşama hakkı gibi çok önemli bazı kavramları içermektedir.

Psiko-sosyal engellilik alanındaki pek çok savunucu, bu belgenin bazı hususlarda diğer insan hakları yasalarında ve politikalarında yansıtılanlardan daha düşük standartlar ortaya koyduğuna inanmaktadır. Özellikle psiko-sosyal engellilerin tedavilerinde “bilgilendirilmiş rıza” gerekliliği konusunda sorun vardır. Engelli savunucuları bu belgedeki standartları dikkatlice incelemeli ve psiko-sosyal engelli hakları için bir savunuculuk aracı olarak kullanılıp kullanılmayacağına kendileri karar vermelidir.

ALİŞTİRMA 3: Haklar Ağacı

Hedef:	Bir dizi insan hakkının engelliler için ne şekilde geçerli olduğunu tanımlamak
Süre:	45 dakika
Materyaller:	Geniş posterlere çizilmiş ağaç gövdeleri Üzerine yazı yazılacak dal/yaprak/meyve olarak şekillendirilmiş 10’ar parça Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir
Dağıtılacaklar:	İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB) (kısa versiyon) EHS Madde 3 Genel İlkeler; Madde 4 Genel Yükümlülükler

1. Giriş:

Tüm insanlar gibi engellilerin de insan haklarına sahip olduklarını vurgulayın. Haklarını talep etmeleri için, engellilerin bu hakların neler olduğunu, haklara saygı gösterilmesi, onların korunması ve yerine getirilmesi için neler yapılması gerektiğini anlamaları gerektiğini vurgulayın.

2. Beyin fırtınası/ yapılandırma:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Her gruba üzerinde ağaç gözdesi bulunan büyük boy poster, dallar (10 adet), yapraklar (10 adet) ve meyveler (10 adet) dağıtın. Alıştırmayı açıklayın:

- Katılımcılar İHEB'den 10 ilke seçmeli, her dala bir ilke yazarak, ağacı oluşturmak üzere dalları gövdeye asmalıdır.
- Daha sonra her dala:
  - hakkın engelliler için ne şekilde geçerli olduğunu içeren bir yaprak (Not: Burada EHS Madde 3 ve 4'e başvurmak katılımcılar için yararlı olabilir, çünkü EHS'nin bu maddelerindeki kavramlar engellilerle bağlantılı tüm hakları desteklemektedir.)
  - hakkı güvence altına almaları için hükümetler tarafından atılabilecek bir adımı tanımlayan bir meyve asmalıdır.

Örnek: Dal: Yasalar önünde eşitlik hakkı (İHEB Madde 7)
Yaprak: Bir kimsenin nerede yaşayacağına dair karar verme hakkı
Meyve: Engellilerin otomatik olarak 'kanuni ehliyet' sahibi olmadıklarının düşünülmesini ve kendilerini etkileyen yasal kararlarda rol oynamalarını sağlayacak yasalar

3. Rapor/ Analiz:

Her ağacı duvara asın. Her gruba ağaçlarındaki dallardan birkaçını ve ilgili yapraklarla meyveleri yüksek sesle okutun.

- Hangi İHEB ilkelerini birden fazla grup seçmiştir?
- Aynı İHEB ilkesi için yapraklar ve meyveler gruplar arasında nasıl farklılıklar göstermektedir?
- Ele alınması daha zor olan haklardan bazıları hangileriydi? Yapraklara ne yazılacağına karar vermek zor muydu? Neden?

Bir veya iki örnek seçin ve özellikle o hak bağlamında ne sunduğunu incelemek üzere EHS'nin tamamında ilgili metne bakın (Ek'e bakınız).

4. Tartışma:

Engelli hakları diğer hiç kimsenin haklarından farklı değildir, fakat çoğunlukla engelliler için kendilerini farklı şekillerde gösterirler.

- EHS, engelli haklarını İHEB'dekinden daha belirli bir şekilde ifade etmeye nasıl yardımcı olur?
- Hükümetlere engelli haklarıyla ilgili sorumluluklarında yol göstermekte nasıl yardımcı olur?

ENGELLİLİĞİ TANIMLAMA VE ARAŞTIRMA

Engellilik karmaşık bir kavramdır ve engelliliğin uluslararası fikir birliğine varılmış bir tanımı da henüz yoktur. Yine de, engelli haklarının savunuculuğuyla ilgilenen herkes, engellilere atıfta bulunurken hangi gruptan bahsettiklerini diğerlerine açıklayabilmelidir. Engellilik kavramını nasıl tanımladığınız ve ifade ettiğiniz, diğerlerinin engelli haklarına ilişkin anlayışlarını, tutumlarını ve yaklaşımlarını büyük ölçüde etkiler.

ALİŞTİRMA 4: Ülkeniz İçin Bir Ulusal Nüfus Sayımı Anketi Tasarlama

Hedef: Engellilik tanımlarının savunuculuk ve diğer çabaların üzerinde nasıl fiilî bir etkiye sahip olduğunu incelemek
Süre: 45 dakika
Materyaller: Kağıt-kalem, örnek tanım listesi

1. Giriş:

Ulusal nüfus sayımının amacının bir ülkedeki nüfusu saymak ve nüfusun farklı demografik kategoriler içindeki dağılımını anlamak olduğunu açıklayın. Örneğin, eğitimleri için gerekli kaynağı ayırmak üzere hükümetlerin okul çağındaki çocukların sayısını bilmeleri gerekmektedir.

2. Tartışma:

Küçük veya büyük gruplar halinde şu soruları tartışın:

- Ülkenizde kaç engelli olduğunu ve nerelerde ikamet ettiklerini bilmek neden önemlidir? Bunun insan haklarıyla ilgisi nedir?
- İnsanların ne tür engelleri olduğunu saptamak (örneğin hareket bozuklukları, duyuşal engeller, psiko-sosyal engeller) önemli midir?

3. Analiz:

En doğru ve kapsamlı fikir birliğini sağlamak üzere engelliliğin hangi tanımı kullanılmalıdır? Aşağıda çeşitli uluslararası ve ulusal bağlamalarda kullanılmış engellilik tanımları veya tariflerinden bazı örnekler bulunmaktadır:

- Bu tanımlar arasındaki en büyük farklar nelerdir?
- Hangileri en yararlı olanları gibi görünmektedir? En kapsamlı? En doğru?
- Hangileri en kısıtlı olanlar gibi görünmektedir? Neleri dahil etmemişlerdir?

BM Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS):

Engelliler, çeşitli engellerle etkileşimlerinin diğer bireylerle eşit koşullarda topluma tam ve etkin katılımlarını engelleyebileceği uzun süreli fiziksel, zihinsel, akli veya duyuşal bozukluğa sahip olan kişileri kapsar.

Amerikan Engelliler Yasası:

Engelli bir birey, (1) bir veya daha fazla önemli yaşam aktivitesini büyük ölçüde kısıtlayan fiziksel veya zihinsel bozukluğa sahip, veya (2) böyle bir bozukluk kaydına sahip, veya (3) böyle bir bozukluğa sahip olduğu kabul edilmiş kimselerdir.

Uganda Hükümeti tarafından yürütölmüş olan 2002 İkamet Tespiti ve Nüfus Sayımı'ndaki Tanım:

Engelli, altı ay veya daha uzun süreli fiziksel duruma veya sağlık sorununa bağlı olarak süregelen zorluk(lar) nedeniyle yapabileceği aktivite miktarı veya türü kısıtlanmış kişi olarak tanımlanmıştır. Bu, altı aydan uzun sürmesi beklenen tüm zorlukları kapsamaktadır.

4. Tanımlama/Sunma/Tartışma:

Engelliliğin anlamının netleştirilmesinin önemli olduğu pek çok farklı durum vardır. Bir savunucu olarak, çeşitli savunuculuk durumlarında engelliliğin ne anlama geldiği konusunda fikirlerinizi ifade etmeye hazırlıklı olmalısınız. Bir partnerle birlikte çalışarak, başkalarıyla engelli hakları konusunda konuşurken kullanacağınız bir tanım geliştirin. Tanımınızı tüm gruba sunun. Her bir tanımın avantaj ve dezavantajlarını tartışın. Mümkünse, değişiklikler için zaman tanıyın.

5. Araştırma:

- Sizin ulusal nüfus sayımınız engellilik konusunu ele alıyor mu?
- Öyleyse, sizin ulusal nüfus sayımınızda hangi engelli tanımı kullanılmıştır?
- Hangi tanım kullanılmıştır?
- Bu, ulusal mevzuatta kullanılanla aynı tanım mıdır?
- Bunu nasıl öğrenebilirsiniz?
- Nüfus sayımında hangi tanımın kullanılmasını tavsiye edersiniz? Ulusal mevzuatta hangisini tavsiye edersiniz?

Engelliliğe İlişkin Nüfus Sayımı Soruları

Dünya Bankası, Engelliliğe İlişkin Washington Grubu tarafından geliştirilen, bir hükümetin genel olarak engelliliğin yaygınlığını saptamak için nüfus sayımına dahil edebileceği aşağıdaki altı soruyu kullanmıştır.

Fiziksel, zihinsel ve duygusal bir sağlık durumu yüzünden...

1. Gözlük kullanmanıza rağmen görme güçlüğü yaşıyor musunuz?
2. İşitme cihazına rağmen duyma güçlüğü çekiyor musunuz ya da işitme engelli misiniz?
3. Yürümekte veya merdiven çıkmakta zorlanıyor musunuz?
4. Hatırlamakta veya konsantre olmakta zorlanıyor musunuz?
5. Kişisel bakımınızla ilgili zorlanıyor musunuz? (örneğin yıkanırken veya giyinirken?)
6. İletişim, anlama veya anlaşılma zorluğu çekiyor musunuz?

Sorulara cevap kategorileri: Hayır, Biraz, Çok ve Hiç Yapamıyorum.⁷

ENGELLİLİĞE İLİŞKİN TUTUMLAR VE ALGILAR

Bunlar, herkese ait haklar olmasına rağmen, engelliler çoğu zaman tutumlara, algılara, yanlış anlamalara ve bilinç eksikliğine bağlı ciddi ayrımcılıklarla karşılaşır. Örneğin engellilerin işgücünün üretken üyeleri olamayacağına dair yanlış kanı, işi yapmak için mükemmel derecede nitelikli olsalar bile işverenlerin engelli adayların başvurularında ayrımcılık yapmalarına yol açabilir. Veya işlerin yer aldığı binaların hareket becerisi kısıtlı olan kişilerin erişebilecekleri şekillerde inşa edilmemeleri anlamına gelebilir.

Bu tür kısıtlamalar diğer kesimleri de etkileyebilir. Örneğin bazı toplumlarda kadına karşı tutumlar onların mülk sahibi olmalarını ya da toplum hayatına katılmalarını engeller. Irksal veya etnik azınlık üyelerinin kendi dillerini konuşmaları veya kendi dinlerinin gereklerini yerine getirmeleri çoğu zaman yasaklanır. Aynı zamanda ayrımcılığa maruz kalan diğer bir gruptaki bir engelli (örneğin etnik bir azınlığa dahil engelli bir kadın) insan haklarının hayata geçirilmesinde birçok ayrımcılık katmanıyla ve engelle karşılaşabilir.

Dış kaynaklardan gelen tutum ve algılara ilaveten, her bireyin tutumu insan haklarını nasıl kullandığını doğrudan etkiler. Bir engellilik halinin kendisini insan hakları açısından her nasılsa farklı kıldığına inanan bir kimse, bu hakları çok farklı şekillerde talep edecektir—ya da etmeyecektir.

Olumsuz Tutumlar ve Görüşler

Engelliliğe Tıbbi Yaklaşım Modeli:

İnsan haklarını ve engelliliği etkileyen belki de en önemli ve yaygın yanlış inanç, engelliliğin çözülmesi gereken tıbbi bir sorun olduğu veya 'iyileştirilmesi' gereken bir hastalık olduğu fikridir. Bu mefhum, engelli bir kimsenin bir anlamda "arızalı" veya "hastalıklı" olduğuna ve tamir edilmesi veya iyileştirilmesi gerektiğine işaret eder. Engelliliği bir sorun ve tıbbi müdahaleyi de bir çözüm olarak tanımlayarak, bireyler, toplumlar ve hükümetler, insan haklarının önünde duran sosyal ve fiziksel çevrede var olan engelleri ele alma sorumluluğundan kaçınılmaktadırlar. Bunun yerine engellinin "sorunu"nu ele alması için sorumluluğu sağlık uzmanlığına atar.

Yardımseverlik/Hayır İşi Modeli:

Bir başka büyük yanlış, engellilerin çaresiz oldukları ve bakıma muhtaç olduklarıdır. Konu engelliler olduğunda, kendileri hissettikleri korku veya rahatsızlığın üstesinden gelmek yerine, merhamet ve hayır işi sunmak çok daha kolaydır. Ayrıca, bir kimsenin bir şeyi kendi kendisine yapacak kaynağa sahip olduğundan emin olmak yerine, onun için bir şey yapmak genelde daha kolaydır.

7 Engelli İstatistikleri Washington Grubu, Sağlık İstatistikleri Ulusal Merkezi, Hastalık Denetim Merkezi. 2007. <http://www.cdc.gov/nchs/citygroup.htm>

Hem tıbbi, hem de hayırseverlik modelinin sonucu, engellileri güçlerinden, kendi yaşantılarını idare etme sorumluluklarından ve haklarının diğerleriyle eşit seviyede olduğunu savunmaktan men etmektir.

Olumlu Tutumlar ve Görüşler

İnsanoğlunun Çeşitliliğinin Doğal Bir Parçası Olarak Engellilik:

Fark renkle, cinsiyetle, etnik kökenle, boyutlarla, biçimle veya başka neyle ilgili olursa olsun, herkes farklıdır. Engelli olmak da bundan başka bir şey değildir. Bir insanın hareketini veya görme, duyma, tat alma veya koku alma duyarlarını sınırlandırabilir. Bir psiko-sosyal engel veya **zihinsel engel** insanların düşünme, hissetme veya bilgi işleme yöntemlerini etkileyebilir. Nitelikleri ne olursa olsun, engelli olma hali bir insanın insanlığından, değerinden veya haklarından bir şey eksiltmez veya bunlara bir şey katmaz. Bu sadece bir kimsenin bir özelliğidir.

Makul Düzenlemeler:

Engelli bir kimse, tekerlekli sandalye veya bir işi yerine gelmek için daha fazla süre gibi makul bir düzenlemeye ihtiyaç duyabilir. Makul düzenleme, yalnızca tam katılımı veya erişimi teşvik etmek ve kişiyi kendi kendine hareket etmeye güçlendirmek üzere tasarlanmış bir kaynak veya bir ayarlamadır. Bu yaklaşım, bir kimseyi tamir etmeye veya engelli hali düzeltmeye çalışmakla (Tıbbi Yaklaşım Modeli) veya engellilerin kendileri için hareket etmekten aciz olduklarını varsaymakla (Yardımseverlik Modeli) aynı değildir.

Engelliliğe Sosyal Yaklaşım Modeli:

Bu model, engellilerin haklarını kullanma yetilerini kısıtlayan, sosyal ve fiziksel çevre tarafından yaratılan engelleri ortadan kaldırmaya odaklanmıştır. Bunlar, örneğin olumlu tutum ve algıları teşvik etmeyi, yapılandırılmış çevreyi değiştirmeyi, **erişilebilir biçimlerde** bilgi sağlamayı, engellilerle uygun şekillerde etkileşimi ve kanunların, politikaların katılımı ve ayrımcılık yapılmamasını destekleyecek türden olmalarını güvence altına almayı içerir.

ENGELLİLİĞE İNSAN HAKLARI YAKLAŞIMI

Hükümetlerin ve toplumun erişimi, dahil edilmeyi ve katılımı güvence altına alma sorumluluklarına odaklanan engelliliğe sosyal yaklaşım modeli, engellilerin doğuştan gelen haklarına odaklanan Engelliliğe İnsan Hakları Yaklaşımının ortaya çıkışı için zemin hazırlamıştır. Bu yaklaşım:

- Engellileri hak sahibi ve tüm insanlarla eşit seviyede insan hakları yasasına tabi olarak tanımlar.
- Bir kimsenin engelini, ırk veya cinsiyetle aynı temelde doğal bir insan çeşitliliği olarak kabul eder, bu şekilde saygı gösterir ve engelliliğe dayalı önyargıları, tutumları ve insan haklarından yararlanılmasının karşısında duran diğer engelleri ele alır.
- Siyasal, yasal, sosyal ve fiziksel ortamın engellilerin haklarını, topluma tam olarak dahil olmalarını ve katılımlarını desteklemesini sağlamaktan toplumu ve hükümetleri sorumlu kılar.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi (İHYK Ofisi) haklara dayalı yaklaşımı şu şekilde özetlemiştir:

“İnsan hakları yaklaşımı, toplumun bir kesiminin savunmasız olmasının, dışlanmasının veya ayrımcılıkla karşılaşmasının uzun vadeli ve temel nedenlerinin neler olduğunu sorar.

İnsan hakları yaklaşımı daha sonra, ayrımcılığın bu ana nedenlerini ele alan uluslararası insan hakları yasalarına ve standartlarına dayanan stratejiler sağlar.”

İHYK Ofisi özellikle şu fikirleri vurgular:

Güçlendirme: Engelliliğe insan hakları yaklaşımı, engellileri kendi seçimlerini yapmaya, kendilerini savunmaya ve yaşamlarının kontrolünü ellerinde tutma konusunda güçlendirmeyi amaçlar.

Uygulanabilirlik ve Hukuki Çözüm Yolları: Engelliliğe insan hakları yaklaşımı, engellilerin haklarını ulusal ve uluslararası düzeyde iddia edebilmeleri ve haklarını arayabilmeleri anlamına gelir.

Bölünmezlik: Haklara dayalı bir yaklaşım, engellilerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını olduğu kadar medeni ve siyasi haklarını da korumalıdır.

Katılım: Engelliliğe insan hakları yaklaşımı, yaşamlarını etkileyecek kararları alma sürecinde engellilere danışılması ve bu sürece onların katılımlarının sağlanması gerektiğini söyler.⁸

İnsan haklarından yararlanma karşısındaki engeller tutumlardan, önyargılardan, fiilî bir meseleden, yasal bir engelden ya da etkenlerin bir birleşiminden doğabilir. Fakat engelli olmak, bir kimsenin insan haklarına sahip oluşunu hiçbir şekilde etkilemez ya da bu hakları sınırlandırmaz. Engellileri ilk başta ve öncelikle, hak sahibi ve diğerleriyle eşit düzeyde insan hakları hukukuna tabi olarak tanımlamak, engelli haklarını güvence altına almak üzere bir sistem sağlamak kadar, algıları ve tutumları değiştirmekte de son derece güçlü bir yaklaşımdır.

ALİŞTİRMA 5: İfadeler ve Haklar

Hedef:	Engellilerin toplumdaki rollerine ilişkin olumlu ve olumsuz tutumları desteklemekte ifade biçiminin oynayabileceği rolü anlamak
Süre:	45 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

17

1. Giriş:

İfadenin, engelliliğe ilişkin olumlu ve olumsuz tutumları desteklemekte farklı şekillerde kullanılabileceğini açıklayın. Bu ifade biçimi, engelliler için kullanılan sözcüklerde, engellilik hallerini tanımlamakta veya engellilerin aile içindeki ya da toplumdaki rollerini tanımlamakta kullanılan sözcüklerde bulunabilir. Tutumlar, insanların kullanmaktan kaçındıkları sözcüklere de yansiyabilir.

2. Tartışma:

Küçük gruplara ayırın. Her gruptan toplumlarında engellileri, engellilik hallerini veya aile içindeki ya da toplumdaki rollerini tanımlamakta kullanılan ifadeler ile ilgili örnekler ortaya koymalarını isteyin.

3. Rapor/Analiz:

Her gruptan bulgularını raporlamasını isteyin. Bu terimleri aşağıda gösterilen gibi bir tabloda sunum panosu üzerinde listeleysin. Aşağıdaki soruları tartışın:

- Yerel dilinizde engelliliği tanımlamakta kullanılan ifadeler insanların engelliliğe ve engelli kimselere karşı tutumlarını nasıl yansıtmaktadır?
- Bu ifade biçimi engelliliğe yaklaşımın olumsuz modellerini (örneğin Tıbbi Yaklaşım Modeli, Hayırseverlik Modeli) nasıl yansıtmaktadır? Bu üslup, bu olumsuz modelleri ne şekilde desteklemekte ve sürdürmektedir?
- Bu ifade biçimi engelliliğe yaklaşımın olumlu modellerini nasıl yansıtmaktadır? Bu üslup, olumlu modelleri ne şekilde desteklemekte ve sürdürmektedir?
- Böyle bir ifade biçimi engellileri nasıl etkilemektedir?
- Olumsuz üslubu değiştirmek için ne yapılabilir?
- Engelliliğe insan hakları yaklaşımının avantajları nelerdir? Bu nasıl teşvik edilebilir?

⁸ "Tasarı Esasları: Yoksulluğu Azaltma Stratejilerine İnsan Hakları Yaklaşımı" 10 Eylül 2002. *İHYK Ofisi Ana Sayfa* <http://www.unhchr.ch/development/povertyfinal.html>

ENGELLİLİĞİ TANIMLAYAN İFADELER		
Engelliler	Engellilik Durumu	Engellilerin Rolü

İNSAN HAKLARI SAVUNUCULUĞU

Herkes, kendi insan haklarını talep etme ve bu hakların korunmasını, onlara saygı gösterilmesini ve yerine getirilmesini isteme hakkına sahiptir. İnsan hakları dilini kullanarak savunuculuk yapıyorsanız ve savunuculuğunuzu desteklemek için insan hakları çerçevesini kullanıyorsanız, hiç kimse özel bir muamele veya hak edilmemiş bir şey istediğinizi iddia edemez. Tüm paydaşların yeni Engelli Hakları Sözleşmesi'nin tam olarak yürürlüğe konulduğunu görmekte oynayacak bir rolü vardır.

İnsan Hakları. EVET! bu uğraşta sizi desteklemek üzere tasarlanmıştır. Bu ilk bölüm, engelliliğe ilişkin insan hakları ilkelerinin , yasal belgelerin ve sosyal tutumların kapsamlı bir incelemesini ortaya koymuştur. 2. Bölüm, engelli haklarıyla ilgili özel konular hakkında ayrıntılı bilgi sağlayarak, engelli savunucularını hem ulusal hukuk ve politikalarda, hem de sosyal ve kültürel ortamlarda değişimi gerçekleştirmek için ihtiyaçları olan bilgiyle donatmayı amaçlar. 3. Bölüm, savunuculuk hedeflerini tanımlamak, savunuculuk eylem planları geliştirmek ve savunuculuk başarınızı ölçmek de dahil, savunuculuk stratejileri ve teknikleri üzerine özel bir eğitim sunmaktadır.

Sırf insan hakları yasalarının var olması, insan haklarını insanların yaşamlarında bir gerçeklik haline getirmez. Olumlu tutumlar ve iyi niyetler de yeterli değildir.

Kişisel çabalar, grup hareketiyle desteklenen tam bir sosyal ve kültürel taahhüt ile hükümetler tarafından güçlü bir uygulama ve yürütme olmadan, insan hakları garanti edilemez!

BÖLÜM 2.

ENGELLİ HAKLARI SÖZLEŞMESİ

BÖLÜM 2 İÇİNDEKİLER:

Kısım 1	Eşitlik ve Ayrımcılık Yapılmaması
Kısım 2	Erişilebilirlik
Kısım 3	Siyasal ve Toplumsal Yaşama Katılım Hakkı
Kısım 4	Düşünce ve İfade Özgürlüğü
Kısım 5	Yaşam Hakkı ve Risk Durumlarında Korunma
Kısım 6	İşkence ve Diğer Biçimlerde İstismara Maruz Kalmama
Kısım 7	Özel Hayat, Kişisel Bütünlük, Hane ve Aile Hayatı
Kısım 8	Sağlık Hakkı
Kısım 9	Habilasyon ve Rehabilitasyon Hakkı
Kısım 10	Çalışma Hakkı
Kısım 11	Toplum İçinde Bağımsız ve Onurlu Yaşama
Kısım 12	Adalete Erişim
Kısım 13	Eğitim Hakkı
Kısım 14	Kültürel Yaşam ve Spor Faaliyetlerine Katılım Hakkı
Kısım 15	Engelli Çocuk Hakları
Kısım 16	Engelli Kadınlara Ayrımcılık Yapılmaması ve Eşitlik
Kısım 17	Diğer Kesimlerin Hakları

KISIM 1: EŞİTLİK VE AYRIMCILIK YAPILMAMASI

BM Engelli Hakları Sözleşmesi

Madde 5, Eşitlik ve Ayrımcılık Yapılmaması:

1. Taraf Devletler herkesin hukuk önünde ve karşısında eşit olduğunu ve ayrımcılığa uğramaksızın hukuk tarafından eşit korunma ve hukuktan eşit yararlanma hakkına sahip olduğunu kabul eder.
2. Taraf Devletler engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklar ve engellilerin herhangi bir nedene dayalı ayrımcılığa karşı eşit ve etkin bir şekilde korunmasını güvence altına alır.
3. Taraf Devletler eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engellilere yönelik makul düzenlemelerin yapılması için gerekli tüm adımları atar.
4. Engellilerin fiili eşitliğini hızlandırmak veya sağlamak için gerekli özel tedbirler işbu Sözleşme amaçları doğrultusunda ayrımcılık olarak nitelendirilmez.

Madde 2, Tanımlar (alıntılar):

“Engelliliğe dayalı ayrımcılık” siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hak ve temel özgürlüklerinin tam ve diğerleri ile eşit koşullar altında kullanılması veya bunlardan yararlanılması önünde engelliliğe dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlamayı kapsamaktadır. Engelliliğe dayalı ayrımcılık makul düzenlemelerin gerçekleştirilmemesi dahil her türlü ayrımcılığı kapsar.

Madde 3, Genel İlkeler:

İşbu Sözleşme'nin dayandığı ilkeler şunlardır:

- (a) Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi;
- (b) Ayrımcılık yapılmaması;
- (c) Engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması;
- (d) Farklılıklara saygı gösterilmesi ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi;
- (e) Fırsat eşitliği;
- (f) Erişilebilirlik;
- (g) Kadın-erkek eşitliği;
- (h) Engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması.

HEDEFLER

Bu kısımda yer alan genel bilgiler ve alıştırmalar katılımcıların aşağıdaki hedeflere yönelik çalışmalarını mümkün kılacaktır:

- Eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması hakkını tanımlamak
- Eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması hakkının engelliler için önemini açıklamak
- Eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması ile diğer insan hakları arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak
- Engellilerin eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması hakkının ne şekillerde teşvik edildiğini veya engellendiğini saptamak
- Eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması ile ilgili BM **Engelli Hakları Sözleşmesi'**nde (EHS) bulunan hükümleri anlamak

BAŞLANGIÇ: EŞİTLİK VE AYRIMCILIK YAPILMAMASI ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

“Eşitlik” ve “ayrımcılık yapılmaması” ifadeleri insan haklarındaki en temel bazı kavramları ele alır; fakat yine de çoğu insan onların gerçekten ne anlama geldiklerini düşünmeden kullanır. Eğer insan hakları savunuculuğunda etkin bir şekilde kullanılacaklarsa, eşitliği ve ayrımcılık yapmamayı anlamak şarttır.

Eşitlik

“Eşitlik” sözcüğü en basit şekilde, “aynı”, “denk”, “eşleşen” veya “özdeş” anlamında tanımlanabilir. Ancak insanlara uygulandığında, bu ifade tüm insanların birbirlerine özdeş veya birbirlerinin birebir kopyaları oldukları anlamını vermez; ki bu durum gayet açıkça ortadadır! İnsan hakları bağlamında “eşitlik”, hepimizin temel bir yoldan aynı olduğumuz anlamında kullanılmıştır: Farklarımız ne olursa olsun, hepimiz doğuştan değere sahibiz. Hepimiz yalnızca insan olduğumuz için eşit şekilde insan haklarına sahibiz ve bizi benzersiz veya farklı kılan nitelikler bizi haklar açısından daha üstün veya aşağı yapmamalıdır. Uygulamaya koyulduğunda, eşitlik ilkesi bu yüzden her bireyin ve içinde yaşadıkları toplumun, engelliliğe dayalı farklılıklar da dahil olmak üzere, insanların farklılıklarına değer vermelerini ve bunları uzlaştırmalarını gerektirir.

Eşitlik ilkesini düşünürken ve uygularken bazı farklı yaklaşımlarda bulunulabilir. Birincisi genellikle “**biçimsel eşitlik**” olarak bilinir ve hukuk veya kurallar belki de onlara karşı ayırım yapılmaması gerektiğini söyleyerek, farklı insan gruplarına aynı şekilde muamele edilmesini gerektirdiğinde oluşabilir. Böyle bir yaklaşım mantıklı görünse de ve kesinlikle önemli bir rol de oynasa, tek başına engellilerin veya diğer grupların gerçek bir eşitlikten yararlanmalarını sağlamaya yetmez. Engellilerin karşılaştıkları farklı koşulları açığa kavuşturmak ve topluma dahil olmalarının karşısında toplumun yarattığı yapay engelleri ele almak için ilave adımların atılması gerekebilir. Örneğin, engellilere diğerleriyle aynı muamelenin yapılmasını gerektirmek, fiziksel, bilgiye dayalı, iletişime dayalı ve tutumlara dayalı engelleri kaldırmakta etkili olmayacaktır ve engelliler için özel düzenlemeler şeklinde farklı muameleye ihtiyaç duyan bireyler için de yardımı dokunmayacaktır.

Eşitliğe bir başka yaklaşıma genellikle “**fırsat eşitliği**” olarak değinilir. Bu yaklaşım, insanların yaşamlarında ırk, cinsiyet, engellilik ve sosyal statü gibi tamamen kontrolleri dışındaki etkenlerden ve şartlardan kaynaklanan kısıtlamalarla karşılaşabileceklerini kabul eder. Bu etkenler tek başlarına veya tutuma dayalı olanlarla ve diğer engellerle birlikte, engellilerin diledikleri gibi yaşamalarını ve isteyebilecekleri şekilde topluma katkıda bulunmalarını olanaksız kılar. Bu yüzden fırsat eşitliğinin sağlanması, biçimsel eşitliğin ötesine geçmek ve engellilerin de diğerleriyle aynı fırsatlardan yararlanmalarını sağlamak üzere belirli önlemler almayı gerektirir. Bu tür önlemler, ulaşım da erişilebilirliği sağlamayı, engellilere karşı ayrımcılığa yol açan kalıp yargılarla ve tutumlarla mücadeleyi ve eğitim, iş ve diğer bağlamlarda makul düzenlemeleri sağlamayı kapsayabilir.

Üçüncü yaklaşım “gerçekte eşitlik”, “tam eşitlik” veya “fiilî eşitlik” olarak adlandırılabilir. Yalnızca insanların “eşit” olduklarını söylemek genellikle onları eşit yapmaya yetmeyeceğinden, bu yaklaşım, sırf fırsat eşitliğinin değil, sonuç eşitliğinin sağlanmasını da gözetir. Diğer bir deyişle, fiilî eşitlik, gerçek katkıları veya topluma katkı kapasiteleri ne olursa olsun, herkesi insan haklarından tamamen yararlanma konusunda eşit olarak görür.

Tam anlamıyla uygulamaya konulmuş bir “fırsat eşitliği” yaklaşımı genellikle çoğu engellinin insan haklarından diledikleri gibi yararlanmalarını sağlamak için yeterli olsa da, Devlet tarafından “fiilî eşitlik” için ek bir taahhüdün engellilerin insan haklarından yararlanmalarını güvence altına almakta çok büyük yardımı olabilir. Örneğin, işverenlerin engellilere karşı ayrımcılık yapmamasını sağlamak, eğer aynı zamanda başvurdukları iş için kalifiye değillerse, engellilerin çalışma haklarından yararlanabilmelerini güvence altına almak için yeterli olmayabilir. Bu nedenle, çalışma ortamında fiilî eşitliği sağlamak için, Devlet’in engelliler için eğitim fırsatları sağlaması gerekli olabilir; böylece işe diğer başvuranlarla daha kolay rekabet edebilirler.

Ayrımcılık Yapılmaması

“Ayrımcılık yapılmaması”nın ne anlama geldiğini düşünmeye, ilk başta “ayrımcılığın” anlamını değerlendirerek başlamak belki de daha kolay olacaktır. “Ayrıma yapma” en temel haliyle, “fark gözetme”, “ayırt etme” veya “farklı muamele yapma” anlamına gelir ve tonlamasında ne olumlu ne de olumsuzdur. Ancak bu ifade, insanların birbirlerine nasıl davrandıklarını açıklamakta kullanıldığında, daha olumsuz bir anlam yüklenir. Bir kimseye karşı “ayrımcılık” yapıldığını söylemek, genellikle o kimsenin yalnızca farklı değil, aynı zamanda haksız bir muamele gördüğü anlamına gelir. Bu haksız davranış, engellilere karşı net bir biçimde ayrımcılık yapan bir yasa gibi bariz de olabilir, tarafsız gibi görünüp, engellileri olumsuz etkileyecek şekilde işleyen bir kural gibi daha az aşikâr da olabilir. Açık ve net olmayan bu tür ayrımcılık biçimleri özellikle sinsice olabilir, çünkü insanlar açık bir ayrımcılığın olmayışının, kuralları veya yasaları etkileri zarar verici de olsa, adil hale getireceğine inanabilirler.

Etiketler bu tür ayrımcılıkların verdiği zararlar ve onlara karşı koymak için gereken önlemler kadar önemli olmasa da, bu iki tür ayrımcılık, kimi zaman “doğrudan” ve “dolaylı” ayrımcılık olarak adlandırılır. İleride tartışılacağı gibi, uluslararası insan hakları hukuku engellilik, ırk, cinsiyet, ulusal köken gibi belirli zeminlerde ve belirlenmiş diğer temellerde olduğunda, bu tür tüm ayrımcılıkları yasaklar. “Ayrımcılık yapılmaması” ilkesi, böylelikle bu tür ayrımcılıklar içine girmeme ve ayrımcılığın daha örtülü ve dolaylı biçimlerine karşı koymak üzere adımlar atma taahhüdünü kapsar. Ayrımcılık ister yalnızca bireyler arasında, ister yönetmelikler, politikalar ve yönetmelikler gibi daha sistemli bir biçimde olsun, Devletler de ayrıca ayrımcılık meselelerini ele aldıklarından emin olmalıdırlar.

Ayrımcılık yapmamanın belki de potansiyel olarak en karmaşık yönlerinden biri, Devletler’in insanlara farklı muamele yapmalarını her zaman yasaklamaması ve bazı durumlarda bunu yapmalarını gerektirmesidir! Bunun sebebi, ayrımcılık yapmama ve eşitlik ilkelerinin birbirleriyle etkileşim halinde olmalarıdır. Örneğin, grup olarak engellilere karşı tarihî ve uzun vadeli ayrımcılık, engellilerin diğerleriyle tam bir eşitlikten yararlanamamalarına yol açmıştır. Bu durumun tersine çevrilmesi için, Devletler’in farklı ülkelerde ve ortamlarda “özel önlemler”, “**olumlayıcı eylem**”, “adil ayrımcılık”, “tersine ayrımcılık” veya “pozitif ayrımcılık” olarak bilinen hareketleri üstlenmeleri gerekir. Nasıl adlandırılırlarsa adlandırılınsınlar, bu hareketlerin amacı eşitliği sağlamaktır ve bu, çoğu zaman engellilere bazı nispi avantajlar verecek şekilde muamele ederek gerçekleştirilir. Örneğin, işletmeleri engelli çalışanlarının değerlerini takdir etmek ve daha fazla engelliye istihdam sağlamak için teşvik etme çabaları diğerlerine oranla engellileri gözetebilir. İşyerinde engelli için düzenlemeler yapma ihtiyacı, engelli çalışanların diğerlerinin gördüğünden farklı, özel muameleler görmelerine yol açabilir. Bu tür hareketler insanlara etkin bir şekilde farklı muamele etse de, bunlar “ayrımcılık” olarak kabul edilmez, çünkü amaç, dezavantajların üstesinden gelmek, eşitliği sağlamak ve insan haklarından yararlanmaya karşı gelmekten ziyade bunu teşvik etmektir. Aslında Engelli Hakları Sözleşmesi’nin 2. Maddesi’nde, makul düzenlemelerin gerçekleştirilmemesi, Sözleşme tarafından yasaklanmış olan engellilik temelli ayrımcılığın bir biçimi olarak kabul edilir.

Eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması ilkeleri yalnızca birbirleriyle etkileşim halinde değillerdir, bunlar tüm diğer insan haklarıyla temelde **bölünmez**, birbirleriyle **bağlantılı** ve **karşılıklı bağımlı** olma niteliğini taşıyor. Örneğin, bir Devlet engellilerin çalışma hakkını inkâr eden bir yasa getirirse, bu yalnızca çalışma hakkının ihlalini teşkil etmez; aynı zamanda açık bir ayrımcılık biçimini ve eşitlik ihlalini temsil eder. Aslında, eşitliğin veya ayrımcılığın inkâr edilmesi halinde, herhangi bir insan hakkından tam anlamıyla yararlanıldığını söylemek pek mümkün değildir. Bu nedenle bazı kimseler, insan haklarından engelliler tarafından tam anlamıyla yararlanılmasının ancak eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması ilkelerinin belirli haklara erişimle birlikte hayata geçirilmesi halinde gerçekleşeceğini söyleyecektir. Örneğin, engellilerin eğitim haklarından yararlanmalarına karşı ayrımcılık yapılmaması gerektiğini söylemek, eğitim hizmeti sağlanmadığı takdirde yetersizdir. Benzer şekilde, engelliler bu hakkı kullanırken ayrımcılıkla karşılaşıyorlarsa, Devletin eğitim hizmetleri sağlaması yeterli olmayacaktır. Bu nedenle, engellilerin haklarından kapsamlı ve insanlık onuruna saygılı bir biçimde, gerçek anlamda yararlanmaları için, Devletler’in hem eşitlik ve ayrımcılık yapılmamasını, hem de insan haklarına erişimi ele almaları gerekir.

Eşitlik, Ayrımcılık Yapılmaması ve Engelliliğe Ulusal Hukukta Yaklaşımlar

Bu temel ilkelerin önemini kabul ederek ve bunlara saygı göstererek, pek çok ulusal anayasa, Devlet'in eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması ilkelerine saygı duyma ve savunma yükümlülüğüne belirli atıflar içerir. Anayasal belgeler, giderek artan bir şekilde, ayrımcılığın yasaklandığı zeminler arasında engelliliğe de atıfta bulunmaktadır. Aşağıdakiler, farklı ülkelerden bu tür hükümlerin örneklerini sunmaktadır ("engelliliğe" atıflar koyu renkte belirtilmiştir):

Kanada Haklar ve Özgürlükler Beyannamesi Eşitlik Hakları

15. (1) Herkes hukuk önünde ve karşısında eşittir ve ayrımcılığa ve özellikle ırkçılığa, ulusal veya etnik kökene, renge, dine, cinsiyete, yaşa veya zihinsel ya da fiziksel **engelliliğe** dayalı ayrımcılığa uğramaksızın hukuk tarafından eşit korunma ve hukuktan eşit yararlanma hakkına sahiptir.
- (2) Fıkra (1), ırk, ulusal veya etnik köken, renk, din, cinsiyet, yaş veya zihinsel ya da fiziksel **engellilik** nedeniyle olanlar dahil, dezavantajlı bireylerin veya grupların durumlarının iyileştirilmesini amaçlayan yasaları, programları veya etkinlikleri engellemez.

Fiji Anayasası Madde 38, Eşitlik

- (1) Herkes hukuk önünde eşitlik hakkına sahiptir.
- (2) Bir kişi doğrudan veya dolaylı olarak, adil olmayan bir şekilde,
- (a) ırk, etnik köken, renk, doğum yeri, cinsiyet, cinsel yönelim, doğum, ana dil, ekonomik statü, yaş veya **engellilik** dahil olmak üzere var olan ya da varsayılan koşullarının kişisel niteliklerinden dolayı; ya da
- (b) diğerlerine zarar vermeyi ya da diğerlerinin hak veya özgürlüklerini azaltmayı içerenler hariç, fikir veya inançlarından dolayı; ya da bu Anayasa tarafından yasaklanmış bir başka gerekçeyle ayrımcılığa uğramamalıdır.

Güney Afrika Anayasası Bölüm 2: Haklar Yasası

9. Eşitlik

- Herkes hukuk önünde eşittir ve hukuk tarafından eşit korunma ve hukuktan eşit yararlanma hakkına sahiptir.
- Eşitlik, tüm haklardan ve özgürlüklerden tam ve eşit şekilde yararlanmayı içerir. Eşitliğin sağlanmasını teşvik etmek üzere, adil olmayan ayrımcılıktan mağdur olmuş kişileri veya kişi kategorilerini korumak ve geliştirmek için tasarlanmış yasal veya diğer önlemler alınabilir.
- Devlet, doğrudan veya dolaylı olarak, ırk, cinsiyet, seks, hamilelik, medeni hal, etnik veya sosyal köken, renk, cinsel yönelim, yaş, **engellilik**, din, bilinç, inanç, kültür, dil ve doğum dahil, bir veya daha fazla zeminde adil olmayan bir şekilde kimseye karşı ayrımcılık yapamaz.
- Hiç kimse, doğrudan veya dolaylı olarak, Fıkra (3) açısından bir veya daha fazla gerekçeyle adil olmayan bir şekilde kimseye karşı ayrımcılık yapamaz. Adil olmayan ayrımcılığı önlemek veya yasaklamak için ulusal yasa çıkarılmalıdır.
- Fıkra (3)'te belirtilen gerekçelerden bir veya daha fazlasına dayanan ayrımcılık, adil olduğu ispatlanmadığı sürece, adil değildir.

Uganda Anayasası

Eşitlik ve ayrımcılığa maruz kalmama

21. (1) Herkes, hukuk önünde ve karşısında siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamın tüm alanlarında ve diğer her yönden eşittir ve hukuk tarafından eşit korunmadan yararlanmalıdır.
- (2) İşbu maddenin fıkra (1) hükmü saklı kalmak koşuluyla, bir kimse cinsiyeti, ırkı, rengi, etnik kökeni, kabilesi, doğumu, mezhebi ya da dini veya sosyal, ekonomik konumu, siyasi görüşü ya da **engelliliği** nedeniyle ayrımcılığa uğrayamaz.
- (3) Bu maddenin amaçlarına yönelik olarak, "ayırım yapma", kişinin yalnızca veya büyük ölçüde cinsiyeti, ırkı, rengi, etnik kökeni, kabilesi, doğumu, mezhebi ya da dini veya sosyal, ekonomik konumu, siyasi görüşü ya da **engelliliği** ile ilgili kişisel tasvirine atfedilebilir şekilde, farklı kişilere farklı muamele yapmak anlamına gelir.
- (4) Bu maddedeki hiçbir şey Parlamento'nun şunlar için gerekli yasaları çıkarmasını engelleyemez:
- (a) Toplumdaki sosyal, ekonomik veya eğitimle ilgili ya da diğer bir dengesizliği düzeltmeyi hedefleyen politikaları ve programları yürürlüğe koymak
- (b) Bu tür bir hükmü, işbu Anayasa altında yapılmasının gerektiği veya yapılmasına izin verildiği şekilde yapmak, veya
- (c) Özgür ve demokratik bir toplumda kabul edilebilir ve açıkça haklı bir mazerete dayanan bir durumu sağlamak
- (5) İşbu Anayasa'nın hükümleri altında yapılmasına izin verilen hiçbir şey, bu maddeyle tutarsız olarak yorumlanmamalıdır.

ALİŞTİRMA 1.1: Eşitlikten ve Ayrımcılık Yapılmamasından Yararlanmak Ne Demektir?

Hedef: Eşitlikten ve ayrımcılık yapılmaması hakkının ne anlama geldiğini anlamak
Süre: 30 dakika
Materyaller: Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

1. Beyin fırtınası/Tartışma:

Şunlara verilen yanıtları listeleyerek beyin fırtınası yapın:

- “Eşitlik” ifadesi sizin için ne anlama geliyor?
- “Eşitlikten ve ayrımcılık yapılmaması hakkı”nı düşündüğünüzde, bunun şu açılardan ne anlama geldiğini düşünüyorsunuz:
- Hayatınızı nasıl yaşadığınız
- İnsanlara nasıl davrandığınız
- Diğerlerinin size nasıl davrandığı
- Hangi fırsatlara erişiminizin olduğu
- Hangi hayat deneyimlerinden yararlandığınız
- Diğerlerinin hayatlarını nasıl yaşadıkları ve deneyimledikleri

Biçimsel eşitlik, fırsat eşitliği ve fiilî eşitlik tanımlarını gözden geçirin. Her biri için katılımcıların kişisel deneyimlerinden veya gözlemlerinden örnekler isteyin.

2. Kurgulama:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Şu talimatları verin:

Fırsatlar karşısında (örneğin okulda, işyerinde, toplumda), *biçimsel eşitlikten* yararlanan, ancak o ortamdaki diğer bireylerle *fiilî eşitlikten* yararlanamayan hayali bir engelli kurgulayın. Kurgulanmış kişiye bir ad, belirli bir yaş, bir engellilik türü ve yaşam ortamı verin. Şunları düşünün:

Bu kişinin fırsatlar karşısında biçimsel eşitlikten yararlanmasını sağlamak için hangi engeller ortadan kaldırılmış ve önlemler alınmıştır?

Hangi engeller *kaldırılmamıştır*?

Fiilî eşitlik bu kişi için nasıl bir değişiklik olurdu?

3. Sunum/Tartışma:

Her gruptan kurgusal kişilerini “tanıtmalarını” isteyin. Her sunumdan sonra şunları tartışın:

- Bu kişi için fiilî eşitliği sağlamak üzere hangi ek önlemlere ihtiyaç vardır?
- Bu önlemleri almaktan kimler sorumludur ve bunlar nasıl gerçekleştirilebilir?

Güney Afrika'da Engelli Haklarını Destekleyen Eşitlik Mahkemeleri ve İnsan Hakları Komisyonu

2000 Yılı Eşitliğin Teşvik Edilmesi ve Adil Olmayan Ayrımcılığı Önleme Hareketi'nin bir parçası olarak Güney Afrika yaklaşık 60 "Eşitlik Mahkemesi" oluşturmuştur. Bu mahkemelerin yetkisi, nefret söylemlerini, ırkçı tacizleri ve ırk, cinsiyet ve engellilik alanlarında ayrımcılığı ele alarak "sistemli ayrımcılığı ve eşitsizlikleri" ortadan kaldırmaktır. Mahkemeler kesin emirler çıkartmak üzere tam yetki sahibidir ve davacıları etkileyen ayrımcılık durumlarını düzeltmek üzere davalıların özel önlemler almalarını gerektirir.

Güney Afrika İnsan Hakları Komisyonu'nun (İHK) Eşitlik Birimi, Güney Afrika'da "gerçek eşitliğin sağlanmasını teşvik etme" misyonunun bir parçası olarak, engellilikle ilgili çeşitli davaları Eşitlik Mahkemeleri'ne taşımaya iştirak etmiştir. Aslında, Eşitlik Mahkemeleri tarafından incelenen ilk davalardan biri Güney Afrika İHK tarafından desteklenmiş ve Güney Afrika mahkeme binalarına tekerlekli sandalye erişiminin eksikliğini ele alan engelli bir avukat tarafından mahkemeye taşınmış bir davaydı. (Bu dava "Adalet Erişim" başlıklı Kısım 12'de daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.) Dava, hükümetin ülke çapında engellilerin mahkeme binalarına uygun şekilde erişimini ve şartlara uyulduğundan emin olmak üzere sürekli gözlem sürecini sağlamayı kabul etmesiyle sonuçlanmıştır. 2006'da, engellilerin Kabega Parkı Polis Karakolu'na erişimleriyle ilgili daha ileri bir karara ulaşılmıştır. Karakolun yalnızca erişilebilirliği sağlamak üzere yenilenmesi gerekliliğiyle kalmayıp, aradaki sürede engelliler için geçici düzenlemeler yapılması da (örneğin diğer katlara tekerlekli sandalyeyle erişim sağlanana dek belirli ofisleri zemin kata taşımak gibi) gerekli kılınmıştır. Buna ilaveten, ulusal ve bölgesel emniyet müdürlerinin engellilere karşı uygunsuz tutumlarını kabul ederek davacıya özür mektupları sunmaları gerekmiştir.⁹

25

ALİŞTİRMA 1.2: Eşitlik ve Ayrımcılık Yapılmamasının Önündeki Engelleri Anlamak

Hedef:	Engellilerin eşitliğin ve ayrımcılık yapılmamasının önünde karşılaştıkları engelleri tanımlama
Süre:	45 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

1. Beyin fırtınası/Tartışma:

- Farklı engellilerin günlük hayatlarında yaygın olabilecek ayrımcılık ve eşitsizlik örnekleri düşünebiliyor musunuz? Bunları listeleyin.
- Ayrımcılık ve eşitsizlik örneklerinizde ayrımcılık yalnızca engellilik gerekçesiyle mi gerçekleşmektedir? Engelliler başka ne tür ayrımcılıklar yaşayabilirler?
- Ayrımcılık yalnızca engellileri mi etkilemektedir? Ya arkadaşlarının ve ailelerinin durumu nasıldır?

2. Analiz:

Çiftlere veya küçük gruplara ayırın ve oluşturulan ayrımcılık ve eşitsizlik örnekleri listesini kullanarak, her gruptan veya çiftten bir örnek seçip aralarında tartışmalarını isteyin.

- Ayrımcılık ve eşitsizlikten kimler sorumludur?
- Sorumlu kişi veya kişiler ayrımcılığa ve eşitliğin ihlaline neden karışmış olabilir(ler)? Hatta ayrımcı bir şekilde davrandığının/davrandıklarının farkında mıdır(lar)?
- Ayrımcılık ve eşitsizliğin temel nedenleri nelerdir?

9 "Eşitlik Güncelleme" Kasım/Aralık 2006. Güney Afrika İnsan Hakları Komisyonu. http://www.sahrc.org.za/sahrc_downloads/Equality_Update_Dec.pdf;

"Engelliler İçin Eşitlik Mahkemesinin Zaferi" 24 Şubat 2004. Güney Afrika Devlet Bilgisi. <http://www.info.gov.za/speech-es/2004/04022415461001.htm>

3. Rol oyunu

Her gruptan veya çiftten analizlerinin sonucunu sunmalarını ve bir engellinin karşılaşılabileceği ayrımcılık ve eşitsizlik engellerinden veya bunların temel nedenlerinden en az biri için rol oyunu oynamalarını isteyin.

4. Tartışma

- Ayrımcılığın ve eşitsizliğin temel nedenlerinin ele alınmamasının sonuçları nelerdir? Engelli kişi için? Toplumun tamamı için?
- Engelliler üzerinde en fazla etkisi olan temel nedenler/engeller hangileridir? Ve toplumun tamamı üzerinde etkili olanlar?
- Eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması ilkelerinden tam olarak yararlanması karşısındaki bu en önemli temel nedenlerin/engellerin ortadan kaldırılmaları için neler yapılabilir?
- İnsanların engellilere karşı ayrımcılığa devam eden şekillerde davrandıklarının bilincine varmaları için ne yapılabilir?

İNSAN HAKLARI HUKUKU EŞİTLİK VE AYRIMCILIK YAPILMAMASI KONUSUNDA NE SÖYLÜYOR?

Uluslararası insan hakları belgelerinde eşitliği ve ayrımcılık yapmamayı ele alan, insan haklarından yararlanmakta bu ilkelerin önemini yansıtan çok sayıda hüküm bulunmaktadır. Aslında **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'**ne (İHEB)¹⁰ Giriş "kadınlarla erkeklerin eşit hakları"ndan bahseder ve Madde 1 "Tüm insanlar özgür, onur ve hakları bakımından eşit doğarlar," diye başlar. İHEB Madde 2 daha sonra "ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü" dahil "fark gözetmenin" veya ayrımcılığın izin verilmediği gerekçeleri sıralayarak devam eder. Madde 7, hukuk önünde eşitliği ve hukuk tarafından eşit korunmayı ele alır: Diğer bir deyişle, hukukun ayırım gözetilmeksizin herkes için adil bir şekilde uygulanması hakkını. İHEB'in devamında, evlilik hususunda kadınla erkeğin eşit hakları gibi, özel haklar bağlamında "eşitliğe" daha fazla atıf bulunmaktadır.

İHEB'de bulunan temel hükümler, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi** (ESKHUS)¹¹ ve **Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde** (MSHUS)¹² yeniden yansıtılmaktadır. Her ikisi de kadınlarla erkeklerin eşit haklarını güvence altına alan maddeler (Her iki Sözleşme'de de Madde 3) ve İHEB'de sıralananlarla aynı gerekçelerle ayrımcılık yapmaya karşı yasakları (Her iki Sözleşme'de de Madde 2) içerir. MSHUS Madde 26 hukuk önünde eşitliği ve hukuk tarafından eşit korunmayı ele alır.

Benzer hükümler yine diğer uluslararası insan hakları antlaşmalarında yansıtılmaktadır. Örneğin, **Çocuk Hakları Sözleşmesi** (ÇHS) Madde 2, engelli olan ister çocuğun kendisi, ister anne veya babası olsun, engellilik dahil birçok temelde ayrımcılığı kesin bir şekilde yasaklar.¹³ Bazı durumlarda, antlaşmaların genel amaçları belirli türlerde ayrımcılıkla mücadele etmektir. Örneğin, **Her Türlü Irk Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme**¹⁴ ve **Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi'nin**¹⁵ açık niyeti, sırasıyla ırka dayalı ve kadınlara karşı ayrımcılıkla mücadele etmektir.

10 Bakınız <http://www.unhchr.ch/udhr>

11 Bakınız http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.html

12 Bakınız http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ceschr.htm

13 Bakınız <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm>

14 Bakınız <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/9.ht>

15 Bakınız <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/e1cedaw.htm>

Yasal olarak bağlayıcı olmayan **BM Engelliler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar**¹⁶, fırsat eşitliği konsepti üzerine güçlü bir odağa sahiptir; hatta bu konsepti başlığına da taşımıştır! Standart Kurallar'a dahil edilen tüm Kurallar, engellilerin tam katılımlarının ve fırsat eşitliğinin sağlanmasını teşvik etmeyi amaçlar.

Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS), eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması ilkeleriyle özellikle ilişkili üç madde içerir: Madde 2,3 ve 5. Konseptlerin ayrıntılarına girmemekle beraber, Madde 3 (Genel İlkeler) eşitlik ve ayrımcılık yapılmamasını, açık bir şekilde, farklılık ve özerkliğe saygı gibi diğer ilkelerle birlikte EHS'de yer alan tüm diğer bağımsız maddelerinin yorumlanması ve uygulanmasında başvurulması gereken, Sözleşme'nin en önemli ilkelerinden ikisi olarak kabul eder.

Madde 5, engellilerin hukuk önünde eşitliğini, hukuk tarafından eşit korunmalarını ve hukuktan eşit yararlanmalarını Devletler'in kabul etmeleri gerektiğini belirterek, eşitlik ve ayrımcılık yapılmamasına daha ayrıntılı değinir. Madde 5 aynı zamanda engelliliğe dayalı ayrımcılığı da yasaklar ve Devletler'i engellilerin "herhangi bir nedene dayalı ayrımcılığa karşı eşit ve etkin bir şekilde korunmasını" güvence altına almakla yükümlü kılar. Engellilere ayrımcılık yapılmaması gereken ek gerekçeler Madde 5'te sıralanmamış olmasına rağmen, Giriş kısmının (p) bendinde şu şekilde görülmektedir:

İrk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka fikir, ulusal, etnik veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, yaş veya başka bir statü bakımından birçok nedene dayalı olarak...

Yasaklanan gerekçeler ESKHUS, MSHUS ve diğer uluslararası insan hakları belgelerinde bulunanlara benzer olsa da, "etnik" kökene, "toplumsal" kökene ve "yaş" a da engellilere ayırım yapılmaması gereken gerekçeler olarak değinerek, bu konuyu diğer bazı belgelerden daha geniş bir şekilde işler.

27

Madde 5, bir uluslararası insan hakları sözleşmesinde engelliliğe dayalı ayrımcılığın açık bir şekilde yasaklanmasının ilk örneğidir. Bundan önceki insan hakları sözleşmelerinde yasaklanan gerekçeler arasında "engellilik" ifadesi dahil edilmemiş olması engelliliğe dayalı ayrımcılığa izin verildiği anlamına gelmez. ESKHUS, MSHUS ve diğer antlaşmalardaki "başka bir statü bakımından" ifadelerinin engelliliğe dayalı ayrımcılığı önlediği ileri sürülebilir. Ancak EHS Madde 5 bu ifadeyi tanımlamıyor olsa da, engelliliğe dayalı ayrımcılığın yasaklandığı konusunda hiçbir kuşkuya yer vermez.

Bu tanım, Madde 5 yerine diğer tanımların da ("**makul düzenleme**" dahil) üzerinde durulduğu Madde 2'de verilmiştir. Madde 2, "Engelliliğe dayalı ayrımcılığın", engellileri insan haklarından yararlanmaktan veya bu haklarını kullanmaktan yoksun bırakan veya bu haklarına zarar veren ya da bunları amaçlayan "engelliliğe dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlama" olduğunu belirtir. Ayrıca makul düzenlemelerin gerçekleştirilmemesinin de bir tür ayrımcılık olduğunu ortaya koyar.

Ayrımcılığı hem engellilik, hem de diğer gerekçelerle yasaklamanın yanı sıra, Madde 5, Devletler'in "eşitliği teşvik etmek ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak" için makul düzenlemelerin sağlanmasını güvence altına almalarını şart koşar. Ayrıca engellilerin "fiilî eşitlikleri"ni güvence altına almak veya hızlandırmak amacıyla alınan önlemlerin de ayrımcılık olarak değerlendirilmemesi gerektiğini belirtir. Diğer antlaşmalardaki benzer hükümlerin aksine (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi Madde 4 gibi), Madde 5 bu tür önlemlerin kullanımı için bir süre sınırlaması getirmez veya bunları "geçici" önlemler olarak nitelendirmez. Çünkü gerçek olan şu ki, pek çok engellinin fiilî eşitlikten yararlanabilmeleri için bu tür önlemlerin süresiz olarak devam etmeleri gerekmektedir.

Bir bütün olarak ele alındığında, Devletler'in eşitlik ve ayrımcılık yapılmamasıyla ilgili yükümlülükleri şunları içerir:

1. Saygı gösterme yükümlülüğü: Devletler, eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması ilkeleriyle tutarsız olan eylemler, davranışlar veya uygulamalarda bulunmaktan sakınmalıdır (örneğin engellilere karşı ayrımcılık yapan yasalar çıkaramazlar veya bu yasaları sürdüremezler.)

2. Koruma yükümlülüğü: Devletler, kişiler, kuruluşlar veya özel teşebbüsler gibi, devlet harici aktörler tarafından gerçekleştirilen ayrımcılığı ve eşitlik ihlalinin ortadan kaldırmak için tüm uygun önlemleri almalıdır (örneğin, Devlet istihdam sağlamakta veya çalışma ortamı hususunda işverenlerin engellilere karşı ayrımcılık yapmadıklarından emin olmalıdır.)

3. Yerine getirme yükümlülüğü: Devletler, eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması ilkelerini yürürlüğe koymakta gerekli önlemlerin benimsenmesi ve uygulanmasında proaktif davranmalıdır (örneğin “adil ayrımcılık” veya “olumlayıcı eylem” yoluyla).

ALİŞTİRMA 1.3: Eşitliği ve Ayrımcılık Yapılmamasını Anlamak

Hedef: EHS'deki eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması hükümlerini incelemek ve anlamak

Süre: 45 dakika

Materyaller: Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

1. İnceleme:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Her gruptan, Madde 5 ve 2'yi ortak bir ifadeyle açıklamak ve bu hükümlerden nasıl yararlanılabileceğine, bunların engellilerin toplum içindeki yaşamlarında nasıl bir fark yaratacağına dair bazı örnekler vermek üzere birlikte çalışmalarını isteyin. Alternatif olarak, bazı grupların Madde 5'i, bazılarının Madde 2'yi ele almalarını sağlayın.

28 2. Açıklama:

Verilen her arada durup, farklı gruplardan hazırladıkları açıklamalarını isteyerek Madde 5 ve 2'yi sesli okuyun. Herkes bir açıklama üzerinde uzlaşabilene dek her kısmın anlamını tartışın. Maddelerin son varılan açıklamalarını sunum panosuna yazın.

3. Örnek verme:

Eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması haklarından nasıl yararlanılabileceğine ve bunların engelliler için nasıl bir fark yaratacağına dair örnekler isteyin.

4. Tartışma:

EHS Madde 5 ve 2, ulusal engelli hakları gündemi yaratmak ve siyasi partilere veya hükümetin karar mercilerine arz edilmek üzere eylem platformları tertip etmekte ne şekilde kullanılabilir?

Eşitlik ve Ayrımcılık Yapılmamasıyla İlgili Unutulmaması Gerekenler

İnsan haklarının bu önemli ilkeleri hakkında unutulmaması gereken bazı temel hususlar şunlardır:

- Eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması tüm haklardan yararlanmakta esastır.
- Eşitlik ve ayrımcılık yapılmamasından yararlanmakta insan haklarına etkin erişim esastır.
- Eşitlik, farklarımız gözetilmeksizin, hepimizin doğuştan değer sahibi olduğumu anlamına gelir. Eşitliğe farklı yaklaşımlar vardır:
  - Biçimsel eşitlik
  - Fırsat eşitliği
  - Gerçek veya “fiilî” eşitlik
- Ayrımcılık yapılmaması, engelliliğe dayalı adil olmayan bir davranış ister apaçık, ister gizli olsun, bundan kaçınmak veya bunu düzeltmekle ilgilidir.
- EHS hükmünde:
  - Eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması en önemli ilkelerden ikisini teşkil eder.
  - Devletler engelliliğe dayalı ayrımcılık yapamazlar ve engelliliğe dayalı ayrımcılık yapan devlet harici aktörleri durduracak şekilde hareket etmelidirler.
  - Makul düzenleme sağlayamamak, engelliliğe dayalı bir ayrımcılık biçimidir.
  - Devletler, engellilerin fiilî eşitliklerini teşvik etmek ve bunu güvence altına almak üzere pozitif eylem içinde olmalıdırlar.

ALİŞTİRMA 1.4: Eşitliği ve Ayrımcılık Yapılmamasını Teşvik Etmek Üzere Bir Söz Vermek

İnsan haklarının hem hakları, hem de sorumlulukları içerdiğini vurgulayın.

- Engelliler için eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması hakkı konusunda öğrenilenlerin ardından, grubun somut bir önlem almayı düşünmeye hazır olup olmadığını sorun.
- Daha yapılacak çok fazla planlama ve bilgi toplama işi olmasına rağmen, bir değişim yaratmaya söz vermenin de çok önemli olduğunu belirtin.
- Her katılımcının engellilerin tüm insan haklarından yararlanabilmelerini sağlamak için eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması haklarını teşvik etmek üzere, ne kadar küçük olursa olsun, bir sonraki ay içinde gerçekleştirmek istediği veya gerçekleştirebileceği bir eylemi belirleyip söylemesinden memnun olacağınızı açıklayın.
- Vakit varsa, eşitlik ve ayrımcılık yapılmamasını teşvik etmekten sorumlu aktörleri ve yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak için ne yapılabileceğini tanımlayarak, eşitliği ve ayrımcılık yapılmamasını teşvik eden bir eylem planı hazırlayın.

Engelli hakları savunuculuğu planlamak için, bakınız Bölüm 3, “Savunuculuk! Engelli Hakları İçin Eyleme Geçiş”.

EŞİTLİK VE AYRIMCILIK YAPILMAMASINA DAİR EK KAYNAKLAR

- İnsan Hakları Komitesi’nin 18 No’lu Genel Yorumu: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/3888b0541f8501c9c12563ed004b8d0e?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/3888b0541f8501c9c12563ed004b8d0e?Opendocument)
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 5 No’lu Genel Yorumu: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d?Opendocument)
- “İnsan Hakları Herkes İçindir: BM İnsan Hakları Araçlarının Engellilik Bağlamında Mevcut Kullanımı ve Gelecek Potansiyeli Üzerine Bir İnceleme” Gerard Quinn, Theresia Degener, ve diğerleri tarafından. (İHYK Ofisi, Şubat 2002): <http://www.ohchr.org/english/issues/disability/study.htm>
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri’nin engelli hakları üzerine incelemede yer alan tavsiyelerin uygulanmasındaki ilerlemeler hakkındaki raporu: http://www.ohchr.org/pacific/docs/Report_UN_HC_Disability.pdf

KISIM 2: ERİŞİLEBİLİRLİK

BM Engelli Hakları Sözleşmesi

Madde 9, Erişilebilirlik:

1. Taraf Devletler engellilerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılımını sağlamak ve engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dahil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına, hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için uygun tedbirleri alacaklardır. Erişim önündeki engellerin tespitini ve ortadan kaldırılmasını da içeren bu tedbirler diğerlerinin yanında, aşağıda belirtilenlere de uygulanır:
  - (a) Binalar, yollar, ulaşım araçları ve okullar, evler, sağlık tesisleri ve işyerleri dahil diğer kapalı ve açık tesisler;
  - (b) Elektronik hizmetler ve acil hizmetler de dahil olmak üzere bilgi ve iletişim araçları ile diğer hizmetler.
2. Taraf Devletler aşağıdakileri gerçekleştirmek için de uygun tedbirleri alacaklardır:
  - (a) Kamuya açık veya kamu hizmetine sunulan tesis ve hizmetlere erişime ilişkin asgari standart ve rehber ilkelerin geliştirilmesi, duyurulması ve bunlara ilişkin uygulamaların izlenmesi;
  - (b) Kamuya açık tesisleri işleten veya kamuya hizmet sunan özel girişimlerin engellilerin ulaşılabilirliğini her açıdan dikkate almalarının sağlanması;
  - (c) İlgili kişilerin engellilerin karşılaştığı ulaşılabilirlik sorunlarıyla ilgili olarak eğitilmesi;
  - (d) Kamuya açık binalar ve diğer tesislerde Braille alfabesi ve anlaşılması kolay nitelik taşıyan işaretlemelerin sağlanması;
  - (e) Kamuya açık binalara ve tesislere erişimi kolaylaştırmak için rehberler, okuyucular ve profesyonel işaret dili tercümanları dahil çeşitli canlı yardımların ve araçların sağlanması;
  - (f) Engellilerin bilgiye erişimini sağlamak için onlara uygun yollarla yardım ve destek sunulmasının teşvik edilmesi;
  - (g) Engellilerin internet dahil yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine ve sistemlerine erişiminin teşvik edilmesi;
  - (h) Erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemlerinin tasarım, geliştirme ve dağıtım çalışmalarının ilk aşamadan başlayarak teşvik edilmesi ve böylece bu teknoloji ve sistemlere engelliler tarafından asgari maliyetle erişilebilmesinin sağlanması.

Madde 2, Tanımlar (alıntılar):

“Makul düzenleme”, engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve düzenlemeleri ifade eder.

“Evrensel tasarım” ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin özel bir ek tasarıma veya düzenlemeye gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilir şekilde tasarlanmasıdır. “Evrensel tasarım” gerek duyulduğu takdirde bazı engelli grupları için ihtiyaç duyulan yardımcı cihazların tasarımı zorunluluğunu da dışlamayacaktır.

HEDEFLER

Bu kısımda yer alan genel bilgiler ve alıştırmalar katılımcıların aşağıdaki hedeflere yönelik çalışmalarını mümkün kılacaktır:

- Erişebilirliği ve ilgili kavramlar makul düzenleme ile evrensel tasarımı tanımlamak
- Engelliler için erişebilirliğin önemini açıklamak
- Erişilebilirlik ve diğer insan hakları arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak
- Engellilerin erişebilirliğinin ne Şekillerde teşvik edildiğini veya engellendiğini saptamak
- Erişilebilirlikle ilgili **BM Engelli Hakları Sözleşmesi'**nde (EHS) bulunan hükümleri anlamak

BAŞLANGIÇ: ERİŞİLEBİLİRLİK ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Engelli haklarıyla ilgili her tartışma mutlaka “erişilebilirlik” konusunu içerir. Hiç kimse erişemediği insan haklarından yararlanamaz ve engellileri haklarından tam olarak yararlanmalarından hlihazırda alıkoyan engeller çok fazladır. Aslında “engelli” kavramının bir kısmını bu engeller teşkil etmektedir. EHS'nin Giriş kısmında belirtildiği gibi:

(e) Engelliliğin gelişen bir kavram olduğunu ve engellilik durumunun, sakatlığı olan kişilerin topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını engelleyen tutumlar ve evre koşullarının etkileşiminden kaynaklandığı gerçeğini *kabul ederek...*

Erişilebilirliğin önündeki engellerin biçimleri aşağıdakiler dahil, pek çok ve çeşitli olabilir:

- **Fiziksel engeller:** Bu engeller evre koşullarını, özellikle de inşa edilmiş (diğer bir deyişle insan yapımı) altyapıyı kapsar. Engelliler için erişim düşünüldüğünde, bunlar en aşıkrları olduğu için, insanın aklına gelen ilk engellerden bazılarıdır. Örneğin pek çok kimse, merdivenli binalara tekerlekli sandalye erişimi için rampaların veya sokak seviyesine erişimi sağlamak için kaldırım düzenlemelerinin öneminin artık farkındadır. Ancak diğer fiziksel engeller daha az belirgin olabilir. Örneğin, pek çok kimse, öncelikli olarak “ortalama boya sahip” insanlar için tasarlanmış yapılarla sık sık etkileşim halinde olmak zorunda kalan kısa boylu kimselerin karşılaştıkları engellerden haberdar değildir. Ayrıca, insanlar, görme bozukluğuna sahip kimselere sokaklarda veya binalarda dolaşırlarken yardımcı olacak dokunsal veya yüksek renk kontrastlı yüzeylerin gerekliliğinin yeterince farkında olmayabilirler.
- **Bilgiye dair engeller:** Bilginin hem biçimi, hem de içeriği engellilerin erişimi için engel teşkil edebilir. Örneğin, küçük yazı boyutu kullanılmış ya da yeterli görsel kontrasta sahip olmayan yayınlar veya web siteleri, düşük görme düzeyine sahip kimseler için erişilmez olabilir. Altyazı veya işaret dili kullanılmadığında televizyon duyma engelliler için erişilemez olacaktır. Aynı Şekilde, televizyon programları sesli açıklamalar kullanılmadığında görme engelliler için de erişilmez olacaktır. Braille alfabesi veya diğer uygun dokunsal yöntemler kullanılmayan bilgi de görme engelliler için erişilemez olabilir. Biçime ilaveten, bilginin içeriği de kritik önem taşır. Örneğin, sade bir dille ifade edilmeyen bilgiye zihinsel engelli pek çok kimsenin erişebilmesi mümkün olmayacaktır.
- **Kurumsal engeller:** Bunlar engellilerin erişimini bilfiil yasaklayan veya sağlamayan yasaları, uygulamaları ve süreçleri kapsar. Örneğin, bazı ülkelerde psiko-sosyal engelliler oylamaya katılmaktan açık bir Şekilde men edilirler. Diğer engelliler ise, oy kullanılan mekânlara veya kabinlere fiziksel erişim sağlayabilmelerini ya da oraya kadar varsalar bile, oy pusulalarına veya diğer oylama bilgilerine erişimlerini güvence altına alacak yasaların ya da uygulamaların eksikliği nedeniyle oy kullanamayabilirler.

- **Tutumlara dair engeller:** Pek çok kimsenin sergilediği tutumlar, belki de en yaygın engeldir. Bazen insanların engelliler hakkındaki yanlış inançları veya kalıp yargıları toplumların bilinçsiz olarak erişilebilirlik karşısında engeller yaratmalarına neden olabilmektedir. Diğer durumlarda, engeller yalnızca insanlar onların varlıklarının ve engellilerin yaşamlarındaki zarar verici etkilerinin farkında olmadıkları için var olurlar veya süregelirler. Örneğin, bir restoran sahibi yanılarak, girişte “yalnızca birkaç basamak” olduğundan restoranının tekerlekli sandalyeler için erişilebilir olduğuna inanıyor olabilir ve insanların güvenli ve bağımsız olarak girip çıkabilme ihtiyaçlarını takdir etmeyebilir. Bu tür bir bilinç eksikliğinin özellikle teknoloji alanında zarar verici sonuçları olabilir. Teknolojinin engelliler için erişimi geliştirme potansiyeli olmasına rağmen, erişilebilirlik özelliklerini içermeden meydana gelen teknolojik gelişmeler engeller yaratabilir. Örneğin, bilgi kaynağı ve iletişim araçları olarak insanların cep telefonlarına ve internete gittikçe daha fazla önem verdiği bir çağda, mevcut cihazların ve yazılım programlarının pek çoğu duyma, görme veya hem görme hem de duyma engelliler için kullanılabilir değildir ve bu grupların daha fazla marjinalleştirilmelerine ve dışlanmalarına yol açmaktadır.

Engellilerin her türlü haklarından yararlanmaları üzerinde doğrudan etkisi olduğundan, erişilebilirliği sağlamak kritik bir öneme sahiptir. Diğer bir deyişle, erişimden yoksunluk, engellileri her türlü haklarından tam anlamıyla yararlanmaktan alıkoyabilir. Ayrıca, erişimin önündeki belirli engellerin birçok insan hakkından yararlanılması üzerinde olumsuz bir etkisi olabilir. Örneğin, erişilebilir ulaşım araçlarının eksikliği yalnızca hareket özgürlüğü hakkından yararlanılmasını değil; aynı zamanda engellilerin iş, eğitim, sağlık, rehabilitasyon, kültür, spor alanlarına ve diğer mekânlara yolculuklarını da engeller. Siyasal süreçle ilgili erişilebilir bilgidен yoksunluk, engellilerin yalnızca siyasal ve toplumsal yaşama katılım hakkından yararlanma yetilerine mani olmakla kalmaz, aynı zamanda diğer haklarını etkileyen meselelerde bilgilendirilmiş olarak seçim yapmalarını da zorlaştırabilir. Örneğin engelli bir seçmen, yerel bir makamın acil servisleri (örneğin polis, itfaiye, ambulans, kurtarma hizmetleri) nasıl sağlayacağını saptayan bir referandumda ne oy vereceğine karar veriyorsa, o kişinin bilgilendirilmiş bir seçim yapması için ihtiyacı olan bilgiye erişiminin olması şarttır. Bu örnekler insan haklarının bölünmez, karşılıklı bağımlı ve birbirleriyle bağlantılı olduklarını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, erişilebilirlik, engellilerin topluma eşit ve tam üyeler olarak dahil olmalarını ve katılmalarını sağlamakta esastır. Hangi insan hakkının söz konusu olduğuna bakılmaksızın, bir haktan tam olarak nasıl yararlanılacağı üzerine tartışmada, erişim –yalnızca bazıları için değil, tüm engelliler için- göz önünde bulundurulmalıdır.

ALİŞTİRMA 2.1: Erişilebilirlik Üzerine Düşünmeye Başlamak

Hedef:	Bilgiye dair bir erişilebilirlik engelinin simülasyonunu yapmak
Süre:	20 dakika
Materyaller:	Kâğıt ve kalem

1. Beyin fırtınası:

Grup olarak, halktan bir kimsenin satın alabileceği temel market ürünlerini içeren günlük esasta bir liste yapın. Bu ürünleri ayrı ayrı kâğıtlara yazın veya çizin.

2. Simülasyon:

Grubu çiftlere ayırın. Her çiftten bir kişiye bir market ürününün yazılı olduğu kâğıtlardan bir tane seçtin. Şimdi o kişi, hiç konuşmadan partnerine o ürünün ne olduğunu anlatmalıdır.

Alternatif Versiyon: Bunu, iki takımın oyuncularının ne anlatmaya çalıştığını tahmin ettiği sessiz sinema oyunu gibi oynayın.

3. Tartışma:

- Katılımcılar ürünleri partnerlerine anlatmakta ne kadar zorlandılar?
- Alıştırma sırasında bu kişilerden başarısızlığa uğrayan oldu mu?
- Eğer olduysa, başarısızlığın nedeni neydi?
- Bu alıştırma, erişilebilirlik önünde engellilerin gündelik hayatta karşılaştıkları engeller hakkında neyi göstermektedir?

Erişilebilirliğe Dair Yaklaşımlar: Evrensel Tasarımı Anlamak

EHS Madde 2’de belirtildiği gibi, evrensel tasarımın kullanımıyla “özel bir ek tasarıma veya düzenlemeye gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılacak” erişimin sağlanması amaçlanmıştır. Evrensel tasarım, her kullanıcı bireyin erişilebilirlik ihtiyacının tam olarak ne olacağını öngörmenin zor olduğu durumlarda özellikle önem taşır. Yeni bir ürün, hizmet veya program yaratırken veya bir bina, spor sahası veya park inşa ederken aşağıdaki evrensel tasarım ilkeleri mümkün olduğunca çok potansiyel kullanıcının erişimini sağlayabilir:

Bu ilkeler:

Adil kullanım: Tasarım, muhtelif yetilere sahip kişiler için kullanışlı ve onlara pazarlanabilir özelliktedir.

Kullanımda esneklik: Tasarım, geniş bir kişisel tercih ve beceri yelpazesi için uygundur.

Basit ve kolay anlaşılır: Tasarımın kullanımı, kullanıcının deneyimi, bilgisi, dil becerisi veya mevcut konsantrasyon seviyesi ne olursa olsun, anlaşılması kolaydır.

Algılanabilir bilgi: Tasarım, ortam koşullarına veya kullanıcının algısal becerilerine bakılmaksızın gerekli bilgiyi kullanıcıya etkin bir şekilde verir.

Hata toleransı: Tasarım, tehlikeleri ve kazara yapılan veya kasıtsız hareketlerin olumsuz sonuçlarını en aza indirir.

Düşük fiziksel efor: Tasarım minimum yorgunlukla etkin ve rahat bir şekilde kullanılabilir.

Yaklaşma ve kullanım için boyut ve alan: Kullanıcının beden ölçüleri, bedensel duruşu veya hareket kabiliyeti ne olursa olsun, yaklaşma, uzanma, çalıştırma ve kullanım için uygun boyut ve alan sağlanmıştır.¹⁷

ALİŞTİRMA 2.2: Erişilebilirlikten Yararlanmak Ne Demektir?

Hedef: Erişilebilirlikten yararlanmanın ne anlama geldiğini anlamak

Süre: 30 dakika

Materyaller: Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir
Kâğıt ve kalem

1. Beyin fırtınası/Kurgulama:

Katılımcılardan toplumunuzdaki çoğu kimsenin genel yaşam aktivitelerinden bazıları üzerine (örneğin alışveriş, işe gitme, okula gitme, arkadaşlarla konuşma, toplu ulaşım araçlarını kullanma, bir restoranda yemek yeme, bir dini ibadete katılma, kültürel veya spor etkinliğine katılma) beyin fırtınası yapmalarını isteyin. Bunları listeleyin.

Sonra, onlardan fiziksel, duysal, öğrenme, zihinsel, psiko-sosyal engelliler ve birden fazla engel sahip kimseler dahil olmak üzere, bazı tipik engellilere isim vermelerini isteyin. Fikirler ortaya konulurken, her katılımcıdan önerilen kişileri “Sen...” diye başlayan bir formatta ve hayali bir cinsiyet ile yaş dahil daha fazla tarif ekleyerek ayrı bir kâğıt parçasına yazmasını isteyin (örneğin, “Sen tekerlekli sandalye kullanan orta yaşlı bir adamsın”; “Sen bipolar bozukluğa sahip yirmi yaşında bir kadınsın”; “Sen Down sendromuna sahip bir genç kızsın”; “Sen sağır ve disleksik, yetmiş yaşında bir adamsın”). Herkesi en azından bir örnek vermeye teşvik edin.

¹⁷ Evrensel Tasarım İlkeleri” 2007. Evrensel Tasarım Merkezi. http://www.design.ncsu.edu/cud/about_ud/udprinciples.htm

Tariflerin yazılı olduğu kâğıtları toplayın, onları katlayın ve açık bir kabın içine koyun.

2. Analiz:

Katılımcıları çiftlere ayırın ve her çiftten listeden iki aktivite seçmesini isteyin (birden fazla çift aynı aktiviteyi seçebilir). Sonra her çiftten tanımlayıcı kâğıtlardan birer tane çekmesini isteyin.

Şu talimatları verin:

- Çektiğiniz kâğıt alıştırmanın devamında sizin “kimliğiniz” olacak.
- Seçtiğiniz aktivitelere katılmanın “sizin” için nasıl bir şey olacağını tasavvur edin.
- Erişimde ne tür engellerle karşılaşabilirsiniz? Şunları değerlendirin:
  - Fiziksel engeller
  - Bilgiye dair engeller
  - Kurumsal engeller
  - Tutulmlara dair engeller
- Katılabilmeniz için ne gerekirdi? Hangi erişilebilirlik özelliklerine ihtiyacınız olurdu?

Oturum Yöneticisine: Katılımcılara karşılaşılabilecek farklı türlerde engellerin farklılıklarını hatırlatıp her birini göstermeniz gerekebilir.

3. Rapor:

Her gruptan “kim” olduklarını ve hangi aktiviteleri seçtiklerini tanımlamalarını isteyin. Sonra her birinden aktivitelerine katılabilmek için ihtiyaçları olan erişilebilirlik özelliklerini belirtmelerini isteyin. Bu ihtiyaçları aşağıdaki gibi bir tablo üzerinde listeleyin ve Alıştırma 2.2’de kullanmak üzere saklayın. Fiziksel engeller kadar bilgiye dair, kurumsal ve tutumlara dair engelleri de sorduğunuzdan emin olun.

34

Engel	Gereken Erişilebilirlik Özelliği

4. Tartışma:

- Grubun “erişilebilirlik” tanımı aklınızdaki kişiye bağlı olarak farklılık gösterdi mi, yoksa herkes için aynı mı kalıyor?
- Tüm bu durumlara uyacak şekilde “erişilebilirliği” nasıl tanımladınız?
- Erişilebilirliğe sahip olmak engellilerin yaşamında nasıl bir fark yaratır? Ya toplum yaşamında?
- Erişilebilirliğe sahip *olmamak* engellilerin yaşamında nasıl bir fark yaratır? Ya toplum yaşamında?

Erişilebilirliğe Dair Yaklaşımlar: Makul Düzenlemeleri Anlamak

Erişilebilirliğe dair yaklaşımlardan biri, ürünün, hizmetin veya ortamın kendisinin genel olarak kullanılabilirliğine odaklanan **evrensel tasarım** ilkesinin uygulanmasını içerir. Ancak evrensel tasarım henüz her yerde kullanılmamaktadır ve her birey için erişim sağlamakta her zaman başarılı olmayabilir. Böyle durumlarda erişilebilirliğe dair ikinci bir yaklaşım, yani makul düzenlemeye ihtiyaç duyulur. EHS’de tanımlandığı gibi ve birçok ülkede uygulandığı gibi, “**makul düzenleme**” belirli bir kimsenin erişilebilirlik ihtiyaçlarını karşılamak üzere gerekli ve uygun değişikliklerin, ayarlamaların veya tedariklerin yapıldığı bir süreci tanımlar. Diğer bir deyişle, bir bireyin kendisine özgü erişilebilirlik ihtiyaçlarına özel bir yanıtıdır.

Makul düzenleme, düzenlemenin kullanıcının erişim ihtiyaçlarını karşıladığına ve bunların tedarikçi tarafından uygulanabileceğine emin olmak üzere, tedarikçiyle kullanıcı arasında görüşme yapılmasını gerektirir. Bunu yapmak düzenlemeyi sağlayan kişiye “orantısız veya aşırı bir külfet” yükleyecekse, düzenlemenin sağlanması gerekmez. Makul olarak değerlendirilen, düzenlemeyi sağlayan kişinin veya kuruluşun boyutlarına ve kaynaklarına göre değişiklik gösterecektir. Bir düzenlemenin makullüğü, erişilebilirlik sorunlarına yeni çözümlerin getirilmesiyle, zaman içinde de değişiklik gösterecektir. Genelde tedarikçilerin gerçekleştirilebilir olarak varsaydıkları, mümkün olanın altında bir seviyede kalır.

Düzenlemelerin tipik olarak kişiselleştirilmiş doğaları nedeniyle, makul düzenleme sıklıkla eğitim veya çalışma haklarından yararlanmalarını sağlamak üzere belirli bireyler için uzun vadeli erişilebilirlik çözümlerinin gerekebileceği eğitim ve iş ortamlarında kullanılan bir süreç olmuştur. Örneğin, eğitim ortamında öğrenme engelli bir kimse için not alan birinin tahsis edilerek veya sınavlarda ilave süre verilerek düzenleme yapılabilir. Bir ofis ortamında makul düzenleme, işyerinin bir tekerlekli sandalye kullanıcısı tarafından dolaşılabilir olmasını sağlamayı veya özel bir yazılımın ya da görme bozukluğuna sahip biri tarafından bilgisayar kullanımını mümkün kılan diğer yardımcı teknolojilerin teminini kapsayabilir.

Makul düzenleme yaklaşımı evrensel tasarımdan farklıdır. Evrensel tasarım tüm kullanıcılara aynı şekilde muamele yapar ve makul düzenleme belirli kullanıcılara farklı şekillerde muamele yapar. Ancak her iki yaklaşımda da amaç aynıdır; tüm engellilerin diğerleriyle eşit seviyede topluma tam katılımlarını sağlayan tam erişilebilirlik.

ALİŞTIRMA 2.3:Erişilebilirliğin Önündeki Engelleri Anlamak

Hedef:	Engellilerin erişilebilirliğin önünde karşılaştıkları engelleri tanımlamak
Süre:	30 dakika
Materyaller:	Alıştırma 2.2’de oluşturulan yaşam aktiviteleri listesi

1. Tartışma:

Alıştırma 2.2’de oluşturulan, ihtiyaç duyulan erişilebilirlik özellikleri listesini kullanarak, katılımcılardan bu toplumda bu düzenlemelerden ne kadarının mevcut olduğunu değerlendirmelerini isteyin. Yanıtları aşağıdaki gibi bir tabloya kaydedin.

Oturum Yöneticisine: Katılımcılar yanıtı bilmiyorlarsa, bir soru işareti koyup bu bilginin nereden elde edilebileceğini tartışın.

Erişilebilirlik Özelliği	Mevcut Değil	Kısmen Mevcut	Genellikle Mevcut	Çoğu Zaman Mevcut	Daima Mevcut

2. Tartışma:

- Toplumda en fazla mevcut olanlar hangi erişilebilirlik özellikleridir? Neden böyle olduğunu düşünüyorsunuz?
- Toplumda en az mevcut olanlar hangi erişilebilirlik özellikleridir? Neden?
- Belirli engelliler için sağlanan erişilebilirlik özellikleri diğerleri için sağlanarlardan daha mı fazladır? Bunlar hangileridir? Neden?
- Belirli engelliler için sağlanan erişilebilirlik özellikleri diğerleri için sağlanarlardan daha mı azdır? Bunlar hangileridir? Neden?

Oturum Yöneticisine: Bazı erişilebilirlik özelliklerinin neden genellikle diğerlerinden daha fazla olduklarını sormanın altında yatan, bu erişilebilirlik özelliklerinden bazılarının engellilerin savunuculuğu sayesinde olup olmadığını saptamaya çalışmaktır.

3. Değerlendirme:

- Toplumunuzda en fazla hangi erişilebilirlik özelliklerine ihtiyaç duyulmaktadır? Erişilebilirlik özelliklerine ihtiyaç duyabilecek farklı engellilerin tümü hakkında geniş düşündüğünüzden ve böylece hiçbir kesimin ihmal edilmediğinden emin olun.
- Bu ihtiyaçların karşılandıklarını görmek için neler yapılabilir?

36

İNSAN HAKLARI HUKUKU ERİŞİBİLİRLİK KONUSUNDA NE SÖYLÜYOR?

Yukarıda tartışıldığı şekilde erişilebilirlik, uluslararası insan hakları hukukunda 1993 yılında BM **Engelliler için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar**'a kadar ayrıntılı bir şekilde işlenmemiştir. Ancak, "erişim"e atıflar ve ilgili kavramlar önceki belgelerde görülebilmektedir. Örneğin, **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi** (İHEB) Madde 21, herkesin "ülkesindeki kamu hizmetlerine eşit erişim" hakkına değinir. Ayrıca İHEB Madde 26 orta öğretim sonrası, mesleki eğitim ve daha yüksek eğitim ihtiyacına "yeteneğe bağlı olarak herkes için eşit derecede erişilebilir" olarak değinir.

Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde (MSHUS) insanların "genel eşitlik ilkesine uygun olarak ülkesindeki kamu hizmetlerine erişim hakkı"nı ele aldığı Madde 25'te "erişim"e tek bir açık referans içerir.¹⁸ Benzer şekilde, **Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS)**, erişilebilirliğe yalnızca eğitime eşit erişim bağlamında Madde 13'te değinir.¹⁹ Yine de, ESKHS'nin uygulanmasını denetleyen antlaşma organı olan **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi** 5 No'lu Genel Yorumu ESKHS'ye Taraf Devletler'in engellilerin ulaşım, sağlık hizmetlerine, iş yerlerine, meskenlere, sağlık, eğitim, kültürel etkinlik, dinlenme ve boş zaman değerlendirme mekânlarına ve diğer programlara, hizmetlere ve ekonomik, sosyal, kültürel haklardan yararlanma ile ilgili yerlere tam erişimden yararlanmalarını güvence altına almaları gerektiğini özellikle vurgular.

Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS), Madde 17 (bilgiye erişim), Madde 24 (sağlık hizmetleri ile sağlık ve beslenme üzerine eğitime erişim), Madde 28 (eğitime erişim) ve Madde 37 (özgürlükten mahrum bırakıldığında hukuk yardımına erişim) dahil olmak üzere, erişim kavramına daha sık referans içermektedir.²⁰ Ayrıca, Madde 23 engelli çocukların haklarını özel olarak ele alır ve Taraf Devletler'in engelli çocukların şunlara "etkin erişimlerini" güvence altına almaları gerektiğini belirtir:

¹⁸ Bakınız http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm

¹⁹ Bakınız http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ceschr.htm

²⁰ Bakınız <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm>

...eğitim, öğretim, sağlık hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri, iş sahibi olmaya hazırlık ve çocuğun kültürel ve ruhsal gelişimi dahil, mümkün olan en fazla sosyal entegrasyonuna ve kişisel gelişimine olanak sağlayacak şekilde boş zamanlarını değerlendirme etkinliklerine....

BM Engelliler için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar, fiziksel, bilgiye dair ve iletişime dair erişilebilirliği ele alarak, 5 No'lu Kural'da engelliler için erişilebilirliği daha ayrıntılı olarak işler. Kural 5, örneğin, Devletler'i fiziksel ortama katılımın önündeki engelleri kaldırmaya ve standartlar ile kuralların geliştirilmesi, mimarların ve diğer yapı uzmanlarının eğitimi ve engelli kuruluşlarına danışma yoluyla erişilebilirliği teşvik etmeye çağırır. Kural 5, aynı zamanda bilginin erişilebilir farklı biçimlerde sağlanmasını, medyanın (örneğin televizyon, radyo, gazete) erişilebilir hizmetler sağlanmasını, yeni bilgisayar teknolojilerinin ve diğer teknolojilerin en başta erişilebilir yapılmasını veya sonradan uyarlanmasını ve ihtiyacı olanlar için işaret dili ile diğer tercümanlık hizmetlerinin bulundurulmasını gerektirir.

Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS), engellilerin "bağımsız bir şekilde yaşamalarını ve yaşamın her alanına katılmalarını" mümkün kılacak şekilde, erişilebilirliği ayrıntılı bir şekilde ele alabilmeleri için hükümetlerin sorumluluklarının derinlemesine dile getirilmesini sağlayan yasal olarak bağlayıcı ilk uluslararası belgedir. Özellikle Madde 9, engellilerin kapsamlı bir dizi mekâna, tesise ve hizmetlere diğerleriyle eşit koşullarda erişebilmelerini Devletler'in güvence altına almalarını gerektirir. Madde 9 örnekler verirken, "bilgi ve iletişim" ile acil servisler kadar, "binalar, yollar, ulaşım araçları ve okullar, evler, sağlık tesisleri ve işyerleri dahil diğer kapalı ve açık tesisler" gibi, hepsi çok çeşitli diğer insan haklarını etkileme potansiyeline sahip çeşitli mekân ve hizmetlere atıfta bulunur. Ayrıca, Madde 9 erişilebilirliğin yalnızca kentlerdeki değil, aynı zamanda kırsal kesimlerde yaşayan engelliler için de sağlanmasını güvence altına almak üzere, "hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesisler ve hizmetler" diye eklemiştir.

Erişilebilirliği sağlamak için, Madde 9 Devletler'in erişimin önündeki engelleri ve mânileri saptayıp ortadan kaldırmalarını gerektirir. Alınması gereken belirli önlemlerin üzerinde duran hükümler oldukça detaylıdır ve farklı türde engellilerin farklı bağlamlardaki erişim ihtiyaçlarını geniş bir yelpazede tutmaya çalışır. Bunlar, aşağıdakileri içerir:

- Minimum erişilebilirlik standartlarının ve kılavuz kurallarının hayata geçirilmesinin gerçekleştirilmesi ve denetlenmesi
- İlgili tarafların erişilebilirlik üzerine eğitim almalarının sağlanması
- Geliştirilmelerinin ilk aşamalarında erişilebilirliği ele alan bilgi ve iletişim teknolojilerinin tasarlanmasının, geliştirilmesinin, üretilmesinin, dağıtımının ve bunların en az bedelle temin edilebilmesinin teşvik edilmesi
- "İnternet dahil" yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine ve sistemlerine erişimin teşvik edilmesi
- Halk için Braille ve diğer kolay okuma ve anlama biçimlerindeki işaret dillerinin sağlanması
- Canlı destek sağlanması (rehberler, okuyucular ve işaret dili tercümanları gibi)
- Bilgiye erişimin sağlanması için diğer "uygun destek ve yardım biçimleri"nin teşvik edilmesi.

EHS'deki diğer maddelerde olduğu gibi, Madde 9'un kapsamı da yalnızca yerel ve ulusal yönetimler, devlet daireleri ve devlet iktisadi teşebbüsleri gibi Devlet aktörleriyle sınırlı değildir. Madde 9, aynı zamanda Devletler'in "kamuya açık tesisleri işleten veya kamuya hizmet sunan özel girişimlerin engellilerin erişilebilirliğini her açıdan dikkate almalarını sağlanmasını" gerektirerek, özel sektör aktörlerini de dahil eder. Diğer bir deyişle, Sözleşme özel sektör aktörleri üzerinde yasal olarak doğrudan bağlayıcı olmasa da (uluslararası antlaşmalar yalnızca Devletler için bağlayıcıdır), Devletler'i, üzerlerinde kontrol sahibi oldukları özel sektör aktörlerinin Madde 9'un amaçlarına ve yükümlülükleriyle paralel uygulamalarda bulunmalarını sağlayacak şekilde hareket etmekle yükümlü kılar. Bu tür özel sektör aktörleri restoranları, taksi firmalarını, süpermarketleri ve halka tesis ve hizmet sunan diğer işletmeleri içerebilmektedir.

Madde 9'un EHS'nin başlarında yer aldığına dikkat çekilmelidir. Madde 1-8'de olduğu gibi, Madde 9 da EHS'de üzerinde durulan tüm insan haklarının yorumlanması ve uygulanması konusunda bilgilendirmeyi ve destek olmayı amaçlar. Örneğin, bir kimse Madde 13 Adalete Erişim'i uygulamak istediğinde, mesela mahkemelere veya adalet sistemine erişilebilirliği nasıl geliştireceğini değerlendirirken Madde 9 önemli bir başlangıç noktası olacaktır. Bu yaklaşım aynı zamanda erişilebilirlik konseptinin EHS'nin belirli maddelerinde neden çok ayrıntılı olarak ve hatta bazılarında hiç ele alınmadığını da açıklar: EHS'yi hazırlayanlar Madde 9'un tüm erişilebilirlik hususları için bir referans noktası olmasını amaçlamışlardır.

Bir bütün olarak ele alındığında, Devletler'in erişilebilirliğe dair yükümlülükleri şunları içermektedir:

1. Erişilebilirliğin önünde engel teşkil eden yasalar, davranışlar veya uygulamalar getirmekten sakınmayı gerektiren saygı gösterme yükümlülüğü
2. Devlet harici, veya "özel sektör" aktörlerinin (halka hizmet veya tesis sunan işletmeler gibi) engelliler için erişimin önünde engeller yaratmamalarını veya bu gibi engelleri kaldırmayı ihmal etmemelerini sağlamayı gerektiren koruma yükümlülüğü
3. Engelliler için erişilebilirliği sağlamak üzere Devletler'in önleyici tedbirler almaları gerektiren (Madde 9'da ana hatlarıyla verilen hükümlerde belirtildiği gibi) yerine getirme yükümlülüğü

Kısacası, uluslararası insan hakları hukuku, bağımsız bir şekilde yaşayabilmelerini ve yaşamın her alanına katılabilmelerini sağlamak üzere engelliler için erişilebilirliği son derece desteklemektedir.

ALİŞTIRMA 2.4: Erişilebilirliği Anlamak

Hedef:	Erişilebilirliğe dair EHS'de bulunan hükümleri incelemek ve anlamak
Süre:	45 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

1. İnceleme:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Her gruptan Madde 9'u ortak bir ifadeyle açıklamak ve bu maddeden nasıl yararlanılabileceğine, bunun engellilerin toplum içindeki yaşamlarında nasıl bir fark yaratacağına dair bazı örnekler vermek üzere birlikte çalışmalarını isteyin. Madde 9'un uzunluğunu göz önünde bulundurarak, farklı gruplardan belirli fıkraları ele almalarını isteyebilirsiniz; özellikle de belirli fıkraların önceki alıştırmalarda zaten ele alınmış olduğu kanıdaysanız.

2. Açıklama:

Her virgülden veya verilen her arada durup, farklı gruplardan hazırladıkları açıklamalarını isteyerek Madde 9'u sesli okuyun. Herkes bir açıklama üzerinde uzlaşabilene dek her kısmın anlamını tartışın. Madde 9'un son varılan açıklamalarını sunum panosuna yazın.

3. Örnek verme:

Erişilebilirlikten nasıl yararlanılabileceğine ve bunun engelliler için nasıl bir fark yaratacağına dair örnekler isteyin.

4. Tartışma:

EHS Madde 9, ulusal engelli hakları gündemi yaratmak ve siyasi partilere veya hükümetin karar mercilerine arz edilmek üzere eylem platformları tertip etmekte ne şekilde kullanılabilir? Bu sizin ülkenizde ne anlama gelirdi?

ALİŞTIRMA 2.5: Erişilebilirliği Teşvik Etmek Üzere Bir Söz Vermek

İnsan haklarının hem hakları, hem de sorumlulukları içerdiğini vurgulayın.

- Engelliler için erişilebilirlik konusunda öğrenilenlerin ardından grubun somut bir önlem almayı düşünmeye hazır olup olmadığını sorun.
- Daha yapılacak çok fazla planlama ve bilgi toplama işi olmasına rağmen, bir değişim yaratmaya söz vermenin de çok önemli olduğunu belirtin.
- Her katılımcının engellilerin tüm insan haklarından yararlanabilmelerini sağlamak için erişilebilirliği teşvik etmek üzere, ne kadar küçük olursa olsun, bir sonraki ay içinde gerçekleştirmek istediği veya gerçekleştirebileceği bir eylemi belirleyip söylemesinden memnun olacağınızı açıklayın. (Yapılı ortam, devletin web siteleri, vs. için ulusal erişilebilirlik standartları olup olmadığını araştırmak bir eylem örneği olabilir. Standartlar mevcutsa, katılımcılar uygulanmakta olup olmadıklarını görmek isteyebilirler ve eğer standartlar mevcut değilse, hükümeti bu tür standartlar getirmeye teşvik etmek üzere savunuculuk içinde yer almak isteyebilirler.)

Engelli hakları savunuculuğu planlamak için, bakınız Bölüm 3, “Savunuculuk! Engelli Hakları İçin Eyleme Geçiş”.

BBC: Erişebilirliğe Bütünsel Bir Yaklaşım

BBC, uluslararası olarak belki de en çok televizyon ve radyo haberleri ve eğlence programları ile tanınmaktadır. Ancak BBC engelliler için erişilebilirlik sağlama taahhüdünü gözden geçirdiğinde, bu, altyazıların ve yayınlarında sesli tarifler yapmanın ötesinde görüldü. Bir işveren olarak rolünün yanı sıra sağladığı hizmetlerin çeşitliliğinin de farkında olarak, BBC aşağıdakiler dahil tüm faaliyetlerini kapsamlı bir şekilde gözden geçirmeye kendisini adanmıştır:

- Televizyon ruhsatı temini
- Haber, eğitim ve eğlence programları geliştirme, üretme ve yayınlama
- Web tabanlı bilgi sağlayıcılığı
- Analogtan dijital tabanlı yayıncılığa geçişe katılımcılık
- Müşteri hizmeti sağlayıcılığı
- İngiltere Engelli Ayrımcılığı Yasası'na tabi kamusal aktörlük

Genel olarak engellilik, ırk ve cinsiyet çeşitliliğine adanmışlığının bir parçası olarak, BBC, engelli çalışanlar kadar engelli kuruluşlarına da danışarak geliştirilmiş bir “Engelli Eşitliği Projesi”ni (EEP) benimsemiştir. Anketler ve hedef gruplarla BBC, insanların sorun olduğunu hissettiği mevcut faaliyetlerinin erişilebilirliği ve gelecekte performansını geliştirebileceği yollar üzerine bilgi topladı. Örneğin, ankete katılan çoğu kişi, televizyon ruhsatlarını satın almakta engellerle karşılaşmadıklarını, fakat müşteri hizmetleri departmanlarına erişmekte sorunlarla karşılaştıklarını ve kuruluşun engellilerin karşılaştıkları sorunları her zaman anlamadığını düşündüklerini belirttiler.

EEP (Aralık 2006-2009 yılları arasında sürmektedir), ayrıntılı bir eylem planı ile performans izleme, değerlendirme ve gözden geçirme prosedürleri ortaya koyar. EEP, BBC'nin “Engelli Eşitliğini Teşvik Etmek İçin Daha Geniş Yaklaşım”ı ile bağlantılı olarak çalışır. Beraberinde, kurallar engelli izleyiciler ve müşteriler için erişimi ele alır ve aynı zamanda engelli personel istihdamı, engelli program yapımcılarının, yazarların, oyuncuların ve sunucuların istihdamı, dijital, internet ve diğer teknolojilerden engelli erişimi ve katılımını teşvik edecek şekilde faydalanma ve çalışan farkındalığını teşvik etmek üzere eğitim ve öğretim materyalleri gibi diğer alanlarda da erişilebilirliği ele alır.²¹

39

ERİŞİLEBİLİRLİĞE DAİR YARARLI KAYNAKLAR

- Uluslararası Değişime Erişim: Dünya Çapında Erişilebilir Ulaşım: <http://www.globalride-sf.org/index.html>
- Amerikan Görme Engelliler Konseyi – görme engelli ve görme bozukluğuna sahip kimseler için yararlı kaynaklar: <http://www.acb.org/resources/index.html>
- Evrensel Tasarım Merkezi: Herkes İçin ortamlar ve ürünler: http://www.design.ncsu.edu/cud/about_ud/udprinciples.htm
- *Erişilebilirlik İçin Tasarım: Kültürel Kuruluş İdarecisinin El Kitabı*: Sanat Kuruluşları Ulusal Meclisi: <http://www.nea.gov/resources/Accessibility/pubs/DesignAccessibility.html>
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 5 No'lu Genel Yorumu: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d?Opendocument)
- *Evrensel Tasarımda Uluslararası En İyi Uygulamalar: Global Bir İnceleme*. Kanada İnsan Hakları Komisyonu: http://www.chrcccdp.ca/whats_new/default-en.asp?id=376
- Erişilebilir Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BIT) Manila Bildirisi: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/maniladecl.htm>
- BM Web Erişilebilirliği Global Denetimi: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/gawanomensa.htm>
- W3C Web Erişilebilirlik Girişimi – web erişilebilirliğini ele alan politikalar: <http://www.w3.org/WAI/Policy/>

21 “BBC Engelli Eşitliği Projesi”. 30 Nisan 2007. BBC ana sayfası. <http://www.bbc.co.uk/info/policies/diversity.shtml#DES1>

KISIM 3: SİYASAL VE TOPLUMSAL YAŞAMA KATILIM HAKKI

BM Engelli Hakları Sözleşmesi

Madde 29, Siyasal ve toplumsal yaşama katılma hakkı:

Taraf Devletler, engellilerin siyasi haklarını ve diğer bireylerle eşit koşullar altında bunlardan yararlanma fırsatını güvence altına alır ve aşağıda belirtilenleri yerine getirir:

(a) Diğerlerinin yanı sıra aşağıda belirtilenler yoluyla, engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında seçme ve seçilme hakları dahil olmak üzere siyasi ve kamusal yaşama etkin şekilde ve tam katılımını doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığıyla sağlamak,

(i) Seçim usullerinin, tesislerinin, materyallerinin uygun, erişilebilir ve anlaşılması ve kullanılmasının kolay olmasını sağlamak,

(ii) Engellilerin, seçimlerde ve referandumlarda baskıya uğramadan, gizli oy kullanarak, aday olma ve etkili bir mevkide görev alma ve devletin tüm kademelerinde tüm kamu görevlerini yerine getirme haklarını koruyarak, uygun olan yardımcı ve yeni teknolojilerin kullanılmasını kolaylaştırmak,

(iii) Engellilerin seçmen olarak tercihlerini özgürce ifade edebilmelerini güvence altına alarak ve bu amaçla gerektiğinde, talep etmeleri durumunda oy kullanırken kendi seçtikleri bir kişinin desteğini almalarına izin vermek,

(b) Engellilerin ayrımcılığa uğramadan, diğer bireylerle eşit koşullar altında, kamu işlerinin idaresinde etkin ve tam katılımlarının sağlanacağı bir ortamı yaratmak ve aşağıda belirtilenler de dahil olmak üzere, kamu işlerine katılımlarını cesaretlendirmek;

(i) Ülkenin kamusal ve siyasi yaşamı ile ilgili sivil toplum kuruluşları, dernekler ve siyasi partilerin etkinliklerine ve yönetimine katılım;

(ii) Engellileri uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde temsil eden engelli örgütlerinin kurulması ve engellilerin içinde yer almalarının sağlanması.

HEDEFLER

Bu kısımda yer alan genel bilgiler ve alıştırmalar katılımcıların aşağıdaki hedeflere yönelik çalışmalarını mümkün kılacaktır:

- Siyasal ve toplumsal yaşama katılım hakkını tanımlamak
- Engelli haklarını sağlamak için katılımın önemini açıklamak
- Katılım hakkı ve diğer insan hakları arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak
- Engellilerin siyasal ve toplumsal yaşama ve karar almaya katılım haklarının ne şekillerde teşvik edildiğini veya engellendiğini saptamak
- Katılımla ilgili **BM Engelli Hakları Sözleşmesi**'nde (EHS) bulunan hükümleri tanımlamak
- Engellilerin siyasal ve toplumsal yaşamdakiler dahil, karar almaya katılım haklarını geliştirmek üzere olası savunuculuk stratejilerini vurgulamak

BAŞLANGIÇ: SİYASAL VE TOPLUMSAL YAŞAMA KATILIM ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Engelliler hayatlarını etkileyen kararlara katılmaktan çok sık dışlanmaktadırlar. Karar alma sürecindeki yoklukları, topluma tam katılımlarının önündeki engelleri pekiştirir.

Engellilerin siyasal ve toplumsal yaşama katılımları dahil, karar almaya katılma hakkında yararlanmaları diğer insan haklarından yararlanmalarıyla karşılıklı ilişki içindedir. Örneğin, bir engelli eğitim hakkında yoksun bırakılırsa, siyasal sürece katılma hakkı da risk altındadır çünkü eğitim, aktif vatandaşlığın temelini oluşturur. Bilgiye erişim, oy kullanma ve toplumda karar alma sürecine katılım hakkının diğer bir ön koşuludur. Benzer şekilde, bir engellinin ulaşım araçlarına erişimi yoksa, kişi oy kullanmak üzere kayıt olamayabilir, seçim sandığına gidip oy kullanamayabilir veya kendisini etkileyen önemli bir toplumsal mesele hakkındaki kamuya açık bir duruşmaya katılamayabilir. Ayrımcılık yapan yasalar engellileri daimî olarak yasal haklarından yoksun bırakabilir ve böylelikle hukuki ehliyetlerinden de men edebilir; psiko-sosyal engellilerin tıbbi müdahaleyle ilgili karar alma haklarının ellerinden alındığı süreçlerde olduğu gibi. Bu örnekler insan haklarının **bölünmez**, birbirleriyle **bağlantılı** ve karşılıklı **bağımlı** olduklarını gösterir.

Engelliler siyasal katılım hakkında çeşitli nedenlerle yoksun bırakılabilirler. Ayrımcılık yapan yasalar özellikle psiko-sosyal veya zihinsel engellilerin seçme haklarını kısıtlayabilir ya da büsbütün yasaklayabilir. Engellilik hakkındaki kalıp yargılar da engellilerin siyasi partiler tarafından sosyal yardıma dahil edilmekten veya devlet memuriyetine aday olarak değerlendirilmekten dışlanmalarına hizmet edebilir. Ne zaman miting yapıldığı veya seçim gereklilikleri gibi bilgilere erişim eksikliği de katılımın önünde bir engel olabilir. İletişim engelleri işitme engelli veya duyma güçlüğü çeken kimseleri tıbbi bir karar gibi karar alma süreçlerinden sık sık dışlar. Uluslararası gelişim bağlamında, bağış yapan kuruluşlar veya hizmet sağlayıcılar yanılığa düşerek, engellilerin gelişim projelerinin planlanması veya uygulanmasında yer alamayacaklarını veya bunlarla ilgilenmeyeceklerini zanneder. Bunlar ve daha pek çok engel, engellileri siyasal ve toplumsal yaşamdan ve daha da genel olarak, ister kamusal, ister özel bir alanda olsun, çıkarlarının etkilendiği tüm alanlarda karar alma sürecine katılımdan dışlamayı ve soyutlamayı pekiştirir.

Karar Alma Sürecine Katılımın Önünde Duran Engellere Örnekler

- Engellilerin karar alma süreçlerine dahil olmalarının değeri hakkındaki tutumlar
- Mitingler ve kamu istişareleri, siyasi partiler, seçim ve seçim kaydı hakkında erişilebilir bilginin eksikliği
- Mitinglere, seçim kaydına ve oy merkezlerine ulaşım araçlarının yokluğu
- Mahkemeler, seçim kaydı merkezleri ve oy merkezleri dahil, kamusal binalardaki fiziksel engeller
- Tekerlekli sandalye kullananlar için oylama yapılan salonların çok küçük olması ve oy sandıklarının yüksek masalara yerleştirilmesi
- Duyusal engelli seçmenler için seçim prosedürleri hakkında erişilebilir bilginin yokluğu
- İyi yetiştirilmemiş seçim çalışanları
- Psiko-sosyal veya zihinsel engellilere karşı olumsuz yaklaşım ve/veya onların karar alma süreçlerinden dışlanmaları
- Duyusal engelliler için alternatif oylama cihazlarının veya erişilebilir oylama yöntemlerinin eksikliği
- Evlerinden çıkamayan veya o sırada hastanelerde/kurumlarda bulunanlar için mobil oy verme mekanizmalarının eksikliği

ALİŞTİRMA 3.1: EHS Karar Alma Sürecine Katılıma Dair Hangi Hakları Beyan eder?

Hedef:	EHS tarafından beyan edilen katılım ve toplumsal yaşam haklarını incelemek ve anlamak
Süre:	30 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

1. İnceleme:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın ve her gruba Madde 29(a)(i) ve 29(b) gibi, Madde 29'un farklı fıkralarını verin. Her gruptan aşağıdakiler için birlikte çalışmalarını isteyin:

- Kendilerine verilen fıkrayı açıkça anlaşılır, ortak bir ifadeyle açıklamak ve
- Bu haktan nasıl yararlanılabileceğine ve bunların engellilerin hayatlarında nasıl bir fark yaratabileceğine dair örnekler vermek.

2. Açıklama/Örnek verme:

Madde 29'un her fıkrasını sesli okuyun ve fıkranın verildiği gruptan hazırladıkları açıklamalarını isteyin. Herkes bir açıklama üzerinde uzlaşabilene dek her fıkranın anlamını tartışın. Madde 29'un her fıkrasının son varılan açıklamalarını sunum panosuna yazın.

Her fıkranın ardından, bu hakkın nasıl uygulamaya konulabileceğine ve engelliler için nasıl bir fark yaratabileceğine dair örnekler isteyin.

3. Tartışma:

42 EHS Madde 29 ulusal engelli hakları gündemi yaratmak ve siyasi partilere veya hükümetin karar mercilerine arz edilmek üzere eylem platformları tertip etmekte ne şekilde kullanılabilir?

İNSAN HAKLARI HUKUKU SİYASAL VE TOPLUMSAL YAŞAMA KATILIM KONUSUNDA NE SÖYLÜYOR?

Siyasal süreçlere katılım hakkı, insan hakları hukukunda yerleşmiş bir ilkedir ve **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB) Madde 21'de ifade edilmiştir.²² Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (MSHUS) Madde 25 şöyle der:**

Her vatandaş... makul olmayan sınırlamalara tabi tutulmaksızın şu haklara ve imkanlara sahiptir: ...Seçmenlerin iradelerini serbestçe ifade etmelerini güvence altına alan, gizli olarak oy verildiği, genel ve eşit oya dayanan ve belirli aralıklarla yapılan adil seçimlerde oy kullanma ve seçilme...²³

EHS, engellilerin toplumlarının siyasal yaşamına katılma hakları üzerinde durur ve Devletler'e bu hakkı hayata geçirmekte spesifik bir rehberlik sağlar. EHS bağlamında, katılım, oy vermenin ötesine uzanır ve engellilerin menfaatlerinin etkilendiği karar alma süreçlerine diğerleriyle eşit koşullarda katılma haklarını kapsar. Özellikle, Madde 29 engellilerin şu haklarını garanti altına alır:

- Seçimlerde ayrımcılığa uğramadan oy kullanma
- Seçmen kaydı için etkin bir şekilde tarafsız ve ayrımcılık içermeyen bir prosedüre erişim
- Seçme hakkından yararlanmak üzere oy kullanma prosedürlerine ve tesislerine eşit ve etkin erişim
- Gizli oy kullanma
- Oy kullanma veya memuriyet için seçimlerde aday olma hakkından yararlanabilmek için destek alma
- Siyasi partiler ve sivil toplum dahil, kamu yönetimine katılım
- Uluslararası kuruluşlarda hükümet temsilcisi olarak hizmet etmek dahil, uluslararası kuruluşlarda çalışmaya katılım
- Her düzeyde engelli kuruluşları oluşturma ve bunların içinde yer alma

22 Bakınız <http://www.unhchr.ch/udhr>

23 Bakınız http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm

EHS'ye Taraf Devletler'in oy kullanma dahil, siyasi süreçlere katılma hakkını güvence altına almaları ve *Devlet'in olumlayıcı eylemi sayesinde* engelli vatandaşların siyasal haklarından yararlanma fırsatına sahip olmalarını sağlamaları gerekmektedir. EHS, katılımı, Madde 3'te (Genel İlkeler) temel ilke olarak alır ve "topluma tam ve etkin katılım"ı gerektirir. Madde 4, "yasalar ve politikaların geliştirilmesi ve yaşama geçirilmesi"nde "engelli çocuklar da dahil olmak üzere engellilere onları temsil eden örgütler aracılığıyla sürekli danışma ve onları etkin bir şekilde bu sürece dahil etme"ye dair Devletler'in genel yükümlülüğünü bildirir. Madde 29 ile birlikte, Madde 3 (Genel İlkeler) ve Madde 4 (Genel Yükümlülükler), uluslararası insan hakları hukukunda bir kimsenin kendi menfaatlerini etkileyen karar alma sürecine katılım hakkına dair en açık ifadelerden birini ortaya koyar.

Özet olarak, Devletler, engellilerin siyasal ve toplumsal yaşama ve daha genel olarak kendi menfaatlerini etkileyen karar alma süreçlerine katılım haklarına saygı gösterme, bu hakları koruma ve yerine getirme yükümlülüğüne sahiptir. Engellilerin siyasal ve toplumsal yaşama katılım haklarına *saygı gösterme* yükümlülüklerini yerine getirmek için Devletler engellilerin katılım haklarından yararlanmak üzere erişimlerini kısıtlamaktan veya engellemekten sakınlmalıdır. Devletler aynı zamanda, Devlet politikası olarak ayrımcı uygulamaları yürürlüğe koymaktan sakınlmalı ve katılımı ilgili ayrımcı uygulamaları dayatmaktan kaçınmalıdır. *Koruma* yükümlülüğü, Devletler'in diğer şeylerle beraber, katılım haklarından yararlanılmasına olanak sağlayacak, uygun olan tüm yasal, idari ve diğer tedbirleri tatbik etme görevlerini içerir. Bunlar örneğin, erişilebilir seçim prosedürleri ve tesislerinin sunulmasını, siyasal haklara eşit erişimi güvence altına almayı kapsayabilir. Son olarak, *yerine getirme* yükümlülüğü, Devletler'in, diğer şeylerin yanı sıra, bu hakların hayata geçirilmesini ayrıntılı bir şekilde planlayan politikaları tatbik etmelerini gerektirir. EHS'ye Taraf Devletler, örneğin, seçim memurlarının uygun eğitimi almalarını ve engelliler için erişilebilir olan bilgilendirme kampanyalarına destek sağlamalıdır. Yerine getirme yükümlülüğü, engellilerin siyasal katılım haklarından yararlanmalarını mümkün kılmak ve yararlanmaları konusunda yardımcı olmak üzere Devletler'in daha fazla olumlu tedbir uygulamalarını gerektirir.

Engellilerin Siyasal Yaşama ve Karar Alma Sürecine Katılımlarını Geliştirecek Tedbirler

- Seçilen temsilcilerin engelli sorunlarıyla ilgili eğitimi (örneğin, parlamenterler, yerel meclis üyeleri)
- Her türlü kamusal karar alma sürecindeki rollerini geliştirmek üzere engelli kuruluşlarında kapasite oluşturma
- Engelliliğe dair bilinçlendirme kampanyaları
- Engellilerin seçme ve seçilme haklarını vurgulayan sosyal kampanyalar
- Birleşik bir engelli platformu sunmak üzere siyasi partilerle halka açık forumlar
- Erişim meselelerinde seçim memurları ve ulusal seçim komisyonlarıyla çalışacak bir seçime erişim görev kuvveti oluşturmak
- Vatandaşlık ve seçmen eğitim materyallerine engellilerin seslerini ve görüntülerini dahil etmek
- Görme engelli seçmenler için, oylarını bağımsız ve gizli olarak kullanmalarına izin verecek şekilde kabartmalı oy pusulası geliştirmek
- Seçim memurlarına erişilebilirlik üzerine eğitim vermek
- Engellilerin seçim gözlemine dahil edilmeleri ve erişim sorunlarının tüm seçim gözlem biçimlerine dahil edilmesi
- Gelişim programlarının planlanmasına katılım ve dahil edilmek üzere gelişim kurumlarında kulis yapma
- BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin hükümet onayının teşvik edilmesi²⁴

24 "Engellilere Siyasal Haklarını Vermek Üzere Global Girişim." Uluslararası Seçim Sistemleri Kurumu. <http://www.electionaccess.org>

44 OY KULLANMAYA VE DİĞER SEÇİM SÜREÇLERİNE KATILIM

EHS’de engellilerin seçme hakkı olduğu belirtilmiştir. Bu da, onların oy kullanmak üzere kaydolma, seçim bilgisi alma ve seçim günü oy verme hakkına sahip oldukları anlamına gelir. Devletler’in seçmen kaydı ve oylama için engelliler tarafından erişilebilir prosedürler ve tesisler sağlamaları gerekmektedir. Devletler’in aynı zamanda her seçmenin gizli oy kullanma hakkını güvence altına almaları da gerekmektedir. Seçim kaydı ve seçim günü oy kullanma hakkı herkesi kapsasa da, yaş ve milliyet gibi olağan uygunluk gereksinimlerine bağlıdır. Ceza yargılamasında yetkili mahkeme tarafından mahkum edilme dahil, belirli mâniler, aksi halde uygun olabilecek seçmenler için geçerli olabilir. Diğer mâniler, genellikle zihinsel veya psiko-sosyal engellileri etkileyen yasal bir yetkisizlik veya bir mahkeme tarafından yetersizlik beyanına dayalı olabilir. Bu tür yetkisizliklerin olmadığı durumlarda, hiç kimse diğer uygunluk gereksinimlerini karşıladığı sürece seçme hakkını kullanmaktan men edilemez. Uygulamada, zihinsel kapasiteye bağlı yetkisizlikler çok fazla suistimal edilmektedir; gelişigüzel ve mahkeme beyanı olmadan uygulanmaktadır. Bu nedenle, bu bağlamda seçmenlerin, kayıt ve oylama memurlarının ve engellilerin eğitimleri özellikle önem taşır.

Seçim prosedürleri ve tesisleri engelliler tarafından erişilebilir olmalıdır. Seçim sandıklarının bulunduğu tesisler, fiziksel bir engelliye kayıt ve oy verme işlemlerinden alıkoyacak fiziksel engellerden arındırılmış olmalıdır. Örneğin merdivenler tekerlekli sandalye kullananlar ve hareket bozukluğu olanlar için engel teşkil eder ve ayrıca görme engelli ve görme bozukluğuna sahip seçmenler için de tehlike arz eder. İletişim engelleri duyma zorluğu çeken seçmenlerin kayıt ve oy kullanma haklarından yararlanmalarına engel olabilir. İşaret dili tercümanları veya açık çizimlerle vurgulanmış yazılı materyaller bu tür seçmenler için kolaylık sağlayabilir. Sadeleştirilmiş bir dille hazırlanmış materyaller zihinsel engellilerin seçme haklarını kullanmalarında yardımcı olabilir. Seçim memurlarının eğitimi, engelli seçmenlerin uygun şekilde ve ayrımcılığa yer vermeyen bir muamele görmelerini mümkün kılmak için şarttır.

Herkesin gizli oy kullanma hakkı kısıtlanamayacak mutlak bir haktır. Fakat pek çok ülkede oy kullanma ve kayıt prosedürleri, özellikle görme engelliler olmak üzere, engellilerin gizli oy kullanmalarına izin verecek şekilde erişilebilir olarak hazırlanmamıştır. Görme engelli seçmenler kabartmalı bir oy pusulasıyla veya sesli talimatlar veren bir oy kullanma makinesiyle gizli oy kullanma haklarından yararlanabilirler. Pek çok ülke görme engelli seçmenlerin gizli oy kullanma haklarından yararlanmalarını sağlayacak erişilebilir prosedürleri yürürlüğe koymuştur. (Aşağıdaki metin kutusuna bakınız.)

Görme Engelli Seçmenler İçin Kabartmalı Oy Pusulaları

2005 yılında Liberya’daki seçimde Uluslararası Seçim Sistemleri Kurumu ile birlikte Ulusal Seçim Komisyonu görme engelli seçmenlerin oy pusulalarını bağımsız olarak işaretlemelerini ve böylelikle, gizli oy kullanma haklarını korumalarını mümkün kılmak üzere Kabartmalı Oy Pusulaları bastırdı. Seçim memurlarına bu kılavuzun kullanımıyla ilgili eğitim verilmişti ve böylece memurlar bunları kullanmayı dileyen görme engelli seçmenlere yardımcı olabilmişlerdi. Engelli kuruluşlarından oluşan bir koalisyon, Liberya’nın her yerinde görme engellilere oy pusulalarının nasıl kullanıldığını açıklayan seçmen eğitimi oturumları düzenledi. Uluslararası Seçim Sistemleri Kurumu, Kabartmalı Oy Pusulalarını Ermenistan, Gana ve Yemen dahil, pek çok ülkeye tanıtmıştır.

Engellilerin ayrıca kayıt ve oy kullanma haklarından yararlanırken yardım alma hakları da vardır. Örneğin, kendilerine seçim yerinde eşlik etmek üzere bir arkadaşlarını veya bir aile üyesini seçebilirler. Yardım alma hakkı, kayıt ve oy kullanma tesisleri tam olarak erişilebilir olmadığında özellikle önem kazanır. Siyasal katılım haklarından yararlanmakta yardımcı hayvanlar da kolaylık sağlayabilir.

Dünyada pek çok ülkede engelli kuruluşları seçim süreçlerinin herkes için erişilebilirliğini geliştirmekte ve daha genel olarak engelli sorunlarıyla ilgili bilinçlendirmede önemli savunucu rolleri üstlenmiştir. Seçim süreçleri, engelli sorunlarının fark edilmelerini sağlamak, siyasi partilerle yakın ilişkiler kurmak ve ulusal seçim komisyonlarının erişimi sağlamak ve engellilerin seçme haklarından yararlanmalarını mümkün kılmak için ne derece çalıştıklarını değerlendirmek üzere engelliler için çeşitli fırsatlar sunar. Seçim süreçleri ayrıca engelli kuruluşlarının seçmenlerin farkındalığı ve eğitimi ile gözlem ve izleme üzerine diğer sivil toplum örgütleri ile çalışmaları için fırsat sunar. Bu şekilde, engelli kuruluşları bilgi ve savunuculuk hedeflerini paylaşmak ve diğer grupların savunuculuk stratejileri ile önceliklerini öğrenmek üzere diğer sivil toplum örgütleriyle bağlantı kurabilirler.

ALİŞTİRMA 3.2: Engelliler İçin Oylamaya Erişim

Hedef:	Seçim süreçlerinin engellilerin katılımını nasıl sağlayabileceğini değerlendirmek
Süre:	45 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

1. Tartışma:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Grupları aşağıdaki soruların farklı türde engelliler (örneğin fiziksel, duyuşsal ve psiko-sosyal) için geçerli olabileceklerini göz önünde bulundurmak üzere cesaretlendirerek her gruptan bu soruları tartışmalarını isteyin:

- Toplumunuzda siyasete katılım hakkından yararlanma karşısında hangi engellerin bulunabileceğini düşünüyorsunuz? (örneğin oy kullanmanın, devlet memuriyetinin, bilgiye erişimin önündeki engeller)
- Oy kullanmanın önündeki engelleri bilmiyorsanız, bunları nasıl ve nereden öğrenebilirsiniz?
- Engellilerin oy kullanmakta karşılaştıkları engellerle ilgili sizin deneyimleriniz veya gözlemleriniz ne olmuştur?

2. Raporlama:

Her gruptan tartışmalarını özetlemelerini ve tartışmalarında tanımlanan bir durumla ilgili rol oyunu oynamalarını isteyin. Engellerle ilgili bahsi geçen durumları kaydedin.

3. Tartışma:

Ayrımcılığın çoğunlukla bir grubun diğeri hakkındaki yanlış fikirlerine ve kalıp yargılara dayandığını gruba belirtin.

- Oylama konusunda psiko-sosyal engellilerle ilgili algıların önüne nasıl geçerdiniz?
- Bir seçim sürecinde engellilerin daha fazla fark edilmelerini nasıl sağladınız?
- Seçim gözlemcilerinin izleme görevleri sırasında erişilebilirlik sorunları üzerine düşünmelerini nasıl sağlayabilirdiniz?
- Seçmen bilinçlendirme programlarında engelli seçmenlere ulaşmak için hangi adımları atardınız?

Alternatif:

Bütün bir grup olarak, seçmen kaydında erişilebilirliği geliştirmek üzere şu eylemlerin bazılarını veya hepsini kapsayan bir Seçime Erişim Tavsiyeleri Belgesi'nde önerileri bir araya toplayın: Seçmen eğitimi, kayıt ve oylama yeri, oy pusulası kullanımı ve seçmen gözlemi. Engelli hakları savunuculuğunda kullanın ve ulusal seçim komisyonlarına, seçimde ve seçmen gözleminde aktif olarak çalışan sivil toplum örgütleri ile seçmen eğitimi, seçim idaresi ve gözlemlerle ilgilenen uluslararası demokrasi ve yönetim gruplarına dağıtın.

ALİŞTIRMA 3.3: Seçmen Gözlemi ve İzleme

Hedef:	Engellilerin ve yandaşlarının seçim prosedürlerini nasıl izleyip değerlendirebilecekleri üzerinde düşünmek
Süre:	45 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

1. Açıklama:

Engellilerin, oy kullanmanın önündeki engelleri tanımlamak kadar, seçimin şeffaflığını da sağlayarak, seçim gözleminde önemli rol oynayabileceklerini gruba belirtin. Seçim gözlemcileri oy verme sürecini gözler, denetler ve sonuçları sayar. Gözlem, diğer hususların yanı sıra şunları kapsar:

- Oy kullanılan tesislerin yerleri ve şunlar dahil halk için erişilebilirlikleri:
  - a. Oy kullanılan tesisin belirtilen saatlerde açılıp kapanması
  - b. Oy kabinlerinin düzeni
  - c. Seçmenlerin düzenli hareketleri
- Prosedürleri bilen, yardım taleplerine cevap verebilen, iyi eğitilmiş ve yeterli memurların bulunması
- Seçmenlerin kimliklerinin saptanması ve doğrulanması için mevcut bir prosedür
- Oy kullanmakta gizlilik; mesela:
  - a. Oy pusulalarını memurların ve gözlemcilerin göremeyeceği bir yerde işaretlemek
  - b. Görme engelli seçmenler için gizli oy kullanımının sağlanması
- Oy sandığının güvenliği ve sayım sürecinin ve sonuçlarının doğruluğu; mesela:
  - a. Oylama başlamadan önce sandıkların boş olduğundan ve oy kullanılan tesis kapandıktan sonra ve herhangi bir aktarma prosedürü sırasında güvenli ve mühürlü olduğundan emin olmak
  - b. Oyların güven verici bir süreç içinde sayıldığından emin olmak

2. Tartışma/Taslak:

Katılımcıları küçük tartışma gruplarına ayırın. Her gruptan şu soruları tartışmalarını isteyin:

- Seçim gözlemine bir engellilik boyutu nasıl getirilebilir?
- Seçim gözlemcilerinin seçime erişim sorunlarının bilincinde olmalarını sağlamak için hangi adımlar atılabilir?
- Seçim gözlemi sonuçları, gelecek seçimlerdeki erişimi geliştirmekte nasıl kullanılabilir?

Her gruptan, engelliler için seçime erişimle ilgili sorularla kendi seçmen gözlem formlarını ve/veya prosedürlerini tasarlamalarını isteyin.

3. Rapor/Tartışma:

Her gruptan bir sözcünün grubun tartışmalarının sonucunu özetlemesini ve grubun seçim gözlem formu taslağını sunmasını isteyin. Değinildikçe fikirleri sunum panosuna kaydedin.

4. Harekete Geçme:

Oluşturduğunuz aracı kullanın, seçim gözlemine katılın, gözlemcilerin eğitilmesine yardımcı olun ve kendi seçim gözleminiz hakkında rapor hazırlayın!

SEÇİLME HAKKI VE KAMU GÖREVİNE EŞİT ERİŞİM

Engelliler kamu görevi için seçilme hakkına sahiptir. Devletler bu hakkı minimum bir yaşa ulaşmış olanlarla sınırlandırabilirken, kısıtlamalar gerekçelere dayalı ve makul olmalıdır. Engellilik asla kısıtlayıcı bir durum olarak kabul edilemez.

Engelliler, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası seviyede bir hükümet temsilcisi olarak hizmet etmek kadar, yerel devlet dairelerinde çalışmak da dahil, her seviyede kamu hizmetine ve devlet işlerine aynı şekilde

eşit erişimden yararlanırlar. Aslında kamu görevlileri kadar, birkaç seçilmiş engelli temsilci EHS'nin kabul edilmesiyle sonuçlanan BM müzakerelerine katılmıştır. Bu tür katılımlar, hükümetin her kademesinin engellilerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmasını sağlamaya yardımcı olur.

Bazı ülkelerde engelli kuruluşları, menfaatlerinin parlamentoda etkin bir şekilde temsil edildiğinden emin olmak üzere, olumlu tedbirlerin savunuculuğunu yapmışlardır. Örneğin Uganda Anayasası'na göre, Parlamentodaki belli oranda bir koltuk sayısının engelli temsilcilere ayrılması gerekir. Diğer ülkelerde parlamentodaki belli sayıda koltuk hükümet tarafından atanabilir. Bu politika, örneğin Namibya'da engelli temsilcilerin Parlamento'ya başkanlık tarafından atanmalarıyla sonuçlanmıştır. Engelliler, diğer durumlarda, İsveç Engelliler Ombudsmanı veya Namibya Engelliler Danışmanlığı'nda olduğu gibi hükümete bağlı bir Engelliler Danışmanlığı veya Birleşik Devletler Ulusal Engelliler Konseyi gibi bir Engelliler Konseyi yoluyla temsil edilirler.

ÖRGÜT KURMA VE ÖRGÜTLERE KATILMA HAKKI

EHS, engellilerin her düzeyde temsil edilmek amacıyla örgüt kurma ve örgütlere katılma hakkını tanıır. Bu hak, bir kimsenin belirli bir konu etrafında diğerleriyle beraber bir birlik kurmasına veya mevcut bir birliğe katılmasına dair insan hakkını yansıtır. Bir birlik kurmak ve üye olarak bir birliğe katılmak gönüllü olmalıdır: Hiç kimse bir birliğe katılmak üzere zorlanamaz. Devletler birlik kurmaya dair bir yasal çerçeve oluşturmalı ve müdahalelere karşı bu hakkı korumalıdır.

Engelli örgütlerine EHS'de açıkça değinilmiştir, çünkü bu örgütler engelliler için ve engellilerin tarafından kurulmuş olan örgütleri ifade eder. Gerçek engellilik deneyimine sahip kişiler tarafından kurulan ve yürütülen birlikler, karar alma süreçlerinde engellilerin seslerinin duyulmasını sağlamak için en iyi yerlerdir. Engelli örgütleri EHS'nin hazırlama sürecinde önemli bir rol oynamıştır ve antlaşmanın uygulamaya konulmasında kritik roller oynamaya devam edecektir.

Parlamente Katılım ve Engelliler

Kanada: Bir engellinin Avam Kamarası'na seçilmesinin ardından, Meclis iç tüzüğü "Meclis'in faaliyetlerine engelli bir Üyenin tam katılımına izin verecek" şekilde değiştirilmiştir. Bu, meclis başkanının, böyle bir üyeyi görüşme veya oylama sırasında ayakta olma gerekliliğinden muaf tutmasına izin verir. Engelli parlamenterlere Meclis binasında bir asistanın eşlik etmesine artık izin verilmektedir.

Uganda: Uganda'nın 1995'te yazılan yeni anayasası, Parlamento'nun ulusal üyelerinden beşinin *engellilik deneyimine şahsen sahip* olmasını şart koşar. 1997 Yerel Yönetim Yasası, her yerleşim biriminde, her semtte ve bölge meclisinde bir kadın ve bir erkek engellinin seçilmesini gerektirir. Doğrudan seçilmiş makamlarda oturan 47,000 temsilci, dünyada tartışmasız en büyük engelli siyasetçi grubunu oluşturur. Engelli parlamenterler, Kamu Hizmeti ve Yerel Yönetim kadar, Başkanlık Atamaları, Kurallar ve İmtiyazlar, Yasal ve Parlamenter İşler, Komisyonlar, Resmi Makamlar ile Devlet Teşebbüsleri ve Sosyal Hizmetler dahil, çeşitli Parlamento komitelerinde çalışırlar. Kurallar, kılavuz köpeklerin ve işaret dili tercümanlarının toplantılara ve parlamento oturumlarına katılmalarına izin verilecek şekilde değiştirilmesiyle, Parlamentoda görev yapmak artık daha kolaylaşmıştır.

Sri Lanka: Sri Lanka Anayasası Madde 23(2)'de bulunan "Engellilerin Özel Katılımı" başlıklı bir fıkra şöyle der: "Hiçbir engelli, böyle bir engele sahip olduğu gerekçesiyle, ücretli veya ücretsiz, halkın diğer bir üyesinin erişim veya kullanım hakkına sahip olduğu bir binanın ya da mekânın erişimi veya kullanımı ile ilgili hiçbir yükümlülüğe, kısıtlamaya veya şarta tabi tutulamaz."

Sri Lanka anayasasının "Zihinsel Engelliliğe Dayalı Dışlama" başlıklı 89 No'lu Maddesi şöyle der:

Hiç kimse, şu uygunsuz niteliklere tabi olduğu takdirde, Başkanlık veya Parlamento Üyeleri seçiminde seçmen olmakla ya da herhangi bir Referandumda oy kullanmakla yetkilendirilemez... (c) Sri Lanka'da yürürlükte olan yasalara göre sağlıklı bir akla sahip olduğu kabul edilir veya beyan edilirse..." Madde 91, Fıkra (1) şöyle der: "Hiç kimse şu durumlarda Parlamento üyesi olarak seçilmekle veya Parlamentoda yer alıp oylamaya katılmakla yetkilendirilemez; (a) Madde 89'da belirtilen uygunsuz niteliklerden herhangi birine tabiyse veya tabi hale gelirse..."

Tanzanya: Margaret Agnes Mkanga, Tanzanya'daki ulusal yasama organında kadınları ve engellileri temsil eden Parlamento üyesidir. En önemli görevi, daha iyi politikalar düzenleyerek engellilerin refahının nasıl geliştirilebileceği üzerine hükümete arbuluculuk etmek, hükümetle müzakere etmek ve hükümete tavsiyelerde bulunmaktır. Engellileri temsil eden tek Parlamenter olarak, Bayan Mkanga, kırsal veya kentsel toplumlardaki engelli kitlelerini ziyaret ederek, engelli sorunları üzerine çalışan farklı kuruluşlarla istişare etmek üzere ülke çapında seyahatlere çıkmaktadır.

Güney Afrika: Güney Afrika parlamentosunda on bir parlamenter engellidir. 1994 seçimleri öncesinde, engelli aktivistler, hedeflerinde ilerleme kaydetmek üzere siyasal bir zemin aradılar. Bir engelli birimi kurulması için egemen Afrika Ulusal Kongresi'ne baskı yapmak üzere pazarlık kozu olarak oluşturdukları Engelli Hakları Tüzüğü'nü kullandılar. Üç yıl içinde, bir ulusal engelli stratejisi benimsendi ve birim, Başkan Vekili Ofisi'ne taşındı.

ALİŞTİRMA 3.4: Katılım Haklarını Teşvik Etmek Üzere Bir Söz Vermek

İnsan haklarının hem hakları, hem de sorumlulukları içerdiğini vurgulayın.

- Engellilerin siyasal ve toplumsal yaşama ve diğer karar alma süreçlerine katılım hakları hakkında öğrenilenlerin ardından grubun somut bir önlem almayı düşünmeye hazır olup olmadığını sorun.
- Daha yapılacak çok fazla planlama ve bilgi toplama işi olmasına rağmen, bir değişim yaratmaya söz vermenin de çok önemli olduğunu belirtin.
- Her katılımcının, engellilerin siyasal ve toplumsal yaşama katılım hakkını teşvik etmek üzere, ne kadar küçük olursa olsun, bir sonraki ay içinde gerçekleştirmek istediği veya gerçekleştirebileceği bir eylemi belirleyip söylemesinden memnun olacağınızı açıklayın.

Engelli hakları savunuculuğu planlamak için, bakınız Bölüm 3, “Savunuculuk! Engelli Hakları İçin Eyleme Geçiş”.

SİYASAL VE TOPLUMSAL MESELELERE KATILIMA DAİR YARARLI KAYNAKLAR

- *Amerikan Engelliler Yasası Oy Kullanma Merkezleri İçin Yapılacak İşler Kontrol Listesi*. Vatandaşlık Hakları Bölümü, Engelli Hakları Kısmı, ABD Adalet Bakanlığı, Şubat 2004: <http://www.ada.gov/votingck.htm>
- Engellilere Siyasal Haklarını Vermek Üzere Global Girişim, Uluslararası Seçim Sistemleri Kurumu: <http://www.electionaccess.org>
- Goodwin-Gill, Guy S., *Özgür ve Adil Seçim*. Parlamentolar Arası Birlik, 2006.

KISIM 4: DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

BM Engelli Hakları Sözleşmesi

Madde 21, Düşünce ve İfade Özgürlüğü ile Bilgiye Erişim

Taraf Devletler engellilerin işbu Sözleşme'nin 2. Maddesinde tanımlanmış tüm iletişim araçlarını tercihe bağlı kullanabilmesi, bilgi ve fikir araştırma, alma ve verme özgürlüğü dahil düşünce ve ifade özgürlüğünden diğer bireylerle eşit koşullar altında yararlanabilmesi için uygun tüm tedbirleri alır. Bu tedbirler aşağıdakileri içermelidir:

- (a) Kamuya sunulması amaçlanan bilginin engellilerin erişebileceği biçimlerde ve farklı engelli gruplarına uygun teknolojilerle güncel olarak ve ek bir bedel alınmaksızın sunulması;
- (b) Engellilerin resmi temaslarda işaret dillerini, Braille alfabesini, beden dilini ve tercih ettikleri diğer tüm erişilebilir iletişim araç ve biçimlerini kullanmalarının kolaylaştırılması;
- (c) Kamuya açık hizmet sunan özel kuruluşların internet dahil olmak üzere, engellilerin erişebileceği ve kullanılacağı biçimde bilgi ve hizmet sunmalarının teşvik edilmesi;
- (d) İnternet aracılığıyla bilgi sunanlar dahil olmak üzere kitle iletişim hizmeti sunan kurumların hizmetlerini engellilerin erişebileceği şekillerde sunmalarının teşvik edilmesi;
- (e) İşaret dili kullanımının kabul ve teşvik edilmesi.

Madde 2, Tanımlar (alıntılar):

İşbu Sözleşme'nin amaçları açısından;

"İletişim" erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojisi dahil dilleri, metin gösterimini, Braille alfabesi kullanarak ve dokunarak iletişimi, büyük harflerle baskıyı, yazılı, işitsel ve erişilebilir çoklu medyayı, sadeleştirilmiş dili, işitsel okumayı, beden dilini, diğer tür, biçem ve araçlarla gerçekleşen iletişimi içermektedir;

"Dil" sözlü dili, işaret dilini ve sözlü olmayan diğer dilleri kapsamaktadır.

HEDEFLER

Bu kısımda yer alan genel bilgiler ve alıştırmalar katılımcıların aşağıdaki hedeflere yönelik çalışmalarını mümkün kılacaktır:

- Düşünce ve ifade özgürlüğü hakkını tanımlamak
- Engelliler için düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının önemini açıklamak
- Düşünce ve ifade özgürlüğü hakkı ve diğer insan hakları arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak
- Engellilerin düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının ne şekillerde teşvik edildiğini veya engellendiğini saptamak
- Düşünce ve ifade özgürlüğü ile ilgili **BM Engelli Hakları Sözleşmesi**'nde (EHS) bulunan hükümleri anlamak

BAŞLANGIÇ: DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Düşünce ve ifade özgürlüğü hakkı, birçok özel, fakat birbiriyle ilgili kavramı ele alır. Bunlardan her biri Devletler tarafından değişik derecelerde kısıtlamaya tabi olabilirler:

1. **Düşünce özgürlüğü:**

Ne kadar popüler veya can sıkıcı olursa olsun ya da diğerleri ne kadar ters bulabilse de, herkes bir düşünceye veya görüşe sahip olabilir. Bu, mutlak korunan ve Devletler tarafından hiçbir kısıtlama biçimine tabi olamayacak bir haktır. Böyle olmasaydı, Devlet'in insanların zihinlerine ve aklından geçenlere müdahale etmesine izin verilmiş olurdu. Temelde hepimiz, istediğimiz gibi düşünme ve bize neyi veya nasıl düşüneceğimizin söylenmemesi hakkına sahibiz.

2. **İfade özgürlüğü:**

İfade özgürlüğünün iki farklı kısmı vardır:

- a. Her türlü bilgi ve fikir bildirme ve paylaşma hakkı
- b. Bilgi araştırma ve alma hakkı

Açık olarak, ifade özgürlüğü, fikirlerin ve düşüncelerin gelişebileceği şekilde bilgi edinmek kadar, bilgi alışverişi ile fikirlerin ve düşüncelerin ifade edilmesini de kapsar.

Düşünce özgürlüğü hakkının aksine, ifade özgürlüğü hakkı belirli sorumluluklar taşır ve Devlet tarafından kısıtlamalara tabi olabilir. Çünkü, fikirlerin ifade edilmesi veya bilgi alışverişi kimi zaman başkalarına zarar verebilir; mesela insanlar başkalarına karşı nefreti teşvik ettiklerinde veya bir başkasının namına zarar verecek şekilde, gerçek dışı şeyler söylediğinde. Bu nedenle, Devlet'in, kamu güvenliği, düzen, sağlık, ahlâk veya diğerlerinin temel hak ve özgürlüklerinin korunması menfaatine, ifade hakkına bazı kısıtlamalar getirmesine izin verilmiştir. Ancak, bu tür kısıtlamalar, hukuk tarafından sağlanmalı ve bu menfaatleri korumada gerçekten şart olmalıdır. Ayrıca, Devlet tarafından getirilen kısıtlamalar, hakkın kullanımını ortadan kaldıracak derecede olmamalıdır.

51

Düşünce ve ifade özgürlüğü hakkı engellilerin diğer haklarından yararlanmaları için önemlidir. Örneğin, üyeleri bilgi ve fikir alışverişine ve paylaşımına katılmaya muktedir olmadan, engelli kuruluşlarının veya sendikalarının kurulduklarını ve etkin bir biçimde faaliyette bulduklarını tasavvur etmek kolay değildir. Benzer şekilde, adaylar görüşlerini ifade edemeselerdi ve seçmenler meselelerle ilgili bilgilere ulaşmasaydı, engellilerin seçme ve seçilme gibi siyasal ve toplumsal yaşama katılabilme yetileri de şiddetle sekteye uğradı. Fikir üretme ve fikir alışverişi, araştırma ve münazaranın pek çok akademik ortamın kritik unsurları olduğu eğitim hakkı için de şarttır. Fikir üretme ve fikir alışverişi, aynı şekilde kültürün gelişmesi için de kritiktir ve önemli bir ifade yolu sağlayabilir. Aslında, engelliler düşünce ve ifade özgürlüğü haklarından yararlanamadıkları sürece, hiçbir Devlet, Madde 3(3)'te engellilerle istişare edilmesini ve onların etkin katılımını gerektiren Engelli Hakları Sözleşmesi altındaki yasal yükümlülüklerine riayet edemez.

Diğer insan haklarının ihlali de engellilerin düşünce ve ifade özgürlüklerinden yararlanmalarını olumsuz etkileyebilir. Örneğin, eğitime erişim eksikliği, engelliler için fikir üretimine ve bu fikirleri diğer insanlarla paylaşımına katkıda bulunacak bilgileri öğrenme ve beceriler edinme fırsatlarına bir mâni teşkil edebilir. Özel hayata saygı hakkının ihlali engellilerin fikirlerini mektup veya incelemeye tabi olabileceğini ya da el konulabileceğini düşündükleri diğer biçimlerde ifade etmekten alıkoyabilir. Bu tür kaygılar, bağımsız olarak ve toplum içinde yaşama hakkından yararlanamayan, bunun yerine personel veya orada yaşayan diğerleri tarafından özel hayata saygı hakkına yeterince riayet edilmeyen kurumsal bir ortamda yaşayan kişilerde daha da çoğalabilir.

Düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının önemine rağmen, engelliler bu haktan yararlanmakta çeşitli engellerle karşılaşır. Örneğin, pek çok engelli erişilebilir biçimlerdeki bilgilere erişimden mahrumdur. Çeşitli biçimler ve teknolojiler halihazırda mevcut olsa da, bu erişilebilir biçimler yaygın olarak elde edilememektedir; özellikle de pek çok engellinin erişilebilir teknolojilere mali gücünün yetmediği gelişmekte olan ülkelerde. Bu, tüm televizyon programlarının işitme engelli izleyiciler için altyazılarla,

açıklayıcı yazılarla veya işaret dili tercümesiyle ya da görme engelli veya görme bozukluğuna sahip olan izleyiciler için sesli tariflerle birlikte yayınlanmadığı popüler medya için kesinlikle doğrudur. Görme engelli okurlar için Braille alfabesinde hazırlanmış çok az sayıda güncel gazete mevcuttur ve zihinsel engelliler için sadeleştirilmiş bir dilde içerik sunanların sayısı daha da azdır. Bir haber kaynağı ve araştırma aracı olarak internetin giderek artan kullanımına rağmen, pek çok web sitesi engelliler için erişilemez olarak kalmıştır. Dijital ve geniş bantlı yayın gibi yeni geliştirilen teknolojiler, engelliler için elde edilebilecek erişilebilirlik özelliklerini çoğaltacak potansiyele sahiptir. Ancak bu potansiyel, yalnızca bilginin nasıl dağıtılacağından sorumlu karar mercileri erişilebilirliği ele alma ihtiyacından haberdar olduklarında ve engelli ürün kullanıcılarının görüşlerini dinlemeye istekli olduklarında gerçekleşecektir.

Diğer insan haklarında olduğu gibi, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkında yararlanabilmenin önündeki en büyük engellerden biri, diğerlerinin tutumları olabilir. Yaygın sosyal tutumlar ve kalıp yargılar, sıklıkla engellilerin düşüncelerinin hoş karşılanmadığı bir ortam yaratırlar. Hatta, kendilerini ifade etseler de, onların fikirleri ve düşünceleri diğerlerinininkiyle eşit derecede dikkate alınmaya değer kabul edilmeyebilir. Zihinsel ve psiko-sosyal engelliler genellikle, diğerlerinden yalnızca onların düşünce yapılarına değil, aynı zamanda kendilerini “daha makul” olarak görülen bir üslupta ifade etme yöntemlerine uymaları için baskı görürler. Bazı psikososyal engelliler, psikotropik ilaçlar içeren zoraki tedavinin bir kimsenin net bir şekilde düşünmesini ve fikir üretmesini zorlaştıracak şekilde düşünce sürecini ciddi anlamda engellediğini belirtmiştir. Bazı durumlarda bu tedavileri kullanmanın gerçek amacı, davranışları ve inançları diğer insanlara aykırı olmayacak veya onların keyiflerini kaçırmayacak şekilde, psiko-sosyal engellilerin düşünme ve kendilerini ifade etme yöntemlerini değiştirmektir. Bu tedavi sıklıkla “mantıklı” olmayan düşünce, fikir ve görüşlerden kaçınmanın kişinin üstün menfaati için olduğu iddiasıyla savunulur.

Özet olarak, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkı, engellilerin birey olarak gelişmeleri ve topluma diğerleriyle eşit şartlarda katılmaları için şarttır. Ancak, erişimle ve tutumlarla ilgili ve diğer engeller var oldukça, engellilerin bu haklardan tam anlamıyla yararlanmaları olanaksız olmaya devam edecektir.

Bilginin Sadeleştirilmiş Bir Dilde Elverişli Hale Getirilmesi

2002 yılında Mesleki Rehabilitasyon Araştırma Enstitüsü'nden Jean Ross ve Janet Pringle, Uluslararası Sadeleştirilmiş Dil Kurulu'nda "Hey, bunu okuyabiliyorum! Sadeleştirilmiş dil ve gelişimsel engellilerle ilgili perspektifler" başlıklı bir konuşma yaptı. Kendisini gelişimsel engele sahip biri olarak tanıtan Jean Ross, sadeleştirilmiş dilde bilginin elde edilebilir olmasının neden önemli olduğuna dair bazı nedenlerden bahsetti:

Bilmeye ihtiyaç duyduğumuz şeylerin okuyabileceğimiz şekilde yazılmış olmaması adil değil. Kendimizi dışlanmış hissediyoruz. Bize bir şeyler anlatmaları için bakıcılarımızı veya ailemizi beklememiz gerekiyor. Bazen vakitleri olmuyor veya unutuyorlar. Kendi kendimize okuyabiliyor olmalıyız.

Jean ve diğer gelişimsel engelliler, bilgiyi sadeleştirilmiş bir dile "çevirmek" için Janet gibi kimselerle çalışırlar. Bu, bilginin içeriğini mümkün olduğu kadar çok kişi için erişilebilir hale getirmeye yardımcı olmaktadır. (Yine de, bütün diğer engelliler için tam anlamıyla erişilebilir hale getirmek üzere bilginin Braille gibi alternatif biçimlerde elde edilebilir olması da gerekebilir.) En başta çevirisi yapıldığında, bilginin ne anlatmaya çalıştığını ve anlattıklarının herkes tarafından anlaşılır olup olmadığını anlamak üzere grup birlikte çalışır. Jean bu süreci şöyle tanımlamaktadır:

Janet ikimizden veya üçümüzden onunla çalışmamızı ister. Biz kâğıtları yüksek sesle azar azar okuruz. Bazılarımız hiç okuyamıyor. Bu kişiler dinler. Benim gibi bazıları iyi okuyabiliyor. Her parçanın ne anlama geldiği hakkında konuşuruz ve anlamadığımız yerde bunu söyleriz. Bazen daha iyi kelimeler bulmamız için Janet'in bize yardım etmesi gerekiyor, bazen de kendimiz buluyoruz. Hepimiz iştirak ediyoruz. Kimse asla küçümsenmez. Hepimizin bir arada güvende hissetmemiz gerekiyor, yoksa bir şeyi anlamadığımızda bunu söylememiz çok zor olur. Ama anlamadığımızı söylediğimizde, anlamayan diğer pek çok kişiye yardımcı olduğumuzu biliyoruz.²⁵

ARAŞTIRMA 4.1: Düşünce ve İfade Özgürlüğü Hakkından Yararlanma

Hedef:	Düşünce ve ifade özgürlüğü hakkında yararlanmanın ne anlama geldiğini anlamak
Süre:	30 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

1. Beyin fırtınası/Tartışma:

Toplumunuzdaki engellilerin katıldığı tipik yaşam aktiviteleri düşünün. Cevapları listeleyin. (Bu listeyi daha sonra Alıştırma 4.2 ve 4.3'te kullanmak üzere tutun.)

2. Analiz:

- Yaşam aktivitelerinin listesini inceleyin ve katılımcıların cevaplarını listeleyin:
  - Hangi durumlarda engellilerin tam katılım için bilgiye erişim ihtiyacı vardır?
  - Ne tür bilgilere ihtiyaçları vardır?
  - Bunu sağlamak kimler sorumludur?

²⁵ Ross, Jean ve Pringle, Janet. "Hey, bunu okuyabiliyorum! Sadeleştirilmiş dil ve gelişimsel engellilerle ilgili perspektifler" 27 Eylül 2002. Uluslararası Sadeleştirilmiş Dil Kurulu Dördüncü Bienali Konferans Tutanakları. <http://www.plainlanguage-network.org/conferences/2002/perspect/perspect.pdf>; ayrıca bakınız Mesleki Rehabilitasyon Araştırma Merkezi: <http://www.vrri.org>

- Yaşam aktivitelerinin listesini inceleyin ve katılımcıların cevaplarını listeleyin:
  - Hangi durumlarda engellilerin tam katılım için fikir üretebilmeye ve fikirlerini iletebilmeye ihtiyaçları vardır?
  - Engellilerin kullanabilecekleri hangi farklı iletişim yöntemleri aklınıza geliyor?

3. Önceliklendirme:

1. Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Onlardan 2. adımdaki analizde tanımlanan ihtiyaçlar listesine bakmalarını ve engellilerin düşünce ve ifade özgürlüklerinden yararlanmaları için en önemli beş ihtiyaca karar vermelerini isteyin.
2. Grubu yeniden bir araya getirin ve onlardan öncelik listelerini paylaşmalarını ve karşılaştırmalarını isteyin. Herkesin ulaşabileceği bir liste oluşturacak şekilde bu listeleri birleştirin.
3. Bunun düşünce ve ifade özgürlüğü hakkı için savunuculuk planlaması sürecinde ilk adım olduğunu açıklayın. Öncelikli listelerini daha sonra kullanmak üzere saklamaları için katılımcıları teşvik edin.

Birleşmiş Milletler Global Web Erişilebilirliği Denetimi

Birleşmiş Milletler, teknoloji erişilebilirliği konusunda uzmanlaşmış bir şirket olan Nomensa'yı "engellilerin günlük yaşamlarının bir parçası olarak erişebilecekleri web sitelerinin erişilebilirliği" üzerine bulgu elde etmek üzere dünya çapında bir web siteleri anketi düzenlemesi için görevlendirmiştir. Anket, beş sektöre odaklanarak, 20 ülkeden 100 web sitesini incelemiştir: Seyahat, finans, medya, siyaset ve perakendecilik. Bu web sitelerinin büyük çoğunluğunun mevcut durumda belirlenmiş uluslararası erişilebilirlik standartlarını karşılamadığı ve çoğunun geliştirilmesi için bir hayli çalışmaya ihtiyacı olduğu ortaya çıkmıştır. Aslında, 100 web sitesinden yalnızca 3'ü temel erişilebilirlik değerlendirmesini karşılayabilmiştir. Rapordan aşağıdaki alıntılar, bazı anket bulgularını ortaya koymakta ve çeşitli engelliler tarafından deneyimlenen erişim engellerini göstermektedir:

- %93'ü görsel bozukluğa sahip kişiler için sorun yaratacak şekilde, grafik içerik için yeterli metinsel tanımlama sağlamamaktadır.
- %78'i renk körlüğü gibi hafif görsel zorluklara sahip kişiler için bilgiyi okumayı zorlaştıracak şekilde, arka plan ve ön plan renk kombinasyonlarını kötü bir kontrastla kullanmıştır.
- %97'si öğrenme güçlüğü çekenlerin kafasını karıştırmaya neden olacak şekilde, bağlantının gideceği yeri açıkça belirtmeyen bağlantı metinleri kullanmıştır.
- %92'si fiziksel bozukluklara sahip kişiler için zorluk ve gerilime neden olacak şekilde, büyük içerik bloklarını atlamalarını sağlayacak bir klavye kısayolu sağlamamıştır.²⁶

ALİŞTİRMA 4.2: Düşünce ve İfade Özgürlüğünün Önündeki Engelleri Anlamak

Hedef: Engellilerin düşünce ve ifade özgürlüğünün önünde karşılaştıkları engelleri tanımlama

Süre: 40 dakika

Materyaller: 4.1'de oluşturulan yaşam aktiviteleri listesi

1. Analiz:

4.1'de oluşturulan yaşam aktiviteleri listesini kullanarak, her katılımcıdan (veya katılımcı çiftinden) listedeki bir aktiviteyi seçmesini ve engellilerin bu aktiviteye katıldıklarında bilgiye erişmekte veya düşüncelerini, fikirlerini ve tercihlerini ifade etmekte karşılaşılabilecekleri engelleri değerlendirmesini isteyin.

²⁶ "Birleşmiş Milletler Global Web Erişilebilirliği Denetimi, Özet." Kasım 2006. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü: Sosyal Politika ve Gelişim. <http://www.un.org/esa/socdev/enable/documents/execsumnomensa.doc>; ayrıca bakınız Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü'nün imkan sağladığı Global Denetim sayfası: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/gawanomensa.htm> Nomensa: <http://www.nomensa.com/about.html>

2. Rol oyunu:

Her katılımcıdan veya çiftten analizlerini rapor etmesini ve bir engellinin o belirli aktiviteye katıldığında bilgiye erişmekte ve/veya düşüncelerini ifade etmekte ve iletmekte karşılaşılabileceği engellerden en az bir kurgusal örnekle rol oyunu oynamasını isteyin.

3. Tartışma:

- Engelliler incelenen yaşam aktivitelerinde bilgi edinmekten veya bilgiyi ifade etmekten yoksun bırakıldığında, bunun sonuçları ne olur?
- Engelli için?
- Bütün toplum için?
- Engellilerin üzerinde hangi engellerin etkisi en büyüktür?
- Bilgiye erişim ve bilgiyi ifade etmenin önündeki bu en önemli engelleri ortadan kaldırmak için ne yapılabilir?

İNSAN HAKLARI HUKUKU DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ KONUSUNDA NE SÖYLÜYOR?

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB) Madde 19, düşünce ve ifade özgürlüğünün, bilgi ve düşünceleri “herhangi bir yoldan ve ülke sınırlarını gözetmeksizin” edinme ve ifade etme hakkı kadar, “müdahale olmaksızın” düşünceye sahip olma hakkı da dahil olmak üzere, gerekli unsurları bulunduran kısa ve öz bir tanımını verir.²⁷ Buradan hareketle, hak üzerinde coğrafi kısıtlamalar yoktur ve kullanılan yöntemler veya araçlar gözetilmeksizin haktan yararlanılabilir.

Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (MSHUS)²⁸, Devletler’in bu haktan yararlanılmasına ne zaman ve nasıl kısıtlama getirebileceği konusunu daha ayrıntılı ele alarak, bu hak üzerinde daha fazla durur. MSHUS Madde 19, insanların düşünce sahibi olmalarına bir kısıtlama getirilmesine izin vermez, fakat “diğerlerinin haklarına ve itibarına” saygı, ulusal güvenlik, kamu düzeni, halk sağlığı veya ahlâk gerekçeleriyle ifade özgürlüğüne kısıtlamalar getirilmesine izin verir. **İnsan Hakları Komitesi**’nin bu hakla ilgili Genel Yorum’unda belirttiği gibi, bu tür kısıtlamaların hukuk yoluyla sağlanması ve ilgili maddenin izin verdiği menfaatleri korumak için şart olması gerekir. Bu kısıtlamalar “hakkın kendisini riske atamaz” veya keyfi olarak uygulanamaz.

Diğer uluslararası insan hakları sözleşmeleri düşünce ve ifade özgürlüğü hakkında MSHUS’ta olduğu kadar ayrıntı içermez. Örneğin, **Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme**²⁹ Madde 5 yalnızca Devletler’in “düşünce ve ifade özgürlüğü”nden yararlanmakta ırk ayrımcılığını yasaklaması, ortadan kaldırması ve eşitliği garanti etmesi gerektiğini bildirir. **Çocuk Hakları Sözleşmesi** (ÇHS)³⁰ Madde 12 çocukların kendilerini ilgilendiren konularda görüşlerini ifade edebilmeleri gerektiğini ve bu görüşlerin, çocuk olgunluk ve yeterli kazanacak şekilde büyüdükçe giderek daha fazla dikkate alınması gerektiğini belirtirken, Madde 13 büyük ölçüde MSHUS’un hükümlerini tekrarlar.

Yasal olarak bağlayıcı olmayan **BM Engelliler için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar**³¹, düşünce ve ifade özgürlüğüne özel olarak değinmez. Ancak içerdiği çeşitli kurallar, bu haktan yararlanılmasıyla ilişkili katılım eşitliğinin ön koşullarını ele alır:

27 Bakınız <http://www.unhchr.ch/udhr>

28 Bakınız <http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>

29 Bakınız <http://www.ohchr.org/english/law/cerd.htm>

30 Bakınız <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm>

31 Bakınız <http://www.un.org/ecosocdev/geninfo/dpi1647e.htm>

- Kural 1, engellilerin düşünce ve ifade özgürlüğü haklarını kullanmaya çalıştıklarında karşılaştıkları tutumlarla ilgili engelleri olumlu bir şekilde etkileyebilecek olan bilinçlendirmeyi ele alır.
- Kural 4 destek hizmetlerini ve engellilerin bu haktan yararlanmalarında faydalı olabilecek yardımcı aygıtların ve hizmetlerin teminini ele alır.
- Kural 5 bilgi ve iletişime erişim dahil, erişilebilirliği ele alır.
- Kural 10, engellilerin kültürden tamamen yararlanabilmeleri için edebiyat, film ve tiyatro eserlerinin erişilebilirliğinin sağlanması gerekliliğini belirtir.

Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS) Madde 21, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının parametrelerini MSHUS'daki ayrıntılarla aynı şekilde ele almaz. Bunun yerine, engellilerin bu haktan diğerleriyle aynı koşullarda yararlanma yetilerini etkileyen özel konuları inceler. Bu madde, kitle iletişim araçları ile yayılan veya hem devlet, hem de özel sektör tarafından genel halka dağıtım yapılan bilgilerin erişilebilir biçim ve teknolojilerde elde edilebilir olması da dahil, bilgi ihtiyacını şiddetle vurgular. Ayrıca, Devletler'in işaret dilini, Braille alfabetini ve engellilerin "resmi etkileşimler" sırasında kullanmayı seçtikleri diğer iletişim yöntemlerini ve biçimlerini kabul etmelerini gerektirir. İşaret dilinin önemini bilincinde olarak, Madde 21 Devletler'in ayrıca işaret dilinin kullanılmasını onaylamalarını ve teşvik etmelerini de ister. Madde 21'de kullanılan "dil" ve "iletişim" ifadelerinin Madde 2'de daha ayrıntılı tanımlandığı da ayrıca belirtilmelidir.

Bütün olarak ele alındığında, Devletler'in düşünce ve ifade özgürlüğü hakkıyla ilgili yükümlülükleri şunları içermektedir:

1. İnsanların bu haktan yararlanmalarının önünde engel teşkil eden eylemler, davranışlar veya uygulamalarda bulunmaktan sakınarak yerine getirilen saygı gösterme yükümlülüğü (örneğin işitme engellilerin işaret dilinde iletişim kurmalarını engellemeyerek)
2. Genel halka bilgi dağıtan işletmeler gibi devlet harici, veya "özel sektör" aktörlerinin haktan yararlanılmasının önünde engeller yaratmamalarını veya bu gibi engelleri kaldırmayı ihmal etmemelerini sağlayarak yerine getirilen koruma yükümlülüğü (örneğin erişilebilir olmayan web sitelerinin düzeltilmesi gibi)
3. Engellilerin bu haktan yararlanabilmelerini sağlamak üzere Devletler'in önleyici tedbirler almalarını gerektiren yerine getirme yükümlülüğü

Kısacası, uluslararası insan hakları hukuku, engellilerin diğerleriyle eşit koşullarda yaşamın her alanına katılabilmelerini sağlamak için, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkını son derece desteklemektedir.

ARAŞTIRMA 4.3: Düşünce ve İfade Özgürlüğünü Anlamak

Hedef:	Düşünce ve ifade özgürlüğü hakkına dair EHS'de bulunan hükümleri incelemek ve anlamak
Süre:	45 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

1. İnceleme:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Her gruptan Madde 21'in fıkralarından birini tartışmak üzere birlikte çalışmalarını isteyin.

- Her fıkra, gerçekleştirilmesi için neyi gerektiriyor?
- Bu gereklilikleri karşılamaktan kimler sorumludur?
- Uygulamada ne gibi güçlükler çıkabilir?
- Bu güçlüklerin üstesinden nasıl gelinebilir?

2. Tartışma:

Grupların tartışmalarının sonuçlarını rapor etmelerini sağlayın.

3. Örnek Verme:

Madde 21'in her fıkrasının Alistırma 4.1 ve 4.2'de listelenen ve tartışılan gerçek yaşam örneklerine nasıl uygulanabileceği konusunda örnekler isteyin.

4. Tartışma:

- EHS Madde 21, ulusal engelli hakları gündemi yaratmak ve siyasi partilere veya hükümetin karar mercilerine arz edilmek üzere eylem platformları tertip etmekte ne şekilde kullanılabilir?
- EHS ülkenizde uygulanıyor olsaydı, bu engelliler için ne anlama gelirdi?

Ulusal İşitme Engelliler Derneği: Düşünce Ve İfade Özgürlüğünü Savunma

Ulusal İşitme Engelliler Derneği, Birleşik Devletler'deki işitme engelli veya duyma zorluğu çeken kimselerin haklarını savunan derneklerden biridir. İşitme engelli veya duyma zorluğu çeken kimseler için popüler medyaya erişilebilirliğin artırılmasını destekleyen birçok savunuculuk kampanyasında yer almıştır ve ayrıca işitme engelli veya duyma zorluğu çeken kimseler için iletişim kolaylığının geliştirilmesini savunmuştur. Örneğin aşağıdaki aktivitelerde bulunmuştur:

- Altyazı açıklamalı televizyon programlarının sayısını artırmak üzere, televizyon yayıncılarına altyazı açıklamaları hakkında yeni kurallar getirmek için Kongre ve Federal İletişim Komisyonu ile yapılan çalışmalar
- Yeni filmlerin gösterime girildiği gün ve tarih dahil olmak üzere, sinemalarda oynatılan filmlerin kaliteli altyazılarla gösterilmesini savunan, engelli örgütlerinin bir şemsiye örgütü olan Film Altyazı Koalisyonu'na katılım
- İşitme engelli ve duyabilen kimseler arasında iletişimi kolaylaştıran, insanların telefonda tuşlama yoluyla yazmasını sağlayan bir hizmet olan telefon relay sistemi yoluyla müşterilerinin kendileriyle iletişime geçmelerine izin vermeyi reddeden şirketlere karşı şikâyetlerde bulunma
- Acil durumlarda, yayıncılar ve bilgi sağlayan diğerleri tarafından, işitme engelli veya duyma zorluğu çeken kimseler için gerekli bilgilerin erişilebilirliğinin güvence altına alınması gerekliliğini savunma
- İşitme engelli çocukların işaret dilini öğrenme hakkı ve böyle çocukların aileleri çocukları için işaret dilini öğrenmeyi diledikleri takdirde, onlara destek olunması için kampanyalar düzenleme (örneğin, aileler işitebiliyorlarsa, işaret dili öğrenim programlarına erişimleri yoluyla)³²

57

ALİŞTİRMA 4.4: Düşünce ve İfade Özgürlüğünü Teşvik Etmek Üzere Bir Söz Vermek

İnsan haklarının hem hakları, hem de sorumlulukları içerdiğini vurgulayın.

- Engellilerin düşünce ve ifade özgürlüğü hakkı konusunda öğrenilenlerin ardından grubun somut bir önlem almayı düşünmeye hazır olup olmadığını sorun.
- Daha yapılacak çok fazla planlama ve bilgi toplama işi olmasına rağmen, bir değişim yaratmaya söz vermenin de çok önemli olduğunu belirtin.
- Her katılımcının, engellilerin tüm insan haklarından tam anlamıyla yararlanabilmelerini sağlamak için düşünce ve ifade özgürlüğü hakkını teşvik etmek üzere, ne kadar küçük olursa olsun, bir sonraki ay içinde gerçekleştirmek istediği veya gerçekleştirebileceği bir eylemi belirleyip söylemesinden memnun olacağınızı açıklayın.

Engelli hakları savunuculuğu planlamak için, bakınız Bölüm 3, "Savunuculuk! Engelli Hakları İçin Eyleme Geçiş".

DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNE DAİR YARARLI KAYNAKLAR

- Amerikan Görme Engelliler Konseyi – görme engelli ve görme bozukluğuna sahip kimseler için yararlı kaynaklar: <http://www.acb.org/resources/index.html>
- İnsan Hakları Komitesi 10 No’lu Genel Yorumu: <http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom10.htm>
- Inclusion Daily Express: [www.inclusiondaily.com/archives /04/09/15/091504 sacourtaccess.htm](http://www.inclusiondaily.com/archives/04/09/15/091504_sacourtaccess.htm)
- Erişilebilir Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BIT) Manila Bildirisi: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/maniladecl.htm>
- Ulusal İşitme Engelliler Derneği: <http://www.nad.org>
- Uluslararası Sadeleştirilmiş Dil Kurulu: <http://www.plainlanguagenetwork.org>
- Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü’nün imkan sağladığı Global Denetim: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/gawanomensa.htm>
- Birleşmiş Milletler Web Erişilebilirliği Global Denetimi, Özeti (2006): <http://www.un.org/esa/socdev/enable/documents/execsumnomensa.doc>
- Mesleki Rehabilitasyon Araştırma Enstitüsü: <http://www.vrri.org>
- W3C Web Erişilebilirlik Girişimi – web erişilebilirliğini ele alan politikalar: <http://www.w3.org/WAI/Policy/>

KISIM 5: YAŞAM HAKKI ve RİSK DURUMLARINDA KORUNMA

BM Engelli Hakları Sözleşmesi

Madde 10, Yaşam Hakkı

Taraf Devletler her insanın yaşam hakkına sahip olduğunu yeniden onaylayarak engellilerin bu haktan etkin ve diğer bireylerle eşit koşullar altında yararlanmalarını sağlayacak gerekli tüm tedbirleri alır.

Madde 11, Risk Durumları ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar

Taraf Devletler silahlı çatışma halleri, acil insani durumlar ve doğal afetler de dahil olmak üzere risk durumlarında engellilerin korunması ve güvenliğinin sağlanması için insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku dahil uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli tüm tedbirleri alır.

HEDEFLER

Bu kısımda yer alan genel bilgiler ve alıştırmalar katılımcıların aşağıdaki hedeflere yönelik çalışmalarını mümkün kılacaktır:

- Yaşam hakkını tanımlamak
- Risk durumlarını ve insani bakımdan acil durumlarda korunma hakkını tanımlamak
- Yaşam ve risk durumlarında korunma hakkı ile diğer insan hakları arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak
- Engellilerin yaşam ve risk durumlarında korunma hakkının ne şekillerde teşvik edildiğini veya engellendiğini saptamak
- Yaşam hakkı ve risk durumlarında ve insani bakımdan acil durumlarda korunma hakkı ile ilgili BM **Engelli Hakları Sözleşmesi**'nde (EHS) bulunan hükümleri tanımlamak

Bizim yaşamlarımızın daha düşük kalitede olduğuna dair toplumun inancına karşı durmaksızın mücadele eden benim gibi engelliler için, yaşam hakkı maddesi kelimenin gerçek anlamıyla bir ölüm kalım meselesidir. Bu maddenin gelişimine katılım hayati önem taşımaktadır.

-Jane Campbell, İngiliz Engelli Hakları Savunucusu'nun, Birleşik Krallık İnsan Hakları Yasası'ndaki yaşam hakkı hükmü üzerine konuşmasından

BAŞLANGIÇ: YAŞAM VE RİSK DURUMLARINDA KORUNMA HAKKI ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Engellilik, yaşam hakkıyla son derece bağlantılıdır. Engellilerin doğal afetler, silahlı çatışma halleri ve diğer acil insani durumlar gibi pek çok bağlamda risk durumlarında korunma hakları kadar, yaşam hakları da sık sık yadsınır.

Zarar verici kültürel uygulamalar engellilerin yaşam hakkını doğrudan ihlal eder. Kaynaklar kısıtlı olduğunda, yiyecek ve tıbbi müdahale temininde erkek çocukları kayıran muamele, engelli kız çocuklarını ve onların yaşam haklarını doğrudan etkiler. Bazı kültürlerde ve toplumlarda, diğer kadınlar gibi engelli kadınlar ve kızlar da dulların veya başlık parası için gelinlerin yakılması gibi uygulamalara tabidirler. Kadınlara uygulanan sünnet genellikle kan kaybından ölüme yol açar ve doğum sırasında kadının hayatını tehlikeye atacak durumlara yol açabilir.

Diğer uygulamalar benzer şekillerde engellilerin yaşam hakkını etkiler. Pek çok ülkede ötenazi uygulaması yeni doğan engelli bir bebeği yaşam ünitesinden ayırma biçimini alır. Engelli kuruluşları, engelli yetişkinlerin veya çocukların, hayatlarının “yaşamaya değmeyeceği”ne tek taraflı bir şekilde karar veren tıbbi personelin ellerinde öldüğü durumları açığa çıkarmıştır. Bu vakalar, hayatı tehdit etmeyen sağlık durumuna sahip hastaların sağlık çizelgelerine “hayata döndürme işleminin uygulanmaması” (DNR) talimatının konulmasını da kapsar. (Aşağıdaki metin kutusuna bakınız). DNR talimatı, bir hastanın solunum veya dolaşım fonksiyonları durduğunda Kardiyopulmoner resüsitasyon (KPR) uygulamasının engellenmesine yöneliktir.

Yaşam Hakkından Yararlanmanın Önündeki Engeller

- Engelli bir kimsenin hayatının “yaşamaya değer olmadığı” yönündeki tutumlar
- Akıl hastaneleri ve yetimhanelerdeki yaşamı tehdit eden koşullar
- Kadınların sünnet edilmesi, dulların veya başlık parası için gelinlerin öldürülmesi gibi zarar verici kültürel uygulamalar
- Engelliliğe bağlı seçici kürtaj
- Yeni doğan engelli bebeklerin katledilmesi veya ihmal edilmesi
- “Hayata döndürmeme” (DNR) talimatının verilmesi
- Hastane ortamlarında engellilerin yaşam ünitelerinden ayrılması
- Aile içi şiddet; özellikle engelli kadınlara ve kızlara karşı
- Mülteciler veya yurt dışında yaşadığı yerden edilmiş kişiler için acil durum yönetim programlarına ve diğer insani programlara engellilerin dahil olamamaları
- Yeterli yiyeceğe, temiz suya, barınağa ve temel yaşam ihtiyaçlarına erişimden yoksunluk

Engelli savunucuları, doktor yardımıyla intihara itiraz etmek üzere yaşam hakkına başvurmuşlardır. Diğer ilgili uygulamalar, engelliliğe bağlı kürtajı içerir. Gelişmekte olan ülkelerde engelli çocukların ölüm oranları çoğunlukla aşırı derecede yüksektir, çünkü bu tür çocuklar, çocuk hastalıklarına karşı aşı dahil, yeterli sağlık hizmeti alamayabilmektedirler. Sağlık hizmetinde bulunanlar, engellilerin sahip olduğu yaşam kalitesini çoğunlukla hafife alırlar. Dolayısıyla, diğer durumlardaki hastalara sağlanan hayat kurtarıcı müdahaleler, kimi zaman engellilere yapılmamaktadır.

Engellilerin yaşam hakkından yararlanmaları, diğer insan haklarından yararlanmalarıyla ayrılmaz bir ilişki içindedir. Örneğin, bir engellinin sağlık veya rehabilitasyon hizmetine erişimi yoksa, yaşam hakkı da tehdit altında olabilir. Engellileri tehlikeli çalışma ortamlarına veya angarya sayılacak çalışma şartlarına tabi tutmak da benzer şekilde potansiyel olarak hayatı tehdit eder.

Bilgiye erişim insan haklarından yararlanmanın bir diğer ön koşuludur ve bazı durumlarda yaşam hakkıyla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, yetkililerin önemli bilgileri (örneğin HIV/AIDS’ten korunma programları veya doğal afet sırasında acil durum tahliye prosedürleri) erişilebilir biçimlerde sağlamamaları, engellilerin yaşam haklarını çiğneyebilir. Bu örnekler insan haklarının bölünmez, birbirleriyle bağlantılı ve bağımlı olduklarını gösterir. Açık olan şudur ki, yaşam hakkına saygı gösterilmezse, diğer insan haklarından hiçbirinin bir anlamı kalmaz.

“Hayata Döndürmeme” Talimatları Üzerine Kılavuz İlkeler

Aşağıdaki Kılavuz İlkeler, gelişimsel engellilerin “hayata döndürmeme” (DNR) talimatlarının uygunsuz kullanımına maruz kalmamaları için, Britanya Kolumbiyası Toplumsal Yaşam Derneği tarafından geliştirilmiştir:

- Bir engellilik hali, ölümcül bir hastalık değildir.
- Bir kimsenin yaşamın son evresinde olduğuna, engelli olma durumundan bağımsız karar verilmelidir.
- Yaşamın son evresindeki tüm insanlar, bakım ve konfor hakkına sahiptir ve acıyı dindirmenin üzerinde önemle durulmalıdır.
- DNR talimatları yalnızca bir kimse, bir hastalığın geri döndürülemez ölümcül evresinde ise veya KPR uygulaması kişide potansiyel olarak önemli bir travmaya yol açabilecekse değerlendirilmelidir.
- Doktorlar, DNR talimatını kişinin sağlık çizelgesine dahil etmeden önce, kişinin veya onun yerine karar verecek yetkili birinin rızasını istemelidir.
- Tedavi edilebilir bir sağlık durumu için tedavi görmekte olan gelişimsel engellilere, potansiyel olarak önemli bir travmaya yol açmayacaksa, KPR uygulaması yapılmalıdır.³³

ALİŞTİRMA 5.1: Yaşamsal Tehditler

Hedef:	Engellilerin yaşam haklarına karşı tehditleri anlamak
Süre:	30 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

61

1. Giriş:

Engellilerin mutlaka sahip oldukları engelden kaynaklanmayan, ancak bu engele sahip oldukları için karşılaştıkları pek çok yaşamsal tehdit olduğunu açıklayın. Bunlar, kurumlarda yaşamının, tıp uzmanları tarafından alınan kararların, sosyal tutumların, genetik ıslahın tehlikelerini kapsayabilir. Bölgesel yoksulluk da, silahlı çatışma halleri ve doğal afetler kadar yaşam kalitelerini ve sağlıklarını tehdit edebilir.

2. Tartışma:

Katılımcıları çiftlere ayırın ve her çiftten:

- Kendi deneyimlerinden veya toplumlarındaki kişilerin deneyimlerinden bu tür yaşamsal tehlike örneklerini paylaşmalarını,
- Engellilere karşı bu tür yaşamsal tehditlerin nedenlerini açıklamaya çalışmalarını,
- “Yaşam Hakkından Yararlanmanın Önündeki Engeller”e (yukarıdaki kutuya bakınız) başvurmalarını veya grubun cevaplarından yeni bir liste oluşturmalarını isteyin.

3. Rapor/Analiz:

Her çiftten, bu tür yaşamsal tehditler için saptamış oldukları nedenleri bildirmelerini isteyin.

Değindikçe, bunları sunum panosuna veya tahtaya yazın.

- Katılımcılara bunların kategoriler halinde gruplandırılıp gruplandırılmayacağını sorun (örneğin yoksulluk, kültürel veya toplumsal tutumlar, tıbbi kararlar, kamusal politika)
- Bu nedenlerin üstesinden gelmek ve engellilerin yaşam haklarını korumak için ne gibi önlemler alınabilir? Yaşamsal tehdit durumlarını azaltmak üzere alınabilecek önleyici tedbirler var mıdır? Yardımcı olabilecek savunuculuk stratejileri var mıdır?

33 “Hayata Döndürmeme Talimatı İlkeleri” Britanya Kolumbiyası Toplumsal Yaşam Derneği <http://www.bcacl.org/index.cfm?act=main&call=788F8794>

İNSAN HAKLARI HUKUKU YAŞAM VE RİSK DURUMLARINDA KORUNMA HAKKI KONUSUNDA NE SÖYLÜYOR?

Yaşam hakkı, insan hakları içinde en temel hakktır. **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi** (İHEB) Madde 3, “Herkesin yaşam hakkı ile kişi özgürlüğü ve güvenliğine hakkı” olduğunu belirtir.³⁴ **Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi** (MSHUS) Madde 6(1) şöyle der:

*Her insan doğuştan yaşam hakkına sahiptir. Bu hak hukuk tarafından korunur. Hiç kimse yaşam hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz.*³⁵

Ancak yaşam hakkı mutlak değildir. Örneğin, uluslararası insani hukuka göre yasalara uygun bir savaş sırasında bir muharibin ölümü yaşam hakkını çiğnemez. Meşru müdafaa gibi kısıtlı özel durumlarda, kanun uygulayıcı bir yetkili bir kimsenin canını alabilir. Bazı mahkemeler ciddi suçlar için idam cezasına izin verirler. MSHUS bu uygulamayı Madde 6’da tanımıştır, fakat aynı zamanda var olduğu ülkelerdeki uygulamaya büyük ölçüde kısıtlama getirmiştir.

Bir devlet, uluslararası hukukta yaşam hakkını kabul ettiğinde, çeşitli görevleri de üstlenmiş olur. **BM Tüzüğü** bir Devlet’in diğer bir Devlet’i tehdit etmesini veya onun üzerinde zor kullanmasını, doğal meşru müdafaa hakkının kullanılması haricinde yasaklar.³⁶ MSHUS’u izleyen **İnsan Hakları Komitesi**, 6 No’lu **Genel Yorum**’unda şöyle der: “Devletler, keyfi can kaybına neden olan savaşları, soykırım hareketlerini ve diğer kitlesel şiddet eylemlerini önlemek üzere üstün göreve sahiptirler.”³⁷ Devlet’in yükümlülükleri, savaş tehlikesini defetmek ve uluslararası barışı ve güvenliği güçlendirmek için her gayreti göstermeyi içerir. Bu yükümlülükler, en önemli şart olan yaşam hakkının güvenceye alınmasını teşkil eder. Devletler yaşam hakkını savaş zamanları veya acil durumlarda kısıtlayamazlar ve **uluslararası insancıl hukuk** gereği, muharip olmayan kişilerin güvenliğini ve korunmasını sağlamaları şart koşulmuştur.

Devletler ayrıca kasten can alabilecek eylemlerden sakınmalıdır. **İnsan Hakları Komitesi**, engelli bebeklerin öldürülmesi uygulamasını kınamış ve “yeni doğan engelli bebeklerin yaşamlarının sağlık personeli tarafından sona erdirildiğini gösteren raporların ciddi şekilde kaygı verici” olduğunu belirtmiştir.³⁸ **Çocuk Hakları Komitesi** Devletler’i “Sözleşme’nin...ile bağdaşmayan, örneğin engelli çocukları eşit koşullarda yaşamaktan, hayatta kalmaktan ve gelişmekten mahrum bırakan mevzuat gibi, (kürtaja izin veren ülkelerde, engelli çocukları etkileyen kürtaja dair ayrımcı yasalar ve sağlık hizmetlerine erişimde ayrımcılık dahil...) engelli çocukları etkileyen yasaları gözden geçirme ve değiştirme”ye zorlamıştır.³⁹

İnsan Hakları Komitesi, yaşam hakkının korunmasının, Devletler’in yaşamı korumak için tasarlanmış olumlu tedbirler almalarını gerektirdiğini vurgulamıştır. Bunlar, ortalama yaşam süresini yükseltmek, bebek ve çocuk ölümlerini azaltmak, hastalıklarla mücadele etmek ve rehabilitasyon, yeterli yiyecek, temiz su, barınak ve diğer hayati ihtiyaçları sağlamak için alınacak tedbirleri kapsayabilir. **BM Standart Kuralları**, 2.3 No’lu Kural, “Devletler, engellilere, özellikle de bebekler ve çocuklara, toplumun diğer üyeleriyle aynı sistem içinde aynı derecede sağlık hizmeti sağlanmasını güvence altına almalıdır” diye şart koşmuştur.⁴⁰

EHS, engellilerin yaşam hakkıyla ilgili bu kaygıları yansıtır. Madde 10’da EHS, engellilerin doğuştan gelen yaşam hakkını onaylar ve ilaveten Devletler’in engellilerin bu haktan diğer bireylerle eşit koşullarda

34 Bakınız <http://www.unhch.ch/udhr/lang/eng.htm>

35 Bakınız <http://www.ohchr.org/english/law/ccpr-one.htm>

36 Bakınız <http://www.un.org/aboutun/charter>

37 Bakınız <http://www.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom6.htm>

38 Hollanda için İnsan Hakları Komitesi Sonuç Gözlemleri. BM belge no CCPR/CO/72/NET (2001). <http://www1.umn.edu/humanrts/hrcommittee/netherlands2001.html>

39 Bakınız <http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/crc/doc/days/disabled/pdf>

40 Bakınız <http://www.ohchr.org/english.law/opportunities.htm>

yararlanmalarını sağlayacak “gerekli tüm tedbirleri almalarını” gerektirir. EHS Madde 11, insani bakımdan acil durumlardan ve risklerden etkilenmiş engellilerin korunması ve güvenliklerinin sağlanması için olumlu tedbirler alınmasını gerektirir. Madde 11, Madde 10 ile çok yakından bağlantılıdır; şöyle ki, savaş ve diğer kitlesel şiddet eylemleri her yıl binlerce masum insanın canını almaya devam etmektedir.

Özet olarak, Devletler’in engellilerin yaşam hakkı ile risk ve insani bakımdan acil durumlarda korunma ve güvenlik haklarına **saygı gösterme**, bu hakları **koruma** ve **yerine getirme** yükümlülükleri vardır. Engellilerin yaşam hakkına *saygı gösterme* yükümlülüklerini yerine getirmede, Devletler, engellilerin yaşam haklarından yararlanmalarını doğrudan veya dolaylı olarak engellemekten sakınmalıdır. Devletler ayrıca, insani bakımdan acil durumlar esnasında olanlar da dahil, onların yaşam haklarını etkileyebilecek ayrımcı uygulamalar getiren politikalarından da sakınmalıdır.

Koruma yükümlülüğü, diğer şeylerin yanı sıra, üçüncü taraflar kadar, devlet memurları tarafından engellilerin yaşamlarının tehdit edilmesini önleyecek tüm uygun yasal, idari ve diğer tedbirleri benimsemeyi içerir. Koruyucu önlemler, engellilerin yaşadıkları veya hizmet aldıkları kamuya ait ya da özel girişim olarak işletilen tüm ortamların dikkatle denetlenmesini içerebilir. Uygun desteklerle engellilerin kurumlardan, toplumsal yaşamın içine geçişini sağlamak da koruyucu önlemleri teşkil eder. İnsani bakımdan kriz durumları bağlamında koruyucu tedbirler, engellilerin katılımıyla afete hazırlık planı yapmayı ve engellileri de kapsayan uygun tahliye prosedürleri ile mülteci destek programı gibi hizmetlerin sağlanmasını içerebilir .

Yaşam hakkını ve risk durumlarında korunma hakkını *yerine getirme* yükümlülüğü, Devletler’in, diğer şeylerin yanı sıra, yaşam hakkından yararlanılmasını sağlamak üzere olumlu tedbirler almalarını gerektirir. Bu tür tedbirler, engellilerin hayatlarının “yaşamaya değer olmadığı”na dair yanlış inan ları ortadan kaldırmayı amaçlayan bilgilendirme kampanyalarını veya afete hazırlık ve kurtarma işinde çalışan işçiler için, genel halkın içinde engellilere ihtimam göstermeyi de içeren eğitim programlarını kapsayabilir.

ALİŞTİRMA 5.2: Yaşam ve Risk Durumlarında Korunmaya Dair Hangi Hakları Onaylar?

Hedef:	Madde 10 ve 11’i incelemek ve anlamak
Süre:	30 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

1. İnceleme:

Madde 10’u ve Madde 11’i küçük katılımcı gruplarına dağıtın. Her gruptan, kendilerine verilen maddeyi tartışmalarını, ortak bir ifadeyle açıklamalarını ve bu haklardan nasıl yararlanılabileceğine ve bunların engellilerin hayatında nasıl bir fark yaratacağına dair örnekler vermelerini isteyin.

2. Açıklama/Örnekler Verme:

Madde 10 ve 11’in her fıkrasını yüksek sesle okuyun ve verildiği gruptan hazırladıkları açıklamayı isteyin. Herkes bir açıklama üzerinde uzlaşabilene dek her kısmın anlamını tartışın. Özellikle şunları sorun:

- “Doğuştan” ne anlama gelir?
- Her maddedeki “gerekli tedbirler” neyi ifade ediyor olabilir?
- Bu toplum tarafından tecrübe edilenlere odaklanarak, silahlı çatışma, insani bakımdan acil durumlar ve doğal afetlere örnekler vermelerini isteyin.

Madde 10 ve 11’in varılan son açıklamalarını sunum panosuna veya tahtaya yazın.

Her kısımdan sonra o haktan nasıl yararlanılabileceğine ve engellilerin hayatında nasıl bir fark yaratacağına dair örnekler isteyin. Yaşam hakkı ve risk durumunda korunma hakkını sağlamak üzere Devletler hangi “gerekli tedbirleri” uygulamaya koyabilirler? Katılımcıları mümkün olduğu kadar spesifik olmaya teşvik edin.

3. Tartışma:

EHS Madde 10 ve 11 ulusal engelli hakları gündemi yaratmak ve siyasi partilere veya hükümetin karar mercilerine arz edilmek üzere eylem platformları tertip etmekte ne şekilde kullanılabilir? Engelli kuruluşları yaşama ve risk durumlarında korunma hakkı etrafında savunuculuk için ne tür aktörleri hedef alabilir (örneğin Sağlık Bakanlığı, insani destek ve afet destek kuruluşları, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)?

KURUMLARDAKİ YAŞAMSAL TEHDİTLER

Kurumlarda yaşayan engelliler, yaşam hakkına aykırı uygulamalar dahil, insan haklarının istismarına karşı yüksek risk altındadır. Toplum içinde yaşamaları için düzenlemeler sağlamak yerine, insanları büyük ölçekli kurumlara yerleştirmek insanları tecrit eder ve koşulları yakından izlemeyi neredeyse olanaksız hale getirir. Uluslararası Zihinsel Engelli Hakları Örgütü iç karartıcı ve tehlikeli kurumlarda barındırılan psiko-sosyal ve diğer engelli çocukların ve yetişkinlerin yaşam haklarının korkunç şekillerde ihlal edildiğini belgelemiştir. Uluslararası Zihinsel Engelli Hakları Örgütü tarafından yayınlanan insan hakları raporu, hijyenik olmayan alıkoyma koşulları, fiziksel kısıtlamaların aşırı kullanımı, yeterli yiyecek, su, giyim ve sağlık hizmetinden mahrumiyet ve ölümüne donan hasta örnekleri gibi yaşamı tehlikeye atacak ve yaşamsal tehdit içeren diğer koşulları gözler önüne sermiştir.

Engelliler kurumsal ortamda diğer tehlikelerle de karşılaşır. Acil durumlarda, kurumlar sıklıkla yaşamsal tehditleri ortadan kaldıracak şekilde uygun önlemleri almayı başaramamıştır. Rusya'da ve Katrina ile Rita Kasırgaları esnasında Birleşik Devletler'de yakın zamanda meydana gelen vakalar bunu çok sık ortaya koymuştur; engelliler öylece geride bırakılmışlardır. (Metin kutusuna bakınız). Uluslararası Zihinsel Engelli Hakları Örgütü ve birçok diğer engelli kuruluşları bu tür tesislerin kapatılmasını ve uygun desteklerle bağımsız ve toplum içinde yaşam hakkından yararlanılmasını savunmaktadır. (Ayrıca bakınız Kısım 6, "İşkence ve Diğer Biçimlerde İstismara Maruz Kalmama").

Minnesota Akıl Hastanesi'nde Giden Canlar: Saygıyla Anma Kampanyası

Saygıyla Anma, 1994'te kurulmuş olan, Minnesota Devlet Akıl Hastanesi'nde yaşamış ve ölmüş kişileri onurlandırmaya çalışan, engelli hakları ve savunuculuk kuruluşlarının bir koalisyonudur. Kampanyanın amaçları şunları kapsar:

- Akıl hastanesinin mezarlıklarındaki işaretlenmemiş 12,500 mezarı restore etmek. Mevcut durumda yalnızca numaralı beton bloklarla numaralandırılmış olan veya hiçbir işaret bulunmayan mezarları onurlandırmak ve kişinin adı, doğum tarihi ve ölüm tarihi ile işaretlemek
- Engellilerin, özellikle de akıl hastanesinde yaşayanların sözlü geçmişlerini toplayıp kaydetmek
- Engellilerin toplum hayatına tam entegrasyonlarını sağlamak ve akıl hastanelerine tekrar yatırılmalarını önlemek üzere onları organize etmek
- Gelişimsel engelliler hakkında halk bilincini yükseltmek
- Minnesota Eyaleti'nden akıl hastanelerinde tutulan engellilere yapılan muamele için bir özür talep etmek

Kampanyanın Başarıları:

- İnsani Hizmetler Bakanlığı, Başsavcılık, Engelliler Hukuk Merkezi ve Faribault Bölge Mezarlığı ile birlikte çalışarak Faribault mezarlıklarında gömülü kişilerin isimleri edinilmiştir.
- Eski Faribault Devlet Hastanesi'nin ilk definlerinin eksik listesi yeniden düzenlenmiştir. Artık isimsiz olarak oraya gömülenlerin daha eksiksiz bir kaydı mevcuttur.
- Eyalet yasası, 1997 ve 2005 yılları arasında, devlet hastanesinin mezarlıklarındaki 12,500 kişinin mezarlarını işaretlemek üzere \$725,000 verilmesini onaylamıştır.
- Eski devlet hastanesi mezarlıklarına 2500 mezar taşı yerleştirilmiştir.
- Cambridge'deki devlet mezarlığı resmi olarak "Anma Bahçesi" olarak adlandırılmıştır.
- Eyalet yasasından akıl hastanesine yatırılan Minnesotalılar için halka resmi bir özür ve Vali'den de toplu halde akıl hastanesine kapatma durumunun neden olduğu zararların kabulü ile bir özür isteyen bir önerge sunulmuştur. ⁴¹

ALİŞTİRMA 5.3: Toplum İçinde Yaşamayı Savunma

Hedef:	Kurumlarda yaşayan engellilerin yaşam haklarına karşı tehditlere yönelik stratejiler bulmak ve toplum içinde yaşamayı savunmak
Süre:	30 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

1. Giriş:

Dünyanın pek çok yerinde, engellilerin hâlâ büyük ölçekli kurumlarda tutulduğunu ve pek çok yerde toplum içinde yer almalarının yeni bir olgu olduğunu açıklayın. ABD'deki Uluslararası Zihinsel Engelli Hakları Örgütü ve Macaristan'daki Zihinsel Engelliler Savunuculuk Merkezi gibi engelli grupları hastane ortamlarındaki istismarları ortaya çıkarmak ve toplum içinde yaşamayı teşvik etmek üzere çalışmaktadırlar.

41 "Saygıyla Anma ve Özür Önergesini Okuma" 2005. Değişimi Birlikte Savunma (ACT) http://www.selfadvocacy.com/programs_rwd_apology.htm

2. Tartışma:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın ve onlardan şunları isteyin:

- Kendi toplumunuzda/ülkenizde/bölgende engellilere toplum içinde yaşama fırsatının verilmediği durumlardan örnekler paylaşmak
- Kurumlarda yaşayan engellilerin yaşamalarına ve hayatta kalmalarına karşı tehditleri tanımlayın.
- Engellileri toplum içinde yaşamaktan alıkoymaya devam eden engelleri tanımlayın.

3. Rapor/Analiz:

Her çiftten tespit edilen durumları, yaşamaya/hayatta kalmaya karşı tehditleri ve toplum içinde yaşamamanın önündeki engelleri bildirmelerini isteyin. Değinildikçe, bunları panoda listeleyin.

- Bu sorunların üstesinden gelmek ve engellilerin yaşam hakkını korumak için hangi önlemler alınabilir?
- Ne tür bir savunuculuk daha etkili olabilir (örneğin eğitim, diyalog kurma, belgeleme ve raporlama, medyada kampanya düzenleme, mahkemeye gitme)?
- Önlem almaları için bunların kimlere bildirilmesi gerekir?

Rusya'daki Yangın Güvenliği Kusurları

Rusya'nın yılda yaklaşık 18,000 yangın nedeniyle ölüm kaydı bulunmaktadır. Nüfusa göre oranı, diğer pek çok ülkedekinin birkaç katıdır. Bazı en kötü durumlarda, en çok etkilenenler engelliler olmuştur. Örneğin Aralık 2006'da Rusya'da üç gün içinde şunlar meydana gelmiştir:

- 9 Aralık'ta, Moskova'nın güneyinde bulunan bir uyuşturucu rehabilitasyon kurumundaki yangında 46 kadın ölmüştür. İddialara göre kapılar kilitliydi ve metal parmaklıklı pencereler açılmıyordu.
- 11 Aralık'ta Sibiry'a'nın Tayga kasabesindeki psikiyatri kurumunda sekiz kişi bir yangında öldü.
- 11 Aralık'ta ayrıca psiko-sosyal ve zihinsel engelli çocuklar için bir kurumda yangın çıktı, ancak hepsi ciddi bir yaralanma olmadan kurtuldu.⁴²

SAF IRK ve NAZİ ALMANYA DÖNEMİNDEKİ TOPLU KATLIAMLAR

Engelliler yıllar boyu, pek çok toplumda farklılıkları yüzünden aşağılanma ve ayrımcılıkla karşılaşırken, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Amerika ve Avrupa'daki **saf ırk hareketinin** ortaya çıkışı, engellilerin yaygın şekilde istismarlara hedef olmasına ve en sonunda da Nazi Almanyası'ndaki toplu katliamlara yol açmıştır. Saf ırk yaratmaya çalışanlar, toplumun daha az istenilen üyeleri çoğalmaya devam ederken, "uygun" ve "yetenekli" üyelerinin doğum oranlarının endişe verici bir seviyeye düştüğü konusunda uyarılmışlardır. Nazi soykırım programlarının akıl hastanelerindeki engellileri hedeflediği gibi, en korkunç durumlarda, toplu katliam için engelliler seçilmişlerdir. (Metin kutusuna bakınız.) Engelli yetişkinlerin toplu katliamı öncesinde, ayrı bir Nazi programı altında sistemli cinayetler için engelli çocuklar hedef olarak seçilmişlerdi. Diğer hastalıkların yanı sıra, Down sendromu, işitme ve görme engelleri, felç ve doğuştan gelen fiziksel engeller dahil, "kalıtsal hastalıklar" taşıdığından şüphelenilen üç yaşın altındaki bütün çocuklar ve yenidoğanların ihbar edilmesine dair bir emir çıkartıldı. Kalbe yüksek tesirli öldürücü enjeksiyonlar, belli bir sürede etki eden zehirler, siyanür ve kimyasal savaş maddeleri içeren gazlarla zehirlenme, ağızdan

42 "Rusya: Devlet hastane yangınları için bağımsız soruşturma başlatmalı." 12 Aralık 2006. Engelliler Dünyası. http://www.disabilityworld.org/01_07/russianfires.shtml

öldürme ve açıkta dış etkenlere maruz bırakma gibi özellikle tüyler ürpertici çeşitli öldürme yöntemleri kullanıldı. Bazen bu son iki yöntemin seçilmesiyle, doktorlar ölümleri “doğal nedenlere” veya zatürre gibi sıradan hastalıklara dayandırabiliyorlardı. Tahminler, 2. Dünya Savaşı sırasındaki ötenazi programı altında en az 5,000 engelli çocuğun öldürüldüğünü öne sürmektedir. Daha yakın zamanlarda, insan hakları raporları, Kuzey Kore’de engellilerin korkunç toplama kamplarına gönderildiği, sınıflandırıldığı ve engellerine göre ayrıldığı, soy ıslahı benzeri programları ortaya çıkarmıştır. Örneğin, kısa boyluların toplanarak yerleştirildikleri ve evlenip çocuk sahibi olmalarının yasaklandığı kamplar mevcuttur. Zihinsel engelliler ise, özellikle zorlu ve yaşamsal tehdit içeren şartlara dayandıkları “Koğuş 49” olarak bilinen kamplarda alıkonulmaktadır.⁴³

RİSK DURUMLARI: DOĞAL AFETLER ve SİLAHLI ÇATIŞMALAR

Son zamanlardaki insani bakımdan acil durumlar –hem Asya’daki tsunami gibi doğal afetler, hem de Kosova, Liberya ve Irak’taki gibi silahlı çatışmaların yol açtığı krizler- engellilerin ihtiyaçlarına uygun şekillerde karşılık vermek üzere uluslararası birimler tarafından yürütülen geniş çaplı yardım operasyonlarının eksikliklerini ortaya çıkarmıştır. Birleşmiş Milletler’in isteğiyle hazırlanan tüm insani yardımlara dair bir inceleme ve Tsunami Değerlendirme Koalisyon raporu, yardım çalışmalarında şeffaflık, iletişim ve etkilenen halka karşı sorumluluğun oldukça eksik olduğunu açığa çıkarmıştır.⁴⁴ Bu incelemeler, insani kuruluşların barınak, yiyecek, su ve sağlık hizmeti temininde engellilerin en temel ihtiyaçlarını bile ele almak için büyük ölçüde hazırlıksız ve donanımsız olduklarını öne sürmektedir.

Benzer şekilde, ABD’deki Katrina ve Rita Kasırgaları, ABD’nin engellilerin ihtiyaçlarını karşılamada federal seviyede bir hazırlıktan yoksun olduğunu göstermiştir. Katrina Kasırgası sırasında ve neticesinde, engelliler günlerce evlerinde mahsur kalmışlardır ve barınaklarda onlara sağlanan sağlık hizmetleri tamamen yetersiz kalmıştır. Sonuç olarak bir çok engelli hayatını kaybetmiştir. Daha sonra ise çoğu yardım programlarına erişim sağlayamamıştır. Örneğin, hayatta kalanlar için sağlanan barınaklar tekerlekli sandalye kullananlar için erişilebilir değildi.⁴⁵ İster ulusal, ister uluslararası karakterde ve mevziide olsun, milis kuvvetlerin ve çetelerin dahil olduğu silahlı çatışmalar insan yaşamına ve güvenliğine büyük tehdit oluşturur. Çatışma, her türlü engellilik hali için bir nedendir ve engelliler için daha ağır durumlara yol açabileceği gibi ikinci bir engellilik durumu da yaratabilir. Çatışmaların, aileden veya toplumdaki destek ağının parçalanması, yerinden edilme veya terk edilme ve sağlık, rehabilitasyon ve ulaşım altyapısının hasar görmesi gibi, engelliler üzerinde pek çok olumsuz etkileri vardır. Silahlı çatışmanın, etkilenmiş halkın zihinsel ve psiko-sosyal sağlığı üzerindeki yıkıcı etkisi de büyük bir risk faktörüdür.

43 “Kuzey Kore Engellileri Kamplara Yerleştiriyor.” 10 Kasım 2006. *Uluslararası Engelliler Organizasyonu*. <http://v1.dpi.org/lang-en/resources/details?page=753>

44 Cosgrave, John. “Tsunami Değerlendirme Koalisyonu: İlk Bulgular.” Aralık 2005. *Tsunami Değerlendirme Koalisyonu*. <http://www.tsunami-evaluation.org/NR/rdonlyres/576D8E84-27DB-44DC-8663-83AB9D5BF614/0/lowresA520060221.pdf>

45 Bakınız <http://www.nobodyleftbehind.org>

T-4 Operasyonu

1933 yılında, Alman Adalet Bakanlığı, “gerçek insanlık adına, istek üzerine tedavisi olmayan hastaların acılarını sona erdirmek” için, doktorları “merhamet ölümleri”ni onaylamakla yetkilendiren bir yasa önerisinde bulundu. Yasa hiçbir zaman resmi olarak yürürlüğe girmedi, ancak hedefledikleri –ötenazi değil, ama engellilerin toplu katliamı- T-4 Operasyonu olarak bilinen bir program şeklinde uygulamaya konuldu.

Çok gizli yürütülen T-4 programı altında, devlete bağlı ve kiliseler tarafından işletilen tüm sanatoryumlardaki veya bakım evlerindeki kalıtımsal olduğu anlaşılan geniş bir yelpazede fiziksel, duyuşsal ve zihinsel engele sahip hastalar imha edilmek üzere hedef olarak seçildi. Bunlara körlük, sağırılık, epilepsi, zihinsel engeller, otizm, depresyon, bipolar bozukluk, hareket bozuklukları ve doğuştan gelen sakatlıklar da dahil edildi. Mağdur profili daha sonra hasta düşkünüleri ve huzurevi sakinlerinin de dahil olacağı şekilde genişletilmiştir.

T-4 programı Nazi ölüm makinesi için bir test zemini olarak hizmet ediyordu. Başlangıçta T-4 kurbanları ölümcül enjeksiyonlarla öldürülüyorlardı, fakat kısa süre sonra, Brandenburg Hapishanesi’nde deneysel bir gaz odasının ilk kurbanları haline geldiler. 1940 Ocak ayındaki bir denemede, zehirli gazın diğer öldürme yöntemlerine göre etkililiğini göstermeyi amaçlayan bir deneyde, zihinsel engelli teşhisi konulan hastalara ölümüne gaz verilmişti. T-4 programı altında geliştirilen, ölüm odalarını sahte duş başlıkları ve banyo fayansları ile döşeme şeklindeki Nazi tekniği, daha sonra Auschwitz ve Birkenau gibi dile düşmüş ölüm kamplarında yaygın bir şekilde kullanılmıştır.⁴⁶

Birçok uluslararası belge, engellilerin insani bakımdan kriz zamanlarında özellikle risk altında olan nüfusu teşkil ettiğini kabul ettiği halde, yalnızca belirli birkaç politika ve uygulama insani eylemle sonuçlanmıştır. Bununla beraber, BM uzman birimleri ve büyük özel gönüllü kuruluşları dahil, uluslararası insani yardım kuruluşları işlerini “hak temelli” ve korumaya yönelik olarak tanımlar. Bu gruplardan çok azının engelliler için özel politikaları vardır ve personelleri, engellileri programlarına yerleştirmekte iyi bir donanıma sahip değildir. Engelli kuruluşlarının savunuculuğu, insani bakımdan krizlere hazırlıkta ve harekete geçmekte insani yardım programlarının engellilerin özel ihtiyaçlarını dikkate almalarını sağlamak için önemli bir araçtır. Engelliler ve onları temsil eden örgütler, kriz zamanlarında etkilenen halka ulaşmak üzere tasarlanan tüm programlara katılmalıdır.

ALİŞTİRMA 5.4: Risk Durumlarında Engeller

Hedef:	Engellilerin doğal afetler sırasındaki ihtiyaçlarını düşünmek ve acil duruma hazırlıkta engellilerin korunmalarını geliştirecek stratejileri saptamak
Süre:	45 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir (isteğe bağlı)

1. Beyin fırtınası:

Katılımcılardan toplumlarında gerçekleşebilecek doğal afetleri tanımlamalarını isteyin (örneğin kar fırtınası, hortum, kasırga, deprem). Bunları listeleyin. Gruptan üç engelli profili yaratmalarını isteyin. Farklı yaş ve engellere (psiko-sosyal engellilik dahil) sahip, etnik azınlıklara dahil ve farklı yaşam düzenlerinden (örneğin yalnız yaşayan, bir akıl hastanesinde veya ailesiyle beraber kalan) değişik profiller için onları teşvik edin. Profilleri toplayın ve rol oyunlarında kullanmak üzere değişik bir örnek seçin.

⁴⁶ Lord, Janet E. “Engellilere Karşı Soykırım ve İnsanlık Suçuna İlişkin Kanunların Uygulanması”, Soykırım ve İnsanlık Suçları Ansiklopedisi’nden. (Dinah L. Shelton, ed., Macmillan Reference ABD, 2004).

2. Kurgulama:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın ve her gruba şu talimatlarla birlikte bir profil verin: Grubunuz tipik bir doğal afet sırasında ne olabileceğine dair rol oyunu oynayacak.

- Aldığınız profili kullanarak, rol oyunu oynamak için Adım 1’de tanımlanan tipik felaketlerden birini seçin. Bu kriz zamanlarında toplumunuzda gerçekten neler olur (Örneğin, elektrik, gaz veya su kesintisi, çoğu iletişim biçiminin kaybı, protezler, koltuk değnekleri, işitme cihazları, gözlük gibi yardımcı aygıtların kaybı, ulaşım araçlarının kaybı, yiyecek, su, barınak, tuvalet ve sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçların karşılanamaması)?
- Bir kişi engelli rolünü, diğerleri ise yardım edenleri (veya etmeyenleri) oynamalı (örneğin aile üyeleri, komşu, polis, insani yardım görevlisi, sağlık personeli).
- Bir felaket senaryosu veya en iyi durum senaryosu veya her ikisini birden oynamayı seçebilirsiniz.

3. Sunum:

Her gruptan rol oyununu sunmasını isteyin. Ardından, engelli rolü oynayanlardan bir panel düzenleyin ve deneyimleri hakkında onlarla bir “röportaj” yapın.

- Böyle bir durumda ne tür müdahaleler yardımcı oldu veya olabilirdi?
- Ne tür müdahaleler yardımcı olmadı veya olmayabilirdi?

4. Tartışma:

Engellilerin yaşam hakları olduğu halde ve onların acil durumlarda korunmalarının ve güvenliklerinin sağlanması için Devletler’in özel önlemler almaları gerektiği halde, engellilerin ihtiyaçlarının krizlerde veya silahlı çatışma durumlarında çoğunlukla gözden kaçırıldığını vurgulayın.

- Bu hakkın korunmasının güvence altına alınması için ne yapılabilir?
- Bu korumanın sağlanıp sağlanmadığını denetlemek kimin sorumluluğudur?
- Toplumunuzun bir felakete hazırlık planı var mı?
- Bu tür korumaları içeriyor mu? Engellilerin sorunlarını işlerine daha iyi dahil etmelerini sağlamak üzere, ilk müdahalecilere ve insani yardım görevlilerine yardımcı olmak için ne yapabilirsiniz?
- **İsteğe bağlı:** Her grubun engellilerin ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran bir felakete hazırlık planı ya da insani yardım görevlileri için bir yapılacak işler kontrol listesi sunmasını sağlayın. (Kontrol listesi örnekleri için aşağıdaki metin kutusuna ve şu web sitesine bakınız: <http://www.nobodyleftbehind.org>)

Hareket Kabiliyeti Sınırlı Olan Kişiler İçin Toplumun Afete Hazırlığında Kullanılacak Kontrol Listesi

- Toplumunuzdaki afet planlamasında yer alın.
- Bir afet meydana gelene kadar ve engelliler arkada bırakılana kadar beklemeyin.
- Evde hazırlığınızı yapın ve sonra hazırlığın kamu ortamında yayılmasını sağlayın.
- Engelliler için bir tahliye planı olduğunu varsayımıyla hareket etmeyin.
- İşyerinizde veya halka açık diğer yerlerde bir “Erişilebilirlik Komitesi” oluşturun.
- Diğer herkesle birlikte tahliye edileceğinizi zannetmeyin.
- Acil durum yöneticileri ve diğerleriyle beraber tahliye seçeneklerini inceleyin.
- Tahliye sandalyeleri gibi alternatifleri gözden kaçırmayın.
- Planı binadaki/alandaki herkesle paylaşın ve sonra tatbikat yapın.
- Engelli sorunlarıyla ilgili bilinci afetin yükseltmesini beklemeyin.
- Afet hakkında bilgi edinin ve bu bilgiyi paylaşın.
- Barınakların erişilebilirliğini ve yardımcı hayvan teminini kontrol etmeyi unutmayın.
- Engelli haklarıyla ilgili yerel acil durum yöneticileriyle konuşun.
- Plan prosedürleriyle ilgili diğerlerini eğitmek, bilgilendirmek için beklemeyin.
- Yöneticilerle, müdahalecilerle, Kızıl Haç/Kızılay ile görüşmeler başlatın.
- Size yardımcı olabilecek bir destekçi ağı oluşturmayı unutmayın. “Kimsenin Arkada Kalmaması” için katılımcı davranmayı unutmayın!⁴⁷

ENGELLİLERİN YAŞAM HAKKI SAVUNUCULUĞU

Engelli hakları savunuculuğu son yıllarda giderek artan “ölme hakkı” veya “destekli intihar” hareketinin engellilerin yaşam haklarını nasıl etkileyebileceğini konusunu ele almaya başlamıştır. Bu hareketler, önemli ve/veya ölümcül hastalıklara veya engellere sahip kimselere kendi istedikleri yerde ve zamanda ölmeyi seçme hakkı verildiğini iddia eder. Engelli savunucuları için en büyük endişe konusu, böyle durumlardaki ölümlerin gerçekten özgür ve bildirilmiş bir tercih mi, yoksa yalnızca engelliliğin bir yük olduğuna dair dış baskılara ve olumsuz mesajlara ya da yaşam kalitesiyle ilgili varsayımlara bir tepki mi olduğudur. ABD merkezli grup, “Henüz Ölmedik”⁴⁸ gibi bazı engelli kuruluşları “ölme hakkı” hareketine karşı çıkmakta ve bir engellinin yaşamının apaçık değerinin düşürülmesine meydan okumaktadır. Bu tür kuruluşlar, hekim destekli intiharın yasallaştırılması girişimlerine karşı çıkar ve diğer tıbbi ve biyoetik konuları ele alır. Diğer engelli hakları savunucuları, aşılama programları veya sağlık eğitimi dahil, engellilerin kaliteli sağlık hizmetine erişimini sağlamaya çalışmak gibi, yaşam hakkını diğer bağlamlarda ele alır. Bununla beraber, diğerleri, acil durumlara hazırlığın çeşitli risk durumlarında engellilerin ihtiyaçlarına hitap ettiğinden emin olmak için çalışmaktadır. Bu ve diğer birçok bağlamda engelli aktivistler yaşam hakkı konularında savunuculuk için diğer ilgili taraflarla iş birliği içinde çalışmalıdır.

ALİŞTİRMA 5.5: Yaşam ve Risk Durumunda Korunma Hakkını Teşvik Etmek Üzere Bir Söz Vermek

İnsan haklarının hem hakları, hem de sorumlulukları içerdiğini vurgulayın.

- Engellilerin yaşam ve risk durumlarında korunma hakkıyla ilgili öğrenilenlerin ardından grubun somut bir önlem almayı düşünmeye hazır olup olmadığını sorun.
- Daha yapılacak çok fazla planlama ve bilgi toplama işi olmasına rağmen, bir değişim yaratmaya söz vermenin de çok önemli olduğunu belirtin.

47 “Bireysel Olarak Afete Hazırlık. Afette Yapılacaklar ve Yapılmayacaklar Kontrol Listesi.” Kimse Arkada Kalmasin: Hareket Kabiliyetinde Bozukluk Olan Kişiler İçin Afete Hazırlık. <http://www.nobodyleftbehind2.org>

48 Henüz Ölmedik. *notdeadyet.org*. 2005. <http://www.notdeadyet.org/docs/about.html>

- Her katılımcının, engellilerin yaşam ve risk durumlarında korunma hakkını teşvik etmek üzere, ne kadar küçük olursa olsun, bir sonraki ay içinde gerçekleştirmek istediği veya gerçekleştirebileceği bir eylemi belirleyip söylemesinden memnun olacağınızı açıklayın.

Engelli hakları savunuculuk girişimleri planlamak için, bakınız Bölüm 3, “Savunuculuk! Engelli Hakları İçin Eyleme Geçiş”.

YAŞAM VE RİSK DURUMLARINDA KORUNMA HAKKINA DAİR YARARLI KAYNAKLAR

- *Yerel Yönetimler İçin Amerikan Engelli Hakları Yasası Kılavuzu: Halk İçin Engelliler Tarafından Erişilebilir Acil Durum Hazırlığı ve Müdahale Programları Yapmak*. ABD Adalet Bakanlığı: <http://www.ada.gov/publicat.htm#Anchor-Emergency>.
- Britanya Kolumbiyası Toplumsal Yaşam Derneği: <http://www.bcacl.org/index.cfm?act=main&call=788F8794>
- Uluslararası Engelli Hakları İzleme Örgütü, *Hindistan, Endonezya ve Tayland'da Engellilik ve Tsunami Sonrası Yardım Çabaları* (Uluslararası Rehabilitasyon Merkezi: Eylül 2005): <http://www.disability.ws/idrm>
- Uluslararası Zihinsel Engelli Hakları Örgütü: <http://www.mdri.org>
- Ulusal Engelliler Örgütü, Engelliler İçin Afet Hazırlığı Tavsiyeler Serisi: <http://www.nod.org>
- Kimse Arkada Kalmasın Araştırma Projesi, Bağımsız Yaşam Araştırma ve Eğitim Merkezi, Lawrence, Kansas: “Kimse Arkada Kalmasın Son Raporu: Hareket Kabiliyetinde Bozukluk Olan Kişiler İçin Hazırlık Araştırma Projesi (M.H. Fox et al. 2007): <http://www.nobodyleftbehind.org>
- Henüz Ölmedik: <http://www.notdeadyet.org>
- BM İnsan Hakları Komitesi, 6 No'lu Genel Yorumu, Yaşam Hakkı (Madde 6), 16. Oturum, 1982: <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/084ab9690ccd81fc7c12563ed0046fae3?Opendocument>

KISIM 6: İŞKENCE VE DİĞER BİÇİMLERDE İSTİSMARA MARUZ KALMAMA

BM Engelli Hakları Sözleşmesi

Madde 15, İşkence, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Maruz Kalmama

1. Hiç kimse işkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalmamalıdır. Özellikle, hiç kimse rızası alınmaksızın tıbbi veya bilimsel deneye tabi tutulmamalıdır.
2. Taraf Devletler engellilerin işkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya karşı diğer bireylerle eşit koşullar altında korunmasını sağlamak için etkin bir şekilde tüm yasal, idari, yargısal ve diğer tedbirleri alır.

Madde 16, Sömürü, Şiddet veya İstismara Maruz Kalmama

1. Taraf Devletler engellilerin ev içinde ve dışında sömürüye uğramasının, şiddete ve istismara maruz kalmasının, bu tutumların cinsiyete dayalı hali dahil her biçiminden korumak için uygun yasal, idari, sosyal, eğitsel ve diğer tüm tedbirleri alır.
2. Taraf Devletler engellilere, ailelerine, onların bakımını sağlayanlara cinsiyetlerine ve yaşlarına uygun yardım ve desteği sağlayarak sömürü, şiddet ve istismar vakalarının nasıl önleneceğine, tespit edileceğine ve bildirileceğine dair bilgi ve eğitim vererek sömürünün, şiddetin ve istismarın her biçimini önleyici uygun tüm tedbirleri alır. Taraf Devletler koruma hizmetlerinin yaş, cinsiyet ve engellilik konularına duyarlı olmalarını sağlar.
3. Taraf Devletler sömürünün, şiddetin ve istismarın her biçimini önlemek için engellilere hizmet etmeye yönelik tüm tesislerin ve programların bağımsız merciler tarafından etkin bir şekilde denetlenmesini sağlar.
4. Taraf Devletler koruyucu hizmetlerin sunulması sırasında meydana gelenler de dahil olmak üzere sömürünün, şiddetin veya istismarın herhangi bir biçiminin mağduru olan engellilerin fiziksel, zihinsel ve psikolojik olarak tedavisi, rehabilitasyonu ve sosyal açıdan yeniden bütünleşmesini sağlayıcı uygun tüm tedbirleri alır. Söz konusu iyileşme ve yeniden bütünleşme, kişinin sağlığına, öz saygısına, onuruna, özerkliğine kavuşmasını sağlar, yaş ve cinsiyetiyle bağlantılı özel ihtiyaçlarını dikkate alır.
5. Taraf Devletler engellilere karşı sömürü, şiddet ve istismar vakalarının tespiti, soruşturulması ve gerekli hallerde kovuşturulmasını sağlamak için kadın ve çocuk merkezli yasa ve politikalar dahil etkili yasa ve politikaları yürürlüğe koyar.

HEDEFLER

Bu kısımda yer alan genel bilgiler ve alıştırmalar katılımcıların aşağıdaki hedeflere yönelik çalışmalarını mümkün kılacaktır:

- İşkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalmama hakkını tanımlamak
- Sömürü, şiddet ve istismara maruz kalmama hakkını tanımlamak
- İşkence ve şiddetin diğer biçimlerine maruz kalmamakla ilgili hakların engelliler için önemini açıklamak
- İşkence ve şiddetin diğer biçimlerine maruz kalmama hakkı ile diğer insan hakları arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak
- İşkence ve şiddetin diğer biçimlerine karşı yasakların ne şekillerde ihlal edildiğini ve bu tür ihlalleri önleme çabalarını tanımlamak
- İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalmama hakkı ve sömürüye, şiddete ve istismara maruz kalmama hakkıyla ilgili hükümleri açıklamak

BAŞLANGIÇ: İŞKENCE VE ŞİDDETİN DİĞER BİÇİMLERİNE MARUZ KALMAMA HAKKI ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Engelliler işkenceye ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye veya cezaya maruz kalma riskini özellikle taşırlar. Benzer şekilde, engelliler sömürü, şiddet ve istismara da açıktır. Akıl hastanesi ortamlarında veya özel yerler ve bakımevleri, tutukevleri ve hapishaneler gibi tecrit edilen, halkın denetiminden gizlenen diğer mekânlarda sık sık engellilere karşı bunlar gibi pek çok şiddet türü fark ettirilmeden uygulanmaktadır. Tüm insanlar gibi, engelliler de insan hakları hukukuna göre hiçbir türde şiddete ve istismara maruz kalmama hakkına sahiptirler.

Engellilerin işkence ve şiddetin diğer biçimlerine maruz kalmama hakkı aynı zamanda diğer insan haklarıyla da bağlantılıdır. Örneğin, engelli bir kimse işkenceye maruz kalıyorsa yaşam hakkı tehlikede olabilir ve hem fiziksel, hem de zihinsel olarak sağlık hakkı da kesinlikle risk altında kalır. Engelli çocuklar eğitim ortamında şiddete ve istismara maruz kaldıklarında, sağlık ve eğitim alma hakları ihlal edilmiş olur. (Engelli çocukların haklarıyla ilgili daha fazla bilgi için Bakınız Kısım 15). Akıl hastanesi ortamlarında engellileri çok az ya da hiç bakım görmedikleri, kişisel hijyenle ilgili temel ihtiyaçlarını karşılamalarının bir yolunun bulunmadığı veya ilgi alanlarıyla ilgili anlamlı aktivitelere erişimin olmadığı aşağılayıcı şartlara maruz bırakmak, yalnızca insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye maruz kalmama hakkını değil, yeterli yaşam standardı, boş zaman aktiviteleri ve sağlığa dair olanlar dahil, bir dizi insan hakkını ihlal eder. Bu örnekler insan haklarının **bölünmez**, birbirleriyle **bağlantılı** ve karşılıklı **bağımlı** olduklarını ortaya koyar.

Engellilere Karşı Tipik Şiddet ve İstismar Biçimleri

- Dünya Sağlık Örgütü, engellilere karşı şiddetin, engelli olmayan denklere göre üç kat daha fazla olduğunu rapor etmektedir.
- Engelli çocuklara karşı kötü muamelenin engelli olmayan çocuklara karşı olandan 1.7 kat fazla olduğu rapor edilmiştir.
- ABD Engelli Kadınlar Hakkında Araştırma Merkezi, engelli öğrencilerin engelli olmayanlara göre daha fazla cinsel tacize maruz kaldığı sonucuna varmıştır. Ayrıca engelli kız çocukları, engelli erkek çocuklardan daha fazla cinsel tacize uğramaktadır.
- Kanada'da yapılan bir inceleme, akıl hastanelerinde psikiyatrik bakım görmekte olan kadınların % 60 ila % 80'inin şiddete uğradığını ortaya koymuştur.
- Gelişimsel engellilerin %90'ından fazlası yaşamlarının bir noktasında cinsel istismara uğramaktadır.
- Engelli erkeklerin % 12'si ciddi şekilde bakımsız bırakılmıştır ve % 9'u bakıcıların elinde fiziksel şiddete uğradıklarını rapor etmiştir.
- Tahmini olarak 25 yaşlıdan 1'i her yıl şiddetin kurbanı olmaktadır.⁴⁹

İnsan hakları hukuku bir tarafta işkence, diğer tarafta zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza arasında bazı ayrımlar yapar. Bir eylem işkencenin tanımına tam olarak uymadığında, biçimine, sertliğine ve amacına bağlı olarak zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza olarak değerlendirilebilir. Savunucuların iddialarda bulunurken ve şiddeti rapor ederken yasal farklılıkları anlamaları gerekir. Ancak belirli bir durumda işkence ile zalimane insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza arasına çizgi çekmenin zor olabileceğini anlamak da aynı zamanda önemlidir. Kısmen, acının yoğunluğu ve süresi ile bireyin spesifik koşullarını değerlendirmeyi gerektirir. Bazı mahkemelerin bir davada işkence olarak kabul ettikleri, başka bir mahkemede benzer bir dava bile olsa, farklı nitelendirilebilir. İşkence insan haklarının en ciddi ihlallerinden biridir. İşkence ve fiziksel-zihinsel kötü muamelenin diğer biçimlerine maruz kalmama hakkı mutlak ve hiçbir koşulda ertelenemez veya kısıtlanamaz. Polis

49 Rousso, Harilyn. Engelli Kızlar ve Kadınlar: Uluslararası Genel Bir Bakış ve Araştırma Özeti. (Sınırsız Engelli Danışmanlık Hizmetleri, 2001); Saxton, Marsha. Şiddetin Engelliler Üzerinde Etkileri (Dünya Engelliler Enstitüsü, 2007).

nezaretindeyken işkence ve diğer kötü muamelelerin yapılması riski yüzünden, uluslararası insan hakları hukuku belgelerinde işkence yapılması riskinin büyük ölçüde azaltılmasını amaçlayan, prosedürlerle ilgili bir dizi ihtiyati tedbire yer verilmiştir.

İşkence sıklıkla engellilik nedenidir ve işkence engelli birine uygulandığında, ikinci bir engellilik haline veya ciddi bir sağlık sorununun başlangıcına yol açabilir. Bir kimseye zarar verecek şekilde işkenceye varan sorgu teknikleri, belirli engellere veya sağlık sorunlarına sahip kişiler için daha şiddetli olabilir. Ayrıca, bir sorgu memurunun kişinin engelli olduğunu fark edememesiyle, kişi iş birliği yapmadığı yönünde yanlış anlaşılabilir; engelli olduğu için duyamayan veya bir soruyu kavrayamayan ya da bir cevap iletemeyen bir mahkumun durumunda olduğu gibi.

Engellilere Karşı Şiddete Katkıda Bulunan Faktörler

- Engellileri güçsüz duruma düşüren yanlış inançlar ve kalıp yargılar ile suçlulara “kolay hedef” olduklarına dair algı
- Engellilerle bakıcıları arasındaki eşitliksiz güç dengesi
- Evlerde veya kurumlarda halkın denetiminden uzakta tecrit halinde olma
- Şiddeti, özellikle de engelli kadınlara ve kız çocuklarına karşı olanı saptamaya ve bu şiddetin üstesinden gelmeye yardımcı olacak eğitim ve bilgilendirmenin eksikliği
- Engellilerin uygun şekilde bakımıyla ilgili aile üyelerinin, bakıcılarının ve sağlık uzmanlarının eğitim eksikliği
- Silahlı çatışma ve mayın gibi belirli çevresel tehlikeler
- Yoksulluk
- Kadın sünneti gibi kültürel uygulamalar

74

Engellerinin “düzeltmesi” veya “tedavi edilmesi” adına engellileri onlara zarar verici şekillerde muameleye maruz bırakmanın uzun bir geçmişi vardır. Birçok eski kültürde, hastalığa şifacıların tehlikeli ve potansiyel olarak zarar verici çeşitli tekniklerle defetmeye çalıştıkları kötü ruhların bir istilasının neden olduğu düşünülürdü. Hastane amfilerinde gözle görünür engellere sahip çocukların teşhir edilmeleri ve fotoğraflanmaları veya engellilerin zorunlu çalışma koşullarında sirklerde gösteri yapmaya zorlanmaları psikolojik olarak zarar verici olduğu kadar, aynı zamanda aşağılayıcıdır. Bu uygulamaların çoğu bir hastane veya sağlık hizmetinin verildiği bir ortamda meydana gelir ve çoğu zaman psiko-sosyal engelliler gibi en savunmasız kesimin başına gelir. İlgili uygulamalar gelişmemiş sağlık hizmeti sistemlerine sahip ülkelerde görülmektedir.

Psiko-sosyal hastalıkların tedavileri, işkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya kadar varan bu tür istismar edici uygulamaları özellikle ortaya koyar. Pek çok kültürde psiko-sosyal hastaların defedilmesi gereken şeytanlar tarafından ele geçirildikleri düşünülür; bu da çoğunlukla fiziksel istismar veya hatta “şeytanı çıkarmak için” kafatasında delik açmak gibi şiddetle yapılır. Ortaçağda Avrupa’da, “deliliğin” standart bir “tedavisi”, kişiyi karanlıkta tecrit etme veya halka kırbaçlatmaktır. 18. yüzyıl “aydınlanma” sürecinde psiko-sosyal hastalar, genellikle vatandaşların hastalara bakıp eğlenmek için bilet alabildikleri, Londra’da bulunan utanç verici Bedlam Hastanesi gibi halk “tımarhanelerine” kapatılırlardı.⁵⁰

Psiko-sosyal engellilere bu tür muamele geçmişle sınırlı değildir. Engelli örgütleri, engellilere karşı bu tür uygulamaların işkence ve zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele biçimlerinin en aşırılarından bazılarını teşkil eden, günümüze ait örneklerini belgelemiştir. Bunlar, özellikle acı verici koşullarda uzun süre zaptetmeyi, anestezi yapılmadan gönüllü rıza gösterilmeyen elektroşok tedavisinin uygulanmasını ve tehlikeli tesislerde şiddetten korumasız olarak veya şiddet kurbanları için sağlık hizmetine erişim

50 Harris, James C. *Zihinsel Engellilik: Nedenlerini, Sınıflandırılmasını, Değerlendirilmesini ve Tedavisini Anlamak* (Oxford: 2005), sayfa 14-16; Albrecht, Gary L. ve diğerleri, *Engelliliğe Dair Çalışmalar El Kitabı* (Sage Yayınları: 2001), sayfa 15-18.

sağlamadan alıkoymayı kapsar. Rıza gösterilmediği halde yapılan lobotomi gibi (hisleri köreltmek için tasarlanmış beyin ameliyatı) beyne zarar verici ameliyatlar hâlâ uygulanmaktadır ve çoğunlukla “aşırı duygusal” olduğu düşünülen kadınlar üzerinde gerçekleştirilmektedir. Psiko-sosyal engellileri “yatıştırmak” için tasarlanan zararlı ilaçların kullanımı da insan haklarını ihlal eden, insanlara dayatılan zorlayıcı tedavilerin bir diğer örneğidir. Uluslararası Zihinsel Engelli Hakları Örgütü, belirli bir psikiyatrik “tedavi”nin aslında bir cezalandırma yöntemi olarak kullanıldığı istismar örneklerini ortaya çıkarmış ve bu tür muamelelerin, anestezi yapılmaksızın ve kısıtlanmadan yapılan elektroşok tedavisi durumunda olduğu gibi, işkence yaşağını ihlal ettiğini ikna edici bir şekilde savunmuştur.⁵¹

Akıl hastanesi tesislerinde barındırılan engellilerin yaşamlarını tehlikeye atan fiziksel ve zihinsel istismarlar ile ağır ihmal yaygındır. Uluslararası Zihinsel Engelli Hakları Örgütü tarafından, berbat ve tehlikeli akıl hastanelerinde tutulan zihinsel engellilerin durumları hakkında yayınlanan raporlar, alıkoymada hijyenik olmayan şartları, fiziksel baskının aşırı kullanımını, yeterli yiyecek, su, giyim ve sağlık hizmetinin bulunmayışını ve yaşamı tehdit eden diğer koşulları ayrıntılı olarak ortaya koymuştur. Uluslararası Zihinsel Engelli Hakları Örgütü ayrıca, akıl hastanelerindeki bomboş hücrelerde uzun süreli tecrit yoluyla büsbütün duygusal kayıp örneklerini de belgelemiştir.⁵² Bu koşullar, duruma bağlı olarak, işkence veya zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya ceza kapsamına girebilen şiddet örnekleridir.

Akıl Hastanesi Ortamlarında İnsan Hakları İstismarının Ele Alınması

- 2007’de, bölgesel bir Çek mahkemesi, kendi iradesi dışında bir psikiyatri hastanesinde tutulan ve rızası dışında psikiyatrik tedaviyi kabul etmeye zorlanan bir kadının insan haklarını onayladı. Kadın, yalnızca kendisini yasa dışı bir şekilde tahliye etmeye teşebbüs eden ev sahibinin girişimine dayanarak hastaneye kapatılmıştı. Mahkeme, kadının alıkoymasının insan haklarını ihlal ettiğine hükmetti.
- 2006’da, İnter-Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, Brezilya’nın bir psiko-sosyal engelliyle ilgili olarak İnter-Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’ni ihlal ettiği sonucuna vardı. Dava, özel bir psikiyatri kliniğinde, klinik personeli tarafından dayığa maruz kalan ve kliniğe kabulünden üç gün sonra ölen bir adamın ölümünü ele alıyordu. İnter-Amerikan Mahkemesi, Brezilya’nın adamın yaşam hakkını ve zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye maruz kalmama hakkını ihlal ettiği kararına vardı.
- 2001 yılında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bir psiko-sosyal engellinin, bir hapisanenin psikiyatri kanadındaki çok küçük ve sıcak bir hücrede bir başkasıyla beraber ve yetersiz havalandırma şartlarında tutulmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 3. Maddesi altındaki aşağılayıcı muamele yaşağını ihlal ettiğine hükmetmiştir.
- 1999 yılında, ABD Yüce Divanı, engellilerin hizmetlere erişim için akıl hastanelerinde yaşama gerekliliğinin Amerikan Engelliler Yasası altındaki yasa dışı ayrımcılığı teşkil ettiği kararına varmıştır. *Olmstead* kararı, devlet birimlerinin hizmetlerini engellilerin ihtiyaçlarına uygun olan entegre ortamda sağlamalarını ve aktivitelerini böyle ortamlarda yürütmelerini gerektirir.

Özgür ve bilgilendirilmiş rıza olmadan yapılan tıbbi ve bilimsel deneyler, engellilerin maruz kalmaya devam ettikleri bir insan hakları ihlalidir. Bu tür istismarın en korkunç ve en iyi bilinen örnekleri, engellilerin dehşet verici tıbbi deneylere maruz kaldıkları Nazi soykırımı sırasında meydana gelmiştir. Nazi doktorları en sonunda Nuremberg Mahkemelerinde bu tür deneylere katılmaktan yargılanmış ve savaş suçları ile insanlığa karşı suçlardan mahkum edilmiştir. Bilgilendirilmiş rıza olmadan tıbbi ve bilimsel deneylerin

51 “Kapalı Kapılar Ardında: Türkiye’deki Psikiyatri Tesislerinde, Yetimhanelerde ve Rehabilitasyon Merkezlerinde İnsan Hakları İstismarları.” *Uluslararası Zihinsel Engelli Hakları Örgütü*. 2005. <http://www.mdri.org/projects/turkey>

52 “Mahvolan Hayatlar: Arjantin’in Psikiyatri Tesislerinde Toplumdan Tecrit Edilme” 2007. *Uluslararası Zihinsel Engelli Hakları Örgütü ile Yasal ve Sosyal Çalışmalar Merkezi*. <http://www.mdri.org/projects/americas/Argentina/MDRI.ARG.ENG.NEW.pdf>

yapılmasının yasaklanması, engellilik durumlarına neden olan ve tıp biliminin bir çare bulamadığı, ancak tıbbi araştırma ve deneylere konu olan belirli hastalıklar bağlamında oldukça yerindedir. Psiko-sosyal engellilerin sıkça karşılaştıkları bir durum, birleştiklerinde etkisi ispatlanmamış çeşitli ilaçlardan ve tedavilerden oluşan, test edilmemiş kür uygulamasıdır. Böyle bir uygulamanın, “tedavi”nin aksine, bir “deney” anlamına gelir ve bu nedenle özgür ve bilgilendirilmiş rıza olmadığına insan hakları hukukunu ihlal eder.

Engelliler şiddet, istismar ve sömürünün diğer biçimlerine karşı korunmasızdır. Engelli çocuklar, özellikle de büyük kurumlarda yaşayanlar, fiziksel ve zihinsel bütünlüklerine karşı ciddi riskler yaratacak birçok şiddet biçimine maruz kalırlar. Cinsel taciz ve istismar da benzer şekilde engellilerin –kadın-erkek, kız-oğlan- yaşadıkları bir şiddettir. Akıl hastanelerinde yaşayan engelliler bu tür istismara karşı özellikle savunmasızdır ve Uluslararası Zihinsel Engelli Hakları Örgütü gibi gruplar bu tür ortamlarda cinsel şiddeti belgelendirmiştir.⁵³ Engelli çocukların ve yetişkinlerin çoğunlukla tehlikeli çalışma ortamlarında, çok az veya hiçbir ödeme yapılmadan, sıkça zorunlu çalışmaya tabi tutuldukları ekonomik sömürü de engellilerin sağlıklarına, fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimlerine ciddi tehditler arz eder. Kadın sünneti ve erken evlilik gibi kültürel uygulamalar, engelli kadınları ve kız çocuklarını etkiler ve ayrıca fiziksel ve psiko-sosyal engellilik haliyle sonuçlanabilir.

ALİŞTİRMA 6.1: Şiddetin Engelliler Üzerindeki Etkileri

Hedef:	Farklı engelli kesimleri üzerinde şiddetin etkilerini anlamak
Süre:	30 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

76

1. Giriş:

Engellilerin, engellilik halleri yüzünden değil, toplumdaki bireyleri istismar eden eylemler yüzünden şiddet ve istismara uğrama riskine maruz kaldıklarını açıklayın. Şiddet ve istismar farklı engelli kesimlerini farklı şekillerde etkileyebilir. Bu farklar şiddeti ve istismarı önleme programlarının tasarlanmasında dikkate alınmalıdır.

2. Beyin fırtınası:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın ve onlardan şunları yapmalarını isteyin:

- Farklı engelli kesimlerini (örneğin kadınlar, çocuklar, gençler, erkekler, yaşlılar, mülteciler, ülke içinde göçe zorlananlar/yerinden edilmiş kişiler) ve farklı engellilik hallerini (örneğin görme, hareket, işitme, psiko-sosyal) listelemelerini isteyin.
- Şiddet ve istismarın farklı kesimleri nasıl etkileyebileceğine dair örnekler vermelerini isteyin.

Oturum yöneticisi için not: Bu listeyi Alıştırma 6.3’te kullanmak üzere saklayın.

3. Rapor:

Her grubun sözcüsünden bulgularını bildirmesini isteyin. Bunları aşağıdaki gibi bir tabloda listeleyin. İlk iki sütun dolduğunda, katılımcılardan her farklı gruba karşı şiddet ve istismara yönelik mücadeleleri tanımlamalarını isteyin. Bu cevapları üçüncü sütuna yazın.

4. Analiz:

Katılımcılardan ilk tartışmalarına dayanarak aşağıdakileri değerlendirmelerini isteyin:

- Şiddet ve istismarın önüne geçilmesi için hangi önlemler alınabilir?
- Önlemin etkin olmasıyla kimler alakadar olmalıdır?

53 “Gündemde Olmayan: Kosova’daki Zihinsel Engellilerin Hakları.” 2002. *Uluslararası Zihinsel Engelli Hakları Örgütü*. <http://www.mdri.org/pdf/KosovoReport.pdf>

Engelli Kesim	Şiddetin Türü	Bu Şiddete Yönelik Mücadeleler

Kaynak: Marsha Saxton, *Şiddetin Engelliler Üzerindeki Etkisi*'nden uyarlanmıştır. Dünya Engelliler Enstitüsü: <http://www.wid.org>

İNSAN HAKLARI HUKUKU İŞKENCE VE ŞİDDETİN DİĞER TÜRLERİNE MARUZ KALMAMA KONUSUNDA NE SÖYLÜYOR?

İşkencenin yasaklanması insan hakları hukukunun temel ilkesidir; işkenceye maruz kalmama hakkı hiçbir koşulda ertelenemez ve kısıtlanamaz. **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB)**⁵⁴ ve **Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde (MSHUS)**⁵⁵ yansıtılan işkenceden ve zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalmama hakkı, konuyla ilgili özel bir antlaşma olan **İşkenceye Karşı Sözleşme (İKS)**⁵⁶ de dahil olmak üzere birçok diğer uluslararası belgede ifade edilmektedir. Özel konuları ele alan uluslararası insan hakları sözleşmeleri de işkence ve zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele ve cezanın ötesinde şiddet biçimlerinin önüne geçilmesi için mücadele eder. Örneğin, **Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)**⁵⁷ çocuğun işkenceye maruz kalmama hakkını ve özellikle de “her türlü fiziksel veya zihinsel şiddet, yaralama, istismar, ihmâl veya ihmalkâr muamele, kötü muamele veya cinsel taciz dahil suistimale” maruz kalmama hakkını korur ve çocukların cinsel istismarı ve tacizi, ekonomik istismarı ve çocuk mağdurların geri kazanılmasının teşvik edilmesi hususlarında Devletler’in yükümlülüklerini daha ileri boyutta tanıır.

Şiddetin ve istismarın farklı kategorilerini tanımlamak zor olabilir ve farklı muamele biçimlerinin arasındaki çizgiler sıklıkla çok kolayca çizilemeyebilir. İKS, işkence ve diğer kötü muamelelerin etkin bir şekilde yasaklanması için, hayatta kalanlara destek ve işkence gören veya diğer yasak muamele ya da ceza biçimlerine uğrayanlar için yasal tazminat garantileri dahil, ayrıntılı standartlar sağlar. İKS Madde 1 işkenceyi “itiraf almak, bilgi edinmek, cezalandırmak, korkutmak veya ayrımcılığa dayanan herhangi bir sebeple, bir kamu görevlisi veya resmî sıfatla hareket eden bir başka kişi tarafından veya bu görevlinin veya kişinin teşviki veya rızası veya muvafakatiyle işlenen ve işlendiği kimseye fiziksel veya ruhsal olarak ağır acı veya ıstırap veren herhangi bir edim” olarak tanımlar. Bu tanıma uymayan eylemler, söz konusu muamelenin türüne bağlı olarak, tüm unsurlarıyla zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza kategorisinde değerlendirilebilir. İnsan hakları mahkemeleri muamelenin ne zaman işkence, ne zaman diğer bir yasak kategorisinde sayılabileceğine dair net standartlar getirmemiştir.

Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS) şiddet ve istismarı iki özel hükümde ele alır: Şunları kabul eden Madde 15 (İşkence, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Maruz Kalmama) ve Madde 16 (Sömürü, Şiddet veya İstismara Maruz Kalmama):

- Engellilerin zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza kadar işkenceye de maruz kalmama hakları
- Engellilerin bildirilmiş rızaları olmadan, tıbbi veya bilimsel deneye tabi tutulmama hakları
- Engellilerin sömürünün ve istismarın hiçbir türüne maruz kalmama hakları
- Devletler’in engellilerin işkence ve yasak olan diğer istismar türlerine maruz kalmalarını engellemek için tedbir alma yükümlülükleri
- Devletler’in engellileri ev içinde ve dışında cinsiyete dayalı istismar dahil, her türlü sömürü, şiddet ve istismardan korumak için tedbir alma yükümlükleri

54 Bakınız <http://www.unhcr.ch/udhr/lang/eng.htm>

55 Bakınız <http://www.ohchr.org/english/law/ccpr/htm>

56 Bakınız http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/h_cat39.htm

57 Bakınız <http://www.ohchr.org/english/law/crc.htm>

- Devletler'in her türlü sömürü, şiddet ve istismarı engellemek için tedbir alma yükümlükleri. Bu tür önleyici tedbirler, başka şeylerin yanı sıra, cinsiyetlerine ve yaşlarına duyarlı bir şekilde, engellilere, ailelerine ve bakıcılarına, uygun biçimlerde yardım ve destek de sağlamalıdır. Örnekler sömürü, şiddet ve istismar vakalarının nasıl önleneceğine, tespit edileceğine ve bildirileceğine dair bilgi ve eğitimi kapsar.
- Devletler'in, koruma hizmetlerinin yaşa, cinsiyete ve engellilik durumuna karşı duyarlı olmasını güvence altına alma yükümlülükleri
- Devletler'in engellilere hizmet vermeye yönelik tüm tesislerin ve programların etkin bir şekilde denetlenmesini sağlama yükümlülükleri
- Devletler'in sömürünün, şiddetin veya istismarın herhangi bir biçiminin mağduru olan engellilerin haklarına ve itibarlarına, yaşlarına ve cinsiyetlerine saygı gösterilen bir ortamda fiziksel, bilişsel ve psikolojik olarak iyileştirilmelerini, rehabilitasyonlarını ve sosyal açıdan yeniden entegre olmalarını teşvik eden tedbirler alma yükümlülükleri.
- Devletler'in engellilere karşı sömürü, şiddet ve istismar vakalarının tespitini, soruşturulmasını ve gerekli hallerde kovuşturulmasını sağlayacak yasa ve politikaları yürürlüğe koyma yükümlülükleri

Özet olarak, işkence veya istismarın diğer türlerine maruz kalmama hakkı, Devletler'in engellilerin bu haklarına *saygı göstermelerini*, onları *korumalarını* ve *yerine getirmelerini* gerektirir. "Saygı gösterme" yükümlülüğü, diğer şeylerin yanı sıra, Devletler'in engelli mahkumları sorgulamakta işkenceyi kullanmaktan ve hapisanede veya başka türlü alıkoymak ya da bir akıl hastanesi ortamında yaşayan engellileri her türlü istismar biçimine tabi tutmaktan sakınmaları anlamına gelir. Devletler, aynı zamanda engellilerin hiçbir baskı veya yasaya aykırı hiçbir etki altında kalmadan tam ve bildirilmiş rıza gösterecekleri bir konumda olmadıkları sürece, tıbbi veya bilimsel deneylere maruz bırakılmalarını da yasaklamalıdır.

78 "Koruma" yükümlülüğü, Devletler'in engellileri hem devlete ait, hem de özel akıl hastanesi ortamlarındaki insanlık dışı veya aşağılayıcı koşullar dahil, devletle bağlantılı veya devlet harici aktörlerin istismarlarından korumaları gerektiği anlamına gelir. "Yerine getirme" yükümlülüğü, Devletler'in polis memurlarına bilgi edinmenin kabul edilir yöntemleri ve engelli mahkumların nasıl barındırılması gerektiği konularında eğitim vermeleri veya engellilerin hizmet aldıkları tesisleri denetlemeleri gibi koruma sağlayacak etkin tedbirler almaları gerektiği anlamına gelir. Engelli çocukların şiddet teşkil eden ceza biçimlerine tabi tutulmamalarını ve sınıf arkadaşlarının zorbalıklarına ve istismarlarına karşı korunmalarını sağlamak için öğretmen eğitimi gereklidir.

ALİŞTIRMA 6.2: EHS İşkence ve İstismarın Diğer Biçimlerine Maruz Kalmamaya Dair Hangi Hakları Bildirir?

Hedef:	EHS Madde 15 ve 16'yı incelemek ve anlamak
Süre:	30 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

1. İnceleme:

Madde 15 ve Madde 16'nın farklı kısımlarını küçük katılımcı gruplarına dağıtın. (Madde 16'yı dört bölüme ayırmak isteyebilirsiniz.) Her gruptan, kendilerine verilen kısmı ortak bir ifadeyle açıklamaları ve bu haktan nasıl yararlanılabileceğine, bunun engellilerin hayatında nasıl bir fark yaratacağına dair örnekler vermeleri için birlikte çalışmalarını isteyin.

2. Açıklama/Örnek Verme:

Madde 15 ve 16'nın her kısmını yüksek sesle okuyun ve verildiği gruptan hazırladıkları açıklamayı isteyin. Herkes bir açıklama üzerinde uzlaşabileceğine dek, her kısmın anlamını tartışın. Madde 15 ve 16'nın varılan son açıklamalarını sunum panosuna yazın. Her kısmın ardından o haktan nasıl yararlanılabileceğine ve engellilerin hayatında nasıl bir fark yaratacağına dair örnekler isteyin.

3. Tartışma:

- EHS Madde 15 ve 16 ulusal engelli hakları gündemi yaratmak ve siyasi partilere veya hükümetin karar mercilerine arz edilmek üzere eylem platformları tertip etmekte ne şekilde kullanılabilir?
- Bu hükümler, hapishanelerdeki veya akıl hastanelerindeki ya da engellilerin şiddete ve istismara karşı savunmasız olabilecekleri diğer ortamlardaki koşulları denetlemekte ne şekilde kullanılabilir?
- Bu hükümler, şiddeti önleyici programların savunuculuğuna yardımcı olmak üzere ne şekilde kullanılabilir?

HAPİSHANE ORTAMLARINDA FİZİKSEL VE RUHSAL BÜTÜNLÜK

İnsan hakları hukuku, bağımsızlıklarından yoksun bırakılan herkesin insanca ve doğuştan sahip oldukları onurlarına saygılı şekillerde muamele görme hakkını garanti altına alır. **Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi** (MSHUS) Madde 10 şöyle der: “Özgürlüklerinden yoksun bırakılan herkese insanca ve kişinin doğuştan sahip olduğu onura saygı gösterilerek davranılır.”⁵⁸ MSHUS’nin uygulanışını denetleyen **BM İnsan Hakları Komitesi**, 21 No’lu **Genel Yorumu**’nda mahkumların “özgürlüklerinden yoksun bırakılmaktan kaynaklananlar dışında hiçbir zorluk veya kısıtlamaya maruz bırakılmamaları” gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁹ İnsan hakları camiası tarafından, engelli mahkumların hakları çok az dikkate alınmaktadır. İnsan haklarına ve onurlarına saygıyı güvence altına almak için, hapishanede bulunan engellilere kolaylıklar sağlanmalıdır.

İşkence ve kötü muamele yasağı, hapishane yetkilileri için geçerlidir ve diğer mahkumlar tarafından şiddet uygulanmasından korumayı gerektirir. Ayrıca, zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza sayılabilecek hapishane koşullarından da korumayı gerektirmektedir. Birleşmiş Milletler içinde geliştirilen uluslararası insan hakları belgeleri, devletlerin mahkum haklarıyla ilgili uluslararası yasal yükümlülüklerini nasıl yerine getireceklerine dair bir rehberlik sağlamaktadır. Bazı durumlarda, engelli mahkum ve engelli tutuklu hakları üzerine özel rehberlik de sağlanmıştır. Bu belgeler, 1957’de Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından kabul edilen **Birleşmiş Milletler Mahkumlara Muamelenin Standart Minimum Kuralları**’nı (Standart Minimum Kurallar)⁶⁰, 1988’de Genel Meclis tarafından kabul edilen **Alıkoyma veya Mahkumiyet Durumunda Bütün İnsanların Korunması İçin Geçerli İlkeler Bütünü**’nü⁶¹ ve 1990’da Genel Meclis tarafından kabul edilen **Mahkumlara Muamelenin Temel İlkeleri**’ni⁶² kapsar. Bu belgeler antlaşma olmamakla beraber, bağlayıcı insan hakları hukukunun yorumlanmasında geçerli bir rehberlik sağlarlar.

Silahlı çatışma zamanlarında ayrı, fakat ilgili bir hukuk organının geçerli olduğunu ve sivillerin korunmasını sağlamayı amaçladığını da belirtmek gerekir. **Uluslararası İnsancıl Hukuk** olarak bilinen bu hukuk organı, sivillerin ve muharip olmayanların haklarını ortaya koyar. Bu yasalar, Savaş Zamanı Sivillerin Korunmasına İlişkin Dördüncü Cenevre Sözleşmesi’nde belirtilmiştir.⁶³

İnsan hakları savunucuları hapishanelerdeki insan hakları ihlallerini başarılı bir şekilde ortaya çıkarmış ve pek çok durumda da düzeltmiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü ABD hapishanelerindeki psiko-sosyal engelli mahkumlara karşı yapılan ciddi istismarları belgelemiştir.⁶⁴ Daha yakın zamanlarda, savunucular engelli mahkumların ihtiyaçlarının karşılanması konusuna daha belirgin bir şekilde odaklanmışlardır ve bazı hapishane yetkilileri kendi inisiyatifleriyle karşılık vermiştir. Örneğin, Kuzey İrlanda Hapishane Servisi, insan hakları danışmanı atamanın yanı sıra, engelliler için bir eylem planı benimsemiş, hücre

58 Bakınız <http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>

59 Bakınız <http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcomm21.htm>

60 Bakınız http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp34.htm

61 Bakınız http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp35.htm

62 Bakınız <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/92.htm>

63 “Kötü Donanım: ABD Hapishaneleri ve Ruhsal Hastalığı Olan Suçlular.” 2003. *İnsan Hakları İzleme Örgütü*. <http://www.hrw.org/reports/2003/usa1003>

64 “Kuzey İrlanda Hapishane Servisi Engelliler İçin Eylem Planı: Temmuz 2007-Mart 2010.” *Kuzey İrlanda Ofisi*. http://www.nio.gov.uk/nio_disability_action_plan_july_2007_-_march_2010.pdf

erişilebilirliğini geliştirecek, eğitim programlarını zihinsel engelli ve öğrenme bozukluğu olan mahkumlara uygun şekilde değiştirecek önlemler almış ve işitme engelliler ile duyma zorluğu çeken mahkumların iletişim ihtiyaçlarını ele almıştır.

ALİŞTIRMA 6.3: Hapishanedeki veya Gözaltındaki Engellilerin Haklarını Anlamak

Hedef: Hapishanedeki veya Gözaltındaki Engellilerin Özel İhtiyaçlarını Anlamak
Süre: 30 dakika
Materyaller: Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir
isteğe bağlı olarak: Alıştırma 6.1’de oluşturulan liste

1. Giriş:

Engelli mahkumlar da tüm engelliler gibi durumlarıyla ilgili düzenlemelere gereksinim duyarlar. İçerik sağlamak için, Avrupa İnsan Hakları Mahkemelerinden engelli mahkumları içeren dava özetlerini gözden geçirin. (Sonraki sayfada bulunan metin kutusuna bakınız.) Alıştırma 6.1’de oluşturulan engelli kesimleri (örneğin kadınlar, çocuklar, gençler, erkekler, yaşlılar, mülteciler) ve engellilik halleri (örneğin görme, hareket, işitme, psiko-sosyal) listesini tekrar sunun.

2. Tartışma:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın ve her gruptan aşağıdakiler için listeyi bir rehber olarak kullanmalarını isteyin:

- Hapishane koşullarının ve gözaltındaki muamelenin bir engelliyi nasıl etkileyebileceğine dair örnekler verin ve şiddetin/istismarın yol açtığı riskleri sunun.
- Hapishanede bulunan veya gözaltında tutulan engellilerin haklarını ele almaktaki zorlukları tanımlayın.

3. Analiz:

Katılımcılardan ilk tartışmalarına dayanarak aşağıdakileri değerlendirmelerini isteyin:

- Hapishanedeki veya gözaltındaki engellilerin haklarına yönelik hangi önlemler alınabilir?
- Önlemin etkili olması konusunu kim/kimler ele almalıdır?
- Hangi savunuculuk girişimi bu alanda bir değişim yaratmaya yardımcı olabilir?

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Birleşik Krallık’ın Engelli Mahkumların Haklarını İhlal Ettiğini Ortaya Çıkardı

Keenan’a Karşı Birleşik Krallık (2001) davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, başka şeylerin yanı sıra, psiko-sosyal engelli bir mahkuma yapılan muamelenin Madde 3’ü ihlal edecek şekilde insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele ve ceza olduğuna karar verdi. Mahkum, hücre hapsi sırasında kendisini astıktan sonra ölü bulunmuştur. Mahkeme tıbbi bakımında ve durumunun izlenmesinde yetersizlikler tespit etmiştir. Mahkeme, aynı zamanda, tecrit edilmesinin ve cezasının bitişine dokuz gün kala 28 gün daha uzatılmasının, fiziksel ve manevi direncini tehdit etmiş olabileceği ve bu şartlar altında “ruh hastalığına sahip bir kimse açısından gereken standart muameleyle bağdaşmadığı” hükmüne varmıştır.

Price’ye Karşı Birleşik Krallık (2001) davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Birleşik Krallık’ın gözaltında tutulan engelli bir kadının haklarını ihlal ettiği hükmüne vardı. Başvuru sahibi tekerlekli sandalye kullanan bir kadındır ve uzuvlarını kullanamamaktadır. Bir haftalığına hapse gönderilir ve gözaltındayken tekerlekli sandalyesinde uyumaya zorlandığı, acil durum düğmelerine ve elektrik düğmelerine yetişemediği ve tuvaleti kullanmadığı iddia edilir. Bir kadın hapishane memuru tarafından tuvalete oturtulur, fakat bir erkek memurun kendisine yardım etmesine izin verene kadar üç saat boyunca orada bırakılır. Mahkeme bu koşulların “Madde 3’e aykırı aşağılayıcı muamele” olarak değerlendirilmesine karar vermiştir.⁶⁵

Hapishanedeki veya Gözaltındaki Kimseler İçin Uluslararası Standartlar

Mahkumlara Muamelede Temel İlkeler

- Mahkumların dışarıdaki halk için mevcut bulunanla aynı kalitede sağlık hizmetinden yararlanma haklarını ortaya koyar.

Alıkoyma veya Mahkumiyet Durumunda Bütün İnsanların Korunması İçin Geçerli İlkeler Bütünü

- Mahkumların içeri girişleri sırasında sağlık kontrolünden geçmelerinin ve uygun sağlık hizmetleri ile tedavinin gerektiği şekilde ve ücretsiz olarak sağlanmasının güvence altına alınmasına dair yetkililerin yükümlülüklerini ortaya koyar.

Standart Minimum Kurallar

- Uygun tıbbi ve ruhsal sağlık hizmetlerinin, düzgün bir şekilde idare edilen bir hapishane ve rehabilitasyonun amacı için gerekli unsurlar olmasını şart koşar: "...sağlık hizmetleri bir mahkumun rehabilitasyonuna engel teşkil edebilecek ...ruhsal hastalıkları veya kusurları teşhis ve tedavi etmeye çalışmalıdır. Bu amaç için gerekli tüm... psikiyatrik hizmetler sağlanmalıdır."
- Engellilik derecelerine bağlı olarak, ruhsal bozukluğa sahip suçluların barındırılmasında, gözetiminde ve bakımında çeşitlilik gösterme ihtiyacını belirtir. Hapishanedeki ruhsal sağlık ekibi, ihtiyacı olan diğer tüm mahkumlara psikiyatrik tedavi sağlamalıdır.
- Hapishanelerin insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmek için uygun niteliklerde, yeterli sayıda yetkin sağlık görevlisine sahip olmaları gerektiğini belirtir. Hapishane ekibi, psikiyatristlerin yanı sıra, psikologlar ve sosyal yardım uzmanları da dahil olmak üzere, mümkün olduğu kadar uzmanları da içermelidir. Tıbbi tedaviye ihtiyaç duyanların mahkumlar olması yüzünden hizmet standartları düşürülmemelidir. "Mahkumlara ve tutuklulara sağlık hizmeti vermekten sorumlu sağlık personelinin, özellikle de doktorların, bu kişilere, mahkum veya tutuklu olmayanlara sağlanılanla aynı kalitede ve standartta fiziksel ve ruhsal sağlık koruması ve hastalık tedavisi sağlamak gibi bir görevleri vardır."
- Klinik olarak sağlık kararlarının sağlık kriterlerine göre alınmasını şart koşar. Uluslararası tıp etiği ilkeleri, hapishanede çalışan sağlık personelinin "hapsedilenler için mümkün olan en iyi sağlık hizmetini" sağlamasını ve mahkumların bakım ve tedavileri için onların sağlık ihtiyaçlarına dayanarak kararlar almasını gerektirir. Bu kararlara sağlık dışı konuların üzerinde öncelik tanınmalıdır.
- Hapishanedeki uygun psikiyatrik tedavinin, toplum içinde olduğu gibi, her hasta için hazırlanan tedavi planına dayandırılması gerektiği tavsiyesinde bulunur. Plan yalnızca ilaç verilmesinden fazlasını içermelidir. Tedavi, mesleki terapiye, grup terapisine, bireysel psikoterapiye, resim, tiyatro, müzik ve spora erişim dahil, iyileştirici ve tedavi edici aktivitelerden geniş bir yelpazeyi de kapsamalıdır.
- Hastaların uygun donanıma sahip etkinlik odalarına düzenli erişimlerinin ve günlük olarak açık havada egzersiz yapma olanaklarının bulunması gerektiğini belirtir. Onlara eğitim ve uygun işler teklif edilmesi de ayrıca arzu edilir.⁶⁶

CİNSEL ŞİDDET, SÖMÜRÜ VE İSTİSMAR

Çalışmalar, cinsel sömürünün ve istismarın engelliler, özellikle de kadınlar ve kız çocuklar arasında yaygın bir olgu olduğunu göstermektedir. Ancak engelli yetişkin erkekler ve oğlan çocukları da cinsel şiddet, sömürü ve istismara maruz kalmaktadır. Çalışmalar, engelli kadınların % 50'sine yakınının çocukluk çağında yaşanan bir tür cinsel istismarı bildirdiklerini ve % 30 kadarının da yetişkin yaşamlarında cinsel istismara maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır. Çoğu istismar vakası ihbar edilmemektedir ve bu nedenle bunların üstesinden gelinememektedir. İstismarlar çok sık olarak, engellilerin istismara maruz kalmayacakları düşünülen özel bir konutta veya bir kuruluştaki meydana gelmektedir.

Cinsel şiddetin, sömürünün ve istismarın engelliler üzerinde uzun süreli zarar verici etkileri vardır. Bu tür

66 "Kötü Donanım: ABD Hapishaneleri ve Ruhsal Hastalığı Olan Suçlular." 2003. İnsan Hakları İzleme Örgütü. <http://www.hrw.org/reports/2003/usa1003>

İstismarlar tecrit edilmiş ortamlarda gerçekleşmektedir ve atlatmak için gereken yardıma erişme şansı çok düşük olabilmektedir. Dahası, bu tür travmatik deneyimler, engelliliğe bağlı fonksiyonel kısıtlamaları artırabilmekte veya ikinci engellilik durumlarına yol açabilmektedir. Toplumdaki cinsel şiddeti ve istismarı ele alan programlar ve hizmetler, özellikle de kadınları ve kızları hedef alanlar, çoğunlukla engellilere uzanmamaktadır. Engelli savunucuları, bu boşlukları ele almak ve programlarla hizmetlerin herkesi kapsayıcı ve herkese uygun olmalarını sağlamak üzere çalışmaktadır. Şiddeti önleyici savunuculuk, engellilerin şiddete maruz kalmama ve kararlaştırdıkları gibi yaşam sürme haklarını sağlamanın önemli bir unsurudur.

ALİŞTİRMA 6.4: İşkenceye ve Şiddetin, İstismarın Diğer Biçimlerine Maruz Kalmamayı Teşvik Etmek Üzere Bir Söz Vermek

İnsan haklarının hem hakları, hem de sorumlulukları içerdiğini vurgulayın.

- Engellilerin işkenceye ve şiddetin, istismarın diğer biçimlerine maruz kalmama hakkıyla ilgili öğrenilenlerin ardından grubun somut bir önlem almayı düşünmeye hazır olup olmadığını sorun.
- Daha yapılacak çok fazla planlama ve bilgi toplama işi olmasına rağmen, bir değişim yaratmaya söz vermenin de çok önemli olduğunu belirtin.
- Her katılımcının, engellilerin işkenceye ve şiddetin, istismarın diğer biçimlerine maruz kalmama hakkını teşvik etmek üzere, ne kadar küçük olursa olsun, bir sonraki ay içinde gerçekleştirmek istediği veya gerçekleştirebileceği bir eylemi belirleyip söylemesinden memnun olacağınızı açıklayın.

Engelli hakları savunuculuk girişimleri planlamak için, bakınız Bölüm 3, “Savunuculuk! Engelli Hakları İçin Eyleme Geçiş”.

ENGELLİLERE KARŞI İŞKENCE VE DİĞER BİÇİMLERDE İSTİSMARA DAİR YARARLI KAYNAKLAR

- İnsan Hakları İzleme Örgütü. *Kötü Donanım: ABD Hapishaneleri ve Ruhsal Hastalığı Olan Suçlular* (2003): <http://www.hrw.org/reports/2003/usa1003>
- Zihinsel Engelliler Savunuculuk Merkezi: <http://www.mdac.info/index.html>
- Uluslararası Zihinsel Engelli Hakları Örgütü: <http://www.mdri.org>
- Dünya Engelliler Enstitüsü, *Şiddetin Engelliler Üzerindeki Etkisi* (Marsha Saxton, 2006): <http://www.wid.org>

KISIM 7: ÖZEL HAYAT, KİŞİSEL BÜTÜNLÜK, HANE VE AİLE HAYATI

BM Engelli Hakları Sözleşmesi

Madde 17, Kişisel Bütünlüğün Korunması

Engelli her kişi, beden ve ruh bütünlüğüne diğer bireylerle eşit bir şekilde saygı duyulması hakkına sahiptir.

Madde 22, Özel Hayata Saygı

1. İkametgahı ve yaşama biçimi ne olursa olsun hiçbir engelli bireyin özel hayatı, ailesi, konutu, haberleşmesi ve diğer iletişimlerine keyfi veya hukuka aykırı şekilde müdahale edilemez ve şeref ve haysiyetine yönelik hukuka aykırı uygulamalarda bulunulamaz. Engelliler söz konusu müdahale veya saldırılardan hukuken korunma hakkına sahiptir.
2. Taraf Devletler engellilerin kişisel, sağlık ve rehabilitasyon bilgilerinin gizliliğini diğer bireyler ile eşit koşullar altında korur.

Madde 23, Hane ve Aile Hayatına Saygı

1. Taraf Devletler evlilik, aile, ebeveynlik ve özel ilişkilere dair meselelerde engellilere karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak için uygun tedbirleri etkin bir şekilde ve engellilerin diğer bireylerle eşit olduğunu gözeterek alır. Bu çerçevede aşağıda belirtilenler sağlanmalıdır:
  - (a) Evlilik çağına gelmiş engellilerin evlenme ve aile kurma hakkının tanınması ve bu hakkın evlenmek isteyen eşlerin serbest iradeleri ve rızaları doğrultusunda kullanılması;
  - (b) Engellilerin çocuklarının sayısına ve yaş aralığına, serbestçe ve sorumluluğunu taşıyarak karar verme hakkının tanınması ve yaşlarına uygun bilgiye, üreme ve aile planlaması eğitimine erişim hakkının tanınması ile bu haklarını kullanmaları için gereken araçların oluşturulması;
  - (c) Çocuklar dahil olmak üzere engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında doğurganlıklarından mahrum bırakılmaması.
2. Taraf Devletler, velayet, vesayet, kayımlık, evlat edinme veya ulusal mevzuatta bu kavramların benzerlerinin yer aldığı kurumlar hususunda - her durumda çocukların yüksek yararlarının üstün tutulması şartıyla - engelli hakları ve sorumluluklarını güvence altına alır. Engelliler çocuklarının bakım sorumluluklarını yerine getirirken Taraf Devletler uygun desteği sunar.
3. Taraf Devletler, engelli çocukların aile yaşamlarıyla ilgili olarak diğer bireylerle eşit haklara sahip olmasını sağlar. Taraf Devletler bu hakları yaşama geçirmek ve engelli çocukların saklanması, terk edilmesi, ihmal edilmesi ve ayrı tutulmasının önüne geçmek üzere engelli çocuklara ve ailelerine erken ve kapsamlı bilgi, hizmet ve destek sunar.
4. Taraf Devletler, bir çocuğun ailesinin istemi olmadan ailesinden ayrılmamasını sağlar. Bunun istisnası yargısal denetime tabi yetkili mercilerin çocuğun üstün yararı gereğince ailesinden ayrılmasının gerekli olduğuna uygulanan yasa ve usuller uyarınca karar vermesidir. Hiçbir koşulda çocuğun veya ebeveynlerinden biri ya da hepsinin engelli olması nedeniyle çocuk anne ve babasından ayrı tutulamaz.
5. Taraf Devletler, engelli çocuğun çekirdek ailesinin çocuğa bakamaması durumunda, çocuğa geniş anlamda aile üyeleri, bunun mümkün olmadığı takdirde aile ortamını sağlayacak bir sosyal çevrede alternatif bakım sağlanması için her türlü çabayı göstermeyi taahhüt eder.

HEDEFLER

Bu kısımda yer alan genel bilgiler ve alıştırımlar katılımcıların aşağıdaki hedeflere yönelik çalışmalarını mümkün kılacaktır:

- Özel hayata, kişisel bütünlüğe, hane ve aile hayatına saygı duyulması haklarını tanımlamak
- Engelliler için bu hakların önemini açıklamak
- Bu haklar ve diğer insan hakları arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak
- Engelliler için bu hakların ne şekillerde teşvik edildiğini veya engellendiğini saptamak
- Özel hayata, kişisel bütünlüğe, ev ve aile hayatına saygı duyulması hakkı ile ilgili **BM Engelli Hakları Sözleşmesi**'nde (EHS) bulunan hükümleri anlamak

BAŞLANGIÇ: ÖZEL HAYATA; KİŞİSEL BÜTÜNLÜĞE; HANE VE AİLE HAYATINA SAYGI DUYULMASI ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Toplumlar, uzun süreler boyunca, politik ortam ve toplum aktiviteleri gibi kamusal alan ile kişinin bedeni, evi veya ailesi gibi özel alanın arasındaki ayrımın nerede başlayıp bittiğini tartışmıştır. Benzer şekilde, Devlet'in ve bireylerin bu farklı alanlarda ne dereceye kadar kontrol sahibi olmaları gerektiğini belirlemek için de mücadele etmişlerdir. Bu kısım, özellikle özel hayata, kişisel bütünlüğe, ev ve aile hayatına saygı duyulması hakkını inceleyerek, özel alanı ele almaktadır.

Özel Hayat ve Kişisel Bütünlüğe Saygı Duyulması

Günümüzde, özel hayat hakkı aşağıdakiler dahil olmak üzere çeşitli unsurları kapsar:

- Bireylerin, kendileriyle ilgili hangi bilgilerin başkalarına iletilmesi gerektiğine ve bu başkalarının kimler olabileceğine karar verme hakları anlamına gelen bilgi mahremiyeti hakkı. Bu bilgi, düşünceleri, fikirleri, makul bir şekilde mahrem olarak yapılması beklenen eylemleri ve kişinin sağlığı ve maddi durumu gibi kişisel bilgileri içerir.
- Bilgi gizliliğiyle ilgili olarak, mektup, telefon görüşmeleri, özel yüz yüze görüşmeler, e-postalar ve diğer biçimlerdeki iletişimleri dahil, insanların diğerleriyle etkileşimlerine işaret eden iletişim mahremiyeti. Diğer bir deyişle, ne Devlet'in, ne de özel aktörlerin sizin yazışmalarınızı okuma ya da özel görüşmelerinizi dinleme hakkı yoktur. Elbette, bir kimsenin suça teşebbüs ettiğinden şüphelenildiği durumlar gibi, bunun bazı istisnaları vardır. Ancak öyle bile olsa, bu tür bir müdahalenin hem gerekli olduğundan, hem de uygun şekilde ele alındığından emin olmak için bu istisnalara hükmeden yasalar vardır.
- Özel hayat hakkı, öncelikle evleri gibi bireylerin yaşadıkları yer ve aileleri ya da birlikte yaşadıkları diğerleri anlamına gelen, bireyin kişisel ortamı için geçerlidir. Bu, bireyin arabası veya diğer şahsi mülkü gibi, kişisel diğer alanlar için de geçerli olabilir.
- Özel hayata saygının diğer bir yönü, bireyin onuruna veya itibarına saldırılmamasıdır. Örneğin, doğru olmadığı sürece, kimsenin başkalarına sizin toplumsal olarak kabul edilemez veya itibarınızı zedeleyebilecek bir davranışta bulunduğunuzu iddia etme hakkı yoktur.

Farklı durumları ele alan ayrı haklar olmalarına rağmen, özel hayat hakkı ihlallerinin genellikle kişisel bütünlük hakkının ihlaline yol açan eylemlerin ve koşulların öncesinde gerçekleşmesi veya bunlarla birleşmesi nedeniyle, kişisel bütünlük hakkı ile özel hayat hakkı birbirlerine bağlıdır. Kişisel bütünlük hakkı esasen insanca ve bireyin fiziksel ve ruhsal "bütünlüğü"nü koruyacak bir şekilde muamele görme hakkı olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle, hepimiz, Devlet veya özel aktörler tarafından fiziksel ve ruhsal olarak zarar görmeme hakkına sahibiz.

Engellilerin de diğerleri kadar özel hayat ve kişisel bütünlük hakları olmasına rağmen, bu hakların ihlalini çok sık yaşarlar. Örneğin, birçok engellinin kişisel bakımına veya belirli işlerini halledebilmesine yardım etmesi için bir yardımcıya veya bakıcıya ihtiyacı vardır. Bunun sonucunda, bakıcıların çoğunlukla kimlik numarası veya finansal bilgiler gibi çok çeşitli kişisel bilgiye kolayca erişimi vardır. Banyoyu kullandığı veya banyo yaptığı durumlarda yardım ederken olduğu gibi, bakıcının kişiyle yakın fiziksel temasta bulunması da gerekli olabilir. Engellilerin bakıcıları tarafından özel hayatlarına ve kişisel bütünlüklerine saygılı bir şekilde muamele görmeye hakları olsa da ve pek çok profesyonel bakıcı mesleki ahlak kurallarına uygun davransa da, ihlallere sıklıkla rastlanmaktadır. Bunlar, sözlü, fiziksel veya ruhsal taciz örnekleri kadar, para çalmak için finansal bilgileri kullanmak gibi kişisel bilgilerin kötüye kullanımını veya çıkarlar doğrultusunda kullanımını da içerebilmektedir.

Özel hayat ve kişisel bütünlüğe saygı hakkının ihlali için pek çok sebep arasından baskın olan bir tanesi, diğerlerinin, özellikle de zihinsel, öğrenme veya psiko-sosyal engellilerle ilgili tutum ve inançlarıdır. Bazılarının bu tür engellilerin kendi özel bilgilerine sahip çıkmaya “muktedir olmadıklarına” dair inançları, insanların bu bilgileri alkoymalarına veya engelli kişinin paylaşmayı istemeyeceği kişilere vermelerine yol açabilir. Bunun yanı sıra, bazı kimseler, bir engellinin mahremiyetini veya fiziksel ya da ruhsal bütünlüğünü ihlal etmenin, kişinin bunun olduğundan haberleri olmadığında, izin verilebilir bir durum olduğuna inanırlar. Dahası, engellilerin düşünce ve/veya davranışlarının diğerleri tarafından “normal” olarak değerlendirildiği şekilde olduğunu teyit etmeleri gerektiği inancı, engellilerin ilaç kullanmaya zorlanmalarına veya buna mecbur edilmelerine ya da hem kısa süreli, hem de uzun süreli fiziksel ve ruhsal zarara neden olabilecek “tedavilere” maruz kalmalarına yol açabilir.

Bu tür ihlallerin üstesinden gelmek, yalnızca engellilerin özel hayata ve kişisel bütünlüğe saygı duyulması hakkından yararlanmaları için değil, aynı zamanda bu haklardan yararlanmak diğer haklardan yararlanmayı da etkileyebileceği için önemlidir. Örneğin, kişisel bütünlüğe saygı duyulması hakkının ihlali kontrol altına alınmadığı takdirde işkenceye, şiddete ve istismara maruz kalmama hakkının ihlaline doğru ilerler. Özel hayata saygı duyulması hakkının ihlali engellileri düşünce ve ifade özgürlüğü haklarını veya siyasal ve toplumsal yaşama katılım haklarını kullanmaktan caydırabilir. Benzer şekilde, diğer hakların ihlali özel hayata ve kişisel bütünlüğe saygı duyulması haklarının ihlaline yol açabilir. Örneğin, nitelikli sağlık programlarına ve hizmetlerine erişimden yoksunluk, engellileri, özel hayata saygı haklarını ihlal edecek şekilde kötü sağlık veri yönetimi uygulamalarına veya kişisel bütünlük hakkına saygı göstermeyen sağlık uzmanlarına maruz bırakabilir. Ayrıca, adalete erişimden yoksunluk da engellilerin özel hayata veya kişisel bütünlüğe saygı duyulması haklarının ihlali için bir çare aramalarına engel teşkil eder ve bu da, bu tür ihlallerin devamına yol açar.

Hane ve Aile Hayatına Saygı

Geleneksel olarak özel alana dahil edilen diğer meseleler, kişinin hane ve aile hayatıyla ilgili olanlardır. “Aile”nin uluslararası kabul görmüş bir tanımı olmamakla beraber, aile, “toplumun doğal ve temel birimi” olarak düşünülmüştür ve bu şekliyle bir dizi farklı hak ile korunmaktadır. Bu alanla ilgili haklar şunları içerir:

- Her iki müstakbel eşin de “reşit” oldukları varsayımıyla, tam ve özgür rızalarına dayanan evlenme hakkı,
- Evlilik ve yasal ayrılık süresince veya evlilik sona ermişse, eşle eşit haklara sahip olma hakkı
- Kişilerin birlikte yaşama, çocuk sahibi olma ve Devlet’in ayrımcı veya zorunlu aile planlama politikalarına maruz kalmama hakları anlamına gelen, “aile kurma” hakkı
- Siyasi, ekonomik veya diğer nedenlerle ayrılmışlarsa, aileyle tekrar birleşme hakkı
- Ailenin toplum ve Devlet tarafından korunması hakkı

Engelliler, özel hayata ve kişisel bütünlüğe saygı duyulması hakkı gibi, hane ve aile hayatına saygı duyulması hakkının ihlalini de çok fazla yaşamaktadır. Örneğin, “reşit” olan herkesin evlenme hakkı

olduğu halde, birçok engelli , özellikle de zihinsel veya psiko-sosyal engelliler Devlet yasaları, politikaları ve/veya uygulamaları tarafından bu haktan yoksun bırakılırlar. Evlenmek istemediklerinde ise, engelliler çoğunlukla cinselliği tecrübe etmek ve cinsel veya diğer yakın ilişkiler yaşamak üzere eşit fırsatlara sahip olmaktan yoksun bırakılırlar. Hatta, resmi Devlet politikaları bu tür ilişkileri kısıtlamadığında bile, aile üyeleri, sağlık uzmanları veya akıl hastanesi ortamlarındaki personel, engellilerin samimi ilişkiler kurmakla ilgili kendi kararlarını almalarını veya kararları doğrultusunda hareket etmelerini engelleyecek şekilde davranabilirler.

Bu tür ihlaller çoğunlukla engellilerin evliliklerinin ya da ilişkinin sorumluluklarının “üstesinden gelemeyecekleri” veya “incinebilecekleri” doğrultusundaki varsayımlardan ve kalıp yargılardan kaynaklanmaktadır. Bunlar aynı zamanda engellilerin, engellilik durumlarını çocuklarına da geçirebileceklerine veya çocuklarına bakamayacaklarına dair inançlardan da ileri gelmektedir. Bu tür tutumlar, Devletler’in engelli yetişkinleri ve çocukları zorla kısırlaştırmak için yapılan uygulamalara destek vermelerine veya bunları onaylamalarına, engellilere çocuk sahibi olmamalarını tavsiye etmelerine veya engelli kadınları yeterli doğum öncesi ve sonrası bakıma erişimden yoksun bırakmalarına da yol açmıştır.

Bunların yanı sıra, engelliler, engellilik halleri nedeniyle çocuklara manevi anne-babalık, koruyucu anne-babalık veya vasilik yapma fırsatlarından da yoksun bırakıldıklarını görebilirler. Engelliler çocuk sahibi olduklarında, Devletler veya diğer aile üyeleri genellikle, engelli ebeveynler tarafından büyütülmenin “çocuğun yüksek yararına” olmadığına dair yaygın varsayımlar nedeniyle, çocuğun alınıp başkaları tarafından bakılmasında diretirler. Çocuklar zor kullanarak alınmasalar bile, pek çok engelli anne-baba çocuklarına bakmak için ihtiyaç duyabilecekleri desteğe veya yardımlara yeterli erişime sahip değildir. Engelli çocukların ebeveynleri, aile olarak kalma konusunda, çoğunlukla kendilerinin ve çocuklarının haklarının benzer şekillerde ihlaline maruz kalırlar, çünkü ebeveynlik yapmakta onlara destek olacak yardımlar mevcut bulunmayabilir veya devlet memurları, genellikle kurumsal bir ortam olmak üzere, çocuğun başka bir yerde olmasının onun için daha iyi olacağına diretebilirler.

86

Bunlar ve hane ve aile hayatına saygı duyulması hakkının diğer şekillerdeki ihlalleri, diğer insan haklarının ihlallerine de yol açabilir. Örneğin, engellileri aileleriyle beraber yaşamaktan alıkoymak, engellilerin nerede ve kiminle yaşayacakları konusunda diğerleriyle aynı seçeneklere sahip olduklarını tasdik eden bağımsız yaşama ve topluma dahil olma hakkının ihlalini teşkil eder. Benzer şekilde, zorla kısırlaştırma, engellilerin yalnızca çocuk sahibi olma hakkını değil, aynı zamanda kişisel bütünlüğe saygı duyulması hakkını da ihlal eder ve tartışmaya açık olarak şiddet ve istismarın bir biçimini teşkil eder.

Diğer hakların ihlal edilmesi de aynı zamanda hane ve aile hayatına saygı duyulması hakkının ihlaline yol açabilir. Örneğin, yeterli yaşam standardına, sağlık hizmetine ve rehabilitasyon hizmetine erişimden yoksunluk, yetersiz beslenmeye veya genel bir sağlıksızlığa yol açabilir ve engellilerin doğurganlıklarını riske atabilir. Yasalar önünde eşit kabul edilme hakkı ile ifade ve fikir özgürlüğü hakkının ihlali de engellileri kişisel ilişkileriyle ilgili kendi kararlarını verme, bunları bildirme ve kararları doğrultusunda hareket etme fırsatından mahrum edebilir. Benzer şekilde, erişilebilir bilgi eksikliği, engellileri cinsel ilişkiler, aile planlaması ve destek hizmetlerinin mevcudiyeti ile ilgili veya bilgilendirilmiş kişisel kararlar vermekte ihtiyaç duydukları diğer bilgileri öğrenme fırsatından mahrum bırakabilir.

Özel hayata ve kişisel bütünlüğe saygı duyulması hakkı ile hane ve aile hayatına saygı duyulması hakkı, birlikte, engellilerin eşitlikleri ve doğuştan sahip oldukları onurları için çok büyük önem taşıyan bazı meselelere hitap eder. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’ni hazırlayanlardan biri olarak, Eleanor Roosevelt’in dediği gibi, insan hakları “eve yakın, küçük yerlerde” başlar ve “bu hakların orada bir anlamı olmadığı sürece, başka yerlerde de pek bir anlamı olmaz.”

ALİŞTİRMA 7.1: Özel Hayata, Kişisel Bütünlüğe, Hane ve Aile Hayatına Saygı Duyulması Haklarından Yararlanmak Ne Anlama Gelir?

Hedef:	Özel hayata, kişisel bütünlüğe, hane ve aile hayatına saygı duyulması haklarından yararlanmanın ne anlama geldiğini anlamak
Süre:	40 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

1. Beyin fırtınası/Tartışma:

- Katılımcıları küçük gruplara ayırın ve her gruba şu durumlardan birini verin:
- Doktora gitmek
- Bir arkadaşına telefon açmak veya mektup ya da e-posta yazmak
- Bankaya gitmek
- Çocuğunuzun okuldaki durumunu görüşmek üzere öğretmeniyle buluşmak

Her gruptan engellilerin bu durumdaki deneyimlerini tartışmasını isteyin:

- Hangi durumlarda engellilerin tam katılım göstermek üzere özel hayata, kişisel bütünlüğe ve/veya hane ve aile hayatına saygı duyulmasından yararlanmaya ihtiyaçları vardır? Yaşam aktivitelerinin bir listesini yapın.
- Engelliler, mantık çerçevesinde hangi bilgilerin özel kalmasını bekliyor olabilirler?
- Kişisel bütünlük, ruhsal bütünlüğü mü yoksa fiziksel bütünlüğü mü içerir, yoksa her ikisini de mi?
- Farklı örneklerde, haklara saygı göstermekten kimler sorumlu olabilir?

2. Rapor:

Her grubun sözcüsünden tartışmalarını özetlemesini isteyin.

- Farklı ortamlardaki bu deneyimlerde ne tür benzerlikler gözlemlemektesiniz?
- Günlük yaşamda benzer sorunların oluştuğu diğer durumlar var mıdır?
- Engelliler bu durumlarda özel hayatlarını ve kişisel bütünlüklerini korumak için ne yapabilirler?

3. Tartışma:

Engellilerin özel hayatlarını ve kişisel bütünlüklerini korumak için ne gibi değişiklikler yapılabilir?

Kişisel Yardım Hizmeti Etiği

Engellilere bakıcı hizmetleri verenlerin bunu yardım ettikleri kişinin insan haklarına saygılı bir üslupla yapmaları gerekir. Profesyonel bakıcılar için uluslararası kabul görmüş meslek ahlakı kuralları bulunmasa da, Missouri Üniversitesi – Columbia Sağlık Uzmanlıkları Bölümü tarafından hazırlanan, kişisel yardımcıları ilgili, tüketicilerin haklarına saygı duyulmasını vurgulayan aşağıdaki meslek ahlakı kuralları bir örnek teşkil eder:

- Bir işverenin/tüketicinin haklarına, ırk, din, cinsel yönelim ve diğer inançlarını gözetmeksizin saygı gösterin.
- İş ilişkisinden işverenin/tüketicinin sorumlu olduğunu ve kendisine yardımcı olunması konusunda son kararı verme hakkı olduğunu kabul edin.
- İstismara, ihmale veya sömürüye yol açacak her hareketten sakının.
- Kişisel tercihlerinizi, işverenin/tüketicinin seçimlerinin önüne koymayın.
- İşverenin veya tüketicinin özel hayata saygı duyulması hakkını koruyun.
- Evdeki yardım hizmeti, sağlık hizmeti ve güvenlik, herhangi bir kimsenin ehil olmayan, etik olmayan veya yasadışı uygulamasından etkilendiğinde, tüketiciyi ve halkı koruyacak şekilde hareket edin.
- Kişisel muhakeme ve eylemler için sorumluluk ve yükümlülük üstlenin.
- Evde verilen yardım hizmeti ile ilgili yeterlik seviyelerini koruyun.
- Tavsiye isterken, sorumluluk üstlenirken ve faaliyetler için başkalarını yetkilendirirken, kriter olarak bilgilendirilmiş karar uygulayın ve kişisel yetkinliklerle nitelikleri kullanın.
- Yüksek kalitede yardım hizmetini teşvik edecek çalışma koşullarını yaratmak ve bu koşulları korumak için çaba gösterin.
- Halkı yanlış bilgilendirilmekten ve yanlış tanıtımdan korumak ve evde verilen yardım hizmetinin ahlaklılığını muhafaza etmek için çaba sarfedin.⁶⁷

ALİŞTİRMA 7.2: Özel Hayata, Kişisel Bütünlüğe, Hane ve Aile Hayatına Saygı Duyulmasının Önündeki Engelleri Anlamak

Hedef:	Engellilerin özel hayata, kişisel bütünlüğe, hane ve aile hayatına saygıdan yararlanmanın önünde karşılaştıkları engelleri tanımlamak
Süre:	40 dakika
Materyaller:	Alıştırma 1’de oluşturulan yaşam aktiviteleri listesi

1. Analiz:

Alıştırma 1’de kullanılan yaşam aktiviteleri listesini ve tartışmada verilen cevapları kullanarak, her katılımcıdan (veya katılımcı çiftten) bir aktivite seçmesini ve bir engellinin o aktiviteye katıldığı sırada, özel hayata, kişisel bütünlüğe, hane ve aile hayatına saygı duyulması hakkında yararlanmakta karşılaşılabileceği engelleri değerlendirmesini isteyin.

2. Rol Oyunu:

Her katılımcıdan veya çiftten analizlerini bildirmesini ve bir engellinin o faaliyete katıldığı sırada, özel hayata, kişisel bütünlüğe, hane ve aile hayatına saygı duyulması hakkında yararlanmakta karşılaşılabileceği engellerin en az birinden kurgusal örnek vermesini isteyin.

Çeşitleme: Böyle engellerin üstesinden gelebilmenin yollarını göstererek, bu engellere karşı gelmenin en iyi ve en kötü durum senaryolarının rol oyununu oynayın.

67 “Bağımsız Yaşamı Geliştirmek: Kişisel Yardım Hizmetlerinde Bir Yardımcının Rehberi.” 1995 Omurilik Zedelenmesinde Missouri Modeli Sistem, Sağlık Uzmanlıkları Bölümü, Missouri Üniversitesi-Columbia. <http://www.umshp.org/hp/resources/sci/atmanual/atman2.shtml>

3. Tartışma:

Engelliler özel hayata, kişisel bütünlüğe, hane ve aile hayatına saygı duyulması hakkında yararlanamadıklarında bunun sonuçları nelerdir? Engelli kişi için? Toplumun tamamı için?

Engelliler üzerinde hangi engel en büyük etkiye sahiptir?

Bu ciddi engelleri ortadan kaldırmak için neler yapılabilir?

Engelli Yolcuların Özel Hayatlarını ve Kişisel Bütünlüklerini Güvence Altına Almak

Güvenlik engelleri ve kontrol noktaları yıllardır havayolu seyahatlerinin bir parçası olduğu halde, son yıllarda büyük ölçüde terörizme ve diğer ilgili kaygılara karşılık, kullanımları ve zorlukları daha da artmıştır. Sonuç itibarıyla, havaalanlarındaki güvenlik kontrolleri, dünya çapında birçok havaalanında yolcuların bir dereceye kadar soyunmalarını ve/veya bagajlarının aranmasına izin vermelerini gerektirecek şekilde, genellikle eskiden olduğundan daha yaygın hale gelmiştir. ABD’de bu durum, güvenlik önlemlerinin sonucunda veya güvenlik personelinin engelli yolcuların özel ihtiyaçlarından haberdar olmamalarının sonucunda, engelli yolcuların özel hayat ve kişisel bütünlük haklarının ihlali konusunda kaygılanmasına yol açmıştır.

Bu kaygıları ele almak üzere, Ulusal Engelliler Konseyi, Federal Havacılık İdaresi, Ulaşım Güvenliği İdaresi ve engelliler, güvenlik hususları kadar engelli yolcuların haklarını da ele alan kılavuzlar ve eğitim programları geliştirmek için hep birlikte çalışmışlardır. Eğitimlerin, güvenlik personelinin kılavuz ilkelerin neler olduklarını ve bunların nasıl uygulanacağını bilmelerini sağlaması kadar, engelli yolcuların hakları ve ihtiyaçları hakkında bilinçlerini yükseltmesi de amaçlanmıştır. Engelli yolcuların haklarından haberdar olmalarını sağlamak için, Ulaşım Güvenliği İdaresi, web sitesinde yolcuların seyahat öncesinde hazırlanabilecekleri şekilde bilgi vermiştir. Yolcular haklarının ihlal edildiğini düşünürlerse, Ulaşım Güvenliği İdaresi’nin Kamu Hakları Ofisi’yle iletişime geçebilmektedirler. Aşağıdakiler, kılavuzlarda ele alınan haklardan ve sorumluluklardan bazı alıntılardır:

- Üzerinizin aranması gerektiğinde, kamusal alanda kalmayı veya özel bir alana geçmeyi isteyebilirsiniz. Her iki seçeneği de reddederseniz, uçamazsınız.
- Giysinizin kaldırılmasını ve/veya örtülü tıbbi bir aletin görünmesini gerektiriyorsa, elle baştan aşağı aramaya başlanmadan önce mahremiyet içinde bir aramanın size teklif edilmesi gerekecektir.
- Üzerinizin aranması için, elle arama sürecindeki herhangi bir zaman özel bir alana gitmeyi isteyebilirsiniz.
- Refakatçiniz, yardımcınız veya aile üyesi özel veya kamusal alandaki arama sırasında size eşlik edebilir. Yardımcı olduktan sonra, refakatçi, yardımcı veya aile üyesinin yeniden aranması gerekecektir.
- Metal dedektöründen geçmek yerine, elle veya el dedektörüyle aranmayı isteyebilirsiniz. Neden böylesini seçtiğinizi açıklamak zorunda değilsiniz.
- Gizli ve özel kalmasını istediğiniz bir engellilik durumunuz, sağlık sorunuz veya proteziniz varsa, Güvenlik Memurundan arama sürecinde size yardımcı olurken tedbirli davranmasını rica edebilirsiniz.⁶⁸

68 “Üst Arama İşlemi İçin Tavsiyeler: Engelli ve sağlık sorunu olan yolcular” Ulaşım Güvenliği İdaresi. http://www.tsa.gov/travelers/airtravel/specialneeds/editorial_1567.shtm

İNSAN HAKLARI HUKUKU ÖZEL HAYAT, KİŞİSEL BÜTÜNLÜK, HANE VE AİLE HAYATINA SAYGI KONUSUNDA NE SÖYLÜYOR?

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB) Madde 12, onur ve itibara müdahale ve saldırı karşısında koruma öne sürerek özel hayata saygı duyulması hakkını ele alır. Ailenin toplum ve Devlet tarafından korunması kadar, evlenme ve aile kurma hakkıyla ilgili meseleler Madde 16'da ele alınmıştır. Benzer hükümler, **Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme**⁶⁹ Madde 14 ve 44'te olduğu gibi, **Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi** (MSHUS)⁷⁰ Madde 17 ve 23'de de yer almaktadır. **Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi** (ESKHS)⁷¹ özel hayat veya kişisel bütünlük (medeni ve siyasi haklardır) meselelerini ele almasa da, Madde 10, Devlet'in "toplumun doğal ve temel birimi" olarak aileye koruması ve yardım sağlaması gereğini ele almaktadır. Benzer şekilde, **Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi**⁷² özel hayat meselelerine değinmezken, Madde 16, çocuk sayısı ve yaş aralıklarıyla ilgili kararlar dahil, evlilikte kadınlarla erkeklerin eşit olmaları gereğini ele alır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)⁷³ Madde 16, bir çocuğun "özel hayatına, ailesine, hanesine veya yazışmalarına" müdahale edilmemesi ve "onuruna veya itibarına yasa dışı saldırılara" maruz kalmaması hakkını ele alış tarzıyla daha önceden değinilen hükümleri yansıtır. Çocukların, üstün menfaatine olmadığı sürece, ebeveynlerinden ayrılmama hakkını ele aldığı için, Madde 9 belki de en alâkalı madde olmasına rağmen, beklenileceği gibi, ÇHS aileye defalarca değinir. Özel olarak engelli çocukların haklarını ele alan Madde 23 de, engelli çocukların ebeveynlerine veya diğer bakıcılarına uygun desteği sağlama gereğine değinmektedir.

90

Bu insan hakları belgelerinde, çoğunlukla özgürlükten yoksunluk ve elbette "doğuştan gelen insanlık onuru" temel kavramı bağlamında, ilgili kavramlar olan "özel hayat", "kişinin güvenliği" veya "kişinin emniyette olması" ele alınsa da, hiçbirisi "kişisel bütünlüğe" özel olarak değinmez. Ancak, yasal olarak bağlayıcı olmayan **BM Engelliler için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar**⁷⁴, aile hayatı bağlamı da dahil olmak üzere, kişisel bütünlüğü özel olarak ele almaktadır. Kural 9, kişisel bütünlük hakkının teşvik edilmesi ve "yasaların, cinsel ilişkiler, evlilik ve ebeveynlik bağlamında engellilere karşı ayırım yapmadığından emin olunması" gereği kadar, engellilerin aile hayatına tam katılımını da vurgular. Aynı zamanda, cinsel ve diğer biçimlerdeki istismar durumlarını önleme, saptama ve bu durumlara tepki gösterme konularında eğitim ve bilinçlenme ihtiyacından da söz eder. Bunun yanı sıra, Madde 13, bilgi toplama, bilgi dağıtma ve araştırma ile uğraşırken, "kişisel mahremiyetin ve kişisel bütünlüğün korunması" gereğini vurgular.

Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS), kendisinden önceki insan hakları belgelerinde ele alınan tüm yaklaşımları alıp, meseleleri engellilik bağlamında ortaya koyar. Madde 17 (kişilerin bütünlüğünü koruma) net bir biçimde engellilerin diğerleriyle eşit esaslarda fiziksel ve ruhsal bütünlüklerine sahip olma hakları olduğunu belirtir. Bu üslup, **İnter-Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi**'nin⁷⁵ "insancıl muamele hakkı" ile ilgili kısmında görülen Madde 5(1) gibi, bazı bölgesel insan hakları belgelerinin üslubunu benzer şekilde yansıtır.

EHS'deki özel hayat meseleleri, engellilerin "onurlarını ve itibarlarını" yasa dışı saldırılardan koruduğu gibi, "özel hayatlarını, ailelerini, hanelerini, haberleşmelerini ve diğer iletişimlerini keyfi veya hukuka

69 Bakınız <http://www.ohchr.org/english/la>

70 Bakınız http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm

71 Bakınız http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ceschr.htmw/cmw.htm

72 Bakınız <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>

73 Bakınız <http://www.unicef.org/crc/>

74 Bakınız <http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm>

75 Bakınız <http://www1.umn.edu/humanrts/oasinstr/zoas3con.htm>

aykırı şekilde müdahalelerden” koruyan Madde 22’de (Özel Hayata Saygı Duyulması Hakkı) neredeyse ayrıcalıklı olarak yer almaktadır. Madde, örneğin polisin engellinin eşyaları üzerinde arama yapmasını engellemez, ancak keyfi veya yasa dışı olan diğer arama veya teftiş biçimlerine meydan vermez. Engellilerin tarihte pek çok özel hayat ihlali yaşamış olduğu akıl hastaneleri gibi yerlerde bile bu hakkın önemini vurgulamak üzere, Madde 22, bu korumaların “ikametgahı ve yaşama biçimi ne olursa olsun” geçerli olduğunu özellikle belirtir.

Ayrıca, bu maddede, daha geleneksel olan “yazışmalar”ı güncellemek amacıyla hazırlayanlar tarafından değinilen “diğer iletişimler” de kayda değerdir. Sözleşmeyi hazırlayanlardan bazıları, “yazışma”nın çok güçlü bir şekilde mektuplarla bağlantılı olduğunu, ancak Sözleşme’nin e-posta, kısa mesaj ve diğer modern ve gelecek zamana ait iletişim biçimlerini kapsadığından emin olmak gerektiğini düşünmüştür. Son olarak, Madde 22 engellilerin kişisel, sağlık ve rehabilitasyon bilgilerinin gizliliğinin diğer bireyler ile eşit koşullar altında korunması hakkına sahip olduklarını vurgular. Bu kavram, Devletler’in istatistikleri ve verileri toplarken ve bunları korurken, “engellilerin özel yaşamlarına saygı duyulmasını ve gizliliği sağlamalarını” gerektiren Madde 31 (1)(a)’da (İstatistikler ve veri toplama) yeniden yansıtılır.

Hane ve aile hayatına saygı duyulması hakkı, EHS Madde 23’te ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Evlilik, aile, ebeveynlik ve ilişkiler konularında engellilere karşı tarihte yapılan ayrımcılıklar yüzünden, Madde 23 bunların her birinden ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir. Özellikle:

- Madde 23(1)(a) engellilerin serbest iradeleri ve rızaları ile evlenme ve aile kurma hakkını korur.
- Madde 23(1)(b) engellilerin ne zaman ve kaç çocuk sahibi olacağı konusunda kendi kararlarını verme hakkını korur. Ayrıca, engellilerin bu konularda bilgilendirilmiş kararlar verebilecekleri şekilde, “yaşlarına uygun” bilgiye ve “üreme ve aile planlaması eğitime” erişimlerini sağlar.
- Madde 23(1)(c), çocuklar dahil olmak üzere engellilerin “diğer bireylerle eşit koşullar altında doğurganlıklarından mahrum bırakılmaması” hakkını ele alır. Bu hüküm, yalnızca engelli çocukları ve yetişkinleri zorla kısırlaştırılmaya karşı korumakla kalmaz, aynı zamanda engellilerin sağlık hizmetlerine, beslenmeye ve doğurganlığı korumak için ön koşullar olan diğer etkenlere erişim hakkını da içerir.
- Madde 23(2), diğer insanlar için de geçerli olduğu her durumda, engellilerin, velayet, vesayet, evlat edinme veya benzeri haklara sahip olmalarını güvence altına alır. Ayrıca, Devletler, engelli ebeveynlere çocuklarının bakım sorumluluklarını yerine getirirken ihtiyaçları olduğunda, “uygun desteği” sağlamalıdır.
- Madde 23(3), özellikle saklanmama, terk edilmeme, ihmal edilmeme ve ayrı tutulmama hakları olmak üzere, çocukların bazı haklarını ele alır. Ayrıca Devletler’in engelli çocuklara ve ailelerine bilgi, hizmet ve destek sağlamalarını gerektirir.
- Madde 23(4), “yetkili mercilerin” “çocuğun üstün menfaati gereğince” ailesinden ayrılmasının gerekli olduğuna “uygulanan yasa ve usuller uyarınca” karar vermesi durumu dışında, çocukların ailelerinden ayrılmamalarını gerektirir. Dahası, Madde 23(4), çocuğun veya ebeveynlerinden birinin ya da hepsinin engelli olmasına bakılmayarak, engellilik hali gerekçesiyle çocuğun anne ve babasından ayrı tutulmasına izin vermez.
- Madde 23(5), engelli çocukların çekirdek aileleri tarafından bakılmadıkları durumları ele alır. Devlet, “daha geniş aile içerisinde” ve bunun mümkün olmadığı durumlarda, “aile ortamını sağlayacak bir sosyal çevrede alternatif bakım sağlamak için her çabayı göstermeyi taahhüt etmelidir.” Bu, birçok ülkede yaygın olduğu şekilde, çekirdek aileleri tarafından bakılmayan engelli çocukların kurumsal ortamlarda yaşamak üzere otomatik olarak gönderilmeleri uygulamasını önlemek içindir.

Bir bütün olarak ele alındığında, Devletler’in özel hayata, kişisel bütünlüğe, hane ve aile hayatına saygı duyulması hakkıyla ilgili yükümlülükleri şunları içerir:

1. Haktan yararlanılması önünde engeller yaratan eylemler, davranışlar veya uygulamalarda bulunmaktan (örneğin engellilerin evlenmelerini veya anne-baba olmalarını engellemek) sakınarak hakka saygı gösterilmesiyle ilgili yükümlülük
2. Devlet harici veya özel aktörlerin bu hakları ihlal etmediğinden emin olunarak hakkın korunmasıyla ilgili yükümlülük (örneğin, engellilerin özel bilgilerinin gizli kalacağından emin olmak üzere sağlık hizmeti ve rehabilitasyon sağlayanları denetlemek ve düzenlemek)
3. Yetine getirmekle ilgili yükümlülük Devletler'in engellilerin bu haktan yararlanmalarını güvence altına almak için önleyici tedbirler alması gerektiği anlamına gelir (örneğin bir arada kalabilecekleri şekilde engelli anne-babaların ve/veya çocukların ailelerine destek sağlayarak).

Kısacası, uluslararası insan hakları hukuku, engellilerin özel hayata, kişisel bütünlüğe, hane ve aile hayatına saygı duyulması hakkını son derece destekler. Böylelikle, onlar da bu haklardan diğerleriyle eşit koşullarda tam olarak yararlanabilirler.

ALİŞTİRMA 7.3: Özel Hayata, Kişisel Bütünlüğe, Hane ve Aile Hayatına Saygıyı Anlamak

Hedef:	Özel hayata, kişisel bütünlüğe, hane ve aile hayatına saygı duyulması haklarıyla ilgili EHS'de bulunan hükümleri incelemek ve bunları anlamak
Süre:	45 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

1. İnceleme:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Her gruptan Madde 17, 22 ve 23'ün fıkralarından birer tanesini tartışmak üzere birlikte çalışmalarını isteyin. Özellikle her fıkranın neyin sağlanmasını gerektirdiğini, bundan kimlerin sorumlu olduğunu, uygulamada ne tür zorluklar olabileceğini ve bunların üstesinden nasıl gelinebileceği konularını tartışmalarını isteyin.

2. Tartışma:

Grupların tartışmalarının sonuçlarını bildirmelerini isteyin.

3. Örnek verme:

Madde 17, 22 ve 23'teki her fıkranın Alıştırma 7.1 ve 7.2'de tartışılan gerçek yaşam örneklerine nasıl uygulanabileceğine dair örnekler isteyin.

4. Tartışma:

EHS Madde 17, 22 ve 23 ulusal engelli hakları gündemi yaratmak ve siyasi partilere veya hükümetin karar mercilerine arz edilmek üzere eylem platformları tertip etmekte ne şekilde kullanılabilir? Bu sizin ülkenizde ne anlama gelirdi?

Engelli Çocuklar İçin Kişisel Bütünlük

UNICEF'in web sitesinde verilen aşağıdaki veriler dünya üzerinde pek çok engelli çocuğun, diğer insan haklarının yanı sıra, hem evde, hem dışarıda fiziksel ve ruhsal bütünlük haklarından yararlanmakta büyük ölçüde zorluklar yaşadıklarını kesin bir şekilde ortaya koymaktadır:

- Engelli kadınlar ve kız çocukları istismara özellikle açıktır. 2004 yılında Hindistan – Orissa'da yapılan ufak bir anket, engelli tüm kadınların ve kızların hemen hemen hepsinin evlerinde dövüldüklerini, zihinsel engelli kadınların % 25'inin tecavüze uğradığını ve engelli kadınların % 6'sının zorla kısırlaştırıldığını ortaya çıkarmıştır.
- UNICEF'e göre, sokaktaki gençlerin % 30'u engelli.
- Birleşik Krallık Uluslararası Gelişim Departmanı, beş yaşın altı çocuk ölüm oranı toplamda % 20'nin altında düştüğü bazı ülkelerde, engelli çocuk ölüm oranlarının % 80'lere kadar çıkmakta olduğunu bildirmiş ve bazı durumlarda çocuklar "ayıklanmış" gibi görüldüğünü eklemiştir.
- 2004'teki İngiltere araştırmasına göre, engellilerin şiddet veya tecavüz kurbanı olma olasılıkları daha yüksek ve polis müdahalesi, yasal korunma veya önleyici bakım alabilmeleri daha az bir olasılık.
- Araştırmalar, engelli çocukların, yıllık olarak engelli olmayan akranlarından 1.7 kat daha fazla şiddete uğradıklarını göstermektedir.⁷⁶

ALİŞTİRMA 7.4: Özel Hayata, Kişisel Bütünlüğe, Hane ve Aile Hayatına Saygı Teşvik Etmek Üzere Bir Söz Vermek

93

İnsan haklarının hem hakları, hem de sorumlulukları içerdiğini vurgulayın.

- Özel hayata, kişisel bütünlüğe, hane ve aile hayatına saygı duyulması hakkıyla ilgili öğrenilenlerin ardından grubun somut bir önlem almayı düşünmeye hazır olup olmadığını sorun.
- Daha yapılacak çok fazla planlama ve bilgi toplama işi olmasına rağmen, bir değişim yaratmaya söz vermenin de çok önemli olduğunu belirtin.
- Her katılımcının, engellilerin tüm insan haklarından yararlanabilmelerini sağlamak için özel hayata, kişisel bütünlüğe, hane ve aile hayatına saygı duyulması hakkını teşvik etmek üzere, ne kadar küçük olursa olsun, bir sonraki ay içinde gerçekleştirmek istediği veya gerçekleştirebileceği bir eylemi belirleyip söylemesinden memnun olacağınızı açıklayın.

Engelli hakları savunuculuk girişimleri planlamak için, bakınız Bölüm 3, "Savunuculuk! Engelli Hakları İçin Eyleme Geçiş".

ÖZEL HAYATA; KİŞİSEL BÜTÜNLÜĞE; HANE VE AİLE HAYATINA SAYGI DUYULMASINA DAİR YARARLI KAYNAKLAR

- Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 5 No'lu Genel Yorumu: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d?Opendocument)
- İnsan Hakları Komitesi 16 No'lu Genel Yorumu: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/23378a8724595410c12563ed004aeecd?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/23378a8724595410c12563ed004aeecd?Opendocument)
- İnsan Hakları Komitesi 19 No'lu Genel Yorumu: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/6f97648603f69bcddc12563ed004c3881?Open document](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/6f97648603f69bcddc12563ed004c3881?Open document)

KISIM 8: SAĞLIK HAKKI

BM Engelli Hakları Sözleşmesi

Madde 25, Sağlık:

Taraf Devletler engellilerin engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramaksızın ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkını tanır. Taraf Devletler engellilerin sağlıkla ilgili olarak rehabilitasyon da dahil olmak üzere, cinsiyete duyarlı sağlık hizmetlerine erişimini mümkün kılmak için uygun tüm tedbirleri alır. Taraf Devletler özellikle;

- (a) Parasız veya karşılanabilir bir maliyetle sağlanan sağlık bakımı ve programlarının, engellilere diğer bireylerle aynı kapsam, kalite ve standartta sağlanmasını ve bu hizmetlerin cinsel ve üreme sağlığı ile halk sağlığı programlarını da içermesini sağlar;
- (b) Engellilerin özellikle engellilikleri nedeniyle gereksinim duyduğu sağlık hizmetlerini sağlar. Bu sağlık hizmetleri erken tanı ve mümkünse müdahaleyi, çocuklar ve yaşlılar dahil olmak üzere, engelliliğin azaltılmasını ya da artmasını önlemeyi hedefleyen hizmetleri kapsmalıdır;
- (c) Sağlık hizmetlerini kırsal alanlar dahil olmak üzere mümkün olduğu kadar kişilerin yaşadıkları yerlerin yakınına götürülmesini temin eder;
- (d) Sağlık profesyonellerinin engellilere sunduğu tıbbi bakımın diğer bireylere sundukları bakımla aynı kalitede olmasını ve bu bakımın hastaların bağımsız ve aydınlatılmış onaylarına dayanmasını sağlamak amacıyla diğer tedbirlerin yanı sıra eğitim vererek, kamu kurumları ile özel kurumlar tarafından sunulan sağlık bakımının etik standartlarını yayımlayarak engellilerin insan hakları, onuru, özerkliği ve ihtiyaçları hakkında bilinç yaratır;
- (e) Ulusal mevzuatın sağlık ve yaşam sigortasını düzenlediği hallerde engellilerin bu sigortalardan yararlanmaları bakımından ayrımcılık yapılmasını yasaklar ve sigortanın adil ve makul olmasını sağlar;
- (f) Engelliliğe dayalı olarak sağlık bakımı veya hizmetlerinin sunulmamasını veya yiyecek ve içecek verilmemesini önlemek üzere gerekli tedbirleri alır.

HEDEFLER

Bu kısımda yer alan genel bilgiler ve alıştırmalar katılımcıların aşağıdaki hedeflere yönelik çalışmalarını mümkün kılacaktır:

- “Ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma” hakkını anlamak
- Sağlık ve engellilik arasındaki ilişkiyi tanımlamak
- Engellilerin sağlık hizmeti kaynaklarına eşit erişimlerinin önemini anlamak ve diğerlerine açıklamak
- Sağlık hakkı ile diğer insan hakları arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak
- Engellilerin ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkının ne şekillerde teşvik edildiğini, engellendiğini veya yanlış anlaşıldığını saptamak
- Sağlık hakkı ile ilgili **BM Engelli Hakları Sözleşmesi**’nde (EHS) bulunan hükümleri anlamak

BAŞLANGIÇ: BİR İNSAN HAKKI OLARAK SAĞLIK ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Sağlık hakkı neleri kapsar? Sağlıklı olmak mı haktır? Sağlık hizmeti almak mı bir haktır? Yoksa başka bir şey mi? Her insan hakkının, bu hakka saygı duymayı, onu korumayı ve yerine getirmeyi sağlamak üzere, devletler ve toplum için ilgili bir sorumluluğu da beraberinde getirdiğini biliyoruz. Ancak hiç kimse hastalıklara maruz kalmamayı garanti edemez! Sağlıksız davranışlara dair kişisel seçimler veya bir hastalığa karşı genetik eğilim gibi, insan sağlığıyla ilgili pek çok etken hükümetlerin kontrolünün ötesindedir.

Ancak, toplumlar ve hükümetler, sıhhi temizlik, temiz suyun mevcudiyeti ve çevre kirliliği düzeyleri gibi, insan sağlığını etkileyen ortamlardaki fiziksel koşullar dahil olmak üzere, sağlıkla ilgili temel teşkil edecek birçok belirleyici faktör üzerinde büyük kontrole sahiptirler. Bunun yanı sıra, toplumların insan sağlığını teşvik eden ve koruyan yasaları, politikaları ve programları vardır. Her ülke, sağlık hizmetleri ile sağlıkla ilgili riskler, hastalıklardan korunma ve sağlıklı yaşam hakkında bilgi vermek üzere tasarlanmış halk sağlığı programları sağlayan bir sağlık sistemine sahiptir. Hükümetler, halk sağlığında kaliteden ve eşitlikten sorumludur. Dahası, herkes için sağlık, eğitime erişim, çalışma ve yeterli yaşam standardı gibi diğer insan haklarından doğrudan etkilenmektedir. Yoksul veya eğitimsiz kimselerin, ekonomik güvenceye ve iyi yaşam koşullarına sahip olanlara göre, sağlık sorunları yaşama olasılığı çok daha yüksektir. Bu örnekler, sağlık hakkı ile diğer hakların nasıl **bölünmez**, birbirleriyle **bağlantılı** ve karşılıklı **bağımlı** olduklarını gösterir.

İnsan sağlığını etkileyen yoksulluk, eğitim eksikliği, kötü yaşam koşulları ve diğer insan hakları meseleleri, engellileri aşırı derecede etkiler. Örneğin, pek çok ülkede, halk için temiz su bulunur, ancak engelliler için erişilebilir değildir. Benzer şekilde, erişilemez binalar, sağlık hizmeti ortamında iletişim kolaylıklarının bulunmaması ve hatta engellilik yüzünden tedavi edilmeme gibi etkenler nedeniyle, sağlık hizmetleri engelliler için çoğunlukla diğerleriyle eşit koşullarda erişilebilir veya mevcut değildir.

Hükümetlerin ve toplumların, insanların herhangi bir hastalığa yakalanmamalarını güvence altına alma sorumluluğunu üstlenmesi beklenilmez; ancak sosyal, ekonomik, yasal ve fiziksel ortamlardaki sağlığı etkileyen etkenleri ele almaktan sorumludurlar. Bu nedenle, bir insan hakkı meselesi olarak sağlık, “ulaşılabilir en yüksek sağlık standardı” açısından düşünülür. Diğer bir deyişle, insanlar, sağlıklı yaşamı teşvik edecek ve buna olanak sağlayacak koşulları ve kaynakları edinme hakkına sahiptir.

SAĞLIĞI TANIMLAMAK

Sağlık hakkının ne anlama geldiğini anlamanın yanı sıra, “sağlığın” da ne anlama geldiğini anlamak önemlidir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), sağlığı şu ifadelerle tanımlamaktadır:

Sağlık, yalnızca hastalığın veya kusurun olmaması hali değil, aynı zamanda fiziksel, ruhsal ve sosyal yönlerden bir iyilik halidir.⁷⁷

DSÖ aynı zamanda aşağıdaki ifadeyle de sağlık hakkının tanımını ve önemini beyan eder:

Ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanmak, ırk, politik inanç, ekonomik veya sosyal koşullar açısından ayırım yapılmaksızın her insanın temel haklarından biridir.

Hükümetler halklarının sağlığına karşı, yalnızca yeterli sağlık önlemlerinin ve sosyal önlemlerin teminiyle gerçekleştirebileceği bir sorumluluğa sahiptir.⁷⁸

77 Dünya Sağlık Örgütü Anayasası, Giriş. <http://www.who.int/governance/eb/constitution/en/index.html>

78 Dünya Sağlık Örgütü Anayasası, Giriş. <http://www.who.int/governance/eb/constitution/en/index.html>

O halde, *İnsan Hakları. EVET!*, “sağlığa dair insan hakkı”na değindiğinde, “ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından” bahsetmektedir.

ALİŞTİRMA 8.1: Sağlık Hakkını Anlamak

Hedef:	“Ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma” hakkı ile ilişkili hakları ve sorumlulukları anlamak
Süre:	30 dakika
Materyaller:	Kâğıt- kalem veya karatahta ile tebeşir

1. Giriş/ Beyin fırtınası:

İnsan sağlığını sağlamanın hem hakları, hem de sorumlulukları içerdiğini vurgulayın. Katılımcıları küçük gruplara ayırın ve her gruptan aşağıdaki listeden bir sağlık konusu seçmesini isteyin. Her grubun şunları yapması gerektiğini açıklayın:

- Hangi insan haklarının bu sağlık meselesiyle ilgili olduklarını listeleyin.
- Bu sağlık meselesi ile ilgili hükümetin sorumluluklarının neler olduğunu belirleyin.
- Bireylerin kendileri için neler yapmaları gerektiğini belirleyin.

Aşağıdaki gibi bir tablo kullanarak, tartışmanın nasıl yapılandırılacağını ve kaydedileceğini gösterin.

2. Rapor:

Her grubun sözcüsünden grubun bulgularını sunmasını isteyin.

3. Tartışma:

- Bir hükümet, bu insan hakkını hayata geçirme sorumluluğunu yerine getirmek için hangi önlemleri almalıdır? Sizin hükümetiniz bu hakkı hayata geçirmeyi başarabiliyor mu?
- Bireyler bu insan hakkını hayata geçirme sorumluluklarını yerine getirmek için neler yapmalıdır? Sizce insanların çoğunluğu sorumluluklarını anlıyor mu?
- Hükümetler engellilerin bu insan hakkından yararlanmalarını güvence altına almak için hangi özel önlemleri almalıdır?

Tartışma için sağlık konuları:

- Obezite
- Solunum Yolları Sağlığı
- HIV/AIDS
- Temizlik Koşulları ve Hijyen
- Aşılama
- Toplumunuzdaki diğer sorunlar

Örnek: Güvenli İçme Suyu

Hakkın Tanımı: İnsanlar, pislikten ve kendilerini hasta edebilecek kimyasallardan arınmış su içme hakkına sahiptir. Herkesin eşit koşullarda temiz suya erişimi olmalıdır.

Sağlık Meselesi: Güvenli İçme Suyu

İnsan Hakkı: İnsanlar, pislikten ve kendilerini hasta edebilecek kimyasallardan arınmış su içme hakkına sahiptir. Herkesin eşit koşullarda temiz suya erişimi olmalıdır.

Hükümetin Sorumlulukları	Bireylerin Sorumlulukları
<ul style="list-style-type: none"> Halkın su kaynaklarının güvenli olduğundan emin olmak Temiz suyun herkes için eşit şekilde mevcut bulunmasını güvence altına almak Güvenli olmayan sulardan kaçınmanın önemi ve etkilerine nasıl karşı konulacağı hakkında bilgi sağlamak Acil durumlarda temiz su temin etmek	<ul style="list-style-type: none"> İçme suyunu kirletecek faaliyetlerden kaçınmak Suyun güvenli olmama ihtimalinin bulunduğu durumlarda önerilen önlemleri almak (örneğin kullanmadan önce suyu kaynatmak, güvenli su elde etmek için başka bir kaynağa gitmek) Halkın yararlandığı bir kaynaktan gelen kirli suyun sonucu ortaya çıktığına inanılan hastalıkları bildirmek Su kirliliğine yol açan nedenleri bildirmek

Engellilik ve Sağlık

Okuryazarlık veya yoksulluk seviyesi gibi insan sağlığını kötü şekilde etkileyebilecek pek çok sorun olduğu genel olarak kabul edilirken, engelliliğin kendisi geleneksel olarak bir sağlık sorunuymuş gibi görülmektedir. Gerçekte, engelliler hastalıkları ve rahatsızlıkları diğerleriyle aynı şekilde yaşarlar. Herkes gibi çok sağlıklı veya sağlıksız olabilirler. Bazı engelliler grip gibi bulaşıcı hastalıklara daha açık olabilirler ve bazı engellilik hallerinin “ikincil durum” diye bilinen sağlık sorunları yaratma potansiyeline sahip oldukları kesinlikle doğrudur. İkincil durumların yaygın örnekleri, hareket bozukluğuna sahip kişilerde görülen yatak yaraları ve solunum sıkıntılarını kapsar. Bazı sağlık sorunlarının kalıcı engellilik ve/veya geçici engellilik durumlarına neden olabileceği de ayrıca doğrudur. Diğer bir deyişle, bir engellilik hali, bir sağlık sorununun hem sebebi, hem de sonucu olabilir veya tamamen sağlıklı bir kimsede de bulunabilir.⁷⁹

Ne yazık ki, engellilerin genel sağlığı, genel nüfusa göre daha bozuktur. Bu gerçek, engelliliğin kendisinin bir sağlık sorunu olduğuna dair yanlış inanca katkıda bulunur. Engellilerde sağlıksızlığın nedenleri çok çeşitli etkenleri kapsar. Bunların çoğu, herhangi bir kimsenin sağlıklı bir yaşam sürebilmesi için gereken koşullara ve kaynaklara erişimden yoksunluğun sonuçlarıdır. Örneğin, iş ve eğitim alanlarında ayrımcılığın sonucunda engellilerin yoksulluk düzeyleri diğerlerine göre daha yüksektir. Sağlık hizmetleri ve sağlıkla ilgili önemli bilgiler çoğunlukla engelliler için erişilmezdir. Bu gibi etkenlerin engelliler üzerinde, sahip oldukları engellerin tıbbi durumundan çok daha büyük etkisi vardır.

Engellilik bir sağlık sorunu olarak sınıflandırıldığında, insanlar engelliliği bir hastalıkla aynı şeymiş gibi düşünmektedir. Bu nedenle, hükümetlerin ve toplumun engelliliği sosyal gündemin veya insan hakları gündeminin bir parçası olarak ele almaktan sorumlu tutulması gerekirken, bunun yerine tıp camiası engelliği “iyileştirmekten” veya “tedavi etmekten” sorumlu görülür. Engelliliğe bu “tıbbi yaklaşım modeli”, sağlık uzmanı tarafından engelliliğin önlenmesine, tedavi edilmesine ve semptomlarının yönetilmesine odaklanır. Ne yazık ki, bu yaklaşım, aslında engellilerin sağlıklarının bozuk olmasının en büyük nedenleri olan ayrımcılık, erişim eksikliği ve diğer sosyal ve politik meselelerle ilgili temel sorunları ortadan kaldırmak için hiçbir şey yapmaz.

Sağlık ve Habilidadasyon/Rehabilitasyon

Engelliliğin sağlık sorunlarıyla karıştırılmasıyla ve bunun tıbbi yaklaşım modeli tarafından pekiştirilmesiyle ilgili olarak, **habilitasyon** ve **rehabilitasyon** kavramları da tıbbi konular olarak görülür ve bu nedenle sağlık kapsamında ele alınır. Ancak, **BM Standart Kuralları** habilitasyon ve rehabilitasyonu “engellilerin fiziksel, duyuşal ve /veya sosyal işlevler açısından en yüksek seviyeye ulaşmalarını ve bu seviyeyi korumalarını mümkün kılmayı amaçlayan ve bu nedenle yaşamlarını daha yüksek bağımsızlık seviyelerine doğru değiştirecek donanım sağlayan bir süreç” olarak tanımlamıştır.² Bu yüzden, habilitasyon ve rehabilitasyon, engellileri yalnızca fiziksel ve ruhsal sağlık edinmeye değil, aynı zamanda bağımsızlıklarını ve topluma katılımlarını en üst düzeye çıkarmaya muktedir kılmak için gereken fiziksel, mesleki, eğitim ve öğretime ilişkin ve diğer bir dizi önlemi içerir. Bu sebepten ötürü, sağlık hakkı ve habilitasyon/rehabilitasyon hakkı hem Engelli Hakları Sözleşmesi’nde, hem de *İnsan Hakları. Evet!’te* ayrı ayrı ele alınmıştır. Elbette, istisna olarak, sağlığa ilişkin rehabilitasyon sağlık hakkının bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bu, örneğin bir yaralanma, hastalık veya engellilik durumundan etkilenmiş kasları güçlendirmek üzere yapılan fizik tedaviyi içerir.

Tıbbi Modele Karşı Sosyal Model ve İnsan Hakları Modeli

Engelli camiası, engelliliği bir hastalık, rahatsızlık veya diğer bir tıbbi sorun olarak DEğİL, çeşitli engellilik türlerine sahip kişiler tarafından fiziksel ve sosyal ortamın doğası gereği yaşanan kısıtlılıklar olarak kabul eden sosyal model ve insan hakları modelinde yeniden tanımlamak için çok çaba sarfetmiştir.

Engelliliğe Tıbbi Yaklaşım Modeli:

İnsan haklarını ve engelliliği etkileyen belki de en ciddi ve yaygın yanlış inanç, engelliliğin çözülmesi gereken bir tıbbi sorun veya “tedavi edilmesi” gereken bir hastalık olduğu fikridir. Bu görüş, engellinin bir anlamda “bozuk” veya “hasta” olduğu ve tamir veya iyileştirmeye ihtiyacı olduğu anlamına gelir. Bireyler, toplumlar ve hükümetler, engelliliği bir sorun ve tıbbi müdahaleleri bir çözüm olarak tanımlayarak, sosyal ve fiziksel ortamlarda var olan insan hakları engellerini ele alma sorumluluğundan kaçınırlar. Bunun yerine, engellinin “sorunu”nu ele alması için mesuliyeti sağlık uzmanına yüklerler.

Engelliliğe Sosyal Yaklaşım Modeli:

Bu model, sosyal ve fiziksel ortam tarafından yaratılan, engellilerin insan haklarını kullanma yeteneklerini kısıtlayan engelleri ortadan kaldırmaya odaklanır. Bu, örneğin, olumlu tutumları ve algıları teşvik etmeyi, yapılandırılmış ortamda düzenlemeler yapmayı, erişilebilir biçimlerde bilgi sağlamayı, engellilerle uygun şekillerde etkileşimde bulunmayı ve yasalarla politikaların tam katılımı ve ayrımcılık yapılmamasını desteklediğinden emin olmayı kapsar.

Engelliliğe İnsan Hakları Yaklaşım Modeli:

Engellileri hak sahipleri olarak ve tüm insanlarla eşit koşullarda insan hakları hukukuna tabi kişiler olarak **tanımlar**.

Bir kimsenin engellilik durumunu, ırk veya cinsiyetle aynı temelde, doğal insan çeşitliliğinin bir unsuru olarak **kabul eder**, buna saygı gösterir ve insan haklarından yararlanılmasının önündeki engelliliğe bağlı önyargıları, tutumları ve diğer engelleri ele alır.

Siyasal, yasal, sosyal ve fiziksel ortamların, insan haklarını ve engellilerin tam anlamıyla dahil olmaları ile katılımlarını desteklediğinden emin olma sorumluluğunu topluma ve hükümetlere **yükler**.

Bu konuda daha fazla bilgi için bakınız “Engelliliğe Dair Tutumlar ve Algılar,” Bölüm I, “Engellilerin İnsan Haklarını Anlamak,”

ALIŞTIRMA 8.2: Engelliler İçin Sağlık Hakkının Önündeki Engeller

Hedef:	Engellilerin sağlık haklarını talep etmekte karşılaştıkları sosyal, yasal ve fiilî zorlukları tanımlamak
Süre:	45 dakika
Materyaller:	EHS Madde 25'in kopyaları

1. Beyin Fırtınası:

Katılımcılardan engellileri sağlık haklarını talep etmekten alıkoyan engellerden örnekler vermelerini isteyin. Bunları listeleyin.

2. Tartışma:

Katılımcıları üç gruba ayırın ve her gruba genel bir engellilik türü verin.

- Fiziksel engellilik (duyusal engeller dahil)
- Zihinsel engellilik (bilişsel)
- Psiko-sosyal engellilik

Her gruptan, ilgili kesim tarafından karşılaşılan engelleri listelemesini ve bu engellerin neden var olduklarını açıklamaya çalışmalarını isteyin. Belirli engellilik hallerine sahip kişilerin daha yüksek seviyelerde ayrımcılıkla karşılaşmış ve karşılaşmadığını ve durumun neden böyle olduğunu sorun.

3. Rapor/Tartışma:

Her gruba hazırlamış oldukları engel listesini okutun. Bunları listeleyin ve tartışın:

- Belirli engellilik hallerine sahip kişiler daha fazla ayrımcılıkla mı karşılaşılıyor? Neden?
- Belirlenen engeller Madde 25'te nasıl ele alınmıştır?
- EHS, bu engelleri ortadan kaldırmaları için Devletler'in hangi önlemleri almalarını gerektiriyor?
- Engelliler bu değişimlerin hayata geçirilmesi için hükümetlere nasıl yardımcı olabilir?
- Bu değişimler engellilerin sağlıklarının düzeltilmesine nasıl katkı sağlar?

İNSAN HAKLARI HUKUKU SAĞLIK HAKKI KONUSUNDA NE SÖYLÜYOR?

Sağlık hakkı ilk kez, dolaylı da olsa **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi** (İHEB) Madde 25.1'de kabul edilmiştir:

Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşama standartlarına hakkı vardır; bu hak beslenme, giyim, konut, tıbbi bakım ile gerekli toplumsal hizmetleri ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminden dışındaki koşullardan kaynaklanan başka geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik hakkını da kapsar.⁸⁰

İHEB, yeterli yaşam standardına ilişkin insan haklarına odaklanır, ancak bu hakların nihai amacının bireyin "sağlığını ve iyi yaşamasını" sağlamak olduğunu açıkça beyan eder. Bu nedenle, sağlık hakkı, barınma, sosyal güvenlik ve tabii ki sağlık hizmetinin kendisi gibi diğer insan haklarıyla **bölünmez, bağlantılı** ve karşılıklı **bağımlıdır**.

Sağlık hakkı kavramı, 1966'da, **Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi** (ESKHS) Madde 12'de daha doğrudan ve açık olarak tanımlanmıştır:

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin, ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkını kabul ederler.⁸¹

Bu ifade, insan hakları bağlamında sağlık hakkının temel ifadesi olarak kalmıştır. Ancak, konunun karmaşıklığını göz önüne alarak, ESKHS'nin uygulanmasını denetleyen **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel**

80 Bakınız <http://www.un.org/Overview/rights.html>

81 Bakınız http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ceschr.htm

Haklar Komitesi, ESKHS tarafından garanti edilen ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardı hakkına ilişkin özgürlükleri, yetkilendirmeleri ve daimî yükümlülükleri daha açık bir şekilde ifade etmek üzere **14 No’lu Genel Yorumu** yayınlamıştır.

Sağlık hakkı, sağlıklı olma hakkı şeklinde anlaşılmalıdır. Sağlık hakkı, hem hakları, hem de özgürlükleri içermektedir. Özgürlükler, bir kimsenin, cinsellik ve üreme özgürlükleri de dahil olmak üzere, kendi sağlığı ve vücudunun kontrolünü elinde bulundurması, işkence ile rıza olmadan tıbbi müdahaleler ve deneyler gibi müdahalelere maruz kalmamasını içermektedir. Buna karşılık, haklar ise, insanların ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardından eşit şekilde faydalanmasına olanak tanıyan bir sağlık koruma sistemine sahip olma hakkını içermektedir.⁸²

14 No’lu Genel Yorum, sağlık hakkı için gerekli, bir dizi “birbirleriyle ilişkili unsur”u tartışarak devam eder:

Mevcudiyet

- Erişilebilirlik: Birbiriyle örtüşen dört boyuttan oluşur: Ayrımcılık yapılmaması, fiziksel erişilebilirlik, ekonomik erişilebilirlik, bilgiye erişim
- Kabul Edilebilirlik
- Kalite

Sağlık konusu dahil, engelliliği Sözleşme bağlamında ele almak üzere, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından** 5 No’lu Genel Yorum geliştirilmiştir. ⁸³ ESKHK Genel Yorum 5 ve 14 beraberce, engellilerin yalnızca erişilebilir sağlık hizmetleri alma haklarına değil, sağlık hakkının tüm yönlerine ilişkin eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması haklarına da sahip olduklarını netleştirmektedir. Bu, mevcut sağlık hizmetlerine eşit koşullarda erişim ile kaynaklar, koşullar ve ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardı için temel teşkil eden etkenler açısından eşitliği kapsar.

100

1993 BM Engelliler için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar’ın “Tıbbi Bakım” başlıklı 2 No’lu Kuralı, engelliliğin önlenmesi için erken müdahaleyi ele alır. Daha da önemlisi, sağlık hizmetlerine erişim ve bu hizmetlerin verilmesiyle ilgili çok önemli birtakım ilkeleri içerir:

- Aynı sistemin içinde, diğerleriyle aynı seviyede tıbbi bakım sağlanması
- Sağlık personelinin engellilere hizmet verme konusunda eğitime ve donatma
- İşlevsellik seviyesini korumak veya yükseltmek için gereken ilgili tedavi yöntemlerine, teknolojilerine ve ilaçlara erişim⁸⁴

EHS Madde 25, genel eşitlik, ayrımcılık yapılmaması ve erişim meseleleri ile ilgili önceki standartları pekiştirir ve özellikle aşağıdakiler olmak üzere, Devletler’in belirli alanlardaki yükümlülükleri üzerinden gelişir:

- Cinsel ve üreme sağlığı hizmetleri alma hakkı
- Nüfusa dayalı halk sağlığı programlarına erişim
- Hizmetlerin, kişilerin yaşadıkları yerlerin mümkün olduğu kadar yakınında sağlanması
- Başka bir engelliliğe sebebiyet vermemek de dahil olmak üzere engel türüne özel bakım hizmetleri verilmesi
- Bağımsız ve bilgilendirilmiş rızaya dayalı olarak, sağlık hizmeti kararlarında özerklik ve bağımsızlık
- Sağlık sigortası ve yaşam sigortasına erişimde ayrımcılık yapılmaması
- Yiyecek ve içecek verilmemesi dahil olmak üzere engelliliğe dayalı olarak bakımdan yoksun bırakmayı önleme

SAĞLIK HİZMETİNİN ERİŞİLEBİLİRLİĞİ

EHS Madde 25 sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini özel olarak ele almaz, çünkü sağlık hizmetlerinin tüm yönlerden erişilebilir olduğunu güvence altına alma yükümlülüğü EHS Madde 9 “Erişilebilirlik”te

82 Bakınız <http://www.umn.edu/humanrts/gencomm/escgencomm14.htm>

83 Bakınız <http://www.umn.edu/humanrts/gencomm/escgencomm5.htm>

84 Bakınız <http://www.ohchr.org/english/law/opportunities.htm>

tamamen işlenmiştir. (Erişilebilirlikle ilgili daha fazla bilgi için bakınız Bölüm 2, Kısım 2 “Erişilebilirlik”). EHS Madde 9, tüm sözleşme için geçerli olduğu anlamına gelen bir *genel başvuru maddesidir*. Madde 9, erişim genel konusunu ele alır ve **Taraf Devletler’in**:

...engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dahil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına, hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için uygun tedbirleri....

almalarını gerektirir. Bu, açık bir şekilde sağlık hizmetlerini içerir ve aslında “sağlık tesisleri” özel olarak belirtilmiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 14 No’lu Genel Yorumu, sağlık hakkı için gerekli, “birbirleriyle ilişkili dört unsur”u tanımlar. Bunlardan ikisi fiziksel erişilebilirlik ve bilgi erişilebilirliğidir:

Fiziksel erişilebilirlik: Sağlık tesisleri, mal ve hizmetleri, etnik azınlıklar ve yerel halklar, kadınlar, çocuklar, ergenler, yaşlılar, engelliler ve HIV/AIDS’Lİ kimseler gibi özellikle savunmasız ve toplum dışına itilmiş gruplar olmak üzere, nüfusun her kesimi için güvenli fiziksel erişime açık olmalıdır. Erişilebilirlik, aynı zamanda, sağlık hizmetlerinin ve güvenli içme suyu, yeterli sıhhi tesisat gibi sağlığa temel teşkil eden etkenlerin, kırsal alanlar dahil olmak üzere, fiziksel erişime açık olması anlamına gelir.

Bilginin erişilebilirliği: Sağlıkla ilgili konularda, bilgi ve fikir isteme, alma ve verme haklarını içerir. Ancak, bilgiye erişilebilirlik, mahremiyetin söz konusu olduğu kişisel sağlık verilerine sahip olma hakkını ihlal etmemelidir.

ALİŞTIRMA 8.3: Erişilebilir Sağlık Hizmetleri Tasarlamak

101

Hedef:	Sağlık hizmetlerinin önüne çıkan fiilî engelleri ortadan kaldırmak için gereken kaynakları ve çözümleri tanımlamak
Süre:	45 dakika
Materyaller:	Dağıtılmak üzere senaryolar

1. Giriş:

Sağlık bakım hizmetleri genel nüfus için mevcut olsa bile, engellilerin çoğu zaman bunlara erişmekte engellerle karşılaştıklarını gözlemleyin. Katılımcıları üç gruba ayırın ve her gruba bir engelinin sağlık hizmeti talep ettiği senaryolardan birini verin. Şu talimatları bildirin:

- Senaryoyu okuyun ve şunları tartışın:
  - Sağlık hizmeti verilen ortamda hastanın karşılaşılabileceği erişilebilirliğe ilişkin potansiyel engeller nelerdir? Her bir karakter sağlık sistemine (örneğin acil bölümü, doktor odası, muayene odası) girdiğinde neler olabilir?
  - Hangi etkenler her bir kişinin mümkün olan en iyi hizmeti almasına engel teşkil edebilir?
  - Engelliler için kolaylık sağlamak üzere hangi çözümler gerekir? Bu çözümler hangi kaynakları gerektirir?
  - En iyi hizmeti sağladıklarından emin olmak için sağlık uzmanlarına hangi eğitimlerin verilmesi gerekir? (örneğin erişilebilirlik eğitimi, engelli haklarına ilişkin eğitim)
- Tartışmanıza dayanarak, en iyi ve en kötü sonuçları gösteren iki kısa rol oyunu planlayın.

2. Tartışma/Plan:

Katılımcılara rol oyunlarını planlamaları için yeterli süreyi verin.

3. Sunum:

Her gruptan rol oyununu sunmasını isteyin. Sonra her birine yorumlarını sorun:

- En kötü durum senaryosu için olası diğer sonuçlar var mıdır?
- En iyi durum senaryolarına eklenecek öneriler var mı?

4. Tartışma:

- Bu rol oyunları gerçekçi mi?
- Engellilerini sağlık sistemine girdiklerinde mümkün olan en iyi hizmeti almalarını sağlamak için neler yapılabilir?
- Engellilere en iyi hizmeti verebileceklerinden emin olmaları için doktorların ve sağlık uzmanlarının ne tür eğitime ihtiyaçları vardır?

Erişilebilirlik: Evrensel Bir Sorun

Sağlık hizmetlerinin erişilmezliği, hem fiziksel erişilebilirlik, hem de erişilebilir iletişim ve engellilik meseleleri üzerine eğitim almış sağlık personeli gibi diğer fiilî konular açısından, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için bir sorun teşkil eder. Engelliliğe ilişkin yasalarının erişilebilir hizmetler sağladığı durumlarda bile, engelliler çoğu zaman bu hakları için mücadele etmek zorunda kaldıklarını görmektedirler. ABD merkezli bir savunucu grubu olan Engelli Hakları Savunucuları, hazırladıkları *Sağlık Erişim Projesi* kapsamında, Kaliforniya'daki engellilere bir anket düzenlemiştir. Aşağıdaki sonuçlar bulguların bazılarını ortaya koymaktadır:

- **Hareket engellilerin %17'si** doktorlarının ofislerinin ana kapısından girişte zorluk çektiklerini bildirmiştir.
- **Hareket engellilerin %33'ü** muayene odalarına erişmekte engellerle karşılaşmıştır.
- **Tekerlekli sandalye kullananların %69'u** muayene sedyesini kullanmakta zorlandıklarını bildirmiştir.
- **Tekerlekli sandalye kullananların %45'i** mamografi cihazı gibi röntgen cihazlarını kullanmakta zorlandıklarını bildirmiştir.
- **İşitme engellilerin %26'sı** sağlık hizmeti alırken tercüman edinmekte zorluk yaşadıklarını bildirmiştir.
- **Görme engelli veya kısmi görme engelli kişilerin %95'i** tıbbi geçmiş kaydını alternatif biçimlerde alamadığını bildirmiştir.
- **Öğrenme engellilerin %59'u** ve bilişsel engellilerin %64'ü, hizmet vermekte olan sağlık personelinin doğrudan hastayla değil, odadaki diğer bir kişiyle iletişim kurduğunu bildirmiştir.
- **Bilişsel engellilerin %79'u**, hizmet vermekte olan sağlık personeline etkin iletişimi sağlamakta şart olduğu üzere, semptomlarını iletmek ve ona sorular sormak için kendisine çok az süre verildiğini bildirmiştir.⁸⁵

Oturum Yöneticisi İçin Not: Bu senaryoları katılımcılarınızın ihtiyaçlarına ve durumlarına göre uyarlayın (örneğin, başka ortamlar, başka engellilik durumları, cinsiyet ve üreme ile ilgili olanlar dahil başka hastalıklar, başka engeller).

Senaryo 1:

José, belden aşağısı felçli bir tekerlekli sandalye kullanıcısıdır. Yüzeyi çok engebeli bir kaldırımda yürürken tekerlekli sandalyesi devrilmiştir. Bir bacağında kırık ve alnında bir kesik vardır.

Senaryo 2:

Alika işitme engellidir. Mide ağrısı ve ateş şikâyetleriyle tek başına doktora gitmiştir. Okuryazardır ve yazıyla iletişim kurabilmektedir.

Senaryo 3:

Karen zihinsel engellidir. 28 yaşındadır ve ailesiyle yaşamaktadır. Bağımsız bir sosyal hayatı, bir erkek arkadaşı ve markette bir işi vardır. Karen'in annesi doktora giderken ona eşlik etmiştir. Karen sigara içmeye başladığından beri, geçen yıl içinde birçok ciddi solunum yolları enfeksiyonuna yakalanmıştır.

İsteğe bağlı Alıştırma: Erişilebilir bir muayene odası tasarlayın. Odanın neye benzeyeceğini çizin veya sadece her türlü engelli için erişilebilir olması için odada bulunması gereken özellikleri listeleyin.

SAĞLIK HİZMETİNDE EŞİTLİK VE AYRIMCILIK YAPILMAMASI

EHS Madde 25 “engellilerin engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramaksızın ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkını” tanırlar ve Taraf Devletler tarafından

parasız veya karşılanabilir bir maliyetle sağlanan sağlık bakımı ve programlarının, engellilere diğer bireylerle aynı kapsam, kalite ve standartta sağlanmasını ve bu hizmetlerin cinsel ve üreme sağlığı ile halk sağlığı programlarını da içermesini

gerektirir. Bu, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 14 No'lu Genel Yorumu'nda aşağıdaki gibi tanımlanan, sağlık hakkı için gerekli “birbirleriyle ilişkili dört unsur”dan biri olan ayrımcılık yapılmamasını tasdik eder:

Ayrımcılık yapılmaması: Sağlık tesisleri, mal ve hizmetleri, yasaklanmış alanların hiçbirine dayalı ayrımcılık olmadan, herkesin erişimine ve özellikle de genel nüfusun en savunmasız veya dışına itilmiş kesimlerine hem hukuken hem fiilen açık olmalıdır.

103

Yine de, engelliler sağlık sistemlerinde ayrımcılığı sürekli yaşamaktadır.

Engelliliğe Dayalı Olarak Sağlık Hizmetlerinde Kısıtlama Yapılması

EHS, “engelliliğe dayalı olarak sağlık bakımı veya hizmetlerinin sunulmamasını veya yiyecek ve içecek verilmemesini” yasaklar. Utanç verici bir şekilde, engellilerin mutsuz, tatmin edici olmayan ve yaşamaya değmez hayatlar sürdürdükleri varsayımı, uzun vadeli bakım sağlamakla ilgili finansal kaygılar ve sağlık dışı diğer etkenler, engellilerin sağlıklarına veya hayatlarına bile mal olabilecek ayrımcı ve tehlikeli kararlara yol açabilir.

Ancak, sağlık hizmeti zor elde edilen bir kaynaktır. Neredeyse ülkelerin tümünde ilaç, hastane yatağı, doktor ve diğer sağlık hizmetlerine olan talep, bunları karşılayabilecek mevcut kaynaklardan daha fazladır. Her tedaviyi, testi veya hizmeti herkes isteyebileceği ve hatta gerektiği şekilde alamaz. Hükümetler ve toplumlar, sağlık kaynaklarını toplumun tüm fertleri arasında adil bir şekilde nasıl paylaşacaklarına dair zor kararlar almak zorundadır. Kolay yanıtları olmamasına rağmen, insan hakları ilkeleri sağlık hizmetinde yalnızca engelliliğe dayalı ayrımcılığın insan haklarının bir ihlali olduğunu bildirir.

ALİŞTİRMA 8.4: Sağlık Konusunda Karar Almaya Dair Örnek Olay İncelemeleri

1. Tartışma:

Bu alıştırmaların engelliliğin sağlık konusundaki kararları ne şekillerde etkileyebileceğini incelediğini açıklayın. Katılımcıları üç gruba ayırın ve her gruba bir örnek olay incelemesi verin. Her örnek olayda, ne yapmaları gerektiği konusunda karar vermeleri gerektiğini açıklayın.

Örnek Olay İncelemesi 1: Aynı yaşlardaki iki çocuğun kalp nakline ihtiyaçları vardır. Biri Down Sendromlu, diğeri ise herhangi bir engellilik durumu olmayan bir çocuktur. Kalpleriyle ilgili hastalığın dışında, her iki çocukta da bilinen başka bir sağlık sorunu yoktur. Naklin başarı olasılığı her ikisi için de eşittir. Down Sendromlu çocuğun tahmini yaşam süresi Down Sendromlu olmayan birine göre genellikle yirmi yıl daha kısadır (her ikisi de yoksulluk, ihmal ve yaşam süresini kısaltan başka etkenlerden etkilenmediğinde).

Bu bilgiye dayanarak, çocukların hangisine kalp nakli yapılmalıdır?

Örnek Olay İncelemesi 2: HIV pozitif iki kadın pahalı bir retroviral ilaç almak üzere kısıtlı kaynağa sahip bir halk sağlığı kliniğine başvurmuştur. Kadınlardan biri kronik psiko-sosyal engellidir, diğerinin herhangi bir engellilik durumu yoktur. Klinik, yalnızca bir yeni müşteriyi destekleyebilmektedir.

Bu bilgiye dayanarak, ilaç hangi kadına verilmelidir?

Örnek Olay İncelemesi 3: Aynı halkın iki üyesi, mayına basarak birer bacaklarının dizlerinden aşağısını kaybederler. Biri on yedi yaşında bir okul çocuğu, diğeri ise kırk yaşında bir çiftçidir. Her ikisi de bir yapay bacağına sahip olmak ister, fakat yalnızca birinin proteze sahip olabileceği kadar kaynak mevcuttur. Yetişkin olan protez bacağına muhtemelen yıllar boyunca kullanabilecektir, fakat çocuk yetişkinliğe geçmeden önce daha büyüyecek ve protez defalarca küçük gelecektir. Çocuğun rehabilitasyonu bu nedenle adamınkinden çok daha pahalıya gelecektir.

Bu bilgiye dayanarak, protez bacak hangisine takılmalıdır?

2. Rapor/Tartışma:

104

Her grubun sözcüsünden kendi örnek olaylarını ve vardıkları kararı tanımlamasını isteyin. Her raporun ardından, diğ gruplardan sorular sormalarını ve yorumlar yapmalarını isteyin ve şöyle sorular yöneltin:

- Kararınızı nasıl verdiniz? Kararınızı hangi etkenler etkiledi?
- Bu engelliliğe dayalı ayrımcılık mıdır?
- Bu tür kararlar gerçek hayatta nasıl alınmalıdır?

3. Tartışma:

- Bu durumlarda geçerli insan hakları ilkeleri nelerdir?
- Bu kararları almaktan kimler sorumlu olmalıdır? Doktorlar? Hükümet? Ahlak komiteleri?
- Gerçekte, bu tür kararlar genellikle nasıl alınmaktadır?
- Engelliler, engelliliğe dayalı ayrımcılıktan nasıl korunabilirler?

Sağlığın teşvik edilmesi ve hastalıkların önlenmesi

Birçok halk sağlığı programı, sağlıklı yaşam tarzlarını teşvik etmeyi ve önlenemez hastalıklardan kaçınmayı amaçlayan, bilgi ve eğitime dayalı girişimlerdir. Bu programlar şu konular hakkında bilgiler içerebilir:

- Egzersiz yapmanın, düzgün beslenmenin ve kilo kontrolünün yararları
- Su kirliliği, toprağın kirletilmesi ve işyerindeki tehlikeler gibi doğal ve insan yapımı çevresel tehlikeler
- Sigara içmeye, uyuşturucu kullanımına, korunmasız cinsel aktiviteye ve yüksek risk taşıyan diğ davranışlara bağlı olan sağlık riskleri
- Bulaşıcı hastalıklardan sakınmak üzere, çocukların ve yetişkinlerin aşılınması, aile planlaması, HIV/AIDS ve cinsel yollardan bulaşan diğ hastalıklardan korunma önlemleri, el yıkama, grip olan kimselerle temastan kaçınma ve sıtmayı önlemek için sineklik kullanımı gibi önleyici tedbirler

Engelliler de herkes gibi sağlıklı seçimlerden faydalanır, hastalıklardan ve kazalardan muzdarip olur. Ancak, bulaşıcı hastalık vakaları ve diğer önlenebilir sorunlar engellilerde genellikle toplumun diğer kesimlerinde olduğundan daha sık görülür, çünkü halk sağlığı programları erişilebilir biçimlerde bilgi sağlamamakta ve engellileri hedef almak için bir çaba sarfetmemektedir. Halk sağlığı girişimlerinin tasarlanması ve uygulanmasına engellilerin ve onların temsilci örgütlerinin katılımı, engellilerin bu çok önemli programlardan yararlanabilmelerini sağlamak için şarttır.

EHS, cinsiyete duyarlı sağlık hizmetlerinin önemini ve cinsel sağlık, üreme sağlığı ve nüfusa dayalı halk sağlığı programlarına eşit erişim ihtiyacını özellikle kabul eder. EHS, tüm halk sağlığı programlarının engellileri diğerleriyle eşit seviyede kapsamaları gerektiğini açıkça ortaya koysa da, bu özel konular vurgulanmıştır. Çünkü bunlar, engellilerin genellikle aseksüel, unutulmuş ve önceliksiz olduklarının varsayıldıkları veya sağlık hizmeti sistemleri ile ulusal ve uluslararası sağlık gündemlerinde ayrımcılığa maruz kaldıkları alanlardır.

Engelliler ve HIV/AIDS'İ Önleme

Engelliler çoğu zaman HIV/AIDS kapma riski altında görülmezler. Yale Üniversitesi ve Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışma şunları bildirir:

Yaygın olarak, fiziksel, duyuşal (işitme, görme) veya zihinsel engelli bireylerin yüksek HIV enfeksiyonu riski altında olmadıkları varsayılır. Onların cinsel olarak aktif olmadıkları, uyuşturucu ve alkol kullanmalarının muhtemel olmadığı ve engelli olmayan akranlarına göre şiddet ve tecavüze uğrama risklerinin daha düşük olduğuna dair yanlış bir inanç vardır.⁸⁶

Ancak, engellilerin pek çok durumda daha yüksek risk altında olabileceklerine, hatta HIV/AIDS'İ önlemeyi hedef alan halk eğitim girişimlerinden dışlandıkları gerçeğiyle riskin daha da arttığına dair açık bulgular mevcuttur.

Engellilere karşı ayrımcılık kendisini çeşitli şekillerde gösterir. AIDS eğitim seminerleri genellikle tekerlekli sandalyeler için erişilebilir olmayan binalarda verilmektedir. Çoğu ne İngilizce, ne de Svahilice okuyazar olan işitme engelliler, hiç kimse onlarla nasıl iletişim kuracağını bilmediği için, AIDS test merkezlerinden geri çevrilmektedir. Çoğunlukla radyo ve televizyonlardan yapılan eğitim kampanyalarında, mesajı göremeyen veya duyamayanlara ulaşmak için hiçbir şey yapılmamaktadır.⁸⁷

Toplum Temelli Hizmetler

EHS, Taraf Devletler'in bir kimsenin engellilik durumunun sonucu olarak gereken belirli sağlık hizmetlerini sağlamalarını gerektirir ve engellilerin sağlık hizmetlerini "kırsal alanlar dahil olmak üzere mümkün olduğu kadar yaşadıkları yerlerin yakınında" alma hakkına sahip olduklarını vurgular. (Toplum içinde yaşama hakkı, Bölüm 2, Kısım 11'de "Toplum İçinde Bağımsız ve Onurlu Yaşama" başlığı altında ele alınmıştır.) Pek çok toplumda, yasal ve sosyal ayrımcılık bir kimseyi tecrit edilmiş akıl hastanelerinde yaşamaya zorlamasa bile, psikososyal engelliler ruhsal sağlık hizmetlerine yalnızca psikiyatri kurumlarında erişebildiklerini görebilirler.

Standart Kurallar, engellilerin "aynı sistem içinde diğerleriyle aynı seviyede sağlık hizmeti temin etme" hakkına sahip olduklarını tasdik eder. Bu nedenle, sağlık hizmeti almak için herkesin yaşadığı yerden

86 Nora Groce, N. "Risk Altında Bir Kesim: HIV/AIDS ve Engellilik: Gizli Sesleri Yakalamak." Yale/Dünya Bankası HIV/AIDS ve Engellilik Global Anket Bulguları. Washington, DC: Dünya Bankası, 2004. <http://sitesources.worldbank.org/disability/resources/health-and-ellness/HIVAIDS.pdf>

87 "Afrika'nın İşitme ve Görme Engellileri İçin, AIDS Bilinmeyen Bir Dil." New York Times, 28 Mart 2004.

çok uzaklara seyahat etmesinin gerektiği toplumlarda, engelliler de aynı dezavantajla karşılaşmayı beklemelidir. Ancak, bir kimsenin engellilik durumu örneğin ulaşım araçları erişilebilir olmadığı için, onu bu mesafeyi katetmekten alıkoyuyorsa, bu haksız dezavantaj ve sağlık hizmetlerine eşit koşullarda erişim hakkının ihlali anlamına gelir. Bu durumda, gerekli bakımı kişinin evinde veya civarda erişilebilir olan başka bir mekânda sağlamak üzere düzenleme yapılması veya uygun ulaşımı sağlamak için özel önlemler alınması gerekir.

ÖZERKLİK VE SAĞLIK KONUSUNDAKİ KARAR ALMA SÜREÇLERİNE KATILIM

Bilgilendirilmiş Rıza ve Hukuki Ehliyet

EHS Madde 12 “Yasa Önünde Eşit Tanınma”, hukuki ehliyeti ve desteklenmiş karar almanın sürekliliğini vurgulayarak, karar alma sürecine katılımı ele alır. Madde 25, bir kimsenin kendi sağlığıyla ilgili karar alma özgürlüğüne ilişkin Madde 12’deki ilkeleri pekiştirir ve Taraf Devletler’in sağlık uzmanlarının

...engellilere sunduğu tıbbi bakımın diğer bireylere sundukları bakımla aynı kalitede olmasını ve bu bakımın hastaların bağımsız ve bilgilendirilmiş rızalarına dayanmasını sağlamak amacıyla diğer tedbirlerin yanı sıra, eğitim vererek, kamu kurumları ile özel kurumlar tarafından sunulan sağlık bakımının etik standartlarını yayımlayarak engellilerin insan hakları, onuru, özerkliği ve ihtiyaçları hakkında bilinç yaratmalarını...

sağlamaları gerektiğini belirtir.

106 Sağlık kararları almaya ilişkin engellilerin bağımsızlıklarına, özerkliklerine ve onurlarına saygı gösterilmemesi, zorla kısırlaştırma, psiko-sosyal engellilerdeki belirli davranışları “tedavi etmekte” zalimce yöntemler kullanma, lobotomi gibi psikocerrahi, tedavi edici olan veya olmayan biyomedikal araştırma ve deneyler dahil, engellilerin karşılaştıkları bazı en korkunç insan hakları istismarlarına yol açmıştır. İşkence ve diğer biçimlerde şiddete maruz kalmama hakkı Bölüm 2, Kısım 6 “İşkence ve Diğer Biçimlerde İstismara Maruz Kalmama” altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Tıbbi müdahalelerin işkence ve diğer insanlık dışı muamelelere kadar varmadığı durumlarda bile, bunlar bilgilendirilmiş rıza ve hastanın aktif katılımıyla yapılmadıklarında insan hakları ve tıp etiği ihlaline girer. Engellilerin diğer herkesle aynı koşullarda, sağlık hizmetleriyle ilgili kendi kararlarını alma hakları vardır ve doktorların hastanın isteklerine saygı göstermelerine dair çok ciddi mesleki sorumlulukları vardır.

Engelliler de herkes gibi mevcut bulunan her tedavi ve hayatta kalma önlemini edinme hakkına sahiptir ve aynı zamanda, *kişisel seçimleri yönünde* bu tür bakımı edinmeme hakkına da sahiptir. Bu, yaşam hakkı ve kişisel bütünlük ile bir kimsenin kendi tıbbi tedavisi hakkında karar alma hakkı açısından bir eşitlik meselesidir. Bu ilkeler, insan hakları çerçevesinin ve M.Ö. 4. yüzyılda Hipokrat tarafından geliştirilip hem eski, hem de modern çağ tıp tarihi boyunca yeniden tasdik edilen tıp etiği ilkelerinin temel taşlarıdır.

Bir kimsenin şuuru yerinde değilken veya isteklerini ifade edemeyecek kadar hastalandığında, tedavi kararları doktorlara ve hastanın ailesine bırakılır. Ancak, eğer hasta önceden hayatta kalma tedavisini kabul etme veya etmeme isteğini ifade etmişse, insan hakları ve tıp etiği ilkeleri altında ve pek çok ulusal yasaya göre bu isteklere saygı gösterilmelidir. Herkesin, hayatı için çekilmez acı veya çekilmez sağlık sorunları konusunda kendisi için karar alma hakkı vardır. Yaşam sürenizi uzatmak yerine ölmenize izin verilmesini seçebileceğiniz koşulların düşüncesi zor ve can sıkıcı olabilir; fakat engelliler, yaşam kaliteleriyle ilgili algılara dayanarak diğer kişilerin kendileri adına kararlar aldığı durumlarda özellikle savunmasızdırlar. Hatta sevgi dolu aile üyeleri ile iyi niyetli doktorlar bile, aslında tedavi görmeyi isteyeceğiniz bir durumda, sizin durumun ümitsiz ve dayanılmaz olduğunu beyan edeceğinizi varsayabilirler.

İsteklerinizin bilinmesini ve onurlandırılmasını sağlamanın en iyi yolu, bunları, hakkınızda kritik tıbbi kararlar alınması gerektiğinde konuşamayacak halde olmanız durumunda, sizin için iletmesi amacıyla geliştireceğiniz bir belge olan “İleriye Yönelik Direktifler”de yazılı olarak ifade etmektir.

TEDAVİYİ KESME Bir Ölüm Kalım Politikası

2004 yılında, İngiltere’de 43 yaşında bir serebellar ataksi hastası olan Bay Oliver Leslie Burke’ün açtığı bir davada Yargıtay bir karar vermiştir. Bay Burke, İngiltere’deki tıbbi uygulamalar için bir gözetim organı olan Genel Tıp Konseyi tarafından 2002’de yayınlanan “Hayatı Uzatan Tedavilerden Alıkoyma ve Çekilme: İyi Uygulama ve Karar Alma” adlı kitapçıkta ortaya koyulan kılavuz ilkelere karşı çıkmıştır. Bir hastane, Genel Tıp Konseyi’nin belirlenmiş politikasına dayanarak, kendisinin gıda ve sıvı ihtiyaçlarını gidermeyi kesmek istediğinde, Engelli Hakları Komisyonu Bay Burke adına mahkemede devreye girmiştir. Kraliyet mahkemesine karşı Genel Tıp Konseyi’nin bu davasında, mahkeme, hayatı devam ettiren bu tedaviyi alması yönünde Bay Burke lehine karar vermiştir. Davada şahitlik yapan bir engelli hakları aktivisti olan Jane Campbell, Kraliyet Tıp Derneği tarafından düzenlenen “Tedavinin Kesilmesi” adlı bir sempozyumda konu hakkındaki kişisel görüşünü sunmuştur:

Mahkeme kararını ilk duyduğumda, iki nedenden ötürü bir sevinç dalgalanması hissettim. Öncelikle, kendi geleceğimin güvenliği için, ikinci olarak da, Mahkeme belki de ilk kez, ciddi bir hastalığa veya engellilik haline sahip bir hasta için neyin “en yüksek yararına” olacağını doktorlara sorulmaması veya bu konuda onların bir yargıda bulunmalarının beklenilmemesi gerektiğini anladığı için.

Ben doğduğumda, doktorlar anneme beni eve götürüp, tadını çıkarmalarını, çünkü bir yıl içinde öleceğimi söylemişler. Ciddi bozukluklarda ve tıbbi teşhislerde çok sık olduğu gibi, bunun bir kesinliği yoktu; bu müspet bilim değildir. Neyse ki, yanılmışlardı. Alt solunum yolu enfeksiyonları ve hayatı tehdit eden diğer hastalıklarla geçen çocukluğu atlatmamı sağlayan pek çok doktora ve hastane personeline teşekkür etmek için iyi bir nedenim var. 40 yıl sonra hâlâ, aynı bozukluğa (spinal kas atrofisi) sahip on sekiz aylık bir bebeği tedavi eden doktorlar, bir alt solunum enfeksiyonu sırasında ona yardımcı olacak oksijeni sağlamamaya karar verdiler. Ailesi bu kararı kabul etmedi ve mahkemeye taşıdı. Orada “Bebek C.” diye biliniyordu. Doktorları “engellilik halinin kaliteli bir hayat süremeyeceği kadar korkunç” olduğunu savundular. Ayrıca, “hayatının geri kalanında tam bedensel bakıma” ihtiyaç duyacaktı ve bu da “devlet kaynakları ve aile desteği açısından bir yük” olacaktı. Mahkeme, bu teşhisle hiç kimsenin 2 yaşından daha uzun yaşayamayacağını ve yaşasa bile hayatının cehenneme dönüşeceğini kesin olarak belirten çeşitli doktorlardan görüş aldıktan sonra hastane lehine karar verdi.

Ben dahil, SKA hastalığına sahip yetişkinler çok farklı bir öykü anlatabilirdik, fakat davadan ancak çocuğun ölümünden sonra haberimiz oldu.⁸⁸

İleriye Yönelik Direktifler’in yasal bir belge olarak kabul edilmesi hususunda, farklı ülkelerin, örneğin yazdığınızda zihinsel olarak yeterli durumda olduğunuza tanıklık edecek bir şahidinizin olması gibi, farklı şartları olabilir. İleriye Yönelik Direktifler için ayrıca birçok biçim ve üslup da mevcuttur. Ülkenizde bu şartların neler olduğunu öğrenmeye çalışmalısınız. Ancak, emin olmasanız bile, temel dileklerinizi ve “kabul edilir yaşam kalitesi”ni nasıl tanımladığınızı ifade eden bir belge güçlü bir araçtır. Bu belgeyi aile

88 Campbell, Jane. Kraliyet Tıp Derneği’nin “Tedavinin Kesilmesi” konulu bir tıp sempozyumundan. 10 Kasım 2004. <http://www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/Campbell/Withholding%20Treatment1%20%20Jane's%20final%20draft%208.11.04.pdf>

üyelerinizle, dini görevlilerle, doktorlarınızla ve tedavi kararlarında önemli rol oynayabilecek diğerleriyle paylaşırsanız, kararlarınıza saygı gösterilmesi gerekir. Aşağıda çok basit bir İleriye Yönelik Direktifler örneği bulunmaktadır. Siz kendinizinkinin daha ayrıntılı olmasını isteyebilirsiniz.

ALİŞTİRMA 8.5: Sağlık Hakkını Teşvik Etmek Üzere Bir Söz Vermek

İnsan haklarının hem hakları, hem de sorumlulukları içerdiğini vurgulayın.

- Engellilerin sağlık hakkı ile ilgili öğrenilenlerin ardından grubun somut bir önlem almayı düşünmeye hazır olup olmadığını sorun.
- Daha yapılacak çok fazla planlama ve bilgi toplama işi olmasına rağmen, bir değişim yaratmaya söz vermenin de çok önemli olduğunu belirtin.
- Her katılımcının, engellilerin ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma haklarını teşvik etmek üzere, ne kadar küçük olursa olsun, bir sonraki ay içinde gerçekleştirmek istediği veya gerçekleştirebileceği bir eylemi belirleyip söylemesinden memnun olacağınızı açıklayın.

Engelli hakları savunuculuk girişimleri planlamak için, bakınız Bölüm 3, “Savunuculuk! Engelli Hakları İçin Eyleme Geçiş”.

İLERİYE YÖNELİK DİREKTİFLER ÖRNEĞİ (YAN VASİYET)

Ben, _____ (İsim) _____ ne istediğimi diğerlerinin bilmesini sağlayamadığımda, beni önemseyen herkesin hangi sağlık bakımını istediğimi bilmesini arzu ediyorum. _____

BÖLÜM 1:

Doktorumun beni kabul edilir yaşam kalitesine geri döndürecek tedavileri denemesini istiyorum. Ancak, yaşam kalitem benim için kabul edilemez olursa ve sağlık durumum düzelmezse (geri dönüşü yoksa), hayatımı uzatacak tüm tedavilerin kesilmesini istiyorum.

Benim için kabul edilemez bir yaşam kalitesi şu anlama gelir (uygun olanları işaretleyin):

- Şuur kaybı (kronik koma hali veya kalıcı bitkisel hayat)
- İhtiyaçlarımı iletemiyor olmak
- Ailemi ve arkadaşlarımı tanıyamamak
- Başkaları tarafından bakılmaya tamamen veya buna yakın bir derecede bağımlı olmak
- Diğer:

Yalnızca birini işaretleyin:

- Yukarıda tanımlandığı gibi bir yaşam kalitesine sahip olsam bile, yine de tüple veya damar yoluyla yiyecek ve içecek verilmesini istiyorum. (IV)
- Yukarıda tanımlandığı gibi bir yaşam kalitesine sahip olursam, tüple veya damar yoluyla yiyecek ve içecek verilmesini istemiyorum. (IV)

BÖLÜM 2: (Bu kısmı boş bırakabilirsiniz.)

Bazı kimseler iyileşebilecek olsalar bile, bazı tedavileri hiçbir koşulda istemezler.

Hiçbir koşulda istemediğiniz tedavileri işaretleyin:

- Kalp masajı
- Ventilasyon (solunum cihazı)
- Beslenme tüpü
- Diyaliz
- Diğer:

BÖLÜM 3:

Ölüme yaklaştığımda, şunlar benim için önemlidir:

SAĞLIK HAKKINA DAİR YARARLI KAYNAKLAR

- Dünya Sağlık Örgütü Anayasası: http://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf
- Engelli Hakları Savunucuları: http://www.drlegal.org/projects/health_access/index.php
- François-Xavier Bagnoud Sağlık ve İnsan Hakları Merkezi: <http://www.hsph.harvard.edu/xfbcenter>
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 15 No'lu Genel Yorumu:
<http://www.umn.edu/humanrts/gencomm/escgencomm5.htm>
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 14 No'lu Genel Yorumu:
<http://www.umn.edu/humanrts/gencomm/escgencomm14.htm>
- Groce, Nora, *Risk Altında Bir Kesim: HIV/AIDS ve Engellilik: Gizli Sesleri Yakalamak*. Yale/Dünya Bankası HIV/AIDS ve Engellilik Global Anket Bulguları. Washington, DC: Dünya Bankası, 2004.
<http://sitesources.worldbank.org/disability/resources/health-and-wellness/HIVAIDS.pdf>
- *Sağlık Hizmeti Önündeki Engelleri Kaldırmak: Sağlık Uzmanları İçin Bir Rehber*. Evrensel Tasarım Ofisi ve Kuzey Carolina Engellilik ve Sağlık Ofisi: <http://www.fpg.unc.edu/~ncodh/rbar>
- *Sağlık Hakkı: Temel Kavramlar ve Amerikan Engellilik Deneyimi*. Ulusal Engelliler Konseyi 2005:
<http://www.ncd.gov/newsroom/publications/2005/righttohealth.htm>
- Herkesin Ulaşılabilir En Yüksek Fiziksel ve Ruhsal Sağlık Standartlarından Yararlanma Hakkı Üzerine İnsan Hakları Komisyonu Özel Raportörü: <http://www.ohchr.org/english/issues/health/right>
- Hasta Haklarına Dair Dünya Tabipler Birliği Lizbon Bildirgesi: <http://www.wma.net/e/policy/l4.htm>

KISIM 9: HABILİTASYON VE REHABILİTASYON HAKKI

BM Engelli Hakları Sözleşmesi

Madde 26, Habilidadasyon ve Rehabilitasyon:

1. Taraf Devletler engellilerin azami bağımsızlığını, tam fiziksel, zihinsel, sosyal ve mesleki becerilerini elde etmelerini ve yaşamın her alanına tam katılımlarını sağlamak için akran desteği dahil uygun tedbirleri etkin bir şekilde alır. Bu bakımdan Taraf Devletler özellikle sağlık, istihdam, eğitim ve sosyal hizmetler alanlarında kapsamlı habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetlerini sunar; mevcut hizmetleri güçlendirir ve genişletir. Bunun için şöyle bir yol izlemelidirler:
  - (a) Habilidadasyon ve rehabilitasyon hizmet ve programları mümkün olan en erken evrede başlamalıdır ve bireylerin ihtiyaçlarının ve güçlü olduğu yönlerin çok-disiplinli bir çerçevede değerlendirilmesine dayanmalıdır;
  - (b) Engellilerin topluma katılımını ve toplumla bütünleşmesini destekleyen habilitasyon ve rehabilitasyon hizmet ve programlarına katılmak rızaya dayalı olmalıdır ve bu hizmet ve programlar kırsal alanlar dahil olmak üzere, engellilerin yaşadıkları yerlerin mümkün olduğu kadar yakınında sunulmalıdır.
2. Taraf Devletler habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetlerinde çalışan profesyoneller ve personel için, temel ve sürekli eğitim programları geliştirilmesini destekler.
3. Taraf Devletler engelliler için hazırlanmış, habilitasyon ve rehabilitasyonla ilgili yardımcı cihazlar ve teknolojilerin erişilebilirliğini, bunlara ilişkin bilgiyi ve bunların kullanımını teşvik eder.

110

HEDEFLER

Bu kısımda yer alan genel bilgiler ve alıştırmalar katılımcıların aşağıdaki hedeflere yönelik çalışmalarını mümkün kılacaktır:

- Habilidadasyon ve rehabilitasyon hakkını tanımlamak
- Habilidadasyon ve rehabilitasyon hakkının engelliler için önemini açıklamak
- Habilidadasyon ve rehabilitasyon hakkı ile diğer insan hakları arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak
- Habilidadasyon ve rehabilitasyon planları geliştirme sürecini anlamak
- Habilidadasyon ve rehabilitasyon hakkının ne şekillerde teşvik edildiğini veya engellendiğini saptamak
- Habilidadasyon ve rehabilitasyon ile ilgili BM **Engelli Hakları Sözleşmesi**'nde (EHS) bulunan hükümleri anlamak

BAŞLANGIÇ:

HABILİTASYON VE REHABILİTASYON ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

“Habilidadasyon”, insanlara birtakım yeni beceriler, yetenekler ve bilgiler kazandırmayı amaçlayan bir sürece işaret eder. “Rehabilitasyon” ise, bir engellilik haline sahip olmanın sonucunda ya da bir engellilik halindeki veya koşullarındaki bir değişim nedeniyle kaybedilmiş veya tehlike altına girmiş olabilen becerilerin, yeteneklerin veya bilgilerin yeniden kazanılmasını ifade eder. Habilidadasyon ve rehabilitasyonun amaçları, Engelli Hakları Sözleşmesi’nde (EHS) tanımlandığı şekilde, “engellilerin

azami bağımsızlığını, tam fiziksel, zihinsel, sosyal ve mesleki becerilerini elde etmelerini ve yaşamın her alanına tam katılımlarını sağlamak”tır. Diğer hizmet veya muamele türlerinde olduğu gibi, habilitasyon ve rehabilitasyona hak temelli yaklaşım da engellilerin tam katılımlarını ve rızalarını gerektirir.

Habilitasyon ve rehabilitasyon çok sık olarak sağlıkla ilgili meselelerle ilişkilendirilir ve bu nedenle sağlık hakkına dair politikalarla birlikte ele alınır. Gerçekte, rehabilitasyon çok daha karmaşık ve geniş kapsamlıdır. Sağlıkla bağlantılı rehabilitasyon, bu amaçları gerçekleştirme stratejilerinin çok önemli bir yönünü teşkil edebilse de, iş, eğitim ve sadece yaşam becerileriyle ilgili olanlar da dahil, diğer pek çok unsur da eşit derecede önemlidir. Habilitasyon ve rehabilitasyonun, amaçlarına ulaşmaları için engellileri donatmak üzere gereken her çeşit önlemin kapsadığının anlaşıldığından emin olmak için, EHS bu konuyu ayrı bir maddede ele alır.

Engellilerin haklarını talep etmekte önlerine çıkan engelleri ortadan kaldırmak çeşitli stratejileri ve araçları gerektirir. Toplumların engellilere de diğer insanlara olduğu kadar açık olmalarını sağlamak için pek çok etken birleşmelidir (örneğin erişilebilir ortamlar, özel programlar ve teknolojiler, sosyal ve kültürel tutumlarda değişim, ayrımcılık yapılmamasına dair yasaların yürürlüğe girmesi, insan hakları ilkelerinin bilinmesi). Ancak, sosyal, yasal, siyasi ve fiziksel ortamları uyumlu hale getirmeye odaklı çabalar çoğu zaman her engeli için eşit fırsatlar yaratmakta yetersizdir. Bir birey, kendine özgü şartlar ve engellilik haline dayalı olarak yardımcı teknolojiler, özel eğitim, öğretim veya beceri geliştirme gibi ek desteklere ihtiyaç duyabilir.

“**Makul düzenlemeler**”in aksine, habilitasyon ve rehabilitasyon, genel ortam, program, uygulama ve işin, engellilerin diğerleriyle eşit esaslarda başarılı olabilmeleri için gereken özellikleri kapsamını sağlamaktan ziyade, bireyi belirli bilgiler, araçlar veya kaynaklarla donatmaya odaklanır. Örneğin, bir işverenden, tekerlekli sandalye kullanan birine uygun şekilde erişilebilir bir çalışma alanı sağlaması talep edilebilir. Ancak, işveren, çalışana tekerlekli sandalye sağlamaktan sorumlu değildir. Bir banka, hizmetleriyle ilgili Braille gibi erişilebilir biçimlerde bilgi sağlamalıdır, fakat banka, görme bozukluğu olan bir kimseye Braille alfabetiyle okuma-yazma öğretmekten sorumlu değildir. Yine de, sorumluluk her zaman çok net değildir. Örneğin, bir ofis, standart bir bilgisayar klavyesi kullanamayan bir kimse için ses tanıyan yeni bir yazılım satın alırsa, işverenin makul düzenlemenin bir parçası olarak çalışana yeni yazılımı kullanmayı öğretmesi mantıklı olacaktır.

Habilitasyon ve rehabilitasyon, engellilerin tüm insan haklarına erişebilmelerini sağlamakta çok önemlidir. Yeterli habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetleri olmadan, engelliler çalışamayabilir, okula gidemeyebilir ve kültürel faaliyetlere, spor faaliyetlerine veya diğer boş zaman aktivitelerine katılamayabilir. Aynı zamanda, diğer insan haklarının önündeki engeller, engelli bir kimseyi habilitasyon ve rehabilitasyon haklarını talep etmekten alıkoyabilir. Mevcut hizmetler bulunabilir, fakat örneğin, erişilebilir ulaşım yoksa, pek çok engelli bu hizmetlerden yararlanmaktan alıkoymuş olacaktır. Eğer habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetleriyle ilgili bilgi erişilebilir biçimlerde mevcut değilse, belirli engellilik hallerine sahip kimseler bunların varlıklarından asla haberdar olamayabilir. Bu örnekler, habilitasyon ve rehabilitasyon hakkı ile diğer hakların nasıl **bölünmez**, birbiriyle **bağlantılı** ve karşılıklı **bağımlı** olduklarını gösterir.

Engelliler diğer herkesle aynı haklara sahip olsalar da, insanların yaşama amaçlarını gerçekleştirme yolları – nasıl öğrendikleri, nasıl iletişim kurdukları, fiziksel çevreyle nasıl bir etkileşime girdikleri, sosyal olarak nasıl etkileşimde buldukları ve diğer birçok etken- engellilik dahil, çeşitli nedenlerden ötürü farklılık gösterir. Habilitasyon ve rehabilitasyon, kendileri için belirledikleri hedefleri gerçekleştirmelerinde engellilere yardımcı olacak bireysel stratejiler, araçlar ve kaynaklar temin etmek amacıyla tasarlanan süreçlerdir. Bu hedefler, şehirde otobüsle dolaşmak kadar basit veya ünlü bir roket bilim adamı olmak kadar karmaşık olabilir! Önemli olan, habilitasyon ve rehabilitasyona erişimin insan hakları hukukunda, engellilerin haklarını talep edebilmelerini sağlamak üzere, Devletler’e yüklenen bir yükümlülük olarak tanımlanmış olduğunu unutmamaktır.

Kimler Rehabilitasyondan Yararlanabilir?

Engelliler, rehabilitasyon programlarından ve hizmetlerinden yararlanma hakkına sahip olarak tanımlanan gruplardan yalnızca biridir. Uluslararası hukuk ve politika, belirli kesimlerin topluma başarıyla entegre veya yeniden entegre olmak ve bağımsız, üretken, mutlu yaşamlar sürmek üzere rehabilitasyona erişim ihtiyaçlarını tanımıştır.

Çocuk askerler ve savaştan etkilenen çocuklar:

Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) İhtiyari Protokolü Çocukların Silahlı Çatışmaya Karışması hakkında “silahlı çatışmaların mağduru olan çocukların fiziksel ve psikososyal rehabilitasyonları ve yeniden sosyal entegrasyonları...” çağrısında bulunur.⁸⁹

Mülteciler:

İşkenceye Karşı Sözleşme (IKS) Madde 14, “Her Taraf Devlet, hukuk sisteminde, işkence mağdurlarının tazminat almasını ve mümkün olduğu kadar tam rehabilitasyon yolları da dahil olmak üzere, adil ve yeterli, uygulanabilir telâfi hakkına sahip olmalarını güvence altına almalıdır,” der.⁹⁰ IKS’yi uygulamaya koyan ülkeler için raporlama kılavuzları, mağdurların rehabilitasyonuna ve topluma yeniden entegre olmasına yardımcı olacak her türlü önlem hakkında bilgi vermeyi gerektirir.

Mayından Sağ Kurtulanlar:

Mayın Yasaklama Anlaşması Madde 6.3 devletleri, “mayın mağdurlarının bakımı, rehabilitasyonu, sosyal ve ekonomik entegrasyonu ile mayın bilinçlendirme programları için destek sağlamaya” çağırır.⁹¹

İşkenceden Sağ Kurtulanlar:

İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele veya cezaya ilişkin **Özel Raportör** raporuna karşılık, 2007 yılında BM Genel Kurulu, ulusal hukuk sistemlerini işkence mağdurlarının “uygun sosyal ve tıbbi rehabilitasyon hizmetleri almalarını” güvence altına almaya çağırarak bir kararı benimsemiştir.⁹²

Rehabilitasyon, doğal afetlerden veya silahlı çatışmalardan sonra dünyamızın ortamına ilişkin olduğu kadar, zaman zaman ülkelerin bütününe ilişkin olarak da tartışılmaktadır. Rehabilitasyon, en yüksek derece işlevselliği sağlamak ve potansiyellerinin tümünü gerçekleştirmek üzere destekten yararlanabilen her şey veya herkes içindir!

ALİŞTİRMA 9.1: Habilitasyon mu Rehabilitasyon mu?

Hedef:	Habilitasyon ve rehabilitasyon hakkından yararlanmanın ne anlama geldiğini anlamak
Süre:	45 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

89 Bakınız <http://www.unhcr.ch/html/menu2/6/protocolchild.htm>

90 Bakınız http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/h_cat39.htm

91 Bakınız <http://www.icbl.org/treaty/text>

92 Bakınız BM Genel Kurul Kararı 61/153, BM belge no. A/RES/61/153. Şu adresten ulaşılabilir: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/503/61/PDF/N0650361.pdf?OpenElement>

1. Giriş:

Katılımcılara *habiliteasyon* ve *rehabiliteasyon* arasındaki farkları hatırlatın.

2. Örnekler Yaratma:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın; her gruba 10'ar sayfa kâğıt ve kalem ile şu talimatları verin:

- Grup halinde birlikte çalışarak, şu ifadelerin her biri için ikişer örnek yaratın.
Habiliteasyon, rehabiliteasyon ve makul düzenleme.
- Her örneği, hangi ifadeyi örneklediğinizi gösteren bir etiketle beraber ayrı bir sayfaya yazın.
- Çeşitli engellilik hallerini (örneğin, psiko-sosyal ve fiziksel) ve çeşitli motivasyonları (örneğin, sağlık, iş, eğitim, sosyal hizmet) kullanmaya çalışın.

Örnek:

Aldığınız bir darbe sonrası yazı yazma yeteneğinizi kaybettiniz. Şimdi yazmayı yeniden öğreniyorsunuz.

Rehabiliteasyon

3. Bilginizi test etme:

Kâğıtları toplayın, katlayın ve hepsini bir kaba koyun. Katılımcıları iki takıma ayırın ve yarışmayı açıklayın:

A Takımından bir oyuncu kabın içinden bir kâğıt çekerek yüksek sesle okuyacaktır.

B Takımından ilk oyuncunun durumu *habiliteasyon, rehabiliteasyon ve makul düzenleme* olarak tanımlaması gerekir. Cevap doğruysa, B Takımı bir puan kazanır.

Tüm kâğıtlar bitene kadar, bu şekilde takımlara sırayla yer değiştirterek devam edin. Skoru belirleyin ve kazananı ilan edin.

4. Tanımlama:

Aşağıdaki *habiliteasyon* ve *rehabiliteasyon* alanlarının bazı temel hedeflerini tanımlayın:

- Sağlık
- İş
- Eğitim
- Sosyal hizmetler

5. Tartışma:

- Yukarıdaki alanlar içinde, sizin görüşünüze göre diğerlerinden daha önemli olanı var mı?
- Toplumunuzdaki engellilerin çoğunun yeterli *habiliteasyon* ve *rehabiliteasyon* hizmetlerine erişimi olduğunu düşünüyor musunuz? Sizce *habiliteasyon* ve *rehabiliteasyon* haklarını biliyorlar mıdır? Bilmiyorlarsa, neden?
- Tüm engellilerin *habiliteasyon* ve *rehabiliteasyon* hizmetlerine erişiminin olmasını sağlamak için neler yapılabilir?

Habilitasyon ve Rehabilitasyonda Akran Dayanışması

1960'ların başlarında, kuadriplejisi olan iki öğrenci Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi'ne kabul edildi, fakat diğer öğrencilerle beraber yurttaki yaşamlarını yerine, üniversite hastanesinde kalmaları istendi. Onlar gibi daha fazla öğrenci kabul edildikçe, bir grup oluşturdular ve kendilerine "Rolling Quads" dediler. Rolling Quads yaşam koşullarını sorguladı. Neden hastanede yaşamaya zorlanıyorlardı? Bu sorunun birçok yanıtı vardı. Kampüsteki yurtlar tekerlekli sandalye kullananlar için erişilebilir değildi. Üniversite yönetimi tıbbi bakıma ihtiyacı olan engelli öğrenciler hakkında kaygılarını dile getirdi. Rolling Quads üyeleri kişisel yardımcıları veya hizmetlileri kullanıyordu, fakat kişisel yardımcıların yurt alanını paylaşmaları için gerekli koşullar yoktu. Rolling Quads diğer konuları da gündeme getirdi. Berkeley şehrinde serbestçe hareket edemiyorlardı. Bir kaldırımdan diğerine geçmek için kaldırımlarda uygun eğimler yoktu. Erişilebilir ulaşım araçları yoktu. Eğer bir öğrencinin tekerlekli sandalyesi bozulacak olursa, tamir ettirebilecekleri hiçbir yer yoktu.

Rolling Quads ihtiyaçlarını savunmak üzere birlikte çalışmaya karar verdi. Savunuculuklarının sonucunda, üniversite ilk Engelli Öğrenciler Ofisi'ni açtı. Birkaç yıl sonra, Rolling Quads üyelerinin çoğu mezun olmaya hazırды. Geleceği planlamak üzere, Üniversite ile yaptıkları gibi, engelliler için Berkeley'deki şartları nasıl geliştirebileceklerini tartıştıkları "bağımsız yaşam" adlı bir kurs düzenlediler. Sonuç itibarıyla, bu grup ilk Bağımsız Yaşam Merkezi'ni açmış oldu ve dünya çapında bir hareketin başlamasına yardım etti.

Berkeley öğrencileri kendi girişimleriyle hareket ettiler, fakat engelli hakları için mücadelelerinde yalnız değillerdi. Benzer gruplar dünyanın her yerinde toplanıyordu ve bu gruplar birbirleriyle teması geçmeye başlamışlardı. Bu gruplar, bir engellilik haliyle yaşamak hakkında "uzmanlar"dan daha fazlasını bildiklerine inandılar. Kendi hayatlarının esas uzmanlarının kendileri olduklarına karar verdiler. Bu bakış açısı, dünyaya bakışlarını değiştirdi. Engelliler kendi kendilerinin uzmanlarıysa, kendi deneyimlerini öğretebilecek ve diğer engellilere engelleriyle yaşama konusunda danışmanlık verebilecek en nitelikli kişiler onlardı. Kendilerine akran rehberleri demeye başladılar.

Rolling Quads, Üniversite'deki ve ötesindeki yaşamları için kendi hedeflerini tanımlamaya karar verdiler ve bu hedefleri gerçekleştirmek için planlar yaptılar. Paylaştıkları deneyimleri sayesinde birbirlerine yardımcı oldular. Hangi kaynaklara ihtiyaçları olduğunu ve bu kaynaklara erişmeyi diğerlerine nasıl öğreteceklerini biliyorlardı. Kendi habilitasyon ve rehabilitasyonlarının kontrolünü ellerine almışlardı.⁹³

İNSAN HAKLARI HUKUKU HABILİTASYON VE REHABILİTASYON KONUSUNDA NE SÖYLÜYOR?

Çeşitli uluslararası belgeler rehabilitasyon konusunu ele almaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) Madde 23, Taraf Devletler'i engelli çocukların,

... en eksiksiz biçimde toplumla bütünleşmesi yanında, kültürel ve ruhsal yönü dahil bireysel gelişmesine olanak sağlayacak şekilde eğitim, meslek eğitim, tıbbi bakım hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri, bir işte çalışabilecek duruma getirme hazırlık programları ve dinlenme/eğlenme olanaklarına...

"etkin erişim"lerini güvence altına almaya çağırır.⁹⁴

93 Brown Steve'den uyarılma. "Akran Rehberliği: Savunuculuk Odaklı Akran Dayanışması Bölüm Bir." 1999. Bağımsız Yaşam Araştırmalarından Yararlanma. http://www.ilru.org/html/publications/readings_in_IL/peer1.html

94 Bakınız <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm>

1983 yılında kabul edilen Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) **Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam (Engelliler) Sözleşmesi**, üyelerin mesleki rehabilitasyonla ilgili, “her kategorideki engelliler için uygun mesleki rehabilitasyon önlemlerinin mevcut bulunmasını” güvence altına alacak ulusal politikalar uygulamaya çağırır.⁹⁵ Bu sözleşme, mesleki rehabilitasyonun amacının “bir engellinin uygun bir iş teminini, işin muhafazasını ve işinde ilerlemesini ve böylelikle kişinin topluma entegrasyonunu veya yeniden entegrasyonunu sağlamak” olduğunu belirtir. Sözleşme metni mesleki rehabilitasyonun neleri kapsamı gerektiğine dair ayrıntılı bir rehberlik sağlamazken, 1955 yılında, önceki ILO standartları oluşturulduğundan beri rehabilitasyon kavramının önemli derecede geliştiğini onaylar ve **BM Engelliler İçin Dünya Eylem Programı**’na dayanarak, yeni standartların benimsenmesi ihtiyacına değinir.⁹⁶ Bağlayıcı olmayan bu metinde, rehabilitasyonun aşağıdaki bir dizi hizmeti kapsadığı kabul edilmiştir:

- Erken tespit, teşhis ve müdahale
- Sağlık hizmeti ve tedavi
- Sosyal, psikolojik ve diğer türlerde danışmanlık ve destek
- Hareketlilik, iletişim ve günlük yaşam becerileri dahil, gerekli özel tedariklerle öz bakım faaliyetleri için eğitim (örneğin duyma veya görme bozukluğu olan kişiler için)
- Teknik destekler veya hareket destekleri ve diğer araçların tedariği,
- Özelleştirilmiş eğitim hizmetleri
- Mesleki rehabilitasyon hizmetleri (örneğin mesleki rehberlik, mesleki eğitim, açık veya korumalı istihdam)
- İzleme

Rehabilitasyon, “engellilik politikasında temel kavram” ve “eşit katılım için ön koşul” olarak sınıflandırıldığı ve aşağıdaki gibi tanımlandığı **BM Engelliler için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar**’da daha da düzenlenmiş ve genişletilmiştir:

“Rehabilitasyon” terimi, engellilerin fiziksel, duyuşsal, zihinsel, psikiyatrik ve/veya sosyal açıdan en üst işlevsellik düzeyine ulaşmalarını, bu düzeyi korumalarını sağlamayı ve böylelikle yaşamlarını daha yüksek bağımsızlık seviyesine doğru değiştirmeleri için onları araçlarla donatmayı amaçlayan bir süreci ifade eder. Rehabilitasyon, işlevleri sağlayacak ve/veya geri kazandıracak veya bir işlevin kaybını veya yokluğunu ya da işlevsel kısıtlılığı telâfi edecek önlemleri kapsayabilir. Rehabilitasyon süreci, ilk tıbbi bakımı kapsamaz. Daha temel ve genel rehabilitasyondan, örneğin mesleki rehabilitasyon gibi amaca yönelik faaliyetlere kadar, geniş bir önlemler ve faaliyetler yelpazesini içerir.⁹⁷

Standart Kurallar, Devletler’i tüm engellilerin kapsamlı, bireyselleştirilmiş rehabilitasyon programlarına erişimlerini güvence altına almaya davet eder ve engellilerin “kendileriyle ilgili rehabilitasyon hizmetlerinin tasarımına ve organizasyonuna” katılımlarının önemini vurgular. Standart Kurallar, “belirli eğitim hedefleri” için kısa süreli yatılı programları da kabul etmesine rağmen, rehabilitasyonun toplumun içinde sağlanması gerekliliğini pekiştirir. Ayrıca, Devletler’e rehabilitasyon programları hazırlarken ve değerlendirirken, engelli kuruluşlarının uzmanlıklarından yararlanmaları bildirilmiştir.

2005 yılında toplanan 58. Dünya Sağlık Kurulu’nda **Dünya Sağlık Örgütü**, “engellilerin tam katılımlarını ve eşitliklerini güvence altına almak üzere, sağlık ve rehabilitasyon hizmetleri dahil, hayatın tüm alanlarında fiziksel, bilgiye dair ve ekonomik olarak tam erişilebilirliğin” önemini belirterek, kapsamlı rehabilitasyon programlarını ve hizmetlerini teşvik etme sorumluluğunu tasdik eden bir karar almıştır. Karar, “engellilerin topluma önemli katkıları olduğunu ve bir yatırım olarak onların rehabilitasyonları için kaynak ayırmayı” onaylar.⁹⁸

95 Bakınız http://www.ilo.org/public/english/employment/skills/hrdr/instr/c_159.htm

96 Bakınız <http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r052.htm>

97 Bakınız <http://www.un.org/ecosocdev/geninfo/dpi1647e.htm>

98 Bakınız <http://www.who.int/disabilities/publications/other/wha5823/en/index.html>

Engelli Hakları Sözleşmesi, hem rehabilitasyondan, hem de rehabilitasyondan bahseden ilk belgedir. Madde 26, Devletler’i “özellikle sağlık, istihdam, eğitim ve sosyal hizmetler alanlarında kapsamlı rehabilitasyon ve rehabilitasyon hizmetleri düzenlemeye, mevcut hizmetleri güçlendirmeye ve genişletmeye” davet eder. EHS, rehabilitasyon ve rehabilitasyonun bireylerin ihtiyaçlarını ve güçlü olduğu yönlerini dikkate almak üzere çok-disiplinli ve bireyselleştirilmiş olması gerektiğini ve hizmetlerin bireylerin yaşadıkları yerlerin mümkün olduğu kadar yakınında sunulması gerektiğini vurgular. Rehabilitasyon ve rehabilitasyon uzmanlarının süregelen eğitim ihtiyaçlarını ve rehabilitasyon ve rehabilitasyon süreçlerinde yardımcı teknolojilerin ve araçların önemli rolü olduğunu tasdik eder.

Ayrıca EHS’nin iş, sağlık ve sömürü, şiddet ve istismara maruz kalmama maddelerinde de, bu bağlamlarda rehabilitasyonun neleri gerektirdiğine dair ayrıntı verilmese de, rehabilitasyona değinilir.

Engellilerin rehabilitasyon ve rehabilitasyon programlarının tasarlanması, geliştirilmesi ve uygulanmasına katılmaları ilkesi, EHS Madde 3 Genel İlkeler’de bulunan katılım, özerklik ve karar alma temel kavramlarında dolaylı olarak yer alır. Bu maddedekiler, Sözleşme’de yer alan tüm insan hakları için geçerli oldukları anlamına gelen temel ilkeler olarak kabul edilir. Madde 3’te listelenen Genel İlkeler’den ilki şöyledir:

- a. Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi

Engellilerin seçim yapma özgürlüğüne ve bağımsızlığına saygı gösterilmesi, rehabilitasyon ve rehabilitasyon hakkının güvence altına alınması için şart olan unsurlardandır.

Habilitasyon ve Rehabilitasyonla İlgili Bazı Şaşırtıcı İstatistikler

- Engelliler bir ülke nüfusunun tahmini olarak % 10’unu oluşturur ve bunların yaklaşık % 2’si bazı rehabilitasyon hizmetlerine ihtiyaç duyar. Ancak gelişmekte olan ülkelerde nüfusun yalnızca % 0.01 ila % 0.02’si gerçekte bu tür hizmetleri alabilmektedir.³⁰
-
- Mayın mağdurlarının % 10’undan daha azının uygun sağlık bakımına ve rehabilitasyon hizmetlerine erişimi bulunmaktadır. Birçok ülkede mayın kazaları, mağdurun hastaneye zamanında yetişemediği ücra yerlerde meydana gelmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı, mayından uzvunu kaybedenlerin dörtte birinden daha azına uygun protez takıldığını tahmin etmektedir.
-
- Avustralya’da, her tür ve her seviyede engellilik halleri için geçerli olmak üzere, engelli kadınlar işgücü piyasasında engelli erkeklerden daha düşük ücretlerle katılmaktadır. Engelli kadınların mesleki rehabilitasyon almaları veya işgücü piyasası programlarına katılmaları daha az olasıdır. 1994/5 için Devlet Rehabilitasyon Hizmetleri istatistikleri, bahsi geçen danışanların yalnızca % 35’inin kadın olduğunu ve kadınların mesleki hedeflerden çok (% 36), bağımsız yaşam için (% 45) rehabilite edilmelerinin daha muhtemel olduğunu göstermektedir.³¹

ALİŞTİRMA 9.2: Habilitasyon ve Rehabilitasyon Program Tasarımına Katılmak

Hedef:	Habilitasyon veya rehabilitasyon için bir eylem planı hazırlama alıştırması yapmak
Süre:	1 saat
Materyaller:	Yok

1. Giriş:

Katılımcılara engellilerin katılımlarının önemi hakkında şu tür sorular sorun:

- Habilitasyon ve rehabilitasyon programlarının “bireyselleştirilmiş” olması neden önemlidir?
- Programlardan yararlanan kişiler olarak, engelliler bunların geliştirilmesinde neden rol oynamalıdır?
- Habilitasyon ve rehabilitasyon programları toplumunuzda genellikle nasıl planlanmaktadır?

2. Tartışma:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Onlara şu talimatları verin:

- Şu alanlardan birinde habilitasyon veya rehabilitasyon hizmetine ihtiyacı olan bir engellinin içinde bulunduğu hayali fakat tipik bir durum yaratın: Sağlık, iş, eğitim veya sosyal hizmetler.
- “Danışan” rolünü oynayacak birini seçin (habilitasyon veya rehabilitasyon hizmetinin verildiği kişi)
- Grubun diğer üyeleri, kendilerine hizmet sağlayıcılar, danışmanlar, doktorlar, aile üyeleri, engelli savunucuları, diğer engelliler veya bir habilitasyon veya rehabilitasyon planının tasarlanmasında ve uygulanmasında yer alması gereken diğer kişiler olarak roller atayabilirler.
- Planın ana hatlarını çıkarmakta temel bir kılavuz olarak aşağıdaki soruları kullanın. Katılımcılara, kendilerinden karmaşık, ayrıntılı bir plan istenmediğini, sadece amaçları, yaklaşımları ve temel yapıyı tanımlayan bir taslak çıkarmalarının beklendiğini vurgulayın. Bazı sorular yalnızca veya öncelikli olarak danışan tarafından yanıtlanmalıdır, diğerleri ise diğer aktörleri içerecektir.
- Habilitasyon veya rehabilitasyon şeklinde bir destek gerektiren hangi amaca ulaşmaya çalışıyorsunuz?
- Habilitasyon veya rehabilitasyon planınız için başarının tanımı nedir?
- Bu hizmetleri alma konusunda neden hak sahibisiniz?
- Bu bağlamda, habilitasyon veya rehabilitasyon ihtiyaçlarınızdan hangi insan hakları etkilenmektedir?
- Program tasariniza kimler katılmalıdır?
- Her kişinin sorumlulukları nelerdir (danışan dahil)?
- Danışanın amaçlarına başarıyla ulaşması için hangi kaynaklar gerekmektedir (örneğin eğitim, yardımcı teknolojiler)?
- Eğitimci, danışmanlar, sağlık pratisyenleri veya diğer ekip üyelerinin gerekli habilitasyon veya rehabilitasyon hizmetlerini sağlamaları için hangi niteliklere sahip olması, eğitim ve öğretimleri görmüş olması gerekmektedir?

3. Rapor:

Her gruptan “danışan”ını tanıtmalarını ve habilitasyon veya rehabilitasyon planlarını tasarlamakta kullandıkları işbirliği sürecini açıklamalarını isteyin. Hem danışanın, hem de sözcünün planlamadaki rollerini tanımlamalarına izin verin. Planı kısaca anlatın.

4. Analiz/Tartışma:

- Bu süreçte en zor kısım hangisiydi? Hangi sorunlarla karşılaşıldı?
- Ne tür kararlar kolay alındı?
- Yukarıda listelenenlere ek olarak gruplar başka hangi soruların ve konuların ele alınmasını kritik olarak tanımladılar?
- Engelliler, kendi habilitasyon veya rehabilitasyon programlarıyla ilgili kararlara dahil edilmediklerini hissedersen neler yapabilirler?

BM Organları ve Toplum Temelli Rehabilitasyon

1994 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), toplum temelli rehabilitasyon (TTR) programlarının geliştirilmesi için genel bir yaklaşımı teşvik etmek üzere, “Toplum Temelli Rehabilitasyona İlişkin Ortak Tutum Belgesi” hazırlamıştır. Belge şunları bildirmektedir:

TTR, tüm engellilerin rehabilitasyonu, fırsat eşitliği ve sosyal katılımı için genel toplum gelişimi içerisinde bir stratejidir.

TTR, engellilerin kendilerinin, ailelerinin, kuruluşlarının ve topluluklarının, devlete ait ve devlet harici ilgili sağlık, eğitim, mesleki ve sosyal hizmetlerle diğer hizmetlerin birleşik çabalarıyla uygulanmaktadır.

Toplum Temelli Rehabilitasyon’un en önemli amaçları şunlardır:

1. Engellilerin sıradan hizmetlere ve fırsatlara erişmeleri ve toplumda ve daha geniş anlamda halk içinde aktif katılımcılar olmaları için fiziksel ve zihinsel becerilerini en yüksek seviyeye çıkarabilmelerini sağlamak
2. Toplum içindeki değişimler sayesinde, örneğin katılımın önündeki engelleri kaldırarak, engelli haklarını teşvik etmek ve korumak üzere toplumlara harekete geçirmek

ILO/UNESCO/DSÖ yaklaşımı, engellilerin rehabilitasyon hizmeti almakta hak sahibi olduğunu, fakat aynı zamanda toplumların da tüm üyelerini kapsama amaçlarına ulaşmak ve engellilerin yapabileceği katkılardan yararlanmak üzere eğitime, desteğe ve kaynaklara ihtiyaçları olduğunu açıkça tasdik eder.⁹⁹

ZİHİNSEL VE PSİKO-SOSYAL ENGELLİLER İÇİN HABILİTASYON VE REHABILİTASYON

Zihinsel veya psiko-sosyal engelliler, “rehabilitasyon” adına yapılan insan hakları ihlallerine karşı özellikle savunmasızdır. EHS altında habilitasyon ve rehabilitasyonun amacı “engellilerin azami bağımsızlığını, tam fiziksel, zihinsel, sosyal ve mesleki becerilerini elde etmelerini ve yaşamın her alanına tam katılımlarını sağlamak”tır. Bu çabalar daima rehabilitasyon hizmetleri alan kişiler tarafından ifade edilen amaçlara ve tercihlere dayandırılmalıdır.

Zihinsel veya psiko-sosyal engelliler sık sık istediklerini başarmalarına yardım etmek yerine, kişiyi istemeyebileceği şekilde değiştirmeyi amaçlayan programlara ve terapilere tabi tutulurlar. Kolu olmayan bir kimseye istemediği bir protez takmaya zorlamak veya hayvanlardan hoşlanmayan görme engelli bir kimsenin bir yardımcı köpekle çalışmayı öğrenmesi için ısrar etmek düşünülemez. Ancak zihinsel veya psiko-sosyal engellilerin “kendileri için neyin iyi olduğu”nu bilmedikleri veya kendileri için makul amaçlar saptamaya muktedir olmadıkları varsayılır. Bu durumlarda, çoğu zaman doktorlar, aile üyeleri ve diğerleri, kendi amaçları doğrultusunda ve zihinsel engelli bireyin isteklerini ihlal edebilecek rehabilitasyon yaklaşımları uygulurlar. Bu tür “rehabilitasyon” özerklik, ifade özgürlüğü, katılım ve dahil olma, ayrımcılık yapılmaması ve kişisel bütünlük gibi temel insan hakları ilkelerini ihlal eder. Dahası, bağımsız olarak veya engellinin isteği üzerine destek verildiğinde, destekli karar alma bağlamında, kişinin neyi doğru ve kendisi için neyi uygun bulduğuna dayandırılması gereken habilitasyon ve rehabilitasyonun temel amacına doğrudan ters düşer.

ALİŞTIRMA 9.3: Habilitasyon ve Rehabilitasyonu Teşvik Etmek Üzere Bir Söz Vermek

İnsan haklarının hem hakları, hem de sorumlulukları içerdiğini vurgulayın.

- Engellilerin habilitasyon ve rehabilitasyon hakkı ile ilgili öğrenilenlerin ardından grubun somut bir önlem almayı düşünmeye hazır olup olmadığını sorun.
- Daha yapılacak çok fazla planlama ve bilgi toplama işi olmasına rağmen, bir değişim yaratmaya söz vermenin de çok önemli olduğunu belirtin.
- Her katılımcının, engellilerin habilitasyon ve rehabilitasyon hakkından yararlanmalarını teşvik etmek üzere, ne kadar küçük olursa olsun, bir sonraki ay içinde gerçekleştirmek istediği veya gerçekleştirebileceği bir eylemi belirleyip söylemesinden memnun olacağınızı açıklayın.

Engelli hakları savunuculuk girişimleri planlamak için, bakınız Bölüm 3, “Savunuculuk! Engelli Hakları İçin Eyleme Geçiş”.

HABİLİTASYON VE REHABİLİTASYON HAKKINA DAİR YARARLI KAYNAKLAR

- ILO 159 No’lu Sözleşme (Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam (Engelliler) hakkında): <http://www.ilo.org/ilolex/english/convdsp1.htm>
- ILO Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam (Engelliler) Hakkında Tavsiye Kararı’nı (No.168): <http://www.ilo.org/ilolex/english/recdsp1.htm>
- DSÖ Engellilik ve Rehabilitasyon Ekibi: <http://www.who.int/disabilities/en/>
- DSÖ Engellilik ve Rehabilitasyon Eylem Planı 2006-2011: http://www.who.int/disabilities/publications/dar_action_plan_2006to2011.pdf
- Dünya Bankası, Toplum Temelli Rehabilitasyon (TTR): <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALPROTECTION/EXTDISABILITY/0,contentMDK:20192706~menuPK:418196~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:282699,00.html>

KISIM 10: ÇALIŞMA HAKKI

BM Engelli Hakları Sözleşmesi

Madde 27, Çalışma ve İstihdam

1. Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkına sahip olduğunu kabul eder. Bu hak, engellilerin, açık, bütünleştirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamında serbestçe seçtikleri bir işle hayatlarını kazanmaları fırsatını da içerir. Taraf Devletler çalışırken engelli olanlar dahil olmak üzere tüm engellilerin çalışma hakkının yaşama geçmesi konusunda yasama çalışmalarını da içeren uygun tüm tedbirleri alarak güvence altına alır. Taraf Devletler bunların yanı sıra;

- (a) İşe alım ve istihdam edilme koşullarında, istihdamın sürekliliği, kariyer gelişimi ve sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları dahil olmak üzere, istihdama ilişkin her hususta, engelliliğe dayalı ayrımcılığı yasaklar;
- (b) Fırsat eşitliği, eşit değerde işe eşit ücret ilkesi, tacizden korunma ve mağduriyetin giderilmesi, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları dahil olmak üzere diğer bireylerle eşit koşullar altında adil ve uygun çalışma koşullarının sağlanmasına ilişkin olarak engellilerin haklarını korur;
- (c) Engellilerin iş ve sendikal haklarını diğer bireylerle eşit koşullar altında kullanabilmelerini sağlar;
- (d) Engellilerin genel teknik ve mesleki rehberlik programlarına, yerleştirme hizmetlerine, mesleki ve sürekli eğitime diğer bireylerle eşit koşullar altında etkin bir şekilde erişimini sağlar;
- (e) İş piyasasında engellilerin istihdam olanaklarının ve kariyer gelişiminin desteklenmesine ve engellilerin iş aramasına veya işe başlamasına, çalışmaya devam etmesine ve işe geri dönmelerine yardım eder;
- (f) Serbest çalışma, girişimcilik, kooperatif kurma ve kendi işini kurma konusundaki fırsatları geliştirir;
- (g) Engellileri kamu sektöründe istihdam eder;
- (h) Olumluyucu eylem programları, teşvikler ve diğer tedbirleri de içerebilecek uygun politika ve önlemlerle, engellilerin özel sektörde istihdam edilmelerini destekler;
- (i) Engellilerin çalıştığı işyerlerinde makul düzenlemelerin yapılmasını sağlar;
- (j) Engellilerin açık iş piyasasında iş deneyimi kazanmasını temin eder;
- (k) Engelliler için mesleki rehabilitasyon, işte kalma ve işe dönüş programları yürütür.

2. Taraf Devletler engellilerin kölelik altında tutulmalarını engeller ve engellileri zorla veya mecburi çalışmaya karşı diğer bireylerle eşit koşullar altında korur.

HEDEFLER

Bu kısımda yer alan genel bilgiler ve alıştırmalar katılımcıların aşağıdaki hedeflere yönelik çalışmalarını mümkün kılacaktır:

- Çalışma hakkını tanımlamak
- Çalışma hakkının engelliler için önemini açıklamak
- Çalışma hakkı ile diğer insan hakları arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak
- Engellilerin çalışma hakkının ne şekillerde teşvik edildiğini veya engellendiğini saptamak
- Çalışma ve istihdam ile ilgili BM **Engelli Hakları Sözleşmesi**'nde (EHS) bulunan hükümleri anlamak

BAŞLANGIÇ: ÇALIŞMA VE İSTİHDAM ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

“Çalışma hakkı” ifadesi yanıltıcı olabilir. “Sağlık hakkı”nın bir kimsenin sağlıklı olmasını garanti edemeyeceği gibi, çalışma hakkı da çalışma yaşındaki herkesin iş sahibi olmasını garanti edemez. Hiçbir hükümet gerçekçi olarak böyle bir hakkı garanti edemez. “Çalışma hakkı” bunun yerine, tüm insanların özgürce bir iş seçerek veya bir işi kabul ederek hayatını kazanma *fırsatına* sahip olma ve o işi güvenli ve uygun çalışma şartlarında yerine getirme hakkını kapsar. Çalışma hakkı aynı zamanda, insanların menfaatlerini koruyup güvenli ve uygun çalışma şartlarının savunuculuğunu yaptıkları sendikalar kurma ve bunlara üye olma hakkını da içermektedir.

Ne yazık ki, engelliler çalışma haklarından sık sık yoksun bırakılmışlardır. Engellilerin kabiliyetleriyle ilgili tutumlar ve varsayımlar, çoğu zaman bir kimsenin engellilik halinin onu daha az kabiliyetli yapacağına ve bu yüzden işle ilgili görevleri yerine getirebilmekten alıkoyacağına dair işverenlerin yanlış bir kanıya kapılmalarına yol açar. Bu yanlış kanı, engellilerin işe alınmamasına veya yalnızca bilgi ve becerilerini kullanamayacakları işlere alınmalarına yol açar. Benzer tutumlar, işverenlerin bazı engelli çalışanların, özellikle de psiko-sosyal engellilerin kendileri için veya işyerindeki diğerleri için “tehlikeli” olabileceklerine ya da engellilerin varlığıyla müşterilerin kızacaklarına veya rahatsız olacaklarına inanmalarına yol açar. İşverenler ayrıca engelliler için düzenlemeler yapmanın (erişilebilirlik özellikleri veya esnek çalışma programları) maliyetinin yanına yaklaşılmayacak kadar yüksek olduğunu zannederler. Bazı işverenler bu gerekçeyi, engelli çalışanlarına kıyaslanabilir işler yapan diğerlerinin aldıklarından daha düşük maaş ödemek için kullanmaktadır. Daha uç durumlarda, engelliler kendilerini istismar edildikleri, sömürüldükleri, kölelik yaptırıldıkları veya güvenli olmayan diğer çalışma koşullarında, belki de hiçbir ücret ödenmeden çalışmaya mecbur bırakılmış olarak bulabilirler. Alternatif olarak, engelliler normal ortamlarda çalışma fırsatından yoksun bırakılmakta ve aslında tercih etmeyecekleri ayrı tutulan ortamlarda çalışmak zorunda kalabilmektedirler.

Bu tutumlar ve varsayımlar toplu halde, pek çok engellinin ilk işe alınma, istihdamın sürekliliği ve kariyerde ilerleme dahil, istihdam döngüsünün her basamağında çalışma hakkından yararlanmaktan mahrum kalmasına yol açar. Dahası, engelliliğe dayalı ayrımcılığın işyeri ortamındaki gizli ve sinsi doğası, engellilerin haklarının ihlaline karşı koymalarını oldukça zorlaştırabilmektedir. Örneğin, pek çok işveren, bir kimseyi işe almamalarının veya bir kimsenin işine son vermelerinin gerekçesinin o kişinin engellilik hali olduğunu açıkça belirtmez. Mesela, başka adayları tercih ettiklerini söyleyebilirler. Bu tür ayrımcılığa karşı koymak için gereken delilleri toplamak neredeyse imkânsızdır.

Diğer insan haklarının ihlalleri engellilerin çalışma haklarından tam olarak yararlanmaları önünde ilave engeller yaratabilirler. Örneğin:

- Erişilebilir ulaşım araçlarının eksikliği engellileri çalışma mekânlarına erişme yetilerinden mahrum edebilir.
- Öğretime erişim ile mesleki ve diğer eğitimlere erişim eksikliği, engellileri belirli işlerin gerektirdiği nitelikleri karşılayamaz durumda bırakabilir ve ayrıca potansiyel kazançlarını da kısıtlayabilir.
- Bağımsız ve toplum içinde yaşama fırsatının eksikliği, engellileri anlamlı iş fırsatlarına erişimin bulunmadığı veya fazlasıyla kısıtlandığı tecrit edilmiş kurumsal ortamlarda yaşamaya zorlayabilir.
- Sağlık hizmetlerine erişimin eksikliği, engellileri sağlıksız ve sonucunda çalışamaz durumda bırakabilir.
- Bilgiye erişimin eksikliği, engellilerin iş ilanlarından ve potansiyel istihdamla ilgili diğer bilgilerden haberdar olmalarını zorlaştırabilir.

Aynı zamanda, çalışma hakkının ihlali de engellileri diğer insan haklarından yararlanmaktan alıkoyabilir. Örneğin, çalışamayan ve makul bir maaş kazanamayan bir engelli, yeterli bir yaşam standardına

erişemeyebilir. Bu durum da sonuçta seçeneklerini kısıtlayarak ve toplumda bağımsız yaşama şansını azaltarak, o kişiyi diğerlerine bağımlı hale gelmeye zorlayabilir. Birçok durumda kendilerini maddi olarak destekleyemeyen engelliler, yoksulluk döngüsünde kapana kısılabılır ve yiyecek, su, giyecek ve barınak gibi temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayabilir veya istedikleri şekilde bir aile geçindiremeyebilirler. Bazı ülkelerde, bir işe sahip olmak, sağlık hizmetleri almak için gereken sağlık sigortasına erişim için bir yoldur. Böyle ülkelerde engelliler iş sahibi olmadıklarında, sağlık hizmetlerine erişimleri de kısıtlanmış olabilir.

Çalışma hakkının yadsınmasının belki de en geniş kapsamlı etkisi, kişinin haysiyet duygusu ve öz değeri üzerindedir. Birçok toplumda çalışabilme yetisi yaygın olarak, insanların topluma şahsi olarak katkıda bulunabilmelerinin en önemli yolu sayılır ve çalışma yetisine sahip olmayan veya çalışmaya gönülsüz olarak görülenler o toplumun daha az değerli üyeleri olarak değerlendirilebilirler; özellikle de yaşamlarını kazanamamaları, devletin ve diğerlerinin desteğine bağımlı hale gelmelerine neden olduğunda. Bu nedenle, çalışma hakkından tam olarak yararlanmak, engellilerin benlik bilinci ve öz değer duygusu için olduğu kadar, yaşadıkları toplumlara eşit üyeler olarak tam katılımları açısından da kritik önem taşıyabilir.

Engelliler İçin Çalışma Hakkı ve Uluslararası Çalışma Örgütü

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), saygın işlerden yararlanmayı teşvik eden uluslararası çalışma standartlarının hazırlanmasını ve denetlenmesini gözetmek üzere yetkilendirilmiş küresel bir örgüttür. 1919'da kurulmuş ve 1946'da Birleşmiş Milletler'in ilk uzman kuruluşu olmuştur. ILO, hükümetlerin, işverenlerin ve çalışanların temsilcilerini ortak politikalar ve programlar geliştirmek üzere bir araya getiren "üçlü" sistemi kullanmasıyla BM kuruluşları arasında tektir.

ILO tüm insanlar için saygın işi teşvik etmek üzere çalışsa da, gençler, kadınlar, yerliler ve engelliler gibi özel kesimlerin çalışma hakkından yararlanmasına özel bir önem verir. 159 No'lu Sözleşme'yi (Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam (Engelliler) hakkında) ve "Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam (Engelliler) Hakkında Tavsiye Kararı"nı (No.168) kabul etmesine ilaveten, ILO aynı zamanda "ILO Engelliler Programı"nı da yürütmektedir.

ILO Engelliler Programı, engelli kadınlar ve erkekler için saygın işi teşvik eder ve engellileri işgücü piyasasına tam katılımdan alıkoyan engellerin üstesinden gelmeye yardımcı olur. Infocus Beceri, Bilgi ve İstihdam Edilebilirlik Programı üzerinden çalışırken, program şu temel faaliyetleri içerir:

- Eğitim ve istihdama ilişkin engelliliğe bağlı konularda bilgileri geliştirme
- Hükümetlere, çalışanlara ve eğitime ilişkin işveren kuruluşları ile engelli kuruluşlarına savunuculuk, rehberlik ve politika tavsiyeleri
- Teknik danışmanlık hizmetleri ve dayanışma faaliyetleri¹⁰⁰

ALİŞTİRMA 10.1: Çalışma Hakkından Yararlanmak Ne Anlama Gelir?

Hedef: Çalışma hakkından yararlanmanın ne anlama geldiğini anlamak
Süre: 30 dakika
Materyaller: Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

1. Tanımlama:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın ve her gruptan "çalışma hakkı" için kendi tanımını ortaya koymasını isteyin.

2. Raporlama/Tartışma:

Her grubun sözcüsünden tanımlarını belirtmesini isteyin. Bunları kaydedin ve aralarındaki benzerliklerle farkları tartışın. Grubun kendi tanımının bu kısımda kullanılan tanımdan ne şekilde farklı olabileceğini anlamasına yardımcı olun.

3. Tartışma:

- Toplumunuzda çalışan engelliler tanıyor musunuz? Nerelerde çalışıyorlar ve ne tür işler yapıyorlar?
- Toplumunuzdaki çalışan engelliler sizin tanımınıza göre çalışma haklarından yararlanıyor gibi görünüyorlar mı?
- Toplumunuzdaki engellilerin çoğunun çalışma hakkından yararlandığını düşünüyor musunuz? Sizce, özellikle kimler çalışma hakkından yararlanmaktadır? Ve kimler yararlanmamaktadır?
- Toplumdaki tüm engellilerin çalışma hakkından tam anlamıyla yararlanmalarını sağlamak için neler yapılabilir?

Çalışma Hakkının Önündeki Engellere Örnekler

- İş yerlerindeki fiziksel engeller - diğer bir deyişle işyerleri fiziksel olarak erişilebilir değildir.
- İş yerlerine erişilebilir ulaşım eksikliği
- Engellileri belirli işlerde çalışmaktan men eden veya iş ortamlarında engelliliğe dayalı ayrımcılıkla karşılaşmaktan korumayan yasalar, yönetmelikler, politikalar veya uygulamalar
- Mevcut iş fırsatları hakkında erişilebilir bilgi eksikliği
- Özellikle işitme engelliler, görme engelliler, hem işitme hem görme engelliler, zihinsel engelliler ve öğrenme engellilerin iş ortamlarındaki iletişimlerini kolaylaştıracak düzenlemelerin eksikliği
- Engellilerin çalışma yetileri ve nitelikleri hakkındaki tutumlar

ALİŞTİRMA 10.2: Çalışma Hakkından Yararlanmanın Önündeki Engelleri Anlamak

Hedef: Çalışma hakkı önündeki engelleri keşfetmek

Süre: 45 dakika

Materyaller: Yok

1. Giriş:

Toplumdaki bazı engellileri çalışma haklarından yararlanmaktan alıkoyan engellere örnekler vermelerini isteyin. Bunları listeleyin.

Özellikle belirli engelli gruplarının çalışma haklarından yararlanmalarının engellenip engellenmediğini sorun.

2. Tartışma:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Her gruptan toplumdaki bir engellinin hayali fakat tipik bir biyografisini oluşturmalarını ve çalışma hakkından nasıl yoksun bırakıldığını tanımlamalarını isteyin.

3. Rapor:

Her gruptan "biyografi"lerini sunmasını isteyin.

4. Analiz/Tartışma:

Bu hayali kişilerin çalışma haklarını hayata geçirmelerinin neleri gerektireceğini grupla tartışın.

- Madde 27'de değinilen çeşitli destekleri ve düzenlemeleri göz önünde bulundurun.
- Bu destek ve düzenlemeleri edinebilmek için neler yapılabilir?

İNSAN HAKLARI HUKUKU ÇALIŞMA HAKKI KONUSUNDA NE SÖYLÜYOR?

Çalışma hakkı çeşitli insan hakları hukuk belgelerinde ele alınmaktadır. Örneğin **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi** (İHEB), istihdamda seçim özgürlüğü, adil ücret, eşit işe eşit ücret ve sendika kurma ve sendikaya katılma gibi meseleleri ele alarak, çalışma hakkına Madde 23'te değinir. **Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi** (MSHUS) de, belirli kısıtlı şartlar dışında mecburi veya zorlayıcı çalışmaya maruz kalmama kadar, kölelik veya iş mahkumiyetinde tutulmama hakkına odaklanan Madde 8'de çalışma hakkıyla ilgili hükümleri kapsar.

Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS) ilgili meselelere değinen aşağıdaki üç maddeyle, çalışma hakkını daha da ayrıntılandırır:

- **Madde 6:** Çalışma hakkını tasdik eder ve hükümetleri, "bireyin temel siyasi ve ekonomik özgürlüklerini" koruyan politikalar ve uygulamalar yoluyla bunun hayata geçirilmesini sağlamaya çağırır.
- **Madde 7:** Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları, adil ücretler, kıdemlilik ve yetkinliğe bağlı terfi için fırsat eşitliği, dinlenme ve boş zaman dahil, herkesin "adil ve uygun şartlarda çalışma" hakkını ele alır.
- **Madde 8:** Herkesin sendika kurma ve sendikalara üye olma hakkını ve sendikaların yalnızca kamu düzenini sağlamak ve diğerlerinin hak ve özgürlüklerini korumak için demokratik bir toplumda şart olan kısıtlamalara tabii olarak, özgürce faaliyet gösterme haklarını ele alır.¹⁰¹

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHS'nin uygulanmasını denetlemekten sorumlu antlaşma organı) 5 No'lu Genel Yorumu, çalışma alanında engelliliğe dayalı ayrımcılığın yayılması, engelliler için kısıtlı ve çoğu zaman standartların altındaki istihdam seçenekleri ve çalışmanın önünde, işe gitmek için ulaşım araçlarına erişim gibi, diğer insan haklarından yararlanma yoksunluğundan kaynaklanan engeller dahil, ESKHS hükmünde çalışma hakkından tam anlamıyla yararlanmanın önünde engellilerin karşılaştıkları bazı engelleri ele alır. Ayrıca, hükümetlerin engellilerin sendikalara ilişkin haklarından tam anlamıyla yararlanmalarını güvence altına almaları ve engelli kuruluşlarına istihdam ve diğer konularda düzenli olarak danışmaları gerekliliğine işaret eder.¹⁰²

Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) Madde 32, çocukların ekonomik sömürüye ve eğitimlerine engel olabilecek veya "sağlıklarına ya da fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki veya sosyal gelişimlerine" zararlı olabilecek işlere maruz kalmama haklarını onaylar. Bunun yanı sıra, Devletler'in istihdam için bir minimum yaş (veya minimum yaşlar) sınırı getirmesini, çalışma saatlerini ve koşullarını düzenlemesini ve Madde 32'nin uygulanması için ceza ve diğer yaptırımların kullanımını sağlamalarını gerektirir.¹⁰³

1993 tarihli **BM Engelliler için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar**, aşağıdakiler dahil, engellilerin çalışma haklarından yararlanma yetilerini etkileyebilecek birtakım meseleleri ele almıştır:

- Toplumda engellilerin hakları, ihtiyaçları, potansiyelleri ve katkılarına ilişkin bilinç yükseltme (Kural 1),
- Rehabilitasyon (Kural 3)
- Bağımsızlığı teşvik edecek ve engellilerin haklarını kullanmalarına olanak sağlayacak destek hizmetleri (Kural 4)
- Fiziksel erişilebilirlik, bilgi ve iletişim erişilebilirliği (Kural 5)
- Eğitim (Kural 6)
- İstihdam (Kural 7)
- Personel eğitimi (Kural 19)¹⁰⁴

101 Bakınız http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_cescr.htm

102 Bakınız [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/E.C.12.2000.4.En](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/E.C.12.2000.4.En)

103 Bakınız <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm>

104 Bakınız <http://www.un.org/ecosocdev/geninfo/dpi1647e.htm>

Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS), önceki insan hakları belgelerinde ele alınan meseleleri genişletir ve Devletler'in çalışma hakkına nasıl saygı göstereceklerini, bu hakkı nasıl koruyup yerine getireceklerini netleştirmeye yardımcı olur. İnsan haklarının bölünmez, birbirleriyle bağlantılı ve karşılıklı bağımlı doğası nedeniyle, EHS'deki birçok madde bu haktan yararlanmakla ilişkili olarak değerlendirilebilir. Ancak, Madde 27 özellikle çalışma hakkına odaklanır.

Oldukça uzun olan Madde 27 iki alt bölüme ayrılır. Bunlardan ilki ve daha uzun olanı, özgürce seçilmiş veya kabul edilmiş iş sayesinde hayatını kazanma fırsatına sahip olma hakkı da dahil olmak üzere, engellilerin diğerleriyle eşit koşullarda çalışma hakkını bilhassa tasdik eder. Buna ilaveten, çalışma hakkından "açık, bütünleştirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamında" yararlanılması gerektiğini belirtir. Madde 27(1) daha sonra, çalışma hakkının engelliler tarafından hayata geçirilmesini teşvik etmek üzere Devletler'in almaları gereken belirli önlemlere değinerek devam eder. Bu önlemler şunları kapsar:

- İstihdamın her alanında ve her biçiminde engelliliğe dayalı ayrımcılığın yasaklanması
- Eşit işe eşit ücret, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları, tacizden koruma ve şikâyetlerin çözümlenmesi dahil, adil ve uygun koşullarda çalışma hakkının korunması
- Engellilerin iş ve sendikal haklarını diğerleriyle eşit koşullarda kullanabilmelerinin güvence altına alınması
- Genel teknik ve mesleki rehberlik programlarına ve diğer işe yerleştirme ve eğitim hizmetlerine erişim sağlanması
- Engelliler için istihdam olanaklarının ve kariyer gelişiminin teşvik edilmesi ve iş arama, işe başlama, işi sürdürme ve işe geri dönme konularında destek sağlanması
- Serbest çalışma, girişimcilik, kooperatif kurma ve kendi işini kurma konusundaki fırsatların teşvik edilmesi
- Engellilerin kamu sektöründe istihdam edilmeleri
- Olumlayıcı eylem programları, teşvikler ve diğer uygun politika ve önlemlerle, engellilerin özel sektörde istihdam edilmelerinin teşvik edilmesi
- İşyerlerinde makul düzenleme yapılmasının sağlanması
- Engellilerin açık iş piyasasında iş deneyimi kazanmalarının teşvik edilmesi
- Mesleki ve profesyonel rehabilitasyon, işte kalma ve işe dönüş programlarının teşvik edilmesi

Çok daha kısa da olsa, Madde 27(2) sömürücü işgücü konusunu ele alan önemli bir hükümdür. Devletler'in engellilerin kölelik altında tutulmalarını sağlamalarını ve engellileri zorla veya mecburi çalışmaya karşı diğer bireylerle eşit koşullar altında korumalarını gerektirir.

Devletler, devlet daireleri gibi Devlet aktörlerinin engellilerin bu hakkı kullanmasına ve bu haktan yararlanmasına müdahale etmemelerini sağlayarak, çalışma hakkına saygı göstermelidir. Devletler'in aynı zamanda, işletmeler ve sendikalar gibi Devlet harici aktörlerin bu hakkın kullanılmasına ve bu haktan yararlanılmasına müdahale etmemelerini sağlayarak çalışma hakkını *korumaları* da gerekmektedir. Buna ilaveten, engellilerin bu hakkı kullanabilmelerini güvence altına almak üzere, Devletler'in önlemler olarak (Madde 27(1)'de ana hatları verilenler gibi) çalışma hakkını *yerine getirme* yükümlülükleri de vardır. Kısacası, uluslararası insan hakları hukuku, engellilerin çalışma haklarını yalnızca kendi başına bir hak olarak değil, aynı zamanda engellilerin diğer insan haklarından daha iyi yararlanmaları ve toplumun üyeleri olarak sorumluluklarını tam anlamıyla üstlenmeleri ve o topluma katkıda bulunmaları için şiddetle destekler.

ALİŞTİRMA 10.3: Çalışma Hakkını Anlamak

Hedef:	EHS'de bildirilen çalışma hakkını incelemek ve anlamak
Süre:	45 dakika
Materyaller:	Sunum panosu ile keçeli kalem veya karatahta ile tebeşir

1. İnceleme:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Her gruptan Madde 27'yi ortak bir ifadeyle açıklamak ve bu haktan nasıl yararlanılabileceğine, bunun engellilerin toplum içindeki yaşamlarında nasıl bir fark yaratacağına dair bazı örnekler vermek üzere birlikte çalışmalarını isteyin.

Oturum Yöneticisi için Not: Madde 27'nin uzunluğunu göz önünde bulundurarak, farklı grupların farklı fıkraları ele almalarını isteyebilirsiniz.

2. Açıklama:

Verilen her arada durup, farklı gruplardan hazırladıkları açıklamalarını isteyerek Madde 27'yi sesli okuyun. Herkes bir açıklama üzerinde uzlaşabilene dek her kısmın anlamını tartışın. Madde 27'nin varılan son açıklamasını sunum panosuna yazın.

3. Örnek verme:

Çalışma hakkından nasıl yararlanılabileceğine ve bunun engelliler için nasıl bir fark yaratacağına dair örnekler isteyin.

4. Tartışma:

EHS Madde 27 ulusal engelli hakları gündemi yaratmak ve siyasi partilere veya hükümetin karar mercilerine arz edilmek üzere eylem platformları tertip etmekte ne şekilde kullanılabilir? Bu sizin ülkenizdeki engelliler için ne anlama gelirdi?

ÇALIŞMA ORTAMLARINDA BİLİNÇ YÜKSELTME

126

İşverenlerin halihazırdaki ve işe almayı düşündükleri engelli çalışanlarına karşı yükümlülüklerini sürdürmeleri ve engellilerin haklarından tam anlamıyla yararlanmak üzere savunuculuk yapmaları için, hem işverenlerin, hem de engellilerin, yükümlülüklerinin ve haklarının bilincinde olmaları gerekir. Hem kamu sektöründe, hem de özel sektörde birçok işveren, kendi sorumluluklarını ve engelli haklarını ana hatlarıyla belirleyen engelli politikalarını giderek daha fazla benimsemektedir. İşverenler, bu tür kuralları bazen kendiliklerinden, bazen de ulusal yasalara ve engelli kuruluşlarının teşvikine karşılık benimserler. Bu tür politikalar, karar mercilerindekilere engelli çalışanlara ve müşterilere karşı sorumluluklarını hatırlatmaya yardımcı olur. Bunlar ayrıca, engellileri haklarını talep etmeleri ve haklarının ihlaline karşı mücadele etmeleri için güçlendirmeye yardımcı olur.

Ancak, polititalar tek başına bilinçlendirmeyi veya engellilerin haklarından tam anlamıyla yararlanmalarını garanti etmeyi sağlamak için genel anlamda yeterli olmaz. Bir işverenin politikalarının *olması* yetmez; bu politikalardan etkilenen herkesin bunların içeriğinden ve onları fiiliyata geçirmek için ne yapmaları gerektiğinden haberdar olmalarını sağlamak için önlemler alınması da gerekmektedir. İnsanların bu politikalara bağlı haklarını ve sorumluluklarını anlamalarına yardımcı olmak için eğitim ve politikaları yürürlüğe koymak üzere daha fazla destek gerekli olabilir. Bunun yanı sıra, kural ihlallerini etkin bir şekilde ele alacak mekanizmaların bulunması ve ihlallerle mücadele etmek isteyenlerin bu mekanizmaları nasıl kullanacaklarını anlamaları, bunu yaparken de kendilerini güvende hissetmeleri gerekir. Çalışanlar, ihlale dikkat çektikleri için işlerini kaybedebileceklerinden veya bir şekilde cezalandırılacaklarından endişe ederlerse, iyi hazırlanmış bir kurallar dizisi dahi etkisiz kalacaktır.

- Aklınıza hiç engelli çalışanların dahil edilmesine dair politikalara sahip olan işverenler geliyor mu?
- Bu kurallar engellilerin ve/veya temsilci kuruluşlarının tavsiyeleriyle mi geliştirilmiştir?
- Bu politikalar ve etkin bir şekilde uygulanmaları için alınan önlemler nasıl geliştirilebilirler?
- Siz veya kuruluşunuz bu tür kuralların benimsenmesine dair nasıl savunuculuk yapabilirsiniz veya yardımda bulunabilirsiniz?

Volkswagen'in Engellilere Kurumsal Taahhüdü

2003 Avrupa Engelliler Yılı'nın bir parçası olarak ve daha önceki şirket girişimlerine dayanarak, uluslararası otomobil üreticisi Volkswagen, eğitim, öğretim ve dahili iletişim sayesinde engelli personeli temel iş sürecine daha iyi entegre etmeyi taahhüt eden bir anlaşma imzaladı. 2003 kutlamalarının bir parçası olarak, Volkswagen aynı zamanda engelli sorunlarını duyurmak için, aşağıdakiler dahil olmak üzere, ana hatlarıyla çeşitli önlemleri içeren, "Himaye Etmekten Beceri Kazandırmaya" adlı bir broşür çıkardı:

- Ürünlerinin engelliler için erişilebilir olmasını sağlamak için çalışmak
- Çalışma ortamında engelliliğe dayalı ayrımcılığı yasaklamak
- Güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamını teşvik etmek, engelli çalışanları entegre etmek ve firmada çalıştıkları zaman içinde engelli hale gelmiş olabilecek çalışanları yeniden entegre etmek üzere evrensel tasarım ilkelerinden faydalanmak
- Evrensel tasarım özelliklerinin engelli çalışanlar için yeteri kadar uygun olmadığı noktalarda makul düzenlemelerden faydalanmak
- Engellilerle ilgili kuralların firmanın tüm departmanlarında ve üretim tesislerinde kademeli olarak uygulamaya geçirilmesine yönelik birlikte çalışmak üzere farklı yönetim birimlerinden ve engelli temsilcilerinden oluşan "entegrasyon ekipleri" kurmak

ALİŞTİRMA 10.4: Çalışma Hakkını Teşvik Etmek Üzere Bir Söz Vermek

İnsan haklarının hem hakları, hem de sorumlulukları içerdiğini vurgulayın.

- Engellilerin çalışma hakkıyla ilgili öğrenilenlerin ardından grubun somut bir önlem almayı düşünmeye hazır olup olmadığını sorun.
- Daha yapılacak çok fazla planlama ve bilgi toplama işi olmasına rağmen, bir değişim yaratmaya söz vermenin de çok önemli olduğunu belirtin.
- Her katılımcının, engellilerin çalışma haklarından yararlanmalarını teşvik etmek üzere, ne kadar küçük olursa olsun, bir sonraki ay içinde gerçekleştirmek istediği veya gerçekleştirebileceği bir eylemi belirleyip söylemesinden memnun olacağını açıklayın. Katılımcılar, örneğin, işverenlerin engellilere istihdam sağlamanın yalnızca yasal bir gereklilik olmadığını, aynı zamanda işe ve işyerine sağlayabilecekleri katkılar nedeniyle kendileri için cazip bir şey olduğunu anlamalarına daha fazla nasıl yardımcı olabilirler?

Engelli hakları savunuculuk girişimleri planlamak için, bakınız Bölüm 3, "Savunuculuk! Engelli Hakları İçin Eyleme Geçiş".

ÇALIŞMA HAKKINA DAİR YARARLI KAYNAKLAR

- Küçük İşletmeler İçin Amerikan Engelliler Yasası Kılavuzu: <http://www.ada.gov/smbustxt.htm>
- Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 5 No'lu Genel Yorumu: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d?Opendocument)
- ILO 159 No'lu Sözleşme (Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam (Engelliler) hakkında): <http://www.ilo.org/ilolex/english/convdsp1.htm>
- ILO Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam (Engelliler) Hakkında Tavsiye Kararı (No. 168): <http://www.ilo.org/ilolex/english/recdisp1.htm>
- ILO Beceri ve İstihdam Edilebilirlik Departmanı –Engellilik ve İstihdamı kesen tema: <http://www.ilo.org/public/english/employment/skills/disability/index.htm>

KISIM 11: TOPLUM İÇİNDE BAĞIMSIZ VE ONURLU YAŞAMA HAKKI

BM Engelli Hakları Sözleşmesi

Madde 19, Bağımsız Yaşayabilme ve Topluma Dahil Olma

İşbu Sözleşmeye Taraf Devletler tüm engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında toplum içinde yaşama hakkına sahip olduğunu kabul eder ve engellilerin bu haktan eksiksiz yararlanabilmeleri ve topluma tam katılımlarını kolaylaştırmak için gerekli tedbirleri etkin bir şekilde alır. Bu çerçevede aşağıdaki noktalara dikkat edilmelidir:

- Engelliler diğer bireylerle eşit koşullar altında ikametgahlarını ve nerede ve kiminle yaşayacaklarını seçme hakkına sahiptirler ve özel bir yaşama düzenine zorlanamazlar;
- Engellilerin kişisel destek dahil olmak üzere toplum içinde yaşamak ve topluma dahil olmak için ihtiyaç duydukları konut içi, kurum içi ve diğer toplumsal destek hizmetlerine erişimleri sağlanmalı ve engellilerin toplumdan tecridi ve ayrı tutulması önlenmelidir;
- Kamusal hizmet ve tesisler engellilere diğer bireylerle eşit şekilde açık olmalı ve onların ihtiyaçlarına yanıt verebilmelidir.

Madde 28, Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Korunma

- Taraf Devletler, engellilerin yiyecek, giysi ve barınma dahil kendileri ve aileleri için yeterli yaşam standardı hakkını ve yaşam koşullarının sürekli olarak iyileştirilmesi hakkını tanır. Taraf Devletler bu hakkın engelli olmaları nedeniyle ayrımcılığa uğramaksızın tanınmasını temin etmek için gerekli adımları atar.
- Taraf Devletler engellilerin sosyal korunma ve engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramadan bu haktan yararlanma hakkını tanır ve aşağıda belirtilen tedbirler dahil olmak üzere bahse konu hakkın tanınmasını temin etmek ve geliştirmek için gerekli adımları atar:
  - Engellilerin temiz su hizmetlerine, uygun ve bedeli ödenebilir hizmetlere eşit erişimlerini sağlamak ve engellilerin ihtiyaçlarına ilişkin araç - gereç ve diğer yardımlara erişimlerini temin etmek;
  - Özellikle engelli kadın ve kızlar ve engelli yaşlılar dahil olmak üzere, engellilerin sosyal koruma programlarına ve yoksulluk azaltıcı programlara erişimini sağlamak;
  - Yoksulluk koşullarında yaşayan engellilerin ve ailelerinin uygun eğitim, danışmanlık, mali yardım ve süreli bakım dahil engelliliğe ilişkin harcamalarında devlet yardımına erişimini sağlamak;
  - Engellilerin toplu konut programlarına erişimini sağlamak;
  - Engellilerin emeklilik fırsatları ve programlarına eşit erişimini sağlamak.

Madde 12, Yasa Önünde Eşit Tanınma

- Taraf Devletler, engellilerin buldukları her yerde kişi olarak tanınma hakkına sahip olduklarını yeniden onaylar.
- Taraf Devletler engellilerin tüm yaşam alanlarında diğer bireylerle eşit koşullar altında hak ehliyetine sahip olduğunu kabul eder.
- Taraf Devletler engelli bireylerin hak ehliyetlerini kullanırken gereksinim duyabilecekleri desteği alabilmeleri için uygun tedbirleri alır.
- Taraf Devletler hak ehliyetinin kullanımına ilişkin tüm tedbirlerin uluslararası insan hakları hukukuna uygun olarak istisnai önleyici uygun ve etkin bir şekilde güvenceler sağlamasını temin eder. Söz konusu güvenceler hak ehliyetinin kullanımına ilişkin tedbirlerin kişinin haklarına, iradesine ve tercihlerine saygılı olmasını, çıkar çatışmasından bağımsız olmasını, kişinin iradesine haksız bir müdahalede bulunmamasını, kişinin içinde bulunduğu koşullar ile orantılı olmasını ve bu koşulları gözetmesini, mümkün olan en kısa süre içinde uygulanmasını, yetkili, bağımsız ve tarafsız bir merci veya yargı organı tarafından sürekli olarak gözden geçirilmesini sağlamalıdır. Bu güvenceler söz konusu tedbirlerin kişinin hak ve çıkarlarını etkilediği derecede ölçülü olmalıdır.
- Taraf Devletler işbu Madde çerçevesinde engellilerin mülk edinmek veya mirasa hak kazanmak, mali işlerini kontrol etmek ve banka kredileri, ipotekleri ve diğer mali kredilere erişim açısından diğer bireylerle eşit haklara sahip olmasını sağlamak için uygun ve etkin bir şekilde tüm tedbirleri almalı ve engellilerin mülklerinden keyfi olarak mahrum bırakılmamasını sağlar.

HEDEFLER

Bu kısımda yer alan genel bilgiler ve alıştırmalar katılımcıların aşağıdaki hedeflere yönelik çalışmalarını mümkün kılacaktır:

- Toplum içinde bağımsız ve onurlu yaşama hakkını tanımlamak
- Toplum içinde bağımsız ve onurlu yaşama hakkının engelliler için önemini açıklamak
- Toplum içinde bağımsız ve onurlu yaşama ile diğer insan hakları arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak
- Engellilerin toplum içinde bağımsız ve onurlu yaşama hakkının ne şekillerde teşvik edildiğini veya engellendiğini saptamak
- Toplum içinde bağımsız ve onurlu yaşama ile ilgili BM **Engelli Hakları Sözleşmesi**'nde (EHS) bulunan hükümleri anlamak

BAşLANGIç: TOPLUM IÇİNDE BAĞIMSIZ VE ONURLU YAşAMA ÜZERİNE DüşüNMEK

Dünyada çok az insan diğer kimselerle hiçbir temas kurmadan tamamen tek başlarına yaşar! Hepimiz bize tavsiyeler, dostluk, mal, hizmet ve çok çeşitli diğer destekler sağlaması için bir dereceye kadar başka insanlara bağlıyızdır. "Bağımsız yaşamak" yalnızca kendi kendimize yaşamak değilse, o zaman ne anlama gelir? Bağımsız yaşamak, özünde nasıl yaşayacağınızı, nerede yaşayacağınızı, kimlerle yaşayacağınızı ve toplumla ne derece etkileşim içinde olacağınızı seçme hakkı anlamına gelir. Ayrıca, bu seçimleri hayata geçirmekte ve yeterli yaşam standardına ulaşmakta ihtiyaç duyabileceğiniz desteğe erişime sahip olmak anlamına gelir.

Doğuştan sahip olunan insanlık onuruna sayđı duyulan bir şekilde bağımsız yaşama hakkının önemli bir unsuru, kişinin kendi kararlarını verme olanağı ile bu kararlara sayđı gösterilmesi ve bunlara göre davranılmasıdır. Birçok engelli, ne giyecekleri, ne yiyip içecekleri gibi en temel kararlarıyla ilişkili olarak bile, bu haktan yoksun bırakılır. Bazı durumlarda, ulusal yasalar engellileri (zellikle zihinsel ve psiko-sosyal engellileri) gerekli **hukuki ehliyetten** mahrum bırakarak, kendi kararlarını vermekten bilhassa men eder. Diğer durumlarda, insanlar engelli aile üyelerinin ve dostlarının kararlarını göz ardı ederler, çünkü kişinin "akla uygun" kararlar verme kapasitesi olduğuna inanmazlar.

Bilgi ve iletişim engelleri de engellilerin karar verme yetilerini olumsuz yönde etkileyebilir. Örneğin, erişilebilir bilgi eksikliği, engellileri bir karara varmaları için ihtiyaç duydukları bilgiden yoksun bırakabilir. İletişim düzenlemelerinin (rneğin bilgisayar destekli gerçek zamanlı konuşma, tanıma, yazıya dönüştürme yöntemleri ya da işaret dili tercümanları) olmayışı, engellilerin kendilerini ifade etmelerini veya düşüncelerinin ve kararlarının anlaşılmasını sağlamalarını zorlaştırabilir.

Diğer insan haklarının ihlalleri engellilerin toplum içinde bağımsız ve onurlu bir şekilde yaşama yetilerinin önünde engeller yaratabilir. Örneğin:

İş ortamında engelliliğe bağlı ayrımcılık, engellileri kendilerini geçindirecek bir gelir elde etme yollarından yoksun bırakabilir.

- Erişilebilir ulaşım araçlarının yokluğu, engellileri yalnızca hareket özgürlüğü haklarından yoksun bırakmakla kalmayıp, toplumla tam anlamıyla etkileşim içinde bulunmaları kadar, işe, eğitime, sağlık hizmetlerine ve dükkanlara erişim yetilerini de olumsuz etkiler.
- Diğerlerine yerel bir genel hastanede yatarak veya ayakta verilebilen sağlık hizmeti veya rehabilitasyon gibi hizmetler, engelliler için yalnızca kurumsal ortamlarda sağlanıyor olabilir.
- Yeterli yaşam standartlarının yokluğu, engellileri yiyecek ve barınağa erişim gibi yalnızca hayatta kalma gerekleriyle tecrit edilmiş kurumsal ortamlarda veya aile üyeleriyle birlikte yaşamaya zorlayabilir.
- Erişilebilir konutun olmayışı, belirli bir topluluk içinde yaşamak isteyen engelliler için mevcut seçenekleri önemli ölçüde azaltır.

- Engellilere karşı olumsuz ve ayrımcı tutumlar, diğer toplum üyeleri arasında kendilerini rahatsız ve tehlikede hissetmelerine yol açabilir ve sonucunda bu tür etkileşimlerden kaçınmaya itebilir. Bu tür tutumlar aile üyelerini, engelli yakınlarını toplumdan gizlemeye dahi itebilir.

Toplum içinde bağımsız yaşama hakkının ihlalleri sıklıkla diğer hakların ihlal edilmesine de yol açmaktadır. Örneğin, engellileri tecrit edilmiş ortamlarda yaşamaya mecbur etmek, onları sosyal, kültürel ve siyasal yaşama tam olarak katılma olanağından yoksun bırakır. Ailelerinden ayrı yaşamaları gereken engelli çocuklar, bir aile ortamında büyüme olanağından mahrum kalırlar ve genellikle kaliteli kapsamlı eğitim alamazlar. Kurumsal ortamlar çoğu zaman engellileri şiddet, cinsel taciz ve hatta ölüm konusunda daha yüksek risklere maruz bırakabilir; özellikle de engelli kadınlarla kız çocuklarını ve zihinsel engellileri. Tecrit edilmiş ortamlar ayrıca engellilerin evlenip kendi ailelerini kurma haklarını kullanmaktan da yoksun bırakabilir. Bu örnekler, insan haklarının **bölünmez**, birbirleriyle **bağlantılı** ve karşılıklı **bağımlı** olduklarını gösterir. Her şeyden önemlisi, toplum içinde bağımsız yaşama hakkının ihlali, engellilerin tüm insanların doğuştan sahip oldukları temel insanlık onurlarına saygısızlıktır.

ALİŞTİRMA 11.1: Toplulukta Bağımsız ve Onurlu Bir Şekilde Yaşamak Ne Demektir?

Hedef: Bağımsız ve onurlu bir şekilde yaşamının ne demek olduğunu anlamak
Süre: 30 dakika
Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir

1. Beyin Fırtınası ve Tartışma:

Beyin fırtınası yapıp şu soruların cevaplarını sırayla yazın:

- “Bağımsız bir şekilde yaşamak” sizin için ve topluluğunuz için ne ifade ediyor?
- Topluluğunuzdaki engelli insanlar nerede ve nasıl yaşıyor?
- Topluluğunuzda genellikle kimler kurumlara kapatılıyor? Bu insanların genellikle ne tür engelleri oluyor?

Bağımsız Yaşamın 10 İlkesi

Bazı ülkelerde engelli insanların topluluk için bağımsız ve onurlu bir şekilde yaşama haklarını kullanmaları için destek, hizmet ve çeşitli yardımlar sağlayan “bağımsız yaşam merkezleri” vardır. Bu merkezlerin çoğu “bağımsız yaşama felsefesini” yansıtan ortak ilkeleri kabul ediyorlar. Bunlar:

1. **İnsan hakları:** Herkes için eşit haklar ve fırsatlar; engel tipine ya da basmakalıp düşüncelere dayanarak ayırım yapılmaması.
2. **Tüketicilik:** Bir hizmet ya da ürün satın alan kişi (tüketici ya da müşteri) kendisi için neyin en iyi olduğuna kendi karar verir.
3. **Kurumsuzlaştırma:** Hiçbir insan engeli yüzünden (bir bina, program ya da aile dahilinde) bir kuruma kapatılmamalıdır.
4. **Tıpsallaştırmama/Medikalizeleştirmeme:** Engelli insanlar medikal modelin varsaydığı gibi “hasta” değildirler ve günlük yaşamlarını sürdürmek için yeminli tıp doktorlarına ihtiyaç duymayabilirler.
5. **Öz-yardım:** İnsanlar benzer deneyimlerden geçmiş insanlarla ihtiyaçlarını, endişelerini ve sorunlarını konuşarak öğrenir ve büyürler. Alınan yardımın kaynağı “profesyoneller” değildir.
6. **Savunuculuk:** Engelli insanların topluluğun sunduğu şeylerden tümüyle faydalanabilmesini sağlamak için sistemik, sistematik, uzun vadeli ve topluluk çapında değişim faaliyetlerine ihtiyaç vardır.
7. **Engel Kaldırma:** İnsan haklarının, tüketiciliğin, kurumsuzlaştırmanın, tıpsallaştırmamanın, öz-yardımın gerçekleşmesi için mimari, iletişimsel ve davranışsal engeller kaldırılmalıdır.
8. **Tüketici kontrolü:** Engelli bireyleri desteklemeye ve onlara yardım etmeye en uygun kuruluşlar yöneticileri, idarecileri, personeli ve operatörleri yine engelli bireyler olan kuruluşlardır.
9. **Eşdüze rol modeller:** Bağımsız yaşama ve engelli hakları konularında liderlik ailelere, hizmet sağlayanlara ya da başka temsilcilere değil, engelli insanlara verilmelidir.
10. **Çapraz engeller:** İlk beş ilkeyi gerçekleştirmek üzere tasarlanan faaliyetler çapraz-engel yaklaşımını benimsemeli, yani görevler, bütün engelli insanlara fayda sağlaması adına farklı farklı engelleri olan insanlar tarafından yerine getirilmelidir.¹⁰⁵

131

2. Beyin Fırtınası/Tartışma:

Bütün insanların onur ve eşitlik içinde yaşama hakkı olduğunu vurgulayın. Beyin fırtınası yapıp şu soruların cevaplarını sırayla yazın:

- “Onurlu bir yaşam” sizin için ne ifade ediyor?
- Sizce engelli insanlar bu kavramı bir engeli olmayan insanlarla aynı şekilde tanımlar mıydı?
- Sizin topluluğunuzdaki engelli insanların çoğunun onurlu bir yaşam sürdüğüne inanıyor musunuz? Sizce kim onurlu bir yaşam sürüyor? Kim sürmüyor?

3. Tartışma:

Topluluktaki bütün engelli insanların onurlu bir yaşam sürebilmesini sağlamak için ne yapılabilir? Bağımsız bir şekilde yaşayabilmeleri için ne yapılabilir?

Toplum İçinde Bağımsız ve Onurlu Bir Yaşam Sürmenin Önündeki Engellere Örnekler

- İş yerlerine, mağazalara, sağlık tesislerine ve kamu binalarına erişimde karşılaşılan fiziksel engeller.
- İş yerlerine, mağazalara, sağlık tesislerine ve kamu binalarına erişilebilir ulaşım eksikliği.
- Engelli insanları kendi rızaları dışında ayrı ve kurum ortamlarında yaşamaya zorlayan mevzuatlar, düzenlemeler, politikalar ve uygulamalar.
- Onurlu bir yaşamı destekleyen hizmetlere ve engelli insanların bu hizmet ve destekler açısından hangi hak ve sorumluluklara sahip olduğuna dair erişilebilir bilgi eksikliği.
- Engelli insanların, özellikle de görme, işitme, hem görme hem işitme-konuşma, zihinsel veya öğrenme engelli insanların iletişimini kolaylaştıracak düzenlemelerin eksikliği.
- Engelli insanların istedikleri yerde ve istedikleri kişiyle yaşama ve kendi kararlarını verme becerilerine yönelik tutumlar.

ALİŞTİRMA 11.2: Topluluk İçinde Bağımsız ve Onurlu Bir Yaşama Hakkından Faydalanmanın Önündeki Engeller

Hedef: Bağımsız ve onurlu bir yaşamın önündeki engelleri anlamak

Süre: 30 dakika

Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir

1. Giriş:

Topluluktaki bazı engelli insanların bağımsız ve onurlu bir yaşam sürmelerinin önündeki engellere örnek vermelerini isteyin.

- Engelli insanlar arasında bağımsız ve onurlu bir yaşam sürmekten özellikle alıkonan bir grup var mı? Neden?

2. Tartışma:

Katılımcıları ikişer ya da üçer kişilik küçük gruplara ayırın. Her bir gruptan bu toplulukta yaşayan engelli bir insanın kısa, kurgusal ama tipik bir biyografisini yazmasını ve yarattıkları kurgusal kişinin bağımsız ve onurlu yaşama hakkından ne şekilde mahrum bırakıldığını açıklamalarını isteyin.

Alternatif: Bu “biyografileri” rol yaparak sunun.

3. Rapor/Analiz:

Her gruptan “biyografisini” sunmasını isteyin. Her sunumdan sonra o kurgu kişinin yaşam öyküsünde hangi insan haklarının ihlal edildiğini tartışın. Bunları listeleyin.

4. Analiz/Tartışma:

Bu kurgusal insanlar bağımsız ve onurlu bir yaşam sürme hakkını elde edebilmek için ne yapabilirdi, tartışın. Bunu 3. adımda rapor edilen olumsuz biyografilerin ve ihlallerin nasıl tersine çevrilebileceği gibi de ifade edebilirsiniz.

- Madde 12, 19 ve 28’de güvence altına alınan çeşitli destekleri düşünün.
- Bu tür desteklerden faydalanmak için ne yapılırdı?
- İnsan hakları açısından bu tür destekleri savunmanın faydası olur muydu?

İNSAN HAKLARI HUKUKU BAĞIMSIZ VE ONURLU BİR YAŞAMA KONUSUNDA NE DİYOR?

Bazı insan hakları hukuku belgeleri bağımsız ve onurlu yaşama hakkıyla ilgilidir. Örneğin **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi** yeterli yaşam standardı hakkını (Madde 25) ve kişinin kendi kararlarını verebilme becerisiyle ilgili olan yasa önünde tanınma hakkını (Madde 6) tartışır.¹⁰⁶ **Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi** (MSHUS)¹⁰⁷ de, yasa önünde herkesi eşit sayan Madde 16 ve herkesin ifade özgürlüğünü tanıyan Madde 17 gibi, karar vermekle ilgili hükümler içerir. **Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi**'nin (ESKHS)¹⁰⁸ uygulanmasını denetleyen **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi**'nin (ESKHK) 5 No'lu Genel Yorumu devletlerin "engelli insanların entegre, kendi belirledikleri, bağımsız bir yaşam sürmesini sağlayan" politikalar benimsemesi gerektiğini ve "engellilik politikalarının [engelli insanların] bütün toplum hizmetlerine erişimini güvence altına almak zorunda olduğunu" belirtir.¹⁰⁹

ESKHS Madde 11'de herkesin "yeterli yiyecek, giysi ve konut" dahil olmak üzere yeterli yaşam standardı ve yaşam şartlarının sürekli iyileştirilmesi hakkında dair hükümler de içermektedir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) hükümleri, çocukların aileleriyle birlikte yaşama becerilerinin (çocuğun menfaatine olduğu müddetçe) desteklenmesi gerekliliğinin ve engelli çocukların toplumsal yaşama etkin bir şekilde katılma hakkının (Madde 23) altını çizer. Çocuk Hakları Komitesi ayrıca Taraf Devletleri

*...engelli çocuklara yatsız hasta olarak ya da topluluk içinde yardım sağlamak ve ailelerine hizmet sunmak için mümkün olan her şeyi yapmaya ve bu şekilde engelli çocukların ailelerinden uzaklaştırılıp kurumlara yerleştirilmesinden kaçınmaya*¹¹⁰ teşvik eder.

1993 tarihli **BM Engelliler için Fırsat Eşitliğine İlişkin Standart Kurallar** (Standart Kurallar) engelli insanların topluluk içinde bağımsız bir şekilde yaşama hakkıyla doğrudan ilgili meseleleri ele alır; bunlardan bazıları:

- Engelli insanların toplum içindeki hakları, ihtiyaçları, potansiyelleri ve katkıları konusunda bilinçlendirilmesi (Kural 1);
- Bölgesel tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetleri (Kural 2 ve 3);
- Engelli insanların haklarını kullanmalarını kolaylaştırmak ve bağımsız bir şekilde yaşama kapasitelerini artırmak üzere sağlanan destek hizmetleri (Kural 4);
- Fiziksel erişim, bilgi ve haberleşme erişimi (Kural 5);
- Personel eğitimi (Kural 19).¹¹¹

Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS) önceki insan hakları bildirilerinde ele alınan meseleleri daha geniş bir şekilde ele alır ve Devletin topluluk içinde bağımsız bir şekilde yaşama hakkına nasıl saygı duyabileceğine, bu hakkı nasıl koruyup icra edebileceğine açıklık getirilmesine yardım eder. İnsan haklarının **bölünemez, birbirine bağımlı ve birbirine bağlı** doğası sebebiyle EHS'de bu hakkın kullanımına ilişkin çok sayıda madde vardır. Bununla birlikte Madde 19, 28 ve 12 topluluk içinde bağımsız ve onurlu bir şekilde yaşama hakkı konusunda özellikle önemlidir.

EHS'nin 19. maddesi açık bir şekilde engelli insanların bağımsız yaşama ve topluma dahil olma hakkını ele alır. Özellikle, engelli insanların nerede ve kiminle birlikte yaşayacaklarını seçme ve belli bir düzende yaşamaya zorlanmama hakkı da dahil olmak üzere "diğer bireylerle eşit seçeneklere sahip olma" hakkının altını çizer. Madde 19 aynı zamanda Taraf Devletlerin engelli insanların bağımsız bir şekilde yaşamak, **tecritten ve toplumdan ayrı tutulmamak için ihtiyaç duyabilecekleri destek ve hizmetlere erişimlerini**

106 (Bkz <http://www.unhchr.ch/udhr/>)

107 (Bkz <http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>)

108 (Bkz http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ceschr.htm)

109 (Bkz [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/CESCR%20General%20comment%205En?Open document.](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/CESCR%20General%20comment%205En?Open document.))

110 (Bkz <http://www.unhcr.ch/html/menu2/6/crc/doc/days/violence.pdf>)

111 (Bkz <http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm>)

güvence altına almalarını da gerekli bulur. Bu tip destekler kişisel yardım ve/veya diğer konut içi yahut kamu hizmetlerini içerebilir. Madde 19, bunlara ilaveten, nüfusun geneline açık olan kamu hizmet ve tesislerinin diğer bireylerle eşit şekilde engelli insanlara da açık olmasını ve bu hizmetlerle tesislerin engelli insanların ihtiyaçlarına da yanıt verebilmesini gerektirir.

EHS'nin 28. maddesi yeterli yaşam standardı ve sosyal korunma konusunu ele alır. Bu madde engelli insanların "yeterli yiyecek, giysi ve konut" dahil olmak üzere yeterli yaşam standardı ve yaşam şartlarının sürekli iyileştirilmesi hakkını ve engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramaksızın bundan faydalanma hakkını tanıır. Ayrıca Taraf Devletler engelli insanların engelleri nedeniyle ayrımcılığa uğramaksızın sosyal korunmadan faydalanmasını da temin etmelidir. Örneğin, engelli insanların, özellikle de engelli kadın ve kız çocuklarıyla engelli yaşlıların temiz suya, sosyal korunmaya, yoksulluk azaltıcı programlara, toplu konutlara ve emeklilik fırsat ve programlarına erişimi temin edilmelidir.

Taraf Devletlerin toplumda bağımsız ve onurlu bir şekilde yaşama hakkına ilişkin yükümlülüklerine şunlar dahildir:

1. Saygı gösterme yükümlülüğü: Taraf Devletlerin hükümet yetkilileri gibi aktörlerinin engelli insanların haklarını kullanmalarına ve bunlardan faydalanmalarına karışmamasını temin yoluyla.
2. Koruma yükümlülüğü: İşletmeler ve aileler gibi devlet dışı aktörlerin hakların kullanılmasına ve bunlardan faydalanılmasına karışmamasını temin yoluyla.
3. Yerine getirme yükümlülüğü: Engelli insanların hakları uygulayabilmesini temin etmek için gereğini yapma yoluyla.

Kısaca, uluslararası insan hakları hukuku engelli insanların bağımsız ve onurlu bir şekilde yaşama haklarını sadece kendi içinde bu haklar için değil, engelli insanların diğer insan haklarından faydalanabilmeleri ve toplumun üyeleri olarak sorumluluklarını tamamen üzerilerine alabilmeleri için de kuvvetle destekler.

EHS'nin 12. maddesi yasa önünde eşit tanınma hakkını ele alır ve engelli insanların "tüm yaşam alanlarında diğer bireylerle eşit koşullar altında hak ehliyetine sahip olduğunu" teyit eder. Tarih boyunca pek çok engelli, hak ehliyetinden ve sonuç olarak kendi özerkliğinden ve nerede ve kiminle yaşayacağını seçme özgürlüğünden mahrum bırakılmıştır.

Özellikle üzerinde durulan noktalardan biri engelli insanların başkalarının onlar adına karar vermelerine maruz kalmalarıdır. Onların yerine karar veren insanların dürüstlük ve iyi niyetle hareket ettikleri durumlarda bile bu tip uygulamalar engelli insanların kendi kararlarını kendileri verme hakkını engellemektedir. Madde 12, engelli insanların hak ehliyetlerinin tanınması ve hak ehliyetlerini kullanma haklarını destekleyecek tedbirlerin alınması yoluyla bu yaklaşımı düzeltme amacındadır. Kimi engelli insanların kendi kararlarını vermek için desteğe ihtiyacı yoktur, kimileri ise yoğun bir desteğe ihtiyaç duyabilir. Gereken destek ne düzeyde olursa olsun, Taraf Devletler bu destek ihtiyacının kötüye kullanılmamasını ve kişinin insan haklarını ihlal etmemesini sağlamalıdır.

Son olarak, Taraf Devletler engelli insanların "mülk edinmek veya mirasa hak kazanmak, mali işlerini kontrol etmek ve banka kredileri, ipotekleri ve diğer mali kredilere" erişim açısından diğer bireylerle eşit haklara sahip olmalarını ve mülklerinden keyfi olarak mahrum bırakılmamalarını sağlamalıdır. Bu tedbirler önemlidir, çünkü mali kaynaklara ve mülklere erişme ve bunları kontrol etme fırsatı olmadan toplum içinde bağımsız bir şekilde yaşamak zor olabilir.

11.3: Toplumda Bağımsız ve Onurlu Bir Şekilde Yaşama Hakkını Anlamak

- Hedef:** EHS'nin onayladığı bağımsız ve onurlu yaşama hakkını gözden geçirip anlamak
Süre: 45 dakika
Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir; el notları

1. Açıklama ve Tartışma:

Katılımcıları üç gruba ayırıp EHS'nin 12, 19 ve 28. maddelerini tartışın. Uzunluğundan dolayı Madde 19'u da üçe bölebilir, 4 ve 5. kısmı ayrı gruplara verebilirsiniz. Her gruba kendi maddelerinin kopyalarını ve maddeyle ilgili ek soruları verin.

Ödev:

- Maddenin bütün kısımlarını gündelik dilde açıklayın. Sunum panosuna yazın.
- Elinizdeki maddeyle ilgili şu soruları cevaplayın:

Madde 12:

1. kısımda "her yerde yasa önünde kişi olarak tanınma" ifadesiyle sizce ne demek istenmektedir?
2. kısımda geçen "hak ehliyetinden faydalanmak" ifadesiyle sizce ne demek istenmektedir?
3. kısımda geçen "hak ehliyetlerini kullanırken gereksinim duyabilecekleri destek" ifadesiyle sizce ne tür bir destek kastedilmektedir?
4. kısımda bahsi geçen "hak ehliyetinin kullanımına" örnekler nelerdir?

Madde 19

- "Bağımsız yaşama" ifadesiyle sizce ne demek istenmektedir? Örnekler veriniz.
- "Topluma tam dahil olma ve katılma" ifadesiyle sizce ne demek istenmektedir?

Madde 28

1. kısımda "yeterli yaşam standardı" ifadesiyle sizce ne demek istenmektedir? 1. kısımda "yaşam koşullarının sürekli iyileştirilmesi" sizce ne demek istenmektedir?
2. kısımda "sosyal korunma" ifadesiyle sizce ne demek istenmektedir?
2. kısmın (a) bölümünde geçen "hizmetler, araç gereçler ve diğer yardımlar" ifadesiyle sizce ne demek istenmektedir?

2. Rapor:

Her gruptan yazdıkları açıklamaları panoya asıp bunları bütün grupla birlikte yüksek sesle okumalarını isteyin ve her ifadeden sonra durup katılımcılara soruları ya da değişik bir açıklamaları olup olmadığını sorun. Her maddeyle birlikte verdiğiniz sorulara verdikleri cevapları açıklamalarını isteyin. Her maddenin net ve açıkça anlaşılabilir bir versiyonuna ulaşmaya çalışın.

3. Örnekler verme:

Bu haklardan nasıl yararlanılabileceğine ve bu hakların engelli insanlar için ne gibi değişiklikler yaratabileceğine dair örnekler vermelerini isteyin.

4. Tartışma:

Bu maddeler insan haklarına ilişkin ulusal gündemi belirlemede ve devletin karar mercilerine veya siyasi partilerine sunulmak üzere eylem platformları formüle etmede nasıl kullanılabilir?

İnsan haklarının hem hakları hem de yükümlülükleri kapsadığının altını çizin.

- Engelli insanların toplum içinde bağımsız ve onurlu bir şekilde yaşama hakkını öğrendikten sonra gruba somut bir eylem düşünmeye hazır olup olmadıklarını sorun.
- Daha çok plan yapmayı ve çok bilgi toplamayı gerektirmesine karşın, bir değişim yaratma sözü vermenin de çok önemli olduğunu kabul edin.
- Her bir katılımcıya, ne kadar küçük olursa olsun, engelli insanların toplum içinde bağımsız ve onurlu bir şekilde yaşama hakkını teşvik etmek için bir sonraki ay yapmak istedikleri ve yapabilecekleri tek bir somut eylem sormak istediğinizi açıklayın.

Engellilerin insan hakları savunuculuğunu planlamak için, 3. kısma, “Savunuculuk! Engellilerin İnsan Hakları İçin Eyleme Geçin”e bakınız.

Engelli İnsanlar İçin Desteklenmiş Karar Alma

İnsanlar gün geçtikçe engellilerin kararlarını kendileri yerine başkalarının aldığı “yerine karar verme modelinden” uzaklaşıp, ihtiyaç duydukları takdirde başkalarının yardımlarından faydalanarak kendi kararlarını kendilerinin aldıkları “desteklenmiş karar verme modeline” yaklaşmaktadır. Bu yaklaşım engelli insanların onuruna saygı duymaya ve paternalizmden kaçınmaya özen gösterir. Bir karar verirken yardıma ihtiyaç duyan herkes için faydalı olabilmekle birlikte, bu yaklaşım özellikle tarih boyunca “yerine karar verme modeline” uymak zorunda bırakılan psiko-sosyal ya da zihinsel özürleri olan insanlara ilişkindir.

Desteklenmiş karar verme üzerine uluslararası kabul gören standartlar ya da kılavuz ilkeler yoksa da, aşağıdaki hususlar desteklenmiş karar verme faaliyetlerinin engelli insanların haklarına gerekli saygıyı gösterdiğinden emin olmak isteyenlerin işine yarayabilir:

- Engelli insanların her insana içkin olan karar verme yeteneklerine saygı görme hakkı vardır.
- Engelli insanların karar alma süreçlerinde söz sahibi olma hakkı vardır.
- Engelli insanların talep ettikleri takdirde destek alma hakları vardır.
- Engelli insanların gerçek seçimlere ve seçeneklere sahip olma ve bu seçeneklere dayanarak kararlar verme hakkı vardır.
- Engelli insanların da hata yapabilme hakkı vardır.
- Anlamli desteklenmiş karar verme faaliyetlerine yönelik başka standartlar ya da kılavuz ilkeler düşünebiliyor musunuz?¹¹²

136

TOPLUMDA BAĞIMSIZ VE ONURLU YAŞAMA ÜZERİNE YARARLI KAYNAKLAR

- Access Living bağımsız yaşam merkezi <http://www.accessliving.org>
- Kanada Bağımsız Yaşam Merkezleri Derneği (CAILC): <http://www.cailc.ca>
- Çocuk Hakları Komitesi, yirmi beşinci oturum raporu Sept./Oct.2000, CRC/C/100, paras. 688.17, 20-22, 24-25: <http://www.unhcr.org/home/RSDCOI/3f4782b74.pdf>
- ABD’de Engelli Hakları ve Bağımsız Yaşam Hareketi. California Üniversitesi : <http://bancroft.berkeley.edu/collections/drilm>
- *The Independent Living Philosophy: Ten Principles*. Rockland Bağımsız Yaşam Merkezi: <http://www.rilc.org/principles.htm>
- *Supported Decision-making*, Planned Lifetime Advocacy Network. http://www.plan.ca/Programs_Decisions.php

112 (“Desteklenmiş Karar Alma.” Planned Lifetime Advocacy Network’ten uyarlanmıştır. http://www.plan.ca/Programs_Decisions.php)

KISIM 12: ADALETE ERİŞİM

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi

Madde 13, Adalete Erişim:

1. Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında adalete etkin bir şekilde erişimini sağlamalıdır. Bunun için usule ve yaşa uygun düzenlemeler yapılmalı, soruşturma, diğer hazırlık aşamaları ve tanıklık dahil tüm hukuki işlemlere doğrudan ve dolaylı katılımları kolaylaştırılmalıdır.
2. Taraf Devletler engellilerin adalete etkin bir şekilde erişimini sağlamak için polis ve cezaevi personeli dahil adalet sistemi çalışanlarının gerekli eğitimi almalarını sağlamalıdır.

HEDEFLER

Bu bölümdeki alıştırmalar ve arka plan bilgisi, katılımcıların şu amaçları gerçekleştirmesini sağlayacaktır:

- Adalete erişim hakkını tanımlama
- Engelli insanların adalete eşit erişiminin önemini açıklama
- Adalete erişimle diğer insan hakları arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlama
- Engelli insanların adalete erişim haklarının ne şekillerde teşvik edildiğini ya da engellendiğini tespit etme
- Birleşmiş Milletler **Engelli Hakları Sözleşmesi**'ndeki adalete erişime ilişkin hükümleri anlama
-

BAŞLANGIÇ: ADALETE ERİŞİM ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

“Adalete erişim” geniş bir kavramdır ve insanların adalet yönetiminde kullanılan sistemlere, uygulamalara, bilgilere ve mekânlara etkin bir şekilde ulaşmasını kapsar. Kendilerini herhangi bir şekilde haksızlığa uğramış veya mağdur edilmiş hisseden insanlar genellikle ülkenin adalet sistemine başvururlar. Ayrıca, insanların bir davada örneğin tanık ya da jüri üyesi sıfatıyla adalet sistemine katılımı da istenebilir. Ne yazık ki engelli insanlar sıklıkla adliyelerde, mahkemelerde ve ülkelerindeki adalet sistemini oluşturan diğer organlarda adil ve eşit muamelelerden mahrum bırakılmakta, çünkü buralara erişimde engellerle karşılaşmaktadır. Bu tip engeller engelli insanların adalet sistemini kullanabilme becerilerini sınırlamakla kalmaz, sisteme katkılarını da sınırlandırır.

Adalet sistemine erişim becerisinin diğer bütün insan haklarından yararlanma açısından da son derece büyük bir önemi vardır. Örneğin çalışma hakkından mahrum bırakıldığını düşünen bir engelli çare arayışıyla adalet sistemine başvurmak isteyebilir. Ne var ki eğer adalet sistemi o kişinin fiziksel, iletişimsel veya engelleriyle ilgili diğer ihtiyaçlarını gideremiyor ya da açık bir şekilde ayrımcılık yapıyorsa, adalet sistemine erişimin engellenmesi doğrudan kişinin çalışma hakkının korunmasından da mahrum kalmasıyla sonuçlanır. Aynı şekilde, bir suçtan mağdur olan bir engelli suçu polise bildirmek ve suçluya dava açmak isteyebilir. Ancak polis merkezine fiziksel erişimden, polisle net bir iletişimden ya da anlaşılır bilgiye erişimden mahrumsa, o kişi bir mağdur olarak haklarını tümüyle kullanamayabilir. Bu örnekler insan haklarının **bölünemez, birbirine bağımlı ve birbirine bağlı** olduğunu göstermektedir.

Diğer insan haklarından yararlanılması da engelli insanların adalete erişebilme yetisini olumlu ya da olumsuz şekilde etkileyebilir. Örneğin, ulaşım erişebilirliği engelli kişilerin polis merkezlerine ya da adaletin yerine getirildiği diğer mekânlara gidebilmesini belirleyebilir. Aynı şekilde, kaliteli bir eğitim almış bir engelli adalet sistemini daha iyi anlayıp kullanacaktır, ama kişi eğitim hakkında mahrum bırakıldıysa adalet sistemine katılımı zor ya da imkânsız olabilir.

Engellilerin topluma tam olarak dahil olabilmesi için adalete erişebilmeleri gerekir. Adalet sistemine katılımda engellerle karşılaştıkları sürece, toplumun üyeleri olarak tam sorumluluk alamayacak ve haklarını kullanamayacaklardır. Bu yüzden, engellilerin tanık, jüri üyesi, avukat, hakim, arabulucu ya da adalet sisteminin diğer katılımcıları olarak eşit haklardan faydalanabilmeleri için bu engellerin kaldırılması önemlidir.

ALİŞTİRMA 12.1: Adalet Sistemine Başvurmak

Hedef: Adalet sisteminin karmaşıklığını ve insanların bu sistemi nasıl kullandığını anlamak

Süre: 30 dakika

Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir

1. Beyin Fırtınası:

Katılımcılardan yaşadıkları toplumdaki insanların adalet sistemine başvurmaya yönelten tipik sebeplerden bazılarını belirtmelerini isteyin. Olabildiğince çok sebebi aşağıdaki gibi bir tabloya sıralayın. Mülk ve aileyle ilgili meseleleri, şiddet suçlarını ya da bir insanın başka bir insana zarar verdiği ama suç sayılmayan durumları (biri hakkında sözlü ya da yazılı yanlış açıklamalarda bulunmak gibi) dahil edin. Verilen her sebep için, o durumlarda başvuru kurumları sorun (polis, ihtiyar heyeti, dini otoriteler, sulh hakimleri gibi). Bunları panoda sıralayın.

2. Liste:

Bireylerin adalet sisteminin bu kurumlarında üstlendikleri, 1. Adımda bahsi geçen çeşitli rolleri (kurban, sanık, polis, ihtiyar heyeti üyesi, avukat, hakim, bilirkişi, hapisane memuru gibi) sorun ve bunları tabloya yazın.

- Toplumumuzda engelli kişilerin bu rollerden birini üstlenmesi normal karşılanıyor mu? Cevabı evet olanların yanına tik atın.

3. Tartışma:

Engelli kişilerin *üstlenmedikleri* rolleri düşünün.

- Engelli kişiler bu rollerin ve dolayısıyla da adalet sistemine tam katılımın dışında bırakılırsa ne olur? Bu durum engelli kişiler için ve adalet sistemi için nasıl sonuçlar doğurur?
- Engelli kişiler sizce neden bu rollerin dışında bırakılıyor?
- Engelli kişilerin adalet sistemine katılımını arttırmak için neler yapılabilir?

Adalet Sistemine Başvurma Sebepleri	Başvurulan Kurum	Bu Kurumdaki Roller

Adalete Erişimin Önündeki Engellere Örnekler

- Polis merkezlerine, adliyelere, cezaevlerine ve diğer kamu binalarına erişimdeki fiziksel engeller;
- Polis merkezlerine, adliyelere ve diğer kamu binalarına erişilebilir ulaşım eksikliği;
- Engelli kişilerin tanık, jüri üyesi, hakim ya da avukat olmasını açık bir şekilde engelleyen mevzuatlar, düzenlemeler, politikalar ve uygulamalar;
- Adalet sisteminin nasıl işlediğine, engelli kişilerin adalet sistemi dahilindeki haklarına ve sorumluluklarına ilişkin erişilebilir bilgi eksikliği;
- Engelli kişilerle, özellikle de görme, işitme ve hem görme hem işitme-konuşma engellilerle ve zihinsel veya öğrenme engelli kişilerle iletişimi kolaylaştıracak düzenlemelerin eksikliği;
- Engelli insanların adalet sistemine anlamlı bir şekilde katılım sağlama becerilerine yönelik tutumlar, örneğin psiko-sosyal engelli kişilerin güvenilir tanıklar olamayacağı inancı;
- Polislerin ve diğer memurların engelli kişilerin adalete erişmek için duydukları özel ihtiyaçları anlama ve gerekli düzenlemelerin nasıl sağlanacağı konusundaki eğitim eksikliği.

ALİŞTIRMA 12.2: Adalet Sistemine Erişimin Önündeki Engeller

Hedef: Engelli kişilerin adalet sistemine katılımı önündeki engelleri tespit etmek
Süre: 30 dakika
Materyaller: Alıştırma 12.1'de hazırlanan roller listesi

1. Analiz:

Alıştırma 12.1'de hazırlanan, insanlar adalet sistemine başvurduğunda sürece dahil olan insanların ve kurumların listesini kullanarak her bir katılımcıdan (ya da katılımcı çiftinden) bir rol seçmesini ve engelli bir kişinin bu rolü yerine getirirken karşılaşılabileceği engelleri değerlendirmesini isteyin.

2. Rol Yapma:

Her bir katılımcıdan ya da katılımcı çiftinden analizlerini sunmalarını ve engelli bir kişinin söz konusu rolü yerine getirirken karşılaşılabileceği zorluklardan en az birini rol yaparak göstermelerini isteyin.

3. Tartışma:

- Engelli kişilerin adalet sistemine tam katılımın dışında bırakılmasının engelli kişiler açısından, adalet sistemi açısından ve bir bütün olarak toplum açısından sonuçları nelerdir?
- Engelli kişileri en çok etkileyen engeller hangileridir? Adalet sistemini en çok etkileyen bariyerler hangileridir ve bir bütün olarak toplumu en çok etkileyen engeller hangileridir?
- Tam katılımın önündeki engellerin en önemlilerini ortadan kaldırmak için neler yapılabilir? Liste yapın ve Alıştırma 12.3'te tekrar kullanmak üzere saklayın.

Engelli Mağdurlara Destek Hizmetleri

Suç mağduru olan engelli kişilere resmi destek hizmetleri sunulmadığından, bazı savunma grupları bu hizmet desteklerini kendileri sağlamaya çalışıyor. Bu hizmetler şu gibi faaliyetler içeriyor:

Mağdura polis merkezine kadar eşlik etmek.

Mağdurun ne yönden engelli olduğunu anlaması için polisle konuşmak.

Soruşturmaya yardımcı olmak için olağan prosedürlerde yapılabilecek değişiklikler önermek.

Mağdur isterse polis sorgulaması esnasında yanında olmak.

Adliyede yapılacak resmi görüşmelerden önce mağduru adliye ortamına alıştırmak için mekâna giderken ona eşlik etmek.

Mağdurun ne tip prosedürlerin gerçekleşeceğini anlamasına yardım etmek ve bu prosedürlerle ilgili endişelerini gidermek.

Mahkeme prosedürleri boyunca mağdura eşlik etmek, istediği takdirde sakinleşmesine yardım etmek ve onu desteklemek.

Uygun olduğu takdirde ve mağdurun izni üzerine, mahkemeden tanıklık prosedürlerinde değişiklik yapmasını talep etmek. Örneğin işlemleri hakim odalarına ya da mahkeme salonundan daha az göz korkutucu başka yerlere taşımak veya mahkeme memurlarının mağdurun engelliliğini ve bunun yapacağı tanıklık üzerindeki olası etkisini anlamasına yardımcı olması için bir uzman çağırmak gibi.¹¹³

İNSAN HAKLARI HUKUKU ADALETE ERİŞİM KONUSUNDA NE DİYOR?

“Desteklenmiş Karar Alma.” *Planned Lifetime Advocacy Network*’ten uyarlanmıştır. http://www.plan.ca/Programs_Decisions.php) Adalet erişim hakkının temelleri, uluslararası hukukun insanların yasa önünde eşitliğini, yasa altında eşit korunma hakkını ve mahkemelerde eşit muamele görme hakkını ele alan hükümlerine dayanır. Bu haklar **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi**’nin (İHEB)¹¹³ 6 ila 11. maddelerinde ve **Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi**’nin (MSHUS)¹¹⁴ 14-16 maddelerinde detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Belli grupların bu haklardan diğer insanlarla eşit bir şekilde yararlanabilmesini sağlama gerekliliğini başka anlaşmalar da ele alır. **Her Türlü Irkçılık ve Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi**¹¹⁵ ve **Kadınlara Karşı Her Türlü Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi**¹¹⁶ engelli kadınlar ya da azınlık mensubu engelliler gibi çok yönlü ayrımcılığa maruz kalabilecek kişilerin üzerinde özellikle durur. Örneğin, Her Türlü Irkçılık ve Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi’nin 5(a) maddesi Taraf Devletlerin “her türlü ırkçılığın önlenmesinin” ve “herkesin mahkemelerde ve adaleti yürüten diğer bütün organlarda eşit muamele görme hakkının” güvence altına almasını gerektirir. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi’nin 15. maddesi de bu meseleleri kadınlarla ilişkilendirerek ele alır ve Taraf Devletlerin “mahkemelerdeki prosedürlerin bütün aşamalarında kadınlara eşit muamele etmesini” gerektirir.

1993 tarihli **BM Engelliler için Fırsat Eşitliğine İlişkin Standart Kurallar** (Standart Kurallar) adalet erişim meselesini açık bir şekilde ele almamakla birlikte, engelli insanların adalet erişiminden yararlanmasını etkileyen bazı meseleleri ele alır. Örneğin:

113 (Bkz. <http://www.un.org/Overview/rights.html>)

114 (Bkz. http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_opt.htm)

115 (<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/9.htm>)

116 (Bkz. <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/e1cedaw.htm>)

- Engelli insanların toplum içindeki hakları, ihtiyaçları, potansiyelleri ve katkıları konusunda bilinçlenme (Kural 1)
- Bağımsızlığı teşvik etmek ve engelli insanların haklarını kullanmalarını kolaylaştırmak (Kural 4)
- Fiziksel erişim, bilgi ve haberleşme erişimi (Kural 5);
- Eğitim (Kural 6)
- Personel eğitimi (Kural 19)¹¹⁷

Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS) önceki insan hakları belgelerinde ele alınan meseleleri genişletir ve Taraf Devletlerin engelli kişilerin adalete erişimine nasıl saygı göstereceğine, bunu nasıl koruyacağına ve engelli kişilerin adalete tam olarak erişmesini nasıl sağlayacağına açıklık getirir. EHS'nin 13. maddesi engelli insanların,

- Adalete diğer insanlarla eşit ve etkin bir şekilde erişim haklarını
- Başlangıç sorgulamaları gibi ön aşamalar da dahil olmak üzere adalet yönetiminin bütün aşamalarında adalete etkin bir şekilde erişim haklarını
- Tanıklık da dahil olmak üzere hem doğrudan hem de dolaylı katılım haklarını
- Adalete erişimlerini kolaylaştıracak, usuli ve yaşa uygun düzenlemeler yapılması haklarını
- güvence altına alır.

Madde 13 ayrıca Taraf Devletlerin adalet yönetiminde çalışan insanlara, engelli kişilerin adalete etkin bir şekilde erişimini sağlamaya yardımcı olmaları için eğitim vermesini de gerektir. Taraf Devletler, Devlet aktörlerinin (polisler, hakimler, cezaevi personeli gibi) engelli insanların adalete erişim hakkını kullanmasına, bu haktan yararlanmasına müdahale etmemesini temin ederek adalete erişim hakkına saygı göstermelidir. Taraf Devletler Devlet dışı aktörlerin de (özel avukatlar, aileler gibi) hakkın kullanımı ve yararlanılmasına müdahale etmemesini sağlayarak hakkı korumalıdır. Buna ek olarak, Taraf Devletlerin engelli kişilerin haktan yararlanmasını sağlamak için eyleme geçerek bu yerine getirme yükümlülüğü de vardır. Adalet yönetiminde çalışanların engellilik üzerine eğitim almasının sağlanması da Madde 13 gereğince Taraf Devletlerin adalete erişim hakkını uygulamak için yapması gerekenlerdendir.

Uluslararası insan hakları hukuku engelli insanların adaletin bütün aşamalarına anlamlı ve etkin bir şekilde erişimini sadece kendi içinde bu hak için değil, engelli insanların diğer insan haklarından faydalanabilmeleri ve toplumun üyeleri olarak sorumluluklarını tamamen üzerilerine alabilmeleri için de kuvvetle destekler.

ALİŞTİRMA 12.3: Engelli Hakları Sözleşmesi'nin onayladığı Adalete Erişim Hakları Nelerdir?

Hedef: EHS'nin onayladığı adalete erişim haklarını gözden geçirip anlamak
Süre: 30 dakika
Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir

1. Gözden geçirme:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Her gruptan Madde 13'ü gündelik dilde açıklamalarını, bu haktan nasıl yararlanılabileceği ve bu hakkın toplumunuzdaki engelli insanlar için ne gibi farklar yaratabileceğine dair örnekler vermelerini isteyin.

2. Açıklama:

Madde 13'ü yüksek sesle okuyun. Her kısımdan sonra farklı gruplardan yazdıkları açıklamaları isteyin. Herkes bir açıklamada hemfikir oluncaya kadar kısmın anlamı üzerine tartışın. Ortaya çıkan son açıklamayı sunum panosuna yazın.

3. Örnekler verme:

Bu haktan nasıl yararlanılabileceğine ve hakkın engelli insanlar için ne gibi farklar yaratabileceğine dair örnekler vermelerini isteyin.

4. Tartışma:

EHS'nin 13. maddesi engelli insanların haklarına ilişkin ulusal gündemi belirlemede ve devletin karar mercilerine veya siyasi partilere sunulmak üzere eylem platformları formüle etmede nasıl kullanılabilir? Mahkeme yöneticileri ve adalet bakanlıklarıyla diyaloga girmek için nasıl kullanılabilir?

ALİŞTİRMA 12.4: Adalete Erişimi Teşvik Etme Sözü Vermek

İnsan haklarının hem hakları hem de yükümlülükleri kapsadığının altını çizin.

- Engelli insanların adalete erişim hakkını öğrendikten sonra gruba somut bir eylem düşünmeye hazır olup olmadıklarını sorun.
- Daha çok plan yapmayı ve çok bilgi toplanmayı gerektirmesine karşın, bir değişim yaratma sözü vermenin de çok önemli olduğunu kabul edin.
- Her bir katılımcıya, ne kadar küçük olursa olsun, engelli insanların adalete erişim hakkından faydalanmaları şeklindeki insan hakkını teşvik etmek için bir sonraki ay yapmak istedikleri ve yapabilecekleri tek bir somut eylem sormak istediğinizi açıklayın.
- Engellilerin insan haklarının savunmasını planlamak için, 3. kısma, "Savunuculuk! Engellilerin İnsan Hakları İçin Eyleme Geçin"e bakınız.

Adalet Erişim Eylemi

Güney Afrika Eşitlik Mahkemesinin Engellilerin Erişimini Desteklemesi

Esthe Muller tekerlekli sandalye kullanan Güney Afrikalı bir avukat. 2003 yılında Muller ve diğer engelli insanlar merdivenler yüzünden bölge adliyesine erişemediği için 2000 tarihli “Eşitliğe Teşvik ve Adaletsiz Ayrımcılığın Önlenmesi Yasası” altında bir dava açtı. Açtığı dava Güney Afrika İnsan Hakları Komisyonu’nca desteklendi ve Adalet Bakanlığı’yla Bayındırlık Bakanlığı’na sunuldu.

Adliyeye erişim olmadığından Bayan Muller adliyeye girebilmek için merdivenlerden taşınmak zorunda kaldı. Diğer bir sefer mahkeme davayı ertelemek zorunda kaldı, çünkü Muller salona giremiyordu. “Avukatının mahkemeye kucakta taşınması müvekkilim için utanç verici bir durum. Benim için de öyle,” dedi.

2004 yılının Eylül ayında Güney Afrika Eşitlik Mahkemesi davada son karara vardı. İki bakanlık da gerekli tekerlekli sandalye girişlerini sağlamadıklarını kabul etti. Bu eksikliğin Bayan Muller’e ve benzer erişim ihtiyacı olan diğer insanlara karşı bir ayrımcılık olduğunu da kabul edip özür dilendi. Bakanlıklar ülkedeki bütün adliye binalarının üç yıl içinde erişilebilir hale gelmesini sağlamak için plan yaptı. Plana göre her binada engelli insanların erişebileceği en az bir mahkeme salonu, bir de tuvalet olmak zorunda. Plan belli tarihlere kadar belli adımların atılmasını gerektiriyor ve bakanlıklar kaydettikleri ilerlemeleri Eşitlik Mahkemesi’ne bildirecek. Bu süre zarfında erişilemeyen adliye binalarının engelli insanların binalara erişebilmesini sağlayacak başka yollar bulması gerekecek. Örneğin bazı adliyeler “geçici” mahkeme salonları kurdu ve diğer bazı vakalarda hakimler işlemleri daha erişilebilir yerlere taşıdı.¹¹⁸

ADALETE ERİŞİM ÜZERİNE YARARLI KAYNAKLAR

- Advocacy Incorporated: <http://www.advocacyinc.org/index.cfm>
- Reach Canada Equality and Justice for People with Disabilities: <http://www.reach.ca/>

118 (“Engelliler için Eşit Mahkeme Zaferi.” 24 Şubat. 2004. South African Human Rights Commission. http://www.sahrc.org.za/sahrc_cms/publish/article_150.shtml; Reynolds, Dave. “Hükümet bütün mahkemelerin erişilebilir olması için tarih belirledi.” 15 Eylül 2005. Inclusion Daily Express. <http://www.inclusiondaily.com/archives/04/09/15/091504sacourtaccess.htm>)

KISIM 13: EĞİTİM HAKKI

BM ENGELLİ HAKLARI SÖZLEŞMESİ

Madde 24, Eğitim Hakkı

1. Taraf Devletler engellilerin eğitim hakkını tanıır. Taraf Devletler, bu hakkın fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması için eğitim sisteminin bütünleştirici bir şekilde her seviyede engellileri içine almasını ve yaşam boyu öğrenim imkânı sağlar. Bunun için aşağıdaki hedefler gözetilmelidir:

(a) İnsan potansiyelinin, onur ve değer duygusunun tam gelişimi ve insan haklarına, temel özgürlüklere ve insan çeşitliliğine saygı duyulmasının güçlendirilmesi;

(b) Engellilerin; kişiliklerinin, yeteneklerinin, yaratıcılıklarının, zihinsel ve fiziksel becerilerinin potansiyellerinin en üst derecesinde gelişiminin sağlanması;

(c) Engellilerin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılımlarının sağlanması.

2. Taraf Devletler bu hakkın yaşama geçirilmesi için aşağıda belirtilenleri sağlar:

(a) Engelliler engelleri nedeniyle genel eğitim sisteminden dışlanmamalı ve engelli çocuklar engelleri nedeniyle parasız ve zorunlu ilk ve ortaöğretim olanaklarının dışında tutulmamalıdır;

(b) Engelliler yaşadıkları çevrede bütünleştirici, kaliteli ve parasız ilk ve orta öğretime diğer bireylerle eşit olarak erişebilmelidir;

(c) Bireylerin ihtiyaçlarına göre makul düzenlemeler yapılmalıdır;

(d) Engellilerin genel eğitimden etkin bir şekilde yararlanabilmeleri için genel eğitim sistemi içinde ihtiyaç duydukları desteği almalıdır;

(e) Engellilere yönelik bireyselleştirilmiş etkin destekleyici tedbirler, engellilerin tam katılımı hedefine uygun olarak, akademik ve sosyal gelişimi artırıcı ortamlarda sağlanmalıdır.

3. Taraf Devletler engellilerin toplumun eşit üyeleri olarak eğitime tam ve eşit katılımlarını kolaylaştırmak için yaşamı ve sosyal gelişim becerilerini öğrenmelerini sağlar. Taraf Devletler bu amaçla aşağıda belirtilen tedbirleri alır:

(a) Braille ve diğer biçemlerdeki yazıların okunmasının öğrenilmesi, beden dilinin ve alternatif iletişim araçları ve biçimleri ile yeni çevreye alışma ve bu çevrede hareket etme becerilerinin öğrenilmesi, akran desteği ve rehberlik hizmetlerinin kolaylaştırılması;

(b) İşaret dilinin öğrenilmesine, işitme ve konuşma engellilerin dilsel kimliğinin gelişimine yardımcı olunması;

(c) Görme, işitme veya hem görme hem işitme engellilerin özellikle çocukların eğitiminin en uygun dille, iletişim araç ve biçimleriyle, onların akademik ve sosyal gelişimini artırıcı ortamlarda sunulmasının sağlanması.

4. Taraf Devletler bu hakkın yaşama geçmesini sağlamak için, engelli olanlar dahil olmak üzere, işaret dilini ve Braille alfabesini bilen öğretmenlerin işe alınması ve eğitimin her düzeyinde çalışan uzmanların ve personelin eğitimi için uygun tedbirleri alır. Söz konusu eğitim engelliliğe ilişkin bilincin artırılmasını, alternatif iletişim araç ve biçimleri ile destekleyici eğitim tekniklerinin ve materyallerinin kullanılmasını içermelidir.

5. Taraf Devletler engellilerin genel yüksek okul eğitimine, mesleki eğitime, erişkin eğitime ve yaşam boyu süren eğitime ayrımcılığa uğramaksızın diğer bireylerle eşit koşullar altında erişimini sağlar. Taraf Devletler bu amaçla engellilerin ihtiyaçlarına uygun makul düzenlemelerin yapılmasını temin eder.

HEDEFLER

Bu bölümdeki alıştırmalar ve arka plan bilgisi katılımcıların şu amaçları gerçekleştirmesini sağlayacaktır.

- Eğitim hakkını tanımlamak
- Engelli insanların eğitiminin önemini açıklamak
- Eğitim ve diğer insan hakları arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak
- Engelli insanların eğitim haklarının ne şekillerde teşvik edildiğini ya da engellendiğini tespit etmek
- Birleşmiş Milletler **Engelli Hakları Sözleşmesi**'ndeki eğitime ilişkin hükümleri anlamak
- Kaynaştırma eğitimi ve özel eğitim üzerine farklı bakış açılarını anlamak
- Engelli insanların eğitime katılım haklarını geliştirmek için stratejiler aramak

BAşLANGIÇ: EĞİTİM ÜZERİNE DÜşÜNMEK

Engelli insanlar sıklıkla eğitim hakkından mahrum bırakılır. Uluslararası kurumların en iyi tahminlerine göre gelişmekte olan ülkelerde yaşayan engelli çocukların % 90'ı okula gitmiyor.¹¹⁹¹ Gitseler de bütün engelli çocuklar erişilemeyen okullar, eğitimsiz personel, ayrıca engelli insanların öğrenme becerisinden yoksun olduğu yahut öğrenmelerinin gereksiz olduğu varsayımı gibi engellerle karşılaşıyorlar. Engelliler de dahil olmak üzere bütün insanlar yaşam boyu eğitim hakkından yararlanabilmelidir. Taraf Devletler yasal olarak engelli insanlara onların zihinsel ve fiziksel becerilerinin tam gelişimlerini artıracak kaliteli ve yaşam boyu eğitime erişim için fırsat ve destek sunmakla yükümlüdür. Bu da engelli insanların, kaynaştırma eğitimi ortamına –yani genel eğitim sistemine– katılmak için içindeki yaşadıkları toplumdaki diğer insanlarla eşit fırsatlara sahip olma hakkı olması demektir.

145

Eğitimin Önündeki Engeller

- Öğretmenlerin, okul yöneticilerinin, ailelerin ve akranların engelli insanların öğrenme ve öğretime etkin bir şekilde katılma becerilerine yönelik tutumları.
- Eğitim tesislerine erişilebilir ulaşım eksikliği.
- Eğitim tesislerine erişimdeki fiziksel engeller. Rampa ve erişilebilir çalışma alanlarının eksikliği.
- Braille, işaret dili ya da sözel bilgilerin görsel temsilleri gibi erişilebilir biçimlerdeki materyallerin eksikliği.
- Öğretmen eğitimi programlarının eksikliği ve bunun kalifiye öğretmen ve destek personeli açığıyla sonuçlanması.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde (ÇHS)¹²⁰² onaylandığı üzere, eğitimin temel amacı bütün öğrencilere toplumun etkin ve katılımcı üyeleri olmaları için gereken yetenek ve becerileri kazandırmaktır. Bu amaca ulaşmak için bütün öğrencilerin ücretsiz ilk ve orta öğretime ve yaşam boyu öğrenme imkânlarına erişim hakkı vardır. Engelli çocukların okula gitmesine izin vermek yeterli değildir; anlamlı bir eğitimin gerçekleşebilmesi için müfredatın da *erişilebilir* olması gerekir. Engelli insanların müfredatı öğrenmek, etkin bir şekilde iletişim kurabilmek ve toplum içinde bağımsız yaşamalarını sağlayacak yaşam becerilerini edinmek üzere ihtiyaç duydukları destek hizmetlerinden faydalanabilmek için **makul düzenlemeler** talep etme hakkı vardır.

119 (Kaynaşmaya Doğru: Engellilerin Eğitimi." Temmuz. 2005. *World Bank Institute: Development Outreach*. <http://www1.worldbank.org/devoutreach/july05/textonly.asp?id=322>)

120 (Bkz. <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm>)

KALİFİYE ÖĞRETMEN HAKKI

Taraf Devletlerin kaliteli eğitim hakkını gerçekleştirmek için kalifiye öğretmenler sağlaması ve eğitmesi gerekir. Öğretmenler engelli insanları okutmakta kullanılan etkili uygulamalara vakıf olmalıdır. Örneğin:

- Farklı şekillerde iletişim kurma (Braille, İşaret dili, Destekleyici Alternatif İletişim gibi)
- Eğitimin psiko-sosyal engeller, zihinsel engeller, görme bozuklukları, sağrlık ve çok yönlü engeller gibi farklı engellerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde bireyselleştirilmesi

Akranlar, öğretmenler, aileler ve okul yöneticileri arasında engelliliğin kabulünü ve bu konudaki bilinci teşvik etme becerileri

Eğitim hakkı diğer pek çok insan hakkından yararlanılması açısından da çok önemlidir ve bunlar birbirine bağlıdır. Engelli insanlar eğitimle haklarını savunmak ve toplumun etkin ve katılımcı bireyleri olmak için gerekli becerileri edinirler. “Toplumun katılımcı bireyleri olma” anlayışı değişik kültürel normlara, aile değerlerine, kişisel seçimlere bağlı olsa bile, bu kavram genel olarak **bağımsız yaşama**, topluma kaynaşma, kazançlı çalışma, politik ve kamusal hayata katılım, ev ve aile kurma, adalet sistemini etkin bir şekilde kullanma gibi kimi temel insan haklarına sahip olma şeklinde tanımlanabilir.

EHS engellilerin kapasite ve becerilerini geliştirecek kaliteli eğitime erişimlerini sağlamak için genel bir çerçeve sunar. Eğitimin başarılı olması için öğretmenler, okul yöneticileri, ebeveynler ve akranlar dahil olmak üzere bütün toplum engelli insanların bağımsız ve kendilerinin yönettiği yaşamlar sürmek için bilgi ve becerilerini kullanmalarına olanak tanımalı ve saygı duymalıdır.

ALİŞTIRMA 13.1: Engelli Hakları Sözleşmesi'nin Onayladığı Eğitim Hakları Nelerdir?

Hedef: EHS'nin onayladığı eğitim haklarını gözden geçirip anlamak

Süre: 30 dakika

Materyaller:

- EHS'nin 24. maddesinin kopyası
- Sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir

1. Gözden Geçirme:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Her gruba Madde 24'ün bir kopyasını verin ve birlikte maddeyi gündelik dilde açıklamalarını isteyin. Madde uzun olduğundan farklı gruplara farklı kısımlar vermek isteyebilirsiniz.

2. Açıklama:

Madde 24'ü yüksek sesle okuyun. Her kısımdan sonra farklı gruplardan yazdıkları açıklamaları isteyin. Herkes bir açıklamada hemfikir oluncaya kadar kısmın anlamı üzerine tartışın.

Ortaya çıkan son açıklamayı sunum panosuna yazın

3. Örnekler Verme:

Katılımcıları kendi geçmiş deneyimlerine dayanarak bu haktan nasıl yararlanılabileceğine ve bu hakkın topluluklarındaki engelli insanlar için ne gibi farklar yaratabileceğine dair örnekler vermeleri için teşvik edin.

4. Tartışma:

EHS'nin 24. maddesi engelli insanların haklarına ilişkin ulusal gündemi belirlemede ve devletin karar mercilerine veya siyasi partilerine sunulmak üzere eylem platformları formüle etmede nasıl kullanılabilir?

Eğitim hakkının temeli uluslararası hukukun hükümlerine dayanır. **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi**'nin 26. maddesi, **Çocuk Hakları Sözleşmesi**'nin (ÇHS) 28. ve 29. maddesi 1993 tarihli **BM Engelliler için Fırsat Eşitliğine İlişkin Standart Kurallar**'ın 6. kuralı eğitim hakkını ele alır.

Bu antlaşmalar herkesin eşit ve erişilebilir eğitim hakkı olduğunu onaylar. ÇHS'nin 28. maddesi genel ve mesleki eğitimin ve her çocuk için uygun ve erişilebilir eğitim rehberliğinin gelişimini teşvik eder. Ayrıca okula düzenli gitmeyi ve disiplinin çocukların insanlık onuruna uygun bir tutumla sağlanmasını teşvik edecek önlemler alınması gerektiğini belirtir. ÇHS'nin 29. maddesi çocukların eğitiminin onların kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve fiziksel yeteneklerinin potansiyellerinin en üst derecesinde gelişimine yönelik olması gerektiğini belirtir.

Standart Kurallar'ın eğitim hakkını ele aldığı Kural 6¹²¹, genel eğitim müdürlüklerinin engellilerin birleştirilmiş ortamlarda eğitilmesinden sorumlu olduğunu ve ulusal eğitim, müfredat ve okul organizasyonları planlanırken engellilerin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtir. Kural 6 ebeveyn gruplarının ve örgütlerinin eğitim sürecine aktif bir şekilde dahil olmasını teşvik eder ve yaşlı çok küçük engelli çocuklara, yetişkin engelli insanlara ve, kadınlar ve etnik azınlıklar gibi çifte ayrımcılığa maruz kalma riski taşıyan gruplara özel önem gösterilmesini önerir. Kural 6, engelli insanların normal birleştirilmiş okul ortamlarına yerleşmesi için gerekli eğitim tedariklerinin sağlanması ve net bir şekilde belirlenen politikaların Kural 6'nın okul ve toplum düzeyinde kabulünü teşvik etmesi gerektiğini belirtir. Bu kural ayrıca kaliteli materyallerin geliştirilmesini, bunların eklentilere ve adaptasyonlara açık olmasını ve sürekli öğretmen eğitimlerini teşvik eder. En önemlisi, Standart Kurallar birleştirilmiş eğitimin ve toplum temelli programların engelli insanların eğitimi için en uygun maliyetli yöntem olduğuna dikkat çeker.

EHS engelli insanların kalifiye öğretmenler, makul düzenlemeler ve **birleştirilmiş eğitimle birlikte kaynaştırma eğitimi** (bir sonraki sayfadaki kutuya bakınız) hakkını da güvence altına alarak önceki insan hakları belgelerinde ele alınan meseleleri genişletir. EHS'nin 24. maddesinin esası tam katılım/ kaynaşma ve tam katılımı en iyi destekleyecek araçların tedariki felsefesi çerçevesinde kuruludur. Madde 24 eğitimin genel eğitim sisteminde farklı öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere makul şekilde düzenlenmiş kaliteli öğretimi uygulayan kalifiye öğretmenler tarafından verilmesini şart koşar. Eğitime ilişkin maddenin amacı engelli insanların topluma katkıda bulunan üyeler olarak aktif ve etkin katılımını sağlamak üzere yaşam boyu eğitim için eşit fırsatlara sahip olmasını teşvik etmektir.

Uluslararası insan hakları hukuku engelli insanların anlamlı ve etkin yaşam boyu eğitim imkânlarına erişim hakkını kuvvetle destekler. Bu destek sadece kendi içinde bu hak için değil, engelli insanların insan haklarından daha iyi faydalanabilmelerini ve toplumun üyeleri olarak sorumluluklarını tamamen üzerlerine alabilmelerini sağlamak için de bir araç olarak görülür.

Eğitimde Eylem: Shudarson Subedi'nin Hikâyesi

Shudarson Subedi engelliydi. 2000'de hükümete engelli insanlara ilişkin mevcut yasaları uygulaması için baskı yapmak üzere Nepal Engelli İnsan Hakları Merkezi'ni kurdu. Subedi örneği engelli insanlara kaynaştırma eğitimi, tıbbi sağlık hizmetlerine erişim ve adil ve eşit iş imkânları hakları için savaşıma cesareti veriyor. Subedi tek bir heyecan verici zaferle, engelli insanların ücretsiz ve eşit eğitimini güvence altına almak için Yüce Divan'a çıkana kadar mücadele etti. Aynı zamanda medyayı da kullanarak zaferine dikkat çekmek ve bu yolla bütün engellilerin bu haktan faydalanabilmesini sağlamak için büyük çaba gösterdi. Nepal'in dört bir yanında daha önce okullara kabul edilmeyen 2000'den fazla öğrenci mahkeme kararından sonra ücretsiz eğitim aldı. Subedi ayrıca Eğitim Bakanlığı'na mektuplar gönderdi ve Bakanlık bu mektupları ilçe milli eğitim müdürlüklerine göndererek engelli insanların eğitim hakkından mahrum bırakılmaması gerektiğini bildirdi.

Subedi bilgi yaymanın hakların uygulamaya geçmesini sağlamanın en iyi yolu olduğunu biliyor; çok sayıda engelli insan engellerine rağmen yasal olarak eşit eğitim ve iş imkânı hakkı olduğundan habersiz ve çok sayıda kamu görevlisi ve işveren engelli insanları barındırmaya yasal olarak zorunlu olduklarını bilmiyor. Subedi 2002'de haftalık bir radyo programına başlayıp engelli dinleyicilerin ilgisini çekebilecek konular üzerine yine engelli gazeteciler tarafından hazırlanan haberleri sunmaya başladı. Dinleyiciler, engellilerin haklarını gözetmek için kurulan bir vatandaş grubu olarak hizmet veren "Radyo dinleyicileri kulübü" kurmaya teşvik edildi. Subedi ayrıca engelli insanları ilgilendiren meselelere ve onların haklarına adanmış aylık bir dergi olan *Disability Voice*'i kurdu.

Subedi engelli insanların ve ailelerinin topluma daha çok entegre olmasına yardım eden yerel çapraz-engel iletişim ağları ve öz-yardım gruplarını destekliyor. "Haklara Dayalı Savunuculuk Ağı, Engelli İnsanların Hakları Forumu" adlı bir şemsiye örgüte önyak olup altmış küsur ulusal ve bölgesel savunuculuk örgütünü bir araya getirdi. Ayrıca gazetecilik ve hukuk gibi iş alanlarında insanları eğitmek için Kaynak ve Öğrenme Merkezi kurdu. Merkez, haklarının uygulamaya geçmesini isteyen engelli insanlar için gerekli kaynakları sunuyor. Nepal Engelli İnsan Hakları Merkezi diğer hizmetlerin yanı sıra yasal yardım kılavuzları yayınlıyor, engelliler için devlet hukukunu ve politikalarını derliyor ve engelli haklarının ve medeni hakların ince ayrıntıları üzerine eğitilmiş uzman personellerle ücretsiz danışma sunuyor.¹²²

ALİŞTİRMA 13.2: Eğitimi Deneyimlemek

Hedef: Eğitim sistemiyle ilgili kişisel hikâyeleri paylaşmak, sistemin nasıl olması gerektiğine dair önerileri ve fikirleri değerlendirmek

Süre: 45 dakika

Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir

1. Giriş:

Bu alıştırmanın herkesi kendi eğitim deneyimini hatırlamaya ve analiz etmeye davet ettiğini açıklayın. Katılımcılara "kaynaştırma eğitimi" "birleştirilmiş eğitim" ve "ayrı eğitim" terimlerini hatırlatıp ("Kaynaştırma Eğitimi ve Birleştirilmiş Eğitim" kutusuna bakınız) onları aldıkları eğitimi tarif ederken bu terimleri kullanmaları için teşvik edin.

Katılımcıları ikişer veya üçer kişilik gruplara bölüp şunları tartışın:

- Kaynaştırma eğitimi mi, bütünleştirilmiş eğitim mi yoksa ayrı eğitim ortamında mı eğitim gördünüz?
- Eğitim deneyiminizin en iyi kısımlarını anlatın? Onları bu kadar iyi yapan neydi?
- Eğitim deneyiminizin en kötü kısımlarını anlatın? Onları bu kadar kötü yapan neydi?
- En kötü deneyiminiz eğitim hakkını ihlal ediyor muydu?

Oturum Yöneticisi İçin Not: Tanımlar ve sorular karmaşık olduğu için her gruba metin kutusunun ve soru listesinin bir kopyasını verebilirsiniz.

2. Rapor: Her grubun sözcüsünden yaptıkları tartışmayı özetlemelerini isteyin:

- Gruptaki insanlar ne tip bir eğitim ortamında bulunmuş (örneğin kaynaştırma mı, birleştirilmiş mi yoksa ayrı mı?)
- İyi ve kötü eğitim deneyimlerini hangi faktörler belirliyor? Listeleyin.

3. Liste:

Grup üyelerine eğitim deneyimlerinde karşılaştıkları makul düzenlemelerin bazılarını ya da hangi makul düzenlemelerin eğitim deneyimlerini iyileştirebileceğini listelemelerini isteyin (Braille, Görsel Destekler, destek hizmetleri, terapiler, akran mentorlar gibi). Bunları iki sütun halinde yazın.

4. Tartışma:

- Mevcut eğitim sistemi engelli insanları destekleyip onlar için makul düzenlemeler sağlıyor mu? Bunları yapmalı mı?
- Engelli insanların mevcut eğitim sisteminde üstlendikleri rolleri düşünün: Engelliler bu rollerin ya da bütünüyle eğitim sisteminin dışında bırakılsa ne olur?
- Diğer insanların aynı eğitim engelleriyle karşılaşmamaları için ne gibi değişiklikler ya da düzeltmeler yapardınız, düşünün.

Kaynaştırma Eğitimi ve Birleştirilmiş Eğitim

“Kaynaştırma” Nedir?

Kaynaştırma teriminin çoğu engelli yahut asi çocuklarla ilişkili pek çok anlamı vardır. Şimdiye kadar genellikle engelli çocukların normal ortamlara taşınması ya da diğer öğrencilerin okuldan dışlanması durumunun azaltılması anlamında kullanılmıştır.

Engelli Çocukların Kaynaştırılması

“Birleştirilmiş” (entegrasyon) terimi ilk kez 1980’lerde kullanılmış, ama zamanla engelli çocukların ihtiyaç duydukları destek sağlanmaksızın normal eğitim ortamlarına “yerleştirilmesi” ve var olan sistem ve kültürlere uyum sağladıkları sürece orada olmalarına “izin verilmesi” olarak görülmeye başlanmıştır. “Asimilasyon” teriminin de ırk eşitliği bağlamında benzer bir anlamı vardır. Engelli çocukların kaynaştırılmasının (inclusion) çok daha ileri gitmeyi ve okullarda yürütülen politikaların, uygulamaların ve tutumların değişimini de içerdiği kabul edilmektedir.

“Engelli bir çocuk normal bir eğitim ortamına girdi mi, okulun çocuğun katkısı ve katılımına tepki olarak değişmesi beklenmelidir.”

Joe Whittaker “Kaynaştırma Eğitimi ve Birleştirilmiş Eğitim”

Kaynaştırmanın başarılı olması için çocukların, ailelerin ve bakıcıların süreçte büyük rol alması gerektiği anlaşılmıştır.

Bütün Öğrencilerin Kaynaştırılması

Son zamanlarda kaynaştırma okullardaki bütün çocuklara ilişkin ama özellikle geçmişte marjinalize edilmiş veya okulda başarı gösteremeyen çocuklara odaklanan bir süreç olarak görülmektedir. Ayrıca okulun uygulamalarında ve karar verme süreçlerinde bütün aileleri, bakıcıları, personeli ve idarecileri içermeye şekli de kapsadığı da kabul edilir.

“Kaynaştırma kendi şartlarımız altında gerçekleşen entegrasyondur. Siz bize entegrasyon yapabilirsiniz, ama biz süreçte tam bir rol oynamadan kaynaştırma olması söz konusu değildir.”

Kaynaştırma Eğitimi Birliği– engelli çocukların aileleriyle engelli yetişkinler arasındaki bir ortaklık.

“Kaynaştırma öğrenmenin önündeki engellerin tespitini, bunların en aza indirilmesini, katılımı ve öğrenmeyle katılımı destekleyen kaynakların olabildiğince artırılmasını içerir.”

Booth and Ainscow, 2000

Kaynak : Bristol Children & Young People’s Services <http://www.bristol-cyps.org.uk/services/eit/definitions.html>

ALİŞTİRMA 13.3: Eğitimde Ayrımcılığın Sebeplerini Tespit Etme

1. Beyin fırtınası:

Katılımcılara onlara göre başlıca ayrımcılık sorunlarının ve kaliteli eğitimin önündeki engellerin neler olduğunu sorun. Bunları listeleyin.

- Sorunu fark eden ve bu sorundan etkilenen insanlardan bilgi isteyin.
- Not: Değerlendirme için sonradan incelenmek üzere oturumun kaydını tutun.

2. Analiz:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın ve her birinden analiz etmek üzere listeden bir sorun seçmesini isteyin. Görevlerinin sorunu daha kolay ele alabilmek için parçalara ayırmak olduğunu açıklayın. Bu talimatları verdikten sonra balık kılıcı diyagramını tanıttıp bu diyagramın sizi sorunun bütün olası sebeplerini düşünmeye iteceğini açıklayın. Basit bir sorunu örnek olarak diyagramın nasıl kullanılacağını gösterin.

1. Adım: Sorunu belirleyin. Ayrıntılarıyla yazın.
2. Adım: Sorunla ilgili başlıca etkenler nelerdir? Her etken için omurga çizgileri çizin. Bunların arasında insanlar, sistemler, araç gereçler, dış kuvvetler olabilir.
3. Adım: 2. Adımda ele aldığınız etkenlerin her biri için olası sebepler belirleyin. Bunları balığın kılıcından çıkan daha küçük çizgilerle gösterin. Büyük ya da karmaşık bir sorunla uğraşırken bu küçük çizgileri de alt-sebeplere ayırmak iyi olabilir. Bunları her bir sebep çizgisinden çıkan daha da küçük çizgilerle gösterin.
4. Adım: Diyagramınızı analiz edin. Karmaşıklığına ya da önemine bağlı olarak sorunu ele alırken araştırma ya da eylem planları yapabilirsiniz.

Alternatif: Sorunun başlığı, etkenleri, alt-sebepleri ve alt-başlıkları şeklinde bir taslak da çıkarabilirsiniz.

3. Rapor/Tartışma:

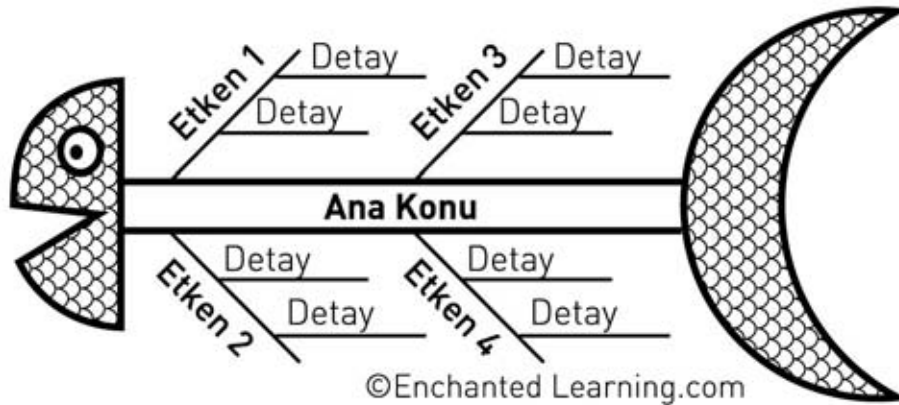
Her grubun sözcüsünden analizlerini özetlemelerini isteyin. Her diyagramı grubun göreceği şekilde odanın önüne koyun.

4. Özet:

Katılımcılardan bu analizlerden genel sonuçlar çıkarmalarını isteyin. Şu tip sorular sorun:

- a. Bu analizlerde benzerlikler fark ettiniz mi?
- b. Benzer sebeplerle alt-sebepler tespit edildi mi?
- c. Sizce bu sebepler neden bu kadar çok farklı problemde birden görüldü?
- d. Bu başlıca temel sebepleri ele almak için neler yapılabilir?

Örnek Balık Diyagramı

ALİŞTİRMA 13.4: Eğitim Adına Konuşma

Hedef: Eğitim sistemlerindeki ayrımcılıkları incelemek ve bu ayrımcılıklara karşı ne şekilde eyleme geçilebileceğini düşünmek.

Süre: 60 dakika

Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir

1. Giriş:

Alıştırma 13.2’de kullandığınız kaliteli eğitime erişimin önündeki engeller ve ayrımcılıklar listesini yeniden tanıtır. Alıştırma 13.2’nin bu sorunun sebeplerine değindiğini, bu alıştırmının amacının ise söz konusu sebepleri açık bir şekilde ifade etmek ve bunlara çözüm aramak olduğuna dikkati çekin.

2. Plan:

Katılımcıları 3 ila 6 kişilik küçük gruplara ayırın, mümkünse farklı becerileri olan insanları bir araya getirin. Her bir gruptan listeden odaklanmak istedikleri bir sorun seçmelerini isteyin. Şu talimatları verin:

- Öğretmenlerden, idarecilerden ve ailelerden oluşan hayali bir “Eğitim Kurulu” için beş dakikalık bir sunum planlayın;
- Her gruptan sunum için bir sözcü ve bir de “Eğitim Kurulu” üyesi seçmelerini isteyin;
- Gruplar sunumları planlarken “Eğitim Kurulu” üyeleri toplanıp rollerini tartışsınlar. Bu roller toplumda görülen hem olumlu hem de olumsuz tutumları yansıtmalıdır. Roller öğretmen, ebeveyn, akran, idareci ve dini ya da topluluk lideri ya da kamu görevlilerini içerebilir.
- Sunumlar:
  - Ayrımcılığı tanımlamalı, kimi etkilediğini ve sebeplerinden bazılarını açıklamalı;
  - Ayrımcılığı EHS’deki insan haklarından biriyle ilişkilendirmeli;
  - Ayrımcılığın engelli kişilerin hayatları üzerindeki etkisini açıklamalı;
  - Sorunu çözmeyen engelli kişilerin hayatlarını nasıl iyileştirebileceğini açıklamalı;
  - Sorunu çözmek için atılabilecek adımlar ya da alınabilecek önlemler önermelidir.

3. Rol Yapma/Tartışma:

Her grubun sözcüsüne “Kurula” bir sunum yaptırın. “Kurul” üyelerini rollerine uygun karşılıklar vermeye teşvik edin.

4. Tartışma/Sonuç Çıkarma:

Her sunumdan sonra bütün gruptan sorular, yorumlar, itirazlar ve öneriler sunmasını isteyerek bilgiler çıkarın. Şu gibi sorular sorun:

- Grup sözcüsü sorunu sunarken kendini nasıl hissetti?
- “Kurul” nasıl tepki verdi? Hangi tutumlar ve engeller temsil edildi?
- “Kurulun” tepkileri topluluğunuz açısından tipik miydi?
- Sorunlar insan hakları meseleleri miydi?
- Sorunun ele alınış şekli eğitim sisteminiz için uygulanabilir miydi?
- Sorunu çözmek için gerçek hayatta bir sonraki adım ne olabilirdi?

Temel Eğitimden Kaliteli Eğitime

Avrupa Konseyi'nin çocuklar için insan hakları eğitimi kılavuzu *Compasito*, günümüzde temel eğitime ücretsiz erişimin eğitim hakkını güvence altına almaya yeterli sayılmadığını belirtir. Yerine getirilmesi gereken diğer üç koşul şunlardır:

1. **Eşit fırsat:** Devlet sadece eşit erişimi değil, başarı için eşit fırsatları da güvence altına almalıdır. Bu, bazı çocukların daha yoğun yardıma ve özel koşullara ihtiyacı olabileceği anlamına gelir. Örneğin işitme engelli çocukların, öğrenimlerine yardımcı olacak işaret dili, işitme cihazı ve gerekli olduğunda tercümanların kullanılması gibi makul düzenlemeler yapılması hakkı vardır. Özel ihtiyaçları olan başka çocukların da diğer çocuklarla aynı okullara eşit başarı fırsatıyla dahil olmaları için benzer ayarlamalar yapılmalıdır. Eğitimde başarı için fırsat eşitliği, çocuğun anadilini kullanması, ev ödevi koşulları, kitaplara erişim ya da diğer öğrenme zorlukları için yardım gibi diğer durumlara da dikkat edilmesini gerektirir. Anadilde eğitim okuldaki başarıyı artırdığı gibi, aynı zamanda kültürel bir haktır. Okulda başarısız olmak öğrenme zorlukları için bir çözüm değildir. Bu zorluklar öğrenme tarzlarını birbirinden ayırt edebilen iyi eğitilmiş öğretmenler ve sosyal görevliler, araçlar veya psikologlar gibi öğretmenler harici personellerle karşılanmalıdır.
2. **Kaliteli eğitim:** Devlet kaliteli eğitime eşit erişimi güvence altına almalıdır. Ülkelerde çoğunlukla biri elitler biri fakirler için olmak üzere iki tabakalı bir sistem vardır. Belli bir yaşın altındaki bütün çocuklar için, geleceklerinde ihtiyaç duyacakları bilgi ve becerileri geliştiren temel bir eğitim güvence altına alınmalıdır.
3. **İnsan kişiliğinin tam gelişimi için eğitim:** Bütün insanların hakkı olan eğitimin kapsamı okuma-yazma ve matematikle sınırlı değildir. İHEB eğitimin "insan kişiliğinin tam gelişimini, insan haklarına saygıyı ve dünya ulusları arasında barışı ve anlayışı" amaçlaması gerektiğini açık bir şekilde ifade eder. Çocuk Hakları Sözleşmesi her çocuğun hakkı olan eğitimin üzerinde durur:

Dolayısıyla eğitim hakkı aynı zamanda insan hakları için de eğitim hakkıdır.¹²³

ALİŞTİRMA 13.5: Söz Verme

Hedef: İnsan haklarının hem hakları hem de yükümlülükleri kapsadığını vurgulamak ve incelemek

Süre: 30 dakika

Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir

1. Eylem:

- Engelli insanların eğitim hakkını öğrendikten sonra gruba somut bir eylem düşünmeye hazır olup olmadıklarını sorun.
- Daha çok plan yapılmayı ve çok bilgi toplanmayı gerektirmesine karşın, bir değişim yaratma sözü vermenin de çok önemli olduğunu kabul edin.
- Her bir katılımcıya, ne kadar küçük olursa olsun, engelli insanların eğitim hakkını teşvik etmek için bir sonraki ay yapmak istedikleri ve yapabilecekleri tek bir somut eylem sormak istediğinizi açıklayın.
- Eğitimden sonra bütün katılımcılara eylemlerin özetini dağıtmak üzere, verilen sözleri panoya ya da tahtaya yazın.

Engellilerin insan haklarının savunmasını planlamak için, 3. kısma, “Savunuculuk! Engellilerin İnsan Hakları İçin Eyleme Geçin”e bakınız.

EĞİTİM ÜZERİNE YARARLI KAYNAKLAR

Aşağıdaki gruplar engelli kişilerin eğitim haklarına erişimlerine yardım eden hizmetler sunmaktadır.

- **Bristol Çocuk ve Gençlere Yönelik Hizmetler:** <http://www.bristol-cyps.org.uk/>
- **CAST Öğretimde Evrensel Tasarım:** <http://www.cast.org/index.html>
- **Kaynaştırma Eğitimi Çalışmaları Merkezi:** <http://www.cast.org/index.html>
- **Inclusion International:** http://www.inclusion-international.org/en/ii_priority_areas/ie/index.html
- **Kaynaştırma Eğitimi. UNESCO:** www.unesco.org/education/inclusive/

KISIM 14: SPOR VE KÜLTÜR HAKKI

ENGELLİ HAKLARI SÖZLEŞMESİ

Madde 30: Kültürel yaşama, dinlenme, boş zaman ve spor faaliyetlerine katılım

1. Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında kültürel yaşama katılım hakkını tanıyarak ve engellilerin aşağıda belirtilenlerden yararlanmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır:

- Kültürel materyallere kendilerine uygun formatlarda erişebilmek,
- Televizyon programlarına, filmlere, tiyatroya ve diğer kültürel faaliyetlere kendilerine uygun formatlarda erişebilmek,
- Tiyatro, müze, sinema, kütüphane gibi kültürel faaliyetlerin düzenlendiği ve turistik hizmetlerin verildiği yerlere ve mümkün olduğu ölçüde ulusal kültür açısından önem taşıyan yapı ve alanlara erişebilmek.

2. Taraf Devletler, sadece engellilerin yararı için değil, toplumu zenginleştirmek amacıyla da engellilerin yaratıcı, sanatsal ve fikri kapasitelerini geliştirme ve kullanma imkânına sahip olabilmeleri için gerekli tedbirleri alacaktır.

3. Taraf Devletler, uluslararası hukuka uygun olarak, fikri mülkiyet haklarını koruyan yasaların, engellilerin kültürel materyallere erişimine uygun olmayan veya ayrımcılık yaratan bir engel çıkarmaması için tüm uygun tedbirleri alır.

4. Engelliler, diğer bireylerle eşit koşullar altında, işaret dilleri ve işitme engelliler kültürü gibi özel kültürel ve dil kimliklerinin tanınması ve desteklenmesi hakkına sahiptir.

5. Taraf Devletler, engellilerin dinlenme, boş zaman ve spor faaliyetlerine diğer bireylerle eşit koşullar altında katılımını sağlamak amacıyla aşağıdaki tedbirleri alır:

- Engellilerin her seviyedeki genel spor faaliyetlerine mümkün olduğunca tam katılımını cesaretlendirmek ve artırmak;
- Engellilerin, özel spor ve eğlence faaliyetleri düzenleme, geliştirme ve bu faaliyetlere katılma imkânına sahip olmasını temin etmek ve bu nedenle, diğer bireylerle eşit koşullar altında onlara uygun bilgi ve eğitimin verilmesini ve kaynakların sunulmasını sağlamak;
- Engellilerin spor, eğlence yerleri ile turistik alanlara erişimini sağlamak;
- Engelli çocukların, okullardaki faaliyetler de dahil olmak üzere, oyun, eğlence, boş zaman ve spor faaliyetlerine eşit şekilde katılabilmelerini sağlamak;
- Eğlence, turistik, boş zaman ve spor faaliyetlerini organize edenlerin sunduğu hizmetlere engellilerin erişebilmesini sağlamak.

HEDEFLER

Bu bölümdeki alıştırmalar ve arka plan bilgisi, katılımcıların şu amaçları gerçekteştirmesini sağlayacaktır.

- Engelli kişilerin kültürel yaşama, dinlenme, boş zaman ve spor faaliyetlerine katılma hakkını tanımlamak
- Kültürel yaşama ve spor faaliyetlerine katılımın engelli kişiler için taşıdığı önemi açıklamak
- Kültürel yaşama, dinlenme, boş zaman ve spor faaliyetlerine katılmanın diğer insan haklarıyla olan bağlantısını kavramak
- Engelli kişilerin kültürel yaşama, dinlenme, boş zaman ve spor faaliyetlerine katılma hakkının teşvik edildiği ya da engellendiği durumları tespit etmek
- Engelli Hakları Sözleşmesi'nde yer alan kültürel yaşam, dinlenme, boş zaman ve spor faaliyetleri ile ilgili hükümleri kavramak.

BAşLANGIÇ: KÜLTÜREL YAşAMA, DİNLENME, BOş ZAMAN VE SPOR FAALİYETLERİNE KATILIM ÜZERİNE DÜşÜNMEK

Kültürel yaşama, dinlenme, boş zaman ve spor faaliyetlerine katılım bir toplumun parçası olmanın temel öğelerindedir. Ne var ki engelli insanlar toplumun geri kalanının verili saydığı kültür, dinlenme, spor ve boş zaman faaliyetlerinden sık sık mahrum edilmiştir. Engelli çocukların oyun haklarının da sanıldığından çok daha fazla engellendiği görülmektedir.

Kültürel yaşam alanında ayrımcılık birçok farklı biçimde gözlemlenen küresel bir olgudur. Kültür merkezlerine erişimleri yok denecek kadar az olan engelli kişilerin kültürel yaşama doğrudan veya izleyici olarak katılma hakkı engellenmektedir. Toplumun engelli üyeleri, toplumun tüm bireyelerine açık olması gereken en temel faaliyetlere bile erişememektedir. Örneğin, tekerlekli sandalye kullanan kişilerin sinema salonlarına girmesi tekerlekli sandalyelerinin salondaki diğer kişiler için yangın tehlikesi oluşturabileceği kanaatiyle zaman zaman engellenmektedir. Dünyadaki turizm tesisleri engelli kişilerin bu tesislere erişimini kısıtlayan ya da tamamen önleyen engellerle doludur. Otellerin çok azında ve çok az sayıda engellilere uygun oda bulunmaktadır ve oteller görme engelli kişiler için gerekli işaretleme sistemini sağlamamaktadır. Tur otobüslerinde genellikle tekerlekli sandalye kullanıcılarına uygun alan bulunmamaktadır. Restoranların zihinsel engelli kişilere hizmet vermeyi reddettiği ve fiziksel engellilere erişim sağlamadıkları bilinmektedir. İnsanların kültür ve spora erişimini sağlayan televizyon programlamaları ve diğer teknolojiler sağırlar için erişilebilir hale getirilmemektedir.

Tüm dünyada, engelli insanlar ayrımcılıkla karşılaşıyor ve spor, dinlenme ve boş zaman faaliyetlerine aktif olarak katılma hakkından mahrum bırakılıyorlar. Spor fırsatlarıyla ilgili bilgiye erişimlerinin olmaması ve yanlış tutumlar gibi sosyal ve iletişimsel engeller, engellilerin spor faaliyetlerine sporcu ve izleyici olarak katılmalarına engel olmaktadır. Yasal ve siyasi engeller de engellilerin bu faaliyetlerin dışında bırakılmasına yol açabilir. Örneğin, birçok üniversite ve okulun, engelli öğrencilerin spor faaliyetlerine katılımını teşvik eden politikaları yoktur ve antrenörler engelli sporculara eğitim verme konusunda bilgisizdir.

Engelli çocuklar, spor, dinlenme ve oyun haklarına erişmeye çalışırken çok sayıda engelle karşı karşıya kalmaktadır. Save the Children engelli çocukların karşılaştığı bu engelleri belgelemiştir. Ayrıca, pek çok engelli örgütü, engelli çocuklar için uyarlanabilir beden eğitimi programlarının geliştirilmesi ve erişilebilir oyun parkları kurmaya yönelik toplumsal çabalar sayesinde engelli çocuklar için fırsatlar yaratmaktadır.

Dünyadaki engelli örgütleri engelli kişilerin kültürel yaşama, spor, dinlenme ve boş zaman faaliyetlerine katılımını teşvik etmek için çalışmaktadır; bu faaliyetlere katılım, engellilerin diğer tüm insan haklarından yararlanmalarını doğrudan etkiler. Örneğin, okulda spor faaliyetlerine katılma hakkının engellenmesi

sağlık hakkını doğrudan etkileyebilir. Kültürel faaliyetlere katılma hakkı bilgiye erişme hakkıyla da yakından ilişkilidir; engelli kişilere kültürel etkinlikler hakkında erişilebilir bilgi sağlanmazsa engelli kişilerin bu etkinliklere katılımı tamamen engellenmiş olur. Spor ve kültür programlaması; barışı sağlama, sosyal seferberlik ve HIV/AIDS eğitimi ya da çocuk felci aşı kampanyaları gibi kamu sağlığı girişimlerinin desteklenmesi yolunda bir araç olarak giderek daha çok önem kazanmaktadır. Engelli kişilerin bu faaliyetlerden mahrum bırakılması sosyal ve siyasi hayata katılım haklarının yanı sıra sağlık ve eğitim haklarını da etkiler. Bu örnekler insan haklarının **bölünemez, birbirine bağımlı ve birbirine bağlı** yapısını ortaya koymaktadır.

Engelli Kişiler İçin Kültürel Yaşam, Spor ve Boş Zaman Faaliyetlerinin Önündeki Engellere Örnekler

- Engelli kişilerin kültürel yaşama, spor ve boş zaman faaliyetlerine katılımcı ve izleyici olarak anlamlı bir şekilde katılmasıyla ilgili tutumlar.
- Engelli kişilerin müzelere, tiyatro salonlarına, konser salonlarına, stadyumlara, parklara, spor merkezlerine ve diğer kültür ve boş zaman faaliyetlerinin gerçekleştiği binalara ve tesislere erişmesine izin vermeyen fiziksel engeller.
- Kültürel alanlara ve spor etkinliklerine erişilebilir ulaşım eksikliği.
- Engellilere özel etkinlikler dahil olmak üzere, kültürel etkinlikler ve spor faaliyetleri hakkında erişilebilir bilgi eksikliği.
- Engellilerin iletişimini kolaylaştıracak düzenlemelerin olmaması.
- Birçok işitme ve hem görme hem işitme-konuşma engelli kişinin ayrı bir dil/dilsel kimlik olarak kullandığı işaret dilinin yeterince bilinmemesi ve anlaşılması.
- Turizm, eğlence, spor ve boş zaman faaliyetlerinin ve kültürel faaliyetlerin organizasyonu ile ilgili engellilerin özel ihtiyaçlarını anlamak ve onlar için gerekli düzenlemeleri sağlamak konusundaki eğitim eksiklikleri.
- Engelli çocukların spor ve boş zaman faaliyetlerine katılımını sağlama, okullarda engelli çocuklara uygun beden eğitimi uygulamaları geliştirme ve engelli çocuklara uygun oyun parkları ve araçlar tasarlama konusunda bilgi ve deneyim eksikliği.

ALİŞTİRMA 14.1: Engellilerin Kültürel Yaşama, Boş Zaman, Spor ve Eğlence Faaliyetlerine Katılımının Önündeki Engeller

- Hedef:** Engellilerin kültürel yaşama, boş zaman, spor ve eğlence faaliyetlerine katılımını engelleyen engelleri tespit etmek
- Süre:** 60 dakika
- Materyaller:** Sunum panosu ve keçeli kalem veya karatahta ve tebeşir

1. Analiz:

Her katılımcıdan (ya da katılımcı çiftinden) Madde 30'da sözü geçen alanlardan (kültürel etkinlik çeşitleri, dil/dilsel kimlik, spor, boş zaman faaliyetleri, eğlence, oyun gibi) birini seçmelerini ve engelli bir kişinin belirlenen bağlamda tam katılımını engelleyebilecek engelleri değerlendirmelerini isteyin. Katılımcıları ele aldıkları sorunu yansıtan bir senaryo düşünmeye teşvik edin. Katılımcılar bu senaryo için kişisel deneyimlerinden de faydalanabilirler.

2. Rol yapma:

Her katılımcıdan ya da katılımcı çiftinden yaptıkları analizi anlatmalarını ve anlatılan engellerden en az birini canlandırmalarını isteyin.

3. Tartışma:

Engellilerin kültürel yaşam, boş zaman, spor, eğlence ve benzeri alanlara tam katılımdan dışlanmasının sonuçları nelerdir? Topluluk için sonuçları nelerdir? Engelliler için sonuçları nelerdir? Toplumun geneli için sonuçları nelerdir?

- Hangi engeller engelli kişileri daha fazla etkilemektedir? Hangileri topluluğu daha çok etkilemektedir? Hangileri toplumun genelini daha çok etkilemektedir?
- Bu engelleri ortadan kaldırmak için neler yapılabilir? Listeleyin.

4. Geliştirme:

Bütün grup olarak bir ya da birden fazla konuda katılımın ele alındığı bir temel veriler ya da kontrol listesi oluşturun. Örneğin, engellilerin sorunlu alanlardan birine (spora katılım, turizme katılım gibi) katılımının sağlayabileceği faydaların bir listesini çıkarabilir, bu alanı engellilere uygun hale getirmek için somut çözümler sunabilirsiniz. Başka bir seçenek de engellilerin kültür ve spor alanlarına katılımını sağlamak için getireceğiniz önerilerin bir listesini çıkarmak olabilir. Bu öneriler daha sonra engelli haklarını savunmada ve belli bir konuda farkındalığı arttırmada kullanılabilir. Katılımcıları çıkardıkları listeleri hedef kitlelerine (yerel halk, spor merkezleri, turizm merkezleri gibi) dağıtmaya teşvik edin.

İNSAN HAKLARI HUKUKU ENGELLİLERİN KÜLTÜREL YAŞAMA, BOŞ ZAMAN, EĞLENCE VE SPOR FAALİYETLERİNE KATILIMI KONUSUNDA NE DİYOR?

Engellilerin kültürel yaşam, boş zaman, eğlence ve spor etkinliklerine katılım hakkı, **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi** ve **Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi**'nin¹²⁴ de aralarında bulunduğu bir takım uluslararası insan hakları sözleşmelerinde anılmaktadır. Kadınların boş zaman faaliyetlerine, spor faaliyetlerine ve kültürel yaşamın tüm alanlarına katılım hakkını onaylayan **Kadınlara Karşı Her Tür Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi**¹²⁵ de dahil olmak üzere, bu alana odaklanan başka sözleşmeler de bu hakları yansıtmaktadır. **Çocuk Hakları Sözleşmesi**¹²⁶ (ÇHS) çocukların dinlenme, boş vakitlerini değerlendirme, oyun oynama, yaşına uygun boş zaman etkinliklerine katılma, kültürel yaşama ve sanatsal faaliyetlere özgürce katılma hakkını tanıır.

Çeşitli insan hakları belgelerinde yer almalarına rağmen, bu haklar diğer insan hakları kadar iyi geliştirilmemiştir ve sıklıkla unutulmaktadır. Engelli kişilerin kültür, boş zaman, spor ve eğlence faaliyetlerine geniş bir yelpazede katılma hakkı, engellilerin yaşamın her alanına tam katılımı açısından hayati önem taşımaktadır ve EHS'nin 30. Maddesinde ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu nedenle Engelli Hakları Sözleşmesi kültürel yaşama, spor, boş zaman ve benzeri faaliyetlere katılma ilişkin insan hakları hukuku adına önemli bir gelişmedir.

Engelli Hakları Sözleşmesi'nin 30. Maddesi aşağıdakileri tanıır:

- Taraf Devletlerin, engelli kişilerin kültürel etkinlik ve hizmetlerin gerçekleştirildiği yerlere erişimini desteklemek için gerekli tedbirleri alma görevi. Söz konusu yerler arasında tiyatrolar, müzeler, sinemalar, kütüphaneler ve turizm merkezleri sayılabilir. Anıtlar ve ulusal kültür açısından önem taşıyan yerler de mümkün olduğunca bu kapsamda yer alır.
- Engelli kişilerin kişisel ve toplumsal çıkarlar için yaratıcı, sanatsal ve fikri potansiyellerini geliştirme ve uygulama hakkı. Bu hakka göre, engelli kişiler yaşadıkları toplumun kültürel yaşamına, örneğin ressam, müzisyen, akademisyen, aktör olarak tam katılım gösterirler.
- Taraf Devletlerin fikri mülkiyet haklarını koruyan yasaların engelli kişilerin kültürel materyallere erişimi açısından mantıksız ve ayrımcı engeller teşkil etmediğini temin etme görevi. Bu görev kitap ve diğer materyallerin Braille alfabesine çevrilmesi, sanatsal gösteriler için teyp kasetleri, işaret dili ve engellilere yönelik teknolojileri sağlamak gibi işleri kapsar.

124 (Bkz. http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ceschr.htm)

125 (Bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw>)

126 (Bkz. <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm>)

- Engelli kişilerin kültürel ve dilsel kimliklerinin toplumdaki diğer bireylerinkiyle eşit olarak tanınması ve desteklenmesi hakkı. İşaret dillerini kullanma hakkı ve işitme engelli kültürünün tanınması ve desteklenmesi buna dahildir. EHS işitme engelli kültürünün parçası olan insanların işaret dilini birincil dilleri olarak kullandığını ve kendilerini engelli olarak değil, kültürel ve dilsel bir azınlığın üyeleri olarak gördüğünü kabul eder.
- Taraf Devletlerin engelli kişilerin temel spor faaliyetlerine dahil edilmesini teşvik etme görevi. Bu yaklaşım, engelli kişilerin spor ve boş zaman tesislerine (yüzme havuzları ve engellilere uygun oyun parkları gibi) toplumun diğer üyeleriyle eşit erişime, engellilere özel spor ve boş zaman faaliyetlerine (tekerli sandalye basketbolu gibi) ve temel spor programlamasına katılım fırsatına sahip olduğu kapsayıcı bir yaklaşımdır.
- Engelli kişilerin başka engelli kişilerle birlikte, engelliler için düzenlenen faaliyetler de dahil olmak üzere spor ve boş zaman faaliyetleri düzenleme, geliştirme ve bu etkinliklere katılma hakkı. Genel spor dallarının yanı sıra engellilere özel sporlar da bunlara dahildir.
- Taraf Devletlerin, engelli kişilerin boş zaman, turizm, eğlence ve spor faaliyetlerini düzenleyenlerin sağladığı hizmet ve programların hedef kitlesi arasında görülmesini sağlamak için gerekli tedbirleri alma görevi.
- Engelli kişilerin spor, boş zaman ve turizm olanaklarına erişim hakkı. Spor tesisleri, halka açık yüzme havuzları, müzeler, sinemalar ve oteller bunların arasındadır.
- Engelli çocukların oyun ve okul sistemindeki boş zaman, eğlence ve spor faaliyetlerine katılım hakkı. Halka açık oyun parklarına erişim ve okullarda engelli çocuklara özel beden eğitimi de buna dahildir.

Özet olarak, Taraf Devletlerin engelli kişilerin kültürel yaşama, boş zaman, eğlence, spor ve oyun faaliyetlerine katılım haklarına **saygı gösterme**, bu hakları **koruma** ve **yerine getirme** zorunluluğu vardır. Taraf Devletler, engelli kişilerin haklarına saygı gösterme yükümlülüğünü yerine getirirken engelli kişilerin spor ve boş zaman faaliyetlerinin gerçekleştirildiği alanlara erişmek, işaret dili gibi kendi özel dillerini kullanmak ya da kültürel etkinliklere katılmak gibi haklardan yararlanmalarını kısıtlamaktan ve bu haklara müdahale etmekten kaçınmalıdır. Taraf Devletler ayrımcı uygulamaları Devlet politikası olarak tatbik etmekten kaçınmalı ve kültürel yaşama ilişkin, işaret dilinin kullanımını sınırlamak gibi ayrımcı uygulamalar dayatmamalıdır. Koruma yükümlülüğü Taraf Devletlerin engelli kişilerin kültürel yaşam, boş zaman, spor ve eğlence haklarından yararlanmasını kolaylaştırmak için gerekli tüm gerekli yasal, idari ve diğer tedbirleri alma görevini içerir. Kültürel etkinlikler için işaret dili çevirisi sağlamak ve fiziksel engellerin olmadığı kamuya açık spor tesisleri inşa etmek bu tedbirlere örnek olabilir. Son olarak, yerine getirme yükümlülüğü diğer şeylerin yanı sıra Taraf Devletlerin hakların tam olarak uygulanması için gerekli tedbirleri almasını gerektirir. Örneğin, EHS'ye Taraf Devletler boş zaman, turizm, eğlence ve spor faaliyetlerinin düzenlenmesiyle ilgilenen kişilerin uygun eğitimi aldığını temin etmelidir.

Engellilik ve Sanat: Katılımı Sağlamak için İlkeler

- Her engelli gencin yüksek kalitede sanat eğitimi deneyimine erişim hakkı vardır; Tüm sanat eğitmenleri engelli öğrencileri derslerine dahil etmeye hazırlıklı olmalıdır;
- Tüm engelli çocuk, genç ve yetişkinlerin kültürel olanak ve faaliyetlere tam erişimi sağlanmalıdır;
- Sanat alanında kariyer yapmaya hevesli tüm engelli bireylere yeteneklerini geliştirme fırsatı tanınmalıdır¹²⁷

ALİŞTİRMA 14.2: Engelli Hakları Sözleşmesinin Onayladığı Kültürel Yaşama, Boş Zaman, Eğlence ve Spor Faaliyetlerine Katılım Hakları Nelerdir?

- Hedef:** EHS'deki kültürel yaşama, boş zaman, eğlence ve spor faaliyetlerine katılım hakkını gözden geçirmek ve anlamak
- Süre:** 30 dakika
- Materyaller:** Sunum panosu ve keçeli kalem ya da yazma tahtası ve tebeşir

1. Gözden geçirme:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Her gruptan 30. Maddeyi gündelik dilde açıklamalarını ve hükümlerdeki haklardan nasıl yararlanılabileceğine ve bu hakların toplumdaki engelliler için nasıl bir fark yaratabileceğine dair örnekler vermelerini isteyin. 30. Madde uzun olduğu için gruplara maddenin farklı kısımlarını dağıtabilirsiniz.

2. Açıklama:

30. Maddeyi sesli okuyun. Her virgül ya da paragraftan sonra durup farklı grupların kendi açıklamalarını okumalarını isteyin. Herkes tek bir açıklamada hemfikir oluncaya kadar kısmın anlamı üzerine tartışın. 30. Maddenin ortaya çıkan son açıklamasını sunum panosuna yazın.

3. Örnek verme:

Haktan nasıl yararlanılabileceğine ve engelli kişiler için nasıl bir fark yaratabileceğine dair örnekler vermelerini isteyin.

160

4. Tartışma:

EHS'nin 30. Maddesi ulusal gündemi belirlemede ve devletin karar mercilerinin siyasi partilerine sunulmak üzere eylem platformları formüle etmede nasıl kullanılabilir? Topluluk düzeyinde, ulusal ve uluslararası düzeyde hangi kuruluşlar bu hakları destekleyebilir? (Hem devlet organlarını, hem de hem de sivil toplum kuruluşlarını hesaba katın.)

KÜLTÜREL VE DİLSEL KİMLİK HAKLARI

Tüm insanların baskı ya da tacize maruz kalmaksızın yaşadıkları toplumun kültürel yaşamına katılma hakkı vardır. Buna göre, engelli kişilerin, sıklıkla görüldüğü gibi, kendi kültürlerini yaşamaları ve yaşadıkları toplumun kültürel yaşamına katılmaları engellenmemelidir. Uluslararası insan hakları hukuku dilsel azınlıkların kendi dil ve kültürlerini kullanma ve geliştirme hakkını tanıdığı gibi, ek "resmi" ve "ulusal" dillerde akıcılık kazanabilmeleri için dil eğitimine erişme hakkını da tanır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi¹²⁸ kişilerin dilleri üzerinden ayrımcılığa uğramama hakkını tanır (2. Madde) ve **Ulusal, Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıklara Üye Kişilerin Hakları Bildirisi**'nin¹²⁹⁶ de aralarında bulunduğu diğer uluslararası sözleşmeler de bu hakkı onaylar. Bu korumalar işaret dili, Braille ya da başka iletişim araçları kullanan engelli kişileri yakından ilgilendirir.

EHS'ye işaret dilleri ve işitme engelli kültürü dahil olmak üzere engellilerin özel kültürel ve dilsel kimliklerinin tanınması ve desteklenmesi hakkının dahil edilmesi insan hakları hukukunda önemli bir gelişmedir. Engelliliğe ilişkin BM Sözleşmesi müzakerelerinde, işitme engellilerin haklarını savunanlar bu hakkın tanınmasını sağlamak için büyük çaba sarf etmiş ve işitme engelli kültürünün üyelerinin "İşitme Engelli" terimini (kültürel kimliğe işaret etme amacıyla kullanıldığında ilk harfleri genellikle büyük yazılır) duyma durumlarını ifade eden bir terimden çok kültürel kimliklerini tanımlamanın bir

128 (Bkz. <http://www.unhchr.ch/udhr/lang/eng.htm>)

129 (Bkz: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_minori.htm)

yolu olarak kullandıklarını devletlere hatırlatmışlardır. Engelli kişilerin işaret dilini kullanma ve belli bir kültürel kimliğe bağlı olma hakkı büyük bir gelişmedir. Ayrıca, birçok engellinin işaret dilini ve kendi topluluklarında kullanılan diğer iletişim biçimlerini kullanırken ayrımcılığa maruz kaldıklarının açıkça kabul edildiğini de göstermektedir.

ALİŞTİRMA 14.3: Toplumunuzdaki Kültürel Ritüeller Nelerdir?

Hedef: Aile ya da toplumdaki kültürel ritüelleri ve engelli kişilerin kültürel yaşama katılım hakkına erişmekte karşılaştıkları engelleri gözden geçirmek
Süre: 30 dakika
Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem veya karatahta ve tebeşir

1. Beyin Fırtınası Yapma/Tartışma/Rapor

Katılımcılardan küçük gruplar halinde beyin fırtınası yapmalarını isteyin:

- Kültürünüzde bir insanın hayatındaki önemli olaylarda (doğum, yaşgünü, evlilik, ölüm gibi) ya da yılın dönemlerinde (dini bayramlar, ulusal bayramlar gibi) görülen ritüeller nelerdir? Listeleyin.
- Bu ritüellerin birey için değeri ve önemi nedir? Aile için önemi nedir? Halk ya da toplumun geneli için önemi nedir?

2. Analiz:

Her gruptan bulgularını paylaşımlarını ve listelerini birleştirmelerini isteyin.

Tüm grupla birlikte aşağıdaki soruları tartışın:

- Engelli kişilerin bu ritüellere katılımına izin veriliyor ya da katılımları olumlu karşılanıyor mu? Karşılanmıyorsa neden?
- Bu ritüellerden dışlanmak engelli kişileri nasıl etkiliyor?
- Bu ritüellerden dışlanmak engelli kişilerin toplumun üyeleri olarak toplumsal hayata tam katılımlarını nasıl etkiliyor?

3. Strateji oluşturma:

Katılımcılardan kültürel ritüellere katılımı ilgili engelli kişilere yapılan ayrımcılığın üzerine gitmenin yollarını düşünmelerini isteyin.

- Bu engeller (i) aile içinde; (ii) toplum içinde nasıl ortadan kaldırılabilir?

BİR İNSAN HAKKI OLARAK SPOR

1982 tarihli **Engellilere İlişkin Dünya Eylem Programı**'nda¹³⁰ devletlerin tesis ve organizasyonlar sunarak engellilerin spor faaliyetlerine katılımını teşvik etmesi gerektiği vurgulandı. 1993'te kabul edilen **Engelliler için Fırsat Eşitliğine İlişkin Standart Kurallar**¹³¹ engelli kişilerin spor ve boş zaman faaliyetlerine erişimini sağlama konusunda ayrıntılı bir yönlendirme sağlamaktadır. 11. Kuralda, Taraf Devletlerin, hem engellilerin katılımı için fırsatlar yaratacak erişim tedbirleri olarak, hem de uygun olduğu hallerde engellilere özel programlar geliştirerek, engelli kişilerin spor tesislerine erişebilmesi için gerekli tedbirleri alması ve spor organizasyonlarını engelli kişilerin spor faaliyetlerine katılabilmesi için fırsat sunmaya teşvik etmesi gerektiği vurgulanır.

11. Kural engelli kişilerin ulusal ve uluslararası etkinliklere katılımını da teşvik eder. Aynı kural, spor etkinliklerine katılan engelli kişilerin diğer katılımcılarla aynı kalitede eğitim ve bilgiye erişebilmesi gerektiğini vurgular. En önemlisi, 11. Kural spor ve boş zaman faaliyetlerini düzenleyenlerin hizmetlerini geliştirirken engelli örgütlerine danışmalarının önemini altını çizer.

Daha önceki bu çabaları temel alan EHS, engellilerin hem genel, hem de engellilere özel spor faaliyetlerine katılım hakkını destekler. Bu bağlamda genel spor kurumlarının ve organizasyonlarının engelli kişilere engellilere yönelik spor programları ve hizmetleri ulaştırmadaki ve bu program ve hizmetleri erişilebilir kılmak için gerekli düzenlemeleri sağlamadaki rolünü tanıır. Engelli sporu, eşit şartlar oluşturup oyunu dengelemek adına, engelliliğe ve yeteneklere dayanan eşitlikçi ve adil kategoriler sağlamak amacıyla

130 (Bkz. <http://www.un.org/esa/socdev/enable/diswpa00.htm>)

131 (Bkz. <http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm>)

engelli kişiler için özel olarak düzenlenen spor faaliyetleridir. Dolayısıyla, engelli sporları, kadın sporları gibi bir spor kategorisi olarak kabul edilebilir.

Uzun yıllardır engelli hakları savunucuları engelli kişilerin spor ve boş zaman faaliyetlerine katılımını teşvik etmektedir. Engelliler Olimpiyatı, spor müsabakalarının en üst düzeyde yapıldığı engelli sporları faaliyetlerinden biridir. Uluslararası İşitme Engelliler Sporları Komitesi tarafından düzenlenen İşitme Engelliler Oyunları ve zihinsel engelliler için rekabetçi spor ve boş zaman etkinlikleri düzenleyen ve dünya çapında bir hareket olan Özel Olimpiyatlar, engellilere yönelik diğer uluslararası girişimlendendir. Bunların yanında, çoğunlukla engelli örgütleri tarafından engellilerin genel sporlara katılımını ve engellilere özel spor programlarını teşvik etmek üzere düzenlenen toplumsal spor olanaklarının da çok sayıda örneği vardır. BM'nin engellilik konusunda rapor veren **özel raportörünün** yazdığı yakın tarihli bir rapora göre, dünyada pek çok ülkede engelli sporcular büyük bir ulusal gurur kaynağı olarak görülmektedir ve engelli kişilerin toplum seviyesinde spor faaliyetlerine katılım olanakları artmaktadır.¹³² Avustralya Spor Komisyonu sponsorluğunda yürütülen bir girişim de, engellilerin spor faaliyetlerine katılımını teşvik eden etkili savunmanın ilginç örneklerindendir. (Bkz. aşağıdaki metin kutusu).

Avustralya'da Engelli Sporları: CONNECT Projesi

CONNECT Projesi, Avustralya Spor Komisyonu'nun ulusal bir girişimidir ve ulusal spor kuruluşlarının engelli kişilerin ihtiyaçlarını karşılamalarına yardım etmek için tasarlanmış bir geçiş programıdır. Halkın katıldığı yarışmalardan seçkin yarışmalara kadar tüm düzeylerde engellilere yönelik spor faaliyetleri düzenlemeye yöneliktir. Amacı engelli kişiler için spor olanakları yaratmak ve engellilere yönelik ya da genel spor yapılarındaki engelleri ortadan kaldırmaktır. Program, engellilerin spor faaliyetlerine katılımını etkileyen sorunların tamamını ele almak için ulusal ve yerel düzeylerde ortaklıklar kurar. Girişimin önemli bir bölümünü, Connect Projesi aracılığıyla sağlanan hizmetlerin temelini oluşturan ulusal spor kuruluşlarına katılımı teşvik etmek için Engellilik Eylem Planı'nın geliştirilmesi ve uygulanması oluşturur:

- Engellilik Eylem Planı, Connect Projesi ve ulusal spor kuruluşları tarafından müzakere edilir.
- Plan Stratejileri üzerinde anlaşılan sonuçları, zaman dilimlerini ve değerlendirme yöntemlerini ana hatlarıyla belirtir.
- Stratejilerin gerçekleştirilebilmesi için ulusal spor kuruluşlarına maddi destek sağlanır.
- Engellilik Eylem Planları ulusal spor kuruluşlarının sağladığı spor imkânlarını geliştirmek için takip edilecek stratejilerin her düzeyde fırsat yaratacağını temin etmelidir. Engellilik Eylem Planı, Avustralya İnsan Hakları ve Fırsat Eşitliği Komisyonu'na kayıtlıdır.

Avustralya Spor Komisyonu'nca onaylanan Sporda Engellilik Standartları, sonuçları değerlendirmek için bir çerçeve sunar:

- **Geliştirme:** Spor kuruluşları spor faaliyetlerini engelli kişilerin ilgisini bu faaliyetler içinde çeşitli rollere (gönüllü, izleyici, yönetici, oyuncu, antrenör, idari görevli gibi) çekecek biçimde geliştirmelidir;
- **Katılım:** Spor kuruluşları engelli sporcular için engellilere yönelik ve genel spor dallarında fırsatlar sağlandığını temin etmelidir;
- **Rekabet:** Spor kuruluşları engelli sporcular için engellilere yönelik ve genel spor dallarında rekabet olanakları yaratılmasını temin etmelidir.

CONNECT Projesi, Engellilik Eylem Planlarının çok çeşitli ulusal spor kuruluşları tarafından aşağıdaki spor dallarını kapsayacak biçimde uygulanmasını gündeme getirmiştir: atletizm, basketbol, yüzme, tenis, on kuka bowling, yatçılık, beysbol, softbol, sörf, masa tenisi, kriket, golf, bowling ve ata binme.¹³²

ALİŞTİRMA 14.4: Sporcu Kimdir?

- Hedef:** Sporcuların özellikleri ve engelli sporcuların spor faaliyetlerine katılım haklarına erişmede karşılaştıkları engeller üzerine düşünmek
- Süre:** 30 dakika
- Materyaller:** Sunum panosu ve keçeli kalem ya da karatahta ve tebeşir

1. Beyin Fırtınası Yapma/Tartışma:

Katılımcılardan aşağıdaki sorular üzerine beyin fırtınası yapmalarını isteyin.

- Sporcuların genel özellikleri nelerdir?
- Sporcuları düşündüğünüzde aklınıza hangi sözcükler geliyor?

Bir sonraki adımda katılımcılardan engelli bir sporcu düşünmelerini isteyin. Cevapları sunum panosuna yazın.

- Engelli bir sporcu düşündüğünüzde ne düşünüyorsunuz?
- Aklınıza hangi sözcükler geliyor?

2. Analiz:

- Verilen cevaplar nasıl değişiklikler gösteriyor?
- Verilen cevaplar nasıl benzerlikler gösteriyor?
- Bu iki listede sizi şaşırtan noktalar var mı?

3. Tartışma:

- Yaşadığınız toplulukta engelli sporcular var mı?
- Varsa, hangi sporları yapıyorlar?
- Yoksa, neden?
- Topluluk düzeyinde, ulusal düzeyde ve uluslararası düzeyde hangi kuruluşlar engelli sporcuların haklarını destekleyebilir? (Hem resmi organları hem de hem de sivil toplum organlarını hesaba katın).

Çeşitleme: Bu alıştırma kolaylıkla ressamı, müzisyenleri veya kültürel yaşam, spor ve boş zaman faaliyetlerine katılan diğer grupları ele alacak biçimde uygulanabilir.

Kaynak: Northeastern Center for Sport and Society'den Eli Wolff'un materyallerinden uyarlanmıştır.

İçtihat Hukuku: Profesyonel Golfta Ayrımcılığa Çözüm

ABDYargıtayı 2001 yılında engelli profesyonel golfçü Casey Martin'in açtığı *Martin P.G.A. Turnuvaları'na karşı* başlıklı davayı sonuçlandırdı. Casey Martin Profesyonel Golfçüler Birliği turnuvalarında golf oynarken golf arabası kullanmak istiyordu; engeli bir bacağında kan akışını etkileyen ve şiddetli ağrı ve yorgunluğa yol açan bir hastalıktan kaynaklanıyordu ve ağrı ve yorgunluk hissi yürüyünce daha da artıyordu. Yargıtay, Engelli Amerikalılar Yasası'na göre PGA Turnuvalarının halka açık bir hizmet yeri olduğu kararını verdi. Bu doğrultuda, PGA, golf dersleri veren bir işletme olarak, sunulan mal, hizmet, tesis, avantajlar ve düzenlemelerin tam ve eşit kullanımı konusunda hiçbir oyuncuya ayrımcılık yapmamalıydı. Yargıtay, PGA Turnuvaları halka açık bir hizmet yeri olduğundan, talep edilen düzenleme etkinliğin doğasını kökten değiştirmeyecekse, PGA'nın Martin'e talep ettiği düzenlemeyi sağlamak zorunda olduğuna karar verdi ve golfün doğası atış yapmak olduğu için Martin'e bir golf arabası tahsis edilmesinin etkinliğin doğasını değiştirmeyeceğine kanaat getirdi.¹³³.

TURİZM

Turizm dünyadaki en büyük sektördür. Yalnızca ABD’de 42 milyon engelli yılda 31,7 milyon seyahate çıkmaktadır. Bu kişiler 3,3 milyar doları uçak biletlerine, 4,2 milyar doları otellere ve 2,7 milyar doları yiyecek ve içeceğe olmak üzere, yılda 13,6 milyar dolar harcamaktadırlar.¹³⁴ Engellilerin insan haklarına saygı duyan sorumlu turizm gelişimi ve turizm anlayışı, turizm projelerinin planlama, tasarım ve uygulamasında engelli kişilerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalıdır. En önemlisi, engelli kuruluşları bu tip süreçlere katılmalı ve erişilebilir turizmin savunulmasına destek olmalıdır. Turizme açıkça değinen tek büyük uluslararası insan hakları antlaşması olan EHS Taraf Devletlerin engelli kişilerin turizme ve turistik hizmetlere erişiminin sağlanmasını şart koşar.

Engelli Turistlerin Karşılaştığı Engeller

- Havalimanı transferinin erişilebilir olmaması ve yeterli eğitim görmeyen havalimanı çalışanları.
- Erişilebilir ulaşımın yetersiz olması.
- Otel odalarının erişilebilir olmaması.
- Profesyonel elemanların erişilebilirlik konusunda bilgi ve tavsiye vermek üzere eğitilmemesi
- Turistik mekânların erişilebilirliği konusunda yeterli bilginin sağlanmaması (müzeler, kaleler, sergiler gibi).
- Restoranlarda ve halka açık yerlerde engelliler için uygun tuvaletlerin bulunmaması.
- Restoran ve turistik mekânların erişilebilir olmaması.
- Sokakların erişilebilir olmaması (kaldırım rampalarının olmaması, arabaların tekerlekli sandalye geçişlerini kapatması gibi).
- Engellilere yönelik kiralık ekipman bulunmaması (tekerlekli sandalye, tekerlekli iskemle, tuvalet yükseltisi, elektrikli motosiklet gibi).

164

ALİŞTİRMA 14.5: Erişilebilir Turizmi Konuşmak

Hedef: Turizm ve turizmin geliştirilmesinde ayrımcılığı incelemek ve bu ayrımcılığa karşı neler yapılabileceği konusunda çözüm üretmek

Süre: 60 dakika

Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem ya da yazma tahtası ve tebeşir

1. Liste:

Katılımcılardan, turizm alanında engellilere yönelik başlıca ayrımcılık sorunlarının ve engellerin neler olduğunu düşünmelerini isteyin. Bunların listesini çıkarın.

2. Plan:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Her gruptan listeden odaklanmak istedikleri bir sorun seçmesini isteyin. Aşağıdaki talimatları verin:

- a. Turizm sektöründen yetkililer ile temsilcilerden ve halktan kişilerden oluşan hayali bir “Turizm Geliştirme Kurulu”na sunmak üzere beş dakikalık bir sunum planlayın;
- b. Sunum için bir sözcü ve “Turizm Geliştirme Kurulu”nda görev alacak birini seçin;
- c. Gruplar sunumları planlarken “Turizm Geliştirme Kurulu”nun üyeleri rollerini kararlaştırmak üzere toplansın (Bu roller toplumda görülen hem olumlu hem de olumsuz tutumları yansıtmalı);
- d. Sunumlar:

- Ayrımcılığı, ayrımcılığın kimleri etkilediğini ve mümkünse sebep ya da sebeplerini tanımlamalı;
- Ayrımcılığı EHS’deki insan haklardan biriyle ilişkilendirmeli;
- Ayrımcılığın engelli kişilerin hayatları üzerindeki etkilerini açıklamalı;
- Sorunu çözenin engellilerin ve genel olarak halkın yaşam kalitesini nasıl yükseltebileceğini göstermeli;
- Sorunu çözmek için atılabilecek adımlar ya da alınabilecek önlemler önermelidir.

134 Rains, Scott Paul. “The Global Reach of Accessible Tourism.” 16 May 2005. suite101.com. http://www.suite101.com/article.cfm/travel_with_disabilities/115976/3

3. Rol yapma/Tartışma:

Her grubun sözcüsünden “Turizm Geliştirme Kuruluna” sunum yapmalarını isteyin. “Kurul” üyelerini yorum yapmaya teşvik edin. Bütün gruptan sorular, yorumlar, itirazlar ve öneriler sunmasını isteyerek her sunumdan bilgiler çıkarın.

4. Sonuç Çıkarma:

Aşağıdaki gibi sorular sorarak alıştırmanın sonuçlarını toparlayın:

- Grup sözcüsü sorunu sunarken kendini nasıl hissetti?
- “Kurul” nasıl tepki verdi? Hangi tutumlar ve engeller temsil edildi?
- Ele alınan sorunlar insan haklarıyla ilgili miydi?
- Sorunun ele alınış şekli sizin toplumunuz için uygulanabilir miydi? Neden?
- Gerçek hayatta bu sorunu çözmek için atılacak bir sonraki adım ne olurdu?

ENGELLİ HAKLARI SAVUNUCULUĞU VE TURİZM

Engellilik aktivizminde erişilebilir turizmi teşvik etmeye yönelik giderek büyüyen bir hareket görülmektedir. Çok sayıda yenilikçi ve başarılı strateji turizmin engellilere açılmasıyla sonuçlanmıştır:

- Batı Avustralya Perth’te “Erişilebilirliğin Ötesinde” adlı bir programa göre, oteller, Kongre Bürosu aracılığıyla ev sahipliği yaptıkları kongrelerden elde ettikleri kazancın % 10 ila % 15’ini otellerin erişilebilirliğini arttırmak için kullanmak zorundadır.
- Avustralya’nın Tazmanya eyaletinde, bir grup turizm girişimcisi adanın yedi turist bölgesinde çok sayıda mülk satın aldı. Bu yerlerin hepsine tekerlekli sandalyeyle ulaşılabilir. Tüm bölgelerde turistlerin seyahat edebilmesi için tekerlekli sandalyeyle inip binilebilen otobüsler hizmet veriyor. Böylece engelliler adanın tamamında rahatlıkla seyahat edebiliyor.
- Kanarya Adaları’nda engelli hakları savunucuları engelli Kanarya Adası sakinlerinin hizmetlere erişimini kolaylaştırmak üzere turizm sektörüyle işbirliği yaparak Tenerife bölgesi için bir erişilebilirlik rehberi ve engelli turistler için internet üzerinden erişilebilen ayrıntılı kaynaklar geliştirdi.
- Rodos Adası Tasarım Okulu’nun mimar ve öğrencileri, Virgin Adaları’nda engellilerin erişebileceği doğal bir otel geliştirmek amacıyla çevre dostu “yeşil” inşaat yöntemleri ve malzemelerini erişilebilirlik kavramlarıyla birleştiriyorlar. Concordia Estates olarak bilinen işletme engellilerin insanlar tarafından bozulmamış doğayla iç içe olmalarını sağlıyor. Hawaii’deki turistik oteller de ziyaretçilere erişimi kolay rahat odalar sağlamanın yanı sıra ziyaretçilere erişilebilir restoranlar ve eğlence mekânları konusunda rehberlik etme ve kumsalın herkes tarafından kullanılabilmesi için kumsalda kullanıma uygun tekerlekli sandalye kiralama gibi girişimlerde bulundu.¹³⁵
- Kosta Rika’da engelli hakları savunucuları, yağmur ormanlarına erişimi kolaylaştırmak için bir erişilebilirlik protokolü geliştirmek adına hükümet yetkilileriyle ortak bir çalışma yaptılar (Kutudaki metne bakınız).

Açıkça görülüyor ki engelli hakları savunucularının girişimleri olmadan herkes için turizm hedefi hayata geçirilemez.

Kosta Rika'daki Ulusal Parklara Erişim

Kosta Rika'da ulusal parkların engellilere uygun biçimde planlanmasının başarılı bir örneği sonucunda, kapsamlı araştırmalara ve engellilerin katılımına dayanan *Koruma Altındaki Vahşi Yaşam Alanlarında Engelli Kişiler için Erişilebilirlik Protokolü* tasarlandı ve uygulandı. Engelli hakları savunucuları sorumlu bakanlıkla birlikte çalışarak koruma altındaki alanlara erişimi zorlaştıran engelleri belirlediler, park çalışanlarına erişim sorunları konusunda eğitim verdiler ve bir erişilebilirlik planı hazırlayıp uyguladılar. Proje, yerel engellilik mevzuatında talep edildiği gibi, Çevre ve Enerji Bakanlığı denetiminde gerçekleştirildi ve Kurumsal Engellilik Komisyonu kurulup yerel bir engellilik politikası oluşturuldu.¹³⁷

ALİŞTİRMA 14.6: Engellilerin Kültürel Yaşama, Boş Zaman, Spor ve Eğlence Faaliyetlerine Katılımını Teşvik Etme Sözü Verme

- İnsan haklarının hem hakları hem de yükümlülükleri kapsadığının altını çizin;
- Engelli insanların kültürel, hayata, boş zaman, spor ve eğlence faaliyetlerine katılım hakkını öğrendikten sonra, gruba somut bir eylem düşünmeye hazır olup olmadıklarını sorun;
- Daha çok plan yapmayı ve çok bilgi toplanmayı gerektirmesine karşın, bir değişim yaratma sözü vermenin de çok önemli olduğunu kabul edin;
- Her bir katılımcıya, ne kadar küçük olursa olsun, engellilerin kültürel yaşama, boş zaman, spor ve eğlence faaliyetlerine katılımlarını teşvik etmek için bir sonraki ay yapmak istedikleri ve yapabilecekleri tek bir somut eylem olup olmadığını sorun.

166 Engellilerin insan haklarının savunmasını planlamak için, 3. kısma, "Savunuculuk! Engellilerin İnsan Hakları İçin Eyleme Geçin"e bakınız.

KÜLTÜREL YAŞAM, EĞLENCE VE SPORA KATILIM KONUSUNDA YARARLI KAYNAKLAR

Uyumlayıcı Spor Vakfı: <http://www.adaptivesportsfoundation.org>

Northeastern Üniversitesi Toplumda Spor Faaliyetlerini İnceleme Merkezi, Sporda Engellilik Programı: <http://www.sportinsociety.org/vpd/dis.php>

Uluslararası İşitme Engellilere yönelik Spor Komitesi: <http://www.deaflympics.com>

Uluslararası Engelliler Komitesi: <http://www.paralympic.org>

John F. Kennedy Sahne Sanatları Merkezi: <http://www.kennedy-center.org>

Ulusal Sanat ve Engellilik Merkezi: <http://www.nadc.ucla.edu>

Engelli Sanat ve Kültürü Topluluğu: <http://www.s4dac.org>

Özel Olimpiyatlar: <http://www.speicalolympics.org>

Birleşmiş Milletler Görme Engelli Sporcular Derneği: <http://www.usaba.org>

VSA Sanat: <http://www.vsarts.org>

136 (Kaynak: Gatjens, Luis Fernando Astorga. "Costa Rica Designs and Tests First Accessibility Protocol in Protected Wildlife Areas." 2003. Disability World. http://www.disabilityworld.org/01-03_03/access/costarica.shtml)

KISIM 15: ENGELLİ ÇOCUKLARIN İNSAN HAKLARI

BM ENGELLİ HAKLARI SÖZLEŞMESİ

Giriş

Engelli çocukların diğer çocuklarla eşit koşullar altında tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam olarak yararlanması gereğini kabul ederek ve bu bağlamda Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Taraf Devletlerin üstlendiği yükümlülükleri yeniden hatırlatarak...

Madde 3, Genel İlkeler:

Engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması.

Madde 4, Genel Yükümlülükler:

Taraf Devletler işbu Sözleşme'nin uygulanmasını sağlayacak yasalar ve politikaların geliştirilmesi ve yaşama geçirilmesi ile engellilere ilişkin diğer karar alma süreçlerinde engelli çocuklar da dahil olmak üzere engellilere onları temsil eden örgütler aracılığıyla sürekli danışacak ve onları etkin bir şekilde bu sürece dahil edeceklerdir.

Madde 7, Engelli Çocuklar:

1. Taraf Devletler, engelli çocukların diğer çocuklarla eşit bir şekilde tüm insan temel hak ve özgürlüklerinden tam olarak yararlanmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır.
2. Engelli çocuklarla ilgili tüm eylemlerde çocuğun çıkarlarının gözetilmesine öncelik verir.
3. Taraf Devletler engelli çocukların kendilerini etkileyen her konuda diğer çocuklarla eşit koşullar altında görüşlerini özgürce ifade etme hakkına sahip olmalarını, yaşları ve olgunluk seviyelerine göre görüşlerine önem verilmesini ve onlara bu hakkın tanınması için engeline ve yaşına uygun destek sunulmasını sağlar.

HEDEFLER

Bu bölümdeki alıştırmalar ve arka plan bilgisi katılımcıların şu amaçları gerçekleştirmesini sağlayacaktır:

- Engelli çocuklara yönelik ayrımcılığın bir insan hakları meselesi olduğunu anlamak
- Engelli çocukların haklarının diğer insan haklarıyla birbirine bağlı ve birbirine bağımlı olduğunu anlamak
- Engelli çocukların haklarının ne şekillerde teşvik edildiği ya da engellendiğini tespit etmek
- Engelli çocukların onları ilgilendiren konularda söz sahibi olmasının önemini açıklamak
- BM **Engelli Hakları Sözleşmesi**'nde (EHS) geçen engelli çocukların insan haklarına dair hükümleri anlamak ve uygulamak.
- Engelli çocukların haklarını ilerletmek için kullanılacak olası stratejilere dikkati çekmek

BAŞLANGIÇ: ENGELLİ ÇOCUKLARIN İNSAN HAKLARI ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Genel olarak bütün çocuklar marjinalize edilmektedir; bununla birlikte bazı çocuk grupları, örneğin engelli çocuklar, kız çocukları ve etnik azınlıklara mensup çocuklar daha büyük bir ayrımcılıkla karşı karşıyadır. Engelli çocuklar 1) engelleri olduğu için ve 2) çocuk oldukları ve bu yüzden marjinalleştirilmeye, sömürüye ve istismara karşı daha savunmasız oldukları için çok daha büyük bir risk altındadır. İnsan hakları sözleşmelerinde bu gruplara özellikle değinilmedikçe söz konusu çocuklar Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS) de dahil olmak üzere genel çocuk hakları gündeminin koruma ve güvencelerinden mahrum kalabilirler. Bu sebeple engelli çocuklara EHS'nin ayrı bir maddesinde değinilir. Bütün çocuklar için olduğu gibi onlar için de insan hakları, özellikle de sağlık, hayatta kalma ve yeterli yaşam standardı hakkı güvencesi verilmesi çok önemlidir.

Dünyada tahminen 150 milyon engelli çocuk var. Bunların yüzde 80'i gelişmekte olan ülkelerde yaşıyor ve eğitim gibi hizmetlere erişimi ya çok az ya da hiç yok.¹³⁸

Çocukluğu çocuğun kişisel özellikleri, cinsiyeti, ait olduğu sınıf, etnik kökeni, kültürü, dini, varsa engelliliği, sosyo-ekonomik durumu, bulunduğu yer, çevre koşulları, eğitimi, işi ve cinsel yönelimi de dahil olmak üzere çok sayıda farklı deneyim şekillendirir. Engelli çocukların insan hakları ve temel özgürlükleri güvence altına alınırken bu deneyimlerin göz önünde bulundurulması gerekir.

Engelli Çocukların Önündeki Engeller

Doğumdan Önce

- Sağlıksız anne ve kötü beslenme
- Yoksulluk
- Ebeveynlerin yeterli özeni göstermemesi
- Doğum öncesi tarama ve hamileliğin sonlandırılması

Doğumda

- Ötenazi
- Gerekli tıbbi tedaviden mahrumiyet
- Ebeveynler tarafından reddedilme riski
- Kuruma yerleştirilme

Doğumdan sonra

- Kuruma yerleştirilme
- Evde tecrit ve topluluktan tecrit edilme
- Eğitim hakkından ve diğer pek çok insan hakkından mahrum bırakılma
- Bazıları acı verici ve gereksiz olan sürekli tıbbi tedavi riski
- Hayatlarını etkileyen kararlarda söz sahibi olamama

ALİŞTİRMA 15.1: EHS'nin Onayladığı Engelli Çocuk Hakları Nelerdir?

Hedef: EHS'nin onayladığı engelli çocuk haklarını gözden geçirip anlamak

Süre: 30 dakika

Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir

1. Gözden geçirme:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Her gruptan birlikte çalışarak EHS'in Giriş'ini, Madde 3'ü, 4'ü ve 7'yi gündelik dilde açıklamalarını ve bu haktan nasıl yararlanılabileceğine, bu hakkın topluluklarındaki engelli çocuklar için ne gibi farklar yaratabileceğine dair örnekler vermelerini isteyin.

2. Açıklama:

EHS'nin kısımlarını yüksek sesle okuyun, her virgülden ya da paragraftan sonra farklı gruplardan açıklamalarını okumalarını isteyin. Herkes bir açıklamada hemfikir oluncaya kadar kısmın anlamı üzerine tartışın. Ortaya çıkan son açıklamayı sunum panosuna yazın.

3. Örnekler verme:

Bu haklardan nasıl yararlanılabileceğine ve bu hakların engelli çocuklar için ne gibi farklar yaratabileceğine örnekler vermelerini isteyin.

4. Tartışma:

EHS'deki bu maddeler toplumsal değişim yaratmak veya ulusal politikaları ya da yerel karar alımlarını etkilemek için nasıl kullanılabilir?

Çocuk Hak ve Özgürlüklerinin Hayata Geçirilmesi

Bir çocuğun haklarından ve özgürlüklerinden yararlanabilmesi birbirine bağlı çok sayıda etkene bağlıdır. Aşağıdaki etkenler engelli bir çocuğun içinde bulunduğu kültür ve bağlamdan ne ölçüde dışlandığını etkileyebilir:

- **Önyargı ve cehalet:** Olumsuz tutumlar ve yanlış inanışlar bütün kültür ve bağlamlarda açık arayla en büyük engellerdir;
- **Cinsiyet:** Sakatlıkları olan kız çocuklarının hayatta kalamama, terk edilme, ayrımcılığa uğrama, eğitimden dışlanma, evlenemeyeceğine hükmedilme, annelikten ve genel olarak topluma katılımdan mahrum bırakılma riski daha yüksektir;
- **Yoksulluk:** Temel kaynaklara erişimi eksik olan topluluklarda engelli üyeleri olan aileler genellikle en yoksul ve en çok marjinalize edilenlerdir. En yoksul aileler bile başta çocuklarına bakmaya ve onları korumaya çalışsalar da genellikle olumsuz inanış ve davranışlar ve bilgi, beceri ve kaynak eksikliği gibi sebeplerle bir fakirlik ve dışlanma döngüsüne sıkışırlar;
- **Kriz durumları:** Doğal felaketler, silahlı çatışma, mülteci durumları gibi özellikle zor şartlar altındaki çocuklar dışlanmaya karşı özellikle savunmasızdır.

EHS ve **Çocuk Hakları Sözleşmesi** (ÇHS) çocukların insan haklarına erişimini güvence altına almak için yasal bir çerçeve sunar, ancak sakatlıkları olan çocukların bu haklardan ne ölçüde faydalanacağını etkileyen çok sayıda faktör vardır:

- diğer insanların (örneğin ebeveynlerin, öğretmenlerin, komşuların ve diğer çocukların) onlara karşı tutum ve davranışlar
- temel ihtiyaçların giderilmesi (hayatta kalma, yiyecek, barınma ve uyarım gibi)
- onları kapsayan ya da dışlayan uluslararası ve ulusal politikalar
- fiziksel çevrenin erişilebilirliği (ev, okul, topluluk gibi)
- fiziksel, sosyal, zihinsel, iletişimsel ve kişisel gelişimleri için gerekli desteklere erişim (temel materyaller ve gereçler, yardım, sağlık ve eğitim hizmetleri, erken çocukluk döneminde bakım ve eğitime erişim gibi).

Hakların Programlanmasında Çocuk Merkezli Yaklaşım

Engelli çocukların da bütün çocuklar gibi kendilerini etkileyen kararların alınmasına aktif şekilde katılma hakkı vardır. Çocuk merkezli yaklaşımları kullanarak çocuk hakları programlanmasında göz önünde bulundurulması gereken kilit noktalardan bazıları şunlardır:

- Çocukların **yüksek yararını** gözetmek;
- Engelli çocukları **dinlemek**;
- Engelli çocukların ihtiyaç ve bakış açılarına dair hem kendi hem de başkalarının varsayımlarını en baştan **sorgulamak**
  - Engelli çocukların neler yapıp neler yapamayacağına dair varsayımlarda bulunmamak;
  - Engelli çocukların ihtiyaç ve bakış açılarına dair varsayımlarda bulunmamak (onlara sorun!);
- **Farklılıklara önem vermek**
  - Engellerle yetenekler arasındaki farkları düşünmek;
  - Çocuğun yeteneklerini ve yeterliklerini geliştirmeye çalışmak;
- Çocuğu bir bütün olarak düşünmek, gelişimini ve ihtiyaçlarını bütün kapsamıyla göz önünde bulundurmak;
- Çocuğun durumunu bir bütün olarak aile ve toplum bağlamında analiz etmek;
- Engelli çocukları karar alma sürecine dahil olan “sosyal-toplumsal aktörler” olarak görmek.

ALİŞTİRMA 15.2: Farklı Çocukluklara Yönelik Tutumlar, İnanışlar ve Görüşler

Hedef: Farklı Çocukluklara Yönelik Tutumlar, İnanışlar ve Görüşler

Süre: 40 dakika

Materyaller: El notu; sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir.

1. Düşünme/Analiz:

Katılımcıları küçük gruplara ayırıp El notu 15.2'nin birinci ve ikinci sütununu tartışmalarını isteyin:

- Ülkenizde engelli çocuklar ve bu çocukların çocukluklarıyla ilgili beş yaygın olumsuz inanış ve tutum nedir?
- Ülkenizde engelli çocukları ve bu çocukların çocukluklarını destekleyen beş yaygın olumlu inanış ve tutum nedir?
- Gruplardan verdikleri cevapları El notu 15.2'dekiyle aynı biçimde sunum panosuna yazmalarını isteyin.
- Birinci ve ikinci sütun üzerine beyin fırtınası yaptıktan sonra gruplardan iki sütun üzerine de düşüncelerini ve sonra üçüncü sütunu tartışmalarını isteyin;
- Eğer engelli çocukları dinliyorsanız, onlara sunulan fırsat ve programlara dair endişeleri ve fikirleri neler (bütün çocuklara yönelik programlar ve/veya engelli çocuklara yönelik programlar)? Olumlu ve olumsuz inanışlar (Sütun 1 ve 2) onlara sunulan fırsatları nasıl etkiliyor?
- Gruplardan yazdıkları tabloları duvara asmalarını ve sonra odanın içinde sessizce dolaşıp hazırlanan tabloları okuyarak ortak fikirlere ve farklılıklara dikkat etmelerini isteyin.

2. Tartışma:

Fikirleri tartışmak üzere daha geniş bir grup halinde tekrar bir araya gelin. Fikirlerin belirtilmesinden sonra oturumu özetleyin ve El notu 15.2'deki kilit noktalardan bazılarını gözden geçirin:

- Engelli çocukların birbirinden farklı becerileri bu görüşler üzerinde nasıl bir etki yaratıyor (görme bozuklukları, psiko-sosyal engelleri ya da çok yönlü engelleri olan çocuklar gibi)?
- Yaş, beklentileri nasıl etkiliyor (yürümeye yeni başlayan bebekler, küçük çocuklar, gençler gibi)?
- Engelli çocukların cinsiyeti bu çocuklardan beklentileri nasıl etkiliyor?
- Zulüm/dışlanma döngüsü toplum ve bireyler arıcılığıyla nasıl güçleniyor? Kültürel beklentiler engelli çocukları nasıl etkiliyor?
- Engelli çocuklar hakkında varsayımlarımızı sorgularken çocuk merkezli bir yaklaşımı nasıl teşvik edebiliriz (çocukları dinlemek, karar almada aktif katılımlarına izin vermek gibi)?
- Bu döngü program müdahaleleriyle nasıl kırılabilir?

El notu 15.2

Ülkenizde engelli çocuklar ve onların çocukluklarıyla ilgili beş yaygın olumsuz inanış, tutum ve görüş nelerdir?	Ülkenizde engelli çocukları ve onların çocukluklarını destekleyen beş yaygın inanış, tutum ve görüş nelerdir?	Eğer engelli çocukları dinliyorsanız, onlara sunulan fırsat ve programlara dair endişeleri ve fikirleri neler (bütün çocuklara yönelik programlar ve/veya engelli çocuklara yönelik programlar)? Olumlu ve olumsuz inanışlar (Sütun 1 ve 2) onlara sunulan fırsatları nasıl etkiliyor?

İNSAN HAKLARI HUKUKU ENGELLİ ÇOCUKLARIN HAKLARI KONUSUNDA NE DİYOR?

Çocuk haklarının temeli uluslararası hukukun hükümlerine dayanır. **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin (İHEB)**¹³⁸ 25. maddesi, **Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)**¹³⁹ ve 1993 tarihli **BM Engelliler için Fırsat Eşitliğine ilişkin Standart Kurallar (Standart Kurallar)**¹⁴⁰ engelli çocukların haklarını ele alır.

138 (Bkz: <http://www.unhchr.ch/udhr/lang/eng.htm>)

139 (Bkz: <http://www.ohchr.org/english/law/crc.htm>)

140 (Bkz: <http://www.ohchr.org/english/law/opportunities.htm>)

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB) 25. ve 26. maddelerinde çocuklardan bahseder. Madde 26 annelik ve çocukluğun özel bir bakım ve yardım hakkı olduğunu ve evlilik içi ya da dışı doğmuş olmalarına bakılmaksızın bütün çocukların aynı korunmadan faydalanması gerektiğini belirtir. Madde 26 herkese eşit eğitim hakkı tanır ve ebeveynlere çocuklarına verilecek eğitimi seçme izni verir.

Dünyada en çok ülke tarafından onaylanan insan hakları sözleşmesi olan 1989 tarihli ÇHS (sadece ABD ve Somali Taraf Devletler arasında değildir) EHS'nin onayladığı pek çok hakka zemin yaratıp bu hakları tanımlar. ÇHS çocuk hakları için kapsamlı bir çerçeve sunar, Madde 2 ile Madde 23'te özellikle engellile çocuklar üzerinde durur. Bununla birlikte, ÇHS'de "çocuğa" atıfta bulunan her maddenin engelli çocuklar için de geçerli olduğunu unutmamamız çok önemlidir. Bu geçerlilik hükümetleri bütün çocukların ihtiyaçlarını karşılamadaki yetersizliklerden hukuken sorumlu tutarak "hakka dayalı bir yaklaşıma" doğru önemli bir adıma işaret eder. ÇHS çocukları ebeveynlerinin malları ya da hayır kurumlarına muhtaç çaresiz kişiler olarak değil, yaşlarına uygun hak ve yükümlülük sahipleri olarak gören yeni bir vizyon yaratır.

ÇHS'nin engelli çocuklara ilişkin özel hükümleri vardır. Madde 2.1 engellilik de dahil olmak üzere çeşitli zeminlerdeki ayrımcılığı yasaklar ve Madde 23 özel bakım, eğitim ve mesleki eğitim haklarını düzenler. Çocuk hakları bir çocuğun hayatının dört ana yönünü kapsar ve bu haklar engelli çocuklar için de eşit şekilde uygulanabilir: hayatta kalma hakkı, gelişim hakkı, tehlikelerden korunma hakkı ve katılım hakkı.

- **Hayatta kalma hakları:** Yaşama ve en temel ihtiyaçlarının karşılanması hakkı (yeterli yaşam standardı, barınma, beslenme, tıbbi bakım gibi)
- **Gelişim hakları:** Çocukların potansiyellerinin en üst seviyesine çıkmalarını sağlayan haklar (eğitim, oyun ve boş zaman faaliyetleri, bilgiye erişim ve düşünce, vicdan ve din özgürlüğü gibi)
- **Katılım hakları:** Çocukların ve ergenlerin yaşadıkları toplulukta aktif bir rol almalarına izin veren haklar (fikirlerini ifade etme özgürlüğü, kendi hayatlarını etkileyen konularda söz sahibi olma özgürlüğü, birliklere katılma özgürlüğü gibi). Çocuğun fikrine saygı göstermek (Madde 12) çocuklara kendilerine ilgilendiren bütün konularda söz sahibi olma hakkını verdiğinden özellikle önemlidir.
- **Korunma hakları:** Çocukları ve ergenleri her türlü istismar, ihmal ve sömürüden korumak için gerekli haklar (mülteci çocuklar için özel bakım ve; silahlı çatışmaya dahil olmaktan, çocuk işçiliğinden, cinsel istismardan, işkenceden ve ilaç suistimalinden korunma gibi).

1993 tarihli **BM Engelliler için Fırsat Eşitliğine İlişkin Standart Kurallar** (Standart Kurallar) çocukların ve ailelerinin haklarını Kural 2'de (tıbbi bakım), yaşları çok küçük olan engelli çocukları da kapsayan Kural 6'da (eğitim) ve Kural 9'da (aile hayatı ve kişisel bütünlük) ele alır.

Kural 2 bebeklerle çocukların diğer insanlarla aynı düzeyde tıbbi bakım erişimine sahip olması gerektiğini belirtir. Kural 9 da engelli insanların aileleriyle birlikte yaşayabilmelerinin sağlanması gerektiğini belirtir. Taraf Devletler uygun modüllerde engellilik ve engelliliğin aile hayatı üzerindeki etkileri konusunda aile danışmanlığını teşvik etmelidir. Süreli bakım ya da özel bakıcılık gibi hizmetler engelli fertleri bulunan ailelere açık olmalıdır. Eğitim Kuralı 6 engelli insanların birleştirilmiş ortamlarda eğitim görmesinden ve ebeveyn gruplarıyla örgütlerinin eğitim sürecine aktif bir şekilde dahil olmasından genel eğitim yetkililerinin sorumlu olduğunu belirtir. Yaşı çok küçük olan engelli çocuklar ve çifte ayrımcılık riski altında olan kişilerle de özel olarak ilgilenilmektedir.

Bütün uluslararası antlaşmaların engelli bebekler, çocuklar ve gençler de dahil olmak üzere herkes için geçerli olduğunu, herkes gibi onları da koruyup onlara da olanak tanıdığını unutmamamız çok önemlidir.

ENGELLİ ÇOCUKLARIN EBEVEYNLERİ VE AİLELERİ

Etnik köken, ekonomik durum veya sınıftan bağımsız şekilde, bütün ebeveynler çocuklarının engelli olduğunu öğrendiklerinde endişelenirler. Bununla birlikte, bu ailelerin inanışlarını, kaynaklarını ve erişebilecekleri hizmetleri karşılaştırırsanız aradaki farkın çok büyük olduğunu görürsünüz. Engelli çocukların bakımını genellikle büyükanne ve büyükbabalarla kardeşler de dahil olmak üzere aileler üstlenir ve toplumdan ya hiç yardım almazlar ya da çok az alırlar. Hizmetleri etkin bir şekilde savunmak için ebeveynlerin ÇHS'nin ve EHS'nin onayladığı şekliyle kendi haklarını ve çocuklarının haklarını anlamaları gerekir.

Aile İçin Destek

- **Topluluğu Bilinçlendirmek:** Engellilikle ilişkili mitleri ve damgaları yok etmek.
- **Bilgi ve Kaynak Sunmak:** Aile üyelerinin, akranların ve topluluğun bilgi ve beceriler kazanmasını sağlamak.
- **Rehabilitasyon ve Habilitasyona Erişim Sağlamak:** Engelli çocuklar için yeterli tıbbi bakım ve ekipmana, ayrıca destek ve hizmetlere erişimi sağlamak.

Bir Ebeveynin Hikâyesi

Benim engelli bir çocuğum var. Ayrıca sosyal yardım kurumlarında çalışıyorum ve uyguladığımız erken müdahale programını çok iyi anlamış bulunmaktayım.

Engellilik hakkında bilinç artırma fırsatını yakalamak beni çok mutlu etti (Sunshine Center'daki START programı). Bu alanda engelli çocukların ebeveynlerine yardım etmek ve onlara destek olmak da istiyordum. Bu ebeveynler genellikle aynı deneyimleri yaşamayan insanlara güvenmezler. Zaman zaman kendilerini çok soyutlanmış ve göz ardı edilmiş hissedebildiklerini biliyorum. Kendi deneyimlerimden bu insanların birçoğunun ailelerinden destek görmediğini, çünkü ailelerin onların engelli çocuklarının ihtiyaçlarını anlamadıklarını da biliyorum.

Pek çok engelli çocuk babası çocuğuna destek olmaz. Eşim de oğlumuzun engelli olduğunu çok zor kabullenmişti. Çocuğumla birlikte sokakta yürümeme istiyordu. Çocuğumun babası başka insanların bu çocuğun güzelliğini görebileceğine inanmıyordu. Çok mücadele etmem gerekti, çünkü oğlumuz için gereken özel yiyecekler için para vermeyi reddediyordu.

Bu ebeveynlerin kendilerini ne kadar yalnız ve korkmuş hissedebildiklerini biliyorum. Eğer bana bir şey olursa çocuğumun sorumluluğunu kim üstlenir diye ben de çok endişelenirdim. Hatta çocuğumun benden önce ölmesinin en iyi olduğunu bile düşündüm.

Engelli çocukların ebeveynlerinin yardıma ne kadar ihtiyacı olduğunu görünce sosyal yardım kurumlarında çalışmaya karar verdim. Eğitim sayesinde ebeveynlerin birbirlerine yardımcı olabileceğini biliyordum. Engelli çocuklardan utanan insanlara ihtiyacı yok bu ebeveynlerin. Engelli de olsa, o çocukların da insan olduğunu ve diğer insanlara zarar veren bir hastalık taşımadıklarını anlayabilen kişilerle konuşmaya ihtiyaçları var.¹⁴¹

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, toplumu bilinçlendirmek ve destek vermek engelli bir çocuğun eğitime katılmak, kendine bakmak ve topluma katkıda bulunmak için gerekli becerileri kazanmasını sağlayabilir.

Çocukların eğitim hakkı üzerine daha fazla bilgi için bakınız Bölüm 2, Kısım 13, "Eğitim Hakkı"

141 (Lloyd, G. "An Integrated, Specialized Educational Service Responding to Local Need in Gauteng, South Africa." 2000. International Special Education Congress. http://www.isec2000.org.uk/abstracts/papers_1/lloyd_1.htm)

ÇOCUKLARIN KATILIM HAKKI

Çocuk katılımı çocuk haklarını hayata geçirmenin anahtarıdır. Çocukların fikirlerini ifade etme ve onları etkileyen konularda danışılma hakkı vardır. Bu hem politika, hem topluluk, hem aile, hem de kişisel düzeyde gerçekleşmelidir. Çocukların ve gençlerin, istek ve ihtiyaçlarını aktarma becerisi edindikten sonra kendi adlarına verilen kararlara katkıda bulunmaları çok önemlidir.

Katılım konusunda hak temelli yaklaşım her türden özgeçmişe sahip, zihinsel ve psiko-sosyal engeller de dahil olmak üzere her türden engeli olan kız erkek bütün çocukları insan hakları politika ve programlarının merkezine koymak demektir. Bu yaklaşım ayrıca engelli çocukları hak sahipleri ve toplumun üyeleri olarak tanıır ve hükümetleri engelli çocuklar da dahil olmak üzere bütün vatandaşlarının haklarını güvence altına almaktan sorumlu tutar.

Çocukların Katılımı Nasıl Sağlanır

Sosyal ve Politik Akımlar

- Çocuklar haklarını talep etmek için yetişkinlerin desteğiyle kendi akımlarını ve örgütlerini kurar;
- Çocuklar ve yetişkinlerin arasındaki güç ilişkilerini değiştirilir;
- Çocukların demokratik vatandaşlar haline gelmesini sağlar.

İnsan Hakları

- Çocukların medeni haklarını teşvik eder (ifade, düşünce, bilgi, örgütlenme gibi);
- Çocukları hak sahibi olarak tanıır.

Çocuk Gelişimi

- Çocukların becerilerini, güvenini ve bağımsızlığını geliştirir;
- Çocukların kendilerini koruma becerilerini geliştirir;
- Çocukların kontrol odaklarını, güçlenme seviyesini ve öğrenmesini ilerletebilir.

Gelişme

- Çocuğu daha iyi anlar;
- Çocuklar için daha iyi program ve politikalar geliştirilir.

Eşit Fırsat Kuramına¹⁴² göre engelli insanları güçlendirmek ve korumak için sosyal politikalar devreye sokulabilir. Ne var ki bizler çocuklara kararlar almak için gerekli becerileri öğretmedikçe (**kapasitelerini** artırmak gibi), karar almaları için **fırsatlar** sunup aldıkları kararlara **saygı** göstermedikçe EHS'nin temel ilkeleri olan eşitlik ve kaynaşma sağlanamayacaktır. Bu sadece seçim yapmakla değil, kişinin toplum yaşamındaki amaçları doğrultusunda harekete geçmek için güçlendirilmesiyle de ilgilidir.

Bireysel Özgürlüğü Koruyan ve
Güçlendiren Sosyal Politikalar

Kapasite: Çocuklara karar vermek ve
bağımsız olmak için gerekli becerileri öğretin

Fırsat: Çocuklara hayatlarını etkileyen kararlar alma
fırsatları verin.

Saygı: Engelli çocukların fikirlerine ve hayatlarıyla ilgili
aldıkları kararlara saygı gösterin.

142 (Mithaug, Dennis E. "Your right, my obligation?" *The Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps*, 23(1), 41-43 Spr 1998)

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde Katılımla İlgili Temel Madde

Madde 12: Çocukların kendilerini ilgilendiren konularda fikirlerini özgürce ifade etmeleri ve bu fikirlere çocukların yaş ve olgunluklarına uygun şekilde önem verilmesi gerektiği yönündeki temel ilke.

Katılım hakkı ayrıca ÇHS'nin başka birçok maddesinde de açık ya da üstü kapalı bir şekilde ifade edilir.

- **Madde 5:** çocukların gelişen kapasitesiyle uyumlu bir şekilde ebeveynlerin yönelim denetimi ve rehberliği
- **Madde 9:** çocukların görüşlerini bildirme hakkı olmaksızın ailelerinden ayrılmaması
- **Madde 13:** ifade özgürlüğü hakkı
- **Madde 14:** vicdan, düşünce ve din özgürlüğü hakkı
- **Madde 15:** örgütlenme hakkı
- **Madde 16:** özel hayat hakkı
- **Madde 17:** bilgi hakkı
- **Madde 29:** insan haklarına saygıyı ve demokrasiyi teşvik eden eğitim hakkı.
- **Madde 31:** oyun oynama hakkı.

EHS'de Katılımla İlgili Temel Madde

Madde 7: Taraf Devletler, engelli çocukların diğer çocuklarla eşit bir şekilde tüm insan temel hak ve özgürlüklerinden tam olarak yararlanmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri almalı; çocuğun yüksek yararının gözetilmesine öncelik vermelidir; engelli çocukların kendilerini etkileyen her konuda diğer çocuklarla eşit koşullar altında görüşlerini özgürce ifade etme hakkına sahip olmalarını, yaşları ve olgunluk seviyelerine göre görüşlerine önem verilmesini ve onlara bu hakkın tanınması için engeline ve yaşına uygun destek sunulmasını sağlamalıdır.

Katılım hakkı, EHS'nin ÇHS'ye dayanan birçok maddesinde de ifade edilir:

- **Giriş:** Engelli çocuklar ÇHS'nin hükümlerinde belirtildiği gibi diğer çocuklarla aynı insan haklarına ve temel özgürlüklere sahip olmalıdır;
- **Madde 3:** Engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruma haklarına saygı duyulmalıdır.
- **Madde 4:** EHS'nin yaşama geçirilmesi için, yasalarla politikaların geliştirilmesi sürecinde engelli çocuklara sürekli danışılmalı ve çocuklar bu sürece etkin bir şekilde dahil edilmelidir.

ALİŞTİRMA 15.3: İyi Uygulamaları Açıklamak ve Çocuk Katılımına Gösterilen Direncin Üstesinden Gelmek

Hedef: Çocuk katılımına dair iyi uygulamaları açıklamak ve yetişkinlerin çocuk katılımına gösterdiği direncin yaygın şekillerini ve bu direncin üstesinden gelmek için uygulanabilecek stratejileri belirlemek

Süre: 50 dakika.

Materyaller: El notu; sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir.

1. Küçük Grup Çalışması:

- Katılımcıları küçük gruplara ayırın ve engelli çocuk ve gençlerle onların program ve projelerinde birlikte çalışma deneyimlerinizi paylaşın. Katılımcılardan olumlu sonuç veren deneyimler üzerine yoğunlaşmalarını isteyin.
- Katılımcılardan kilit örnekler sunmalarını isteyin. Her sunumdan sonra neden o örnekleri seçtiklerini sorun;

- 15.3 el notunu kullanarak yetişkinlerin çocuk katılımına direnişini ve bu direniş kırmanın yollarını belirleyip kaydedin (örneğin ailede, okullarda, topluluklarda ve yerel yönetimde)
- Yaygın direniş ve direnişin üstesinden gelme stratejilerini belirlemek için cevapları analiz edin.
- Direnme ve çeşitleri üzerine düşünün: farklı engel türleri için, kız veya erkek çocukları için, okula giden veya gitmeyen çocuklar için, kırsal alanlarda veya kent merkezlerinde.

2. Tartışma:

- Katılımcılardan vardıkları sonuçları paylaşmalarını isteyin.
- Katılımcıları olumlu kişisel deneyimlerini, direnişin üstesinden gelme sürecine katılacak bilgiler şeklinde aktarmaları için teşvik edin.

El notu 15.3: Çocuk katılımına yetişkinlerin gösterdiği direnç ve bu direnci kırma

	Yetişkinlerin çocuk katılımına direnmesi	Yetişkin direnişinin üstesinden gelme
Aile		
Okul		
Topluluk		
İş yeri		
Yerel yönetim		
Kendi örgütünde ya da STK'da		
Eklmeler yapın		

ALİŞTİRMA 15.4: Programlama Ortakları Olarak Engelli Çocuklar

- Hedef:** Engelli çocukların program döngüsüne ya da program döngüsünün kısımlarına katılımını sağlamak için iyi uygulamaları ve engelli çocukların program ve projelere katılımını güçlendirmenin yollarını belirlemek
- Süre:** 60 dakika
- Materyaller:** El notu, sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir

1. Liste:

Katılımcılardan engelli çocuklarla program ortakları olarak çalışırken yaşadıkları iyi deneyimleri paylaşmalarını ve müdahalelerindeki eksikleri belirlemelerini isteyin. Eksikleri sunum panosuna ya da tahtaya yazın.

2. Küçük Grup Çalışması:

- Küçük gruplara ayrılıp eksikler hakkındaki aşağıdaki soruları tartışın:
  - Zihinsel engelli çocuklar da dahil olmak üzere engelli çocuklara danışılıyor ve onlar da sürece dahil ediliyor mu: Onların görüşleri programlama/proje döngüsüne katılıyor mu?
  - Çocuklara hitap eden/beceri dostu bilgiler sağlanıyor mu?
  - Farklı çocuk gruplarının (farklı engeller/yaşlar) görüşleri göz önünde bulunduruluyor mu?
  - Proje çocukları ve/veya yetişkinleri, çocuk haklarını (ÇHS'de olduğu gibi) ya da engelli kişilerin haklarını (EHS'te olduğu gibi) talep etmeleri açısından güçlendirecek mi ?
- Katılımcılardan, grupları bozmadan, tartışmayı engelli çocukların program ve projelere katılımını güçlendirmenin yolları üzerine odaklandırmalarını isteyin.
  - Engelli çocukları güçlendirmek ve yetişkinleri engelli çocukların haklarını hayata geçirmeye teşvik etmeye dair temel noktalardan bazıları nelerdir?

3. Tartışma:

- Bütün grupları fikir alışverişinde bulunmaları için bir araya getirin. Program ve proje döngüsünün bir kısmının üzerinden geçerek ve engelli çocukların katılımını güçlendirmenin benzer ve çelişen yollarını belirleyerek tartışmayı özetleyin. Engelli çocuk ve gençlerle birlikte çalışmanın olumlu sonuçlarını daha iyi anlamak için aşağıdaki bilgileri kullanabilirsiniz.

Engelli Çocuk ve Gençlerle Birlikte Çalışmanın Olumlu Sonuçları

Bu örnekler hem çocukların hem de yetişkinlerin çocuk haklarının hayata geçirilmesi konusunda üzerinde durulması gereken temel noktalara işaret eder.

Çocukların Sosyal Aktörler Olarak Tanınması

- Aileler ve topluluk üyeleri engelli çocukların görüşlerine ve haklarına saygı duymaya başlar, dolayısıyla onların statülerini ve söz hakkını artırır;
- Engelli çocuklar yerel topluluklara ve topluma olumlu katkılarda bulunan sosyal aktörler olarak tanınır;
- Engelli çocuklar yetişkinlerde tutum değişikliklerine yol açıp böylelikle aile, okul ve toplulukta ayırıcılığa karşı çıkar.

Hak Sahipleri Olarak Çocuklar

- Engelli çocuklar hak ihlallerinin üzerine gitmeleri ve haklarını talep etmeleri için güçlendirilir;
- Engelli çocukların eğitim performansları iyileşir;
- Engelli çocukların öz saygı, güven ve esnekliği gelişir;
- Engelli çocukların meseleleri akranları ve toplumun yararına ele alma hevesi büyür;
- İletişim, müzakere, ve takım çalışması becerileri gelişir;
- Engelli çocuklar arasında demokratik işleyişe ilişkin değerler, beceriler ve bilgiler artar;
- Engelli kız ve erkek çocuklar, kendi haklarını öğrenerek ve katılımlarının değerini anlayarak güçlenir.

Program Geliştirilmesinde Çocuklarla Çalışmak

- Engelli çocukların topluluk ve yönetimin farklı seviyelerinde planlama, karar alma, rapor ve yasal değişikliklere katılım fırsatları yaratılır;
- Engelli çocuklar genellikle yetişkinlerinkinden farklılık gösteren bakış açılarını, konuları anlayış şekillerini, sorunlarını, analizlerini, çözümlerini ve önceliklerini ifade edebilir.

Program Sonuçları

- Engelli çocuklara karşı ayrımcılıkta azalma;
- Topluma ve okula daha çok dahil olma;
- Yerel topluluğu eyleme geçmeye, olumsuz tutumları düzeltmeye, ev, topluluk ve okul erişimini kolaylaştırmaya ikna etme;
- Engelli çocukların kendilerini istismara karşı koruyabilmeleri.

Yetişkinlerin Tutumları ve Desteği

- Yetişkinler topluluk içinde ve bölgesel düzeyde çocukların kendilerini temsil etmelerini ve görüşlerini kabul etmeye daha yatkın hale gelir;
- Toplumsal değişimler yetişkinlerin ve akranların tutum ve anlayışında görünür hale gelir;
- Yetişkinler çocuk ve engelli haklarının ihlalleri konusunun üzerine gitmek ve bütün çocuklara erişilebilir, kaliteli hizmetler sunmaktan sorumlu tutulur;
- Yetişkinler arasında engelli çocuklar için ve onlarla birlikte çalışma isteği artar.¹⁴³

Bu bölüm boyunca çocukların tam katılım ve kendilerini etkileyen konularda görüşlerini bildirme hakkı olduğunu, ayrıca yetişkinlerin türlü sebeplerle onların katılımına ne kadar karşı koyabileceklerini öğrendiniz. Çocuk haklarının sadece korunması değil, güçlendirilmesi de gerektiğini keşfettiniz. Ve en önemlisi, çocukların programlamaya aktif partnerler olarak katılabileceğini ve bu katılımın güçlenme, sosyal eylem, kaynaşma ve ayrımcılığın azalması gibi pek çok olumlu sonucu beraberinde getireceğini gördünüz. Engelli çocukların hakları istismara açık olduğundan, bu hakların uygulanmasını temin etmek insan hakları hukukunun ve toplumun sorumluluğudur.

ALİŞTİRMA 15.5: Söz Verme

178

Hedef: Engelli çocukların insan haklarının hem hakları hem de yükümlülükleri kapsadığının altını çizmek ve incelemek

Süre: 30 dakika

Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir

1. Eylem:

- Engelli çocukların insan haklarını öğrendikten sonra gruba somut bir eylem düşünmeye hazır olup olmadıklarını sorun.
- Daha çok plan yapmayı ve çok bilgi toplamayı gerektirmesine karşın, bir değişim yaratma sözü vermenin de çok önemli olduğunu kabul edin.
- Her bir katılımcıya, ne kadar küçük olursa olsun, engelli çocukların haklarını teşvik etmek için bir sonraki ay yapmak istedikleri ve yapabilecekleri tek bir somut eylemin ne olduğunu sorun.
- Eğitimden sonra bütün katılımcılara eylemlerin özetini dağıtmak üzere, verilen sözleri panoya ya da tahtaya yazın.

Engelli çocukların hakları diğer herkesin haklarıyla aynıdır. ÇHS ve EHS ile birlikte engelli çocuklara diğer bütün çocuklar ve diğer bütün engelli insanlarla aynı insan hakları ve temel özgürlükler tanınmıştır. Taraf Devletler ve örgütler engelli çocukları da içermek ve onların haklarına ve özgürlüklerine kavuşmalarını sağlamakla yükümlüdür. Engelli çocukların politika ve programlamalara aktif bir şekilde dahil edilmesi sadece bir yükümlülük değil, hem çocuğun hem de bütün toplumun yararına bir harekettir.

Engellilerin insan haklarının savunmasını planlamak için, Bölüm 3, "Savunuculuk! Engellilerin İnsan Hakları İçin Eyleme Geçin"e bakınız.

143 (Adapted from O'Kane, Claire. "Children and Governance," (draft). Save the Children's Training Manual Child Rights Programming. http://seap.savethechildren.se/South_East_Asia/Misc/Puffs/Child-Rights-Programming-Training-Manual

ENGELLİ ÇOCUKLARIN İNSAN HAKLARI ÜZERİNE YARARLI KAYNAKLAR

- Çocuk Hakları Bilgi Ağı: <http://www.crin.org/> ve <http://www.crin.org/themes/ViewTheme.asp?id=5>
- Eşit Fırsat Teorisi: Mithaug, D. E. (1998). Your right, my obligation? *The Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps*, 23(1), 41-43
- Uluslararası Çocukları Kurtarın Birliği: <http://www.savethechildren.net/alliance/index.html>
- Çocukları dahil etme üzerine dersler: <http://www.savethechildren.net/alliance/resources/12lessons.pdf>
- Mithaug, Dennis. E., "Your right, my obligation?" *The Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps*, 23(1), 41-43 Spr 1998
- Çocukları Kurtarın UK: http://www.eenet.org.uk/bibliog/scuk/scuk_home.shtml
- Sunshine Merkezi Derneği (START Distance Project): <http://www.sunshine.org.za>
- Çocuk Hakları Programlaması Eğitim Kılavuzu: http://seap.savethechildren.se/South_East_Asia/Misc/Puffs/Child-Rights-Programming-Training-Manual/
- UNICEF: <http://www.unicef.org/crc>

KISIM 16: AYRIMCILIĞA UĞRAMAMA HAKKI VE ENGELLİ KADINLAR İÇİN EŞİTLİK

BM Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS)

Giriş:

(q) Engelli kadınların ve kız çocuklarının hem ev içinde hem de ev dışında şiddete uğramaya, yaralanmaya veya sömürüye, ihmale, ihmalkar muameleye, kötü muameleye veya istismara karşı daha büyük bir risk altında oldukları gerçeğinin farkında olarak,

(s) Engellilerin insan temel hak ve özgürlüklerinden tam yararlanmasını teşvike yönelik çabalara cinsiyet eşitliği perspektifinin de eklenmesi gerektiğini vurgulayarak,

Madde 3, Genel İlkeler:

İşbu Sözleşme'nin dayandığı ilkeler şunlardır:

g. Kadın-erkek eşitliği;

Madde 6, Engelli kadınlar:

1. Taraf Devletler engelli kadınlar ile kız çocuklarının çok yönlü ayrımcılığa maruz kalmakta olduğunu kabul eder ve bu bakımdan onların tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit koşullarda yararlanmalarını sağlamaya yönelik tedbirleri alır.

2. Taraf Devletler kadınların tam gelişimi, ilerlemesi ve güçlenmesini ve bu Sözleşme'de belirtilen insan hak ve temel özgürlüklerini kullanmalarını ve bunlardan yararlanmalarını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır.

Madde 16: Sömürü, Şiddet veya İstismara Maruz Kalmama

1. Taraf Devletler engellileri hem ev içinde hem ev dışında bu tutumların cinsiyete dayalı halleri dahil olmak üzere her türlü sömürüden, şiddetten ve istismardan korumak için uygun yasal, idari, sosyal, eğitsel ve diğer tüm tedbirleri alır.

2. Taraf Devletler engellilere, ailelerine, onların bakımını sağlayanlara, diğer şeylerin yanı sıra, sömürü şiddet ve istismar vakalarının nasıl önleneceğine, nasıl tespit edilip bildirileceğine dair bilgi ve eğitim sağlanması da dahil olmak üzere cinsiyet ve yaşa uygun yardım ve desteği sağlayarak her türlü sömürü, şiddet ve istismarı önlemek için uygun tüm tedbirleri alır. Taraf Devletler koruma hizmetlerinin yaş, cinsiyet ve engellilik konularına duyarlı olmalarını sağlar.

5. Taraf Devletler engellilere karşı sömürü, şiddet ve istismar vakalarının tespiti, soruşturulması ve gerekli hallerde kovuşturulmasını sağlamak için kadın ve çocuk merkezli yasa ve politikalar dahil etkili yasa ve politikaları yürürlüğe koyar.

HEDEFLER

Bu bölümdeki alıştırmalar ve arka plan bilgisi katılımcıların şu amaçları gerçekleştirmesini sağlayacaktır :

- Engelli kadın ve kız çocuklarının cinsiyet ayrımcılığına uğramama ve eşitlik hakkını incelemek
- Bu kavramların engelli kadın ve kız çocukları için önemini açıklamak
- Ayrımcılığa uğramama ve eşitlik haklarıyla diğer insan hakları arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak

- Engelli kadınların cinsiyet ayrımcılığına uğramama hakkının ne şekillerde teşvik edildiğini ya da engellendiğini tespit etmek
- Birleşmiş Milletler **Engelli Hakları Sözleşmesi**'ndeki (EHS) cinsiyet eşitliğine ve ayrımcılığa uğramamaya ilişkin hükümleri anlamak.

“Ayrımcılık engelli bir kadının hayatının ilk yıllarında, evde başlar. Bu ayrımcılık beraberinde ailelerin, ya da daha çok ailenin karar mercilerinin maddi ve maddi olmayan kaynakları engelli kadınlara açmaya gönülsüzlüğünü getirir ve dolayısıyla engelli kadınların yaşam fırsatlarını biraz daha zayıflatır.” L. Abu-Habib¹⁴⁵

BAŞLANGIÇ: AYRIMCILIK YAPMAMA VE EŞİTLİK ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Dünyanın her yanında engelli kadınlar hem cinsiyetleri hem de engelleri yüzünden iki tabakalı ayrımcılığa maruz kalmaktadır. İş imkânlarından mahrum bırakılmakta, okullardan dışlanmakta, evliliğe ya da partnerliğe layık olmadıkları düşünülmekte ve hatta belli dini pratiklerinden bile men edilebilmektedir. Engelli kadın ve kız çocukları genellikle yoksulluktan kurtulmaları ve üretken ve tatmin edici hayatlar sürmelerini sağlamak için gerekli desteği (eğitim, istihdam, uygun genel sağlık hizmetleri gibi) alan son insanlardır. İstismara ve şiddete maruz kalma riskleri daha yüksektir ve bu vakalar sonucunda var olan engelleri kötüleşebilir ya da psikolojik travma gibi ikincil engeller ortaya çıkabilir.

Engelli kadınların ayrımcılığa karşı daha savunmasız ve açık olması küresel bir olgudur, ama bir toplumun yahut kültürün bu olguyu nasıl ele aldığı büyük farklılık gösterir. Gelişmekte olan ülkelerdeki engelli kadınlar üç sıkıntıyı birden yaşarlar:

- Kadın oldukları için ayrımcılığa uğrarlar;
- Engelli oldukları için ayrımcılığa uğrarlar;
- Muhtemelen yoksul hayatlar sürdükleri, fırsatların ve erişilebilirliğin kız çocukları ve kadınlar için aşırı kısıtlı olduğu ve bu gruba karşı önyargının çok yaygın görüldüğü gelişmekte olan ülkelerde yaşadıkları için ayrımcılığa uğrarlar.

Kadınlara kız çocuklarının ayrımcılığa uğramama ve eşitlik hakkı diğer bütün insan hakları meseleleriyle birbirine bağlıdır. Kadınlar ve kız çocukları, ayrımcı ve eşitliksiz muameleler gördüklerinde diğer haklarından da tam olarak yararlanamazlar. Örneğin, erkek çocuklarından daha düşük bir eğitim alan bir kız çocuğu çalışma hayatı boyunca da eşitliksiz muamelelere maruz kalacaktır. Engelli kadınların üreme sağlığı hizmetleri dahil olmak üzere genel sağlık hizmetlerine erişim eksikliği sadece sağlık haklarını değil, bilgi haklarını, aile ve ebeveynliğe ilişkin potansiyel haklarını da etkiler. Bu örnekler insan haklarının **bölünemez, birbirine bağımlı ve birbirine bağlı** olduğunu göstermektedir.

ALİŞTİRMA 16.1: Ayrımcılığın Geniş Kapsamlı Etkileri

- Hedef:** Ayrımcılığın engelli kadın ve kız çocuklarının deneyimlediği çok yönlü etkilerini anlamak
- Süre:** 60 dakika
- Materyaller:** Etki Basamaklarının kopyaları; kâğıt ve keçeli kalem
Tercihe bağlı olarak: Yuvarlak kesilmiş kâğıtlar, kâğıt tabaklar ve keçeli kalem.

1. Beyin Fırtınası:

Katılımcılardan beyin fırtınası yapıp engelli kadın ve kız çocuklarının ne şekillerde ayrımcılığa ve eşitliksiz muamelelere maruz kaldıklarını düşünmelerini isteyin. Benzer örnekleri birleştirerek sonuçları listeleyin. Listeyi Alıştırma 16.2'de kullanmak üzere saklayın.

2. Analiz:

Katılımcıları çiftlere ya da küçük gruplara ayırın ve her çiftten analiz etmek üzere bir ayrımcılık örneği seçmelerini isteyin. Bu talimatları verin ve Etki Basamaklarının nasıl kullanılacağını gösterin

- **1. Adım:** Sorunu belirleyin. Basamağın en üstündeki dairenin içine yazın.
- **2. Adım:** Bu sorunun engelli kadın ve kız çocuklarının hayatındaki üç sonucunu düşünün ve bunları en büyük dairenin altındaki üç daireye yazın.
- **3. Adım:** Bu üç sonucun her biri için onları izleyebilecek iki ek etki düşünün. Daha fazla yanıt belirlerseniz yeni daireler ekleyin.

Örnek: Eğer sorun engelli kadın ve kız çocuklarının başkalarıyla eşit eğitim alamamasıysa bunu izleyen üç sonuç şunlar olabilir:

- Okuma yazma bilmiyorlar;
- Yeterli yaşam seviyesine yetecek kadar para kazanamıyorlar;
- Kendi yaş gruplarından dışlanıyorlar.

“Okuma yazma bilmiyorlar” etkisinin üç sonucu şunlar olabilir:

- Yazılı bilgi alamıyorlar;
- İlaçların üzerindeki talimatları okuyamıyorlar;
- Mektup ya da elektronik postayla haberleşemiyorlar.

Alternatif: Eğer zaman yeterse olumlu bir basamak şeması çıkarıp haklardan yararlanılmasının sonuçlarını da kulanın (örneğin, engelli kadınlar ve kız çocukları eşit eğitim alır.)

3. Rapor:

182

Her çiftten Etki Basamaklarını sunmalarını isteyin. Her sunumdan sonra bütün gruba başka etkilere dair ekleyecek fikirleri olup olmadığını sorun. Bunları diyagrama ekleyin. Bütün diyagramları odanın ön kısmında asılı tutun.

4. Tartışma:

Ayrımcılığın bu etkilerinin geniş kapsamlı olduğu gibi çok yönlü etkileri olan insan hakları ihlalleri de içerdiğinin altını çizin. Her tablonun üzerinden geçip katılımcılardan bu tablolarda genel eşitlik haklarıyla ayrımcılığa uğramama hakkının yanı sıra hangi insan haklarının ihlal edildiğini tespit edin.

Örnek: “Engelli kadın ve kız çocuklarının başkalarıyla eşit eğitim almaması”nın sonuçlarına şunları yazabilirsiniz:

- “Okuma yazma bilmiyorlar” = Eğitim Hakkı;
- “Yeterli yaşam seviyesine yetecek kadar para kazanamıyorlar” = Yeterli Yaşam Standardı Hakkı;
- “Kendi yaş gruplarından dışlanıyorlar” = Örgütlenme Hakkı ve Topluluğa Katılma Hakkı.

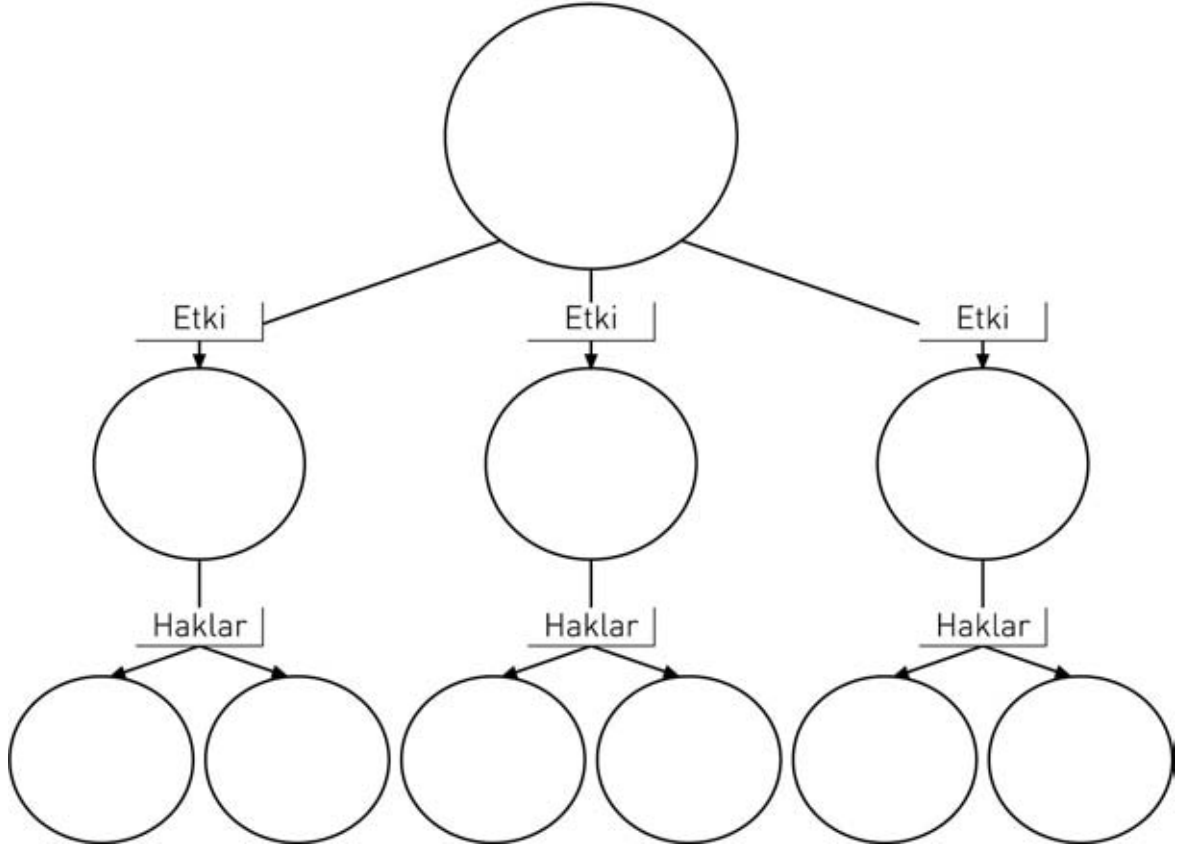
5. Sonuç:

Hakların birbirine bağlı olmasını vurgulayarak konuyu bağlayın. Bunun hem olumlu hem de olumsuz bir şekilde işlediğini gösterin. Analiz edilen konulardan birini alıp olumlu bir Etki Basamakları yapın ve bir hakkın hayata geçirilmesinin diğer insan haklarını nasıl olumladığını gösterin.

Örnek: “Engelli kadın ve kız çocuklarının başkalarıyla eşit eğitim alması”nın sonuçları şunlar olabilir:

- “Okuma yazma biliyorlar” = Eğitim Hakkı;
- “Yeterli yaşam seviyesine yetecek kadar para kazanıyorlar” = Yeterli Yaşam Standardı Hakkı
- “Kendi yaş gruplarına katılıyorlar” = Örgütlenme Hakkı ve Topluluğa Katılma Hakkı.

ETKİ BASAMAKLARI

İNSAN HAKLARI HUKUKU ENGELLİ KADIN VE KIZ ÇOCUKLARININ HAKLARI KONUSUNDA NE DİYOR?

Uluslararası insan hakları hukuku bütün insanlara ayrımcılığa uğramama ve eşitlik hakkını açık bir şekilde tesis eder. **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB)**, **Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (MŞHUS)**¹⁴⁵ gibi, engelli kadın ve kız çocuklarını cinsiyete dayalı ayrımcılığa karşı korur.

Özellikle kadın haklarını ele alan en önemli uluslararası insan hakları sözleşmesi **Kadınlara Karşı Her Tür Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi**'dir (KKHTAÖS)¹⁴⁶ KKHTAÖS özellikle engelli kadın ve kız çocuklarını ele almasa da bütün kadınlar için geçerlidir ve kamusal ve özel alanlarda ayrımcılığa uğramamaya ilişkin önemli haklar ve yükümlülükler tesis eder. KKHTAÖS'nin uygulanmasını denetleyen organ olan **KKHTAÖS Komitesi** bir **Genel Yorum** yayınlamıştır (Genel Yorum No. 18 (Engelli Kadınlar)¹⁴⁷ ile Taraf Devletleri Komitelerine verdikleri raporlarda engelli kadınlar ve kız çocuklarına dair bilgi içermeye çağırır). **Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS)** engelli kadın ve kız çocuklarının hakları meselesini ele alırken ikili bir yaklaşım benimser. Bu yaklaşımlar daha genel "geniş fırça" yaklaşımı ve daha özel "dar fırça" yaklaşımı şeklinde nitelendirilebilir.

Cinsiyet Ayrımcılığına Genel "Geniş Fırça" Yaklaşımı

"Geniş fırça" yaklaşımı EHS'nin bütünü için geçerli olan ayrımcılık yapmamanın ve eşitliğin temel ilkelerini tesis eder. Ayrımcılık yapmama ve eşitlik bütün insan haklarının üzerine kurulduğu temeldir. İnsan hakları en temelinde bütün insanların eşit değere sahip oldukları ve insan onuruna saygı görme hakları olduğu fikrini kabul etmek demektir. Bu yüzden, kullanılan diller farklılık gösterse de, neredeyse bütün çağdaş

145 (Bkz. <http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>)

146 (Bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm>)

147 (Bkz. <http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/gener18.htm>)

uluslararası insan hakları belgeleri genellikle sözleşmenin başında yer alan ve sözleşmedeki hakların eşitlik temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın uygulanması gerektiğini belirten bir hüküm içerir. EHS Madde 3(g)'de "kadın-erkek eşitliğinin" bütün antlaşmanın altında yatan genel bir ilke olduğunu temin eder. Bu da demektir ki belli bir hüküm cinsiyet eşitliği konusunda bir şey demese de antlaşma hükmünün uygulanmasında eşitlik ilkesinin gözetilmesi gerekir. Bu şekilde cinsiyet eşitliği bütün EHS için geçerlidir.

Taraf Devletler'in Sözleşme'nin hükümlerine saygı duymak, korumak ve bunları hayata geçirmek üzere hem olumlu hem olumsuz görevleri vardır. Taraf Devletler her zaman kadınların erkekler karşısındaki eşitliğine saygı duymaya titizlik göstermelidir. Örneğin, Devletler EHS'nin adalete erişimle ilgili 13. maddesini ele alırken erkeklerin lehine bir şey yapmamalı ve toplumda kadınlarla erkekler arasındaki güç eşitsizliğini arttırmamalıdır. Aksine, Sözleşme'de tespit edilen her türlü çözüm kadınların toplumda kaydettikleri gelişmeleri korumalı ve toplumdaki konumlarını daha da iyileştirecek gelecek hedeflerini güçlendirmeli ya da gerçekleştirmelidir.

EHS'nin 6. maddesi Taraf Devletlerin engelli kadınların uğradığı çok yönlü ayrımcılıkların üzerine gitmekle görevli olduğunu açık bir şekilde kabul ettiği için biraz farklıdır. Bu madde Taraf Devletlerin kadınların insan haklarını kullanabilmesi ve bu haklardan yararlanabilmesi için onların tam gelişimini, ilerlemesini ve güçlenmesini temin etmek üzere gerekli bütün önlemleri alması gerektiğini ifade eder.

Cinsiyet Ayrımcılığına Karşı Özel "İnce Fırça" Yaklaşımı

Pek çok uluslararası insan hakları belgesi genel "geniş fırça" eşitlik/ayrımcılık yapmama hükmünü tamamlayıcı olarak, bu durumlardan etkilenen belli insan gruplarını özellikle ilgilendiren belli konulara odaklanmaya önem verir. EHS sömürü, şiddet ve istismara karşı "ince fırça" yaklaşımı benimser. Şiddet konusunu ele alırken koruma ve hayata geçirme üzerine belirli talimatlar vererek devleti saygı görevinin ötesine iter. Bu şekilde sözleşme, her alanda belirli devlet yükümlülükleri tanıyarak kamusal alanla özel alan (aile) arasındaki suni çizgiyi (kimi zaman (kamusal/özel) ayrımı şeklinde geçer) kırar.

Kamu sektöründe:

Taraf Devletler engellileri hem ev içinde hem ev dışında bu tutumların cinsiyete dayalı halleri dahil olmak üzere her türlü sömürden, şiddetten ve istismardan korumak için uygun yasal, idari, sosyal, eğitsel ve diğer tüm tedbirleri alır.

Özel sektörde:

Taraf Devletler engellilere, ailelerine, onların bakımını sağlayanlara, diğer şeylerin yanı sıra, sömürü, şiddet ve istismar vakalarının nasıl önleneceğine, nasıl tespit edilip bildirileceğine dair bilgi ve eğitim sağlanması da dahil olmak üzere cinsiyet ve yaşa uygun yardım ve desteği sağlayarak her türlü sömürü, şiddet ve istismarı önlemek için uygun tüm tedbirleri alır.

EHS şiddet ve istismar konusunda devletin koruma ve yerine getirme görevini genişleterek şöyle der (Madde 16, paragraf 5): Taraf Devletler engellilere karşı sömürü, şiddet ve istismar vakalarının tespiti, soruşturulması ve gerekli hallerde kovuşturulmasını sağlamak için kadın ve çocuk merkezli yasa ve politikalar dahil etkili yasa ve politikaları yürürlüğe koyar.

ALİŞTİRMA 16.2: Ayrımcılığın Kökenleri

Hedef: Engelli kadın ve kız çocuklarının maruz kaldığı ayrımcılığın sebeplerini analiz etmek

Süre: 60 dakika

Materyaller: Balık kılçığı diyagramı, kâğıt ve keçeli kalem

1. Giriş:

Alıştırma 16.1'de kullanılan ayrımcılık örnekleri listesini hatırlatın. İlk alıştırma ayrımcılığın etkilerine değinirken, bu alıştırmanın ayrımcılığın sebeplerini analiz edeceğini açıklayın.

2. Analiz:

Katılımcıları iki ya da daha çok kişilik gruplara ayırın ve her gruptan analiz etmek üzere bir ayrımcılık örneği seçmesini isteyin. Gruplar ve konular Alıştırma 16.1'dekinin aynısı ya da yeni gruplar ve konular olabilir. Her çiftte balık kılıçığı diyagramının kopyalarını, sunum panosu ve keçeli kalem verin. Görevlerinin sorunu daha kolay ele alınabilen parçalara ayırmak olduğunu açıklayın. Bu talimatları verip balık kılıçığı diyagramını tanıttın ve bu diyagramın sizi sorunun bütün olası sebeplerini düşünmeye iteceğini açıklayın. Basit bir sorun çözerek diyagramın nasıl kullanıldığını gösterin.

- **1. Adım:** Sorunu tespit edin. Tek bir cümle ya da ifadeyle yazın.
- **2. Adım:** Sorunla ilgili başlıca etkenler nelerdir? Her etken için omurga çizgileri çizin ve bunları isimlendirin. Bunların arasında insanlar, sistemler, araç gereçler, dış kuvvetler, tutumlar, adetler ve kültürel gelenekler gibi çok sayıda grup olabilir.
- **3. Adım:** 2. Adımda ele aldığınız sorunların her biri için olası sebepler belirleyin. Bunları balığın kılıçığından çıkan daha küçük çizgilerle gösterin. Büyük ya da karmaşık bir sorunla uğraşırken bu küçük çizgileri de alt-sebeplere ayırmak iyi olabilir. Bunları her bir sebep çizgisinden çıkan daha da küçük çizgilerle gösterin.
- **4. Adım:** Diyagramınızı analiz edin. Karmaşıklığına ya da önemine bağlı olarak sorunu ele alırken araştırma ya da eylem planları yapabilirsiniz.

Alternatif: Sorunun başlığı, etkenleri, alt-sebepleri ve alt-başlıkları şeklinde bir taslak da çıkarabilirsiniz.

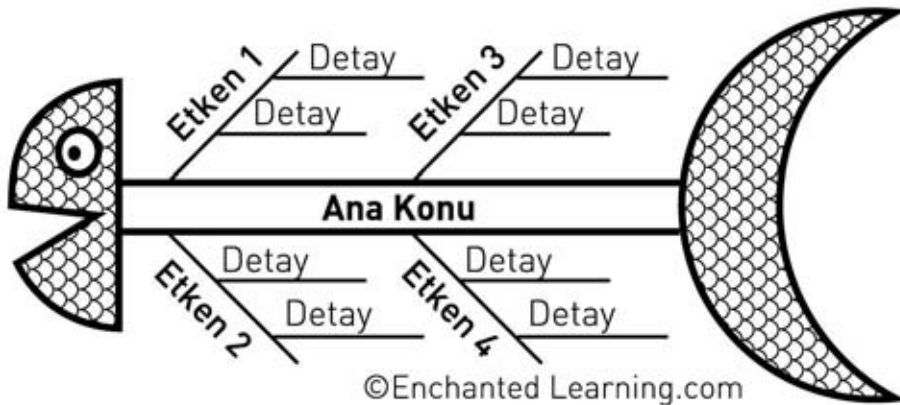
3. Rapor:

Her çiftten diyagramlarını sunmalarını isteyin. Her sunumdan sonra bütün gruba diğer sebepler veya sorunun nasıl çözülebileceğine dair ekleyecek fikirleri olup olmadığını sorun.

4. Özet:

Katılımcılara bu farklı analizlerde gözlemedikleri ortak sebepleri sorun. Bunları liste şeklinde yazın ve bu başlıca ayrımcılık kaynaklarının nasıl ortadan kaldırılabileceğini tartışın.

Örnek Balık Diyagramı

Dinozorun Anatomisinin Analizi

ALİŞTİRMA 16.3: EHS Engelli Kadınlarla Kız Çocuklarının Ayrımcılığa Uğramama ve Cinsiyet Eşitliği Hakkını Nasıl Onaylar?

Hedef: EHS'nin onayladığı engelli kadın ve kız çocuklarının insan haklarını gözden geçirip anlamak
Süre: 30 dakika
Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir

1. Gözden geçirme:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Her gruptan EHS'nin ayrımcılık yapmama ve cinsiyet eşitliği konularında benimsediği "geniş fırça" ve "ince fırça" yaklaşımlarını birlikte tartışmalarını isteyin.

2. Örnekler verme:

Engelli kadın ve kız çocuklarının haklarından nasıl yararlanabileceğine ve bu hakların onların hayatlarında ne gibi farklar yaratacağına dair örnekler isteyin.

3. Liste:

3-5 örneği büyük bir kâğıt parçasına dikey şekilde yazın. En üste üç sütun şeklinde "saygı, koruma, yerine getirme" yazın. Tabloyu örneklerle doldurun.

4. Tartışma:

EHS'nin cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık yapmamaya ilişkin hükümleri ulusal engellilik hakları gündemlerini belirlemede ve devletin karar mercilerine veya siyasi partilerine sunulmak üzere eylem platformları formüle etmede nasıl kullanılabilir?

ENGELLİ KADIN VE KIZ ÇOCUKLARININ MARUZ KALDIĞI CİNSİYET AYRIMCILIĞI VE EŞİTSİZLİĞİN SPESİFİK FORMLARI

Şiddet:

Engelli kadınların hem aileden hem de kişisel yardımcılarından şiddet görme oranı yüksektir. Bakıcılar/ yardımcıları; hastane ya da diğer kurumlardaki görevlileri, tercümanları, şoförleri, doktorları, hemşireleri, öğretmenleri, sosyal hizmet görevlileri, psikiyatristleri, terapistleri, danışmanları ve hastane çalışanlarını kapsayabilir. Bu insanların sayıca çokluğu ve sundukları bakımın içerdiği fiziksel ve duygusal temas engelli insanların istismara uğrama riskini büyük ölçüde arttırmaktadır. Dahası, engelli kadınlar genellikle bakıcılara bağımlı oldukları için istismara karşı bir çare aramakta da diğer kadınlardan daha fazla zorluk çekmektedir. Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'da yapılan araştırmalar bu ülkelerde engelli kadınların

yarısından fazlasının fiziksel istismara uğradığını gösteriyor; bu oran engelli olmayan kadınlarda üçte bir. Araştırmalar ABD’de engelli çocukların cinsel istismara uğrama ihtimalinin diğer çocuklarınınkinin neredeyse iki katı olduğunu ortaya koydu.

Engelli Kadın ve Kız Çocuklarına Karşı Şiddetin Türleri

Kadınlara karşı şiddet aynı anda da görülebilen pek çok şekil alabilir. Bu şiddet sadece kasıtlı kötü muameleler ve istismar şeklinde değil, ihmal gibi daha pasif bir şekilde de gerçekleşmektedir.

- **İhmal:** Yemek vermeme, kişisel ya da tıbbi bakımın yetersiz olması ya da hiç olmaması;
- **Fiziksel istismar:** Saldırı, kaba ya da uygunsuz muamele, uygunsuz kişisel ya da tıbbi bakım, aşırı kısıtlamalar, uygunsuz davranış değişiklikleri, aşırı ilaç verme, hapsetme;
- **Psikolojik istismar:** Sözlü taciz, göz korkutma, toplumdan soyutlama, duygusal mahrumiyet, kişisel kararlar alma hakkının reddi, çocuklarını elinden alma tehdidi;
- **Cinsel istismar:** Kadının cinselliğinin reddi, cinsel bilgi ve eğitimden (örneğin, doğum kontrolü ve doğum hakkında) mahrum bırakma, sözlü taciz, istenmeyen cinsel temas, saldırı, kürtaja zorlanma ya da kısırlaştırma.¹⁴⁸

Rehabilitasyon Hizmetlerine Erişim

Rehabilitasyon hizmetlerinden faydalanabilecek engelli insanların büyük çoğunluğu bu hizmetleri kullanamıyor ve mevcut hizmetler çoğunlukla kadınlarla kız çocukları için erişilemez ya da kapalı durumda. Savaşta etkilenen pek çok ülkede rehabilitasyon hizmetleri sadece erkeklerin hizmetinde. Bilgi eksikliği, hizmetlere erişmek üzere yalnız yolculuk edememe ve mali kaynak eksikliği de dahil olmak üzere çeşitli sebepler yüzünden, engelli kadın ve kız çocuklarının gelişmekte olan ülkelerde ortotik ve prostetik hizmetlere erişim ihtimali daha da azdır. (Habilitasyon ve rehabilitasyon hakkı üzerine daha fazla bilgi için, bkz. Kısım 9, sayfa 127).

Temel Sağlık Hizmetlerine Erişim

Engelli kadın ve kız çocukları temel sağlık hizmetleri konusunda da büyük engellerle karşı karşıyadır. Engelli kadın ve kız çocuklarının genel sağlık hizmetlerine erişiminin önündeki engellerin arasında ayrımcılık, önyargılar, bilgi eksikliği, ulaşım yetersizliği ve özerkliğe ve mahremiyete gereğince saygı gösterilmemesi sayılabilir. ABD’de yapılan bir araştırma, engelli kadınların yüzde 31’inin engelleri dolayısıyla doktorlar tarafından sağlık hizmetinden mahrum bırakıldığını göstermiştir.¹⁴⁹ Dünya Sağlık Örgütü raporlarına göre çok az sayıda tıp, hemşirelik, halk sağlığı, diş hekimliği, eczacılık ve yardımcı sağlık personeli okulu ve sosyal hizmet okulu engelliliğe ilişkin eğitim ya da ödev vermektedir ve verenler de çok dar bir şekilde klinik ve rehabilitasyon hizmetine odaklanmaktadır.¹⁵⁰

Üreme Sağlığı Hizmeti Hakkı

Zihinsel ve fiziksel engelleri olan kadınlar kendi sağlık bakımları konusundaki kararlara katılım göstermek için mücadele etmelidir. Pek çok vakada sağlık görevlileri engelli kadın ve kız çocuklarına aile planlaması hizmetleri ve yöntemleri konusunda tavsiye vermeyi ısrarla reddetmektedir. Çoğunlukla kendilerini ilgilendiren kararlar onlara danışılmadan, rızaları alınmadan alınır ve bu durum kürtaja zorlanma, kısırlaştırılma, psikiyatrik ilaç verme¹⁵¹ gibi çeşitli insan hakları ihlalleriyle sonuçlanır. Engelli kadınlar üreme sağlığı hizmeti arayışında sıklıkla onların özel durumlarını anlamayan doktorlarca kötü

148 Saxton, Marsha. “Curriculum on Abuse Prevention and Empowerment.” World Institute on Disability.<http://www.wid.org/programs/health-access-and-long-term-services/curriculum-on-abuse-prevention-andempowerment-cape>

149 (Nosek, M.C. et al., National Study of Women with Physical Disabilities: Final Report. (Houston: Center for Research on Women with Disabilities, 1997)

150 (Draft Policy on Disability (Dünya Sağlık Örgütü, Yayınlanmamış manuscript, 1999)

151 (ABD Dışişleri Bakanlığı İnsan Hakları Raporu (Şubat 2000)

muamelelere maruz kalırlar. Örneğin ABD’de yapılan bir araştırma engelli kadınların pelvis muayenesine alınmalarının engelsiz kadınlara oranla çok daha düşük olduğunu göstermiştir.¹⁵²

Evlenme ve Aile Kurma Hakkı

Engelli kadınlar evlenme ve aile kurma hakları konusunda da sınırlamalarla karşı karşıya kalır ve genellikle çocuklarının velayetini kaybederler. Engelli kadınlar ebeveynlik için namüsait görülebilir ya da kendileri, yanlış bir şekilde, engelleri yüzünden çocuk sahibi olmalarının tehlikeli ya da mantıksız olduğu yönünde bilgilendirilebilirler. Japonya hükümeti 1997’de, 1949-1992 yılları arasında 16.500 engelli kadının, “sakat soyların doğumunu” engellemek üzere rızaları dışında kısırlaştırıldıklarını kabul etti.¹⁵³ Hükümet, prosedürlerin o dönemki iç hukuka göre yasal olduğu savunmasıyla engelli topluluklardan gelen tazminat talebini reddetti. Bazı ülkelerde engelli kadınların çocuk evlat edinmesi de neredeyse imkânsızdır.

Eğitim ve Okur Yazarlık

Hem cinsiyete hem engelliliğe dayalı ayrımcılığın birleşimi engelli kadın ve kız çocuklarının düşük okur yazarlık ve okula gitme oranıyla sonuçlanıyor. ABD’de engelli kadınların sekiz yıldan az okula gitme ihtimali diğer kadınlarınkinden beş kat daha fazladır. Pek çok ülkede okullar ya erişilmez, ya çok uzak ya da engelli kız çocuklarını (ve erkek çocuklarını) kabul etmeyebiliyorlar. Kızlarının hayatta çok az imkânı olacağını düşünen ebeveynler de onları okula göndermek için sebep göremeyebiliyor. Okula gitmeyen engelli kız çocuklarının üreme sağlığı hakkındaki bilgileri daha da kısıtlı; bu da ABD’de, hiç şaşırtıcı olmayan bir şekilde, engelli genç kadınların okulu bıraktıktan sonra anne olma ihtimalinin engelli olmayan kadınlara göre çok daha yüksek olmasına yol açıyor. Çalışmalar ayrıca engelli öğrencilerin okullarda cinsel tacize uğrama oranının diğer çocuklara, engelli kız çocukların tacize uğrama oranının da engelli erkek çocuklarına göre çok daha fazla olduğunu gösteriyor.¹⁵⁴

İşyerinde Ayrımcılık

Emek piyasası engelli kadınlara yeterince yer vermiyor, cinsel tacizi ya da ayrımcılığa dayalı tacizi önlemek ve cezalandırmak için de yeterli yasalar yok. Birleşmiş Milletler’e göre dünyadaki engelli kadınların sadece dördte biri iş gücüne dahil. İş bulma ihtimalleri engelli erkeklerinkinin yarısı kadar.¹⁵⁵ Engelli çalışanların iş yerinde tacize uğraması da çok yaygın görülen bir durum ve önyargılar zihinsel engel gibi “gizli engelleri” olan insanlara karşı çok daha güçlü. Her yerde hissedilen cehalet potansiyel işverenleri, engelli kadınların işin gereklerini yerine getiremeyecekleri ya da makul düzenlemelerin kapsamlı ve pahalı olacağı düşüncesiyle onları baştan reddetmeye itiyor. Gelişmekte olan ülkelerde engelli kadınların işsizlik oranı neredeyse % 100.

Yeterli Yaşam Standardı

Kadınların en çok üreme kapasiteleriyle değerlendirildikleri bir ülkede engelli kadınların daha da büyük bir ayrımcılığa uğraması kaçınılmazdır. Yiyecek ve diğer kaynaklar onlara genellikle daha az verilir. Sonuç olarak engelli bir kız çocuğunun hayatta kalma oranı erkeklerinkine göre daha düşüktür. Engelli kız çocuklarına eğitim fırsatı sunan gelişmekte olan ülke sayısı çok az, üstelik engelli çocukların eğitim alma fırsatı olduğunda bile bundan faydalanan çocuklar genellikle erkektir. Kentlerin yoksul semtlerinde yaşayan engelli kadın ve kız çocukları çok uç şartlarla karşı karşıya kalıp uygun barınma, temiz su, sıhhi tesisat eksikliği çekerek ciddi boyutlarda cinsiyete dayalı şiddete ve çevresel kirliliğe maruz kalıyorlar.¹⁵⁶

152 (Rouso, Harilyn. *Girls and Women with Disabilities: An International Overview and Summary of Research*. (Engelliler için Sınırsız Danışma Hizmetleri, 2000)

153 (Japonya Hükümeti’nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 26. Olağanüstü Oturumunda Verdiği Rapor Karşı Rapor, Cenevre, 13-31 Ağustos 2001. *DPI Japan National Assembly of Disabled Peoples International*. <http://homepage2.nifty.com/ADI/Counterreport.html>)

154 (Rouso, Harilyn. *Girls and Women with Disabilities: An International Overview and Summary of Research*. (Engelliler için Sınırsız Danışma Hizmetleri,, 2000)

155 (“Women and Girls with Disabilities.” 2006. *Human Rights Watch*. <http://hrw.org/women/disabled.html>)

156 (“Factsheets on Women with Disabilities.” *Dawn Ontario Disabled Women’s Network Ontario*. <http://dawn.thot.net/fact.html>)

ALİŞTİRMA 16.4: Ailede Karar Alma

Hedef: Ailede karar alma gücünü tespit etmek
Süre: 90 dakika
Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir

1. Beyin Fırtınası

Bütün gruptan şu soruya cevap yüksek sesle cevap vermelerini isteyin: Tipik bir ailede ne gibi kararlar alınır? Katılımcılar fikirlerini yorum yapmadan belirtmeli. Siz de onların cevaplarını yorum yapmadan kaydedin.

2. Tartışma:

Katılımcılardan kadınlarla erkeklerin aldığı kararlar arasında farklar olup olmadığına dair yorum yapmalarını isteyin. Listede yoksa şunlardan bazılarını ekleyin:

- Kiminle ve hangi düzenlemeye göre yaşanılacağı
- Evlenip evlenilmeyeceği
- Kiminle evlenileceği
- Ne zaman evlenileceği
- Çocuk yapılıp yapılmayacağı
- Çocuk yapmaya ne zaman başlanacağı ve kaç çocuk yapılacağı
- Evlilikte kişinin kendi uyruğunu ve vatandaşlığını koruyup korumayacağı
- Evlat edinilip edinilmeyeceği ve edinilecekse kaç tane edinileceği
- Evlat edinme dışında başka insanların çocuğunun büyütülüp büyütülmeyeceği
- Boşanıp boşanılmayacağı ya da ne zaman ve hangi şartlar altında boşanılacağı
- Kişisel mülk sahibi olup olunmayacağı, bu mülkün kontrolü, borç alma ya da iş kurma
- Ücretli işe başvurma ve ne tür bir işe girilebileceği.

3. Dağıtma ve Analiz:

EHS Madde 6'nın ve Madde 3(g)'nin kopyalarını dağıtıp sözleşmenin ayrımcılık yapmama temelinde engelli kadınların eşit hak ve sorumluluk sahibi olmasını temin ettiğine dikkat çekin. Katılımcılardan küçük gruplar ya da çiftler halinde şu soruları tartışmalarını ve cevapları tüm gruba bildirmelerini isteyin:

- EHS'deki hükümler ne anlama geliyor?
- Engelli kadınların engelli erkeklerinkinden farklı ihtiyaçları olabileceği tanınmalı mı?
- Bu hükümlere sizin topluluğunuzda nasıl uyuluyor ya da uyulmuyor? Peki ya ailenizde?

ÖRGÜTLENEN ENGELLİ KADINLAR

“Dünya çapındaki bu engelli kadınlar grubuna üye olmaktan gurur duyuyorum. Küçük yalnız bir kız olduğum, ilerleyen engelim ve kederli düşüncelerimle çok mutsuz olduğum zamanları hatırlıyorum. Ama artık yalnız ve mutsuz değilim. Biz kendi hareketimizin güçlü, akıllı, etkili liderleriyiz. Birbirimize sunacak bilgimiz, gücümüz, bağlantılarımız, umudumuz var. Bir bakıma, ne zaman engelli bir genç kız ya da kadınla karşılaşsak bunu yapıyor ve ona yeni bilgiler, yeni kaynaklar ve birbirine bağlı, birbirine destekleyen diğer güçlü engelli kadınlarla dolu bir dünyayla birlikte ayrımcılığa göğüs germenin yeni bir yolunu sunuyoruz.”

Dinah Radtke
Kadınlar Komitesi Sözcüsü
Disabled People International, 1999

Engelli kadınlar dünyanın dört bir yanındaki engelli hareketlerinde aktif ve öncü roller üstlenmekle kalmıyor, engelli kadınların sorunlarına odaklanan bağımsız örgütler ve komiteler de kuruyorlar. Bu çabalar mücadelesiz olmuyor. Engelli kadınlar için kritik olan konular çoğu ulusal ve uluslararası engellilik örgütünde hâlâ bağımsız yaşama mücadelesinin küçük bir kısmı gibi görünüyor. Bununla birlikte, engelli kadınlar topluluğu kendisini etkileyen konularda derdini giderek daha sofistike şekillerde dile getirdi. Engelli kadınlar, 1995 tarihli BM Kadınlar Konferansı “Eylem Platformu”ndan, ayrı ülke ve örgütlerin engelli kadınlara karşı uzan zamandır süren ayrımcılığın üzerine gitmek için yaptıkları planlara kadar çeşitli çözümlere dahil edilen hedefler yaratmışlardır. Engelli kadınların insan hakları meseleleri çerçevesinde eyleme geçmek üzere bir araya gelme çabaları dünya çapındaki engellilik hakları savunmasının önemli bir kısmıdır.(Kutudaki metne bakınız)

ENGELLİ KADINLARIN HAKLARINI GELİŞTİRMEK İÇİN ULUSLARARASI ÇABALAR

1995 Uluslararası Engelli Kadınların Sorunları Sempozyumu, Çin’in Pekin kentinde BM Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’ndan ve NGO Forum’dan önce Mobility International USA (MIUSA) tarafından düzenlendi.

1995 NGO Forum’da ve BM Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’nda Engelli Kadınlar Kongresi Çin’in Pekin kentinde, kendilerine “Kadınların Engellilikle Uluslararası Bağlantısı” diyen uluslararası bir engelli kadın liderleri komitesi tarafından düzenlendi.

1997 Mobility International USA (MIUSA) **Liderlik ve Engellilik Üzerine Uluslararası Kadın Enstitüsü’nü** düzenleyerek ABD’de yapılacak, liderlik üzerine iki haftalık yoğun bir eğitim için dünyanın farklı yerlerinden 35 engelli kadını bir araya getirdi.

1997 Engelli Kadınların Sorunları Uluslararası Forumu ABD’nin Eğitim, Sağlık Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın desteğiyle Uluslararası Dünya Engellilik ve Rehabilitasyon Enstitüsü tarafından düzenlendi.

1998 MIUSA Uluslararası Engelli Kadınlar İçin Mikrokredi Sempozyumu ABD’nin Oregon eyaletinde, Eugene’de düzenlendi.

2000 MIUSA Liderlik ve İstihdamda Engelli Kadınlar İçin Küresel Seçenekler ABD’nin Oregon eyaletinde, Eugene’de düzenlendi.

2006’da BM Engelli Hakları Sözleşmesi’ni kabul etti. Kadınlar Kongresi’nin çabaları sonucu Sözleşme’de engelli kadınlar üzerine bir hükme yer verildi ve cinsiyet üzerine başka hükümler düzenlendi.

ALİŞTİRMA 16.5: Söz Verme

Hedef: Engelli kadın ve kız çocuklarının insan haklarının hem hakları hem de yükümlülükleri kapsadığının altını çizmek ve bunu analiz etmek

Süre: 30 dakika

Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir

1. Eylem:

- Engelli kadın ve kız çocuklarının insan haklarını öğrendikten sonra gruba somut bir eylem düşünmeye hazır olup olmadıklarını sorun.
- Daha çok plan yapmayı ve çok bilgi toplanmayı gerektirmesine karşın, bir değişim yaratma sözü vermenin de çok önemli olduğunu teslim edin.
- Her bir katılımcıya, ne kadar küçük olursa olsun, engelli kadın ve kız çocuklarının ayrımcılığa uğramama ve eşitlik hakkını teşvik etmek için bir sonraki ay yapmak istedikleri ve yapabilecekleri tek bir somut eylem olup olmadığını sorun.

- Eğitimden sonra bütün katılımcılara eylemlerin özetini dağıtmak üzere, verilen sözleri panoya ya da tahtaya yazın.

Engellilerin insan haklarının savunmasını planlamak için, Bölüm 3, “Savunuculuk! Engellilerin İnsan Hakları İçin Eyleme Geçin”e bakınız.

CİNSİYET VE ENGELLİLİK ÜZERİNE YARARLI KAYNAKLAR

- Sporda Engelli Kadınlar:
<http://www.feminist.org/sports/disability.html>
- İnternette Engelli Kadınlar:
<http://www.disabilityhistory.org/dwa/>
- Uluslararası Engelli Kadınlar ve Kadın Müttelikleri Listesi (D-Wild):
<http://groups.yahoo.com/group/d-wild/>
- Engelli Kadınları Etkileyen Konularla İlgilinen Örgütler ve Komiteler:
http://www.dpi.org/en/resources/topics/women/02-11-05_orgs.htm

KISIM 17: DİĞER ENGELLİ GRUPLARIN İNSAN HAKLARI

BM Engelli Hakları Sözleşmesi

Giriş:

İşbu Sözleşmeye Taraf olan Devletler,

(i) Engelli bireylerin çeşitliliğini *kabul ederek*,

(j) Daha yoğun desteğe ihtiyacı olan engelliler dahil olmak üzere, tüm engellilerin insan haklarının güçlendirilmesi ve korunmasının gerektiğini *kabul ederek*,

(p) Irk, ten rengi, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka görüşler, ulusal, etnik veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, yaş veya başka bir statü bakımından birçok nedene dayalı olarak ve bu nedenle daha ağırlaştırılmış bir ayrımcılığa maruz kalan engellilerin karşılaştığı zor koşullardan *kaygı duyarak*,

(t) Engellilerin çoğunluğunun yoksulluk koşullarında yaşadığının altını çizerek ve bu bakımdan, yoksulluğun engelliler üzerindeki olumsuz etkisine dikkat çekmenin kritik önemini kabul ederek[.]

HEDEFLER

Bu bölümdeki alıştırmalar ve arka plan bilgisi katılımcıların şu amaçları gerçekleştirmesini sağlayacaktır:

- Genel engelli insanlar grubu içindeki alt grupların karşılaşılabileceği çok yönlü ayrımcılık türlerini anlamak ve onların ayrımcılığa uğramalarının bir insan hakları meselesi olduğunu tespit etmek
- Bu alt grupların insan haklarının ne şekillerde teşvik edildiğini ya da engellendiğini tespit etmek
- Bütün engellilere, engelli kişilerin yakınma kararlarının alınması sürecine katılımı da dahil olmak üzere onların çıkarlarıyla ilgili karar alma süreçlerinde söz sahibi olmasının önemini açıklamak
- **BM Engeli Hakları Sözleşmesi'**ndeki (EHS), çok yönlü ayrımcılığa maruz kalabilecek engellilerin insan haklarına ilişkin hükümleri anlamak ve bu hakları uygulamak
- Bütün engelli insanların haklarını geliştirmek için olası stratejilerin altını çizmek

BAŞLANGIÇ: ÇOK YÖNLÜ AYRIMCILIĞA MARUZ KALAN ENGELLİLERİN İNSAN HAKLARI ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Engelli insanlar genellikle marjinalize edilir ve engelleri yüzünden ayrımcılıkla karşı karşıya kalırlar. Bazı engelli grupları, bir azınlık grubundaki statüleri ya da bunlara üyelikleri sebebiyle çok yönlü ya da daha ağır ayrımcılığa maruz kalır. Engelleri yüzünden olduğu kadar yaş, sosyal durum ya da sağlık durumu gibi diğer özellikler, durumlar ve şartlar yüzünden de ayrımcılığa uğrarlar. Çok yönlü ya da ağır ayrımcılıkla sonuçlanabilecek pek çok özellik vardır. Söz konusu özelliklerin arasında, hiçbir şekilde bunlarla sınırlı kaldıklarını unutmamak kaydıyla, ırk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka görüşler, ulusal, etnik, veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, yaş, cinsel azınlık durumu, yoksulluk ve diğer durumları sayılabilir. Yoğun desteğe ihtiyacı olan engelliler bu tip ağır ayrımcılığa maruz kalabilir.

Engelli insanlar ayrımcılıkla çok çeşitli yaşam koşullarında ve durumlarda karşılaşırlar. Doğal felaket ya da silahlı çatışma gibi insanlık krizlerinde yaşayan engelli insanlar hem engelleri hem de mülteci ya da yerinden edilmiş statüleri dolayısıyla ayrımcılığa uğrayabilir. Sağlık durumu, örneğin HIV/AIDS ya da başka bir bulaşıcı hastalıkla yaşayan engelli bir insanın durumu da ayrımcılıkla sonuçlanabilir.

Bütün engelli insanların insan haklarının ve temel özgürlüklerinin en iyi ne şekilde temin edilebileceği düşünülürken bu farklılıklar ve diğer çeşitli özellik ve durumlar göz önünde bulundurulmalıdır.

Ayrımcılığın Çok Sayıdaki Temellerini Belirlemek

2000 yılında Avrupa Birliği'nin Temel Haklar Şartı kabul edildi. Bu belge, insan haklarıyla ilgili diğer hükümlerin yanı sıra, modern insan hakları hukukunda ayrımcılık yapmama ilkesiyle ilgili en kapsamlı hükümleri içerir.

Madde 21(1) şu hükmü şart koşar: “Cinsiyet, ırk, etnik ya da sosyal köken, kalıtımsal özellikler, dil, din ya da inanç, siyasi veya başka görüşler, ulusal bir azınlığın üyesi olma, mülkiyet, doğum, engellilik, yaş ya da cinsel yönelim gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapmak yasaktır.”¹⁵⁸

Şartın ayrımcılık yapmamaya ilişkin hükmü, hükümde özel olarak belirtilenler ve belirtilmeyenler dahil olmak üzere herhangi bir nedenle ayrımcılık yapmanın yasak olduğunu açık bir şekilde dile getirmektedir.

ALİŞTİRMA 17.1: Çok Yönlü Ayrımcılığa Uğramak Ne Demektir?

Hedef: Çok yönlü ayrımcılığın etkilerini anlamak

Süre: 60 dakika

Materyaller: Küçük kâğıt parçaları ve kalem

1. Beyin Fırtınası:

Gruptan aşına oldukları engellilik türlerini (fiziksel, duyuşal, öğrenme, zihinsel, psiko-sosyal engeller gibi) listelemelerini isteyin. Bunları kâğıtlara liste şeklinde yazdırın. Kâğıtları toplayıp bir kaba koyun.

Sonra katılımcılardan içinde yaşadıkları toplulukta ayrımcılığa uğrayan grupları belirtmelerini isteyin (dini ve ırksal azınlıklar, yerli insanlar, göçmenler, renkli insanlar, yoksul insanlar, HIV/AIDS'li insanlar gibi). Bunları kâğıtlara liste şeklinde yazdırın. Kâğıtları toplayıp bir kaba koyun.

2. Hayal etme/Tartışma:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Her grubun hayali bir kişi yaratacağını ve kişinin engeliyle başlayarak ona rastgele seçtikleri belli özellikler yakıştıracaklarını açıklayın. Her gruptan içinde engellilik türleri listesinin olduğu kaptan bir kâğıt çekmelerini ve hayal ettikleri kişinin engeli yüzünden ne tür ayrımcılıklara maruz kalacağını tartışmalarını isteyin.

3. Hayal etme/Tartışma:

Yaklaşık beş dakika sonra bu kişinin engelinden başka, ayrımcılığa uğramasına yol açan bir özelliği daha olduğunu açıklayan. Her grup içinde ayrımcılık gören gruplar listelerinin olduğu kaptan bir kâğıt daha çeksinsin. Hayal ettikleri kişinin bu yeni şartlar altında hangi ek ayrımcılıklara uğrayacağını düşünüp tartışmalarını isteyin.

4. Hayal etme/Tartışma:

Yaklaşık beş dakika sonra bu kişinin ayrımcılığa uğramasına yol açan bir özelliği daha olduğunu açıklayın ve her gruptan içinde grup özelliklerinin olduğu kaptan bir kâğıt daha çekmesini isteyin. Bu kişinin bu şartlar altında hangi ek ayrımcılıklara uğrayacağını düşünüp tartışmalarını isteyin.

5. Tartışma:

Katılımcıları tekrar bir araya getirin ve her gruptan bir sözcünün hayal ettikleri kişiyi “tanıtmasını” ve o kişinin uğrayabileceği çok yönlü ayrımcılık tabakalarını açıklamalarını isteyin.

6. Tartışma/Strateji oluşturma:

Aşağıdakilere benzer sorular sorarak bu hayali kişilerin uğradığı ayrımcılık türlerini sona erdirmek için ne gibi adımlar atılabileceğini tartışın:

- Bazı ayrımcılık türlerini ele almak diğerlerinden daha zor mu? Hangilerini? Neden?
- Bazı ayrımcılık türleri diğerlerinden daha çok zarar ya da acı verici mi?
- Bazı ayrımcılık türlerinin etkileri diğerlerinden daha geniş kapsamlı mı?
- Engelli insanların uğradığı çok yönlü ayrımcılık türlerini ele almak için neler yapılabilir?

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKU ÇOK YÖNLÜ AYIRIMCILIĞA MARUZ KALAN ENGELLİ KİŞİLERİN İNSAN HAKLARI HAKKINDA NE DİYOR?

Ayrımcılık yapmama ilkesi insan hakları hukukundaki en temel normlardan biridir. Özel durumları yüzünden ayrımcılığa maruz kalan kişilerin insan hakları, insan hakları antlaşmalarında gereğince tanınmıştır. Hatta, BM Şartı'nda öne sürüldüğü haliyle insan haklarının korunmasının temel taşı, bu Şartın ayrımcılık yapmamaya ilişkin hükmüdür ve bu hükme göre BM "ırk, cinsiyet, dil veya dine dayalı hiçbir ayırım yapmadan insan haklarına ve temel özgürlüklere gösterilen evrensel saygıyı ve bunların gözetimini"¹⁵⁸ teşvik etmelidir. Bütün önemli insan hakları sözleşmeleri ayrımcılık yapmamaya ilişkin hükümler içerir ve BM Şartındaki ayrımcılık yapmama ilkesine dayanır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB) temin eder ki:

*Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka görüşler, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, bu Bildiride [İHEB] belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir.*¹⁵⁹

Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde¹⁶⁰ de (MSHUS) ayrımcılık yapmamaya ilişkin İHEB'deki kaydı yansıtan bir kayıt, kadınlarla erkeklerin hak eşitliğine ilişkin bir hüküm ve etnik, dini ya da dilsek azınlık üyesi olan kişilerin kendi grubuna üye olan diğer kişilerle birlikte topluluk içinde kendi kültürlerini yaşamalarını, kendi dinlerinin gereklerini yerine getirmelerini ve kendi dillerini kullanmalarını güvence altına alan hükümler bulunmaktadır.

Azınlıklara ya da özellikle dezavantajlı bir gruba üye olmaları dolayısıyla haklarından faydalanırken ek engellerle karşılaşan kesimlerin haklarını daha ayrıntılı bir şekilde işlemek için bu konulara odaklanan insan hakları sözleşmeleri de hazırlandı. Bunlara örnek olarak **Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (KKHTAÖS)**¹⁶¹, **Her Türü Irkçılık ve Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (HTIAÖUS)**¹⁶², **Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)**¹⁶³, **Göçmen İşçilerin Hakları Sözleşmesi**¹⁶⁴ verilebilir. Yerli insanların hakları ise **Bağımsız Ülkelerdeki Yerli ve Kabile Hakları ile İlgili Sözleşme (ILO No. 169)**¹⁶⁵ ve BM Genel Kurulu'nun Eylül 2007'de kabul ettiği **Yerli Halkların Hakları Bildirisi**'nde¹⁶⁶ ele alınmıştır. Başka gruplar, örneğin yaşlı insanlar da, aynı şekilde onlara odaklı sözleşmeler ve bağlayıcı olmayan belgeler yoluyla haklarının daha çok tanınması için baskı yapmaktadırlar.

158 (<http://www.un.org/aboutun/charter>)

159 (<http://www.unhchr.ch/udhr/lang/eng.htm>)

160 (<http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>)

161 (<http://www.ohchr.org/english/law/cedaw.htm>)

162 (<http://www.ohchr.org/english/law/cerd.htm>)

163 (<http://www.ohchr.org/english/law/crc.htm>)

164 (<http://www.ohchr.org/english/law/cmw.htm>)

165 (<http://www.ohchr.org/english/law/indigenous/htm>)

166 (<http://www.ohchr.org/english/issues/indigenous/docs/draftdeclaration.pdf>)

EHS, engelli insanların engelleri yüzünden karşılaştıkları ayrımcılıkları ayrıntılarıyla tanıyıp belirlemenin yanı sıra, engelli insanların, engelliliğe dayalı ayrımcılığın ötesinde, ek ayrımcılıklara maruz kalan alt-gruplara ait olabileceklerini de tanımaktadır. Bu tip insanlar bu yüzden iki kat dezavantajlı olabilir ve insan haklarından tam faydalanmalarının önünde ek engellerle karşılaşabilirler. EHS, Giriş kısmında şunları tanıır:

- Engelli bireylerin çeşitliliği;
- Bazı engelli kişilerin daha yoğun desteğe ihtiyacı olduğu ve bu yüzden insan haklarından tam yararlanmaya çalışırken ek engellerle karşılaşabilecekleri;
- Engelli kişilerin belli alt gruplarının ırk, ten rengi, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka görüşler, ulusal, etnik veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, yaş veya başka bir statüye dayalı çok yönlü ya da ağır ayrımcılık türlerine maruz kalabileceği;
- Engellilerin çoğunlukla yoksulluk içinde yaşadığı ve bu durumun insan haklarından tam yararlanılması karşısında ek engeller yarattığı.

EHS’de belirtilen bütün insan hakları hangi azınlığa mensup olursa olsun, sosyal durumu ya da yaşam koşulları nasıl olursa olsun bütün engelli kişiler için geçerlidir. EHS’deki bütün genel ilkeler, EHS’de açık bir şekilde belirtilsin veya belirtilmesin bütün engelli grupları kapsama niyetiyle çizilmiş bir insan hakları koruması çerçevesini destekler. Dolayısıyla Madde 3 (Genel İlkeler) çok yönlü ayrımcılığa uğrama ihtimali olan engelli kişilerin haklarını savunmak için kullanabilecekleri önemli bir araçtır. Madde 3’teki ilkelerin birçoğu özellikle dikkate değerdir:

Ayrımcılık yapmama ilkesi: hem engelliliğe, hem de diğer sebeplere dayalı ayrımcılığın yasak olması demektir.

195

Topluma tam ve etkin katılım ilkesi: bütün engellilerin azınlık durumları, diğer durum ve şartları ne olursa olsun, içinde yaşadıkları topluluğa ve kendi çıkarlarını etkileyen karar alımlarına tam katılım hakkının olması demektir.

Farklılıklara saygı gösterilmesi ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi ilkesi: ister engelliliğe, ister başka bir özelliğe dayansın, insan çeşitliliğine saygı gösterilmesi ve değer verilmesi gerekir demektir.

Fırsat eşitliği ilkesi: bütün engellilerin, azınlık durumları, diğer durum ve şartları ne olursa olsun, fırsat eşitliği hakkının olması demektir.

Kadın-erkek eşitliği ilkesi: kadın-erkek bütün engellilerin eşitlik hakkı olduğunu tanıır ve engellilikle cinsiyete dayalı çifte ayrımcılığa karşı çıkmak için net bir dayanak sunar.

Engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı ilkesi: çocuk haklarını tanımak ve engellilik ile yaşa dayalı ayrımcılık meselelerini çözmeye çalışmaktır.

ALİŞTİRMA 17.2: EHS Çok Yönlü Ayrımcılığa Uğrayan Engelli İnsanların Hangi Haklarını Onaylar?

Hedef: Çok yönlü ayrımcılığa uğrayan engelli insanların haklarını gözden geçirip anlamak

Süre: 30 dakika

Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir

1. Gözden geçirme:

Katılımcıları küçük gruplara ayırın. Her gruptan birlikte çalışıp EHS’nin Giriş’indeki paragrafları gündelik dilde açıklamalarını ve bu hükümlerin dezavantajlı engelli gruplarının insan haklarından yararlanmalarına nasıl yardım edebileceğine örnekler vermelerini isteyin.

2. Açıklama:

EHS'nin yukarıda bahsi geçen kısımlarını yüksek sesle okuyun ve her virgülden ya da kısımdan sonra farklı gruplardan yazdıkları açıklamaları okumaları isteyin. Herkes bir açıklamada hemfikir oluncaya kadar kısmın anlamı üzerine tartışın. Ortaya çıkan son açıklamayı sunum panosuna yazın

3. Örnekler verme:

EHS'deki bu hükümlerden nasıl yararlanılabileceğine ve bu hükümlerin çok yönlü ayrımcılığa uğrama ihtimali olan engelli insanlar için ne gibi farklar yaratabileceğine örnekler vermelerini isteyin.

4. Tartışma:

- EHS'nin bu maddeleri engellilik haklarına ilişkin ulusal gündemi belirlemede ve devletin karar mercilerine veya siyasi partilere sunulmak üzere eylem platformları formüle etmede nasıl kullanılabilir?

YOKSULLUK ÇEKEN ENGELLİLERİN KALKINMA KARARLARININ ALINMASINA KATILIMI

Yoksulluk pek çok cephede çok yönlü dezavataja yol açan bir durumdur. Birleşmiş Milletler her yirmi kişiden birinin engelli olduğunu ve engelli insanların % 75'inin gelişmekte olan ülkelerde yaşadığı tahmininde bulunuyor.¹⁶⁷ Engelli insanlar yoksul kesimlerdeki en yoksul gruplar olma eğiliminde. Dünya Bankası'nın tahminlerine göre dünyadaki en fakir her beş insandan biri engelli.¹⁶⁸ Ne yazık ki, engelli insanların eğitime, istihdama, barınmaya, sağlık hizmetlerine ve rehabilitasyona, ulaşım ve boş zaman etkinliklerine erişimlerini kısıtlayan engellerin çokluğu, hayatlarını iyileştirebilecek kalkınma kararlarının alınmasına katılımlarını da kısıtlıyor. Engelli insanların kalkınma programlarının planlanmasına, tasarlanmasına, uygulanmasına ve değerlendirilmesine tam katılımı yoksulluğu azaltma stratejilerinin başarılı olabilmesi için şart. Engelli örgütleri ve bu örgütlerin destekçileri uluslararası kalkınmanın engelli insanların söz hakkına ve ihtiyaçlarına daha çok yer vermesini temin etmek için çalışıyor.

Engelli insanları kalkınma kararlarına dahil etmek yoksulluğu azaltma ve sorumlu kalkınma vaatlerini yerine getirmek için çok önemlidir. EHS kalkınma süreçlerinin engellilik meselelerini dikkate alması gerekliliğini tanıır. Madde 33 engelli insanların haklarını hayata geçirmede uluslararası işbirliğinin önemli rolü olduğunu altını çizer ve Taraf Devletleri "Uluslararası kalkınma programları da dahil olmak üzere uluslararası işbirliğinin, engellileri kapsamasını ve engelliler için erişilebilir olmasını güvence altına almak" için gerekli önlemleri almaya çağırır.

Uluslararası kalkınma örgütleri bir kalkınma projesinden en dolaysız şekilde etkilenecek insanların projenin ilk aşamalarından itibaren planlanmaya katılma fırsatı olması gerektiğinin altını çizer. Engelli insanlar genellikle bu çabaların dışında bırakılırlar. Dünya Bankası ve diğer kalkınma aktörleri son zamanlarda bu dışlanmayı ele alıp engelli insanların çeşitli kalkınma biçimlerinin planlanma aşamalarına dahil olmalarını temin etmeye çalışıyor (Kutudaki metne bakınız). Kapsayıcı-kaynaştırıcı kalkınmanın hayata geçmesini sağlamak için engelli örgütlerinin aktif çabaları gereklidir.

ALİŞTİRMA 17.3: Kalkınma Kararlarının Alınmasına Katılım Üzerine Konuşmak

Hedef: Engelli insanların, kalkınma kararlarının alınmasına katılma hakkını incelemek

Süre: +60 dakika

Materyaller: Sunum panosu ve keçeli kalem ya da kara tahtayla tebeşir

167 (Helander, E. "Prejudice and Dignity; an introduction to community based rehabilitation." UNDP, 1992.)

168 (Elwan, Ann. "Poverty and Disability; a background paper for the World Development Report," World Bank, Ekim 1999.)

1. Beyin fırtınası:

Katılımcılardan topluluklarında kalkınma kararlarının alınmasına katılımında engellerle karşılaştıkları alanları listelemelerini isteyin (örneğin, uluslararası kalkınma örgütlerinde, yerel yönetimlerde, topluluk liderleriyle, dini liderlerle). Katılımcıları küçük gruplara ayırın ve her gruptan kalkınma kararlarının alınması sürecinde dışlanmanın odaklanmak istedikleri bir alanını seçmelerini isteyin (örneğin, projesinin planlanması, erişilemez otobüslerin satın alımı, sağlık, sosyal refah ve eğitim politikaları gibi).

2. Plan:

Her gruptan “topluluğun kalkınma liderleri kuruluna” sunmak üzere kendi seçtikleri sorunla ilgili beş dakikalık bir sunum hazırlamalarını isteyin. Her sunum:

- Engelli insanların belli bir kalkınma kararının alınması sürecinden dışlanmasını açıklamalı ve kararların etkileyeceği engelli insan grubunu ve mümkünse sorunun sebep(ler)ini tespit etmeli,
- Sorunu engelli kişilerin insan haklarıyla ilişkilendirmeli,
- Sorunun engelli kişilerin (ve ilgili olduğunda ailelerinin) hayatlarını nasıl etkilediğine açıklık kazandırmalı,
- Bu sorunu çözenin onların hayatlarını nasıl iyileştireceğini göstermeli,
- Sorun ele alınırken başvurulabilecek belirli eylemler önermeli,
- Topluluk üyelerinin bu problemin çözümüne nasıl dahil olabileceğini göstermelidir.

Her gruptan sunumu yapmak üzere bir sözcü ve “kalkınma liderleri kurulu” olarak hizmet verecek bir ya da iki kişi seçmelerini isteyin. Gruplar sunumlarını planlarken liderler kurulu toplanıp rollerine karar vermeli ve roller topluluğun liderlerinin muhtemel tutumlarını temsil etmelidir.

3. Rol Yapma:

Her grubun sözcüsü “Kurula” bir sunum yapar. “Kurul” üyeleri sunumları dinleyip cevaplar vermeli, sorular sorup yorumlar yapmalı ve seçtikleri rol dahilinde itirazlar ve önerilerde bulunmalıdır.

4. Tartışma:

Sunumlar ve roller yapıldıktan sonra şu noktaları tartışın:

- Grup sözcüsü sorunu sunarken kendini nasıl hissetti?
- “Topluluk liderleri” sunuma nasıl tepki verdi? Toplulukta görülen hangi tutumları temsil ettiler?
- Grubun geri kalanından oluşan izleyiciler sunumlara nasıl tepki verdi?
- Sözcü sorunu bir insan hakkı ihlali olarak tartıştı mı? Sorunu bu bağlamda ele almak argümanlarını güçlendirdi mi?
- Öne sürülen fikirlerden toplumunuz için kullanılabilir olanı var mı? Neden?

5. Sonuç:

Katılımcılardan soruna dair bilgilerini ve bakış açılarının kapsayıcılığını sınamalarını isteyin.

- Katılımın önündeki engeller ve bu engellerin etkileri üzerine bilgileri nasıl edindiniz? Bilgiler doğru ve tam mıydı? Değilse hangi ek bilgilere ihtiyacınız var ve bunları nasıl edinebilirsiniz?
- Sorunla, sorunun engellileri nasıl etkilediğiyle ve sorunun çözülmesine yardım edebilecek eylemlerle ilgili olarak engelli insanlara danıştınız mı?
- Gerçek hayatta insan hakları savunmasının konuya doğrudan dahil olan ve doğrudan etkilenen kişilerin aktif katılımını içermesi neden önemlidir?
- Bu alıştırma örneğini topluluğunuzdaki engelli insanların haklarının savunulmasının planlanması ve uygulamaya konmasına nasıl uygulayabilirsiniz?

YASR ve Kapsayıcı Gelişme

Yoksulluğu Azaltma Stratejileri Raporu (YASR) Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) ağır borç yükü altındaki düşük geliri ülkelerin yoksulluğun nasıl azaltılacağına ve yaşam koşullarının nasıl iyileştirileceğine dair ulusal bir plan formüle etmelerine yardımcı olmak amacıyla 1999 yılında düzenlediği önemli bir gelişim belgesidir. Bir ülke ulusal bir YASR kabul ettiği takdirde borç hafifletilmesi için Dünya Bankası'na, IMF'ye ve bağışçı ülkelere başvurabilir ve gelişim projeleri için yeni krediler, borçlar, bağışlar alabilir. YASR kalkınma için önemli bir yol haritası sunar ve yoksulluğu azaltmak üzere başvurulacak hedef eylemler için öncelikleri belirler. Bu ve bunun gibi araçlar pek çok uluslararası kalkınma ortağı tarafından kullanılmaktadır. YASR'ların düzenlenme sürecinin çok katımlı olması ve çok sayıda taraf ülke içermesi amaçlanır. Sürecin kilit ilkelerinden biri sivil toplumun ülkenin ulusal yoksulluğu azaltma stratejisinin formülasyonuna, uygulanmasına ve değerlendirilmesine etkin bir şekilde katılmasıdır. Ne yazık ki engelli insanlar çoğunlukla bu önemli sürecin dışında bırakılır. Dünya Bankası engelli insanların kalkınma kararlarının alınmasına katılımını artırmak için engellilik örgütleriyle birlikte çalışmaktadır.¹⁶⁹

ALİŞTİRMA 17.4: Çok Yönlü Ayrımcılığa Uğrayan Engellilerin İnsan Haklarını Teşvik Etme Sözü Vermek

İnsan haklarının hem hakları hem de yükümlülükleri kapsadığının altını çiziniz

- Çok yönlü ayrımcılığa uğrayan kişilerin insan haklarını öğrendikten sonra gruba somut bir eylem düşünmeye hazır olup olmadıklarını sorun.
- Daha çok plan yapmayı ve çok bilgi toplanmayı gerektirmesine karşın, bir değişim yaratma sözü vermenin de çok önemli olduğunu kabul edin.
- Her bir katılımcıya, ne kadar küçük olursa olsun, çok yönlü ayrımcılığa uğrayan engelli kişilerin insan haklarını teşvik etmek için bir sonraki ay yapmak istedikleri ve yapabilecekleri tek bir somut eylem olup olmadığını sorun.

Engellilerin insan haklarının savunmasını planlamak için, Bölüm 3, "Savunuculuk! Engellilerin İnsan Hakları İçin Eyleme Geçin"e bakınız.

DİĞER ENGELLİ GRUPLARIN İNSAN HAKLARI ÜZERİNE EK KAYNAKLAR

- Çocuklar ve Engellilik: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp501.htm>
- DFID, Engellilik, Yoksulluk ve Kalkınma: <http://www.dfid.gov.uk/pubs/files/disability.pdf>
- Etnik Azınlıklar ve Engellilik: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp507.htm>
- Global Action on Aging: <http://www.globalaging.org>
- HelpAge International: <http://www.helpage.org/Home>
- Yerli Halklar ve Engellilik: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp506.htm>
- International Work Group for Indigenous Affairs: <http://www.iwgia.org>
- Göçmen İşçiler ve Engellilik: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp509.htm>
- Yaşlılar ve Engellilik: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp503.htm>
- Yoksulluk Çeken İnsanlar ve Engellilik: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp508.htm>
- HIV/AIDS'le Yaşayan İnsanlar ve Engellilik:
- Mülteciler ve Engellilik: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp505.htm>
- HIV/AIDS and Disability: Capturing Hidden Voices, Report of the World Bank Yale University Global Study on HIV/AIDS and Disability. (Washington, DC, 2004): <http://cira.med.yale.edu/globalsurvey/>
- Kadınlar ve Engellilik: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp/504.htm>

169 "Making PRSP Inclusive." Jan. 2006. Handicap International Christoffel-Blindenmission. <http://siteresources.worldbank.org/DISABILITY/Resources/280658-1172608138489/MakingPRSPInclusive.pdf>

BÖLÜM 3:

SAVUNUCULUK

ENGELLİLERİN İNSAN HAKLARI İÇİN EYLEME GEÇMEK

BÖLÜM 3 İÇİNDEKİLER:

Savunuculuk ve Eylem
Eylem Planları
Savunuculuğa Giden Adımlar

BÖLÜM 3:

SAVUNUCULUK

ENGELLİLERİN İNSAN HAKLARI İÇİN EYLEME GEÇMEK

BAŞLADIĞINIZ NOKTADAN DEVAM EDERKEN: SAVUNUCULUK VE EYLEM

Savunuculuk olumlu değişim yaratma eylemidir. Genellikle ortak bir değişim vizyonu için birlikte çalışan insanlardan ve/veya örgütlerden oluşur.

Engelli haklarının en iyi savunucuları yine engelli insanlardır. Engellilerin insan haklarına saygı gösterilmesini temin etmek ve etkili bir sosyal değişim yaratmak için engelli kişilerin ve müttefiklerinin aktif ve işbirliği içinde çaba göstermeleri gerekir.

SAVUNUCULUĞUN ESASLARI

Hakların Bilincinde Olmak

Öz farkındalık

Eylem

200

HAKLARIN BİLİNCİNDE OLMAK

Bütün insanlar haklarının ve özgürlüklerinin bilincinde olmalıdır! Bu kılavuzun ilk iki bölümü sizi **Engelli Hakları Sözleşmesi**'nin (EHS) onayladığı haliyle engellilerin uluslararası hukuka göre sahip olduğu insan hakları konusunda bilinçlendirmek amacıyla tasarlandı. Engelli kişilerin ve destekçilerinin, içinde yaşadıkları sosyal ve politik çevreyi bu insan hakları çerçevesinde analiz ve idare edebilmesi gerekir. Bu tip bir bilinç insanları eyleme geçmek, ayrımcılığa karşı kendilerini savunabilmek ve sahip oldukları haklar için mücadele etmek üzere bilinçlendirir ve harekete geçirir.

Savunuculuk için İnsan Hakları Yaklaşımını Benimsemek

Engelliliğe karşı, haklara dayalı bir yaklaşım engelli kişilere sosyal ve fiziksel çevreleri tarafından dayatılan kısıtlamaları onların temel insan haklarının ihlali olarak görür. Hakka dayalı bir yaklaşım engelli insanların ihtiyaçlarını, talep edip savunabilecekleri haklara dönüştürür.

ÖZ-FARKINDALIK

Kendini bilmek ve etkili iletişim öz-savunuculuk yapmada güçlü olmanın anahtarlarıdır. Engelli kişilerin kendi güçlerini ve ihtiyaçlarını bilmeleri ve haklarını savunurken bu ihtiyaçları etkili bir şekilde iletmeyi becerabilmeleri gerekir. Bütün beceriler gibi savunuculuk becerisi için de gerekir ve o da zaman içinde gelişir. Topluluğunuza ulaşmak ve haklarınızdan yararlanmak için nelere ihtiyaç duyduğunuzu açıklama pratikleri yapın.

Bilinçlenme değişim yaratmaz. Değişimi EYLEM yaratır.

Artık haklarınızı başarılı bir şekilde savunmak için yeterli bilginiz var, gerekli becerileri de geliştiriyorsunuz. Eyleme geçerken *söz verme* esastır. Küçük, ulaşılabilir adımlarla başlayın. Engelli hakları örgütlerine katılmanın faydası olabilir. Bu örgütler savunuculuk becerileri için pratik yapmak, bir aidiyet ve kimlik hissini ve benzer hayat deneyimlerinden geçen başka insanlarla iletişimi teşvik etmek için önemli bir ortam sunar.

Savunuculuk pek çok amaç için kullanılabilir: kişisel ihtiyaçlar, diğer engelli kişilerin ihtiyaçları ya da bütün olarak engelliler topluluğunun ihtiyaçları için gibi. Savunuculuk pek çok düzeyde de olabilir: yerel, ulusal ve uluslararası düzey gibi. Savunuculuk eylemlerine örnek olarak şunları verebiliriz:

Eğitim Eylemi

- **Kendimizi eğitmek:** konuyu anlamak ve öğrendiklerimizi analiz etmek için gerekli bilgiyi toplamak;
- **Başkalarını eğitmek:** destekçilerin ve halkın dikkatini ele alınması gereken bir konuya çekmek ve nasıl değişim yaratmak istediğimizi göstermek;
- **Tutumları değiştirmek:** belli bir konu hakkındaki ve genel olarak engelli insanlar hakkındaki basmakalıp ve yanlış fikirlerin üzerine gitmek.

Politik Eylem:

- **Politika yapıcılara hitap etmek:** onları kamu politikalarını düzenlerken engelli insanlara danışmaları ve politikalara engelli insanların sorunlarını da eklemeleri için etkilemek;
- **Yasa koyuculara hitap etmek:** engelli kişilerin insan haklarını desteklemek ve uygulamak için lobi yapmak;
- **Kamu çalışanlarına hitap etmek:** engelli kişilerin insan haklarına saygı gösteren ve bu hakları koruyan yasa ve politikaların uygulanması için baskı yapmak;
- **Sosyal ve toplum hizmeti sağlayıcıları:** hizmetlerin sağlanması için etkin bir şekilde iletişim kurmak. Örneğin: bankacılarla, bakkallarla, sosyal hizmet uzmanlarıyla ve/veya tıp doktorlarıyla iletişim kurarak hizmet dağıtım sistemini kullanmak.

Hukuki Eylem

- **Yeni yasa yaratmak:** engellilik haklarına ilişkin yeni yasaların savunulmasına katılmak ve bu tip yasaların tasarlanmasında görev almak. Örneğin: EHS de dahil olmak üzere uluslararası hukuka uygun geniş kapsamlı bir engelli hakları mevzuatını savunmak;
- **Olumsuz yasa kaldırma:** engelli haklarından yararlanılmasını engelleyen yasaların yürürlükten kaldırılması için eyleme geçmek. Örneğin: engelli insanları evlenme haklarını kullanmaktan alıkoyan ayrımcı evlilik yasasının kaldırılmasını savunmak.
- **Engelli hakları hukukunun uygulanması için çalışmak:** örneğin, yeni binaların yapımında erişilebilirlik standartlarına uyulmadığında buna dikkat çekmek ya da işverenleri engelli çalışanlar için makul düzenlemelerin nasıl sağlanacağı konusunda eğitmek.

Savunuculuk ortak bir hedefe ulaşmak için birlikte çalışan birey ve grupların kolektif eyleminden beslenir. Bilge savunucular uzun ömürlü bir değişim yaratmanın, özellikle de eski tutum ve alışkanlıkların üstesinden gelinmesi gerekiyorsa, zaman aldığını kabul eder. Sürdürülebilir ve uzun vadeli bir çalışma planları ve kendilerini buna adanarak, ama aynı zamanda kısa vadeli hedefler ve ölçütler de belirlerler. Başarılarınızı birlikte kutlayın ve ortak vizyonunuzu ve çalışma ilişkilerinizi beslemeye özen gösterin.

EYLEM PLANLARI

İnsanlar işbirliği içinde çalışarak, ister birey, ister örgüt olsun her bir ortağın katacağı beceri ve kaynaklardan faydalanan eylem planları yaratabilirler. Ortaklar ayrıca hem başarı ve başarısızlıklarının, hem de gelişmekte olan olay ve fırsatların ışığında planlarını düzenli olarak değerlendirebilirler.

Eylem planı yapmak gayet basit olabilir, “5 N 1 K sorularını” hatırlamanız yeterli.

- **Ne?** Örnek: Grup ne tip meseleleri ele alıyor? Ne tip eylemler gerekli?
- **Kim?** Örnek: Kim eyleme geçecek?
- **Ne zaman?** Örnek: Eylem ne zaman tamamlanacak?
- **Nerede?**
- **Neden ve/veya Nasıl?** Örnek: Eyleme geçmek için gerebilecek mali, maddi ve/veya insan kaynaklarını nasıl temin edeceksiniz?

Bu soruları sormak bir sonraki adımı herkesin anlamasını sağlayacaktır. Plan yapmanın bir sonraki adımı planın uygulanabilir ve makul olduğundan emin olmaktır. Eylem tamamlandıktan sonra şu gibi ek sorularla takip yapmak da önemlidir:

- Eyleme ne zaman geçildi?
- Eylemin sonucunda ne oldu?
- Bir sonraki adımlarınız neler olacak?

SAVUNUCULUĞA GİDEN ADIMLAR

1. ADIM: GERÇEKLEŞTİRMEK İSTEDİĞİNİZ DEĞİŞİMİ BELİRLEME (30 DAKİKA)

202

1. Tartışma/Liste:

- Sizin topluluğunuzda engelli kişilerin insan haklarıyla ilgili başlıca konular ve bu hakların önündeki engeller nelerdir?
- Bu konu ya da engellerin birinde bir değişim yaratabilseydiniz hangisi engelli insanların hayatında en çok fark yaratırdı? Bunları yıldızla işaretleyin.

2. Analiz:

Katılımcılardan üzerinde en çok çalışmak istedikleri yıldızlı maddelere göre küçük gruplara ayrılmalarını isteyin. Eğer çok sayıda insan aynı konu veya engel üzerinde çalışmak isterse tek büyük bir grup yerine çok sayıda küçük grup şeklinde çalışılmasını teşvik edin.

Tartışmalarını yönlendirmesi için her gruba bir soru kâğıdı verin.

El notu 1

Gerçekleştirmek İsteddiğiniz Değişimi Belirlemek

1. Gerçekleştirmek istediğiniz değişiklik nedir? Birkaç cümleyle sunum panosuna yazın.
2. Bu değişiklik, hakkın
  - Saygı görmesini (yani hakkın tanınmasını, insanları ve kurumları bu hakkı reddetmekten ya da kısıtlamaktan alıkoymasını)
  - Korunmasını (yani hakkın ihlal edilmemesini temin eden ve ihlalini engelleyen yasalar ve önlemler olmasını)
  - Yerine getirilmesini (yani, hakkın yeterince tanınmasını, yeterli fon sağlanmasını ve bu haktan yararlanılmasını sağlayacak ve buna yardımcı olacak diğer olumlu edimleri içeriyor mu?)
3. Değiştirmek istediğiniz durumun altındaki olası sebepleri analiz edin. Her birine mümkün olduğunca çok perspektiften bakın. Örneğin:
  - Tutumlar
  - Yasalar
  - Toplum
  - Din ve kültür
  - Devlet
  - Sağlık hizmetleri sistemi
  - Bireyler ve aileler
  - Diğer perspektifler?
4. Her bir zorluk için belirlediğiniz sebepler arasında en önemlisi hangisi gibi görünüyor?

3. Rapor:

Her gruptan yapmak istedikleri değişimin analizini asmalarını ve kısaca açıklamalarını isteyin. Bütün grubu yorum yapmaya ve önerilerde bulunmaya teşvik edin.

2. ADIM: GERÇEKLEŞTİRMEK İSTEDİĞİNİZ DEĞİŞİKLİĞİ İFADE EDEBİLME (2 saat)

1. Planlama:

Gerçekleştirmek istediğiniz değişikliği kafanızda netleştirdikten sonra bunu hem potansiyel destekçilerinize hem de potansiyel karşıtlarınıza açık ve ikna edici bir şekilde sunmak için gerekli becerileri geliştirmelisiniz. Her gruptan seçtikleri sorun üzerine “topluluk liderleri kuruluna” yönelik beş dakikalık bir sunum hazırlamalarını isteyin. Her sunum aşağıdaki noktaların çoğunu içermelidir:

Oturum Yöneticisi İçin Not: Planlama ve pratik için bolca zaman verin. Bazı üyelerin diğerlerinden daha iyi konuşmacılar olabileceğini, ama herkesin planlama aşamasına katılması ve değişim vizyonunu açıklayabilmesi gerektiğini vurgulayın.

El notu 2

Gerçekleştirmek İsteddiğiniz Değişimi İfade Etme

1. Sorunu belirleyin. Mümkünse şunlara değinin:

- Bu sorun çok sayıda engellinin deneyimlediği diğer insan hakları ihlalleriyle nasıl kesişebileceği;
- Bu sorundan özellikle etkilenen engelli insan grubu ya da grupları;
- Sorunun olası sebep ya da sebepleri.

2. EHS'nin belli maddelerine ve mümkünse başka insan hakları belgelerine değinerek sorunu engellilerin insan haklarıyla ilişkilendirin.

3. Sorunun engelli insanların (ve ilgili olduğu takdirde ailelerinin) hayatlarını nasıl etkilediğine açıklık getirin.

4. Sorunu çözenin engelli insanların hayatlarını ve genel olarak topluluğu nasıl iyileştirebileceğini gösterin.

5. Sorunun çözülmesi için eylemler önerin.

6. Topluluk üyelerinin sorunun çözümüne nasıl dahil edilebileceğini gösterin.

Her gruptan sunumu yapmak üzere bir ya da iki sözcü ve "kalkınma liderleri kurulunu" oluşturacak iki ya da üç kişi seçmelerini isteyin. Gruplar sunumlarını çalışırken "liderler kurulu" toplanıp rollerine karar vermeli ve bu roller topluluk liderlerinin muhtemel tutumlarını temsil etmeli (örneğin, olumsuz tavırları olan bir belediye başkanı, destekleyici bir topluluk lideri, dini bir otorite). Alternatif olarak her gruptan bir ya da iki kişinin bir araya gelip bütün sunumlar için tek bir kurul oluşturmasını isteyebilirsiniz.

2. Rol Yapma:

Her grubun sözcü ya da sözcüleri bir sunum yapar ve kurul üyeleri dinleyip seçtikleri rollere uygun olarak sorular sorar, yorumlar yapar ve itiraz ya da önerilerde bulunurlar.

Oturum Yöneticisi İçin Not: Sunumların zamanlamasına dikkat edin. Sunum yapanların çoğu beş dakikayı doldurmakta zorluk çeker. Ayrıca bütün gruplara yeterli zaman kalması için kurulun tepkilerini sınırlayın.

3. Tartışma:

Sunumlar ve roller yapıldıktan sonra şunları tartışın:

- Grup sözcüsü sorunu sunarken kendini nasıl hissetti?
- "Topluluk liderleri" sunuma nasıl tepki verdi? Toplulukta görülen hangi tutumları temsil ettiler?
- Grubun geri kalanından oluşan izleyiciler sunumlara nasıl tepki verdi?
- Sözcülerin arasında sorunu bir insan hakkı ihlali olarak tartışan oldu mu? Sorunu bu bağlamda ele almak argümanları güçlendirdi mi?
- Söz konusu hakkı geliştirmek için öne sürülen bu fikirler topluluğunuz için uygulanabilir mi? Neden uygulanabilir veya neden uygulanamaz?

4. Sonuç:

Katılımcılardan soruna dair bilgilerini ve bakış açılarının kapsayıcılığını sınamalarını isteyin.

- Sunumunuzu gerçek hayatta yapacak olsaydınız ne gibi değişiklikler yapardınız?
- Katılımın önündeki engellere ve bu engellerin etkilerine dair bilgileri nasıl edindiniz? Bilgiler doğru ve tam mıydı? Değilse hangi ek bilgilere ihtiyacınız var ve bunları nasıl edinebilirsiniz?
- Sorunla, sorunun onları nasıl etkilediğiyle ve sorunun çözülmesine yardım edebilecek eylemlerle ilgili olarak engelli insanlara danıştınız mı?

- Gerçek hayatta insan hakları savunuculuğunun konuya doğrudan dahil olan ve doğrudan etkilenen kişilerin aktif katılımını içermesi neden önemlidir?
- Bu alıştırmada öğrendiklerinizi kendi toplumunuzdaki engelli insanların haklarının savunulmasının planlanmasına ve uygulamaya konmasına nasıl uygulayabilirsiniz?

Değişim vizyonunuzu ifade etmenin etkili savunma için çok önemli bir beceri olduğunu ama bu becerinin pratikle gelişeceğini vurgulayın. Yaptıkça daha da iyileşeceksiniz. Katılımcıları gerçekleştirmek istedikleri değişimleri dile getirmek üzere fırsat yaratmaya ve çıkan fırsatlardan yararlanmaya teşvik edin.

Oturum Yöneticisi İçin Not: Gerekli teknoloji mevcutsa sunumların videoya kaydedilmesini sağlayın ve konuşmacıların her birinden diğerlerinin izleyip duyamayacağı bir şekilde kendi performanslarını eleştirmelerini isteyin.

3. ADIM: EYLEM HAZIRLIĞI

A. SWOT Analizi Yapmak (45 dakika)

Gerçekleştirmek istediğiniz değişimi ifade ettiniz. Şimdi bu değişimi sizin ve örgütünüzün güçlü yönleri, zayıflıkları, fırsatlar ve tehditler açısından analiz edin. Şu soruların cevaplarını yazın. Uygun olduğu takdirde sorularda değişiklik yapmaktan çekinmeyin:

Güçlü yönler:

- Avantajlarınız neler?
- Neyi iyi yapıyorsunuz?
- Diğer insanlar hangi yönlerinizi güçlü buluyor?
- Elinizde hangi az bulunur kaynaklar var?

205

Güçlü yönlerinizi hem kendi örgütünüzün ve/veya sizin şahsi bakış açınızdan hem de muhatap olduğunuz kişilerin bakış açısından değerlendirin. Mütevazı olmayın: Gerçekçi olun!

Zayıflıklar:

- Hangi yönlerinizi geliştirebilirsiniz?
- Neyi kötü yapıyorsunuz?
- Nelerden kaçınmalısınız?
- Hangi alanlarda kaynaklarınız diğerlerinkinden az?
- Başkaları sizin hangi yönlerinizi zayıf buluyor olabilir?

Zayıflıklarınıza da hem içeriden hem de dışarıdan bakın: Diğer insanlar sizin görmediğiniz zayıflıklarınızı algılıyor gibi görünüyor mu? Şimdi gerçekçi olmak ve nahoş gerçeklerle en kısa zamanda yüzleşmek en iyisi.

Fırsatlar:

- Önünüzdeki iyi fırsatlar neler?
- Haberdar olduğunuz ilginç akımlar neler?
- Potansiyel müttefikleriniz kimler?

Tehditler:

- Önünüzdeki engeller neler?
- Grubunuz bu iş için gerekli bütün becerilere sahip mi?
- Halihazırda rakipleriniz ya da düşmanlarınız var mı?¹⁷⁰

B. Alan Çalışması

1. Şimdiki ve gelecekteki çalışmanız hakkında şu sorular üzerine düşünün:

- Siz ya da başkaları halihazırda bu zorlukların hangilerini değiştirmeye çalışıyor? Nasıl?
- Çalışmanız durumun altında yatan sebepleri ele alıyor mu? Nasıl?
- Tespit edilen zorlukların hangileri engelli insanlar tarafından ya da onlar adına yapılan mevcut çalışmalara eklenebilir? Nasıl?
- Engelli insanların önündeki bu zorlukların bazılarının çözümü özellikle zor, dezavantajlı, hatta tehlikeli olabilir mi? Neden?

2. Destekçiler ve potansiyel destekçiler hakkında şu sorular üzerine düşünün:

- Eyleminizi destekleyecek en olası destekçiler kim? Neden?
- Aynı hedefleri paylaşıyor musunuz?
- Sizin çalışmanız ve onlarınki birbirini nasıl tamamlayıp destekleyebilir?
- Siz ve/veya örgütünüz işbirliğine ne katabilir?
- Siz ve/veya örgütünüz işbirliğinden ne kazanabilir?
- Herhangi bir grupla işbirliği yapmada potansiyel sorunlar var mı?
- Bu işbirliği nasıl kurulabilir?

C. Bilgi Toplama

1. Topluluğunuzdaki, ülkenizdeki ve dünyadaki engelli insanlarla ilgili hangi istatistikler mevcut (sayıları, yaşları, gelir düzeyleri vs. gibi)?

- Eyleme geçmek için bunlara ek olarak hangi istatistiklere ihtiyacınız var?

2. Ülkenizde engelli insanları doğrudan etkileyen yasalar ve resmi politikalar neler?

- Bu yasaların ve politikaların yeterli ve etkili olduğunu düşünüyor musunuz?
- Bu yasalar ve politikalar engelli kişilerin insan haklarını yeterince koruyor mu?
- Bu yasalar ve politikalar tutarlı bir şekilde uygulanıyor mu? Uygulanmıyorsa neden?
- Bu konuda daha fazla yasaya ihtiyaç var mı? Varsa ne gibi yeni yasalar önerirdiniz?

3. Ülkeniz engelli kişileri etkileyen uluslararası insan hakları sözleşmelerinden birini onaylıyor mu ve dolayısıyla bu sözleşmelerden birini desteklemeye yasal olarak zorunlu mu? Onaylamalar üzerine daha fazla bilgi için Engelli İnsanların Uluslararası Onay Kiti'ne bakın: <http://www.icrpd.net/ratification/en/index.htm>.

4. Ülkeniz Engelli Hakları Sözleşmesi'ni (EHS) onayladı mı?

- Onaylamadıysa neden onaylamadı?
- Onayladıysa hükümetiniz bu yönde ne gibi adımlar attı?
- Ülkenizde EHS'nin onaylanmasını savunan gruplar var mı? Ne yapıyorlar? Onlara nasıl yardım edebilirsiniz?

5. Ülkenizde ulusal bir insan hakları komisyonu ve/veya ulusal bir engellilik komisyonu var mı?¹⁷¹ Uygulama üzerine daha fazla bilgi için, Engelli İnsanların Uluslararası Uygulama Kiti'ne bakın: <http://www.icrpd.net/implementation/en/index.htm>.

6. Bu kurumlar hükümete mi bağlı yoksa ondan bağımsız, yani "sivil toplumun" bir parçası mı?

¹⁷¹ EHS Madde 33 Taraf Devletlerin "hükümet içinde bir veya daha fazla kilit nokta tahsis etmesini," ve "bu sözleşmenin uygulanmasını teşvik ve temin etmek ve denetlemek amacıyla" bir veya daha fazla bağımsız mekanizmayı içeren "bir yapı bulundurmasını veya kurmasını ve bu yapıyı güçlendirmesini" zorunlu hale getirir. Engelliler ve onları temsil eden örgütler "denetleme sürecine dahil edilmeli ve tam katılımları sağlanmalıdır.

- Bu kurumlar insan haklarını ve/veya engelli insanların yaşamlarını iyileştirmek için ne yapıyor?
- Engelliler için insan hakları standartlarının uygulandığından emin olmak üzere bu kurumlarla birlikte nasıl çalışabilirsiniz?
- Hangi bakanlık ve devlet kurumlarının engelli insanların hak ve ihtiyaçları üzerine çalıştığını öğrenin. Bunların engellilik politikaları ve/veya engellilikle ilgili odak noktaları nelerdir?
- Bu hükümet organlarından engelli hakları savunuculuğunu özellikle cesaretlendiren ya da caydırıcı var mı?

4. ADIM: EYLEM PLANINI YAPMA

1'den 4'e kadar olan adımları geçtiniz ve eylem planı formu seçip doldurdunuz (sayfa ?-?). Şimdi grubunuz ve belirlediğiniz eylem için en uygun eylem planını seçin ya da oluşturun. Uzun vadeli hedeflere yönelik eylemler için tek bir eylem planınızın olmasını ya da bireysel, kısa vadeli eylemler için çok sayıda eylem planınızın olmasını tercih edebilirsiniz. Takip ve değerlendirme için de bir kısım ayırmayı unutmayın.

Tebrikler! Bununla birlikte şu adımları tamamladınız:

- 1. ADIM: GERÇEKLEŞTİRMEK İSTEDİĞİNİZ DEĞİŞİMİ BELİRLEME**
- 2. ADIM: GERÇEKLEŞTİRMEK İSTEDİĞİNİZ DEĞİŞİMİ İFADE EDEBİLME**
- 3. ADIM: EYLEM HAZIRLIĞI**
- 4. ADIM: EYLEM PLANI YAPMA**

Şimdi sırada 5. Adım var:

5. ADIM: EYLEME GEÇME

Eylem planınızı takip edip ne kadar küçük bir adım olursa olsun ortaya çıkmasını istediğiniz toplumsal değişimi açık bir şekilde ele alabilmek için kazandığınız becerileri kullanın. Hedefinize ulaşmak için kendinize makul bir süre tanıyın ve takip için bir tarih belirleyin.

6. ADIM: TAKİP

Eyleme geçtikten sonra grubunuzla düzenli olarak bağlantı kurun. Eyleme geçince yaşadığınız başarı ve zorlukları iletin. Şu takip sorularını gözden geçirin:

1. Eylem planınıza uydunuz mu? Neleri başardınız? Ne tip zorluklarla karşılaştınız?

2. Eğer hedefinize ulaştınızsa:

- Başarınıza hangi faktörler katkıda bulundu?
- Bu başarıyı ilerisi için nasıl kullanabilirsiniz?
- Bu stratejiyi yeniden kullanmalı mısınız?

3. Eğer hedefinize ulaşamadınızsa:

- Eylem planında ne gibi değişiklikler yapılmalı?
- Yapılması gereken ek araştırmalar var mı?
- Ek kaynaklara ihtiyaç var mı?

4. Eylem için bir sonraki adımlarınız neler?

- Geçmek istediğiniz başka bir eylem var mı?

Eylemlerinizi gözlemeniz ve takip etmeniz önemlidir. Gelişmelerinizi eylem planı formunuza kaydedin ve başarınızı kutlayın!

Bireyler ya da organize gruplar olarak uyum içinde çalışmak ve savunuculuk yapmak toplumsal değişim yaratmanın en etkili yoludur. İşbirliği çalışması zor olabilir, çünkü uzlaşmaya ya da anlaşmaya varmak için çatışmalarla birlikte çalışmayı gerektirir, ama herkesin insan haklarını ve temel özgürlüklerini sağlayabilmek için bu şarttır.

Unutmayın:

“Bir avuç düşünceli insan dünyayı değiştirebilir. Aslında dünya şimdiye kadar sadece bu şekilde değişmiştir.” – Margaret Mead

SAVUNUCULUK EYLEM PLANI

Her grubun her oturumda bir eylem planı tamamlamasını öneriyoruz.

Eylem grubu: _____

Tarih: _____

Eylemler:	Kim tarafından?	Ne zaman?	Gerekli kaynaklar	Eyleme geçilen tarih?	Takip
Ne tür eylemler gerekli?	Kim eyleme geçecek?	Eylem hangi tarihte yapılacaktır?	Eyleme geçmek için hangi mali, maddi ve insan kaynakları gerekli?	Eyleme ne zaman geçildi?	Eylem sonucunda neler oldu?

Balcazar, F.E. (2005) Savunuculuk Eylem Planı Kılavuzu. Engellilik ve İnsan Gelişimi Departmanı, University of Illinois at Chicago.

LOGONUZ

Savunuculuk Eylem Planı Şablonu

Her grubun her oturumda bir eylem planı tamamlamasını öneriyoruz.

Eylem Grubu:

Tarih:

Gerçekleştirilmesi istenen değişiklik:

Spesifik eylemler:

Kim tarafından:

Ne zamana kadar:

Gerekli kaynaklar

Eyleme geçilen tarih:

Takip:

Değişim – Ne tip bir değişim yaratmak istiyorsunuz?

Eylemler – Ne tip eylemlere ihtiyaç duyuyorsunuz?

Kim tarafından – Eylemler kim tarafından gerçekleştirilecek?

Ne zamana kadar – Eylem hangi tarihe kadar gerçekleşmiş olacak?

Gerekli kaynaklar – Eyleme geçmek için gereken finansal, maddi ve insan kaynağı neler?

Eyleme geçilen tarih – Eylem hangi tarihte gerçekleşti?

Takip – Eylemin sonucunda ne oldu? Bir sonraki adımlar?

Hedefler her zaman

Spesifik Ölçülebilir Ulaşılabilir Gerçekçi Zaman Kısıtlamalı olmalıdır.

1. Hedef. Her hedef ve hedef ne zaman gerçekleşmesi gerektiğini kısaca açıklayın.

2. Ölçüm. Hedef nasıl değerlendirilecek? Eylemi tamamladınız mı?

3. Önem. Hedefi Zaruri, Önemli ya da Arzu edilir olarak şu şekilde derecelendirin:

Zaruri – insan haklarına erişim için gerekli

Önemli – insan haklarına erişim için faydalı

Arzu edilir – insan haklarına erişim için değerli

1. Hedef

Açıklama:

Ölçüm:

Önem: Zaruri

Önemli

Arzu edilir

2. Hedef

Açıklama:

Ölçüm:

Önem: Zaruri

Önemli

Arzu edilir

3. Hedef

Açıklama:

Ölçüm:

Önem: Zaruri

Önemli

Arzu edilir

EKLER

EKLERİN İÇİNDEKİLER:

1. İnsan Hakları Belgeleri

- İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin (İHEB) Tam Metni
- Sadeleştirilmiş dilde İHEB
- İHEB'nin Özeti
- Engelli Hakları Sözleşmesi'nin (EHS) Tam Metni
- Sadeleştirilmiş Dilde EHS
- EHS'nin Özeti
- İnsan Hakları Belgelerinin Listesi

2. İnsan Hakları Eğitimini Kolaylaştırmak

3. Kaynaklar

4. Terimler Sözlüğü

5. Dizin

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRİSİ

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı Kararıyla kabul ve ilan edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 10 Aralık 1948'de bunu izleyen sayfalarda tam metnini bulacağınızı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni kabul ve ilan etmiştir. Kurul bu tarihi olayı takiben bütün Üye ülkeleri Bildiri'nin metnini yayınlamaya ve metnin, "ülkelerin ya da bölgelerin politik statüsüne dayalı bir ayırım yapılmaksızın özellikle okullarda ve diğer eğitim kurumlarında yayılmasını, sergilenmesini, okunmasını ve açıklanmasını sağlamaya" çağırmıştır.

GİRİŞ

İnsanlık ailesinin bütün üyelerinin doğal yapısındaki onurunu ve eşit ve devredilemez haklarını tanımanın dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu,

İnsan haklarını göz ardı etmenin ve hor görmenin, insanlığın vicdanını yaralayan barbarca eylemlere yol açtığını ve insanların korku ve yoksunluktan kurtulmasının, konuşma ve inanma özgürlüğüne sahip olacağı bir dünyanın ortaya çıkmasının sıradan insanların en yüksek özlemi olarak ilan edilmiş bulunduğunu,

İnsanın zorbalık ve baskıya karşı son çare olarak isyana başvurmak zorunda kalmaması için, insan haklarının hukukun egemenliğiyle korunmasının önemli olduğunu,

Uluslar arasında dostça ilişkiler geliştirmenin önemli olduğunu,

214

Birleşmiş Milletler halklarının, BM Şartı'nda, temel insan haklarına, kişinin onuruna ve değerine ve erkekler ile kadınların hak eşitliğine olan inançlarını teyit ettiklerini ve daha geniş bir özgürlük içinde toplumsal gelişme ve daha iyi bir yaşam düzeyini sağlamaya kararlı olduklarını,

Üye Devletlerin, Birleşmiş Milletlerle işbirliği içinde, insan haklarının ve temel özgürlüklerin evrensel olarak saygı görmesini ve gözetilmesini sağlamayı taahhüt ettiklerini,

Bu hak ve özgürlüklerde ortak bir anlayışa sahip olmanın, bu taahhüdün tam olarak gerçekleşmesi için büyük önem taşıdığını göz önüne alarak,

Genel Kurul,

Bütün halklar ve uluslar için bir ortak başarı ölçüsü olarak bu İnsan Hakları Evrensel Bildirisini ilan eder; öyle ki,

Her birey ve toplumun her organı bu Bildiriye daima göz önünde bulundurarak, bu hak ve özgürlüklere saygının yerleşmesini amaçlayan eğitim ve öğretim yoluyla; ve hem üye Devletlerin halklarında hem de egemenlikleri altındaki halklarda bu hak ve özgürlüklerin evrensel ve etkin bir şekilde tanınmasını ve gözetilmesini amaçlayan ulusal ve uluslararası tedrici önlemler olarak çaba gösterecekler.

Madde 1

Bütün insanlar özgür; onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdan sahibidirler ve birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.

Madde 2

1. Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka görüşler, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya başka türden statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, bu Bildiride belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir.

2. Ayrıca, bağımsız, vesayet altında ya da kendi kendini yönetemeyen ya da egemenliği başka yollardan sınırlanmış bir ülke olsun ya da olmasın, bir kişinin uyruğu olduğu ülke ya da memleketin siyasal, hukuksal ya da uluslararası statüsüne dayanarak hiçbir ayırım yapılamaz.

Madde 3

Herkesin yaşam hakkı ile kişi özgürlüğü ve güvenliğine hakkı vardır.

Madde 4

Hiç kimse, kölelik ya da kulluk altında tutulamaz; her türden kölelik ve köle ticareti yasaktır.

Madde 5

Hiç kimseye işkence ya da zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulanamaz.

Madde 6

Herkesin, nerede olursa olsun, yasa önünde bir kişi olarak tanınma hakkı vardır.

Madde 7

Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasa tarafından eşit korunmaya hakkı vardır. Herkes, bu Bildiriye aykırı herhangi bir ayrımcılığa ve ayrımcı kışkırtmalara karşı eşit korunma hakkına sahiptir.

Madde 8

Herkesin anayasa ya da yasayla tanınmış temel haklarını ihlal eden eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir yargı yolundan yararlanma hakkı vardır.

Madde 9

Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, tutuklanamaz ve sürgün edilemez.

Madde 10

Herkesin, hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesinde ve kendisine herhangi bir suç isnadında bağımsız ve yansız bir mahkeme tarafından tam bir eşitlikle, hakça ve kamuya açık olarak yargılanmaya hakkı vardır.

Madde 11

1. Kendisine cezai bir suç yüklenen herkesin, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı, kamuya açık bir yargılanma sonucunda suçluluğu yasaya göre kanıtlanıncaya kadar suçsuz sayılma hakkı vardır.
2. Hiç kimse, işlendiği sırada ulusal ya da uluslararası hukuka göre suç oluşturmayan herhangi bir fiil yapmak ya da yapmamaktan dolayı suçlu sayılamaz. Kimseye, suçun işlendiği sırada yasalarda öngörülen cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Madde 12

Hiç kimsenin özel yaşamına, ailesine, evine ya da yazışmalarına keyfi olarak karışılmaz, onuruna ve adına saldırılamaz. Herkesin, bu gibi müdahale ya da saldırılara karşı yasa tarafından korunma hakkı vardır.

Madde 13

1. Herkesin, her Devletin sınırları içinde seyahat ve oturma özgürlüğü hakkı vardır.
2. Herkes, kendi ülkesi de dahil, herhangi bir ülkeden ayrılma ve o ülkeye dönme hakkına sahiptir.

Madde 14

1. Herkesin, sürekli baskı altında tutulduğunda, başka ülkelere sığınma ve kabul edilme hakkı vardır.
2. Siyasal nitelik taşımayan suçlardan kaynaklanan ya da Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine aykırı fiillerden kaynaklanan kovuşturmalarda, bu hak ileri sürülemez.

Madde 15

1. Herkesin bir ülkenin yurttaşı olmaya hakkı vardır.
2. Hiç kimse keyfi olarak uyrukluğundan yoksun bırakılamaz, kimsenin uyrukluğunu değiştirme hakkı yadsınamaz.

Madde 16

1. Yetişkin erkeklerle kadınların, ırk, uyrukluğa ya da din bakımından herhangi bir sınırlama yapılmaksızın, evlenmeye ve bir aile kurmaya hakkı vardır. Evlenmede, evlilikte ve evliliğin bozulmasında hakları eşittir.
2. Evlilik, ancak evlenmeye niyetlenen eşlerin özgür ve tam rızasıyla yapılır.
3. Aile, toplumun doğal ve temel birimidir; toplum ve Devlet tarafından korunur.

Madde 17

1. Herkesin, tek başına ya da başkalarıyla ortaklık içinde, mülkiyet hakkı vardır.
2. Kimse mülkiyetinden keyfi olarak yoksun bırakılamaz.

Madde 18

Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı vardır; bu hak, din veya inancını değiştirme özgürlüğünü ve din veya inancını, tek başına veya topluca ve kamuya açık veya özel olarak öğretme, uygulama, ibadet ve uyma yoluyla açıklama serbestliğini de kapsar.

Madde 19

Herkesin görüş ve ifade özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak, müdahale olmaksızın görüş sahibi olma ve herhangi bir yoldan ve ülke sınırlarını gözetmeksizin bilgi ve fikirlere ulaşmaya çalışma, onları edinme ve yayma serbestliğini de kapsar.

Madde 20

1. Herkes, barış içinde toplanma ve örgütlenme hakkına sahiptir.
2. Hiç kimse, bir örgüte üye olmaya zorlanamaz.

Madde 21

1. Herkes, doğrudan ya da özgürce seçilmiş temsilcileri aracılığıyla ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.
2. Herkesin, ülkesinde kamu hizmetlerinden eşit yararlanma hakkı vardır.
3. Halk iradesi, hükümet otoritesinin temelini oluşturmalıdır; bu irade, genel ve eşit oy hakkı ile gizli ve serbest oylama yoluyla, belirli aralıklarla yapılan dürüst seçimlerle belirtilir.

Madde 22

Herkesin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenliğe hakkı vardır; ulusal çabalarla, uluslararası işbirliği yoluyla ve her Devletin örgütlenme ve kaynaklarına göre herkes insan onuru ve kişiliğinin özgür gelişmesi bakımından vazgeçilmez olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir.

Madde 23

1. Herkesin çalışma, işini özgürce seçme, adil ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır.
2. Herkesin, herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, eşit iş için eşit ücret hakkı vardır.
3. Çalışan herkesin, kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır bir yaşam sağlayacak düzeyde, adil ve elverişli ücretlendirilmeye hakkı vardır; bu, gerekirse, başka sosyal korunma yollarıyla desteklenmelidir.
4. Herkesin, çıkarını korumak için sendika kurma ya da sendikaya üye olma hakkı vardır.

Madde 24

Herkesin, dinlenme ve boş zamana hakkı vardır; bu, iş saatlerinin makul ölçüde sınırlandırılması ve belirli aralıklarla ücretli tatil yapma hakkını da kapsar.

Madde 25

1. Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşama standartlarına hakkı vardır; bu hak, beslenme, giyim, konut, tıbbi bakım ile gerekli toplumsal hizmetleri ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminin dışındaki koşullardan kaynaklanan başka geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik hakkını da kapsar.
2. Anne ve çocukların özel bakım ve yardıma hakları vardır. Tüm çocuklar, evlilik içi ya da dışı doğmuş olmalarına bakılmaksızın, aynı sosyal korumadan yararlanır.

Madde 26

1. Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel öğrenim aşamalarında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğrenim, yeteneğe göre herkese eşit olarak sağlanır.
2. Eğitim, insan kişiliğinin tam geliştirilmesine, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu yerleştirmeli ve Birleşmiş Milletler'in barışı koruma yolundaki etkinliklerini güçlendirmelidir.
3. Ana-babalar, çocuklarına verilecek eğitimi seçmede öncelikli hak sahibidir.

Madde 27

1. Herkes, topluluğun kültürel yaşamına özgürce katılma, sanattan yararlanma ve bilimsel gelişmeye katılarak onun yararlarını paylaşma hakkına sahiptir.
2. Herkesin kendi yarattığı bilim, yazın ve sanat ürünlerinden doğan manevi ve maddi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır.

Madde 28

Herkesin bu Bildiride ileri sürülen hak ve özgürlüklerin tam olarak gerçekleştirilebileceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır.

Madde 29

1. Herkesin, kişiliğinin özgürce ve tam gelişmesine olanak sağlayan tek ortam olan topluluğuna karşı ödevleri vardır.
2. Herkes, hak ve özgürlüklerini kullanırken, ancak başkalarının hak ve özgürlüklerinin gereğince tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması ile demokratik bir toplumdaki ahlak, kamu düzeni ve genel refahın adil gereklerinin karşılanması amacıyla, yasayla belirlenmiş sınırlamalara bağlı olabilir.
3. Bu hak ve özgürlükler, hiçbir koşulda Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamaz.

Madde 30

Bu Bildirinin hiçbir hükmü, herhangi bir Devlet, grup ya da kişiye, burada belirtilen hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan herhangi bir etkinlikte ve eylemde bulunma hakkı verecek şekilde yorumlanamaz.

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRİSİ

(Sadeleştirilmiş Versiyonu)

Madde 1, Eşitlik hakkı:

İnsanlar özgür ve haklar bakımından eşit doğarlar. Düşünme ve doğruyla yanlışı ayırt etme beceriniz var. Diğer insanlara kardeşçe davranmalısınız.

Madde 2, Ayrımcılığa uğramama hakkı:

İrkiniz, ten renginiz, cinsiyetiniz, diliniz, dininiz, siyasi veya başka türden görüşleriniz, aile geçmişiniz, sosyal ya da ekonomik statünüz ne olursa olsun bütün bu insan haklarına sahiptir.

Madde 3, Yaşam, özgürlük ve kişisel güvenlik hakkı

Yaşam, özgür olma ve kendinizi güvende hissetme hakkınız var

Madde 4, Köle olmama hakkı

Kimsenin size köle gibi davranmaya hakkı yok, siz de kimseyi köleniz yapmamalısınız.

Madde 5, İşkence ve aşağılayıcı muamele görmeme hakkı

Kimsenin size işkence yapmaya, zarar vermeye ya da sizi aşağılamaya hakkı yok.

Madde 6, Yasa önünde kişi olarak tanınma hakkı

Yasaya göre her yerde kişi olarak tanınma hakkınız var.

218 Madde 7, Yasa önünde eşitlik hakkı

Hiçbir ayrımcılığa uğramadan yasa tarafında korunma ve eşit muamele görme hakkınız var.

Madde 8, Yargıdan yararlanma hakkı

Eğer yasal haklarınız ihlal edilirse, haklarınızın adil ve yetkin yargıçlar tarafından savunulması hakkınız var.

Madde 9, Keyfi olarak tutuklanmama ve sürgün edilmeme hakkı

Kimsenin sizi haksız yere tutuklamaya, hapsetmeye ya da ülkeden ayrılmaya zorlama hakkı yok.

Madde 10, Adil ve kamuya açık bir şekilde yargılanma hakkı

Eğer bir suçla suçlanırsınız, adil ve kamuya açık şekilde yargılanma hakkınız var.

Madde 11, Suçluluğu kanıtlanıncaya kadar suçsuz sayılma hakkı

- 1) Adil bir yargılanma sonucu suçlu bulunana dek suçsuz sayılmanız gerekir.
- 2) Siz yaptığınız sırada suç sayılmayan bir şey için ceza almamanız gerekir.

Madde 12, Aile, ev ve yazışmalara müdahale edilmeme hakkı

Eğer biri haksız yere adınızı karalamaya, evinizde girmeye, elektronik postalarınızı okumaya veya sizi ya da ailenizi rahatsız etmeye çalışırsa korunma hakkınız var.

Madde 13, Devlet sınırları içinde ve dışında seyahat özgürlüğü hakkı

- 1) Ülkeniz içinde istediğiniz gibi dolaşma hakkınız var.
- 2) Başka bir ülkeye gitmek üzere ülkenizde çıkma hakkınız var ve isterseniz ülkenize geri dönebilirsiniz.

Madde 14, Baskı sebebiyle başka ülkelere sığınma hakkı

- 1) Eğer biri sizi size zarar vermekle tehdit ederse başka bir ülkeye gitme ve mülteci olarak korunma isteme hakkınız var.
- 2) Eğer ciddi bir suç işlerseniz bu hakkı kaybedersiniz.

Madde 15, Uyruk ve uyruk değiştirme hakkı

- 1) Bir ülkenin yurttaşı olma ve bir uyruk sahibi olma hakkınız var.
- 2) Hiç kimse haksız yere uyruğunuzu elinizden alamaz. İsterseniz uyruğunuzu değiştirme hakkınız var.

Madde 16, Evlenme ve aile kurma hakkı

- 1) Yasal olarak yaşınız tutuyorsa ırkınıza, ülke veya dininize dayalı hiçbir kısıtlama olmaksızın evlenme ve aile kurma hakkınız var. Hem evlilikte hem de ayrılıkta iki tarafın da aynı hakları vardır.
- 2) Kimse sizi evlenmeye zorlayamaz.
- 3) Aile toplumun temel birimidir ve devlet bunu korumalıdır.

Madde 17, Mülkiyet hakkı

- 1) Eşyalara ve mülklere sahip olma hakkınız vardır.
- 2) Kimsenin bunları sizden haksız yere almaya hakkı yoktur.

Madde 18, Din ve inanç özgürlüğü

Kendi düşüncelerinize sahip olma ve istediğiniz dine inanma hakkınız var. Dininizin ve inancınızın gereklerini yerine getirmekte ve dininizi ve inançlarınızı değiştirmekte özgürsünüz.

Madde 19, Fikir ve bilgi özgürlüğü

Kendi fikirlerinizin olması ve onları ifade etme hakkınız var. Fikirlerinizi başka ülkelerdeki insanlar da dahil olmak üzere diğer insanlarla ve her türlü iletişim aracıyla paylaşabilirsiniz.

Madde 20, Barış içinde toplanma ve örgütlenme özgürlüğü

- 1) Başka insanlarla barış içinde toplanabilirsiniz.
- 2) Kimse sizi bir gruba dahil olmaya zorlayamaz.

Madde 21, Yönetime ve serbest seçimlere katılma hakkı

- 1) Görevde bulunarak ya da sizi temsil etmesi için birini seçerek yönetime katılma hakkınız var.
- 2) Siz de dahil olmak üzere herkesin ülkenize hizmet etme hakkı var.
- 3) Hükümetler düzenli olarak adil ve gizli oylamalarla seçilir.

Madde 22, Toplumsal güvenlik hakkı

İçinde yaşadığınız toplum size sosyal güvenlik ve onurunuz ve gelişiminiz için gerekli hakları sağlamak zorundadır.

Madde 23, Arzu edilir bir iş ve sendikalara üye olma hakkı

- 1) Çalışma, işinizi seçme ve iyi şartlar altında çalışma hakkınız vardır.
- 2) Aynı işi yapan insanlar aynı ücreti almalıdır.
- 3) Kendinizi ve ailenizi geğindirmenizi sağlayacak bir maaş almanız gerekir.
- 4) Çalışan bütün insanların, çıkarlarını korumak üzere sendikalara katılma hakkı vardır.

Madde 24, Dinlenme ve boş zaman hakkı

Dinlenme ve boş zamanınızın olması hakkınız var. Çalışma saatleriniz çok uzun olmamalı ve düzenli ve ücretli tatiller alabilmeniz gerekir.

Madde 25, Yeterli yaşam standardı hakkı

- 1) Beslenme, giyim, konut, tıbbi bakım ve diğer sosyal hizmetler dahil olmak üzere sizin ve ailenizin sağlığınız ve refahınız için ihtiyaç duyduğu şeyleri alma hakkınız var. Eğer çalışmıyorsanız veya çalışamayacak durumdaysanız yardım alma hakkınız var.
- 2) Anneler ve çocuklar özel bakım ve yardım almalıdır.

Madde 26, Eğitim hakkı

- 1) Okula gitme hakkınız var. İlk öğrenim parasız ve zorunlu olmalıdır. Bir meslek öğrenebilmeli ve eğitiminizi istediğiniz kadar sürdürebilmelisiniz.

2) Okulda bütün yeteneklerinizi geliştirebilmeli ve ırkları, dinleri, ulusları ne olursa olsun başkalarına saygı duymayı öğrenebilmelisiniz.

3) Ebeveynleriniz aldığınız eğitim türünde söz sahibi olmalıdır.

Madde 27, Topluluğun kültürel yaşamına katılma hakkı

1) Topluluğunuzun gelenek ve ilmine katılma, sanatlarından ve bilimsel gelişiminden faydalanma hakkınız var.

2) Eğer sanatçı, yazar ya da bilim insanıysanız, çalışmalarınız korunmalı ve siz çalışmalarınızdan fayda sağlayabilmelisiniz.

Madde 28, Bu bildiriye hayata geçirebilen bir toplumsal düzen hakkı

Sizin ve diğer insanların bu haklardan ve özgürlüklerden yararlanabildiği bir dünyada yaşama hakkınız var.

Madde 29, Özgür ve tam gelişim için topluluğa karşı ödevler

1) Kişiliğiniz sadece topluluğunuz içinde tam olarak gelişebilir ve sizin o topluluğa karşı sorumluluklarınız vardır.

2) Yasalar insan haklarını güvence altına almalıdır. Herkesin başkalarına saygı göstermesini ve başkalarından saygı görmesini sağlamalıdır.

3) Bu hak ve özgürlükler Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerini desteklemelidir.

Madde 30, Yukarıda belirtilen insan haklarına müdahale edilmemesi

Dünyanın hiçbir yerindeki hiçbir insan, grup ya da devlet bu hakları yok edecek bir şey yapamaz.

Kaynak: *Compassito – Çocuklar için insan hakları eğitimi kılavuzu* (Avrupa Koneyi, 2007).

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRİSİ

(Özet)

Madde 1

Eşitlik hakkı

Madde 2

Ayrımcılığa uğramama hakkı

Madde 3

Yaşam, özgürlük ve kişisel güvenlik hakkı

Madde 4

Köle olmama hakkı

Madde 5

İşkence ve aşağılayıcı muamele görmeme hakkı

Madde 6

Yasa önünde kişi olarak tanınma hakkı

Madde 7

Yasa önünde eşitlik hakkı

Madde 8

Yargıdan yararlanma hakkı

Madde 9

Keyfi olarak tutuklanmama ve sürgün edilmeme hakkı

Madde 10

Adil ve kamuya açık bir şekilde yargılanma hakkı

Madde 11

Suçluluğu kanıtlanıncaya kadar suçsuz sayılma hakkı

Madde 12

Aile, ev ve yazışmalara müdahale edilmeme hakkı

Madde 13

Devlet sınırları içinde ve dışında seyahat özgürlüğü hakkı

Madde 14

Baskı sebebiyle başka ülkelere sığınma hakkı

Madde 15

Uyruk ve uyruk değiştirme hakkı

Madde 16

Evlenme ve aile kurma hakkı

Madde 17

Mülkiyet hakkı

Madde 18

Din ve inanç özgürlüğü

Madde 19

Fikir ve bilgi özgürlüğü

Madde 20

Barış içinde toplanma ve örgütlenme özgürlüğü

Madde 21

Yönetime ve serbest seçimlere katılma hakkı

Madde 22

Toplumsal güvenlik hakkı

Madde 23

Arzu edilir bir iş ve sendikalara üye olma hakkı

Madde 24

Dinlenme ve boş zaman hakkı

222

Madde 25

Yeterli yaşam standardı hakkı

Madde 26

Eğitim hakkı

Madde 27

Topluluğun kültürel yaşamına katılma hakkı

Madde 28

Bu bildiriye hayata geçirebilen bir toplumsal düzen hakkı

Madde 29

Özgür ve tam gelişim için topluluğa karşı ödevler

Madde 30

Yukarıda belirtilen Haklara devlet yada bireylerin müdahale etmemesi

ENGELLİ HAKLARI SÖZLEŞMESİ

(Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 13 Aralık 2006'da kabul edilmiş, 30 Mart 2007'de imzaya açılmıştır)

Giriş

İşbu Sözleşme'ye Taraf Olan Devletler,

(a) Birleşmiş Milletler Şartı'nda ilan edilmiş olan ve insanlık ailesinin tüm mensuplarının doğuştan sahip oldukları onuru, değeri, eşit ve devredilmez hakları dünyada özgürlüğü, adalet ve barışın temeli kabul eden ilkeleri anımsayarak,

(b) Birleşmiş Milletler'in, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri ile tanınan hak ve özgürlüklere herhangi bir ayrımcılığa uğramaksızın herkesin sahip olduğunu kabul ve ilan ettiğini göz önünde bulundurarak,

(c) Tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin evrensel, bölünmez, birbirine bağımlı ve bağlı olma niteliği ile engelli bireylerin bu haklardan herhangi bir ayrımcılığa uğramaksızın yararlanmalarının güvence altına alınması gerekliliğini tekrar teyit ederek,

(d) Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşme'sini, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ni, Her Türlü Irkçılık ve Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşme'sini, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşme'sini, İşkence ve Diğer Acımasız, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı veya Cezalara Karşı Sözleşme'yi, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni ve Göçmen İşçilerin ve Aile Bireylerinin Korunması Sözleşmesi'ni akılda tutarak,

(e) Engelliliğin gelişen bir kavram olduğunu ve engellilik durumunun, sakatlığı olan kişilerin topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını engelleyen tutumlar ve çevre koşullarının etkileşiminden kaynaklandığı gerçeğini kabul ederek,

(f) Engelliler için Dünya Eylem Programı ve Engelliler için Fırsat Eşitliğine İlişkin Standart Kurallar'da yer alan ilke ve politika önerilerinin engellilere fırsat eşitliği sağlanmasına yönelik ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde politikaların, planların, programların ve eylemlerin geliştirilmesi, tasarlanması ve değerlendirilmesine katkısını göz önünde bulundurarak,

(g) Engelliliğe ilişkin konuların sürdürülebilir kalkınmayla ilgili stratejilerin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmasının önemini vurgulayarak,

(h) Bir kişinin engelli olduğu için ayrımcılığa maruz kalmasının her bireyin doğuştan sahip olduğu insanlık onuru ve değerinin de ihlal edilmesi anlamına geldiğini de kabul ederek,

(i) Bunun yanı sıra engelli bireylerin çeşitliliğini kabul ederek,

(j) Daha yoğun desteğe ihtiyacı olan engelliler dahil olmak üzere, tüm engellilerin insan haklarının güçlendirilmesi ve korunması gerektiğini kabul ederek,

(k) Çeşitli belge ve yükümlülüklerin varlığına rağmen engelli kişilerin topluma eşit bireyler olarak katılmaları önündeki engellerin halen var olmaya devam ettiği ve dünyanın her yerinde engelli bireylerin insan hakları ihlallerine maruz kaldıkları gerçeğinden endişe duyarak,

(l) Özellikle gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm ülkelerde engellilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesinde uluslararası işbirliğinin önemini bilincinde olarak,

(m) Engellilerin toplumun refah ve çeşitliliğine yaptıkları ve yapabilecekleri olumlu katkıları ve engellileri insan haklarını ve temel özgürlükleri tam kullanmaya ve topluma tam katılmaya teşvik etmenin onların toplumsal aidiyetlerine, toplumun insani, sosyal ve ekonomik yönden kalkınmasına ve yoksulluğun azalmasına katkıda bulunacağını kabul ederek,

(n) Kendi seçimlerini yapma özgürlüğü de dahil olmak üzere engellilerin bireysel özerkliğinin ve bağımsızlığının önemini kabul ederek,

(o) Engellilerin kendilerini doğrudan ilgilendirenler de dâhil olmak üzere politika ve programlarla ilgili

karar alma süreçlerine etkin olarak katılabilmeleri gerektiğini dikkate alarak,

(p) Irk, ten rengi, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka görüşler, ulusal, etnik veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, yaş veya başka bir statü bakımından birçok nedene dayalı olarak ve bu nedenle daha ağırlaştırılmış bir ayrımcılığa maruz kalan engellilerin karşılaştığı zor koşullardan kaygı duyarak,

(q) Engelli kadınların ve kız çocuklarının hem ev içinde hem de ev dışında şiddete uğramaya, yaralanmaya veya sömürüye, ihmale, ihmalkâr muameleye, kötü muameleye veya istismara karşı daha büyük bir risk altında oldukları gerçeğinin farkında olarak,

(r) Engelli çocukların diğer çocuklarla eşit koşullar altında tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam olarak yararlanması gereğini kabul ederek ve bu bağlamda Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Taraf Devletlerin üstlendiği yükümlülükleri yeniden hatırlatarak,

(s) Engellilerin insan temel hak ve özgürlüklerinden tam yararlanmasını teşvike yönelik çabalara cinsiyet eşitliği perspektifinin de eklenmesi gerektiğini vurgulayarak,

(t) Engellilerin çoğunluğunun yoksulluk koşullarında yaşadığının altını çizerek ve bu bakımdan, yoksulluğun engelliler üzerindeki olumsuz etkisine dikkat çekmenin kritik önemini kabul ederek,

(u) Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan amaç ve ilkelere saygı üzerine kurulu barış ve güvenlik ortamının ve yürürlükteki insan hakları belgelerine riayet edilmesinin özellikle silahlı çatışma ve işgal koşullarında engellilerin korunması için vazgeçilmez olduğunu akılda tutarak,

(v) Fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel çevreye, sağlık ve eğitim hizmetlerine, bilgiye ve iletişime erişimin engellilerin tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam yararlanmasını sağlamadaki önemini kabul ederek,

(w) Diğer bireylere ve ait olduğu topluma karşı görevleri bulunan bireyin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi'nde tanımlanan hakların güçlendirilmesi ve bu haklara riayet edilmesi için çaba gösterme yükümlülüğü altında olduğunun farkında olarak,

(x) Ailenin toplumun doğal ve temel birimi olduğu ve toplum ve devlet tarafından korunması gerektiğinin ve engellilerin tüm insan haklarından tam ve eşit ölçüde yararlanabilmesinin sağlanabilmesi için engelliler ile aile bireylerinin gerekli koruma ve desteği alması gerektiğine inanarak,

(y) Engellilerin haklarını ve onurunu güçlendiren ve koruyan kapsamlı bir uluslararası sözleşmenin engellilerin ağır sosyal dezavantajlarının ortadan kaldırılmasına ve onların medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ortamlara eşit fırsatlarla katılımının teşvik edilmesine, hem gelişen hem de gelişmekte olan ülkelerde önemli bir katkı sağlayacağına ikna olarak,

Aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

Madde 1, Hedef

Bu Sözleşme'nin amacı, engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ve insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmektir.

Engelli kavramı diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir.

Madde 2, Tanımlar

İşbu Sözleşme'nin amaçları açısından;

"İletişim" erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojisi de dahil, dilleri, metin gösterimini, Braille alfabesi kullanarak ve dokunarak iletişimi, büyük harflerle baskıyı, yazılı, işitsel ve erişilebilir çoklu medyayı, sadeleştirilmiş dili, işitsel okumayı, beden dilini, alternatif ve destekleyici iletişim biçimlerini, araçlarını ve formatlarını içermektedir;

"Dil" sözlü dili, işaret dilini ve sözlü olmayan diğer dilleri kapsamaktadır;

“Engelliliğe dayalı ayrımcılık” siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hak ve temel özgürlüklerinin tam ve diğerleri ile eşit koşullar altında kullanılması veya bunlardan yararlanılması önünde engelliliğe dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlamayı kapsamaktadır. Engelliliğe dayalı ayrımcılık makul düzenlemelerin gerçekleştirilmemesi dahil her türlü ayrımcılığı kapsar.

“Makul düzenleme”, engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve düzenlemeleri ifade eder.

“Evrensel tasarım” ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin özel bir ek tasarıma veya düzenlemeye gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilir şekilde tasarlanmasıdır. “Evrensel tasarım” gerek duyulduğu takdirde bazı engelli grupları için ihtiyaç duyulan yardımcı cihazların tasarımı zorunluluğunu da dışlamayacaktır.

Madde 3, Genel İlkeler

İşbu Sözleşme'nin dayandığı ilkeler şunlardır:

- (a) Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi;
- (b) Ayrımcılık yapılmaması;
- (c) Engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması;
- (d) Farklılıklara saygı gösterilmesi ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi;
- (e) Fırsat eşitliği;
- (f) Erişilebilirlik;
- (g) Kadın-erkek eşitliği;
- (h) Engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması.

Madde 4, Genel Yükümlülükler

1. Taraf Devletler engelliliğe dayalı herhangi bir ayrımcılığa izin vermeksizin tüm engellilerin insan hak ve temel özgürlüklerinin eksiksiz olarak yaşama geçirilmesini sağlamak ve engellilerin hak ve özgürlüklerini güçlendirmekle yükümlüdür. Bu amaç doğrultusunda Taraf Devletler;

- (a) Bu Sözleşme'de tanınan hakların uygulanması için gerekli tüm yasal, idari ve diğer tedbirleri almayı;
- (b) Yürürlükte olan, engelliler aleyhinde ayrımcılık teşkil eden yasaları, düzenlemeleri, gelenekleri ve uygulamaları değiştirmek veya ortadan kaldırmak için gerekli olan, yasama faaliyetleri dahil uygun tüm tedbirleri almayı;
- (c) Tüm politika ve programlarda engellilerin insan haklarının korunmasını ve güçlendirilmesini dikkate almayı;
- (d) Bu Sözleşme'yle bağdaşmayan eylemler veya uygulamalardan kaçınmayı ve kamu kurum ve kuruluşlarının bu Sözleşme'ye uygun davranmalarını sağlamayı;
- (e) Kişiler, örgütler veya özel teşebbüslerin engelliliğe dayalı ayrımcı uygulamalarını engellemek için gerekli tüm uygun tedbirleri almayı;
- (f) Standartların ve rehber ilkelerin geliştirilmesinde Sözleşme'nin ikinci maddesinde tanımlandığı gibi evrensel tasarımdan yararlanılması ve engellilerin özel ihtiyaçlarını karşılamak üzere evrensel olarak tasarlanmış ve mümkün olduğunca az değişikliği ve düşük maliyeti gerektiren ürünlerin, hizmetlerin, ekipmanın ve tesislerin araştırılması, geliştirilmesi, temini ve kullanılabilirliğini sağlamayı veya desteklemeyi;

(g) Maliyeti karşılanabilir teknolojilere öncelik vererek bilgi ve iletişim teknolojileri, hareket kolaylaştırıcı araçlar, yardımcı teknolojiler gibi engellilere yönelik yeni teknolojilerin araştırılması, geliştirilmesi, temini ve kullanılabilirliğini sağlamayı veya desteklemeyi;

(h) Engellilere yeni teknolojiler dahil hareket kolaylaştırıcı araçlara, yardımcı teknolojilere ve bunların beraberindeki diğer yardımcı ve destekleyici hizmetler ile tesislere ilişkin erişim bilgilerinin sağlanmasını,

(i) Engellilerle çalışan meslek sahipleri ve işyeri personelinin bu Sözleşme’de tanınan haklara ilişkin eğitiminin geliştirilmesi ve böylece bu haklarla güvence altına alınan destek ve hizmetlerin iyileştirilmesini taahhüt eder.

2. Taraf Devletler ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili olarak kaynakları ölçüsünde azami tedbirleri almayı ve gerektiğinde uluslararası işbirliği çerçevesinde engellilerin bu haklardan tam olarak yararlanmasını aşamalı olarak sağlamak için işbu Sözleşme’de yer alan ve uluslararası hukuka göre derhal uygulanması gereken yükümlülükleri yerine getirmeyi taahhüt eder.

3. Taraf Devletler işbu Sözleşme’nin uygulanmasını sağlayacak yasalar ve politikaların geliştirilmesi ve yaşama geçirilmesi ile engellilere ilişkin diğer karar alma süreçlerinde engelli çocuklar da dahil olmak üzere engellilere onları temsil eden örgütler aracılığıyla sürekli danışacak ve onları etkin bir şekilde bu sürece dahil edeceklerdir.

4. Bu Sözleşme’deki hiçbir hüküm engelli kişilerin haklarının sağlanması bakımından daha elverişli nitelikte olan ve Taraf Devlet’in yasalarında veya Taraf Devlet’in uymayı taahhüt ettiği uluslararası hukuk kurallarında mevcut bulunan hükümleri etkilemeyecektir. Taraf Devletler’den herhangi birinin hukuka, sözleşmelere, hukuki düzenlemelere, geleneğe göre yürürlükte bulunan temel insan haklarından herhangi birini işbu Sözleşme’nin bu hakları öngörmediği veya daha dar kapsamlı olarak öngördüğü gerekçesiyle kısıtlaması veya kısmen değiştirmesi mümkün değildir.

5. Bu Sözleşme’nin hükümleri herhangi bir sınırlama veya istisnaya tabi olmaksızın federal devletlerin bütün bölgelerinde uygulanır.

Madde 5, Ayrımcılık Yapılmaması ve Eşitlik

1. Taraf Devletler herkesin hukuk önünde ve karşısında eşit olduğunu ve ayrımcılığa uğramaksızın hukuk tarafından eşit korunma ve hukuktan eşit yararlanma hakkına sahip olduğunu kabul eder.

2. Taraf Devletler engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklar ve engellilerin herhangi bir nedene dayalı ayrımcılığa karşı eşit ve etkin bir şekilde korunmasını güvence altına alır.

3. Taraf Devletler eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engellilere yönelik makul düzenlemelerin yapılması için gerekli tüm adımları atar.

4. Engellilerin fiili eşitliğini hızlandırmak veya sağlamak için gerekli özel tedbirler işbu Sözleşme amaçları doğrultusunda ayrımcılık olarak nitelendirilmez.

Madde 6, Engelli Kadınlar

1. Taraf Devletler engelli kadınlar ile kız çocuklarının çok yönlü ayrımcılığa maruz kalmakta olduğunu kabul eder ve bu bakımdan onların tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit koşullarda yararlanmalarını sağlamaya yönelik tedbirleri alır.

2. Taraf Devletler kadınların tam gelişimi, ilerlemesi ve güçlenmesini ve bu Sözleşme’de belirtilen insan hak ve temel özgürlüklerini kullanmalarını ve bunlardan yararlanmalarını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır.

Madde 7, Engelli Çocuklar

1. Taraf Devletler, engelli çocukların diğer çocuklarla eşit bir şekilde tüm insan temel hak ve özgürlüklerinden tam olarak yararlanmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır.

2. Engelli çocuklarla ilgili tüm eylemlerde çocuğun çıkarlarının gözetilmesine öncelik verir.

3. Taraf Devletler engelli çocukların kendilerini etkileyen her konuda diğer çocuklarla eşit koşullar altında görüşlerini özgürce ifade etme hakkına sahip olmalarını, yaşları ve olgunluk seviyelerine göre görüşlerine önem verilmesini ve onlara bu hakkın tanınması için engeline ve yaşına uygun destek sunulmasını sağlar.

Madde 8, Bilinçlendirme

1. Taraf Devletler, aşağıdaki amaçları gerçekleştirmek için acil, etkin ve uygun tedbirleri almayı taahhüt eder:

(a) Aile dahil toplumun her kesiminde engellilere yönelik bilinci arttırmak ve engellilerin haklarına ve insanlık onurlarına saygı duyulmasını teşvik etmek;

(b) Yaşamın her alanında engellilere yönelik basmakalıp düşüncelerle, önyargılarla, incitici uygulamalarla ve cinsiyet ve yaş temelli ayrımcı davranışlarla mücadele etmek;

(c) Engelli bireylerin kapasiteleri ve katkılarına ilişkin bilinç yaratmak.

2. Bu amaca yönelik tedbirler aşağıdakileri içermektedir:

(a) Toplumda bilinç yaratmaya yönelik etkin kampanyaların tasarlanması, başlatılması ve sürdürülmesi:

(i) Engelli bireylerin haklarının kabul edilebilirliği konusunda toplumun eğitimi;

(ii) Engellilere yönelik olumlu yaklaşımların ve toplumsal bilincin artırılması;

(iii) Engelli bireylerin becerileri, meziyetleri ve yeteneklerinin işyerlerine ve iş piyasasına katkısının toplumca tanınmasını teşvik etmek;

(b) Erken yaştan itibaren tüm çocukların eğitim sisteminin her aşamasında engelli bireylerin insan haklarına saygıyla yaklaşmasını teşvik etmek;

(c) Tüm kitle iletişim araçlarında engellilerin işbu Sözleşme'nin amacına uygun bir yaklaşımla tanımlanmasını cesaretlendirmek;

(d) Engellilere ve haklarına ilişkin bilinci artırıcı eğitim programlarını desteklemek.

Madde 9, Erişilebilirlik

1. Taraf Devletler engellilerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılımını sağlamak ve engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dahil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına, hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için uygun tedbirleri alacaklardır. Erişim önündeki engellerin tespitini ve ortadan kaldırılmasını da içeren bu tedbirler diğerlerinin yanında, aşağıda belirtilenlere de uygulanır:

(a) Binalar, yollar, ulaşım araçları ve okullar, evler, sağlık tesisleri ve işyerleri dahil diğer kapalı ve açık tesisler;

(b) Elektronik hizmetler ve acil hizmetler de dahil olmak üzere bilgi ve iletişim araçları ile diğer hizmetler.

2. Taraf Devletler aşağıdakileri gerçekleştirmek için de uygun tedbirleri alacaklardır:

(a) Kamuya açık veya kamu hizmetine sunulan tesis ve hizmetlere erişime ilişkin asgari standart ve rehber ilkelerin geliştirilmesi, duyurulması ve bunlara ilişkin uygulamaların izlenmesi;

(b) Kamuya açık tesisleri işleten veya kamuya hizmet sunan özel girişimlerin engellilerin erişimini her açıdan dikkate almalarının sağlanması;

(c) İlgili kişilerin engellilerin karşılaştığı erişim sorunlarıyla ilgili olarak eğitilmesi;

(d) Kamuya açık binalar ve diğer tesislerde Braille alfabesi ve anlaşılması kolay nitelik taşıyan işaretlemelerin sağlanması;

(e) Kamuya açık binalara ve tesislere erişimi kolaylaştırmak için rehberler, okuyucular ve profesyonel işaret dili tercümanları dahil çeşitli canlı yardımların ve araçların sağlanması;

(f) Engellilerin bilgiye erişimini sağlamak için onlara uygun yollarla yardım ve destek sunulmasının teşvik edilmesi;

(g) Engellilerin internet dahil yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine ve sistemlerine erişiminin teşvik edilmesi;

(h) Erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemlerinin tasarım, geliştirme ve dağıtım çalışmalarının ilk aşamalarından itibaren bunların asgari maliyetle erişilebilir olmasının sağlanmasını teşvik edilmesi;

Madde 10, Yaşam Hakkı

Taraf Devletler her insanın yaşam hakkına sahip olduğunu yeniden onaylayarak engellilerin bu haktan etkin ve diğer bireylerle eşit koşullar altında yararlanmalarını sağlayacak gerekli tüm tedbirleri alır.

Madde 11, Risk Durumları ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar

Taraf Devletler silahlı çatışma halleri, acil insani durumlar ve doğal afetler de dahil olmak üzere risk durumlarında engellilerin korunması ve güvenliğinin sağlanması için insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku dahil uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli tüm tedbirleri alır.

Madde 12, Yasa Önünde Eşit Tanınma

1. Taraf Devletler, engellilerin buldukları her yerde kişi olarak tanınma hakkına sahip olduklarını yeniden onaylar.

2. Taraf Devletler engellilerin tüm yaşam alanlarında diğer bireylerle eşit koşullar altında hak ehliyetine sahip olduğunu kabul eder.

228 3. Taraf Devletler engelli bireylerin hak ehliyetlerini kullanırken gereksinim duyabilecekleri desteği alabilmeleri için uygun tedbirleri alır.

4. Taraf Devletler hak ehliyetinin kullanımına ilişkin tüm tedbirlerin uluslararası insan hakları hukukuna uygun olarak istismarı önleyici uygun ve etkin bir şekilde güvenceler sağlamasını temin eder. Söz konusu güvenceler hak ehliyetinin kullanımına ilişkin tedbirlerin kişinin haklarına, iradesine ve tercihlerine saygılı olmasını, çıkar çatışmasından bağımsız olmasını, kişinin iradesine haksız bir müdahalede bulunmamasını, kişinin içinde bulunduğu koşullar ile orantılı olmasını ve bu koşulları gözetmesini, mümkün olan en kısa süre içinde uygulanmasını, yetkili, bağımsız ve tarafsız bir merci veya yargı organı tarafından sürekli olarak gözden geçirilmesini sağlamalıdır. Bu güvenceler söz konusu tedbirlerin kişinin hak ve çıkarlarını etkilediği derecede ölçülü olmalıdır.

5. Taraf Devletler işbu Madde çerçevesinde engellilerin mülk edinmek veya mirasa hak kazanmak, mali işlerini kontrol etmek ve banka kredileri, ipotekleri ve diğer mali kredilere erişim açısından diğer bireylerle eşit haklara sahip olmasını sağlamak için uygun ve etkin bir şekilde tüm tedbirleri almalı ve engellilerin mülklerinden keyfi olarak mahrum bırakılmamasını sağlar.

Madde 13, Adalete Erişim

1. Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında adalete etkin bir şekilde erişimini sağlamalıdır. Bunun için usule ve yaşa uygun düzenlemeler yapılmalı ve soruşturma ve diğer hazırlık aşamaları ve tanıklık dahil tüm hukuki işlemlere doğrudan ve dolaylı katılımları kolaylaştırılmalıdır.

2. Taraf Devletler engellilerin adalete etkin bir şekilde erişimini sağlamak için polis ve cezaevi personeli dahil adalet sistemi çalışanlarının gerekli eğitimi almalarını sağlamalıdır.

Madde 14, Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği

1. Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında aşağıdaki haklardan yararlanmasını sağlar:

(a) Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkından yararlanma;

(b) Özgürlüklerinden hukuka aykırı veya keyfi bir şekilde mahrum bırakılmamaları, özgürlüğün kısıtlandığı hallerin hukuka dayalı olması ve engelliliğin, hiçbir koşulda özgürlüğün kısıtlanmasının gerekçesi olarak gösterilmemesi.

2. Taraf Devletler engelli kişiler eğer herhangi bir süreç sonunda özgürlüklerinden mahrum edildiyse bunun diğer bireylerle eşit koşullar altında yapılmasını, engellilerin uluslararası insan hakları hukukuna uygun olarak güvencelere sahip olmasını ve makul düzenlemelere ilişkin hükümler de dahil olmak üzere Sözleşme'nin hedefleri ve ilkeleriyle uyumlu muamele görmesini sağlar.

Madde 15, İşkence, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezalara Maruz Kalmama

1. Hiç kimse işkence veya zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamelelere veya cezalara maruz kalmamalıdır. Özellikle, hiç kimse rızası alınmaksızın tıbbi veya bilimsel deneye tabi tutulmamalıdır.

2. Taraf Devletler engellilerin işkence veya zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamelelere veya cezalara karşı diğer bireylerle eşit koşullar altında korunmasını sağlamak için etkin bir şekilde tüm yasal, idari, yargısal ve diğer tedbirleri alır.

Madde 16, Sömürü, Şiddet veya İstismara Maruz Kalmama

1. Taraf Devletler engellileri hem ev içinde hem ev dışında bu tutumların cinsiyete dayalı halleri dahil olmak üzere her türlü sömürden, şiddetten ve istismardan korumak için uygun yasal, idari, sosyal, eğitsel ve diğer tüm tedbirleri alır.

2. Taraf Devletler engellilere, ailelerine, onların bakımını sağlayanlara, diğer şeylerin yanı sıra, sömürü şiddet ve istismar vakalarının nasıl önleneceğine, nasıl tespit edilip bildirileceğine dair bilgi ve eğitim sağlanması da dahil olmak üzere cinsiyet ve yaşa uygun olan yardım ve desteği sağlayarak her türlü sömürü, şiddet ve istismarı önlemek için uygun tüm tedbirleri alır. Taraf Devletler koruma hizmetlerinin yaş, cinsiyet ve engellilik konularına duyarlı olmalarını sağlar.

3. Taraf Devletler sömürünün, şiddetin ve istismarın her biçimini önlemek için engellilere hizmet etmeye yönelik tüm tesislerin ve programların bağımsız merciler tarafından etkin bir şekilde denetlenmesini sağlar.

4. Taraf Devletler koruyucu hizmetlerin sunulması sırasında meydana gelenler de dahil olmak üzere sömürünün, şiddetin veya istismarın herhangi bir biçiminin mağduru olan engellilerin fiziksel, zihinsel ve psikolojik olarak tedavisi, rehabilitasyonu ve sosyal açıdan yeniden bütünleşmesini sağlayıcı uygun tüm tedbirleri alır. Söz konusu iyileşme ve yeniden bütünleşme, kişinin sağlığına, öz saygısına, onuruna, özerkliğine kavuşmasını sağlar ve yaş ve cinsiyetiyle bağlantılı özel ihtiyaçlarını dikkate alır.

5. Taraf Devletler engellilere karşı sömürü, şiddet ve istismar vakalarının tespiti, oluşturulması ve gerekli hallerde kovuşturulmasını sağlamak için kadın ve çocuk merkezli yasa ve politikalar dahil etkili yasa ve politikaları yürürlüğe koyar.

Madde 17, Kişisel Bütünlüğün Korunması

Engelli her kişi, beden ve ruh bütünlüğüne diğer bireylerle eşit bir şekilde saygı duyulması hakkına sahiptir.

Madde 18, Seyahat Özgürlüğü ve Uyruluk

1. Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında seyahat ve yerleşim yerini seçme özgürlüğüne ve uyruluk hakkına sahip olduğunu kabul eder ve engellilerin aşağıdaki haklarını sağlar:

(a) Uyruluk kazanma ve değiştirme hakkı olması ve keyfi olarak veya engelli olması nedeniyle uyruluktan mahrum bırakılmaması;

(b) Kişinin engelli olması nedeniyle uyruluğuna veya kimliğine ilişkin diğer belgeleri elde etme, bu belgelere sahip olma ve bu belgeleri kullanma veya seyahat özgürlüğünden yararlanmasını sağlamak için gerekli olabilecek göçmenlik işlemleri gibi süreçleri yürütme olanağından mahrum bırakılmaması;

(c) Kendi ülkesi dahil herhangi bir ülkeden ayrılma özgürlüğünün olması;

(d) Kendi ülkesine girme hakkından engelli olmasına dayanılarak veya keyfi olarak mahrum bırakılmaması.

2. Engelli çocuklar doğum sonrasında derhal nüfusa kaydedilmeli ve doğuştan isim edinme, uyrukluk kazanma ve mümkün olduğu ölçüde kendi ebeveynlerini bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olmalıdır.

Madde 19, Bağımsız Yaşayabilme ve Topluma Dahil Olma

İşbu Sözleşmeye Taraf Devletler tüm engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında toplum içinde yaşama hakkına sahip olduğunu kabul eder ve engellilerin bu haktan eksiksiz yararlanabilmeleri ve topluma tam katılımlarını kolaylaştırmak için gerekli tedbirleri etkin bir şekilde alır. Bu çerçevede aşağıdaki noktalara dikkat edilmelidir:

(a) Engelliler diğer bireylerle eşit koşullar altında ikametgahlarını ve nerede ve kiminle yaşayacaklarını seçme hakkına sahiptirler ve özel bir yaşama düzenine zorlanamazlar;

(b) Engellilerin kişisel destek dahil olmak üzere toplum içinde yaşamak ve topluma dahil olmak için ihtiyaç duydukları konut içi, kurum içi ve diğer toplumsal destek hizmetlerine erişimleri sağlanmalı ve engellilerin toplumdan tecridi ve ayrı tutulması önlenmelidir;

(c) Kamusal hizmet ve tesisler engellilere diğer bireylerle eşit şekilde açık olmalı ve onların ihtiyaçlarına yanıt verebilmelidir.

Madde 20, Kişisel Hareketlilik

230 Taraf Devletler engellilerin olanaklar çerçevesinde azami ölçüde bağımsız hareket edebilmesini sağlamak için etkin bir şekilde gerekli tüm tedbirleri alır. Bu tedbirler şunlardır:

(a) Engellilerin istedikleri şekil ve zamanda ve karşılanabilir bir maliyetle hareket edebilmelerinin kolaylaştırılması;

(b) Engellilerin hareketi kolaylaştırıcı kaliteli araç ve gerece, yardımcı teknolojilere, yardım sunan insanlara ve araçlara karşılanabilir bir maliyetle erişiminin kolaylaştırılması;

(c) Engellilere ve engelli kişilerle çalışan uzman personele engellilerin hareket becerilerinin geliştirilmesi konusunda eğitim verilmesi;

(d) Harekete yardımcı araç ve gereçlerle yardımcı teknolojileri üretenlerin engellilerin her türlü ihtiyacını dikkate almaları hususunda teşvik edilmesi.

Madde 21, Düşünce ve İfade Özgürlüğü ile Bilgiye Erişim

Taraf Devletler engellilerin işbu Sözleşme'nin 2. Maddesinde tanımlanmış tüm iletişim araçlarını tercihe bağlı kullanabilmesi, bilgi ve fikir araştırma, alma ve verme özgürlüğü dahil düşünce ve ifade özgürlüğünden diğer bireylerle eşit koşullar altında yararlanabilmesi için uygun tüm tedbirleri alır. Bu tedbirler aşağıdakileri içermelidir:

(a) Kamuya sunulması amaçlanan bilginin engellilerin erişebileceği biçimlerde ve farklı engelli gruplarına uygun teknolojilerle güncel olarak ve ek bir bedel alınmaksızın sunulması;

(b) Engellilerin resmi temaslarda işaret dillerini, Braille alfabesini, beden dilini ve tercih ettikleri diğer tüm erişilebilir iletişim araç ve biçimlerini kullanmalarının kolaylaştırılması;

(c) Kamuya açık hizmet sunan özel kuruluşların internet dahil olmak üzere, engellilerin erişilebileceği ve kullanılabilen biçimde bilgi ve hizmet sunmalarının teşvik edilmesi;

(d) İnternet aracılığıyla bilgi sunanlar dahil olmak üzere kitle iletişim hizmeti sunan kurumların hizmetlerini engellilerin erişebileceği şekillerde sunmalarının teşvik edilmesi;

(e) İşaret dili kullanımının kabul ve teşvik edilmesi.

Madde 22, Özel Hayata Saygı

1. İkametgahı ve yaşama biçimi ne olursa olsun hiçbir engelli bireyin özel hayatı, ailesi, konutu, yazışmalarına ve diğer iletişimlerine keyfi veya hukuka aykırı şekilde müdahale edilemez ve şeref ve saygınlığına yönelik hukuka aykırı uygulamalarda bulunulamaz. Engelliler söz konusu müdahale veya saldırılardan hukuken korunma hakkına sahiptir.

2. Taraf Devletler engellilerin kişisel, sağlık ve rehabilitasyon bilgilerinin gizliliğini diğer bireyler ile eşit koşullar altında korur.

Madde 23, Hane ve Aile Hayatına Saygı

1. Taraf Devletler evlilik, aile, ebeveynlik ve özel ilişkilere dair meselelerde engellilere karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak için uygun tedbirleri etkin bir şekilde ve engellilerin diğer bireylerle eşit olduğunu gözetenek alır. Bu çerçevede aşağıda belirtilenler sağlanmalıdır:

(a) Evlilik çağına gelmiş engellilerin evlenme ve aile kurma hakkının tanınması ve bu hakkın evlenmek isteyen eşlerin serbest iradeleri ve rızaları doğrultusunda kullanılması;

(b) Engellilerin çocuklarının sayısına ve yaş aralığına, özgürce ve sorumluluğunu taşıyarak karar verme hakkının tanınması ve yaşlarına uygun bilgiye, üreme ve aile planlaması eğitimine erişim hakkının tanınması ile bu haklarını kullanmaları için gereken araçların oluşturulması;

(c) Çocuklar dahil olmak üzere engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında doğurganlıklarından mahrum bırakılmaması.

2. Taraf Devletler, velayet, vesayet, kayımlık, evlat edinme veya ulusal mevzuatta bu kavramların benzerlerinin yer aldığı kurumlar hususunda –her durumda çocukların yararlarının üstün tutulması şartıyla– engelli hakları ve sorumluluklarını güvence altına alır. Taraf Devletler engellilerin, çocuklarına bakma sorumluluklarını yerine getirmesi için uygun desteği sunar.

3. Taraf Devletler, engelli çocukların aile yaşamlarıyla ilgili olarak diğer bireylerle eşit haklara sahip olmasını sağlar. Taraf Devletler bu hakları yaşama geçirmek ve engelli çocukların saklanması, terk edilmesi, ihmal edilmesi ve ayrı tutulmasının önüne geçmek üzere engelli çocuklara ve ailelerine erken ve kapsamlı bilgi, hizmet ve destek sunar.

4. Taraf Devletler, bir çocuğun ailesinin istemi olmadan ailesinden ayrılmamasını sağlar. Bunun istisnası yargısal denetime tabi yetkili mercilerin çocuğun üstün yararı gereğince ailesinden ayrılmasının gerekli olduğuna uygulanan yasa ve usuller uyarınca karar vermesidir. Hiçbir koşulda çocuğun veya ebeveynlerinden biri ya da hepsinin engelli olması nedeniyle çocuk anne ve babasından ayrı tutulamaz.

5. Taraf Devletler, engelli çocuğun çekirdek ailesinin çocuğa bakamaması durumunda, çocuğa ailenin daha uzak üyeleri, bunun mümkün olmadığı takdirde aile ortamını sağlayacak bir sosyal çevre tarafından alternatif bakım sağlanması için her türlü çabayı göstermeyi taahhüt eder.

Madde 24, Eğitim

1. Taraf Devletler engellilerin eğitim hakkını tanıır. Taraf Devletler, bu hakkın fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması için eğitim sisteminin bütünleştirici bir şekilde her seviyede engellileri içine almasını ve yaşam boyu öğrenim imkânı sağlar. Bunun için aşağıdaki hedefler gözetilmelidir:

(a) İnsan potansiyelinin, onur ve değer duygusunun tam gelişimi ve insan haklarına, temel özgürlüklere ve insan çeşitliliğine saygı duyulmasının güçlendirilmesi;

(b) Engellilerin; kişiliklerinin, yeteneklerinin, yaratıcılıklarının, zihinsel ve fiziksel becerilerinin potansiyellerinin en üst derecesinde gelişiminin sağlanması;

(c) Engellilerin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılımlarının sağlanması.

2. Taraf Devletler bu hakkın yaşama geçirilmesi için aşağıda belirtilenleri sağlar:

(a) Engelliler engelleri nedeniyle genel eğitim sisteminden dışlanmamalı ve engelli çocuklar engelleri

nedeniyle parasız ve zorunlu ilk ve ortaöğretim olanaklarının dışında tutulmamalıdır;

(b) Engelliler yaşadıkları çevrede bütünleştirici, kaliteli ve parasız ilk ve orta öğretime diğer bireylerle eşit olarak erişebilmelidir;

(c) Bireylerin ihtiyaçlarına göre makul düzenlemeler yapılmalıdır;

(d) Engelliler, genel eğitimden etkin bir şekilde yararlanabilmeleri için genel eğitim sistemi içinde ihtiyaç duydukları desteği almalıdır;

(e) Engellilere yönelik bireyselleştirilmiş etkin destekleyici tedbirler, engellilerin tam katılımı hedefine uygun olarak, akademik ve sosyal gelişimi artırıcı ortamlarda sağlanmalıdır.

3. Taraf Devletler engellilerin toplumun eşit üyeleri olarak eğitime tam ve eşit katılımlarını kolaylaştırmak için yaşamı ve sosyal gelişim becerilerini öğrenmelerini sağlar. Taraf Devletler bu amaçla aşağıda belirtilen tedbirleri alır:

(a) Braille ve diğer biçimlerdeki yazıların okunmasının öğrenilmesi, beden dilinin ve alternatif iletişim araçları ve biçimleri ile yeni çevreye alışma ve bu çevrede hareket etme becerilerinin öğrenilmesi, akran desteği ve rehberlik hizmetlerinin kolaylaştırılması;

(b) İşaret dilinin öğrenilmesine, işitme ve konuşma engellilerin dilsel kimliğinin gelişimine yardımcı olunması;

(c) Görme, işitme veya hem görme hem işitme-konuşma engellilerin, özellikle çocukların, eğitiminin en uygun dille, iletişim araç ve biçimleriyle, onların akademik ve sosyal gelişimini artırıcı ortamlarda sunulmasının sağlanması.

4. Taraf Devletler bu hakkın yaşama geçmesini sağlamak için, engelli olanlar dahil olmak üzere, işaret dilini ve Braille alfabesini bilen öğretmenlerin işe alınması ve eğitimin her düzeyinde çalışan uzmanların ve personelin eğitimi için uygun tedbirleri alır. Söz konusu eğitim engelliliğe ilişkin bilincin artırılmasını, alternatif iletişim araç ve biçimleri ile destekleyici eğitim tekniklerinin ve materyallerinin kullanılmasını içermelidir.

5. Taraf Devletler engellilerin genel yüksek okul eğitimine, mesleki eğitime, erişkin eğitime ve yaşam boyu süren eğitime ayrımcılığa uğramaksızın diğer bireylerle eşit koşullar altında erişimini sağlar. Taraf Devletler bu amaçla engellilerin ihtiyaçlarına uygun makul düzenlemelerin yapılmasını temin eder.

Madde 25, Sağlık

Taraf Devletler engellilerin engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramaksızın ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkını tanır. Taraf Devletler engellilerin sağlıkla ilgili olarak rehabilitasyon da dahil olmak üzere, cinsiyete duyarlı sağlık hizmetlerine erişimini mümkün kılmak için uygun tüm tedbirleri alır.

Taraf Devletler;

(a) Parasız veya karşılanabilir bir maliyetle sağlanan sağlık bakımı ve programlarının, engellilere diğer bireylerle aynı kapsam, kalite ve standartta sağlanmasını ve bu hizmetlerin cinsel ve üreme sağlığı ile halk sağlığı programlarını da içermesini sağlar;

(b) Engellilerin özellikle engellilikleri nedeniyle gereksinim duyduğu sağlık hizmetlerini sağlar. Bu sağlık hizmetleri erken tanı ve mümkünse müdahaleyi, çocuklar ve yaşlılar dahil olmak üzere, engelliliğin azaltılmasını ya da artmasını önlemeyi hedefleyen hizmetleri kapsamalıdır;

(c) Sağlık hizmetlerini kırsal alanlar dahil olmak üzere mümkün olduğu kadar kişilerin yaşadıkları yerlerin yakınına götürülmesini temin eder;

(d) Sağlık profesyonellerinin engellilere sunduğu tıbbi bakımın diğer bireylere sundukları bakımla aynı kalitede olmasını ve bu bakımın hastaların bağımsız ve bilgilendirilmiş rızalarına dayanmasını sağlamak amacıyla diğer tedbirlerin yanı sıra eğitim vererek, kamu kurumları ile özel kurumlar tarafından sunulan sağlık bakımının etik standartlarını yayımlayarak engellilerin insan hakları, onuru, özerkliği ve ihtiyaçları

hakkında bilinç yaratır;

(e) Ulusal mevzuatın sağlık ve yaşam sigortasını düzenlediği hallerde engellilerin bu sigortalardan yararlanmaları bakımından ayrımcılık yapılmasını yasaklar ve sigortanın adil ve makul olmasını sağlar;

(f) Engelliliğe dayalı olarak sağlık bakımı veya hizmetlerinin sunulmamasını veya yiyecek ve içecek verilmemesini önlemek üzere gerekli tedbirleri alır.

Madde 26, Habilitasyon ve Rehabilitasyon

1. Taraf Devletler engellilerin azami bağımsızlığını, tam fiziksel, zihinsel, sosyal ve mesleki becerilerini elde etmelerini ve yaşamın her alanına tam katılımlarını sağlamak için akran desteği dahil uygun tedbirleri etkin bir şekilde alır. Bu bakımdan Taraf Devletler özellikle sağlık, istihdam, eğitim ve sosyal hizmetler alanlarında kapsamlı habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetlerini sunar; mevcut hizmetleri güçlendirir ve genişletir. Bunun için şöyle bir yol izlemelidirler:

(a) Habilitasyon ve rehabilitasyon hizmet ve programları mümkün olan en erken evrede başlamalıdır ve bireylerin ihtiyaçlarının ve güçlü olduğu yönlerin disiplinler arası bir çerçevede değerlendirilmesine dayanmalıdır;

(b) Engellilerin topluma katılımını ve toplumla bütünleşmesini destekleyen habilitasyon ve rehabilitasyon hizmet ve programlarına katılmak üzere rızaya dayalı olmalıdır ve bu hizmet ve programlar kırsal alanlar dahil olmak üzere, engellilerin yaşadıkları yerlerin mümkün olduğu kadar yakınında sunulmalıdır.

2. Taraf Devletler habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetlerinde çalışan profesyoneller ve personel için, temel ve sürekli eğitim programları geliştirilmesini destekler.

3. Taraf Devletler engelliler için hazırlanan habilitasyon ve rehabilitasyonla ilgili yardımcı cihazların ve teknolojilerin erişilebilirliğini, bunlara ilişkin bilgileri ve bunların kullanımını teşvik eder.

Madde 27, Çalışma ve İstihdam

1. Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkına sahip olduğunu kabul eder. Bu hak, engellilerin, açık, bütünleştirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamında özgürce seçtikleri bir işle hayatlarını kazanmaları fırsatını da içerir. Taraf Devletler çalışırken engel kazananlar da dahil olmak üzere tüm engellilerin çalışma hakkının yaşama geçmesine yönelik yasama çalışmalarını da içeren uygun tüm tedbirleri alarak güvence altına alır. Taraf Devletler bunların yanı sıra;

(a) İşe alım ve istihdam edilme koşullarında, istihdamın sürekliliği, kariyer gelişimi ve sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları dahil olmak üzere, istihdama ilişkin her hususta, engelliliğe dayalı ayrımcılığı yasaklar;

(b) Fırsat eşitliği, eşit değerde işe eşit ücret ilkesi, tacizden korunma ve mağduriyetin giderilmesi, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları dahil olmak üzere diğer bireylerle eşit koşullar altında adil ve uygun çalışma koşullarının sağlanmasına ilişkin olarak engellilerin haklarını korur;

(c) Engellilerin iş ve sendikal haklarını diğer bireylerle eşit koşullar altında kullanabilmelerini sağlar;

(d) Engellilerin genel teknik ve mesleki rehberlik programlarına, yerleştirme hizmetlerine, mesleki ve sürekli eğitime diğer bireylerle eşit koşullar altında etkin bir şekilde erişimini sağlar;

(e) İş piyasasında engellilerin istihdam olanaklarının ve kariyer gelişiminin desteklenmesine ve engellilerin iş aramasına veya işe başlamasına, çalışmaya devam etmesine ve işe geri dönmesine yardım eder;

(f) Serbest çalışma, girişimcilik, kooperatif kurma ve kendi işini kurma konusundaki fırsatları geliştirir;

(g) Engellileri kamu sektöründe istihdam eder;

(h) Olumlayıcı eylem programları, teşvikler ve diğer tedbirleri de içerebilecek uygun politika ve önlemlerle, engellilerin özel sektörde istihdam edilmelerini destekler;

(i) Engellilerin çalıştığı işyerlerinde makul düzenlemelerin yapılmasını sağlar;

(j) Engellilerin açık iş piyasasında iş deneyimi kazanmasını temin eder;

(k) Engelliler için mesleki rehabilitasyon, işte kalma ve işe dönüş programları yürütür.

2. Taraf Devletler engellilerin kölelik altında tutulmalarını engeller ve engellileri zorla veya mecburi çalışmaya karşı diğer bireylerle eşit koşullar altında korur.

Madde 28, Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Korunma

1. Taraf Devletler, engellilerin yiyecek, giysi ve barınma dahil kendileri ve aileleri için yeterli yaşam standardı hakkını ve yaşam koşullarının sürekli olarak iyileştirilmesi hakkını tanır. Taraf Devletler bu hakkın engelli olmaları nedeniyle ayrımcılığa uğramaksızın tanınmasını temin etmek için gerekli adımları atar.

2. Taraf Devletler engellilerin sosyal korunma ve engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramadan bu haktan yararlanma hakkını tanır ve aşağıda belirtilen tedbirler dahil olmak üzere söz konusu hakkın tanınmasını temin etmek ve geliştirmek için gerekli adımları atar:

(a) Engellilerin temiz su hizmetlerine, uygun ve bedeli ödenebilir hizmetlere eşit erişimlerini sağlamak ve engellilerin ihtiyaçlarına ilişkin araç-gereç ve diğer yardımlara erişimlerini temin etmek;

(b) Özellikle engelli kadın, kız çocukları ve engelli yaşlılar dahil olmak üzere, engellilerin sosyal koruma programlarına ve yoksulluk azaltıcı programlara erişimini sağlamak;

(c) Yoksulluk koşullarında yaşayan engellilerin ve ailelerinin uygun eğitim, danışmanlık, mali yardım ve süreli bakım dahil engelliliğe ilişkin harcamalarında devlet yardımına erişimini sağlamak;

(d) Engellilerin toplu konut programlarına erişimini sağlamak;

(e) Engellilerin emeklilik fırsatları ve programlarına eşit erişimini sağlamak.

Madde 29, Siyasal ve Toplumsal Yaşama Katılım

234

Taraf Devletler, engellilerin siyasi haklarını ve diğer bireylerle eşit koşullar altında bunlardan yararlanma fırsatını güvence altına alır ve aşağıda belirtilenleri yerine getirir:

(a) Diğerlerinin yanı sıra aşağıda belirtilenler yoluyla, engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında seçme ve seçilme hakları dahil olmak üzere siyasi ve kamusal yaşama etkin şekilde ve tam katılımını doğrudan veya özgürce seçilmiş temsilciler aracılığıyla sağlamak,

(i) Seçim usullerinin, tesislerinin ve materyallerinin uygun, erişilebilir olmasını, kolay anlaşılmasını ve kolay kullanılmasını sağlamak,

(ii) Engellilerin, seçimlerde ve referandumlarda baskıya uğramadan, gizli oy kullanarak, aday olma ve etkili bir mevkide görev alma ve devletin tüm kademelerinde tüm kamu görevlerini yerine getirme haklarını koruyarak, uygun olan yardımcı ve yeni teknolojilerin kullanılmasını kolaylaştırmak,

(iii) Engellilerin seçmen olarak tercihlerini özgürce ifade edebilmelerini güvence altına alarak ve bu amaçla gerektiğinde ve talep etmeleri durumunda oy kullanırken kendi seçtikleri bir kişinin desteğini almalarına izin vermek,

(b) Engellilerin ayrımcılığa uğramadan, diğer bireylerle eşit koşullar altında, kamu işlerinin idaresinde etkin ve tam katılımlarının sağlanacağı bir ortam yaratmak ve aşağıda belirtilenler de dahil olmak üzere, kamu işlerine katılımlarını cesaretlendirmek;

(i) Ülkenin kamusal ve siyasi yaşamı ile ilgili sivil toplum kuruluşları, dernekler ve siyasi partilerin etkinliklerine ve yönetimine katılım;

(ii) Engellileri uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde temsil eden engelli örgütlerinin kurulması ve engellilerin içinde yer almalarının sağlanması.

Madde 30, Kültürel Yaşama, Dinlenme, Boş Zaman ve Spor Faaliyetlerine Katılım

1. Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında kültürel yaşama katılım hakkını tanır ve engellilerin aşağıda belirtilenlerden yararlanmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır:

- a. Kültürel materyallere kendilerine uygun formatlarda erişebilmek,
- b. Televizyon programlarına, filmlere, tiyatroya ve diğer kültürel faaliyetlere kendilerine uygun formatlarda erişebilmek,
- c. Tiyatro, müze, sinema, kütüphane gibi kültürel faaliyetlerin düzenlendiği ve turistik hizmetlerin verildiği yerlere ve mümkün olduğu ölçüde ulusal kültür açısından önem taşıyan yapı ve alanlara erişebilmek.

2. Taraf Devletler, sadece engellilerin yararı için değil, toplumu zenginleştirmek amacıyla da engellilerin yaratıcı, sanatsal ve fikri kapasitelerini geliştirme ve kullanma imkânına sahip olabilmeleri için gerekli tedbirleri alacaktır.

3. Taraf Devletler, uluslararası hukuka uygun olarak, fikri mülkiyet haklarını koruyan yasaların, engellilerin kültürel materyallere erişimine uygun olmayan veya ayrımcılık yaratan bir engel çıkarmaması için tüm uygun tedbirleri alır.

4. Engelliler, diğer bireylerle eşit koşullar altında, işaret dilleri ve işitme engelliler kültürü gibi özel kültürel ve dil kimliklerinin tanınması ve desteklenmesi hakkına sahiptir.

5. Taraf Devletler, engellilerin dinlenme, boş zaman ve spor faaliyetlerine diğer bireylerle eşit koşullar altında katılımını sağlamak amacıyla aşağıdaki tedbirleri alır:

(a) Engellilerin her seviyedeki genel spor faaliyetlerine mümkün olduğunca tam katılımını cesaretlendirmek ve artırmak;

(b) Engellilerin, özel spor ve eğlence faaliyetleri düzenleme, geliştirme ve bu faaliyetlere katılma imkânına sahip olmasını temin etmek ve bu nedenle, diğer bireylerle eşit koşullar altında onlara uygun bilgi ve eğitimin verilmesini ve kaynakların sunulmasını sağlamak;

(c) Engellilerin spor, eğlence yerleri ile turistik alanlara erişimini sağlamak;

(d) Engelli çocukların, okullardaki faaliyetler de dahil olmak üzere, oyun, eğlence, boş zaman aktiviteleri ve spor faaliyetlerine eşit şekilde katılabilmelerini sağlamak;

(e) Eğlence, turistik, boş zaman aktiviteleri ve spor faaliyetlerini organize edenlerin sunduğu hizmetlere engellilerin erişebilmesini sağlamak.

Madde 31, İstatistikler ve Veri Toplama

1. Taraf Devletler, istatistik veriler ve araştırmalar da dahil olmak üzere, bu Sözleşmenin uygulanması açısından gerekli politikaları formüle eder ve geliştirirken kendilerine yol gösterecek uygun bilgileri toplar. Bilgi toplama ve bilginin sürdürülebilirliği için aşağıdaki noktalar dikkate alınır:

(a) Verinin korunması, engelli kişilerin özel yaşamlarına saygı ve gizliliğin sağlanmasına ilişkin yasal güvenlik tedbirlerine uygun olmalıdır.

(b) İstatistiklerin toplanması ve kullanımında insan hakları, temel özgürlükler ve etik ilkelerin korunması konularındaki uluslararası düzeyde kabul edilen normlara uygunluk aranmalıdır.

2. Bu Maddeye göre toplanan bilginin, uygun olması halinde, dağıtılması ve mevcut sözleşme kapsamında taraf devletlerin uygulamalarının değerlendirilmesinde ve engellilerin haklarını kullanırken karşılaştıkları güçlüklerin ortaya konulmasında kullanılması sağlanmalıdır.

3. Taraf Devletler topladıkları istatistiklerin dağıtılması konusunda sorumluluk almalı ve bu verilerin engelli kişiler ve diğerleri için erişilebilir olmasını sağlamalıdır.

Madde 32, Uluslararası İşbirliği

1. Taraf Devletler bu sözleşmenin amaç ve yükümlülüklerinin yerine getirilmesine yönelik ulusal çabaların desteklenmesi konusunda uluslararası işbirliğinin ve bu iş birliğinin teşvik edilmesinin önemini kabul eder. Bu doğrultuda devletlerarası ve devletler düzeyinde, gerektiğinde ilgili uluslararası ve bölgesel örgütler ve sivil toplumla, özellikle de engellilere yönelik örgütlerle işbirliğini sağlamak üzere gerekli tedbirleri alır. Bu tedbirler diğerlerinin yanı sıra şunları içerir:

(a) Uluslararası kalkınma programları da dahil olmak üzere uluslararası işbirliğinin engellileri kapsamasını ve engelliler için erişilebilir olmasını güvence altına almak,

(b) Bilgi, deneyim ve eğitim programları ve iyi uygulamaların değiş tokuşu ve paylaşımı aracılığıyla kapasite geliştirmeyi teşvik etmek ve desteklemek,

(c) Araştırma, bilimsel ve teknik bilgiye erişim konularında işbirliğini geliştirmek,

(d) Erişilebilir ve destek sağlayıcı teknolojilere ulaşımın sağlanması aracılığıyla ve teknoloji transferi yoluyla uygun görülen teknik ve ekonomik yardımı sağlamak.

2. Bu Maddenin hükümleri, her taraf devletin mevcut sözleşmenin getirdiği yükümlülükleri yerine getirmesini göz ardı etmez.

Madde 33, Ulusal Uygulama ve Denetim

1. Taraf Devletler kendi örgütlenme biçimlerine uygun olarak mevcut sözleşmenin uygulanmasıyla ilgili konular için hükümet içinde bir veya daha fazla kilit nokta tahsis eder ve hükümet içinde farklı sektörler ve farklı düzeylerdeki konuyla ilgili faaliyetlerin teşvik edilmesi için koordinasyon mekanizması kurar.

2. Taraf Devletler, kendi bünyeleri içerisinde, işbu Sözleşmenin uygulanmasını teşvik ve temin etmek ve denetlemek amacıyla kendi yasal ve idari sistemlerine uygun olan ve bir veya daha fazla bağımsız mekanizmayı içeren bir yapı bulundurur veya kurar ve bu yapıyı güçlendirir. Taraf Devletler bu yapıyı kurarken, insan haklarının teşviki ve korunması için ulusal kurumların statü ve işleyişine ilişkin ilkeleri de göz önünde bulundururlar.

3. Taraf Devletler, başta engelliler ve onları temsil eden kuruluşlar olmak üzere sivil toplumun denetim sürecine tam katılımını sağlar.

Madde 34, Engelli Hakları Komitesi

1. İşbu Sözleşmede verilen görevleri yerine getirmek üzere bir Engelli Hakları Komitesi kurulur (bundan sonra "Komite" olarak adlandırılacaktır).

2. Komite, işbu Sözleşme'nin yürürlüğe girdiği tarihte 12 uzmandan oluşur. 60 onay veya katılımdan sonra, Komite'nin üye sayısı altı kişi artırılarak azami üye sayısı olan 18'e ulaşılır.

3. Komite üyeleri kişisel kapasiteleri ölçüsünde çalışmalı ve ahlaki değerleri yüksek, sözleşmenin içerdiği alanlarla ilgili başarıları ve deneyimleri kabul gören kişiler arasından seçilmelidirler. Taraf Devletler, adaylarını belirlerken bu sözleşmenin 4. Maddesinin 3. paragrafındaki hükümleri göz önünde bulundurmaya davet edilir.

4. Komite üyeleri Taraf Devletlerce seçilir. Taraf Devletler komite üyelerinin seçiminde eşit coğrafi dağılım, farklı medeniyetlerin ve yasal sistemlerin temsil edilmesi, kadın-erkek temsilinin dengeli olması ve engelli uzmanların katılımı hususlarını dikkate alır.

5. Komite üyeleri, Taraf Devletler Konferansı sırasında, Sözleşmeye Taraf Devletlerin vatandaşları arasından belirlediği adaylardan oluşan bir listeden gizli oyla seçilir. Taraf Devlet sayısının 2/3'ünün karar yeter sayısı olduğu bu toplantılarda, en fazla oyu alan ve temsil edilen devletlerin oylarının mutlak çoğunluğuna ulaşan kişiler seçimi kazanırlar.

6. İlk seçim, Sözleşmenin yürürlüğe girişinden itibaren altı ay içinde yapılır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, her seçimden en az dört ay önce Taraf Devletlere yazı göndererek iki ay içinde adaylarını bildirmelerini ister. Genel Sekreter, taraf devletlerce gösterilen ve sözleşmeye uygun olan adaylarını

adlarını alfabetik sıraya göre, kendisini aday gösteren Taraf Devletin adıyla birlikte listeler ve Sözleşmeye taraf devletlere gönderir.

7. Komite üyeleri dört yıllık bir dönem için seçilir. Üyeler, sadece bir dönem daha tekrar seçilebilirler. Ancak, ilk seçimlerde seçilen altı üyenin dönemi iki yıl sonunda biter. Bu altı üye, ilk seçimlerin hemen ardından, bu maddenin 5. paragrafında sözü geçen oturum başkanı tarafından kura yöntemiyle belirlenir.

8. Altı yeni üyenin seçimi, bu Maddenin ilgili hükümlerine göre gerçekleştirilen düzenli seçimlerle yapılır.

9. Komite üyelerinden biri ölüm, istifa ya da başka herhangi bir nedenle süresi dolmadan görevinden ayrılırsa, temsil ettiği Taraf Devlet, bu Maddenin ilgili hükümlerinde aranan nitelik ve yeterliliklere sahip bir başka uzmanı atar. Yeni üye kalan süreyi tamamlar.

10. Komite çalışmalarıyla ilgili kurallarını kendisi belirler.

11. Komitenin bu Sözleşmeyle verilen görevlerini etkin olarak yerine getirebilmesini teminen gereksinim duyacağı personel ve diğer ihtiyaçları Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından sağlanır. Ayrıca, Genel Sekreter Komite'yi ilk toplantı için toplar.

12. Bu Sözleşme hükümlerine göre kurulan Komitenin üyeleri, Genel Kurulun kararıyla, Birleşmiş Milletler kaynaklarından bir ücret alır. Genel Kurul bu kararı verirken Komite'nin sorumluluklarını dikkate alır.

13. Komite üyeleri, Birleşmiş Milletler misyonlarında görevli uzmanlar olarak Ayrıcalık ve Bağışıklıklar Sözleşmesinin ilgili kısımlarında yer alan imkân, ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanırlar.

Madde 35, Taraf Devletlerce Sunulacak Raporlar

1. Her Taraf Devlet, Sözleşmenin ilgili Devlet için yürürlüğe girmesinden sonra iki yıl içerisinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığıyla Komiteye Sözleşmenin gereklerinin yerine getirilmesi için alınan önlemler ve kaydedilen gelişmeler hakkında kapsamlı bir rapor sunar.

2. Bundan sonra, Taraf Devletler en az dört yılda bir ve buna ilave olarak zamana bağlı olmaksızın Komitenin talep etmesi durumunda müteakip raporları sunar.

3. Komite, raporların içeriği için başvurulabilecek temel noktaları belirler.

4. Komiteye ilk kapsamlı raporunu sunan bir Taraf Devletin müteakip raporlarının eski bilgileri içermesine gerek yoktur. Taraf Devletler komiteye rapor hazırlarken, açık ve şeffaf bir yöntem izlemeli ve bu Sözleşmenin 4. Maddesinin 3 paragrafındaki hükümleri göz önünde bulundurmalıdır.

5. Raporlar, Sözleşme yükümlülüklerinin yerine getirilme düzeyini etkileyen güçlükleri ve etkenleri de içerebilir.

Madde 36, Raporların Değerlendirilmesi

1. Komite, her raporu inceler, varsa önerilerini ve genel yorumlarını da ekleyerek ilgili devlete geri gönderir. Taraf devlet, seçtiği herhangi bir bilgiyle komiteye yanıt verir. Komite, Taraf Devletlerden Sözleşmenin uygulanmasına ilişkin ek bilgiler isteyebilir.

2. Bir Taraf Devlet, raporunu sunmada kayda değer ölçüde geç kalmışsa Komite ilgili devlete raporun sunulması yönünde çağrıda bulunabilir. Bu çağrıyı takip eden üç ay içerisinde söz konusu rapor Komite'ye iletilmezse, Komite sözleşme hükümlerinin söz konusu ülkede yerine getirilmesine yönelik çalışmaların gözden geçirilmesi ihtiyacının ortaya çıktığı yönde bildirimde bulunabilir. Taraf Devlet bu bildirimde söz konusu raporu sunarak yanıt verirse, bu maddenin birinci paragrafının hükümleri uygulanır.

3. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri raporların erişilebilir olmasını sağlar.

4. Taraf Devletler raporlarının kendi ülkelerindeki kamuoyu için geniş ölçüde erişilebilir olmasını sağlar ve söz konusu raporlara tavsiye ve önerilerin getirilmesini teşvik eder.

5. Komite, uygun gördüğü takdirde, içinde teknik yardım talebi ya da belirtisi bulunan raporları, kendi görüş ve önerileriyle Birleşmiş Milletler ihtisas kuruluşları, fon ve programları ile ilgili diğer kuruluşlara iletebilir.

Madde 37, Taraf Devletler ve Komite Arasındaki İşbirliği

1. Taraf Devletlerin her biri Komite'yle işbirliği yapmalı ve üyelere görevlerini yerine getirmede yardımcı olmalıdır.

2. Komite, Taraf Devletlerle ilişkisi çerçevesinde, bir devlete sözleşmenin uygulanması için ulusal kapasitesini geliştirici yollar ve araçlar konularında uluslararası işbirliği de dahil sorumluluklar verir.

Madde 38, Komitenin Diğer Organlarla İlişkisi

Sözleşme hükümlerinin etkin olarak yerine getirilmesinin güçlendirilmesi ve sözleşmenin kapsadığı alanla ilgili uluslararası işbirliğinin teşvik edilmesi açısından:

1. Birleşmiş Milletler'in ihtisas kuruluşları ve diğer organları, sözleşmenin kendi çalışma alanlarına giren hükümlerinin uygulanmasının incelenmesi sırasında temsil edilmelidir. Komite, uygun görmesi halinde, ihtisas kuruluşları ve diğer organları bu Sözleşmenin alanlarıyla ilgili hükümlerin nasıl yerine getirileceği hakkında uzman görüşüne başvurmak üzere çağırabilir. Komite ihtisas kuruluşları ve diğer organlardan sözleşmenin kendi faaliyet alanlarıyla ilgili uygulamalarına ilişkin rapor sunmalarını isteyebilir.

2. Komite, yetkisini kullanırken, raporlama ilkelerinde, önerilerinde ve genel yorumlarında tutarlılığı sağlamak ve yetki ve görev alanlarının çakışmasını engellemek için, uygun görmesi halinde uluslararası insan hakları anlaşmalarıyla oluşturulan diğer ilgili organlara danışır.

Madde 39, Komitenin Raporu

Komite her iki yılda bir Genel Kurul ve Ekonomik ve Sosyal Konsey'e faaliyetleri hakkında rapor sunar. Komite raporunda ayrıca Taraf Devletlerden alınan bilgiler ve raporların incelenmesi doğrultusunda ortaya çıkan öneri ve genel yorumları da belirtebilir. Bu öneri ve değerlendirmeler, Taraf Devletler'den gelebilecek yorumlarla birlikte Komite raporunda yer alır.

Madde 40, Taraf Devletler Konferansı

1. Taraf Devletler sözleşme hükümlerinin yerine getirilmesi ile ilgili konuları tartışabilmek için düzenli aralıklarla Taraf Devletler Konferansı'nda bir araya gelir.

2. Sözleşmenin yürürlüğe girmesini takip eden altı ay içinde ilk Taraf Devletler Konferansı Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin çağrısıyla toplanır. Bundan sonraki toplantılar Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından iki yılda bir ya da Taraf Devletler Konferansı'nın kararıyla toplanır.

Madde 41, Depozitör

Sözleşmenin depozitörlük görevini Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri yürütür.

Madde 42, İmza

İşbu Sözleşme, 30 Mart 2007 tarihinden itibaren, New York'taki Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'nde, tüm devletler ve bölgesel bütünleşme örgütlerinin imzasına açıılır.

Madde 43, Bağlanma İradesi

İşbu Sözleşme, imzacı Devletlerin onaylamasına ve bölgesel bütünleşme örgütlerinin resmi teyidine tabidir. Sözleşmeyi imzalamamış devlet veya bölgesel bütünleşme örgütlerinin katılımına açıktır.

Madde 44, Bölgesel Bütünleşme Örgütleri

1. "Bölgesel bütünleşme örgütü", belirli bir bölgedeki bağımsız devletlerce kurulan ve bu sözleşme kapsamındaki konularda yetkilerini devrettikleri örgütü ifade etmektedir. Bu örgütler, onay veya katılım belgelerinde Sözleşme kapsamına giren konulardaki yetki düzeylerini açıklarlar. Sonrasında, bu yetki düzeylerinde değişiklik olduğu takdirde depozitorü bilgilendirirler.

2. Mevcut Sözleşmede "Taraf Devletler"e yapılan atıflar, yetkileri dahilinde bu örgütlere uygulanacaktır.

3. 45. maddenin 1. paragrafı, 47. maddenin 2. ve 3. paragraflarının amaçları doğrultusunda, bölgesel bütünleşme örgütlerince depozit edilen belgeler sayıma dahil edilmez.

4. Bölgesel bütünleşme örgütleri, Taraf Devletler konferansında yetkileri kapsamındaki konular hakkında oy kullanabilirler. Oyları, bu Sözleşmeye taraf üyelerinin sayısı kadardır. Bünyesindeki Taraf Devletlerden birinin oy kullanması durumunda bu örgütler oy haklarını kullanamazlar. Bu kural, tersi için de geçerlidir.

Madde 45, Yürürlüğe Girme

1. İşbu Sözleşme, 20. onay veya katılım belgesinin depozit edilmesini takip eden 30. gün yürürlüğe girer.
2. Söz konusu 20. belgenin depozit edilmesinin ardından Sözleşme, onu imzalayan, resmen teyit eden veya ona katılan herhangi bir devlet ya da bölgesel bütünleşme örgütü için, onay belgelerini depozit etmelerini takip eden 30. gün yürürlüğe girer.

Madde 46, Çekinceler

1. Mevcut Sözleşmenin kapsamı ve amaçlarıyla uyumlu olmayan çekinceler kabul edilemez.
2. İleri sürülen çekinceler her zaman geri çekilebilir.

Madde 47, Değişiklikler

1. Herhangi bir Taraf Devlet Sözleşme üzerinde bir değişiklik önererek, bunu Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bildirebilir. Genel Sekreter öneriyi Taraf Devletlere bildirerek, tartışılıp karara bağlanması için bir konferans toplanması hakkındaki görüşlerini sorar. Bildirimi takip eden dört ay içinde Taraf Devletlerin en az 1/3'ü konferansın toplanmasından yana görüş bildirirse, Genel Sekreter, Birleşmiş Milletler'in himayesi altında Taraf Devletleri toplantıya davet eder. Söz konusu değişiklik tasarısı, toplantı sırasında mevcut bulunan ve oy kullanan Taraf Devletlerin 2/3'ünün desteğini alması durumunda kabul edilir ve onay için Genel Sekreter tarafından Genel Kurul'a, daha sonra ise kabulleri için tüm Taraf Devletlere iletilir.

2. Paragraf 1'e göre kabul edilen ve onaylanan bir değişiklik, söz konusu değişikliğin kabulü sırasında hazır bulunan Taraf Devlet sayısının 2/3'ü kadar onay belgesinin depozit edilmesini takip eden 30. günde yürürlüğe girer. Daha sonra, söz konusu değişiklik herhangi bir Taraf Devlet için, kendi onay belgesini depozit etmesini takip eden 30. günde yürürlüğe girer. Bir değişiklik, sadece onu kabul eden devletleri bağlar.

3. Taraf Devletler konferansı sırasında oybirliğiyle karar verildiği takdirde, Paragraf 1 çerçevesinde kabul edilen ve onaylanan ve Sözleşmenin sadece 34, 38, 39 ve 40. maddelerine ilişkin bir değişiklik, değişikliğin kabulü sırasında hazır bulunan Taraf Devlet sayısının 2/3'ü kadar onay belgesinin depozit edilmesini takip eden 30. günde tüm Taraf Devletler için yürürlüğe girer.

Madde 48, Çekilme

Herhangi bir Taraf Devlet, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne yazılı olarak bildirmek suretiyle sözleşmeden çekilebilir. Bu çekilme, söz konusu bildirim Birleşmiş Milletler Genel Sekreterince alınışından 1 yıl sonra geçerlilik kazanır.

Madde 49, Erişilebilir Format

Bu sözleşme metni erişilebilir formatlarda hazır bulundurulur.

Madde 50, Orijinal Metinler

Bu sözleşmenin Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca metinleri orijinalinin aynıdır.

Aşağıda imzaları bulunan ve temsil ettikleri devletlerce tam olarak yetkili kılınmış katılımcılar işbu Sözleşme'yi temsil ettikleri Devlet namına imzalamışlardır.

ENGELLİ HAKLARI SÖZLEŞMESİ

(Resmi Olmayan Sadeleştirilmiş Versiyonu)

GİRİŞ

Bu belge üzerinde anlaşmaya varan devletler şu hükümleri tanır:

- a. Birleşmiş Milletler'in kurucu belgeleri hepimizin eşit olduğunu ve hepimizin insanlık ailesinin üyeleri olduğunu söyler. Bu, dünyada özgürlük, adalet ve barış olması için önemlidir.
- b. Hepimiz eşitiz ve hepimiz aynı insan haklarına sahibiz.
- c. Dünyanın her yerindeki bütün insanlar bütün insan haklarına sahiptir. Bu haklar bölünmez. Engelli insanlar bütün insan haklarından ve temel özgürlüklerden faydalanmalıdır ve onlara karşı ayrımcılık yapılmamalıdır.
- d. İnsan haklarını teşvik eden ve koruyan bundan başka yedi uluslararası anlaşma daha vardır.
- e. Engellilik sürekli değişen bir şeydir. Engelliliği yaratan çevre koşulları ve insanların tutumudur.
- f. Engelliler için Dünya Eylem Programı ve Standart Kurallar'ın, yasaları, kuralları, kararları, programları ve uygulamaları engelli kişiler için iyileştirmeye çalışırken neyi başarmaya çalıştığını unutmamak önemlidir.
- g. Devletler ve uluslararası örgütler bir ülkenin büyümesi (örneğin, insanların yoksulluktan nasıl kurtarılacağı ya da onlara nasıl iş bulunacağı) ile ilgili planlar yaparken, engelli insanların durumunun da eşit şekilde göz önünde bulundurulduğundan emin olmak çok önemlidir.
- h. Biri engelli insanlara karşı ayrımcılık yaparsa o kişi onların insan olma onurlarına ve değerlerine zarar verir.
- i. Engelli insanların arasında da pek çok fark vardır,
- j. Daha yoğun desteğe ihtiyacı olan engelliler de dahil olmak üzere bütün engelli insanlar haklarından yararlanabilmelidir;
- k. Engelli insanların hakları, bu hakların korunması için anlaşmalar olmasına rağmen hâlâ çiğnenmektedir.
- l. Başta yoksul ülkeler olmak üzere ülkelerin engelli insanların hayatlarını iyileştirmek için birlikte çalışmaları gerekir.
- m. Eğer engelli insanlar topluma tam katılabilir ve haklarından yararlanabilirlerse ülkelerinin iyileşmesine yardım edebilirler,
- n. Engelli insanların kararlarını kendileri vermekte özgür olmaları çok önemlidir.
- o. Engelli insanlar, politikaların ve programların, özellikle de kendilerini doğrudan ilgilendirenlerin düzenlenmesine katılmalıdır,
- p. Engelli insanlar sadece engelleri yüzünden değil, ırkları ve cinsiyetleri de dahil olmak üzere pek çok başka sebep yüzünden de ayrımcılığa uğrar.
- q. Engelli kadın ve kız çocukları daha sık istismara uğrar, dövülür, yaralanır ve onlardan daha sık faydalanılır.
- r. Engelli çocuklar diğer bütün çocuklarla aynı haklara sahiptir ve çocuk hakları üzerine uluslararası anlaşmalar onlar için de geçerlidir.
- s. Bir ülkenin engelli kişilerin insan hakları ile ilgili yaptığı her şeyde hem erkeklerin hem de kadınların durumlarını göz önünde bulundurması önemlidir.

t. Engelli insanların çoğunun yoksul olduğunu unutmamak ve bu yoksulluğun onları nasıl etkilediğini öğrenmek gerekir.

u. Engellilerin haklarından yararlanmaları için barışçıl ve güvenli bir ortamımız olması gerekir, özellikle de bu insanlar savaş bölgelerinde ya da kendi hükümeti tarafından yönetilmeyen ülkelerde yaşıyorlarsa.

v. Engelli insanların hayatın bütün alanlarından yararlanabilmesi, iyi bir sağlık hizmeti alabilmesi, okula gidebilmesi ve haklarını kullanabilmeleri için gerekli olan bilgileri edinebilmesi çok önemlidir.

w. Herkes, diğer herkesin haklarından yararlanabilmesini sağlamaya çalışmak zorundadır.

x. Aile toplumdaki temel gruptur ve devlet engelli insanlarla onların ailelerini korumalı ve onların haklarını elde etmek üzere yaptığı çalışmalar için gerekli desteği ve korumayı vermelidir.

y. Hayatın bütün alanlarını kapsayan bir Anlaşma, engelli insanların hayatlarını iyileştirmek, onlara diğer insanlarla eşit şekilde davranılmasını ve hem fakir hem de daha zengin ülkelerde hayatın bütün alanlarına dahil edilmelerini temin etmek için çok faydalı olacaktır.

Burada sıralanan sebepler yüzünden bu Anlaşma'nın bir parçası olmaya karar veren ülkeler şunları kabul ederler:

MADDE 1: HEDEF

Bu Anlaşma:

- Bütün engellilerin insan haklarından ve özgürlüklerinden yararlanmasını ve bu hak ve özgürlüklerin teşvik edilip korunmasını;
- Engelli insanların onurlarına saygı gösterilmesini sağlamak için hazırlanmıştır.

241

Engelli insanlar uzun vadeli bozuklukları (örneğin, fiziksel, psiko-sosyal ve düşünsel bozuklukları) olan insanları ve farklı sebeplerden (örneğin, tutumlar, dil, fiziksel engeller ve yasalar) ötürü topluma dahil edilmeyen kişileri kapsar.

MADDE 2: TANIMLAR

“İletişim” insanların iletişim kurduğu bütün biçimler demektir (örneğin, konuşma dili, işaret dili, yazılı metinler, Braille alfabesi, dokunarak iletişim, büyük harflerle baskı, yazılı, işitsel, sadeleştirilmiş dil ve işitsel okuma gibi).

“Dil” her türlü dil demektir (örneğin, sözlü dil, işaret dili ve sözlü olmayan diğer diller).

“Engelliliğe dayalı ayrımcılık” bir insanın engeli yüzünden dışlanabilmesi, bir yere kapatılabilmesi ya da belli şeyleri yapmaktan alıkonabilmesi demektir. Bu ayrımcılık hayatın bütün alanlarında görülebilir.

“Makul Düzenleme” bir insanın haklarından yararlanabilmek için bazı değişikliklere ihtiyaç duyabileceği anlamına gelir (örneğin, yaşadığı ya da çalıştığı yerde değişiklikler). Bazı değişimler çok masraflı ya da çok zorsa yapılmayabilirler.

“Evrensel Tasarım” eşyaların, programların ve mekânların bütün insanlar tarafından kullanılabilmesi şeklinde tasarlanması demektir. Bazen belli bir tip engeli olan bir insan, haklarından yararlanabilmek için özel olarak yapılmış bir şeye ihtiyaç duyabilir.

MADDE 3: GENEL İLKELER

Bu Anlaşma şu genel ilkelere dayanır:

- Onur
- Seçim hakkı
- Bağımsızlık
- Ayrımcılık yapmama
- Katılım
- Tam kaynaşma
- Farklılıklara saygı duyma
- Engellilerin insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi
- Fırsat eşitliği
- Erişilebilirlik
- Kadın-erkek eşitliği
- Çocuklara saygı duyma

MADDE 4: GENEL YÜKÜMLÜLÜKLER

1. Bu Anlaşmayı kabul eden ülkeler insan haklarının engelliliğe dayalı ayrımcılık yapılmaksızın bütün insanlar için geçerli olduğunu temin etme sözü verir. Ülkeler bu sözü gerçekleştirmek için:

- Ülkelerinde bu Anlaşma'daki gibi yasalar, politikalar, uygulamalar yapacak;
- Engelli insanlara karşı ayrımcılık yapan eski kuralları, yasaları ya da adetleri değiştirecek ya da atacak;
- Engellilerin insan haklarının bütün politika ve programlara dahil edilmesini sağlayacak;
- Bu Anlaşma'ya aykırı olan bir şey yapmayacak ve başkalarının da bu Anlaşma'ya saygı göstermesini sağlayacak;
- Kişilerin, örgütlerin ya da özel girişimlerin ayrımcılık yapmalarını önlemek için gerekli önemleri alacak;
- Bütün dünyadaki engelli insanların kullanabileceği makul fiyatlı ürünler, mallar, hizmetler, ekipmanlar ve tesisler geliştirip yapmaya çalışacak,
- Hayatın bütün alanlarında, engelli insanlar için faydalı olan yeni teknolojiler geliştirmeye çalışacak;
- Teknolojiler de dahil olmak üzere her türlü yardımla ilgili, bütün engelli insanların anlayabileceği bir şekilde bilgi sunacak;
- Engellilerle birlikte çalışan insanların bu Anlaşma'daki haklar üzerine eğitilmesini teşvik edecektir.

2. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ellerindeki kaynaklarla olabildiğince ilişkilendiren yasalar ve kurallar uygulamaya koyacaklardır. Gerekirse bu hakları uygulamaya koymak için başka ülkelerle işbirliği içine girebilirler. Diğer bütün haklar derhal uygulamaya konmalıdır.

3. Ülkeler bu Anlaşma'yla ilgili yasalar ve kurallar yaparken, engelli insanlarla onları temsil eden örgütler aracılığı ile konuşup bu sürece onları da dahil edecektir.

4. Bu Anlaşma'nın engellilerin hakları için daha iyi olan yasa ve kanunları değiştirmesine izin vermeyecektir. Ülkeler bu Anlaşmayı zaten var olan insan haklarını uygulamaya koymamak için bahane olarak kullanmamalıdır

5. Bu Anlaşma'yı bütün ülkede uygulayacaklardır.

MADDE 5: AYRIMCILIK YAPILMAMASI VE EŞİTLİLİK

1. Bütün engelli insanlar yasa önünde eşittir ve hiçbir ayrımcılık yapılmadan yasa tarafından korunmalıdır.

2. Engelliğe dayalı ayrımcılığa izin verilmemeli ve engelli insanlar bu tip ayrımcılıktan korunmalıdır.

3. Eğer engelli bir insan, haklarından yararlanabilmek için çevre koşullarında değişikliğe ihtiyaç duyarsa o değişiklikler yapılır.

4. Engelli insanların diğer insanlarla eşit hale gelmek için özel tedbirlere ihtiyacı varsa, bu tip bir muamele diğerlerine yapılmış bir haksızlık değildir.

MADDE 6: ENGELLİ KADINLAR

1. Engelli kadın ve kız çocukları çok çeşitli ayrımcılık türlerine maruz kalırlar. Ülkeler kız çocuklarının ve kadınların insan hakları ve özgürlüklerden tam ve eşit şekilde yararlanmasını sağlayacaktır.

2. Ülkeler engelli kadınların haklarını kullanabilmeleri ve haklarından yararlanabilmeleri için onların gelişimini ve güçlenmesini destekleyecektir.

MADDE 7: ENGELLİ ÇOCUKLAR

1. Engelli çocuklar diğer çocuklarla aynı haklara sahiptir.
2. Engelli çocuklarla ilgili her şey onların yararına yapılmalıdır.
3. Engelli çocukların fikirlerini belirtme ve fikirlerinin dinlenmesi hakkı vardır. Fikirlerini belirtmeleri için engelleri çocuklara ihtiyaç duydukları yardım sağlanmalıdır.

MADDE 8: BİLİNÇLENDİRME

1. Ülkeler:

- a. Aileleri ve toplumdaki herkesi engelli insanların sorunları hakkında bilinçlendirecektir. Engelli insanların haklarına ve onuruna saygı gösterilmesini sağlayacaktır;
- b. Engelli insanlarla ilgili basmakalıp düşüncelerle ve önyargılarla mücadele edecektir; (Basmakalıp düşünceler insanların başka insanlarla ilgili genel ve yanlış inanışlarıdır. Bu inanışlar genellikle zarar vericidir ve ayrımcılığa yol açar.)
- c. Herkesin engelli insanların neler yapabileceğinin ve ülkenin büyümesine nasıl yardımcı olabileceklerinin farkında olmasına yardım edecektir.

2. Ülkeler ayrıca:

- a. Herkesi engelli insanların hakları konusunda bilinçlendirecek:
  - I. Engelli insanların diğer bütün insanlarla aynı haklara sahip olduklarını gösterecek;
  - II. Toplulukta engelliliği vurgulayacak ve engellilikle ilgili yanlış anlaşılmaları değiştirecek;
  - III. Engelli insanların becerilerini ve bunlardan nasıl faydalanılabileceğini gösterecek;
- b. Okulların engelli insanlara saygı göstermeyi öğretmesini sağlayacak;
- c. Medyayı (örneğin radyoyu, televizyonu, gazete ve dergileri) engelli insanların haklarını geliştiren imgeleri göstermeye teşvik edecek;
- d. İnsanları engelli hakları konusunda bilinçlendiren eğitim programlarını teşvik edecektir.

243

MADDE 9: ERİŞİLEBİLİRLİK

1. Ülkeler engelli insanların önündeki engelleri kaldıracaktır. Bu şekilde engelli insanlar hayatlarını tam ve bağımsız bir şekilde yaşayabilecektir.

Ülkeler şu mekân ve alanlardaki engelleri kaldıracaktır:

a. Binalar, yollar, ulaşım, kapalı ve açık yerler (örneğin, okullar, evler, hastaneler, sağlık tesisleri ve işyerleri);

b. Bilgi, iletişim araçları ile diğer hizmetler (örneğin, elektronik hizmetler ve acil hizmetler)

2. Ülkeler ayrıca:

- a. Kamuya açık yer ve hizmetlere erişim için standartlar koyacak;
- b. Kamuya açık özel girişim ve örgütlerin erişilebilir olmasını sağlayacak;
- c. Engelli insanların erişilebilirlik konusundaki ihtiyaçları hakkında insanları eğitecek;
- d. Kamuya açık binalarda Braille alfabesinin ve kolay okunup anlaşılabilir bilgilerin olmasını sağlayacak;
- e. Engelli insanlara kamuya açık binalara erişebilmeleri için yardım sağlayacak (okuyucular, işaret dili tercümanları ve rehberler gibi);
- f. Engelli insanların bilgiye erişmek için ihtiyaç duydukları diğer yardımları sağlayacak;
- g. Engelli insanlar için yeni teknolojileri teşvik edecek;
- h. Engelli insanların bilgi ve iletişim araçlarına erişimini ilerletmek için yeni teknolojileri teşvik edecektir.

MADDE 10: YAŞAM HAKKI

Bütün engelli insanların yaşam hakkı vardır. Ülkeler engelli insanların bu hakkı kullanabilmelerini sağlamak için gerekli tedbirleri alacaktır.

MADDE 11: RİSK DURUMLARI VE İNSANİ BAKIMDAN ACİL DURUMLAR

Ülkeler savaş ve doğal felaket durumlarında ve diğer acil durumlarda engelli insanların korunmasını sağlayacaktır.

MADDE 12: YASA ÖNÜNDE EŞİT TANINMA

1. Engelli insanların yasa önünde kişi olarak tanınma hakkı vardır.
2. Engelli insanlar da bütün diğer insan gibi hayatlarının bütün alanlarında yasal konularda ehildir.
3. Engelli insanların yasal konular hakkında karar alırken ihtiyaç duydukları takdirde destek alma hakkı vardır.
4. Engelli insanlar yasal ya da mali konularda desteğe ihtiyaç duyduklarında:
  - İstismardan korunacak;
  - Haklarına ve seçimlerine saygı gösterilecek;
  - Destek veren insanlar engelli insanları belli bir kararı almaları için zorlamayacak;
  - Engelli insanlar sadece istedikleri zaman ve istedikleri kadar yardım alacak;
  - Mahkemeler verilen desteği gözden geçirecektir.
5. Ülkeler engelli insanların:
  - a. Mülk sahibi olma ve mülk edinme hakkının olmasını;
  - b. Paralarını ve diğer mali işlerini kontrol edebilme hakkının olmasını;
  - c. Banka kredisi, ipotek ve diğer kredileri almada diğer insanlarla eşit fırsatlara sahip olmasını;
  - d. Mülklerinin keyfi olarak ellerinden alınmamasını sağlayacaktır.

MADDE 13: ADALETE ERİŞİM

1. Ülkeler engelli insanların ülkelerindeki diğer bütün insanlar gibi adalet sistemine erişebilmesini sağlayacaktır. İşlerin nasıl yürütülmesi gerektiğine dair kurallar engelli insanların hukuki işlemlerin bütün aşamalarına (tanıklık gibi) dahil olabilecekleri şekilde düzenlenmelidir.
2. Adalet sisteminde çalışan insanlar (polisler ve cezaevi personeli gibi) engelli insanların erişimini ilerletmek için eğitim almalıdır.

MADDE 14: ÖZGÜRLÜK VE GÜVENLİK

1. Ülkeler:
  - a. Engelli insanların diğer insanlarla aynı özgürlük ve güvenlik haklarına sahip olmasını sağlayacak;
  - b. Bu hakkın engelli insanların elinden engelli oldukları için ya da herhangi bir yasadışı yolla alınmamasını sağlayacaktır.
2. Ülkeler bir insanın özgürlüğü elinden alındıysa onun yasa yoluyla korunmasını sağlayacaktır. Ayrıca o kişinin insan haklarından yararlanması için gerekiyorsa kişinin çevre koşullarında değişiklikler yapılmasını sağlayacaklardır.

MADDE 15: İŞKENCE YA DA ZALİMCE, İNSANLIK DIŞI VEYA AŞAĞILAYICI MUAMELE VEYA CEZALARA MARUZ KALMAMA

1. Hiç kimse işkence veya zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezalara maruz kalmayacaktır. Hiç kimse tıbbi veya bilimsel deneylere katılmaya zorlanmayacaktır.
2. Ülkeler engelli insanların diğer bütün insanlar gibi işkenceden korunmasını sağlamak için yasa geçirmeyi ve diğer önlemler almayı kabul eder.

MADDE 16: SÖMÜRÜ, ŞİDDET VEYA İSTİSMARA MARUZ KALMAMA

Ülkeler:

1. Engelli insanların ev içinde ve dışında sömürülmesini, şiddete ve istismara uğramasını engellemek için yasalar geçirecek ve başka önlemler alacaktır.
2. Engelli insanların istismar edilmesini engellemek için engelli insanlara ve ailelerine yardım ederek ve onlara gerekli bilgileri sunarak önlemler alacaktır.

3. Şiddet ve istismar olmadığından emin olmak için engelli insanlara hizmet eden tesis ve programların düzenli olarak incelenmesini sağlayacaktır.
4. Şiddet ve istismar mağduru oldukları takdirde engelli insanların iyileşmesi ve toplumla yeniden bütünleşmesi için onları destekleyecektir.
5. Engelli insanları istismar eden ya da onlara kötü davranan kişileri soruşturmak ve cezalandırmak için yasa ve politikalar düzenleyecektir. Bu yasa ve politikalar kadın ve çocukların ihtiyaçlarını da içerecektir.

MADDE 17: BÜTÜNLÜĞÜN KORUNMASI

Engelli insanların da diğer herkes gibi fiziksel ve zihinsel benliklerine saygı görme hakkı vardır.

MADDE 18: SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜ VE UYRUK

1. Engelli insanlar ülke içinde veya ülkeler arasında dolaşmak, yaşadıkları yeri seçmek ve uyruk sahibi olmak konusunda diğer insanlarla eşit haklara sahiptir. Ülkeler engelli insanların:
  - a. Uyruk sahibi olma ve uyruklarını değiştirme hakkına sahip olmasını sağlamalıdır. Kimse keyfi olarak veya engeli yüzünden uyrukluktan mahrum bırakılamaz.
  - b. Pasaportlarının ya da uyruklarını gösteren diğer kimliklerinin keyfi olarak ya da engellilik yüzünden alınamamasını ve engelli insanların başka bir ülkeye taşınmaya çalışmasının engellenememesini sağlamalıdır.
  - c. Ülkelerinden ya da başka bir herhangi ülkeden çıkmakta serbest olmalarını sağlamalıdır.
  - d. Kendi ülkelerine girmelerinin keyfi olarak ya da engelleri yüzünden engellenememesini sağlamalıdır.
2. Engelli çocuklar doğduktan hemen sonra nüfusa kaydedilmelidir. İsim edinme, uyruk kazanma ve mümkün olduğu ölçüde kendi ebeveynlerini bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olmalıdır.

MADDE 19: BAĞIMSIZ YAŞAMA VE TOPLUMA DAHİL OLMA

Bütün engelli insanlar diğer herkes gibi toplum içinde yaşama, topluma tam dahil olma ve katılma hakkına sahiptir.

Ülkeler engelli insanların:

- a. Kiminle ve nerede yaşayacaklarını seçme konusunda diğer insanlarla aynı fırsatlara sahip olmasını sağlamalıdır. Engelli insanlar kurumlarda ya da istemedikleri başka özel yaşama düzenlerinde yaşamaya zorlanmamalıdır.
- b. Toplumda nerede ve nasıl yaşayacakları konusunda, topluma dahil olmaları için alabilecekleri kişisel destekle birlikte çeşitli seçeneklerinin olmasını sağlamalı ve engelli insanların tecrit edilmesini önlemelidir.
- c. Kamusal hizmetleri kullanabilmelerini sağlamalıdır. Bu hizmetlerden bazılarının bazı engelli kişilerin ihtiyaçlarına göre değiştirilmesi gerekebilir.

MADDE 20: KİŞİSEL HAREKETLİLİK

Ülkeler engelli insanların azami ölçüde bağımsızlıkla hareket edebilmesini sağlayacaktır; bu amaçla yapılacaklar arasında şunlar sayılabilir:

- a. İnsanların istedikleri şekilde, istedikleri zaman ve karşılayabilecekleri maliyetle hareket etmelerine yardım etmek;
- b. Engelli insanların, maliyetin karşılanabilir olmasına dikkat ederek, harekete yardımcı araç ve teknolojilere erişimine yardım etmek;
- c. Engelli insanlara ve onlarla çalışan personele engellilerin hareket becerileri konusunda eğitim vermek;
- d. Harekete yardımcı araç ve teknolojileri üretenleri her türlü hareketi göz önünde bulundurmaları için teşvik etmek.

MADDE 21: DÜŞÜNCE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE BİLGİYE ERİŞİM

Ülkeler engelli insanların düşüncelerini Braille alfabesi, işaret dili ya da seçtikleri başka bir iletişim türüyle ifade etme hakları olmasını güvenceye almalıdır.

Ülkeler engelli insanların bilgi alma ve vermede diğer insanlarla eşit haklara sahip olmasını sağlamalıdır

ve bu hak şunları da içermelidir:

- a. Genel halka verilecek bilgilerin engelli insanlara da ek bir bedel almaksızın ve onlar için uygun bir şekilde sunulması (Braille gibi);
- b. Resmi durumlarda engelli insanların farklı iletişim araçları kullanmasının kabul edilmesi;
- c. Kamuya açık hizmet sunan özel girişim ve örgütlerin hizmetlerini engelli insanlar için daha erişilebilir hale getirmeye teşvik edilmesi;
- d. Medyanın, verdiği bilgileri engelli insanlar için erişilebilir hale getirmeye teşvik edilmesi;
- e. İşaret dilinin kullanımının kabul ve teşvik edilmesi.

MADDE 22: ÖZEL HAYATA SAYGI

1. Engelli insanlar nerede yaşarlarsa yaşasınlar, hiç kimse keyfi yere özel hayatlarına müdahale edemez, evlerine zorla giremez, postalarını açamaz, ailelerini rahatsız edemez, adlarını karalayamaz. Engelli insanların bu tip saldırılara karşı yasa tarafından korunma hakkı vardır.
2. Engelli insanlar ve sağlıkları ve rehabilitasyonları hakkındaki bilgiler özeldir ve koruma altındadır.

MADDE 23: HANE VE AİLE HAYATINA SAYGI

1. Ülkeler engelli insanların evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayrımcılığa uğramasını engeller ve:
  - a. Engelli insanların diğer insanlarla aynı evlenme ve aile kurma haklarına sahip olmasını sağlar;
  - b. Engelli insanların, çocuk sahibi olma, kaç çocuk sahibi olacaklarını ve bunların ne zaman olacağını seçme konularında diğer insanlarla aynı haklara sahip olmalarını sağlar. Engelliler üreme ve aile planlaması konusunda bilgi almalı ve bu bilgiyi anlamalarına yardımcı olunmalıdır.
  - c. Engelli insanların da herkes gibi doğurganlıklarını koruma hakları vardır.
2. Engelli insanların çocuk bakma ya da evlat edinmeye ilişkin hak ve sorumlulukları vardır ve bu konularda en önemli nokta çocuk için en iyisinin ne olduğudur. Ülkeler engelli insanların çocuk yetiştirirken ihtiyaç duydukları yardımı sunar.
3. Engelli çocuklar aile hayatı konusunda diğer herkesle eşit haklara sahiptir. Ülkeler istismarı önlemek için engelli çocuklara ve ailelerine bilgi, hizmet ve destek sağlar.
4. Çocuklar ebeveynlerinin isteği dışında onların yanından alınmaz; alınması için bunun çocuğun yararına olması ve yasal bir şekilde yapılması gerekir. Bir çocuk ebeveynlerinden çocuğun ya da ebeveynlerin engeli nedeniyle ayrı tutulamaz.
5. Eğer yakın aile üyeleri engelli bir çocuğa bakamıyorsa ülkeler çocuğa bakması için başka bir akraba ya da yerel topluluktan birini arar.

MADDE 24: EĞİTİM

1. Bütün engelli insanların eğitim hakkı vardır. Ülkeler eğitim sisteminin engelli insanları da kapsamını ve şunları yapmaya çalışmasını sağlamalıdır:
  - a. Herkesin insan potansiyelini, onur ve değer duygusunu geliştirmek ve insan haklarına, özgürlüklere ve çeşitliliğe saygı duymayı öğretmek
  - b. Engelli insanların kişiliklerinin ve yeteneklerinin en üst derecede gelişmesini sağlamak;
  - c. Engelli insanların topluma dahil olmasını mümkün kılmak.
2. Bunun için ülkeler şunları da sağlamalıdır:
  - a. Engelli insanlar engelleri yüzünden eğitimin dışında tutulmamalı ve engelli çocuklar engelleri yüzünden parasız ve zorunlu ilk ve orta öğretimin dışında tutulmamalıdır;
  - b. Bütün engelli insanlar kendilerini de kapsayan, kendileri için erişilebilir olan ve kendi topluluklarında olan eğitimi seçebilir;
  - c. Engelli insanların aldıkları eğitimden mümkün olduğunca çok yararlanabilmesi için makul değişiklikler yapılmalıdır;
  - d. Engelli insanların aldıkları eğitimden mümkün olduğunca çok yararlanabilmek için ihtiyaç duydukları yardım sağlanmalıdır;
  - e. Engelli öğrencilerin bireysel ihtiyaçları karşılanmalıdır.

3. Ülkeler engelli insanların okullara gitmek ve toplum içinde olmak için ihtiyaç duydukları sosyallik ve hayatla ilgili becerileri edinmelerine olanak tanınmalıdır. Bu amaçla:

a. Öğrencilerin iletişim (Braille gibi) ve hareket becerilerini öğrenmelerini ve kendi yaşlarındaki diğer engelli insanlardan destek almalarını ayarlayacak;

b. İşaret dilini öğretecek;

c. Özellikle görme, işitme ve hem görme hem işitme-konuşma engelli çocukların aldıkları eğitimden mümkün olduğunca çok yararlanabilmeleri için uygun iletişim biçimleriyle eğitilmesini sağlayacaktır.

4. Bu hakların uygulandığından emin olmak adına, ülkeler engelli öğretmenler ve Braille alfabesi ve işaret dili bilen öğretmenler tutacak ve öğretmenleri ve eğitimin her düzeyinden çalışanları engelli insanlara nasıl kaliteli eğitim verileceği hakkında eğitecektir.

5. Ülkeler engelli insanların mesleki eğitime, üniversitelere ve yaşam boyu eğitime diğer insanlarla eşit erişimi olmasını sağlamalı ve bunun olması için gerekli değişimleri yapmalıdır.

MADDE 25: SAĞLIK

Bütün engelli insanların engelleri yüzünden ayrımcılığa uğramaksızın kaliteli sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı vardır.

Ülkeler sağlık ve rehabilitasyon hizmetlerinin erişilebilir olmasını sağlamalı ve bu amaçla:

a. Engellilerin diğer insanlarla aynı kapsam, kalite ve standartta parasız veya karşılanabilir bir maliyetle sağlık hizmetleri almasını sağlamalı;

b. Engelli insanların engelleri yüzünden ihtiyaç duydukları hizmetler almalarını sağlamalı ve onları engellerinin artmasından korumalı;

c. Kişilerin kendi yaşadıkları toplulukların yakınlarında sağlık hizmetleri olmasını sağlamalı;

d. Eğitim ve standartlar yoluyla, sağlık çalışanlarının engelli insanlara, onların rızalarını almak da dahil olmak üzere, diğer insanlara verdikleriyle aynı kalitede hizmet vermelerini sağlamalı;

e. Engelli insanlara sağlık sigortaları ve yaşam sigortaları konusunda yapılan ayrımcılığı durdurmalı;

f. Engelli insanların engelleri yüzünden ayrımcılığa uğramamasını ve sağlık bakımı ve hizmetlerinden, gıda ve sıvılardan mahrum bırakılmamasını sağlamalıdır.

MADDE 26: HABILİTASYON VE REHABİLİTASYON

1. Ülkeler engelli insanların bağımsızlıklarından ve becerilerinden azami ölçüde yararlanabilmesini ve hayatın bütün alanlarına dahil olabilmelerini mümkün kılmak için gerekli tedbirleri alır (örneğin, akran desteğinin teşvik eder). Bu amaçla ülkeler hem habilitasyonda hem de rehabilitasyonda hayatın bütün alanlarını kapsayan hizmetler sunmalıdır ve habilitasyon ve rehabilitasyonlar:

a. Olabildiğince erken başlamalı ve kişinin güçlü olduğu yönlere ve ihtiyaçlarına uygun olmalıdır;

b. Engelli insanların topluma dahil olmasına yardımcı olmalıdır, isteğe bağlı olmalıdır ve kişinin yaşadığı yere mümkün olduğunca yakın olmalıdır.

(Habilitasyon doğuştan engelli olan ya da erken yaşta engelli olan kişilerin bilgi ve beceriler edinmesine yardım eden bir süreçtir. Rehabilitasyon ise kaybedilen becerilerin yeniden kazanımı sürecini ifade eder.)

2. Ülkeler habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetlerinde çalışan insanların eğitimini teşvik etmelidir.

3. Ülkeler habilitasyon ve rehabilitasyonla ilgili yardımcı cihazları ve diğer yardım türlerinin kullanımını teşvik etmelidir.

MADDE 27: ÇALIŞMA VE İSTİHDAM

1. Engelli insanlar çalışma konusunda diğer insanlarla eşit haklara sahiptir. Açık ve erişilebilir bir iş ortamında kendi seçtikleri bir işle hayatlarını kazanma hakları vardır. Ülkeler aşağıdaki amaçlar doğrultusunda yasalar geçirecek ve tedbirler alacaklardır:

a. İş bulma, işe alınma, işe devam etme, terfi ve güvenli ve sağlıklı bir ortamda çalışmak dahil, işle ilgili bütün durumlarda engelliliğe dayalı ayrımcılığı durdurma;

b. Engelli insanların eşit iş için eşit ücret, fırsat eşitliği güvenli ve sağlıklı çalışma ortamı ve şikayet edebilme haklarını koruma;

- c. Engelli insanların diğer herkes gibi sendika örgütleyebilmesini ve sendikalara katılabilmesini sağlama;
  - d. Engelli insanların kariyer danışmanlığı ve meslek eğitimi almasını mümkün kılma;
  - e. Engelli insanlar için iş fırsatlarını ve terfileri teşvik etme ve onların iş bulmalarına ve işlerine devam etmelerine yardım etme;
  - f. Serbest çalışmayı, girişim fırsatlarını, kooperatif kurmayı ve kendi işini kurmayı teşvik etme;
  - g. Engelli insanlara yönetimde iş verme;
  - h. İşverenlerin engelli insanları işe almasını teşvik etme ve onlara bu konuda yardım etme;
  - i. Makul düzenlemeler yapılarak engelli insanların iş yerinde ve iş ortamında olmalarını kolaylaştırma;
  - j. Engelli insanların iş piyasasında iş deneyimi kazanabilmesini sağlama;
  - k. Engelli insanların işe dönmelerini ve işlerini kaybetmemelerini destekleyen programları teşvik etme.
2. Ülkeler engelli insanların köle gibi çalıştırılmamasını sağlayacaktır. Bütün diğer insanlar gibi engelli insanları da zorla çalıştırmaktan koruyacaktır.

MADDE 28: YETERLİ YAŞAM STANDARDI VE SOSYAL KORUNMA

1. Engelli insanların kendileri için ve aileleri için yeterli yaşam standardı hakkı vardır. Buna yeterli miktarlarda yiyecek, giysi, barınma ve yaşam şartlarının sürekli iyileştirilmesi dahildir.
2. Engelli insanların engelleri yüzünden ayrımcılığa maruz kalmadan devlet tarafından soysal korunma hakkı vardır. Ülkeler bu hakkı koruyacak ve bu amaçla şunları sağlayacaktır:
  - a. Engelli insanlar ihtiyaçları olan hizmet, araç-gereç ve yardımı alabilmelidir.
  - b. Engelli insanların mali yardıma ve onları yoksulluktan kurtaracak programlara erişimi olmalıdır. Bu özellikle engelli kadınlar, kız çocukları ve yaşlılar için geçerlidir.
  - c. Yoksulluk içinde yaşayan engelli insanlar ve aileleri engelliliğe ilişkin masraflar için devletten yardım alabilmelidir.
  - d. Engelli insanların toplu konut programlarına erişimi olmalıdır.
  - e. Engelli insanlar emekli maaşı alabilmelidir.

MADDE 29: POLİTİK VE TOPLUMSAL YAŞAMA KATILIM

Engelli insanlar diğer insanlarla eşit politik haklara sahiptir. Ülkeler:

- a. Engelli insanların politik ve toplumsal yaşama tam olarak katılmasını, örneğin seçme ve seçilme haklarının olmasını sağlamalıdır. Bunun için:
  - I. Oy vermenin kolay anlaşılması ve erişilebilir olması;
  - II. Engelli insanların gizli oy kullanabilmesi, seçilebilmesi ve görevde bulunabilmesi;
  - III. Engelli insanların oy kullanırken kendi seçtikleri birinden yardım alabilmesi gerekir.
- b. Engelli insanları yönetim ve kamu işlerine katılmaya teşvik etmelidir ve buna şunlar dahildir:
  - I. Politik partilerin ve sivil toplumun faaliyetlerine odaklanan sivil toplum kuruluşlarına ve birliklere katılma;
  - II. Engelli insanları uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde temsil eden örgütler kurma ve bu tip örgütlere katılma.

MADDE 30: KÜLTÜREL YAŞAMA, DİNLENME, BOŞ ZAMAN VE SPOR FAALİYETLERİNE KATILIM

1. Engelli insanların kültürel yaşama katılma hakkı vardır. Ülkeler:
  - a. Engelli insanların edebiyata ve sanatlara kendilerine uygun formatlarda erişimlerinin olmasını;
  - b. Engelli insanların televizyon programlarına, filmlere, tiyatrolara ve diğer kültürel faaliyetlere anlayabilecekleri bir şekilde, örneğin altyazı ve işaret diliyle, erişimlerinin olmasını;
  - c. Engelli insanların kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar ve önemli yerler gibi kültürel performans ve hizmetlere erişiminin olmasını sağlamak için gerekli önlemleri alacaktır.
2. Ülkeler engelli insanların yaratıcı, sanatsal ve fikri yeteneklerini geliştirmelerini ve kullanmalarını mümkün kılacaktır.
3. Ülkeler belgeleri, diğer yazıları ve icatları sahtecilikten ya da kopyacılıktan koruyan yasaların engelli insanlara karşı ayrımcılık yapmamasını sağlayacaktır;

4. Engelli insanların, diğer bütün insanlar gibi, kültürlerinin ve dillerinin, örneğin işaret dillerinin ve işitme engelliler kültürünün, tanınması hakkı vardır.

5. Engelli insanların dinlenme, boş zaman ve spor faaliyetlerine diğer bireylerle eşit şekilde katılma hakkı vardır. Ülkeler:

- a. Engelli insanları, engelli olmayan insanlarla birlikte spor faaliyetlerine katılmaya teşvik etmek ve cesaretlendirmek;
- b. Engelli insanların spor faaliyetleri düzenleme ve bu faaliyetlere katılma ve diğer insanlarla aynı eğitim ve desteği alma şansını sağlaması sağlamak;
- c. Engelli insanların diğer insanların gidebildiği spor ve eğlence yerlerine erişebilmesini sağlamak;
- d. Engelli çocukların okulda diğer çocuklar gibi oyunlara ve spor faaliyetlerine katılmasını sağlamak;
- e. Engelli insanların eğlence ve spor faaliyetleri düzenlemelerine yardım eden hizmetlere erişimini sağlamak için gerekli önlemleri alırlar.

MADDE 31: İSTATİSTİKLER VE VERİ TOPLAMA

1. Ülkeler bu Anlaşma'yı uygulamaya koymak için engelli insanlarla ilgili bilgi toplayacak ve bu bilgilere bakacaktır. Bu bilgileri toplarken ve kullanırken şunlara dikkat edilmesi gerekir:

- a. Özel yaşam hakkına saygı. Bilgiler sadece kişiler kabul ederse verilmelidir;
  - b. İnsan haklarına ve etiğe saygı.
2. Toplanan bilgiler, ülkelerin engelli insanların önündeki engeller hakkında daha çok şey öğrenmesine ve bu Anlaşma'yı nasıl uygulamaya koyacağını daha iyi anlamasına yardım edecek şekilde gruplanacaktır.
3. Bu bilgilerin dağıtılması konusunda ülkeler sorumludur ve ülkeler engelli insanların bu bilgileri okuyup anlamasını sağlamalıdır.

MADDE 32-50: DEVLETLERİN GÖREVLERİ

Bu maddeler bütün engellilerin haklarına sahip olabilmeleri için bireylerin ve devletlerin nasıl birlikte çalışması gerektiğini açıklar.

Ana fikirler şunlardır:

- Bu Anlaşma'yı uygulamaya koymak için ülkeler birlikte çalışmalıdır.
- Engelli insanlar ve örgütleri bu çalışmaya dahil edilmelidir.
- Ülkelerin bu Anlaşma ile verdikleri sözleri tutmaları için BM Engelli Hakları Komitesi kurulacaktır.
- Ülkeler Komiteye düzenli olarak rapor yazıp bu Anlaşma'yı nasıl uygulamaya koyduklarını anlatacaklardır.
- Komite BM Genel Sekreterliği'ne ve diğer gruplara düzenli olarak rapor verip bu Anlaşma'nın nasıl gözetilmesi gerektiğine dair önerilerde bulunacaktır.
- Bu anlaşmayı imzalayan ülkeler onu uygulamaya koyma sorumluluğu taşır. Bununla birlikte, hemfikir olmadıkları bazı kısımları kabul etmeme kararı alabilirler.
- Bu anlaşma engelli insanların okuyup anlayabileceği şekillerde de sunulmalıdır.

Not: Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği bu Anlaşma'yı Aralık 2006'da kabul etti. Ülkeler şimdi bu Anlaşma'yı uygulamaya koyma sözü vermekte. Yeterli sayıda ülke bu sözü verdiği zaman Anlaşma uluslararası yasa haline gelecektir.

Engelli insanlar diğer bütün insanlarla aynı haklara sahiptir. Ülkeler bu hakları güvence altına almak için gerekli önlemleri alacaktır.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşme'sinin özeti

**Bütün engelli insanlar yasa önünde
diğer insanlarla eşittir. Sadece engelli erkekler değil,
engelli kadınlar ve çocuklar da öyledir.
Eğer bu haklardan yararlanmak için çevrenizde değişikliklere
ihtiyacınız varsa bu değişiklikler yerine getirilecektir.**

BİREYE
SAYGI

TOPLUMA
KATILIM

TOPLUMDA
DEĞİŞİM

Engelli Hakları Sözleşmesi Nedir?

Dünya ülkeleri arasında yapılan bir anlaşmadır. Amacı engelli insanların diğer insanlarla aynı hak ve özgürlüklere sahip olmasını sağlamaktır.

Ülkeler Sözleşmeyi İmzalarlarsa Neler Yapacaklar?

Ülkeler bu anlaşmayı imzaladıklarında engelliliğe dayalı ayrımcılığı sonlandırma sözü vermiş oluyorlar! Bunun için:

- Yasaları değiştirip yeni yasalar yapacaklar,
- İnsanların haklarını koruyacaklar,
- Bu eylemlerin planlanmasına engellileri de dahil edecekler,
- Birleşmiş Milletlere ilerleme raporları verecekler,
- Halkı eğitecekler.

Engelli insanlar diğer bütön insanlarla aynı haklara sahiptir. Ülkeler bu hakları güvence altına almak için gerekli önlemleri alacaktır.

BİREYE

SAYGI

Engelli insanların

Yaşama

Yasa
Önünde
Eşitlik

Özgürlük

Güvenlik

Vatandaşlık

Özel Hayat

Aile

Hakkı Vardır...

Engelli insanlar diğer bütün insanlarla aynı haklara sahiptir. Ülkeler bu hakları güvence altına almak için gerekli önlemleri alacaktır.

TOPLUMA KATILIM

Engelli insanların

Topluma
Katılım

Dolaşma

Düşündüğünü
Söyleyebilme

Eğitim

Hakkı Vardır...

Sağlık
Hizmetleri

Yaşam
Becerileri

İyi Bir İş

Yaşam
Standardı

Engelli insanlar diğer bütün insanlarla aynı haklara sahiptir. Ülkeler bu hakları güvence altına almak için gerekli önlemleri alacaktır.

TOPLUMDA DEĞİŞİM

Ülkeler haklarınızı güvence altına almak için gerekli tedbirleri alacak!

Tutumlar

Engeller

Acil Durumlar

Hukuk
Sistemi

Oy Verme ve
Politika

Kültür ve
Spor

İNSAN HAKLARI BELGELERİ

İnsan Hakları. EVET!'te geçen başlıca belgelerin internet adresleri şunlardır:

- Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı
<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/z1afchar.htm>
- İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezalara Karşı Sözleşme
http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_cat39.htm
- Bağımsız Ülkelerdeki Yerli ve Kabile Hakları ile İlgili Sözleşme (ILO No. 169)
<http://www.ohchr.org/english/law/indigenous/htm>
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'dir (KKHTAÖS).
<http://www.ohchr.org/english/law/cedaw.htm>
- Her Türlü Irkçılık ve Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (HTIAÖÜS)
<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/9.htm>
- Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)
<http://www.ohchr.org/english/law/crc.htm>
- Göçmen İşçilerin ve Aile Bireylerinin Korunması Sözleşmesi (GİABKS)
<http://www.ohchr.org/english/law/cmw.htm>
- Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS)
<http://www.ohchr.org/english/law/disabilities-convention.htm>
- Yerli Halkların Hakları Bildirisi
<http://www.ohchr.org/english/issues/indigenous/docs/draftdeclaration.pdf>
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>
- ILO Sözleşme No 159 (Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdama ilişkin (Engelliler)
<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>
- Amerika Ülkeleri İnsan Hakları Sözleşmesi
<http://www1.umn.edu/humanrts/oasinstr/zoas3con.htm>
- Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (MSHUS)
<http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>
- Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS)
http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_cescr.htm
- İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB)
<http://www.unhchr.ch/udhr/>
- BM Engelliler için Fırsat Eşitliğine ilişkin Standart Kurallar (Standart Kurallar)
<http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm>

EK 2

İNSAN HAKLARI EĞİTİMİNİ KOLAYLAŞTIRMA

İnsan Hakları. EVET! katılımcıların deneyimin merkezinde olduğu, kendi öğrenimleri için otoriteyi ve “sahipliği” paylaştıkları bir öğrenme şeklini gerektirir. Öğrenme faaliyetleri için öğretmen değil, “kolaylaştırıcı” lazımdır (Bundan böyle bu “kolaylaştırıcıya” “oturum yöneticisi” diyeceğiz). Gruptaki herkes ortak bir hedefe yönelik ortak çabaları paylaşan öğrencilerdir. Birlikte kendi deneyimlerini inceleyip bireysel sonuçlara varmaya çalışırlar. İnsanlara ne düşünmeleri gerektiği söylenemeyeceği için öğrenme faaliyetlerinin amacı “doğru cevabı” bulmak, hatta bir uzlaşmaya varmak değil, fikir ve konuları işbirliği içinde keşfetmektir.

Bu metodoloji herkesin kendi fikirleri olması hakkını kabul ettiği ve bireysel farklara saygı gösterdiğinden, insan hakları eğitimi için özellikle uygundur. Gerçek hayat durumlarının eleştirel analizlerini teşvik eder ve değişim yaratmak için saygılı ve etkili eylemlerin yolunu açabilir.

OTURUM YÖNETİCİSİNİN ROLÜ

Oturum yönetme/kolaylaştırma becerisi kendiliğinden gelişmez. Kolaylaştırma sanatında ustalaşmak hem pratik, hem de oturum yöneticinin rolüne ilişkin net bir anlayış gerektirir. Bunlar:

- **Katılımcılarla eşitlik ve işbirliği çerçevesinde bir ilişki kurmak.** Oturum yöneticisi “eşitler arasında birincidir”, ama öğrenme sorumluluğu bütün gruba aittir.
- **Güven ve açık sözlülük ortamı yaratmak.** Oturum yöneticisi herkesin, görüş ve yetenek farklılıklarına saygı gösterilen bir ortamda dürüst bir şekilde konuşmak için kendini güvende hissetmesine yardım eder.
- **Herkesin kendini ortama dahil hissetmesini ve katılımı sağlamak:**
- **Öğrenim için bir yapı kurmak,** bu görev buluşma zamanlarını ayarlamayı ve denetlemeyi, oturumları açıp kapamayı ve toplantı gündeminin dışına çıkılmamasını içerebilir. Oturum yöneticisi sürekli olarak yapının verimliliğine dair katılımcılara danışır.
- **Lojistik meselesinin herkese uygun bir şekilde halledilmesini sağlamak.** Bu görev materyalleri toplamayı ve hazırlamayı, buluşma yerini ayarlamayı, katılımcıları bilgilendirmeyi ve gerekli hazırlıkların yapıldığından emin olmayı içerebilir. Engelli insanların öğrenimini kolaylaştırmak herkesin tam katılımını sağlamak için gerekli düzenlemelerin yapılmasını da içerir.

Oturum yöneticisi:

- Öğretmen ya da sorumlu kişi değildir. Öğrenmeden bütün grup sorumludur. Oturum yöneticisinin görevi öğrenmenin daha verimli bir şekilde gerçekleşmesine yardımcı olmaktır. Oturum yöneticisi de grupta birlikte öğrenir, diğerleriyle eşit bir şekilde konuları keşfeder ve kendi deneyimleriyle katkıda bulunur.
- Yargıç ya da hâkim değildir. Aktif öğrenmede hiç kimse, hele ki oturum yöneticisi, bazı görüşlerin “doğru” ya da “daha iyi” olduğuna karar veremez.
- Mutlaka bir uzman olmak zorunda değildir. Her oturumu o hazırlasa da bir konuyu grubun diğer bazı üyelerinden daha iyi bilmeyebilir.
- İlgi merkezi değildir. İyi bir oturum yöneticisi genellikle diğer katılımcılardan daha az konuşur ve katılımcıları tartışmaya çekmeye çalışır.
- Hizmetli değildir. Oturum yöneticisi oturumları düzenlemede başta liderlik etse de sorumluluk alan tek kişi o olmamalıdır.

Her beceride olduğu gibi, öğrenimi kolaylaştırmanın da en iyi yolu pratik yapmak, öz eleştirel bir tutum içinde olmak ve kendini geliştirmeye çalışmaktır.

İTERAKTİF ÖĞRENME

Öğrenme süreci içerikten çok daha önemlidir. *İnsan Hakları. EVET!*'teki faaliyetler katılımcıların kendi öğrenimlerine aktif bir şekilde katılacakları şekilde tasarlanmıştır ve yetişkinlerin öğrenme biçimlerinin birbirinden farklı olduğunu kabul eder. Her oturum, katılımcıları şunlar için cesaretlendirir

- **Somut deneyim:** katılımcıların yeni deneyimlere tam ve önyargısız bir şekilde katılımı;
- **Düşünceli gözlem:** bu deneyimleri pek çok açıdan gözlemlemek ve düşünmek;
- **Soyut kavramsallaştırma:** katılımcıların gözlemlerini tutarlı teorilere kaynaştıran kavramlar yaratmak;
- **Aktif deneyler:** bu teorileri kararlar almak, sorunları çözmek ve eyleme geçmek için kullanmak.

İnteraktif öğrenme tekniklerinin verimliliği ABD, Bethel-Maine'deki Ulusal Eğitim Laboratuvarları'da, çeşitli eğitim tekniklerindeki ortalama akılda kalma oranlarını ölçen ve karşılaştıran analizlerle nicel olarak yorumlanmıştır.

Metot	Ortalama akılda kalma oranı
Ders anlatma	%5
Okuma	%10
Görsel-işitsel	%20
Demonstrasyon	%30
Grup tartışması	%75
Başkalarına öğretme	%80

256

TARTIŞMAYI YÖNETMEK

Tartışma insanların kendi öğrenmelerine katılmaları için en önemli yollardan biridir. Bu yüzden her oturum yöneticinin tartışmayı ustalıkla yönetmeyi öğrenmesi gerekir.

1. Açık uçlu ve yönlendirici sorular sorun. İnsan Hakları. Evet'teki tartışmalarda geçen soruların çoğu bu kategorilere dahildir.

Açık uçlu sorular kişisel cevaplardan ("Bu küçük bir kızken yaşadığım bir şeyi hatırlattı bana..") nesnel cevaplara ("Bazı ülkelerde engelli insanların evlenmesine izin verilmediğini duydum...") kadar geniş bir cevap yelpazesine olanak tanır. Açık uçlu sorular "evet" ya da "hayır"la cevaplanamaz. Örneğin şunlar açık uçlu sorulardır:

- "Makul düzenlemeyi" nasıl tanımlarsınız?
- Bir lider aynı zamanda takipçi de olabilir mi?

Yönlendirici sorular katılımcıları adım adım öğrenme hedefine yaklaştırır. Her soru önceki cevap üzerine kuruludur ve bir başka soruya kapı açar. Yunan filozofu Sokrates öğretisinde yönlendirici sorular kullandığı için buna kimi zaman "Sokratik metot" denir. Şunlar yönlendirici sorulardır:

- Sizi ilgilendiren önemli bir konuda görüşünüze danışılmadığı bir zaman oldu mu?
- Eğer size danışılsaydı durum nasıl farklı bir hal alabilirdi?
- Fikrinizi belirtmenize izin verilmemesi nasıl sonuçlar doğurdu?
- Sizce EHS neden engellilerin fikirlerini dile getirme hakkının üzerinde durdu?

Çok sayıda öznel soru sormaktan kaçının, çünkü bunlar çok kişisel tepkiler doğurabilir ve diyalog ya da tartışmanın önünü açmayabilir. (Söylediğiniz şeyi doğru özetledim mi? Bir ara vermeye hazır mısınız? gibi). Basit bir gerçek ya da sadece evet-hayır ile cevaplanabilecek kapalı uçlu sorulardan da kaçının (Saat kaç? Bu aktivite hoşunuza gitti mi? gibi).

2. Bütün cevap ve görüşlere saygı gösterin. Oturum yöneticisinin görevi yargılamak değildir ve bütün katılımcıların oturum yöneticisinin düşüncelerinden bağımsız olarak görüşlerini belirtme ve saygı görme hakkı vardır. Bununla birlikte diğer katılımcılara saygısızlık eden veya öğrenme birlikteliğinin etiğine ters düşen yorumlara izin verilmemelidir.

3. Tekrarlama ve yeniden ifade etme. Genellikle oturum yöneticisinin katılımcıların yorumlarının duyulduğunu ve anlaşıldığını teyit etmesi gerekir. Kimi zaman oturum yöneticisinin bir yorumun anlaşıldığından emin olmak için yorumu yeniden ifade etmesi gerekebilir ama yorumun yeniden ifade edilmiş halinin doğru olduğunu katılımcının onaylaması önemlidir (Dediğinizi doğru anlamış mıyım?)

4. İlgiyi belli etme. Oturum yöneticisi katılımcıların yorumlarıyla ilgilendiğini sözel karşılıkların yanı sıra ses tonu, "vücut dili", yorumları yazma ve göz teması kurma gibi pek çok şekilde belli edebilir.

5. Fikir dayatmaya direnme. Oturum yöneticisinin rolü fikir paylaşımını sağlamaktır, kendi fikirlerini dayatmak değil. Kendisi de öğrenen gruba dahil olduğundan tartışmaya kendi görüşlerini eklemekte tabii ki serbesttir ama bunu saygılı ve nazik bir şekilde yapması gerekir.

6. Tartışma trafiğini kontrol etme. Oturum yöneticisinin konuşmalarda kimsenin baskın olmamasını, herkesin konuşma fırsatının olmasını ve tartışmanın konu dışına çıkmamasını sağlaması gerekir.

ENGELLİ KATILIMCILAR İÇİN GEREKLİ DÜZENLEMELERİ YAPMA

1. Atölyeden Önce

- Mümkünse oturuma kimlerin katılacağını ve tam katılım için ne gibi düzenlemelere ihtiyaç duyabileceklerini önceden öğrenin.
- Materyallerinizi, gündeminizi ve aktivitelerinizi herkesin katılım sağlayabileceği şekilde uyarlayın (büyük harflerle baskı, Braille alfabesi ve açık bir dilde yazılmış el notları gibi)
- İletişim için gerekebilecek yardım araçlarını ayarlayın (işaret dili tercümanları gibi).
- Konuşmacı ya da varsa ek oturum yöneticilerini sunumlarını erişilebilir hazırlamaları için uyarın.
- Mekânın güvenliğini ve erişilebilirliğini göz önünde bulundurun.
  - Toplantı yerine geliş ve gidişte ulaşım
  - Binaya erişim
  - Binanın içindeki bütün toplantı odalarına erişim
  - Tuvaletlere ve yeme-içme alanlarına erişim.

2. Atölye Boyunca

- Başlangıçta, katılımcılara sizin öngörmediğiniz engeller fark edip fark etmediklerini sorun.
- Katılımcılara atölye çalışması boyunca yeni engeller çıkarsa size haber vermelerini söyleyin.
- Katılımcıların arasındaki farklılıklara karşı duyarlı olun.
- Genel bir pratik olarak, hem sizin, hem de katılımcıların dikkat çektiği önemli noktaları hem yazın, hem de yüksek sesle tekrarlayın.
- Katılımcılardan ne zaman ve ne uzunlukta aralar vereceğinizi belirlemeleri isteyin.
- Hareket yetenekleri sınırlı olan katılımcıların gruplara ayrılmaları için fazladan zaman ayırın.
- Yaratıcı olun. Önemli kavramları, işlemleri ve talimatları birden fazla şekilde açıklamaya hazır olun.

3. Atölye Çalışmasını Sonlandırırken ve Takip Yaparken

- Katılımcıları kendi sorunlarına, engellerine ve savunmalarına uygun eylemlere geçmeleri için cesaretlendirin.
- Değerlendirme kısmında herkese çalışmaya tam ve eşit bir şekilde katılabildiklerini hissedip hissetmediklerini sorun.
- İleriki atölye çalışmalarının nasıl daha erişilebilir hale getirilebileceği üzerine görüşlerini ve tavsiyelerini isteyin.

ATÖLYE ÇALIŞMALARININ PLANLANMASI

Atölye çalışmaları amaçları, ortamı ve süresi açısından farklılıklar gösterse de, aşağıdaki tablo her türlü interaktif atölyenin temel bileşenlerini göstermektedir; bunlar planlama araçları olarak kullanılabilir:

AÇILIŞ VE GİRİŞLER

- Katılımcılar geldiğinde ne olacağını planlayın (örneğin, nasıl karşılanacaklar, nasıl bilgi alacaklar ve kendilerini nasıl yönlendirecekler). Farklı türden engellerin gereklerini karşılamaya hazır olun.
- Katılımcıların birbirilerini nasıl tanıyacaklarını planlayın. Çeşitli yöntemler düşünün (örneğin, kendini tanıtmaya gibi sözel yöntemler ya da isim etiketleri gibi görsel yöntemler).

HEDEFLER VE BEKLENTİLER

- Atölye çalışmalarının amaçlarını ve hedeflerini sözlü ve yazılıyla belirtin.
- Bazı hedefler genel ve süreç odaklı olabilir: anlamak, takdir etmek, bilmek, tanımak gibi. Bu tip hedeflerde öğrenme etkinizi değerlendirmek biraz zordur (örneğin, atölyenin sonunda katılımcılar ortak liderliğin nasıl bir şey olduğunu anlayacaklar).
- Diğer hedefler katılımcıların kazanmasını umduğunuz daha somut becerilerle ilgilidir: yapmak, yazmak, kurmak, üretmek, tespit etmek, karşılaştırmak, birleştirmek, çizmek, çözmek, ölçmek gibi.

KATILIMCILARIN BEKLENTİLERİ

- Atölyenin başında katılımcıların bu atölyeye katılarak ne kazanmak istediklerini belirtmeleri için zaman ayırın.
- Bazı beklentilerin karşılanmasının imkânsız olduğunu kabullenmeye hazır olun (beklentilerin kadronun kapasitesini, örgütün ihtiyaçlarını ya da fon sağlayıcılarının kısıtlamalarını aşması gibi) ama mümkün olduğu durumlarda o beklentileri de içermek üzere atölyenin seyrini değiştirmekten çekinmeyin, özellikle de çok sayıda katılımcı aynı beklentiyi dile getiriyorsa.

GÜNDEMİ BELİRLEME

- Katılımcılara neyle karşılaşacaklarını bilmeleri için tarihleri ve sunum yapacak kişilerin adlarını içeren bir yazılı gündem gönderin.
- Gündem gruba aittir. Katılımcılara danışın. Bu gündem ihtiyaçlarını karşılıyor mu (örneğin, konuyu kapsamı, aralara zaman ayırması)?
- Özellikle bir gündemden çok süren atölye çalışmalarında gündemin içeriği ve yapısı konusunda katılımcılara her gün danışın.
- Bunu gündemdeki her oturumun başında yüksek sesle okuyun.

SUNUMLAR VE ÖĞRENME AKTİVİTELERİ

- Mümkünse birden çok konuşmacı ve oturum yöneticisi olsun.
- Farklı metodolojiler kullanın ve katılımcıların çok sayıda farklı öğrenme tarzı olacağını aklınızdan çıkarmayın. Aktiviteleri katılımcıların ihtiyaçlarına, çıkarlarına ve yeteneklerine göre uyarlayın.
- Öğle yemeğinden sonra ve sabahın ilk saatlerinde katılımcıların uykulu olacaklarını hesaba katın.

DÜŞÜNME VE SORGULAMA FIRSATLARI

- Atölye sırasında katılımcılara öğrendikleri ve deneyimledikleri şeyler üzerine düşünmeleri için zaman verin. Bu bir tür günlük, ikili ya da küçük gruplar halinde tartışmalar ya da sadece sessizce düşünerek yapılabilir.
- Katılımcıları atölye sırasında soru ve tepkilerini belirtmeleri için teşvik edin ve/veya yorum yapmaları için ara ara zaman ayırın.

KONUYU TOPARLAMA VE DEĞERLENDİRME

- Atölyenin sonunda (ya da atölye uzun sürecekse her günün sonunda) katılımcılara en baştaki hedeflerini ve bu hedefe yönelik deneyimledikleri aktivite ve sunumları hatırlatın.
- Katılımcıların atölye çalışmasını hem hedeflere ulaşma, hem de katılımcıların bireysel deneyimleri perspektiflerinden değerlendirmeleri için isimsiz metotlar hazırlayın. İhtiyaç duyanlar için yazılı değerlendirmelere erişilebilir alternatifle sunun.
- Yaptığınız her atölyeyi özetleyin ve değerlendirme yorumlarınızı saklayın. Bunları oturum yönetme/ öğrenimi kolaylaştırma becerilerinizi geliştirmek için kullanın.

TAKİP

- Katılımcıların isterlerse birbirleriyle, sizinle ve örgütle temasta kalmaları için bir metot bulun.
- Atölyeden haftalar sonra yapılan değerlendirmeler size oturum yöneticiliğinizin verimliliğine dair farklı ve genellikle daha doğru bilgiler verir.

ÖRNEK ATÖLYELER

BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin kabul edilmesiyle engellilik hakları artık pek çok grubun gündeminde ve engellilik savunucuları insan hakları üzerine eğitim vermeye ya da atölyeler yürütmeye çağırılabilir. İnsan Hakları EVET'te sunulan alıştırma ve materyallere dayanan atölyeler aşağıdakiler de dahil olmak üzere pek çok grubun eğitimi ve savunuculuğu için çok etkili olabilir:

- Engelli insanların örgütleri
- Başlıca insan hakları örgütleri
- Meclis insan hakları komiteleri
- Ulusal insan hakları kurumları
- Seçim görevlileri
- İlk öğretim ve lise öğretmenleri
- İşveren sendikaları
- Turizm otoriteleri
- İnanca dayalı topluluklar

İnsan Hakları EVET'in internet sitesine (<http://www.humanrightsyes.org>) daha ayrıntılı örnek atölyeler konacaktır. Başarılı atölyelerden alınan aşağıdaki örnekler atölye hazırlamak için temel modeller sunmaktadır.

1. YARIM GÜN/ 3,5 SAATLİK ATÖLYE MODELİ

Engelli İnsanların Eğitim Hakkı

Konu: Engelli insanların eğitim hakkı

Ortam: Lise öğretmenleri için hizmet içi atölyeler

Katılımcılar: Lise öğretmenleri

Hedef: Katılımcıları kaynaştırma eğitimi konusunda bilinçlendirmek

Girişler 10 dakika

Her katılımcı başka bir katılımcıyla eşleşebilir ve çiftler kim olduklarını, atölyeye gelme sebeplerini ve/ veya atölyeye katılarak ne kazanmayı umduklarını paylaşabilirler. Sonra çiftlerden her biri diğerini bütün gruba tanıtır.

Atölyenin Gündemi ve hedefleri 5 dakika

Oturum yöneticisi atölyenin gündeminin ve amaçlarının üzerinden geçer, katılımcıların beklentilerini nasıl karşılayabileceği ve karşılamayabileceği üzerine yorumlar yapar.

Alıştırma 13.2: Eğitimi Deneyimleme 45 dakika

Bu alıştırma, katılımcıları eğitim sistemi ve engelliler üzerine kendi kişisel hikâyelerini paylaşmaları ve bunun nasıl olması gerektiği üzerine fikirlerini değerlendirmeleri için tasarlanmıştır.

Sunum: EHS'ye Giriş 15 dakika

Alıştırma 13.1: Engelli Hakları Sözleşmesi'nin Onayladığı Eğitim Hakları Nelerdir? 30 dakika

Alıştırma katılımcılara EHS'nin eğitime ilişkin hükümlerini ve temel kavramlarını tanıtır.

ARA: 10 dakika

Alıştırma 13.3: Eğitimde Ayrımcılığın Sebeplerini Tespit Etme: 30 dakika

Alıştırma katılımcıları eğitim sistemlerindeki ayrımcılığı incelemeye ve buna karşı nasıl eyleme geçilebileceği üzerine düşünmeye teşvik eder.

Alıştırma 13.4: Eğitim Adına Konuşma 30 dakika

Alıştırma katılımcıların eğitim sistemlerindeki ayrımcılığı incelemelerine ve buna karşı nasıl eyleme geçilebileceği üzerinde düşünmelerine olanak tanır.

Kapanış Alıştırması: 13.5: Söz Verme 30 dakika

Kapanış alıştırması katılımcıların insan haklarının hem hak hem de sorumlulukları içerdiği fikri üzerine düşünmelerine olanak tanır ve onları engelli insanların eğitim hakkını desteklemek için harekete geçmeye teşvik eder.

Değerlendirme: 5 dakika

Değerlendirme formlarını dağıtıp toplama

2. BİR GÜN/ 6 SAATLİK ATÖLYE MODELİ

Engellilerin İnsan Haklarına Giriş

Konu: Engellilerin İnsan Haklarına Giriş

Ortam: Ulusal Engellilik Konferansı Atölyesi

Katılımcılar: Önceden çok az insan hakları eğitimi almış engellilik savunucuları

Hedef: 1) İnsan hakları kavramlarını ve savunuculuk stratejilerini anlamak ve keşfetmek;

2) Engellilik savunucularının insan hakları konusundaki savunuculuklarını geliştirmeleri için insan haklarını öğrenme ortamları kurmak;

3) Katılımcıların kendi topluluklarında uygulayabilecekleri becerileri öğrenmek.

Girişler 10 dakika

Her katılımcı başka bir katılımcıyla eşleşebilir ve kim olduklarını, atölyeye gelme sebeplerini ve/veya atölyeye katılarak ne kazanmayı umduklarını paylaşabilir. Sonra çiftlerden her biri diğerini bütün gruba tanıtır.

Atölyenin Gündemi ve Hedefleri 5 dakika

Oturum yöneticisi atölyenin gündeminin ve amaçlarının üzerinden geçer, katılımcıların beklentilerini nasıl karşılayabileceği ve karşılamayabileceği üzerine yorumlar yapar.

Alıştırma 1.1: Engelli İnsanlar Hakkındaki Mitlerin ve Basmakalıp Düşüncelerin Etkileri 45 dakika

Alıştırma katılımcıların yaşadığı, mitlere ve basmakalıp düşüncelere dayalı ayrımcılıkları paylaşmalarına ve bunların insan hakları üzerindeki etkilerini düşünmeye başlamalarına olanak tanıyacak şekilde tasarlanmıştır.

Sunum: İnsan Hakları Çerçevesi 15 dakika

Alıştırma 1.2: Hakların Birbirine Bağımlı Olması 45 dakika

Alıştırma İHEB'deki temel insan haklarını incelemek ve bu hakların birbiriyle nasıl ilişkili olduğu konusunda katılımcıları bilinçlendirmek için tasarlanmıştır.

ARA: 15 dakika

Sunum: İHEB 15 dakika

İHEB'i ve hakka dayalı engellilik yaklaşımını tanıtmak.

Alıştırma 1.3: Haklar Ağacı 45 dakika

Engellilerin sahip olduğu insan haklarının kapsamını tespit etmek için tasarlanmıştır.

Alıştırma 5: Dil ve Haklar 45 dakika

Alıştırma katılımcıların dilin, engelli insanların toplumdaki rollerine ilişkin hem olumlu hem olumsuz tutumları desteklemede oynadığı rolü anlamalarına yardım eder.

ÖĞLE YEMEĞİ: 1 SAAT

Enerji Verici: 5 dakika

Grubu "İsim Çağırma" gibi enerji verici bir aktiviteyle yeniden konuya çekin. Grup daire oluşturup çalışmalarında onları destekleyen, onlara ilham veren ya da rehberlik eden insanları düşünsün. Üyeler teker teker akıllarındaki kişinin adını yüksek sesle söylesin. (Kaynak: Nancy Flowers, İnsan Hakları Eğitimi El Kitabı, 2000: <http://www1.umn.edu/humanrts/edumat/hreduseries/hrhandbook/activities/6htm>).

Alıştırma 13.1: Engelli Hakları Sözleşmesi'nin Onayladığı Eğitim Hakları Nelerdir? 30 dakika

Alıştırma katılımcılara EHS'nin eğitime ilişkin hükümlerini ve temel kavramlarını tanıtır.

ARA 10 dakika

Alıştırma 13.4: Eğitim Adına Konuşma 60 dakika

Alıştırma katılımcıların eğitim sistemlerindeki ayrımcılığı incelemesine ve buna karşı nasıl eyleme geçebileceği üzerine düşünmesine olanak tanır.

Kapanış Alıştırmaları: 13.5: Söz Verme 45 dakika

Kapanış alıştırmaları katılımcıların insan haklarının hem hak hem de sorumlulukları içerdiği fikri üzerine düşünmelerine olanak tanır ve onları engelli insanların eğitim hakkını desteklemek için harekete geçmeye teşvik eder.

Değerlendirme: 5 dakika

Değerlendirme formlarını dağıtıp toplama.

GENEL KAYNAKLAR

Web-tabanlı Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Kütüphaneleri

İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi (Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri)
<http://www.unhchr.ch/html/intlinst.htm>

Minnesota Üniversitesi İnsan Hakları Kütüphanesi:
<http://www1.umn.edu/humanrts>

İnsan Hakları ve Engelliliğe İlişkin Genel Kaynaklar

ACT – Değişimi Birlikte Savunma (Advocating Change Together) (Özellikle gelişim geriliği olan ve kendi kendini savunan insanların engellilik hakları savunuculuğu üzerine bilgiler)
<http://www.selfadvocacy.org>

Theresia Degener and Yolán Koster-Dreese, edi., *Human Rights and Disabled Persons: Essays and Relevant Human Rights Instruments* (Martinus Nijhoff Publishers 1995).

Disabled Peoples' International, *Ratification Toolkit* (Engellilerin Hakları Sözleşmesi'nin onayı için savunuculuk):

262 <http://www.icrpd.net/ratification/en/index.html>

Disabled Peoples' International, *Implementation Toolkit* (Engellilerin Hakları Sözleşmesi'nin uygulanması için savunuculuk):

<http://www.icrpd.net/implementation/en/index.htm>

Harvard Engellilik Projesi, Harvard Hukuk Okulu (Projenin hukuku, politikaları ve savunuculuk insiyatiflerinin kapsamı üzerine bilgiler): (*İnsan Hakları. EVET!*'in yayınlandığı sıralarda websitesi askıdaydı).

Ulusal Engellilik Konseyi, [Engellilerin İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Rolünü Anlamak: ABD'deki yasa koyucular ve engellilik ve insan hakları savunucuları için yasal, sosyal ve pratik çıkarımların analizi] (Mayıs 2002):

http://www.ncd.gov/newsroom/publications/unwhitepaper_05-23-02.html

Gerard Quinn and Theresia Degener, vd., *Human Rights Are for All: A Study on the Current Use and Future Potential of the UN Human Rights Instruments in the Context of Disability* (OHCHR, Şubat 2002):

<http://www.ohchr.org/english/issues/disability/study.html>

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi (Websitesi BM Engellilik Programı ve engellilikle ilgili kaynaklar üzerine bilgiler sunmaktadır).

<http://www.un.org/disabilities>

World Enable (Engelli Hakları Sözleşmesi de dahil olmak üzere pek çok konuda bilgi veren internet erişilebilirliği insiyatifi).

<http://www.worldenable.net>

EK 4: ENGELLİLİK VE İNSAN HAKLARI İÇİN TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (Afrika Şartı): Afrika Birliği Örgütü'nün (OAU) 1981'de kabul ettiği, Afrika kıtasını kapsayan bölgesel bir insan hakları antlaşması.

Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi (Amerika Sözleşmesi, San Jose Paktı, Costa Rica): Amerika Devletleri Örgütü'nün 1969'da **kabul ettiği** bölgesel bir insan hakları antlaşması. Kuzey, Orta ve Güney Amerika'ya kapsar.

Antlaşma: Devletlerin karşılıklı görevlerini ve yükümlülüklerini tanımlayan ve bunları değiştiren resmi ve devletler arası anlaşmalardır; Sözleşme ile eşanlamli kullanılır. Sözleşmeler BM Genel Kurulu tarafından kabul edildiğinde antlaşmayı imzalayan Üye Devletler için yasal olarak bağlayıcı uluslararası yükümlülükler getirirler. Ulusal bir hükümet bir antlaşmayı onayladığı zaman, o antlaşmanın maddeleri hükümetin yurt içi yasal ve anayasal yükümlülüklerinin parçası haline gelir.

Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi (Avrupa Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi): 1950'de Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen bölgesel bir insan hakları antlaşması. Avrupa Konseyi'ne üye bütün devletler bu Sözleşme'ye taraftır ve yeni üyelerin de sözleşmeyi ilk fırsatta onaylaması gerekir.

Bağımsız yaşam hareketi: Engelli hakları için küresel savunuculuğun parçası olan bu hareket engelli bir kişinin topluluk içinde yaşama seçeneği olması gerektiği önermesine dayalıdır. Bu, kişinin kendi kişisel bakımını idare edebilmesi, evi ve işi olabilmesi, okula gidebilmesi, ibadet edebilmesi ve topluluk yaşamına diğer şekillerde katılabilesine olanak tanıyan kişisel yardım hizmetlerinin oluşturulmasıyla başarıya ulaşabilir.

Bağlayıcı olmayan: Resmi yasal yükümlülükler taşımayan, **bildirge** gibi belgeler. Bununla birlikte ahlaki yükümlülükler taşıyabilir veya uluslararası örfi hukuk olarak kanun hükmü kazanabilir.

Belge: Bir Devlet'in belli insan hakları ilkeleri ya da normlarını destekleme niyetini ifade ettiği, **antlaşma** ya da **bildirge** gibi yazılı ve resmi dökümandır. Yasal açıdan bağlayıcı olabilir ya da olmayabilir. Küresel, bölgesel ya da ulusal olabilir.

Biçimsel eşitlik: Benzer insanların eşit muamele görmesi ve gerçek özelliklerine göre değerlendirilmesi gerektiği kavramı. İstihdamda biçimsel eşitlik, örneğin, bir işe başvuran adayların ilgili deneyimlerine, özgeçmişlerine ve becerilerine göre değerlendirmelerini ve seçme sürecinin ırk, sosyal durum, aile bağlantıları gibi başka faktörlere ve diğer alakasız konulara dayalı olarak kimsenin lehine ya da aleyhine karar verilmemesini gerektirir.

Bildiri: Üzerinde anlaşmaya varılan standartları belirten ama yasal açıdan bağlayıcı olmayan belgedir. BM konferanslarında (örneğin, 1993 Viena BM İnsan Hakları Konferansı, 1995 Pekin Dünya Kadın Konferansı) genellikle iki takım bildiri üretilir: bir, hükümet temsilcilerinin yazdığı resmi belge; iki, Sivil Toplum Kuruluşları'nın (STK) yazdığı resmi olmayan belge. BM Genel Kurulu genellikle etkili ama **bağlayıcı olmayan** bildirimler yayınlar.

Bilgilendirilmiş rıza: Kişinin kendi sağlık bakımı konusundaki kararlara tam katılımı için gerekli bilgilerin kişiye verilmesi işlemine işaret eder. Hastanın, bedenine ne olacağını yönlendirme hakkına ve doktorun hastayı karar alma sürecine dahil etme şeklindeki etik görevine dayanır.

Birbirine bağımlı: İnsan hakları hukukunun birbirini tamamlayıcı ve birbirine bağlı çerçevesine işaret eder. Örneğin, kendinizi ifade etme, eğitim alma, hatta yaşamsal gereklilikleri temin edebilme haklarınız yönetime katılabilmenizi doğrudan etkiler. **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi: Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin Taraf Devletler** tarafından uygulanmasını izleyen bağımsız uzmanlar grubu.

Birbirine bağlı: İnsan haklarının birbirini tamamlayıcı olduğu ve birbirlerini etkiledikleri kavramına işaret eder.

Birleşmiş Milletler Engelliler için Fırsat Eşitliğine ilişkin Standart Kurallar (Standart Kurallar): Genel Kurul tarafından 1993'te kabul edilen ve bağlayıcılığı olmayan bu belge engelli insanların fırsat eşitliğine kavuşmaları için eyleme geçmeye yönelik güçlü bir ahlaki ve politik taahhüdü temsil eder. İçindeki 22 Kural engelli insanların yaşamlarının bütün yanlarını kapsar ve karar alımı, teknik ve ekonomik işbirliği için temel sunar. Kuralların uygulanmasını **Özel Raportör** denetler.

Birleşmiş Milletler Şartı: BM'nin amaçlarını, işlevlerini ve sorumluluklarını ortaya koyan başlangıç dökümanı; 1945'te San Francisco'da kabul edildi.

Birleştirilmiş Eğitim: Engelli çocukları mevcut sistem ve kültüre uyum sağlayacakları ya da uyum sorunu yaşamayacakları beklentisiyle, gerekli desteği sağlamadan ve öğrenmeleri önündeki engelleri kaldırmadan genel eğitim sistemine yerleştirmektir; bu destek ve düzenlemeleri sağlayan **kaynaştırma eğitiminden** farklıdır.

264

Bölünemez: Her insan hakkının eşit önemde olması ilkesine işaret eder. Hiç kimse, başka biri bir hakkın "daha az önemli" ya da "gereksiz" olduğuna karar verdi diye o haktan mahrum bırakılamaz.

Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS, Çocuklar Sözleşmesi) (1989'da kabul edildi; 1990'da yürürlüğe kondu): Çocukların medeni, kültürel, ekonomik, sosyal ve politik bütün haklarını ortaya koyan **antlaşma**.

Devlet: Genellikle "ülke" ile eş anlamlı kullanılır; bir grup insanın sabit bir bölgeyi işgal etmesi, ortak yasaları ve yönetimi olması ve uluslararası ilişkiler yürütme kapasitesi olmasıdır.

Devredilemez: İnsan haklarının herkese ait olduğu ve hiçbir şart altında kişinin elinden alınamayacağı ilkesine işaret eder. İnsan hakları otomatik olarak her insana aittir. Bu haklar insanlara devletleri ya da başka otoriteler tarafından verilmez ve bunlar tarafından alınamaz.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO): Birleşmiş Milletler'in himayesinde, dünya genelinde sağlık koşullarını iyileştirmek için çalışan hükümetler arası bir örgüt.

Engelli Amerikalılar Yasası (ADA): 1990'da geçen bu ABD Federal yasası, engelli insanların topluma tam katılımını sağlayabilme amacıyla geniş kapsamlı medeni hakların korunması sağlar. Zamanının açık ara en ileri görüşlü mevzuatı olan ADA pek çok ülkede model alındı.

Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS) (2006'da kabul edildi; 2007'de imzaya açıldı): Engellilerin uluslararası insan hakları hukuku altındaki haklarını tanımlayan antlaşmadır.

Engelli İnsanlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Amerikan Ülkeleri Sözleşmesi: Amerika Devletleri Örgütü'nün 1999'da kabul ettiği antlaşma; özel olarak engellilik haklarını ele alan ilk bölgesel antlaşmadır.

Evrensel: İnsan hakları, ırk, ten rengi, cinsiyet, etnik ve sosyal köken, din, dil, uyruk, yaş, cinsel yönelim, engellilik ve diğer durumlara bakılmaksızın dünyadaki bütün insanlar için geçerlidir. Her bir insan için eşit şekilde ve ayrımcılık söz konusu olmaksızın geçerlidir. İnsan haklarına sahip olmak için tek şart, insan olmaktır.

Evrensel tasarım: Ürünlerin, çevre koşullarının, programların ve hizmetlerin adaptasyona ya da özel bir ek tasarıma gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilir şekilde tasarlanmasıdır. Kaldırım rampaları, örneğin, pek çok kişinin işine yarar (bebek arabası süren ebeveynler, tekerlekli bavul taşıyan insanlar, tekerlekli sandalye kullanıcıları, kaldırımdaki görme engelliler, bisikletliler gibi).

Fırsat eşitliği: İnsanların topluma dahil olma ve diğer bütün insanlarla eşit bir temelde fırsatlardan yararlanmasına dayalı eşitlik.

Fiili eşitlik: Hukukta olduğu kadar pratikte ve insanların yaşamış deneyimlerinde de var olan eşitlik. Fiili eşitlik sadece, ayrımcılığın gerçekten söz konusu olmaması ve insanların haklarından diğer insanlarla eşit bir şekilde yararlanabilmesiyle sağlanır.

Genel Yorum: Bir BM antlaşmasını izleyen bir komitenin (örneğin, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi**'nin), Taraf Devletlere antlaşma gereği yükümlülüklerini nasıl en iyi şekilde yerine getirebilecekleri üzerine tavsiyeler veren yazılı rapordur. Ayrıca antlaşmaların anlamını, içeriğini ve kapsamını da analiz eder ve yorumlarlar.

Göçmen İşçilerin ve Aile Bireylerinin Korunması Sözleşmesi (1990'te kabul edildi; 1998'da yürürlüğe kondu): Göçmen işçilerin ve ailelerinin haklarını tanımlayan antlaşma.

265

Habilitasyon: İnsanların yaşamın her alanında tam kaynaşma, katılım ve azami bağımsızlık kazanmalarına ve sürdürmelerine yardım etmeyi amaçlayan ve bir engelle doğan ya da erken yaşta engel kazanan insanların öğrenme ve büyüme süreçlerinde tam potansiyellerine ulaşmaları için onlara olanak tanıyan etkili ve uygun tedbirlerin alınmasıdır. **Rehabilitasyon** ise kişinin bir engel kazandıktan ya da engeline bir değişim olduktan sonra tam kaynaşmayı, katılımı ve azami bağımsızlığı yeniden kazanmasına ve sürdürmesine işaret eder.

Hak ehliyeti: 1) Bir insanın yasa önünde kişi olarak tanınması; insanların yasal olarak nesne ya da bir başkasının mülkü değil, kişi sayılmasını sağlar. 2) fiil ehliyeti; insanların, örneğin mali konularda hak ehliyetlerini kullanabilmelerini sağlar.

Her Türlü Alıkonma ve Tutukluluk Altındaki İnsanların Korunması İçin İlkeler : BM Genel Kurulu'nun 1992'da kabul ettiği bu belge ister devlet cezaevi, ister başka bir tür alıkonma olsun, hapsedilen insanlara yönelik muameleler için standartlar belirler.

Her Türlü Irkçılık ve Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (1965'te kabul edildi; 1969'da yürürlüğe kondu): Irka dayalı ayrımcılığı tanımlayan ve yasaklayan **antlaşma**.

Hükümetler Arası Kuruluşlar: Çalışmalarını koordine etmek isteyen birden çok hükümetin destek olduğu kuruluşlar; bunlardan bazıları bölgeseldir (Avrupa Konseyi, Amerika Devletler Örgütü gibi); bazıları ittifaktır (NATO gibi) ve bazıları da belli bir amaca yöneliktir (**Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Çalışma Örgütü** gibi).

İçin: İnsan haklarının kişiliğinizin doğal bir parçası olduğu ilkesidir. **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi**'nin (İHEB) 1. maddesi "Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar" şeklinde başlar.

İmzalama, İmza: İnsan haklarında bir antlaşmayı onaylamanın ilk adımıdır; bir Sözleşmeyi imzalamak belgedeki ilkeleri çiğnemekten kaçınma ve belgenin meramına saygı gösterme sözü vermektir. **İşkence ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezalara Karşı Sözleşme** (CAT İşkence Sözleşmesi) (1984'te kabul edilip 1987'de yürürlüğe konmuştur): İşkenceyi tanımlayan ve yasaklayan antlaşma.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB) (BM Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948'de kabul edildi): İnsan hakları standartları ve normlarını belirleyen ana BM belgesidir. Bütün BM Üye Devletleri İHEB'i desteklemeyi kabul etmiştir. İHEB **bağlayıcı olmaması** niyetiyle hazırlanmışsa da çeşitli hükümleri zaman içinde devletlerce öyle saygı görmüştür ki artık uluslararası örfi hukuk haline geldiği söylenebilir. **Uluslararası İnsan Hakları Yasası'nın** bileşenlerindedir.

İnsan Hakları Komitesi: Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin Taraf Devletler tarafından uygulanmasını izleyen bağımsız uzmanlar organıdır.

İnsan haklarına saygı: İnsan haklarına saygı yükümlülüğü Devletlerin engelli insanların haklarını kullanmalarına ve bu haklardan yararlanmalarına müdahale etmemesi gerekliliğidir. Devletler insan haklarını ihlal eden her türlü eylemden kaçınmalı ve ayrıca insan haklarına ters düşen yasa, politika ve uygulamaları ortadan kaldırmalıdır.

İnsan haklarını korumak: İnsan haklarını "koruma" yükümlülüğü Devlet'in engelli insanlar da dahil olmak üzere herkesi bireyler, özel girişimler, kurumlar ya da diğer özel kuruluşlar gibi devlet dışı aktörlerin istismarına karşı koruması gerekliliğidir.

266

İnsan haklarını yerine getirmek: İnsan haklarını "yerine getirme" yükümlülüğü Devletlerin engelliler de dahil olmak üzere bütün insanların insan haklarından yararlanabilmesini sağlamak için pozitif eylemlere geçmesi gerekliliğidir. Devletler insan haklarını ilerletecek yasa ve politikalar benimsemelidirler. Bu hakları uygulamaya koymak için programlar geliştirmeli ve başka önlemler almalıdırlar. Yasaların uygulanması için gerekli kaynakları tahsis etmeli ve programa dayalı çabalara fon sağlamalıdırlar.

İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi: Birleşmiş Milletler Sekreterliği'nde uluslararası insan hakları hukuku ve **antlaşmalarında** kabul edilen bütün hakları teşvik etmek ve korumakla görevli ofis. Cenevre'deki bu ofis insan hakları ihlallerini önlemek, bütün insan haklarına saygı duyulmasını güvenceye almak, insan haklarını koruma amaçlı uluslararası işbirliğini ilerletmek ve ilgili aktiviteleri BM yoluyla koordine etmek için çalışır.

Kabul: Genellikle bir **antlaşmanın** kabul edildiği ilk diplomatik aşamaya işaret etmektedir (BM antlaşmaları söz konusuysa kabul eden merci Genel Kuruldur). Kabul aşamasından sonra antlaşmanın ayrı ayrı hükümetler tarafından **onaylanması** gerekir.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (KKHTAÖS, Kadınlar Sözleşmesi) (1979'da kabul edilip 1981'de yürürlüğe konmuştur): Kadınlara karşı ayrımcılığı yasaklayan ve devletleri kadın-erkek eşitliğine yönelik **olumlayıcı eyleme** geçmeye zorlayan, yasal bağlayıcılığı olan ilk uluslararası belgedir.

Kaynaştırma eğitimi: Bütün çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin –engelli olsun olmasın– topluluklarının genel eğitim sisteminde eğitim görmesidir. Eğitime uygun destek ağıyla erişebilmeyi, öğrenme önündeki engelleri kaldırmak için okul sistemindeki politikaları, uygulamaları ve tutumları değiştirmeyi kapsar.

Madde: Antlaşma ya da **bildirilerin** numaralandırılmış kısımlarıdır. Örneğin, **Engelli Hakları Sözleşmesi'nin** 7. maddesi engelli çocuklar konusunu ele alır.

Mahkumlara Muamelede Temel İlkeler: BM Genel Kurulu'nun 1990'da kabul ettiği bu belge mahkumlara muamele ve cezaevlerinin idaresindeki iyi uygulamalar için standartları belirler. Asıl vurgu mahkumların insan haklarını koruma gerekliliği üzerinedir.

Makul düzenleme: Bir uygulama, program ya da fiziksel çevre üzerinde, bunların engelliler için diğer insanlar için olduğu kadar erişilebilir, uygun ve kullanılabilir olmasını sağlamak üzere yapılan gerekli ve uygun değişiklikler ve ayarlamalardır. ABD hukukunda bu tip değişiklikler, bunu sağlaması gereken kişi ya da kuruluş için "gereksiz külfet" içermemelidir.

Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (MSHUS) (1966'te kabul edildi; 1976'da yürürlüğe kondu): Bu sözleşme bütün insanların geniş kapsamlı medeni ve siyasi haklara sahip olduğunu ilan eder. **Uluslararası İnsan Hakları Yasası'nın** bileşenlerinden biridir.

Olumsuz eylem (ya da **pozitif ayrımcılık** ya da **ters ayrımcılık**): Bir devlet ya da özel kurumun geçmişte eğitim, istihdam ya da terfi konularında yapılmış cinsiyet, ırk, etnik köken, din ya da engelliliğe dayalı ayrımcılıkları telafi etmek için yaptıkları şeylerdir.

Onay, Onaylama: Bir devletin yasama organının hükümetin bir antlaşmayı imzalama eylemini doğrulama işlemidir; bir devletin antlaşmaya bağlı hale geldiği, kabulden sonraki resmi prosedürdür.

Özel Raportör: BM tarafından belli bir konu ya da belli bir ülkedeki insan hakları durumu ile ilgili rapor vermesi için seçilen kişidir. 1993'te **Standart Kurallar**, Standart Kuralların uygulanmasına ilişkin yıllık rapor veren ve vekili düzenli olarak değiştirilen, Engellilik Özel Raportörü belirlendi.

Pozitif ayrımcılık: Bkz. **Olumsuz Eylem**

Protokol: Başka bir antlaşmaya ilişkin ya da başka bir antlaşma üzerinde değişiklikler yapan antlaşmalardır; "tercihli protokol" denir çünkü asıl antlaşmayı onaylayan bir devlet protokolle yapılan değişiklikleri onaylayıp onaylamamakta serbesttir.

Rehabilitasyon: İnsanların bir engel kazandıktan ya da engeline bir değişim olduktan sonra azami bağımsızlık, tam fiziksel, zihinsel, sosyal ve iş becerileri kazanmaları ve sürdürmelerine ve yaşamın her alanında tam kaynaşma ve katılım sağlamalarına yardım etme amaçlı etkili ve uygun tedbirlerdir. Buna karşılık **habilitasyon**, bir engelle doğan ya da erken yaşta engel kazanan insanların azami bağımsızlık ve tam katılım kazanmaları ve sürdürmelerine yardım etmek demektir.

Sivil Toplum Kuruluşu (STK): Yönetimin dışındaki insanlar tarafından kurulan örgütlerdir. STK'lar İnsan Hakları Komitesi gibi insan hakları organlarının işlemlerini izler. Bazıları büyük ve uluslararasıdır (Kızıl Haç, Kızılay, Uluslararası Af Örgütü, İzciler gibi); bazıları küçük ve yerel olabilir (belli bir şehirde yaşayan ve belli bir engeli olan insanların haklarını savunan bir örgüt gibi). STK'lar BM politikalarını etkilemede önemli rol oynarlar ve BM'de resmi danışma statüsü vardır.

Sözleşme: Devletler arasında yapılan yasal açıdan bağlayıcı anlaşmalardır; **Antlaşma** ile eş anlamlı kullanılır. Sözleşmeler **bildirilerden** güçlüdür, çünkü onaylayan devletler için yasal bağlayıcılıkları vardır. BM Genel Kurulu bir sözleşmeyi kabul ettiği zaman **Üye Devletler** sözleşmeyi destekleyeceklerini vaat ederek **imzalayıp onaylayabilirler**. Bir sözleşmede belirtilen standartları ihlal eden devletler BM tarafından kınanabilir.

Standart Kurallar: Bkz. **BM Engelliler için Fırsat Eşitliğine ilişkin Standart Kurallar**

Taraf Devlet (çoğul **Taraf Devletler**): Bunlar, bir Sözleşmeyi onaylayan ve dolayısıyla Sözleşmenin hükümlerine uymaya zorunlu olan ülkelerdir.

Ters ayrımcılık: Bkz. **Olumlayıcı Eylem**.

Ulusal, Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıklara Üye Kişilerin Hakları Bildirisi (1992'de kabul edilmiştir): Azınlıkların varlığını ve ulusal, etnik, kültürel, dini ve dilsel kimliklerini tanıyıp koruyan belge.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO): Versailles Barış Antlaşması'nın bir parçası olarak 1919 yılında çalışma şartlarını iyileştirmek ve sosyal adaleti geliştirmek amacıyla kurulmuş **hükümetler arası bir kuruluştur**; ILO 1946'da BM'nin ihtisas kuruluşlarından biri haline geldi.

Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS): 1966'te kabul edildi; 1976'da yürürlüğe kondu): Bu sözleşme bütün insanların geniş kapsamlı ekonomik, sosyal ve kültürel haklara sahip olduğunu ilan eder. **Uluslararası İnsan Hakları Yasası'nın** bileşenlerinden biridir.

Uluslararası İnsan Hakları Yasası: **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin (İHEB), Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (MSHUS)** ve bunun **İhtiyari Protokol'ünün, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin (ESKHS) Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)** birleşimidir.

268

Uluslararası İnsancıl Hukuk: Uluslararası hukukun silahlı çatışma zamanlarında uygulanan kısmıdır; siviller de dahil olmak üzere belli kişiler için koruma statüsü yaratır, mağdurlara yardım eder ve yıkımı, hayat kaybını ve gereksiz acıları en aza indirmek için savaş yöntemlerine kısıtlamalar getirir. 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin büyük kısmını oluşturur.

Yürürlüğe girme: Bir **antlaşmanın** onu **onaylayan** devletler için tam bağlayıcı hale geldiği süreçtir. Bu, antlaşmanın gerektirdiği minimum **onay** sayısına ulaşıldığı zaman gerçekleşir.

EK 5: DİZİN

İstismar

- Cezaevi ortamında
- Çocuk
- Kadın

Erişilebilirlik

- Tutumsal
- Bilgisel
- Kurumsal
- Fiziksel
- Mahkeme ve yasal hizmetlere
- Sağlık hizmetlerine
- Adalet sistemine
- Kamu hizmetlerine
- İyileştirici hizmetlere
- Spor tesislerine ve kültürel olaylara

Gelişmiş Sağlık Direktifleri

- Silahlı çatışma
- Destekli intihar
- Çocuklar
- İstismar

- Kurumlarda
- Ebeveynler ve aileler
- Kişisel bütünlük
- Eğitim hakkı
- Katılım hakkı
- Oyun hakkı

Kültürel ve Dilsel Kimlik

Karar Alma

- Sağlık hizmetlerinde
- Destekli karar alma
- Gelişme kararında

Gelişme

Ayrımcılık

- Sağlık hizmetlerinde
- Çok yönlü ayrımcılık

DNR (Canlandırmayın) Emri

Eğitim

- Çocukların eğitim hakkı
- Kaynaştırma
- Birleştirilmiş eğitim
- Nitelikli öğretmenler
- Kaliteli eğitim
- Eğitim hakkı
- Kadınların eğitim hakkı

Kısım 6. İşkence ve İstismar

Kısım 6 İşkence/İstismar

Kısım 6 İşkence/İstismar

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 2 Erişilebilirlik

Kısım 2 Erişilebilirlik

Kısım 2 Erişilebilirlik

Kısım 3 İfade ve Düşünce

Kısım 2 Erişilebilirlik

Kısım 3 İfade ve Düşünce

Kısım 2 Erişilebilirlik

Kısım 12 Adalete Erişim

Kısım 8 Sağlık, Kısım 16 Kadınlar

Kısım 12 Adalete Erişim

Kısım 3 Siyasal ve Toplumsal Yaşama Katılım

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 14 Spor ve Kültür

Kısım 8 Sağlık

Kısım 1 İnsan Hakları, Kısım 5 Yaşam Hakkı

Kısım 5 Yaşam Hakkı

Kısım 15 Çocuklar

Kısım 7 Özel Hayat, Bütünlük, Ev, Aile

Kısım 6 İşkence/İstismar

Kısım 6 İşkence/İstismar

Kısım 15 Çocuklar

Kısım 7 Özel Hayat, Bütünlük, Ev, Aile

Kısım 13 Eğitim 15. Bölüm Çocuklar

Kısım 15 Çocuklar

Kısım 14 Spor ve Kültür

Kısım 14 Spor ve Kültür

Kısım 8 Sağlık

Kısım 11 Bağımsızlık ve Onur

Kısım 17 Diğer Gruplar

Kısım 17 Diğer Gruplar

Kısım 8 Sağlık

Kısım 1 İnsan Hakları

Kısım 17 Diğer Gruplar

5. Bölüm, Yaşam Hakkı

Kısım 15 Çocuklar

Kısım 13 Eğitim

Kısım 13 Eğitim

Kısım 13 Eğitim

Kısım 13 Eğitim

Kısım 13 Eğitim

Kısım 16 Kadınlar

Acil Durumlar ve Doğal Felaketler Ayrımcılık Yapmama ve Eşitlik

- Fiili eşitlik
- Fırsat eşitliği
- Biçimsel eşitlik
- Sağlık hizmetlerinde
- Kadınlar

Soy İslahı

Ötenazi

Sömürü

Aile

- Ailede karar alma
- Aile hakkı
- Aileyle yaşama hakkı
- Evlenme hakkı

Cinsiyet Ayrımcılığı

Sağlık/Sağlık Hizmetleri

- Ve rehabilitasyon/rehabilitasyon
- Karar alma
- Üreme

Habilitasyon/Rehabilitasyon

- Kadınların erişimi

HIV/AIDS

Bağımsız Yaşama

- Bağımsız yaşama hareketi

- Bağımsız yaşama hakkı

Yerli Halklar

Bilgilendirilmiş Rıza

Bilgi

- Erişim
- Sade dilde
- Bilgi Gizliliği
- İnternet

Kurum İçi Yaşam

- Çocuklar
- Yaşam için tehlike
- Bağımsız yaşam
- Şiddet

İnternet

- Erişim

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)

Hak ehliyeti

Evlilik

- Kadınların evlenme hakkı

Yanlış inançlar ve kalıp yargılar

Kısım 5 Yaşam Hakkı

Kısım 1. Ayrımcılık Yapmama ve Eşitlik

Kısım 1 Ayrımcılık Yapmama ve Eşitlik

Kısım 1 Ayrımcılık Yapmama ve Eşitlik

Kısım 8 Sağlık

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 5 Yaşam Hakkı

Kısım 5 Yaşam Hakkı

Kısım 6 İşkence/İstismar

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 7 Özel Hayat, Bütünlük, Ev, Aile

Kısım 7 Özel Hayat, Bütünlük, Ev, Aile

Kısım 7 Özel Hayat, Bütünlük, Ev, Aile

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 8 Sağlık

Kısım 8 Sağlık

Kısım 8 Sağlık

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 9 Habilitasyon/Rehabilitasyon

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 8 Sağlık 17. Bölüm Diğer Gruplar

Kısım 11 Bağımsızlık ve Onur

Kısım 9 Habilitasyon/Rehabilitasyon

Kısım 11 Bağımsızlık ve Onur

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 11 Bağımsızlık ve Onur

Kısım 17 Diğer Gruplar

Kısım 8 Sağlık

Kısım 4 İfade ve Düşünce Özgürlüğü

Kısım 7 Özel Hayat, Bütünlük, Ev, Aile

Kısım 4 İfade ve Düşünce Özgürlüğü

Kısım 6 İşkence/İstismar

Kısım 5 Yaşam Hakkı

Kısım 11 Bağımsızlık ve Onur

Kısım 6 İşkence/İstismar

Kısım 2 Erişilebilirlik

Kısım 3 Siyasal ve Toplumsal Yaşama Katılım

Kısım 10 Çalışma

Kısım 9 Habilitasyon/Rehabilitasyon

Kısım 11 Bağımsızlık ve Onur

Kısım 7 Özel Hayat, Bütünlük, Ev, Aile

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 1 İnsan Hakları

Kısım 8 Sağlık

Katılım

- Çocukların katılımı
- Karar almaya katılım
- Programların tasarlanması
- Seçimler
- Sağlık bakımı kararları
- Örgütler
- Siyasal ve Toplumsal Yaşam

Akran Danışmanlığı

Kişisel Yardımcılar

Hekim Destekli İntihar

Yoksulluk

Hapishane

Psiko-sosyal engeller

- İstismar
- Habilitasyon ve rehabilitasyon

Makul düzenleme

- Ve erişilebilirlik
- Hablitasyona kıyasla
- Tanım
- Eşitlik için gerekli

Rehabilitasyon

Cinsellik

- Üreme sağlığı bakımı
- Cinsel şiddet ve istismar
- Cinsel mahremiyet

Spor

İşkence

Ulaşım/Seyahat

- Güvenlik kontrolleri
- Turizm

Evrensel Tasarım

- Ve erişilebilirlik
- Öğrenmede
- Sağlık hizmetlerinde

Şiddet

- Çocuklara yönelik
- Kadınlara yönelik
- Bakıcıların uyguladığı şiddet

Engelli Kadınlar

- Aktivistler olarak

Çalışma

- Bilinçlendirme
- Kadınlara yönelik ayrımcılık

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)

Kısım 15 Çocuklar

Kısım 11 Bağımsızlık ve Onur

Kısım 17 Diğer Gruplar

Kısım 9 Habilitasyon/Rehabilitasyon

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 3 Siyasal ve Toplumsal Yaşama Katılım

Kısım 8 Sağlık

Kısım 3 Siyasal ve Toplumsal Yaşama Katılım

Kısım 3 Siyasal ve Toplumsal Yaşama Katılım

Kısım 9 Habilitasyon/Rehabilitasyon

Kısım 7 Özel Hayat

Kısım 5 Yaşam Hakkı

Kısım 17 Diğer Gruplar

Kısım 6 İşkence/İstismar

Kısım 6 İşkence/İstismar

Kısım 8 Sağlık

Kısım 2 Erişilebilirlik

Kısım 9 Habilitasyon ve rehabilitasyon

Kısım 1 İnsan Hakları

Kısım 1 Ayrımcılık Yapmama ve Eşitlik

Kısım 9 Habilitasyon ve rehabilitasyon

Kısım 7 Özel Hayat

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 6 İşkence ve İstismar

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 7 Özel Hayat

Kısım 14 Kültürel Yaşam/Spor

Kısım 6 İşkence ve İstismar

Kısım 14 Kültürel Yaşam/Spor

Kısım 7 Özel Hayat

Kısım 14 Kültürel Yaşam/Spor

Kısım 2 Erişilebilirlik

Kısım 13 Eğitim

Kısım 8 Sağlık

Kısım 6 İşkence ve İstismar

Kısım 7 Özel Hayat, Bütünlük, Ev, Aile

Kısım 15 Çocuklar, 16. Bölüm Kadınlar

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 10 Çalışma Hakkı

Kısım 10 Çalışma Hakkı

Kısım 16 Kadınlar

Kısım 8 Sağlık

Kısım 9 Habilitasyon ve Rehabilitasyon

